๚ นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส๚

ชาตก-อฏฺฐกถา

(ทุติโย ภาโค)

๒. ทุกนิปาโต

๑. ทฬฺหวโคฺค

[๑๕๑] ๑. ราโชวาทชาตกวณฺณนา

ทฬฺหํ ทฬฺหสฺส ขิปตีติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต ราโชวาทํ อารพฺภ กเถสิ๚ โส **เตสกุณชาตเก** (ชา. ๒.๑๗.๑ อาทโย) อาวิ ภวิสฺสติ๚ เอกสฺมิํ ปน ทิวเส โกสลราชา เอกํ อคติคตํ ทุพฺพินิจฺฉยํ อฑฺฑํ วินิจฺฉินิตฺวา ภุตฺตปาตราโส อลฺลหโตฺถว อลงฺกตรถํ อภิรุยฺห สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา ผุลฺลปทุมสสฺสิริเกสุ ปาเทสุ นิปติตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิ๚ อถ นํ สตฺถา เอตทโวจ – ‘‘หนฺท กุโต นุ ตฺวํ, มหาราช, อาคจฺฉสิ ทิวา ทิวสฺสา’’ติ๚ ‘‘ภเนฺต, อชฺช เอกํ อคติคตํ ทุพฺพินิจฺฉยํ อฑฺฑํ วินิจฺฉินโนฺต โอกาสํ อลภิตฺวา อิทานิ ตํ ตีเรตฺวา ภุญฺชิตฺวา อลฺลหโตฺถว ตุมฺหากํ อุปฏฺฐานํ อาคโตมฺหี’’ติ๚ สตฺถา ‘‘มหาราช, ธเมฺมน สเมน อฑฺฑวินิจฺฉยํ นาม กุสลํ, สคฺคมโคฺค เอสฯ อนจฺฉริยํ โข ปเนตํ, ยํ ตุเมฺห มาทิสสฺส สพฺพญฺญุพุทฺธสฺส สนฺติกา โอวาทํ ลภมานา ธเมฺมน สเมน อฑฺฑํ วินิจฺฉิเนยฺยาถ๚ เอตเทว อจฺฉริยํ, ยํ ปุเพฺพ ราชาโน อสพฺพญฺญูนมฺปิ ปณฺฑิตานํ วจนํ สุตฺวา ธเมฺมน สเมน อฑฺฑํ วินิจฺฉินนฺตา จตฺตาริ อคติคมนานิ วเชฺชตฺวา ทส ราชธเมฺม อโกเปตฺวา ธเมฺมน รชฺชํ กาเรตฺวา สคฺคปุรํ ปูรยมานา อคมิํสู’’ติ วตฺวา เตน ยาจิโต อตีตํ อาหริ๚

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต ตสฺส อคฺคมเหสิยา กุจฺฉิสฺมิํ ปฏิสนฺธิํ คเหตฺวา ลทฺธคพฺภปริหาโร โสตฺถินา มาตุกุจฺฉิมฺหา นิกฺขมิ๚ นามคฺคหณทิวเส ปนสฺส ‘‘พฺรหฺมทตฺตกุมาโร’’เตฺวว นามํ อกํสุ๚ โส อนุปุเพฺพน วยปฺปโตฺต โสฬสวสฺสกาเล ตกฺกสิลํ คนฺตฺวา สพฺพสิเปฺปสุ นิปฺผตฺติํ ปตฺวา ปิตุ อจฺจเยน รเชฺช ปติฏฺฐาย ธเมฺมน สเมน รชฺชํ กาเรสิ, ฉนฺทาทิวเสน อคนฺตฺวา วินิจฺฉยํ อนุสาสิ๚ ตสฺมิํ เอวํ ธเมฺมน รชฺชํ กาเรเนฺต อมจฺจาปิ ธเมฺมเนว โวหารํ วินิจฺฉินิํสุ๚ โวหาเรสุ ธเมฺมน วินิจฺฉยมาเนสุ กูฏฑฺฑการกา นาม นาเหสุํ, เตสํ อภาวา อฑฺฑตฺถาย ราชงฺคเณ อุปรโว ปจฺฉิชฺชิ๚ อมจฺจา ทิวสมฺปิ วินิจฺฉยฏฺฐาเน นิสีทิตฺวา กญฺจิ วินิจฺฉยตฺถาย อาคจฺฉนฺตํ อทิสฺวา อุฏฺฐาย ปกฺกมนฺติ, วินิจฺฉยฏฺฐานํ ฉเฑฺฑตพฺพภาวํ ปาปุณิ๚

โพธิสโตฺต จิเนฺตสิ – ‘‘มยิ ธเมฺมน รชฺชํ กาเรเนฺต วินิจฺฉยฏฺฐานํ อาคจฺฉนฺตา นาม นตฺถิ, อุปรโว ปจฺฉิชฺชิ, วินิจฺฉยฏฺฐานํ ฉเฑฺฑตพฺพภาวํ ปตฺตํ, อิทานิ มยา อตฺตโน อคุณํ ปริเยสิตุํ วฏฺฏติ ‘อยํ นาม เม อคุโณ’ติ สุตฺวา ตํ ปหาย คุเณสุเยว วตฺติสฺสามี’’ติ๚ ตโต ปฏฺฐาย ‘‘อตฺถิ นุ โข เม โกจิ อคุณวาที’’ติ ปริคฺคณฺหโนฺต อโนฺตวฬญฺชกานํ อนฺตเร กญฺจิ อคุณวาทิํ อทิสฺวา อตฺตโน คุณกถเมว สุตฺวา ‘‘เอเต มยฺหํ ภเยนาปิ อคุณํ อวตฺวา คุณเมว วเทยฺยุ’’นฺติ พหิวฬญฺชนเก ปริคฺคณฺหโนฺต ตตฺถาปิ อทิสฺวา อโนฺตนคเร ปริคฺคณฺหิ๚ พหินคเร จตูสุ ทฺวาเรสุ จตฺคามเก ปริคฺคณฺหิ๚ ตตฺถาปิ กญฺจิ อคุณวาทิํ อทิสฺวา อตฺตโน คุณกถเมว สุตฺวา ‘‘ชนปทํ ปริคฺคณฺหิสฺสามี’’ติ อมเจฺจ รชฺชํ ปฏิจฺฉาเปตฺวา รถํ อารุยฺห สารถิเมว คเหตฺวา อญฺญาตกเว

เสน นครา นิกฺขมิตฺวา ชนปทํ ปริคฺคณฺหมาโน ยาว ปจฺจนฺตภูมึ คนฺตฺวา กญฺจิ อคุณวาทึ อทิสฺวา อตฺตโน คุณกถเมว สุตฺวา ปจฺจนฺตสีมโต มหามเคฺคน นคราภิมุโขเยว นิวตฺติฯ

ตสฺมึ ปน กาเล พลฺลิโก นาม โกสลราชาปิ ธเมฺมน รชฺชํ กาเรนฺโต อคุณกถํ คเวสนฺโต หุตฺวา อนฺโตวฬญฺชกาทีสุ อคุณวาทึ อทิสฺวา อตฺตโน คุณกถเมว สุตฺวา ชนปทํ ปริคฺคณฺหนฺโต ตํ ปเทสํ อคมาสิฯ เต อุโภปิ เอกสฺมึ นินฺนฏฺฐาเน สกฏมเคฺค อภิมุขา อเหสุํ, รถสฺส อุกฺกมนฏฺฐานํ นตฺถิฯ อถ พลฺลิกรโญฺญ สารถิ พาราณสิรโญฺญ สารถึ ‘‘ตว รถํ อุกฺกมาเปหี’’ติ อาหฯ โสปิ ‘‘อโมฺภ สารถิ, ตว รถํ อุกฺกมาเปหิ, อิมสฺมึ รเถ พาราณสิรชฺชสามิโก พฺรหฺมทตฺตมหาราชา นิสิโนฺน’’ติ อาหฯ อิตโรปิ นํ ‘‘อโมฺภ สารถิ, อิมสฺมึ รเถ โกสลรชฺชสามิโก พลฺลิกมหาราชา นิสิโนฺน, ตว รถํ อุกฺกมาเปตฺวา อมฺหากํ รโญฺญ รถสฺส โอกาสํ เทหี’’ติ อาหฯ พาราณสิรโญฺญ สารถิ ‘‘อยมฺปิ กิร ราชาเยว, กึ นุ โข กาตพฺพ’’นฺติ จิเนฺตโนฺต ‘‘อเตฺถโส อุปาโย’’ติ วยํ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘ทหรสฺส รถํ อุกฺกมาเปตฺวา มหลฺลกสฺส โอกาสํ ทาเปสฺสามี’’ติ สนฺนิฏฺฐานํ กตฺวา ตํ สารถึ โกสลรโญฺญ วยํ ปุจฺฉิตฺวา ปริคฺคณฺหโนฺต อุภินฺนมฺปิ สมานวยภาวํ ญตฺวา รชฺชปริมาณํ พลํ ธนํ ยสํ ชาตึ โคตฺตํ กุลปเทสนฺติ สพฺพํ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อุโภปิ ติโยชนสติกสฺส รชฺชสฺส สามิโน สมานพลธนยสชาติโคตฺตกุลปเทสา’’ติ ญตฺวา ‘‘สีลวนฺตสฺส โอกาสํ ทสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา ‘‘โภ สารถิ, ตุมฺหากํ รโญฺญ สีลาจาโร กีทิโส’’ติ ปุจฺฉิฯ โส ‘‘อยญฺจ อยญฺจ อมฺหากํ รโญฺญ สีลาจาโร’’ติ อตฺตโน รโญฺญ อคุณเมว คุณโต ปกาเสโนฺต ปฐมํ คาถมาห –

๑. ‘‘ทฬฺหํ ทฬฺหสฺส ขิปติ, พลฺลิโก มุทุนา มุทุํ;
สาธุมฺปิ สาธุนา เชติ, อสาธุมฺปิ อสาธุนา;
เอตาทิโส อยํ ราชา, มคฺคา อุยฺยาหิ สารถี’’ติฯ

ตตฺถ **ทฬฺหํ ทฬฺหสฺส ขิปตี**ติ โย ทโฬฺห โหติ พลวทเฬฺหน ปหาเรน วา วจเนน วา ชินิตโพฺพ, ตสฺส ทฬฺหเมว ปหารํ วา วจนํ วา ขิปติฯ เอวํ ทโฬฺหว หุตฺวา ตํ ชินาตีติ ทเสฺสติฯ **พลฺลิโก**ติ ตสฺส รโญฺญ นามํฯ **มุทุนา มุทุ**นฺติ มุทุปุคฺคลํ สยมฺปิ มุทุ หุตฺวา มุทุนาว อุปาเยน ชินาติฯ **สาธุมฺปิ สาธุนา เชตี**ติ เย สาธู สปฺปุริสา, เต สยมฺปิ สาธุ หุตฺวา สาธุนาว อุปาเยน ชินาติฯ **อสาธุมฺปิ อสาธุนา**ติ เย ปน อสาธู, เต สยมฺปิ อสาธุ หุตฺวา อสาธุนาว อุปาเยน ชินาตีติ ทเสฺสติฯ **เอตาทิโส อยํ ราชา**ติ อยํ อมฺหากํ โกสลราชา สีลาจาเรน เอวรูโปฯ **มคฺคา อุยฺยาหิ สารถี**ติ อตฺตโน รถํ มคฺคา อุกฺกมาเปตฺวา อุยฺยาหิ, อุปฺปเถน ยาหิ, อมฺหากํ รโญฺญ มคฺคํ เทหีติ วทติฯ

อถ นํ พาราณสิรโญฺญ สารถิ ‘‘อโมฺภ, กึ ปน ตยา อตฺตโน รโญฺญ คุณกถา กถิตา’’ติ วตฺวา ‘‘อามา’’ติ วุเตฺต ‘‘ยทิ ปน เอเต คุณาติ วทสิ, อคุณา ปน กีทิสี’’ติ วตฺวา ‘‘เอเต ตาว อคุณา โหนฺตุ, ตุมฺหากํ ปน รโญฺญ กีทิโส คุโณ’’ติ วุเตฺต ‘‘เตน หิ สุณาหี’’ติ ทุติยํ คาถมาห –

๒. ‘‘อโกฺกเธน ชิเน โกธํ, อสาธุํ สาธุนา ชิเน;
ชิเน กทริยํ ทาเนน, สเจฺจนาลิกวาทินํ;
เอตาทิโส อยํ ราชา, มคฺคา อุยฺยาหิ สารถี’’ติฯ

ตตฺถ **เอตาทิโส**ติ เอเตหิ ‘‘อโกฺกเธน ชิเน โกธ’’นฺติอาทิวเสน วุเตฺตหิ คุเณหิ สมนฺนาคโตฯ อยญฺหิ กุทฺธํ ปุคฺคลํ สยํ อโกฺกโธ หุตฺวา อโกฺกเธน ชินาติ, อสาธุํ ปน สยํ สาธุ หุตฺวา สาธุนาว อุปาเยน ชินาติ, กทริยํ ถทฺธมจฺฉรึ สยํ ทายโก หุตฺวา ทาเนน ชินาติฯ **สเจฺจนาลิ**

กวาทินนฺติ มุสาวาทึ สยํ สจฺจวาที หุตฺวา สเจฺจน ชินาติฯ **มคฺคา อุยฺยาหิ สารถี**ติ, สมฺม สารถิ, มคฺคโต อปคจฺฉฯ เอวํวิธสีลาจารคุณยุตฺตสฺส อมฺหากํ รโญฺญ มคฺคํ เทหิ, อมฺหากํ ราชา มคฺคสฺส อนุจฺฉวิโกติฯ

เอวํ วุเตฺต พลฺลิกราชา จ สารถิ จ อุโภปิ รถา โอตริตฺวา อเสฺส โมเจตฺวา รถํ อปเนตฺวา พาราณสิรโญฺญ มคฺคํ อทํสุฯ พาราณสิราชา พลฺลิกรโญฺญ ''รญฺญา นาม อิทญฺจิทญฺจ กาตุํ วฏฺฏตี''ติ โอวาทํ ทตฺวา พาราณสึ คนฺตฺวา ทานาทีนิ ปุญฺญานิ กตฺวา ชีวิตปริโยสาเน สคฺคปุรํ ปูเรสิฯ พลฺลิกราชาปิ ตสฺส โอวาทํ คเหตฺวา ชนปทํ ปริคฺคเหตฺวา อตฺตโน อคุณวาทึ อทิสฺวาว สกนครํ คนฺตฺวา ทานาทีนิ ปุญฺญานิ กตฺวา ชีวิตปริโยสาเน สคฺคปุรเมว ปูเรสิฯ

สตฺถา โกสลราชสฺส โอวาทตฺถาย อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ''ตทา พลฺลิกรโญฺญ สารถิ โมคฺคลฺลาโน อโหสิ, พลฺลิกราชา อานโนฺท, พาราณสิรโญฺญ สารถิ สาริปุโตฺต, พาราณสิราชา ปน อหเมว อโหสิ''นฺติฯ

ราโชวาทชาตกวณฺณนา ปฐมาฯ

[๑๕๒] ๒. สิงฺคาลชาตกวณฺณนา

อสเมกฺขิตกมฺมนฺตนฺติ อิทํ สตฺถา กูฏาคารสาลายํ วิหรโนฺต เวสาลิวาสิกํ เอกํ นฺหาปิตปุตฺตํ อารพฺภ กเถสิฯ ตสฺส กิร ปิตา ราชูนํ ราโชโรธานํ ราชกุมารานํ ราชกุมาริกานญฺจ มสฺสุกรณเกสสณฺฐปนอฏฺฐปทฏฺฐปนาทีนิ สพฺพกิจฺจานิ กโรติ สโทฺธ ปสโนฺน ติสรณคโต สมาทินฺนปญฺจสีโล, อนฺตรนฺตเร สตฺถุ ธมฺมํ สุณโนฺต กาลํ วีตินาเมติฯ โส เอกสฺมึ ทิวเส ราชนิเวสเน กมฺมํ กาตุํ คจฺฉโนฺต อตฺตโน ปุตฺตํ คเหตฺวา คโตฯ โส ตตฺถ เอกํ เทวจฺฉราปฏิภาคํ อลงฺกตปฏิยตฺตํ ลิจฺฉวิกุมาริกํ ทิสฺวา กิเลสวเสน ปฏิพทฺธจิโตฺต หุตฺวา ปิตรา สทฺธึ ราชนิเวสนา นิกฺขมิตฺวา ''เอตํ กุมาริกํ ลภมาโน ชีวิสฺสามิ, อลภมานสฺส เม เอเตฺถว มรณ''นฺติ อาหารุปเจฺฉทํ กตฺวา มญฺจกํ ปริสฺสชิตฺวา นิปชฺชิฯ

อถ นํ ปิตา อุปสงฺกมิตฺวา ''ตาต, อวตฺถุมฺหิ ฉนฺทราคํ มา กริ, หีนชโจฺจ ตฺวํ นฺหาปิตปุโตฺต, ลิจฺฉวิกุมาริกา ขตฺติยธีตา ชาติสมฺปนฺนา, น สา ตุยฺหํ อนุจฺฉวิกา, อญฺญํ เต ชาติโคเตฺตหิ สทิสํ กุมาริกํ อาเนสฺสามี''ติ อาหฯ โส ปิตุ กถํ น คณฺหิฯ อถ นํ มาตา ภาตา ภคินี จูฬปิตา จูฬมาตาติ สเพฺพปิ ญาตกา เจว มิตฺตสุหชฺชา จ สนฺนิปติตฺวา สญฺญาเปนฺตาปิ สญฺญาเปตุํ นาสกฺขึสุฯ โส ตเตฺถว สุสฺสิตฺวา ปริสุสฺสิตฺวา ชีวิตกฺขยํ ปาปุณิฯ อถสฺส ปิตา สรีรกิจฺจ เปตกิจฺจานิ กตฺวา ตนุโสโก ''สตฺถารํ วนฺทิสฺสามี''ติ พหุํ คนฺธมาลาวิเลปนํ คเหตฺวา มหาวนํ คนฺตฺวา สตฺถารํ ปูเชตฺวา วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสิโนฺน ''กึ นุ โข, อุปาสก, พหูนิ ทิวสานิ น ทิสฺสสี''ติ วุเตฺต ตมตฺถํ อาโรเจสิฯ สตฺถา ''น โข, อุปาสก, อิทาเนว ตว ปุโตฺต อวตฺถุสฺมึ ฉนฺทราคํ อุปฺปาเทตฺวา วินาสํ ปาปุณิ, ปุเพฺพปิ ปโตฺตเยวา''ติ วตฺวา เตน ยาจิโต อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต หิมวนฺตปเทเส สีหโยนิยํ นิพฺพตฺติฯ ตสฺส ฉ กนิฏฺฐภาตโร เอกา จ ภคินี อโหสิ, สเพฺพปิ กญฺจนคุหายํ วสนฺติฯ ตสฺสา ปน คุหาย อวิทูเร รชตปพฺพเต เอกา ผลิกคุหา อตฺถิ, ตเตฺถโก สิงฺคาโล วสติฯ อปรภาเค สีหานํ มาตาปิตโร กาลมกํสุฯ เต ภคินึ สีหโปติกํ กญฺจนคุหายํ ฐเปตฺวา โคจราย ปกฺกมิตฺวา มํสํ อาหริตฺวา ตสฺสา เทนฺติฯ โส สิงฺคาโล ตํ สีหโปติกํ ทิสฺวา ปฏิพทฺธจิโตฺต อโหสิฯ ตสฺสา ปน มาตาปิตูนํ ธรมานกาเล โอกาสํ นาลตฺถ, โส สตฺตนฺนมฺปิ เตสํ โคจราย ปกฺกนฺตกาเล ผลิกคุหาย โอตริตฺวา กญฺจนคุหาย ทฺวารํ คนฺตฺวา สีหโปติกาย ปุรโต โลกามิสปฏิสํยุตฺตํ

เอวรูปํ รหสฺสกถํ กเถสิ – ‘‘สีหโปติเก, อหมฺปิ จตุปฺปโท, ตฺวมฺปิ จตุปฺปทา, ตฺวํ เม ปชาปตี โหหิ, อหํ เต ปติ ภวิสฺสามิ, เต มยํ สมคฺคา สโมฺมทมานา วสิสฺสาม, ตฺวํ อิโต ปฏฺฐาย มํ กิเลส วเสน สงฺคณฺหาหี’’ติฯ สา ตสฺส วจนํ สุตฺวา จินฺเตสิ – ‘‘อยํ สิงฺคาโล จตุปฺปทานํ อนฺตเร หีโน ปฏิกุโฏฺฐ จณฺฑาลสทิโส, มยํ อุตฺตมราชกุลสมฺมตา, เอส โข มยา สทฺธิํ อสพฺภิํ อนนุจฺฉวิกํ กถํ กเถติ, อหํ เอวรูปํ กถํ สุตฺวา ชีวิเตน กิํ กริสฺสามิ, นาสาวาตํ สนฺนิรุชฺฌิตฺวา มริสฺสามี’’ติฯ อถสฺสา เอตทโหสิ – ‘‘มยฺหํ เอวเมว มรณํ อยุตฺตํ, ภาติกา ตาว เม อาคจฺฉนฺตุ, เตสํ กเถตฺวา มริสฺสามี’’ติฯ สิงฺคาโลปิ ตสฺสา สนฺติกา ปฏิวจนํ อลภิตฺวา ‘‘อิทานิ เอสา มยฺหํ กุชฺฌตี’’ติ โทมนสฺสปฺปโตฺต ผลิกคุหายํ ปวิสิตฺวา นิปชฺชิฯ

อเถโก สีหโปตโก มหิํสวารณาทีสุ อญฺญตรํ วธิตฺวา มํสํ ขาทิตฺวา ภคินิยา ภาคํ อาหริตฺวา ‘‘อมฺม, มํสํ ขาทสฺสู’’ติ อาหฯ ‘‘ภาติก, นาหํ มํสํ ขาทามิ, มริสฺสามี’’ติฯ ‘‘กิํ การณา’’ติ? สา ตํ ปวตฺติํ อาจิกฺขิฯ ‘‘อิทานิ กหํ โส สิงฺคาโล’’ติ จ วุเตฺต ผลิกคุหายํ นิปนฺนํ สิงฺคาลํ ‘‘อากาเส นิปโนฺน’’ติ มญฺญมานา ‘‘ภาติก, กิํ น ปสฺสสิ, เอโส รชตปพฺพเต อากาเส นิปโนฺน’’ติฯ สีหโปตโก ตสฺส ผลิกคุหายํ นิปนฺนภาวํ อชานโนฺต ‘‘อากาเส นิปโนฺน’’ติ สญฺญี หุตฺวา ‘‘มาเรสฺสามิ น’’นฺติ สีหเวเคน ปกฺขนฺทิตฺวา ผลิกคุหํ หทเยเนว ปหริฯ โส หทเยน ผลิเตน ตเตฺถว ชีวิตกฺขยํ ปตฺวา ปพฺพตปาเท ปติฯ อถาปโร อาคจฺฉิ, สา ตสฺสปิ ตเถว กเถสิฯ โสปิ ตเถว กตฺวา ชีวิตกฺขยํ ปตฺวา ปพฺพตปาเท ปติฯ

เอวํ ฉสุปิ ภาติเกสุ มเตสุ สพฺพปจฺฉา โพธิสโตฺต อาคจฺฉิฯ สา ตสฺสปิ ตํ การณํ อาโรเจตฺวา ‘‘อิทานิ โส กุหิ’’นฺติ วุเตฺต ‘‘เอโส รชตปพฺพตมตฺถเก อากาเส นิปโนฺน’’ติ อาหฯ โพธิสโตฺต จินฺเตสิ – ‘‘สิงฺคาลานํ อากาเส ปติฏฺฐา นาม นตฺถิ, ผลิกคุหายํ นิปนฺนโก ภวิสฺสตี’’ติฯ โส ปพฺพตปาทํ โอตริตฺวา ฉ ภาติเก มเต ทิสฺวา ‘‘อิเม อตฺตโน พาลตาย ปริคฺคณฺหนปญฺญาย อภาเวน ผลิกคุหภาวํ อชานิตฺวา หทเยน ปหริตฺวา มตา ภวิสฺสนฺติ, อสเมกฺขิตฺวา อติตุริตํ กโรนฺตานํ กมฺมํ นาม เอวรูปํ โหตี’’ติ วตฺวา ปฐมํ คาถมาห –

๓. ‘‘อสเมกฺขิตกมฺมนฺตํ, ตุริตาภินิปาตินํ;
สานิ กมฺมานิ ตเปฺปนฺติ, อุณฺหํวโชฺฌหิตํ มุเข’’ติฯ

ตตฺถ **อสเมกฺขิตกมฺมนฺตํ, ตุริตาภินิปาตินน**ฺติ โย ปุคฺคโล ยํ กมฺมํ กตฺตุกาโม โหติ, ตตฺถ โทสํ อสเมกฺขิตฺวา อนุปธาเรตฺวา ตุริโต หุตฺวา เวเคเนว ตํ กมฺมํ กาตุํ อภินิปตติ ปกฺขนฺทติ ปฏิปชฺชติ, ตํ อสเมกฺขิตกมฺมนฺตํ ตุริตาภินิปาตินํ เอวํ สานิ กมฺมานิ ตเปฺปนฺติ, โสเจนฺติ กิลเมนฺติฯ ยถา กิํ? **อุณฺหํวโชฺฌหิตํ มุเข**ติ, ยถา ภุญฺชเนฺตน ‘‘อิทํ สีตลํ อิทํ อุณฺห’’นฺติ อนุปธาเรตฺวา อุณฺหํ อโชฺฌหรณียํ มุเข อโชฺฌหริตํ ฐปิตํ มุขมฺปิ กณฺฐมฺปิ กุจฺฉิมฺปิ ทหติ โสเจติ กิลเมติ, เอวํ ตถารูปํ ปุคฺคลํ สานิ กมฺมานิ ตเปฺปนฺติฯ

อิติ โส สีโห อิมํ คาถํ วตฺวา ‘‘มม ภาติกา อนุปายกุสลตาย ‘สิงฺคาลํ มาเรสฺสามา’ติ อติเวเคน ปกฺขนฺทิตฺวา สยํ มตา, อหํ ปน เอวรูปํ อกตฺวา สิงฺคาลสฺส ผลิกคุหายํ นิปนฺนเสฺสว หทยํ ผาเลสฺสามี’’ติ สิงฺคาลสฺส อาโรหนโอโรหนมคฺคํ สลฺลเกฺขตฺวา ตทภิมุโข หุตฺวา ติกฺขตฺตุํ สีหนาทํ นทิ, ปถวิยา สทฺธิํ อากาสํ เอกนินฺนาทํ อโหสิฯ สิงฺคาลสฺส ผลิกคุหายํ นิปนฺนเสฺสว สีตตสิตสฺส หทยํ ผลิ, โส ตเตฺถว ชีวิตกฺขยํ ปาปุณิฯ

สตฺถา ‘‘เอวํ โส สิงฺคาโล สีหนาทํ สุตฺวา ชีวิตกฺขยํ ปโตฺต’’ติ วตฺวา อภิสมฺพุโทฺธ หุตฺวา ทุติยํ คาถมาห –

๔. ‘‘สีโห จ สีหนาเทน, ททฺทรํ อภินาทยิ;
สุตฺวา สีหสฺส นิโคฺฆสํ, สิงฺคาโล ททฺทเร วสํ;
ภีโต สนฺตาสมาปาทิ, หทยญฺจสฺส อปฺผลี’’ติฯ

ตตฺถ **สีโห**ติ จตฺตาโร สีหา – ติณสีโห, ปณฺฑุสีโห, กาฬสีโห, สุรตฺตหตฺถปาโท เกสรสีโหติฯ เตสุ เกสรสีโห อิธ อธิเปฺปโตฯ **ททฺทรํ อภินาทยี**ติ เตน อสนิปาตสทฺทสทิเสน เภรวตเรน สีหนาเทน ตํ รชตปพฺพตํ อภินาทยิ เอกนินฺนาทํ อกาสิฯ **ททฺทเร วส**นฺติ ผลิกมิสฺสเก รชตปพฺพเต วสโนฺตฯ **ภีโต สนฺตาสมาปาที**ติ มรณภเยน ภีโต จิตฺตุตฺราสํ อาปาทิฯ **หทยญฺจสฺส อปฺผลี**ติ เตน จสฺส ภเยน หทยํ ผลีติฯ

เอวํ สีโห สิงฺคาลํ ชีวิตกฺขยํ ปาเปตฺวา ภาตโร เอกสฺมิํ ฐาเน ปฏิจฺฉาเทตฺวา เตสํ มตภาวํ ภคินิยา อาจิกฺขิตฺวา ตํ สมสฺสาเสตฺวา ยาวชีวํ กญฺจนคุหายํ วสิตฺวา ยถากมฺมํ คโตฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ, สจฺจปริโยสาเน อุปาสโก โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิฯ ‘‘ตทา สิงฺคาโล นฺหาปิตปุโตฺต อโหสิ, สีหโปติกา ลิจฺฉวิกุมาริกา, ฉ กนิฏฺฐภาตโร อญฺญตรเถรา อเหสุํ, เชฏฺฐภาติกสีโห ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

สิงฺคาลชาตกวณฺณนา ทุติยาฯ

[๑๕๓] ๓. สูกรชาตกวณฺณนา

จตุปฺปโท อหํ, สมฺมาติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต อญฺญตรํ มหลฺลกเตฺถรํ อารพฺภ กเถสิฯ เอกสฺมิญฺหิ ทิวเส รตฺติํ ธมฺมสฺสวเน วตฺตมาเน สตฺถริ คนฺธกุฏิทฺวาเร รมณีเย โสปานผลเก ฐตฺวา ภิกฺขุสงฺฆสฺส สุคโตวาทํ ทตฺวา คนฺธกุฎิํ ปวิเฏฺฐ ธมฺมเสนาปติ สตฺถารํ วนฺทิตฺวา อตฺตโน ปริเวณํ อคมาสิฯ มหาโมคฺคลฺลาโนปิ ปริเวณเมว คนฺตฺวา มุหุตฺตํ วิสฺสมิตฺวา เถรสฺส สนฺติกํ อาคนฺตฺวา ปญฺหํ ปุจฺฉิ, ปุจฺฉิตปุจฺฉิตํ ธมฺมเสนาปติ คคนตเล ปุณฺณจนฺทํ อุฎฺฐาเปโนฺต วิย วิสฺสเชฺชตฺวา ปากฏมกาสิฯ จตโสฺสปิ ปริสา ธมฺมํ สุณมานา นิสีทิํสุฯ ตเตฺถโก มหลฺลกเตฺถโร จิเนฺตสิ – ‘‘สจาหํ อิมิสฺสา ปริสาย มเชฺฌ สาริปุตฺตํ อาลุเฬโนฺต ปญฺหํ ปุจฺฉิสฺสามิ, อยํ เม ปริสา ‘พหุสฺสุโต อย’นฺติ ญตฺวา สกฺการสมฺมานํ กริสฺสตี’’ติ ปริสนฺตรา อุฎฺฐาย เถรํ อุปสงฺกมิตฺวา เอกมนฺตํ ฐตฺวา ‘‘อาวุโส สาริปุตฺต, มยมฺปิ ตํ เอกํ ปญฺหํ ปุจฺฉาม, อมฺหากมฺปิ โอกาสํ กโรหิ, เทหิ เม วินิจฺฉยํ อาเวธิกาย วา นิเวธิกาย วา นิคฺคเห วา ปคฺคเห วา วิเสเส วา ปฏิวิเสเส วา’’ติ อาหฯ เถโร ตํ โอโลเกตฺวา ‘‘อยํ มหลฺลโก อิจฺฉาจาเร ฐิโต ตุจฺฉ น กิญฺจิ ชานาตี’’ติ เตน สทฺธิํ อกเถตฺวาว ลชฺชมาโน พีชนิํ ฐเปตฺวา อาสนา โอตริตฺวา ปริเวณํ ปาวิสิ, โมคฺคลฺลานเตฺถโรปิ อตฺตโน ปริเวณเมว อคมาสิฯ

มนุสฺสา อุฎฺฐาย ‘‘คณฺหเถตํ ตุจฺฉมหลฺลกํ, มธุรธมฺมสฺสวนํ โน โสตุํ น อทาสี’’ติ อนุพนฺธิํสุฯ โส ปลายโนฺต วิหารปจฺจเนฺต ภินฺนปทราย วจฺจกุฎิยา ปติตฺวา คูถมกฺขิโต อฏฺฐาสิฯ มนุสฺสา ตํ ทิสฺวา วิปฺปฏิสาริโน หุตฺวา สตฺถุ สนฺติกํ อคมํสุฯ สตฺถา เต ทิสฺวา ‘‘กิํ อุปาสกา อเวลาย อาคตตฺถา’’ติ ปุจฺฉิ, มนุสฺสา ตมตฺถํ อาโรเจสุํฯ สตฺถา ‘‘น โข อุปาสกา อิทาเนเวส มหลฺลโก อุปฺปิลาวิโต หุตฺวา อตฺตโน พลํ อชานิตฺวา มหาพเลหิ สทฺธิํ ปโยเชตฺวา คูถมกฺขิโต ชาโต, ปุเพฺพเปส อุปฺปิลาวิโต หุตฺวา อตฺตโน พลํ อชานิตฺวา มหาพเลหิ สทฺธิํ ปโยเชตฺวา คูถมกฺขิโต อโหสี’’ติ วตฺวา เตหิ ยาจิโต อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต โพธิสตฺโต สีโห หุตฺวา หิมวนฺตปเทเส ปพฺพตคุหาย วาสํ กปฺเปสิฯ ตสฺสา อวิทูเร เอกํ สรํ นิสฺสาย พหู สูกรา นิวาสํ กปฺปสุํฯ ตเมว สรํ นิสฺสาย ตาปสาปิ ปณฺณสาลาสุ วาสํ กปฺปสุํฯ อเถกทิวสํ สีโห มหึสวารณาทีสุ อญฺญตรํ วธิตฺวา ยาวทตฺถํ มํสํ ขาทิตฺวา ตํ สรํ โอตริตฺวา ปานียํ ปิวิตฺวา อุตฺตริฯ ตสฺมึ ขเณ เอโก ถูลสูกโร ตํ สรํ นิสฺสาย โคจรํ คณฺหาติฯ สีโห ตํ ทิสฺวา ‘‘อญฺญํ เอกทิวสํ อิมํ ขาทิสฺสามิ, มํ โข ปน ทิสฺวา ปุน น อาคจฺเฉยฺยา’’ติ ตสฺส อนาคมนภเยน สรโต อุตฺตริตฺวา เอเกน ปเสฺสน คนฺตุํ อารภิฯ สูกโร โอโลเกตฺวา ‘‘เอส มํ ทิสฺวา มม ภเยน อุปคนฺตุํ อสกฺโกนฺโต ภเยน ปลายติ, อชฺช มยา อิมินา สีเหน สทฺธิํ ปโยเชตุํ วฏฺฏตี’’ติ สีสํ อุกฺขิปิตฺวา ตํ ยุทฺธตฺถาย อวฺหยนฺโต ปฐมํ คาถมาห –

๕. ‘‘จตุปฺปโท อหํ สมฺม, ตฺวมฺปิ สมฺม จตุปฺปโท;
เอหิ สมฺม นิวตฺตสฺสุ, กิํ นุ ภีโต ปลายสี’’ติฯ

สีโห ตสฺส กถํ สุตฺวา ‘‘สมฺม สูกร, อชฺช อมฺหากํ ตยา สทฺธิํ สงฺคาโม นตฺถิ, อิโต ปน สตฺตเม ทิวเส อิมสฺมิํเยว ฐาเน สงฺคาโม โหตู’’ติ วตฺวา ปกฺกามิฯ สูกโร ‘‘สีเหน สทฺธิํ สงฺคาเมสฺสามี’’ติ หฏฺฐปหฏฺโฐ ตํ ปวตฺติํ ญาตกานํ อาโรเจสิฯ เต ตสฺส กถํ สุตฺวา ภีตตสิตา ‘‘อิทานิ ตฺวํ สเพฺพปิ อเมฺห นาเสสฺสสิ, อตฺตโน พลํ อชานิตฺวา สีเหน สทฺธิํ สงฺคามํ กตฺตุกาโมติ, สีโห อาคนฺตฺวา สเพฺพปิ อเมฺห ชีวิตกฺขยํ ปาเปสฺสติ, สาหสิกกมฺมํ มา กรี’’ติ อาหํสุฯ โสปิ ภีตตสิโต ‘‘อิทานิ กิํ กโรมี’’ติ ปุจฺฉิฯ สูกรา ‘‘สมฺม, ตฺวํ เอเตสํ ตาปสานํ อุจฺจารภูมิํ คนฺตฺวา ปูติคูเถ สตฺต ทิวสานิ สรีรํ ปริวเฏฺฏตฺวา สุกฺขาเปตฺวา สตฺตเม ทิวเส สรีรํ อุสฺสาวพินฺทูหิ เตเมตฺวา สีหสฺส อาคมนโต ปุริมตรํ คนฺตฺวา วาตโยคํ ญตฺวา อุปริวาเต ติฏฺฐ, สุจิชาติโก สีโห ตว สรีรคนฺธํ ฆายิตฺวา ตุยฺหํ ชยํ ทตฺวา คมิสฺสตี’’ติ อาหํสุฯ โส ตถา กตฺวา สตฺตเม ทิวเส ตตฺถ อฏฺฐาสิฯ สีโห ตสฺส สรีรคนฺธํ ฆายิตฺวา คูถมกฺขิตภาวํ ญตฺวา ‘‘สมฺม สูกร, สุนฺทโร เต เลโส จินฺติโต, สเจ ตฺวํ คูถมกฺขิโต นาภวิสฺส, อิเธว ตํ ชีวิตกฺขยํ อปาเปสฺสํ, อิทานิ ปน เต สรีรํ เนว มุเขน ฑํสิตุํ, น ปาเทน ปหริตุํ สกฺกา, ชยํ เต ทมฺมี’’ติ วตฺวา ทุติยํ คาถมาห –

๖. ‘‘อสุจิ ปูติโลโมสิ, ทุคฺคนฺโธ วาสิ สูกร;
สเจ ยุชฺฌิตุกาโมสิ, ชยํ สมฺม ททามิ เต’’ติฯ

ตตฺถ **ปูติโลโม**ติ มีฬฺหมกฺขิตตฺตา ทุคฺคนฺธโลโมฯ **ทุคฺคนฺโธ วาสี**ติ อนิฏฺฐเชคุจฺฉปฏิกูลคนฺโธ หุตฺวา วายสิฯ **ชยํ, สมฺม, ททามิ เต**ติ ‘‘ตุยฺหํ ชยํ เทมิ, อหํ ปราชิโต, คจฺฉ ตฺว’’นฺติ วตฺวา สีโห ตโตว นิวตฺติตฺวา โคจรํ คเหตฺวา สเร ปานียํ ปิวิตฺวา ปพฺพตคุหเมว คโตฯ สูกโรปิ ‘‘สีโห เม ชิโต’’ติ ญาตกานํ อาโรเจสิ ฯ เต ภีตตสิตา ‘‘ปุน เอกทิวสํ อาคจฺฉนฺโต สีโห สเพฺพว อเมฺห ชีวิตกฺขยํ ปาเปสฺสตี’’ติ ปลายิตฺวา อญฺญตฺถ อคมํสุฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา สูกโร มหลฺลโก อโหสิ, สีโห ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

สูกรชาตกวณฺณนา ตติยาฯ

[๑๕๔] ๔. อุรคชาตกวณฺณนา

อิธูรคานํ ปวโร ปวิโฏฺฐติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต เสณิภณฺฑนํ อารพฺภ กเถสิฯ โกสลรโญฺญ กิร เสวกา เสณิปมุขา เทฺว มหามตฺตา อญฺญมญฺญํ ทิฏฺฐฏฺฐาเน กลหํ กโรนฺติ, เตสํ เวริภาโว สกลนคเร ปากโฏ ชาโตฯ เต เนว ราชา, น ญาติมิตฺตา สมเคฺค กาตุํ สกฺขิํสุฯ

อเถกทิวสํ สตฺถา ปจฺจูสสมเย โพธเนยฺยพนฺธเว โอโลเกนฺต เตสํ อุภินฺนมฺปิ โสตาปตฺติมคฺคสฺส อุปนิสฺสยํ ทิสฺวา ปุนทิวเส เอกโกว สาวตฺถิยํ ปิณฺฑาย ปวิสิตฺวา เตสุ เอกสฺส เคหทฺวาเร อฏฺฐาสิฯ โส นิกฺขมิตฺวา ปตฺตํ คเหตฺวา สตฺถารํ อนฺโตนิเวสนํ ปเวเสตฺวา อาสนํ ปญฺญเปตฺวา นิสีทาเปสิฯ สตฺถา นิสีทิตฺวา ตสฺส เมตฺตาภาวนาย อานิสํสํ กเถตฺวา กลฺลจิตฺตตํ ญตฺวา สจฺจานิ ปกาเสสิ, โส สจฺจปริโยสาเน โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิฯ

สตฺถา ตสฺส โสตาปนฺนภาวํ ญตฺวา ตเมว ปตฺตํ คาหาเปตฺวา อุฏฺฐาย อิตรสฺส เคหทฺวารํ อคมาสิฯ โสปิ นิกฺขมิตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา ''ปวิสถ, ภนฺเต''ติ ฆรํ ปเวเสตฺวา นิสีทาเปสิฯ อิตโรปิ ปตฺตํ คเหตฺวา สตฺถารา สทฺธึเยว ปาวิสิฯ สตฺถา ตสฺส เอกาทส เมตฺตานิสํเส วณฺเณตฺวา กลฺลจิตฺตตํ ญตฺวา สจฺจานิ ปกาเสสิ, สจฺจปริโยสาเน โสปิ โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิฯ อิติ เต อุโภปิ โสตาปนฺนา หุตฺวา อญฺญมญฺญํ อจฺจยํ ทเสฺสตฺวา ขมาเปตฺวา สมคฺคา สโมฺมทมานา เอกชฺฌาสยา อเหสุํฯ ตํ ทิวสเญฺญว จ ภควโต สมฺมุขาว เอกโต ภุญฺชึสุฯ สตฺถา ภตฺตกิจฺจํ นิฏฺฐาเปตฺวา วิหารํ อคมาสิฯ เต พหูนิ มาลาคนฺธวิเลปนานิ เจว สปฺปิมธุผาณิตาทีนิ จ อาทาย สตฺถารา สทฺธึเยว นิกฺขมึสุฯ สตฺถา ภิกฺขุสเงฺฆน วเตฺต ทสฺสิเต สุคโตวาทํ ทตฺวา คนฺธกุฏึ ปาวิสิฯ

ภิกฺขู สายนฺหสมเย ธมฺมสภายํ สตฺถุ คุณกถํ สมุฏฺฐาเปสุํ ''อาวุโส, สตฺถา อทนฺตทมโก, เย นาม เทฺว มหามเตฺต จิรํ วายมมาโนปิ เนว ราชา สมเคฺค กาตุํ สกฺขิ, น ญาติมิตฺตาทโย สกฺขึสุ, เต เอกทิวเสเนว ตถาคเตน ทมิตา''ติฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ''กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา''ติ ปุจฺฉิตฺวา ''อิมาย นามา''ติ วุเตฺต ''น, ภิกฺขเว, อิทาเนวาหํ อิเม เทฺว ชเน สมเคฺค อกาสึ, ปุเพฺพเปเต มยา สมคฺคา กตาเยวา''ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต พาราณสิยํ อุสฺสเว โฆสิเต มหาสมชฺชํ อโหสิฯ พหู มนุสฺสา เจว เทวนาคสุปณฺณาทโย จ สมชฺชทสฺสนตฺถํ สนฺนิปตึสุฯ ตเตฺรกสฺมึ ฐาเน เอโก นาโค จ สุปโณฺณ จ สมชฺชํ ปสฺสมานา เอกโต อฏฺฐํสุฯ นาโค สุปณฺณสฺส สุปณฺณภาวํ อชานโนฺต อํเส หตฺถํ ฐเปสิฯ สุปโณฺณ ''เกน เม อํเส หโตฺถ ฐปิโต''ติ นิวตฺติตฺวา โอโลเกโนฺต นาคํ สญฺชานิฯ นาโคปิ โอโลเกโนฺต สุปณฺณํ สญฺชานิตฺวา มรณภยตชฺชิโต นครา นิกฺขมิตฺวา นทีปิเฏฺฐน ปลายิฯ สุปโณฺณปิ ''ตํ คเหสฺสามี''ติ อนุพนฺธิฯ ตสฺมึ สมเย โพธิสโตฺต ตาปโส หุตฺวา ตสฺสา นทิยา ตีเร ปณฺณสาลาย วสมาโน ทิวา ทรถปฏิปฺปสฺสมฺภนตฺถํ อุทกสาฏิกํ นิวาเสตฺวา วกฺกลํ พหิ ฐเปตฺวา นทึ โอตริตฺวา นฺหายติฯ นาโค ''อิมํ ปพฺพชิตํ นิสฺสาย ชีวิตํ ลภิสฺสามี''ติ ปกติวณฺณํ วิชหิตฺวา มณิกฺขนฺธวณฺณํ มาเปตฺวา วกฺกลนฺตรํ ปาวิสิฯ สุปโณฺณ อนุพนฺธมาโน ตํ ตตฺถ ปวิฏฺฐํ ทิสฺวา วกฺกเล ครุภาเวน อคฺคเหตฺวา โพธิสตฺตํ อามเนฺตตฺวา ''ภเนฺต, อหํ ฉาโต, ตุมฺหากํ วกฺกลํ คณฺหถ, อิมํ นาคํ ขาทิสฺสามี''ติ อิมมตฺถํ ปกาเสตุํ ปฐมํ คาถมาห –

๗. ''อิธูรคานํ ปวโร ปวิโฏฺฐ, เสลสฺส วเณฺณน ปโมกฺขมิจฺฉํ;
พฺรหฺมญฺจ วณฺณํ อปจายมาโน, พุภุกฺขิโต โน วิตรามิ โภตฺตุ''นฺติฯ

ตตฺถ **อิธูรคานํ ปวโร ปวิโฏฺฐ**ติ อิมสฺมึ วกฺกเล อุรคานํ ปวโร นาคราชา ปวิโฏฺฐฯ **เสลสฺส วเณฺณนา**ติ มณิวเณฺณน, มณิกฺขโนฺธ หุตฺวา ปวิโฏฺฐติ อโตฺถฯ **ปโมกฺขมิจฺฉนฺ**ติ มม สนฺติกา โมกฺขํ อิจฺฉมาโนฯ **พฺรหฺมญฺจ วณฺณํ อปจายมาโน**ติ อหํ ปน ตุมฺหากํ พฺรหฺมวณฺณํ เสฏฺฐวณฺณํ ปูเชโนฺต ครุํ กโรโนฺตฯ **พุภุกฺขิโต โน วิตรามิ โภตฺตุนฺ**ติ เอตํ นาคํ วกฺกลนฺตรํ ปวิฏฺฐํ ฉาโตปิ สมาโน ภกฺขิตุํ น สโกฺกมีติฯ

โพธิสโตฺต อุทเก ฐิโตเยว สุปณฺณราชสฺส ถุตึ กตฺวา ทุติยํ คาถมาห –

๘. ‘‘โส พฺรหฺมคุโตฺต จิรเมว ชีว, ทิพฺยา จ เต ปาตุภวนฺตุ ภกฺขา;
โย พฺรหฺมวณฺณํ อปจายมาโน, พุภุกฺขิโต โน วิตราสิ โภตฺตุ’’นฺติฯ

ตตฺถ **โส พฺรหฺมคุโตฺต**ติ โส ตฺวํ พฺรหฺมโคปิโต พฺรหฺมรกฺขิโต หุตฺวาฯ **ทิพฺยา จ เต ปาตุภวนฺตุ ภกฺขา**ติ เทวตานํ ปริโภคารหา ภกฺขา จ ตว ปาตุภวนฺตุ, มา ปาณาติปาตํ กตฺวา นาคมํสขาทโก อโหสิฯ

อิติ โพธิสโตฺต อุทเก ฐิโตว อนุโมทนํ กตฺวา อุตฺตริตฺวา วกฺกลํ นิวาเสตฺวา เต อุโภปิ คเหตฺวา อสฺสมปทํ คนฺตฺวา เมตฺตาภาวนาย วณฺณํ กเถตฺวา เทฺวปิ ชเน สมเคฺค อกาสิฯ เต ตโต ปฏฺฐาย สมคฺคา สโมฺมทมานา สุขํ วสิํสุฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา นาโค จ สุปโณฺณ จ อิเม เทฺว มหามตฺตา อเหสุํ, ตาปโส ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

อุรคชาตกวณฺณนา จตุตฺถาฯ

[๑๕๕] ๕. ภคฺคชาตกวณฺณนา

ชีว วสฺสสตํ ภคฺคาติ อิทํ สตฺถา เชตวนสมีเป ปเสนทิโกสเลน รญฺญา การิเต ราชการาเม วิหรโนฺต อตฺตโน ขิปิตกํ อารพฺภ กเถสิฯ เอกสฺมิญฺหิ ทิวเส สตฺถา ราชการาเม จตุปริสมเชฺฌ นิสีทิตฺวา ธมฺมํ เทเสโนฺต ขิปิฯ ภิกฺขู ‘‘ชีวตุ, ภเนฺต ภควา, ชีวตุ, สุคโต’’ติ อุจฺจาสทฺทํ มหาสทฺทํ อกํสุ, เตน สเทฺทน ธมฺมกถาย อนฺตราโย อโหสิฯ อถ โข ภควา ภิกฺขู อามเนฺตสิ – ‘‘อปิ นุ โข, ภิกฺขเว, ขิปิเต ‘ชีวา’ติ วุโตฺต ตปฺปจฺจยา ชีเวยฺย วา มเรยฺย วา’’ติ? ‘‘โน เหตํ ภเนฺต’’ติฯ ‘‘น, ภิกฺขเว, ขิปิเต ‘ชีวา’ติ วตฺตโพฺพ, โย วเทยฺย อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺสา’’ติ (จูฬว. ๒๘๘)ฯ เตน โข ปน สมเยน มนุสฺสา ภิกฺขูนํ ขิปิเต ‘‘ชีวถ, ภเนฺต’’ติ วทนฺติ, ภิกฺขู กุกฺกุจฺจายนฺตา นาลปนฺติฯ มนุสฺสา อุชฺฌายนฺติ – ‘‘กถญฺหิ นาม สมณา สกฺยปุตฺติยา ‘ชีวถ, ภเนฺต’ติ วุจฺจมานา นาลปิสฺสนฺตี’’ติฯ ภควโต เอตมตฺถํ อาโรเจสุํฯ คิหี, ภิกฺขเว, มงฺคลิกา, อนุชานามิ, ภิกฺขเว, คิหีนํ ‘‘ชีวถ, ภเนฺต’’ติ วุจฺจมาเนน ‘‘จิรํ ชีวา’’ติ วตฺตุนฺติฯ ภิกฺขู ภควนฺตํ ปุจฺฉิํสุ – ‘‘ภเนฺต, ชีวปฏิชีวํ นาม กทา อุปฺปนฺน’’นฺติ? สตฺถา ‘‘ภิกฺขเว, ชีวปฏิชีวํ นาม โปราณกาเล อุปฺปนฺน’’นฺติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต กาสิรเฎฺฐ เอกสฺมิํ พฺราหฺมณกุเล นิพฺพตฺติฯ ตสฺส ปิตา โวหารํ กตฺวา ชีวิกํ กเปฺปติ, โส โสฬสวสฺสุเทฺทสิกํ โพธิสตฺตํ มณิกภณฺฑํ อุกฺขิปาเปตฺวา คามนิคมาทีสุ จรโนฺต พาราณสิํ ปตฺวา โทวาริกสฺส ฆเร ภตฺตํ ปจาเปตฺวา ภุญฺชิตฺวา นิวาสฏฺฐานํ อลภโนฺต ‘‘อเวลาย อาคตา อาคนฺตุกา กตฺถ วสนฺตี’’ติ ปุจฺฉิฯ อถ นํ มนุสฺสา ‘‘พหินคเร เอกา สาลา อตฺถิ, สา ปน อมนุสฺสปริคฺคหิตาฯ สเจ อิจฺฉถ, ตตฺถ วสถา’’ติ อาหํสุฯ โพธิสโตฺต ‘‘เอถ, ตาต, คจฺฉาม, มา ยกฺขสฺส ภายิตฺถ, อหํ ตํ ทเมตฺวา ตุมฺหากํ ปาเทสุ ปาเตสฺสามี’’ติ ปิตรํ คเหตฺวา ตตฺถ คโตฯ อถสฺส ปิตา ผลเก นิปชฺชิ, สยํ ปิตุ ปาเท สมฺพาหโนฺต นิสีทิฯ ตตฺถ อธิวโตฺถ ยโกฺข ทฺวาทส วสฺสานิ เวสฺสวณํ อุปฏฺฐหิตฺวา ตํ สาลํ ลภโนฺต ‘‘อิมํ สาลํ ปวิฏฺฐมนุเสฺสสุ โย ขิปิเต ‘ชีวา’ติ วทติ, โย จ ‘ชีวา’ติ วุเตฺต ‘ปฏิชีวา’ติ วทติ, เต ชีวปฏิชีวภาณิโน ฐเปตฺวา อวเสเส ขาเทยฺยาสี’’ติ ลภิฯ โส ปิฏฺฐิวํสถูณาย วสติฯ โส ‘‘โพธิสตฺตสฺส ปิตรํ ขิปาเปสฺสามี’’ติ อตฺตโน อานุภาเวน สุขุมจุณฺณํ วิสฺสเชฺชสิ, จุโณฺณ อาคนฺตฺวา ตสฺส นาสปุเฎ ปาวิสิฯ โส ผลเก นิปนฺนโกว ขิปิ, โพธิสโตฺต น ‘‘ชีวา’’ติ

อาหฯ ยโกฺข ตํ ขาทิตุํ ถูณาย โอตรติฯ โพธิสโตฺต ตํ โอตรนฺตํ ทิสฺวา ‘‘อิมินา เม ปิตา ขิปาปิโต ภวิสฺสติ, อยํ โส ขิปิเต ‘ชีวา’ติ อวทนฺตํ ขาทกยโกฺข ภวิสฺสตี’’ติ ปิตรํ อารพฺภ ปฐมํ คาถมาห –

๙. ‘‘ชีว วสฺสสตํ ภคฺค, อปรานิ จ วีสติํ;
มา มํ ปิสาจา ขาทนฺตุ, ชีว ตฺวํ สรโทสต’’นฺติฯ

ตตฺถ ***ภคฺคา***ติ ปิตรํ นาเมนาลปติฯ **อปรานิ จ วีสติ**นฺติ อปรานิ จ วีสติ วสฺสานิ ชีวฯ **มา มํ ปิสาจา ขาทนฺตู**ติ มํ ปิสาจา มา ขาทนฺตุฯ **ชีว ตฺวํ สรโทสต**นฺติ ตฺวํ ปน วีสุตฺตรํ วสฺสสตํ ชีวาติฯ สรโทสตญฺหิ คณิยมานํ วสฺสสตเมว โหติ, ตํ ปุริเมหิ วีสาย สทฺธิํ วีสุตฺตรํ อิธ อธิเปฺปตํฯ

ยโกฺข โพธิสตฺตสฺส วจนํ สุตฺวา ‘‘อิมํ ตาว มาณวํ ‘ชีวา’ติ วุตฺตตฺตา ขาทิตุํ น สกฺกา, ปิตรํ ปนสฺส ขาทิสฺสามี’’ติ ปิตุ สนฺติกํ อคมาสิฯ โส ตํ อาคจฺฉนฺตํ ทิสฺวา จิเนฺตสิ – ‘‘อยํ โส ‘ปฏิชีวา’ติ อภณนฺตานํ ขาทกยโกฺข ภวิสฺสติ, ปฏิชีวํ กริสฺสามี’’ติฯ โส ปุตฺตํ อารพฺภ ทุติยํ คาถมาห –

๑๐. ‘‘ตฺวมฺปิ วสฺสสตํ ชีวํ, อปรานิ จ วีสติํ;
วิสํ ปิสาจา ขาทนฺตุ, ชีว ตฺวํ สรโทสต’’นฺติฯ

ตตฺถ **วิสํ ปิสาจา ขาทนฺตู**ติ ปิสาจา หลาหลวิสํ ขาทนฺตุฯ

ยโกฺข ตสฺส วจนํ สุตฺวา ‘‘อุโภปิ เม น สกฺกา ขาทิตุ’’นฺติ ปฏินิวตฺติฯ อถ นํ โพธิสโตฺต ปุจฺฉิ – ‘‘โภ ยกฺข, กสฺมา ตฺวํ อิมํ สาลํ ปวิฏฺฐมนุเสฺส ขาทสี’’ติ? ‘‘ทฺวาทส วสฺสานิ เวสฺสวณํ อุปฏฺฐหิตฺวา ลทฺธตฺตา’’ติฯ ‘‘กิํ ปน สเพฺพว ขาทิตุํ ลภสี’’ติ? ‘‘ชีวปฏิชีวภาณิโน ฐเปตฺวา อวเสเส ขาทามี’’ติฯ ‘‘ยกฺข, ตฺวํ ปุเพฺพปิ อกุสลํ กตฺวา กกฺขโฬ ผรุโส ปรวิหิํสโก หุตฺวา นิพฺพโตฺต, อิทานิปิ ตาทิสํ กมฺมํ กตฺวา ตโม ตมปรายโณ ภวิสฺสติ, ตสฺมา อิโต ปฏฺฐาย ปาณาติปาตาทีหิ วิรมสฺสู’’ติ ตํ ยกฺขํ ทเมตฺวา นิรยภเยน ตเชฺชตฺวา ปญฺจสุ สีเลสุ ปติฏฺฐาเปตฺวา ยกฺขํ เปสนการกํ วิย อกาสิฯ

ปุนทิวเส สญฺจรนฺตา มนุสฺสา ยกฺขํ ทิสฺวา โพธิสเตฺตน จสฺส ทมิตภาวํ ญตฺวา รโญฺญ อาโรเจสุํ – ‘‘เทว, เอโก มาณโว ตํ ยกฺขํ ทเมตฺวา เปสนการกํ วิย กตฺวา ฐิโต’’ติฯ ราชา โพธิสตฺตํ ปโกฺกสาเปตฺวา เสนาปติฏฺฐาเน ฐเปสิ, ปิตุ จสฺส มหนฺตํ ยสํ อทาสิฯ โส ยกฺขํ พลิปฏิคฺคาหกํ กตฺวา โพธิสตฺตสฺส โอวาเท ฐตฺวา ทานาทีนิ ปุญฺญานิ กตฺวา สคฺคปุรํ ปูเรสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ‘‘ชีวปฏิชีวํ นาม ตสฺมิํ กาเล อุปฺปนฺน’’นฺติ วตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา ยโกฺข องฺคุลิมาโล อโหสิ, ราชา อานโนฺท, ปิตา กสฺสโป, ปุโตฺต ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

ภคฺคชาตกวณฺณนา ปญฺจมาฯ

[๑๕๖] ๖. อลีนจิตฺตชาตกวณฺณนา

อลีนจิตฺตํ นิสฺสายาติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต เอกํ โอสฺสฏฺฐวีริยํ ภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิฯ วตฺถุ เอกาทสนิปาเต **สํวรชาตเก** (ชา. ๑.๑๑.๙๗ อาทโย) อาวิภวิสฺสติฯ โส ปน

ภิกฺขุ สตฺถารา ‘‘สจฺจํ กิร ตฺวํ, ภิกฺขุ, วีริยํ โอสฺสชี’’ติ วุตฺเต ‘‘สจฺจํ, ภควา’’ติ อาหฯ อถ นํ สตฺถา ‘‘นนุ ตฺวํ, ภิกฺขุ, ปุพฺเพ วีริยํ อวิสฺสเชฺชตฺวา มํสเปสิสทิสสฺส ทหรกุมารสฺส ทฺวาทสโยชนิเก พาราณสินคเร รชฺชํ คเหตฺวา อทาสิ, อิทานิ กสฺมา เอวรูเป สาสเน ปพฺพชิตฺวา วีริยํ โอสฺสชสี’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต พาราณสิโต อวิทูเร วฑฺฒกีคาโม อโหสิ, ตตฺถ ปญฺจสตา วฑฺฒกี วสนฺติฯ เต นาวาย อุปริโสตํ คนฺตฺวา อรเญฺญ เคหสมฺภารทารูนิ โกเฏฺฏตฺวา ตเตฺถว เอกภูมิกทฺวิภูมิกาทิเภเท เคหสมฺภาเร สเชฺชตฺวา ถมฺภโต ปฏฺฐาย สพฺพทารูสุ สญฺญํ กตฺวา นทีตีรํ เนตฺวา นาวํ อาโรเปตฺวา อนุโสเตน นครํ อาคนฺตฺวา เย ยาทิสานิ เคหานิ อากงฺขนฺติ, เตสํ ตาทิสานิ กตฺวา กหาปเณ คเหตฺวา ปุน ตเตฺถว คนฺตฺวา เคหสมฺภาเร อาหรนฺติฯ เอวํ เตสํ ชีวิกํ กเปฺปนฺตานํ เอกสฺมิํ กาเล ขนฺธาวารํ พนฺธิตฺวา ทารูนิ โกเฏฺฏนฺตานํ อวิทูเร เอโก หตฺถี ขทิรขาณุกํ อกฺกมิฯ ตสฺส โส ขาณุโก ปาทํ วิชฺฌิ, พลวเวทนา วตฺตนฺติ, ปาโท อุทฺธุมายิตฺวา ปุพฺพํ คณฺหิฯ โส เวทนาปฺปโตฺต เตสํ ทารุโกฏฺฏนสทฺทํ สุตฺวา ‘‘อิเม วฑฺฒกี นิสฺสาย มยฺหํ โสตฺถิ ภวิสฺสตี’’ติ มญฺญมาโน ตีหิ ปาเทหิ เตสํ สนฺติกํ คนฺตฺวา อวิทูเร นิปชฺชิ, วฑฺฒกี ตํ อุทฺธุมาตปาทํ ทิสฺวา อุปสงฺกมิตฺวา ปาเท ขาณุกํ ทิสฺวา ติขิณวาสิยา ขาณุกสฺส สมนฺตโต โอธิํ ทตฺวา รชฺชุยา พนฺธิตฺวา อากฑฺฒนฺตา ขาณุํ นีหริตฺวา ปุพฺพํ โมเจตฺวา อุโณฺหทเกน โธวิตฺวา ตทนุรูเปหิ เภสเชฺชหิ มเกฺขตฺวา นจิรเสฺสว วณํ ผาสุกํ กริํสุฯ

หตฺถี อโรโค หุตฺวา จิเนฺตสิ – ‘‘มยา อิเม วฑฺฒกี นิสฺสาย ชีวิตํ ลทฺธํ, อิทานิ เตสํ มยา อุปการํ กาตุํ วฏฺฏตี’’ติฯ โส ตโต ปฏฺฐาย วฑฺฒกีหิ สทฺธิํ รุเกฺข นีหรติ, ตเจฺฉนฺตานํ ปริวเตฺตตฺวา เทติ, วาสิอาทีนิ อุปสํหรติ, โสณฺฑาย เวเฐตฺวา กาฬสุตฺตโกฏิยํ คณฺหาติฯ วฑฺฒกีปิสฺส โภชนเวลาย เอเกกํ ปิณฺฑํ เทนฺตา ปญฺจ ปิณฺฑสตานิ เทนฺติฯ ตสฺส ปน หตฺถิสฺส ปุโตฺต สพฺพเสโต หตฺถาชานียโปตโก อตฺถิ, เตนสฺส เอตทโหสิ – ‘‘อหํ เอตรหิ มหลฺลโกฯ อิทานิ มยา อิเมสํ วฑฺฒกีนํ กมฺมกรณตฺถาย ปุตฺตํ ทตฺวา คนฺตุํ วฏฺฏตี’’ติฯ โส วฑฺฒกีนํ อนาจิกฺขิตฺวาว อรญฺญํ ปวิสิตฺวา ปุตฺตํ อาเนตฺวา ‘‘อยํ หตฺถิโปตโก มม ปุโตฺต, ตุเมฺหหิ มยฺหํ ชีวิตํ ทินฺนํ, อหํ โว เวชฺชเวตนตฺถาย อิมํ ทมฺมิ, อยํ ตุมฺหากํ อิโต ปฏฺฐาย กมฺมานิ กริสฺสตี’’ติ วตฺวา ‘‘อิโต ปฏฺฐาย, ปุตฺตก, ยํ มยา กตฺตพฺพํ กมฺมํ, ตํ ตฺวํ กโรหี’’ติ ปุตฺตํ โอวทิตฺวา วฑฺฒกีนํ ทตฺวา สยํ อรญฺญํ ปาวิสิฯ

ตโต ปฏฺฐาย หตฺถิโปตโก วฑฺฒกีนํ วจนกโร โอวาทกฺขโม หุตฺวา สพฺพกิจฺจานิ กโรติฯ เตปิ ตํ ปญฺจหิ ปิณฺฑสเตหิ โปเสนฺติ, โส กมฺมํ กตฺวา นทิํ โอตริตฺวา นฺหตฺวา กีฬิตฺวา อาคจฺฉติ, วฑฺฒกีทารกาปิ ตํ โสณฺฑาทีสุ คเหตฺวา อุทเกปิ ถเลปิ เตน สทฺธิํ กีฬนฺติฯ อาชานียา ปน หตฺถิโนปิ อสฺสาปิ ปุริสาปิ อุทเก อุจฺจารํ วา ปสฺสาวํ วา น กโรนฺติ, ตสฺมา โสปิ อุทเก อุจฺจารปสฺสาวํ อกตฺวา พหินทีตีเรเยว กโรติฯ อเถกสฺมิํ ทิวเส อุปรินทิยา เทโว วสฺสิ, อถ สุกฺขํ หตฺถิลณฺฑํ อุทเกน นทิํ โอตริตฺวา คจฺฉนฺตํ พาราณสีนครติเตฺถ เอกสฺมิํ คุเมฺพ ลเคฺคตฺวา อฎฺฐาสิฯ อถ รโญฺญ หตฺถิโคปกา ‘‘หตฺถี นฺหาเปสฺสามา’’ติ ปญฺจ หตฺถิสตานิ นยิํสุฯ อาชานียลณฺฑสฺส คนฺธํ ฆายิตฺวา เอโกปิ หตฺถี นทิํ โอตริตุํ น อุสฺสหิฯ สเพฺพปิ นงฺคุฏฺฐํ อุกฺขิปิตฺวา ปลายิตุํ อารภิํสุ, หตฺถิโคปกา หตฺถาจริยานํ อาโรเจสุํฯ เต ‘‘อุทเก ปริปเนฺถน ภวิตพฺพ’’นฺติ อุทกํ โสธาเปตฺวา ตสฺมิํ คุเมฺพ ตํ อาชานียลณฺฑํ ทิสฺวา ‘‘อิทเมตฺถ การณ’’นฺติ ญตฺวา จาฏิํ อาหราเปตฺวา อุทกสฺส ปูเรตฺวา ตํ ตตฺถ มทฺทิตฺวา หตฺถีนํ สรีเร สิญฺจาเปสุํ, สรีรานิ สุคนฺธานิ อเหสุํฯ ตสฺมิํ กาเล เต นทิํ โอตริตฺวา นฺหายิํสุฯ

หตฺถาจริยา รโญฺญ ตํ ปวตฺตึ อาโรเจตฺวา “ตํ หตฺถาชานียํ ปริเยสิตฺวา อาเนตุํ วฏฺฏติ, เทวา”ติ อาหํสุฯ ราชา นาวาสงฺฆาเฏหิ นทึ ปกฺขนฺทิตฺวา อุทฺธํคามีหิ นาวาสงฺฆาเฏหิ วฑฺฒกีนํ วสนฏฺฐานํ สมฺปาปุณิฯ หตฺถิโปตโก นทิยํ กีฬนฺโต เภริสทฺทํ สุตฺวา คนฺตฺวา วฑฺฒกีนํ สนฺติเก อฏฺฐาสิฯ วฑฺฒกี รโญฺญ ปจฺจุคฺคมนํ กตฺวา “เทว, สเจ ทารูหิ อโตฺถ, กึ การณา อาคตตฺถ, กึ เปเสตฺวา อาหราเปตุํ น วฏฺฏตี”ติ อาหํสุฯ “นาหํ, ภเณ, ทารูนํ อตฺถาย อาคโต, อิมสฺส ปน หตฺถิสฺส อตฺถาย อาคโตมฺหี”ติฯ “คาหาเปตฺวา คจฺฉถ, เทวา”ติฯ หตฺถิโปตโก คนฺตุํ น อิจฺฉิฯ “กึ การาเปติ, ภเณ, หตฺถี”ติ? “วฑฺฒกีนํ โปสาวนิกํ อาหราเปติ, เทวา”ติฯ “สาธุ, ภเณ”ติ ราชา หตฺถิสฺส จตุนฺนํ ปาทานํ โสณฺฑาย นงฺคุฏฺฐสฺส จ สนฺติเก สตสหสฺสสตสหสฺสกหาปเณ ฐปาเปสิฯ หตฺถี เอตฺตเกนาปิ อคนฺตฺวา สพฺพวฑฺฒกีนํ ทุสฺสยุเคสุ วฑฺฒกีภริยานํ นิวาสนสาฏเกสุ ทินฺเนสุ สทฺธิํกีฬิตานํ ทารกานญฺจ ทารกปริหาเร กเต นิวตฺติตฺวา วฑฺฒกี จ อิตฺถิโย จ ทารเก จ โอโลเกตฺวา รญฺญา สทฺธิํ อคมาสิฯ

ราชา ตํ อาทาย นครํ คนฺตฺวา นครญฺจ หตฺถิสาลญฺจ อลงฺการาเปตฺวา หตฺถึ นครํ ปทกฺขิณํ กาเรตฺวา หตฺถิสาลํ ปเวเสตฺวา สพฺพาลงฺกาเรหิ อลงฺกริตฺวา อภิเสกํ ทตฺวา โอปวยฺหํ กตฺวา อตฺตโน สหายฏฺฐาเน ฐเปตฺวา อุปฑฺฒรชฺชํ หตฺถิสฺส ทตฺวา อตฺตนา สมานปริหารํ อกาสิฯ หตฺถิสฺส อาคตกาลโต ปฏฺฐาย รโญฺญ สกลชมฺพุทีเป รชฺชํ หตฺถคตเมว อโหสิฯ เอวํ กาเล คจฺฉเนฺต โพธิสโตฺต ตสฺส รโญฺญ อคฺคมเหสิยา กุจฺฉิมฺหิ ปฏิสนฺธิํ คณฺหิฯ ตสฺสา คพฺภปริปากกาเล ราชา กาลมกาสิฯ หตฺถี ปน สเจ รโญฺญ กาลกตภาวํ ชาเนยฺย, ตเตฺถวสฺส หทยํ ผเลยฺย, ตสฺมา หตฺถึ รโญฺญ กาลกตภาวํ อชานาเปตฺวาว อุปฏฺฐหิํสุฯ รโญฺญ ปน กาลกตภาวํ สุตฺวา “ตุจฺฉํ กิร รชฺช”นฺติ อนนฺตรสามนฺตโกสลราชา มหติยา เสนาย อาคนฺตฺวา นครํ ปริวาเรสิฯ นครวาสิโน ทฺวารานิ ปิทหิตฺวา โกสลรโญฺญ สาสนํ ปหิณิํสุ – “อมฺหากํ รโญฺญ อคฺคมเหสี ปริปุณฺณคพฺภา ‘อิโต กิร สตฺตเม ทิวเส ปุตฺตํ วิชายิสฺสตี’ติ องฺควิชฺชาปาฐกา อาหํสุฯ สเจ สา ปุตฺตํ วิชายิสฺสติ, มยํ สตฺตเม ทิวเส ยุทฺธํ ทสฺสาม, น รชฺชํ, เอตฺตกํ กาลํ อาคเมถา”ติฯ ราชา “สาธู”ติ สมฺปฏิจฺฉิฯ

เทวี สตฺตเม ทิวเส ปุตฺตํ วิชายิฯ ตสฺส นามคฺคหณทิวเส ปน มหาชนสฺส อลีนจิตฺตํ ปคฺคณฺหนฺโต ชาโตติ “อลีนจิตฺตกุมาโร”เตฺวว๎สฺส นามํ อกํสุฯ ชาตทิวสโตเยว ปนสฺส ปฏฺฐาย นาครา โกสลรญฺญา สทฺธิํ ยุชฺฌิํสุฯ นินฺนายกตฺตา สงฺคามสฺส มหนฺตมฺปิ พลํ ยุชฺฌมานํ โถกํ โถกํ โอสกฺกติฯ อมจฺจา เทวิยา ตมตฺถํ อาโรเจตฺวา “มยํ เอวํ โอสกฺกมาเน พเล ปราชยภาวสฺส ภายาม, อมฺหากํ ปน รโญฺญ กาลกตภาวํ, ปุตฺตสฺส ชาตภาวํ, โกสลรโญฺญ อาคนฺตฺวา ยุชฺฌานภาวญฺจ รโญฺญ สหายโก มงฺคลหตฺถี น ชานาติ, ชานาเปม น”นฺติ ปุจฺฉิํสุฯ สา “สาธู”ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา ปุตฺตํ อลงฺกริตฺวา ทุกูลจุมฺพฏเก นิปชฺชาเปตฺวา ปาสาทา โอรุยฺห อมจฺจคณปริวุตา หตฺถิสาลํ คนฺตฺวา โพธิสตฺตํ หตฺถิสฺส ปาทมูเล นิปชฺชาเปตฺวา “สามิ, สหาโย เต กาลกโต, มยํ ตุยฺหํ หทยผาลนภเยน นาโรจยิมฺห, อยํ เต สหายสฺส ปุโตฺต, โกสลราชา อาคนฺตฺวา นครํ ปริวาเรตฺวา ตว ปุเตฺตน สทฺธิํ ยุชฺฌติ, พลํ โอสกฺกติ, ตว ปุตฺตํ ตฺวเญฺญว วา มาเรหิ, รชฺชํ วาสฺส คณฺหิตฺวา เทหี”ติ อาหฯ

ตสฺมิํ กาเล หตฺถี โพธิสตฺตํ โสณฺฑาย ปรามสิตฺวา อุกฺขิปิตฺวา กุมฺเภ ฐเปตฺวา โรทิตฺวา โพธิสตฺตํ โอตาเรตฺวา เทวิยา หเตฺถ นิปชฺชาเปตฺวา “โกสลราชํ คณฺหิสฺสามี”ติ หตฺถิสาลโต นิกฺขมิฯ อถสฺส อมจฺจา วมฺมํ ปฏิมุญฺจิตฺวา อลงฺกริตฺวา นครทฺวารํ อวาปุริตฺวา ตํ ปริวาเรตฺวา นิกฺขมิํสุฯ หตฺถี นครา นิกฺขมิตฺวา โกญฺจนาทํ กตฺวา มหาชนํ สนฺตาเสตฺวา ปลาเปตฺวา พลโกฏฺฐกํ ภินฺทิตฺวา โกสลราชานํ จูฬาย คเหตฺวา อาเนตฺวา โพธิสตฺตสฺส ปาทมูเล นิปชฺชา

เปตฺวา มารณตฺถายสฺส อุฏฺฐิเต วาเรตฺวา ‘‘อิโต ปฏฺฐาย อปฺปมตฺโต โหหิ, ‘กุมาโร ทหโร’ติ สญฺญํ มา กรี’’ติ โอวทิตฺวา อุโยฺยเชสิฯ ตโต ปฏฺฐาย สกลชมฺพุทีเป รชฺชํ โพธิสตฺตสฺส หตฺถคตเมว ชาตํ, อโญฺญ ปฏิสตฺตุ นาม อุฏฺฐหิตุํ สมตฺโถ นาโหสิฯ โพธิสโตฺต สตฺตวสฺสิกกาเล อภิเสกํ กตฺวา อลีนจิตฺตราชา นาม หุตฺวา ธเมฺมน รชฺชํ กาเรตฺวา ชีวิตปริโยสาเน สคฺคปุรํ ปูเรสิฯ

สตฺถา อิมํ อตีตํ อาหริตฺวา อภิสมฺพุโทฺธ หุตฺวา อิมํ คาถาทฺวยมาห –

๑๑. ‘‘อลีนจิตฺตํ นิสฺสาย, ปหฏฺฐา มหตี จมู;
โกสลํ เสนาสนฺตุฏฺฐํ, ชีวคฺคาหํ อคาหยิฯ

๑๒. ‘‘เอวํ นิสฺสยสมฺปโนฺน, ภิกฺขุ อารทฺธวีริโย;
ภาวยํ กุสลํ ธมฺมํ, โยคเกฺขมสฺส ปตฺติยา;
ปาปุเณ อนุปุเพฺพน, สพฺพสํโยชนกฺขย’’นฺติฯ

ตตฺถ **อลีนจิตฺตํ นิสฺสายา**ติ อลีนจิตฺตํ ราชกุมารํ นิสฺสายฯ **ปหฏฺฐา มหตี จมู**ติ ‘‘ปเวณีรชฺชํ โน ทิฏฺฐ’’นฺติ หฏฺฐตุฏฺฐา หุตฺวา มหตี เสนาฯ **โกสลํ เสนาสนฺตุฏฺฐ**นฺติ โกสลราชานํ เสน รเชฺชน อสนฺตุฏฺฐํ ปรรชฺชโลเภน อาคตํฯ **ชีวคฺคาหํ อคาหยี**ติ อมาเรตฺวาว สา จมูตํ ราชานํ หตฺถินา ชีวคฺคาหํ คณฺหาเปสิฯ **เอวํ นิสฺสยสมฺปโนฺน**ติ ยถา สา จมู, เอวํ อโญฺญปิ กุลปุโตฺต นิสฺสยสมฺปโนฺน กลฺยาณมิตฺตํ พุทฺธํ วา พุทฺธสาวกํ วา นิสฺสยํ ลภิตฺวาฯ **ภิกฺขู**ติ ปริสุทฺธาธิวจนเมตํฯ **อารทฺธวีริโย**ติ ปคฺคหิตวีริโย จตุโทสาปคเตน วีริเยน สมนฺนาคโตฯ **ภาวยํ กุสลํ ธมฺม**นฺติ กุสลํ นิรวชฺชํ สตฺตตึสโพธิปกฺขิยสงฺขาตํ ธมฺมํ ภาเวโนฺตฯ **โยคเกฺขมสฺส ปตฺติยา**ติ จตูหิ โยเคหิ เขมสฺส นิพฺพานสฺส ปาปุณนตฺถาย ตํ ธมฺมํ ภาเวโนฺตฯ **ปาปุเณ อนุปุเพฺพน, สพฺพสํโยชนกฺขย**นฺติ เอวํ วิปสฺสนโต ปฏฺฐาย อิมํ กุสลํ ธมฺมํ ภาเวโนฺต โส กลฺยาณมิตฺตุปนิสฺสยสมฺปโนฺน ภิกฺขุ อนุปุเพฺพน วิปสฺสนาญาณานิ จ เหฏฺฐิมมคฺคผลานิ จ ปาปุณโนฺต ปริโยสาเน ทสนฺนมฺปิ สํโยชนานํ ขยเนฺต อุปฺปนฺนตฺตา สพฺพสํโยชนกฺขยสงฺขาตํ อรหตฺตํ ปาปุณาติฯ ยสฺมา วา นิพฺพานํ อาคมฺม สพฺพสํโยชนานิ ขียนฺติ, ตสฺมา ตมฺปิ สพฺพสํโยชนกฺขยเมว, เอวํ อนุปุเพฺพน นิพฺพานสงฺขาตํ สพฺพสํโยชนกฺขยํ ปาปุณาตีติ อโตฺถฯ

อิติ ภควา อมตมหานิพฺพาเนน ธมฺมเทสนาย กูฏํ คเหตฺวา อุตฺตริปิ สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ, สจฺจปริโยสาเน โอสฺสฏฺฐวีริโย ภิกฺขุ อรหเตฺต ปติฏฺฐหิฯ ‘‘ตทา มาตา มหามายา, ปิตา สุโทฺธทนมหาราชา อโหสิ, รชฺชํ คเหตฺวา ทินฺนหตฺถี อยํ โอสฺสฏฺฐวีริโย ภิกฺขุ, หตฺถิสฺส ปิตา สาริปุโตฺต, สามนฺตโกสลราชา โมคฺคลฺลาโน, อลีนจิตฺตกุมาโร ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

อลีนจิตฺตชาตกวณฺณนา ฉฏฺฐาฯ

[๑๕๗] ๗. คุณชาตกวณฺณนา

เยน กามํ ปณาเมตีติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต อานนฺทเตฺถรสฺส สาฏกสหสฺสลาภํ อารพฺภ กเถสิฯ เถรสฺส โกสลรโญฺญ อเนฺตปุเร ธมฺมวาจนวตฺถุ เหฏฺฐา **มหาสารชาตเก** (ชา. ๑.๑.๙๒) อาคตเมวฯ อิติ เถเร รโญฺญ อเนฺตปุเร ธมฺมํ วาเจเนฺต รโญฺญ สหสฺสคฺฆนิกานํ สาฏกานํ สหสฺสํ อาหริยิตฺถฯ ราชา ตโต ปญฺจ สาฏกสตานิ ปญฺจนฺนํ เทวีสตานํ อทาสิฯ ตา สพฺพาปิ เต สาฏเก ฐเปตฺวา ปุนทิวเส อานนฺทเตฺถรสฺส ทตฺวา สยํ ปุราณสาฏเกเยว ปารุปิตฺวา รโญฺญ ปาตราสฏฺฐานํ อคมํสุฯ

ราชา ‘‘มยา ตุมฺหากํ สหสฺสคฺฆนิกา สาฏกา ทาปิตา, กสฺมา ตุเมฺห เต อปารุปิตฺวาว อาคตา’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘เทว, อเมฺหหิ เต อานนฺทเตฺถรสฺส ทินฺนา’’ติฯ ‘‘อานนฺทเตฺถเรน สเพฺพ คหิตา’’ติ? ‘‘อาม, เทวา’’ติฯ ‘‘สมฺมาสมฺพุเทฺธน ติจีวรํ อนุญฺญาตํ, อานนฺทเตฺถโร ทุสฺสวณิชฺชํ มเญฺญ กริสฺสติ, อติพหู เตน สาฏกา คหิตา’’ติ เถรสฺส กุชฺฌิตฺวา ภุตฺตปาตราโส วิหารํ คนฺตฺวา เถรสฺส ปริเวณํ ปวิสิตฺวา เถรํ วนฺทิตฺวา นิสิโนฺน ปุจฺฉิ – ‘‘อปิ, ภเนฺต, อมฺหากํ ฆเร อิตฺถิโย ตุมฺหากํ สนฺติเก ธมฺมํ อุคฺคณฺหนฺติ วา สุณนฺติ วา’’ติ? ‘‘อาม, มหาราช, คเหตพฺพยุตฺตกํ คณฺหนฺติ, โสตพฺพยุตฺตกํ สุณนฺตี’’ติฯ ‘‘กึ ตา สุณนฺติเยว, อุทาหุ ตุมฺหากํ นิวาสนํ วา ปารุปนํ วา ททนฺตี’’ติ? ‘‘ตา อชฺช, มหาราช, สหสฺสคฺฆนิกานิ ปญฺจ สาฏกสตานิ อทํสู’’ติฯ ‘‘ตุเมฺหหิ คหิตานิ ตานิ, ภเนฺต’’ติ? ‘‘อาม, มหาราชา’’ติฯ ‘‘นนุ, ภเนฺต, สตฺถารา ติจีวรเมว อนุญฺญาต’’นฺติ? ‘‘อาม, มหาราช, ภควตา เอกสฺส ภิกฺขุโน ติจีวรเมว ปริโภคสีเสน อนุญฺญาตํ, ปฏิคฺคหณํ ปน อวาริตํ, ตสฺมา มยาปิ อเญฺญสํ ชิณฺณจีวริกานํ ทาตุํ เต สาฏกา ปฏิคฺคหิตา’’ติฯ ‘‘เต ปน ภิกฺขู ตุมฺหากํ สนฺติกา สาฏเก ลภิตฺวา โปราณจีวรานิ กึ กริสฺสนฺตี’’ติ? ‘‘โปราณสงฺฆาฏึ อุตฺตราสงฺคํ กริสฺสนฺตี’’ติ? ‘‘โปราณอุตฺตราสงฺคํ กึ กริสฺสนฺตี’’ติ? ‘‘อนฺตรวาสกํ กริสฺสนฺตี’’ติฯ ‘‘โปราณอนฺตรวาสกํ กึ กริสฺสนฺตี’’ติ? ‘‘ปจฺจตฺถรณํ กริสฺสนฺตี’’ติฯ ‘‘โปราณปจฺจตฺถรณํ กึ กริสฺสนฺตี’’ติ? ‘‘ภุมฺมตฺถรณํ กริสฺสนฺตี’’ติฯ ‘‘โปราณภุมฺมตฺถรณํ กึ กริสฺสนฺตี’’ติ? ‘‘ปาทปุญฺฉนํ กริสฺสนฺตี’’ติฯ ‘‘โปราณปาทปุญฺฉนํ กึ กริสฺสนฺตี’’ติ? ‘‘มหาราช, สทฺธาเทยฺยํ นาม วินิปาเตตุํ น ลพฺภติ, ตสฺมา โปราณปาทปุญฺฉนํ วาสิยา โกเฏฺฏตฺวา มตฺติกาย มเกฺขตฺวา เสนาสเนสุ มตฺติกาเลปนํ กริสฺสนฺตี’’ติฯ ‘‘ภเนฺต, ตุมฺหากํ ทินฺนํ ยาว ปาทปุญฺฉนาปิ นสฺสิตุํ น ลพฺภตี’’ติ? ‘‘อาม, มหาราช, อมฺหากํ ทินฺนํ นสฺสิตุํ น ลพฺภติ, ปริโภคเมว โหตี’’ติฯ

ราชา ตุโฎฺฐ โสมนสฺสปฺปโตฺต หุตฺวา อิตรานิปิ เคเห ฐปิตานิ ปญฺจ สาฏกสตานิ อาหราเปตฺวา เถรสฺส ทตฺวา อนุโมทนํ สุตฺวา เถรํ วนฺทิตฺวา ปทกฺขิณํ กตฺวา ปกฺกามิฯ เถโร ปฐมลทฺธานิ ปญฺจ สาฏกสตานิ ชิณฺณจีวริกานํ ภิกฺขูนํ อทาสิฯ เถรสฺส ปน ปญฺจมตฺตานิ สทฺธิวิหาริกสตานิ , เตสุ เอโก ทหรภิกฺขุ เถรสฺส พหูปกาโร ปริเวณํ สมฺมชฺชติ, ปานียปริโภชนียํ อุปฎฺฐเปติ, ทนฺตกฎฺฐํ มุโขทกํ นฺหาโนทกํ เทติ, วจฺจกุฏิชนฺตาฆรเสนาสนานิ ปฏิชคฺคติ, หตฺถปริกมฺมปาทปริกมฺมปิฎฺฐิปริกมฺมาทีนิ กโรติฯ เถโร ปจฺฉา ลทฺธานิ ปญฺจ สาฏกสตานิ ‘‘อยํ เม พหูปกาโร’’ติ ยุตฺตวเสน สพฺพานิ ตเสฺสว อทาสิฯ โสปิ สเพฺพ เต สาฏเก ภาเชตฺวา อตฺตโน สมานุปชฺฌายานํ อทาสิฯ

เอวํ สเพฺพปิ เต ลทฺธสาฏกา ภิกฺขู สาฏเก ฉินฺทิตฺวา รชิตฺวา กณิการปุปฺผวณฺณานิ กาสายานิ นิวาเสตฺวา จ ปารุปิตฺวา จ สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิตฺวา เอวมาหํสุ – ‘‘ภเนฺต, โสตาปนฺนสฺส อริยสาวกสฺส มุโขโลกนทานํ นาม อตฺถี’’ติฯ ‘‘น, ภิกฺขเว, อริยสาวกานํ มุโขโลกนทานํ นาม อตฺถี’’ติฯ ‘‘ภเนฺต, อมฺหากํ อุปชฺฌาเยน ธมฺมภณฺฑาคาริกเตฺถเรน สหสฺสคฺฆนิกานํ สาฏกานํ ปญฺจ สตานิ เอกเสฺสว ทหรภิกฺขุโน ทินฺนานิ, โส ปน อตฺตนา ลเทฺธ ภาเชตฺวา อมฺหากํ อทาสี’’ติฯ ‘‘น, ภิกฺขเว, อานโนฺท มุโขโลกนภิกฺขํ เทติ , โส ปนสฺส ภิกฺขุ พหูปกาโร, ตสฺมา อตฺตโน อุปการสฺส อุปการวเสน คุณวเสน ยุตฺตวเสน ‘อุปการสฺส นาม ปจฺจุปกาโร กาตุํ วฎฺฎตี’ติ กตญฺญุกตเวทิภาเวน อทาสิฯ โปราณกปณฺฑิตาปิ หิ อตฺตโน อุปการานเญฺญว ปจฺจุปการํ กรึสู’’ติ วตฺวา เตหิ ยาจิโต อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต สีโห หุตฺวา ปพฺพตคุหายํ วสติฯ โส เอกทิวสํ คุหาย นิกฺขมิตฺวา ปพฺพตปาทํ โอโลเกสิ, ตํ ปน ปพฺพตปาทํ ปริกฺขิปิตฺวา มหาสโร อโหสิฯ ตสฺส เอกสฺมึ อุนฺนตฎฺฐาเน อุปริถทฺธกทฺทมปิเฎฺฐ มุทูนิ หริตติณานิ ชายึ

สุฯ สสกา เจว หริณาทโย จ สลฺลหุกมิคา กทฺทมมตฺถเก วิจรนฺตา ตานิ ขาทนฺติฯ ตํ ทิวสมฺปิ เอโก มิโค ตานิ ขาทโนฺต วิจรติฯ สีโห ''ตํ มิคํ คณฺหิสฺสามี''ติ ปพฺพตมตฺถกา อุปฺปติตฺวา สีหเวเคน ปกฺขนฺทิ, มิโค มรณภยตชฺชิโต วิรวโนฺต ปลายิฯ สีโห เวคํ สนฺธาเรตุํ อสโกฺกโนฺต กลลปิเฏฺฐ นิปติตฺวา โอสีทิตฺวา อุคฺคนฺตุํ อสโกฺกโนฺต จตฺตาโร ปาทา ถมฺภา วิย โอสีทิตฺวา สตฺตาหํ นิราหาโร อฏฺฐาสิฯ

อถ นํ เอโก สิงฺคาโล โคจรปฺปสุโต ตํ ทิสฺวา ภเยน ปลายิฯ สีโห ตํ ปโกฺกสิตฺวา ''โภ สิงฺคาล, มา ปลายิ, อหํ กลเล ลโคฺค, ชีวิตํ เม เทหี''ติ อาหฯ สิงฺคาโล ตสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา ''อหํ ตํ อุทฺธเรยฺยํ, อุทฺธโฏ ปน มํ ขาเทยฺยาสีติ ภายามี''ติ อาหฯ ''มา ภายิ, นาหํ ตํ ขาทิสฺสามิ, มหนฺตํ ปน เต คุณํ กริสฺสามิ, เอเกนุปาเยน มํ อุทฺธราหี''ติฯ สิงฺคาโล ตสฺส ปฏิญฺญํ คเหตฺวา จตุนฺนํ ปาทานํ สมนฺตา กลเล อปเนตฺวา จตุนฺนมฺปิ ปาทานํ จตโสฺส มาติกา ขณิตฺวา อุทกาภิมุขํ อกาสิ, อุทกํ ปวิสิตฺวา กลลํ มุทุํ อกาสิฯ ตสฺมิํ ขเณ สิงฺคาโล สีหสฺส อุทรนฺตรํ อตฺตโน สีสํ ปเวเสตฺวา ''วายามํ กโรหิ, สามี''ติ อุจฺจาสทฺทํ กโรโนฺต สีเสน อุทรํ ปหริฯ สีโห เวคํ ชเนตฺวา กลลา อุคฺคนฺตฺวา ปกฺขนฺทิตฺวา ถเล อฏฺฐาสิฯ โส มุหุตฺตํ วิสฺสมิตฺวา สรํ โอรุยฺห กทฺทมํ โธวิตฺวา นฺหายิตฺวา ทรถํ ปฏิปฺปสฺสเมฺภตฺวา เอกํ มหิํสํ วธิตฺวา ทาฐาหิ โอวิชฺฌิตฺวา มํสํ อุพฺพเตฺตตฺวา ''ขาท, สมฺมา''ติ สิงฺคาลสฺส ปุรโต ฐเปตฺวา เตน ขาทิเต ปจฺฉา อตฺตนา ขาทิฯ ปุน สิงฺคาโล เอกํ มํสเปสิํ ฑํสิตฺวา คณฺหิฯ ''อิทํ กิมตฺถาย, สมฺมา''ติ จ วุเตฺต ''ตุมฺหากํ ทาสี อตฺถิ, ตสฺสา ภาโค ภวิสฺสตี''ติ อาหฯ สีโห ''คณฺหาหี''ติ วตฺวา สยมฺปิ สีหิยา อตฺถาย มํสํ คณฺหิตฺวา ''เอหิ, สมฺม, อมฺหากํ ปพฺพตมุทฺธนิ ฐตฺวา สขิยา วสนฏฺฐานํ คมิสฺสามา''ติ วตฺวา ตตฺถ คนฺตฺวา มํสํ ขาทาเปตฺวา สิงฺคาลญฺจ สิงฺคาลิญฺจ อสฺสาเสตฺวา ''อิโต ปฏฺฐาย อิทานิ อหํ ตุเมฺห ปฏิชคฺคิสฺสามี''ติ อตฺตโน วสนฏฺฐานํ เนตฺวา คุหาย ทฺวาเร อญฺญิสฺสา คุหาย วสาเปสิฯ เต ตโต ปฏฺฐาย โคจราย คจฺฉนฺตา สีหิญฺจ สิงฺคาลิญฺจ ฐเปตฺวา สิงฺคาเลน สทฺธิํ คนฺตฺวา นานามิเค วธิตฺวา อุโภปิ ตเตฺถว มํสํ ขาทิตฺวา อิตราสมฺปิ ทฺวินฺนํ อาหริตฺวา เทนฺติฯ

เอวํ กาเล คจฺฉเนฺต สีหี เทฺว ปุเตฺต วิชายิ, สิงฺคาลีปิ เทฺว ปุเตฺต วิชายิฯ เต สเพฺพปิ สมคฺควาสํ วสิํสุฯ อเถกทิวสํ สีหิยา เอตทโหสิ – ''อยํ สีโห สิงฺคาลญฺจ สิงฺคาลิญฺจ สิงฺคาลโปตเก จ อติวิย ปิยายติ, นูนมสฺส สิงฺคาลิยา สทฺธิํ สนฺถโว อตฺถิ, ตสฺมา เอวํ สิเนหํ กโรติ, ยํนูนาหํ อิมํ ปีเฬตฺวา ตเชฺชตฺวา อิโต ปลาเปยฺย''นฺติ ฯ สา สีหสฺส สิงฺคาลํ คเหตฺวา โคจราย คตกาเล สิงฺคาลิํ ปีเฬสิ ตเชฺชสิ ''กิํการณา อิมสฺมิํ ฐาเน วสติ , น ปลายสี''ติ? ปุตฺตาปิสฺสา สิงฺคาลิปุเตฺต ตเถว ตชฺชยิํสุฯ สิงฺคาลี ตมตฺถํ สิงฺคาลสฺส กเถตฺวา ''สีหสฺส วจเนน เอตาย เอวํ กตภาวมฺปิ น ชานาม, จิรํ วสิมฺหา, นาสาเปยฺยาปิ โน, อมฺหากํ วสนฏฺฐานเมว คจฺฉามา''ติ อาหฯ สิงฺคาโล ตสฺสา วจนํ สุตฺวา สีหํ อุปสงฺกมิตฺวา อาห – ''สามิ, จิรํ อเมฺหหิ ตุมฺหากํ สนฺติเก นิวุตฺถํ, อติจิรํ วสนฺตา นาม อปฺปิยา โหนฺติ, อมฺหากํ โคจราย ปกฺกนฺตกาเล สีหี สิงฺคาลิํ วิเหเฐติ 'อิมสฺมิํ ฐาเน กสฺมา วสถ, ปลายถา'ติ ตเชฺชติ, สีหโปตกาปิ สิงฺคาลโปตเก ตเชฺชนฺติฯ โย นาม ยสฺส อตฺตโน สนฺติเก วาสํ น โรเจติ, เตน โส 'ยาหี'ติ นีหริตโพฺพ, วิเหฐนํ นาม กิมตฺถิย''นฺติ วตฺวา ปฐมํ คาถมาห –

๑๓. ''เยน กามํ ปณาเมติ, ธโมฺม พลวตํ มิคี;
อุนฺนทนฺตี วิชานาหิ, ชาตํ สรณโต ภย''นฺติฯ

ตตฺถ **เยน กามํ ปณาเมติ, ธโมฺม พลวต**นฺติ พลวา นาม อิสฺสโร อตฺตโน เสวกํ เยน ทิสาภาเคน อิจฺฉติ, เตน ทิสาภาเคน โส ปณาเมติ นีหรติฯ เอส ธโมฺม พลวตํ อยํ อิสฺสรานํ สภาโว ปเวณิธโมฺมว, ตสฺมา สเจ อมฺหากํ วาสํ น โรเจถ, อุชุกเมว โน นีหรถ , วิเหฐเนน โก อโตฺถติ ทีเปโนฺต เอวมาหฯ **มิคี**ติ สีหํ อาลปติฯ โส หิ มิคราชตาย มิคา อสฺส อตฺถีติ มิคีฯ **อุนฺนทนฺตี**ติปิ ตเมว อาลปติฯ โส หิ อุนฺนตานํ ทนฺตานํ อตฺถิตาย อุนฺนตา ทนฺตา อสฺส อตฺถีติ อุนฺนทนฺตีฯ ''อุนฺนตทนฺตี''ติปิ ปาโฐเยวฯ **วิชานาหี**ติ ''เอส อิสฺสรานํ ธโมฺม''ติ เอวํ ชานาหิฯ **ชาตํ สรณโต ภย**นฺติ อมฺหากํ ตุเมฺห ปติฎฺฐานเฎฺฐน สรณํ, ตุมฺหากเญฺญว สนฺติกา ภยํ ชาตํ, ตสฺมา อตฺตโน วสนฎฺฐานเมว คมิสฺสามาติ ทีเปติฯ

อปโร นโย – ตว **มิคี สีหี อุนฺนทนฺตี**มม ปุตฺตทารํ ตเชฺชนฺตี **เยน กามํ ปณาเมติ,** เยน เยนากาเรน อิจฺฉติ, เตน ปณาเมติ ปวตฺตติ, วิเหเฐติปิ ปลาเปติปิ, เอวํ ตุวํ วิชานาหิ, ตตฺถ กึ สกฺกา อเมฺหหิ กาตุํฯ **ธโมฺม พลวตํ** เอส พลวนฺตานํ สภาโว, อิทานิ มยํ คมิสฺสามฯ กสฺมา? **ชาตํ สรณโต ภย**นฺติฯ

ตสฺส วจนํ สุตฺวา สีโห สีหึ อาห – ''ภเทฺท, อสุกสฺมึ นาม กาเล มม โคจรตฺถาย คนฺตฺวา สตฺตเม ทิวเส อิมินา สิงฺคาเลน อิมาย จ สิงฺคาลิยา สทฺธึ อาคตภาวํ สรสี''ติฯ ''อาม, สรามี''ติฯ ''ชานาสิ ปน มยฺหํ สตฺตาหํ อนาคมนสฺส การณ''นฺติ? ''น ชานามิ, สามี''ติฯ ''ภเทฺท, อหํ 'เอกํ มิคํ คณฺหิสฺสามี'ติ วิรชฺฌิตฺวา กลเล ลโคฺค, ตโต นิกฺขมิตุํ อสโกฺกโนฺต สตฺตาหํ นิราหาโร อฎฺฐาสึ, สฺวาหํ อิมํ สิงฺคาลํ นิสฺสาย ชีวิตํ ลภึ, อยํ เม ชีวิตทายโก สหาโยฯ มิตฺตธเมฺม ฐาตุํ สมโตฺถ หิ มิโตฺต ทุพฺพโล นาม นตฺถิ, อิโต ปฎฺฐาย มยฺหํ สหายสฺส จ สหายิกาย จ ปุตฺตกานญฺจ เอวรูปํ อวมานํ มา อกาสี''ติ วตฺวา สีโห ทุติยํ คาถมาห –

๑๔. ''อปิ เจปิ ทุพฺพโล มิโตฺต, มิตฺตธเมฺมสุ ติฎฺฐติ;
โส ญาตโก จ พนฺธุ จ, โส มิโตฺต โส จ เม สขา;
ทาฐินิ มาติมญฺญิโตฺถ, สิงฺคาโล มม ปาณโท''ติฯ

ตตฺถ **อปิ เจปี**ติ เอโก **อปิ**สโทฺท อนุคฺคหโตฺถ, เอโก สมฺภาวนโตฺถฯ ตตฺรายํ โยชนา – **ทุพฺพโลปิ เจ มิโตฺต มิตฺตธเมฺมสุ อปิ ติฎฺฐติ,** สเจ ฐาตุํ สโกฺกติ, **โส ญาตโก จ พนฺธุ จ, โส** เมตฺตจิตฺตตาย **มิโตฺต, โส จ เม** สหายเฎฺฐน **สขาฯ ทาฐินิ มาติมญฺญิโตฺถ**ติ, ภเทฺท, ทาฐาสมฺปเนฺน สีหิ มา มยฺหํ สหายํ วา สหายึ วา อติมญฺญิ, อยญฺหิ **สิงฺคาโล มม ปาณโท**ติฯ

สา ตสฺส วจนํ สุตฺวา สิงฺคาลึ ขมาเปตฺวา ตโต ปฎฺฐาย สปุตฺตาย ตาย สทฺธึ สมคฺควาสํ วสิฯ สีหโปตกาปิ สิงฺคาลโปตเกหิ สทฺธึ กีฬมานา สโมฺมทมานา มาตาปิตูนํ อติกฺกนฺตกาเลปิ มิตฺตภาวํ อภินฺทิตฺวา สโมฺมทมานา วสึสุฯ เตสํ กิร สตฺตกุลปริวเฎฺฎ อภิชฺชมานา เมตฺติ อคมาสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – สจฺจปริโยสาเน เกจิ โสตาปนฺนา, เกจิ สกทาคามิโน, เกจิ อนาคามิโน, เกจิ อรหโนฺต อเหสุํฯ ''ตทา สิงฺคาโล อานโนฺท อโหสิ, สีโห ปน อหเมว อโหสิ''นฺติฯ

คุณชาตกวณฺณนา สตฺตมาฯ

[๑๕๘] ๘. สุหนุชาตกวณฺณนา

นยิทํ วิสมสีเลนาติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต เทฺว จณฺฑภิกฺขู อารพฺภ กเถสิฯ ตสฺมิญฺหิ สมเย เชตวเนปิ เอโก ภิกฺขุ จโณฺฑ อโหสิ ผรุโส สาหสิโก ชนปเทปิฯ อเถกทิวสํ ชานปโท ภิกฺขุ เกนจิเทว กรณีเยน เชตวนํ อคมาสิ, สามเณรา เจว ทหรภิกฺขู จ ตสฺส จณฺฑภาวํ ชานนฺติฯ ‘‘เตสํ ทฺวินฺนํ จณฺฑานํ กลหํ ปสฺสิสฺสามา’’ติ กุตูหเลน ตํ ภิกฺขุํ เชตวนวาสิกสฺส ปริเวณํ ปหิณึสุฯ เต อุโภปิ จณฺฑา อญฺญมญฺญํ ทิสฺวาว ปิยสํวาสํ สํสนฺทึสุ สมึสุ, หตฺถปาทปิฏฺฐิสมฺพาหนาทีนิ อกํสุฯ ธมฺมสภายํ ภิกฺขู กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ – ‘‘อาวุโส, จณฺฑา ภิกฺขู อเญฺญสํ อุปริ จณฺฑา ผรุสา สาหสิกา, อญฺญมญฺญํ ปน อุโภปิ สมคฺคา สโมฺมทมานา ปิยสํวาสา ชาตา’’ติฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุเตฺต ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว, ปุเพฺพเปเต อเญฺญสํ จณฺฑา ผรุสา สาหสิกา, อญฺญมญฺญํ ปน สมคฺคา สโมฺมทมานา ปิยสํวาสา จ อเหสุ’’นฺติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต ตสฺส สพฺพตฺถสาธโก อตฺถธมฺมานุสาสโก อมโจฺจ อโหสิฯ โส ปน ราชา โถกํ ธนโลภปกติโก, ตสฺส มหาโสโณ นาม กูฏอโสฺส อตฺถิฯ อถ อุตฺตราปถกา อสฺสวาณิชา ปญฺจ อสฺสสตานิ อาเนสุํ, อสฺสานํ อาคตภาวํ รโญฺญ อาโรเจสุํฯ ตโต ปุเพฺพ ปน โพธิสโตฺต อเสฺส อคฺฆาเปตฺวา มูลํ อปริหาเปตฺวา ทาเปสิฯ ราชา ตํ ปริหายมาโน อญฺญํ อมจฺจํ ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘ตาต, อเสฺส อคฺฆาเปหิ, อคฺฆาเปโนฺต จ ปฐมํ มหาโสณํ ยถา เตสํ อสฺสานํ อนฺตรํ ปวิสติ, ตถา วิสฺสเชฺชตฺวา อเสฺส ฑํสาเปตฺวา วณิเต การาเปตฺวา ทุพฺพลกาเล มูลํ หาเปตฺวา อเสฺส อคฺฆาเปยฺยาสี’’ติ อาหฯ โส ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา ตถา อกาสิฯ

อสฺสวาณิชา อนตฺตมนา หุตฺวา เตน กตกิริยํ โพธิสตฺตสฺส อาโรเจสุํฯ โพธิสโตฺต ‘‘กึ ปน ตุมฺหากํ นคเร กูฏอโสฺส นตฺถี’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘อตฺถิ สามิ, สุหนุ นาม กูฏอโสฺส จโณฺฑ ผรุโส’’ติฯ ‘‘เตน หิ ปุน อาคจฺฉนฺตา ตํ อสฺสํ อาเนยฺยาถา’’ติฯ เต ‘‘สาธู’’ติ ปฏิสฺสุณิตฺวา ปุน อาคจฺฉนฺตา ตํ กูฏสฺสํ คาหาเปตฺวา อาคจฺฉึสุฯ ราชา ‘‘อสฺสวาณิชา อาคตา’’ติ สุตฺวา สีหปญฺชรํ อุคฺฆาเฏตฺวา อเสฺส โอโลเกตฺวา มหาโสณํ วิสฺสชฺชาเปสิฯ อสฺสวาณิชาปิ มหาโสณํ อาคจฺฉนฺตํ ทิสฺวา สุหนุํ วิสฺสชฺชาเปสุํฯ เต อญฺญมญฺญํ ปตฺวา สรีรานิ เลหนฺตา สโมฺมทมานา อฏฺฐํสุฯ ราชา โพธิสตฺตํ ปุจฺฉิ – ‘‘ปสฺสสิ อิเม เทฺว กูฏสฺสา อเญฺญสํ จณฺฑา ผรุสา สาหสิกา, อเญฺญ อเสฺส ฑํสิตฺวา เคลญฺญํ ปาเปนฺติ, อิทานิ อญฺญมญฺญํ ปน สรีรํ เลหนฺตา สโมฺมทมานา อฏฺฐํสุ, กึ นาเมต’’นฺติ? โพธิสโตฺต ‘‘นยิเม, มหาราช, วิสมสีลา, สมสีลา สมธาตุกา จ เอเต’’ติ วตฺวา อิมํ คาถาทฺวยมาห –

๑๕. ‘‘นยิทํ วิสมสีเลน, โสเณน สุหนู สห;
สุหนูปิ ตาทิโสเยว, โย โสณสฺส สโคจโรฯ

๑๖. ‘‘ปกฺขนฺทินา ปคเพฺภน, นิจฺจํ สนฺทานขาทินา;
สเมติ ปาปํ ปาเปน, สเมติ อสตา อส’’นฺติฯ

ตตฺถ **นยิทํ วิสมสีเลน, โสเณน สุหนู สหา**ติ ยํ อิทํ สุหนุ กูฏโสฺส โสเณน สทฺธึ เปมํ กโรติ, อิทํ น อตฺตโน วิสมสีเลน, อถ โข อตฺตโน สมสีเลเนว สทฺธึ กโรติฯ อุโภปิ เหเต อตฺตโน อนาจารตาย ทุสฺสีลตาย สมสีลา สมธาตุกาฯ **สุหนูปิ ตาทิโสเยว, โย โสณสฺส สโคจโร**ติ ยาทิโส โสโณ, สุหนุปิ ตาทิโสเยว, โย โสณสฺส สโคจโร ยํโคจโร โสโณ, โสปิ ตํโคจโรเยวฯ ยเถว หิ โสโณ อสฺสโคจโร อเสฺส ฑํเสโนฺตว จรติ, ตถา สุหนุปิฯ อิมินา เนสํ สมานโคจรตํ ทเสฺสติฯ

เต ปน อาจารโคจเร เอกโต กตฺวา ทเสฺสตุํ **“ปกฺขนฺทินา”**ติอาทิ วุตฺตํฯ ตตฺถ **ปกฺขนฺทินา**ติ อสฺสานํ อุปริ ปกฺขนฺทนสีเลน ปกฺขนฺทนโคจเรนฯ **ปคพฺภนา**ติ กายปาคพฺภิยาทิสมนฺนาคเตน ทุสฺสีเลนฯ **นิจฺจํ สนฺทานขาทินา**ติ สทา อตฺตโน พนฺธนโยตฺตํ ขาทนสีเลน ขาทนโคจเรน จฯ **สเมติ ปาปํ ปาเปนา**ติ เอเตสุ อญฺญตเรน ปาเปน สทฺธึ อญฺญตรสฺส ปาปํ ทุสฺสีลฺยํ สเมติฯ **อสตา อส**นฺติ เอเตสุ อญฺญตเรน อสตา อนาจารโคจรสมฺปนฺเนน สห อิตรสฺส อสํ อสาธุกมฺมํ สเมติ, คูถาทีนิ วิย คูถาทีหิ เอกโต สํสนฺทติ สทิสํ นิพฺพิเสสเมว โหตีติฯ

เอวํ วตฺวา จ ปน โพธิสตฺโต ‘‘มหาราช, รญฺญา นาม อติลุทฺเธน น ภวิตพฺพํ, ปรสฺส สนฺตกํ นาม นาเสตุํ น วฏฺฏตี’’ติ ราชานํ โอวทิตฺวา อเสฺส อคฺฆาเปตฺวา ภูตเมว มูลํ ทาเปสิฯ อสฺสวาณิชา ยถาสภาวเมว มูลํ ลภิตฺวา หฏฺฐตุฏฺฐา อคมํสุฯ ราชาปิ โพธิสตฺตสฺส โอวาเท ฐตฺวา ยถากมฺมํ คโตฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา เทฺว อสฺสา อิเม เทฺว ทุฏฺฐภิกฺขู อเหสุํ, ราชา อานนฺโท, ปณฺฑิตามจฺโจ ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

สุหนุชาตกวณฺณนา อฏฺฐมาฯ

[๑๕๙] ๙. โมรชาตกวณฺณนา

อุเทตยํ จกฺขุมา เอกราชาติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต เอกํ อุกฺกณฺฐิตภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิฯ โส หิ ภิกฺขุ ภิกฺขูหิ สตฺถุ สนฺติกํ นีโต ‘‘สจฺจํ กิร, ตฺวํ ภิกฺขุ, อุกฺกณฺฐิโต’’ติ วุตฺเต ‘‘สจฺจํ, ภนฺเต’’ติ วตฺวา ‘‘กึ ทิสฺวา’’ติ วุตฺเต ‘‘เอกํ อลงฺกตปฏิยตฺตสรีรํ มาตุคามํ โอโลเกตฺวา’’ติ อาหฯ อถ นํ สตฺถา ‘‘ภิกฺขุ มาตุคาโม นาม กสฺมา ตุมฺหาทิสานํ จิตฺตํ นาลุเฬสฺสติ, โปราณกปณฺฑิตานมฺปิ หิ มาตุคามสฺส สทฺทํ สุตฺวา สตฺต วสฺสสตานิ อสมุทาจิณฺณกิเลสา โอกาสํ ลภิตฺวา ขเณเนว สมุทาจรึสุฯ วิสุทฺธาปิ สตฺตา สํกิลิสฺสนฺติ, อุตฺตมยสสมงฺคิโนปิ อายสกฺยํ ปาปุณนฺติ, ปเคว อปริสุทฺธา’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต โพธิสตฺโต โมรโยนิยํ ปฏิสนฺธึ คเหตฺวา อณฺฑกาเลปิ กณิการมกุฬวณฺณอณฺฑโกโส หุตฺวา อณฺฑํ ภินฺทิตฺวา นิกฺขนฺโต สุวณฺณวณฺโณ อโหสิ ทสฺสนีโย ปาสาทิโก ปกฺขานํ อนฺตเร สุรตฺตราชิวิราชิโต, โส อตฺตโน ชีวิตํ รกฺขนฺโต ติโสฺส ปพฺพตราชิโย อติกฺกมฺม จตุตฺถาย ปพฺพตราชิยา เอกสฺมึ ทณฺฑกหิรญฺญปพฺพตตเล วาสํ กปฺเปสิฯ โส ปภาตาย รตฺติยา ปพฺพตมตฺถเก นิสิโนฺน สูริยํ อุคฺคจฺฉนฺตํ โอโลเกตฺวา อตฺตโน โคจรภูมิยํ รกฺขาวรณตฺถาย พฺรหฺมมนฺตํ พนฺธโนฺต **“อุเทตย”**นฺติอาทิมาหฯ

๑๗. ‘‘อุเทตยํ จกฺขุมา เอกราชา,
หริสฺสวโณฺณ ปถวิปฺปภาโส;
ตํ ตํ นมสฺสามิ หริสฺสวณฺณํ ปถวิปฺปภาสํ,
ตยาชฺช คุตฺตา วิหเรมุ ทิวส’’นฺติฯ

ตตฺถ **อุเทตี**ติ ปาจีนโลกธาตุโต อุคฺคจฺฉติฯ **จกฺขุมา**ติ สกลจกฺกวาฬวาสีนํ อนฺธการํ วิธมิตฺวา จกฺขุปฏิลาภกรเณน ยํ เตน เตสํ ทินฺนํ จกฺขุ, เตน จกฺขุนา จกฺขุมาฯ **เอกราชา**ติ สกลจกฺกวาเฬ อาโลกกรานํ อนฺตเร เสฏฺฐวิสิฏฺฐเฏฺฐน เอกราชาฯ **หริสฺสวโณฺณ**ติ หริสมานวโณฺณ, สุวณฺณวโณฺณติ อโตฺถฯ **ปถวิปฺปภาโส**ติ ปถวิยา ปภาโสฯ **ตํ ตํ นมสฺสามี**ติ ตสฺมา ตํ เอวรูปํ ภวนฺตํ นมสฺสามิ วนฺทามิฯ **ตยาชฺช คุตฺตา วิหเรมุ ทิวส**นฺติ ตยา อชฺช รกฺขิตา โคปิตา หุตฺวา อิมํ ทิวสํ จตุอิริยาปถวิหาเรน สุขํ วิหเรยฺยามฯ

เอวํ โพธิสโตฺต อิมาย คาถาย สูริยํ นมสฺสิตฺวา ทุติยคาถาย อตีเต ปรินิพฺพุเต พุเทฺธ เจว พุทฺธคุเณ จ นมสฺสติฯ

> ‘‘เย พฺราหฺมณา เวทคู สพฺพธเมฺม, เต เม นโม เต จ มํ ปาลยนฺตุ;
> นมตฺถุ พุทฺธานํ นมตฺถุ โพธิยา, นโม วิมุตฺตานํ นโม วิมุตฺติยา;
> อิมํ โส ปริตฺตํ กตฺวา, โมโร จรติ เอสนา’’ติฯ

ตตฺถ **เย พฺราหฺมณา**ติ เย พาหิตปาปา วิสุทฺธิพฺราหฺมณาฯ **เวทคู**ติ เวทานํ ปารํ คตาติปิ เวทคู, เวเทหิ ปารํ คตาติปิ เวทคูฯ อิธ ปน สเพฺพ สงฺขตาสงฺขตธเมฺม วิทิเต ปากเฏ กตฺวา คตาติ เวทคูฯ เตเนวาห ‘‘สพฺพธเมฺม’’ติฯ สเพฺพ ขนฺธายตนธาตุธเมฺม สลกฺขณสามญฺญลกฺขณวเสน อตฺตโน ญาณสฺส วิทิเต ปากเฏ กตฺวา คตา, ติณฺณํ มารานํ มตฺถกํ มทฺทิตฺวา ทสสหสฺสิโลกธาตุํ อุนฺนาเทตฺวา โพธิตเล สมฺมาสโมฺพธึ ปตฺวา สํสารํ วา อติกฺกนฺตาติ อโตฺถฯ **เต เม นโม**ติ เต มม อิมํ นมกฺการํ ปฏิจฺฉนฺตุฯ **เต จ มํ ปาลยนฺตู**ติ เอวํ มยา นมสฺสิตา จ เต ภควโนฺต มํ ปาเลนฺตุ รกฺขนฺตุ โคเปนฺตุฯ **นมตฺถุ พุทฺธานํ นมตฺถุ โพธิยา, นโม วิมุตฺตานํ นโม วิมุตฺติยา**ติ อยํ มม นมกฺกาโร อตีตานํ ปรินิพฺพุตานํ พุทฺธานํ อตฺถุ, เตสเญฺญว จ ตูสฺ จ มเคฺคสฺ จตูสฺ ผเลสฺ ญาณสงฺขาตาย โพธิยา อตฺถุ, ตถา เตสเญฺญว อรหตฺตผลวิมุตฺติยา วิมุตฺตานํ อตฺถุ, ยา จ เนสํ ตทงฺควิมุตฺติ วิกฺขมฺภนวิมุตฺติ สมุเจฺฉทวิมุตฺติ ปฏิปฺปสฺสทฺธิวิมุตฺติ นิสฺสรณวิมุตฺตีติ ปญฺจวิธา วิมุตฺติ, ตสฺสา เนสํ วิมุตฺติยาปิ อยํ มยฺหํ นมกฺกาโร อตฺถูติฯ ‘‘อิมํ โส ปริตฺตํ กตฺวา, โมโร จรติ เอสนา’’ติ อิทํ ปน ปททฺวยํ สตฺถา อภิสมฺพุโทฺธ หุตฺวา อาหฯ ตสฺสโตฺถ – ภิกฺขเว, โส โมโร อิมํ ปริตฺตํ อิมํ รกฺขํ กตฺวา อตฺตโน โคจรภูมิยํ ปุปฺผผลาทีนํ อตฺถาย นานปฺปการาย เอสนาย จรติฯ

เอวํ ทิวสํ จริตฺวา สายํ ปพฺพตมตฺถเก นิสีทิตฺวา อตฺถงฺคตํ สูริยํ โอโลเกโนฺต พุทฺธคุเณ อาวเชฺชตฺวา นิวาสฏฺฐาเน รกฺขาวรณตฺถาย ปุน พฺรหฺมมนฺตํ พนฺธโนฺต **‘‘อเปตย’’**นฺติอาทิมาหฯ

> **๑๘.** ‘‘อเปตยํ จกฺขุมา เอกราชา, หริสฺสวโณฺณ ปถวิปฺปภาโส;
> ตํ ตํ นมสฺสามิ หริสฺสวณฺณํ ปถวิปฺปภาสํ, ตยาชฺช คุตฺตา วิหเรมุ รตฺติํฯ
>
> ‘‘เย พฺราหฺมณา เวทคู สพฺพธเมฺม, เต เม นโม เต จ มํ ปาลยนฺตุ;
> นมตฺถุ พุทฺธานํ นมตฺถุ โพธิยา, นโม วิมุตฺตานํ นโม วิมุตฺติยา;
> อิมํ โส ปริตฺตํ กตฺวา, โมโร วาสมกปฺปยี’’ติฯ

ตตฺถ **อเปตี**ติ อปยาติ อตฺถํ คจฺฉติฯ **อิมํ โส ปริตฺตํ กตฺวา, โมโร วาสมกปฺปยี**ติ อิทมฺปิ อภิสมฺพุโทฺธ หุตฺวา อาหฯ ตสฺสโตฺถ – ภิกฺขเว , โส โมโร อิมํ ปริตฺตํ อิมํ รกฺขํ กตฺวา อตฺตโน นิวาสฏฺฐาเน วาสํ กปฺปยิตฺถ, ตสฺส รตฺติํ วา ทิวา วา อิมสฺส ปริตฺตสฺสานุภาเวน เนว ภยํ, น โลมหํโส อโหสิฯ

อเถโก พาราณสิยา อวิทูเร เนสาทคามวาสี เนสาโท หิมวนฺตปเทเส วิจรโนฺต ตสฺมิํ ทณฺฑกหิรญฺญปพฺพตมตฺถเก นิสินฺนํ โพธิสตฺตํ ทิสฺวา อาคนฺตฺวา ปุตฺตสฺส อาโรเจสิฯ อเถก ทิวสํ เขมา นาม พาราณสิรโญฺญ เทวี สุปิเนน สุวณฺณวณฺณํ โมรํ ธมฺมํ เทเสนฺตํ ทิสฺวา ปพุทฺธกาเล รโญฺญ อาโรเจสิ – ‘‘อหํ, เทว, สุวณฺณวณฺณสฺส โมรสฺส ธมฺมํ โสตุกามา’’ติฯ ราชา อมเจฺจ ปุจฺฉิฯ อมจฺจา ‘‘พฺราหฺมณา ชานิสฺสนฺตี’’ติ อาหํสุฯ พฺราหฺมณา ตํ สุตฺวา ‘‘สุว

ณฺณวณฺณา โมรา นาม โหนฺตี’’ติ วตฺวา ‘‘กตฺถ โหนฺตี’’ติ วุเตฺต ‘‘เนสาทา ชานิสฺสนฺตี’’ติ อาหํสุฯ ราชา เนสาเท สนฺนิปาเตตฺวา ปุจฺฉิฯ อถ โส เนสาทปุโตฺต ‘‘อาม, มหาราช, ทณฺฑกหิรญฺญปพฺพโต นาม อตฺถิ, ตตฺถ สุวณฺณวโณฺณ โมโร วสตี’’ติ อาหฯ ‘‘เตน หิ ตํ โมรํ อมาเรตฺวา พนฺธิตฺวาว อาเนหี’’ติฯ เนสาโท คนฺตฺวา ตสฺส โคจรภูมิยํ ปาเส โอเฑฺฑสิฯ โม เรน อกฺกนฺตฎฺฐาเนปิ ปาโส น สญฺจรติฯ เนสาโท คณฺหิตุํ อสโกฺกโนฺต สตฺต วสฺสานิ วิจริตฺวา ตเตฺถว กาลมกาสิฯ เขมาปิ เทวี ปตฺถิตํ อลภมานา กาลมกาสิฯ

ราชา ‘‘โมรํ เม นิสฺสาย เทวี กาลกตา’’ติ กุชฺฌิตฺวา ‘‘หิมวนฺตปเทเส ทณฺฑกหิรญฺญปพฺพโต นาม อตฺถิ, ตตฺถ สุวณฺณวโณฺณ โมโร วสติ, เย ตสฺส มํสํ ขาทนฺติ, เต อชรา อมรา โหนฺตี’’ติ อกฺขรํ สุวณฺณปเฎฺฎ ลิขาเปตฺวา สุวณฺณปฎฺฎํ มญฺชูสาย นิกฺขิปาเปสิฯ ตสฺมิํ กาลกเต อโญฺญ ราชา รชฺชํ ปตฺวา สุวณฺณปฎฺฎํ วาเจตฺวา ‘‘อชโร อมโร ภวิสฺสามี’’ติ อญฺญํ เนสาทํ เปเสสิฯ โสปิ คนฺตฺวา โพธิสตฺตํ คเหตุํ อสโกฺกโนฺต ตเตฺถว กาลมกาสิฯ เอเต เนว นิยาเมน ฉ ราชปริวฎฺฎา คตาฯ อถ สตฺตโม ราชา รชฺชํ ปตฺวา เอกํ เนสาทํ ปหิณิฯ โส คนฺตฺวา โพธิสเตฺตน อกฺกนฺตฎฺฐาเนปิ ปาสสฺส อสญฺจรณภาวํ, อตฺตโน ปริตฺตํ กตฺวา โคจรภูมิ คมนภาวญฺจสฺส ญตฺวา ปจฺจนฺตํ โอตริตฺวา เอกํ โมริํ คเหตฺวา ยถา หตฺถตาฬสเทฺทน นจฺจติ, อจฺฉราสเทฺทน จ วสฺสติ, เอวํ สิกฺขาเปตฺวา ตํ อาทาย คนฺตฺวา โมเรน ปริเตฺต อกเต ปาโตเยว ปาสยฎฺฐิโย โรเปตฺวา ปาเส โอเฑฺฑตฺวา โมริํ วสฺสาเปสิฯ โมโร วิสภาคํ มาตุคามสทฺทํ สุตฺวา กิเลสาตุโร หุตฺวา ปริตฺตํ กาตุํ อสกฺกุณิตฺวา คนฺตฺวา ปาเส พชฺฌิฯ อถ นํ เนสาโท คเหตฺวา คนฺตฺวา พาราณสิรโญฺญ อทาสิฯ

ราชา ตสฺส รูปสมฺปตฺติํ ทิสฺวา ตุฎฺฐมานโส อาสนํ ทาเปสิฯ โพธิสโตฺต ปญฺญตฺตาสเน นิ สีทิตฺวา ‘‘มหาราช, กสฺมา มํ คณฺหาเปสี’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘เย กิร ตว มํสํ ขาทนฺติ, เต อชรา อมรา โหนฺติ, สฺวาหํ ตว มํสํ ขาทิตฺวา อชโร อมโร โหตุกาโม ตํ คณฺหาเปสิ’’นฺติฯ ‘‘มหาราช, มม ตาว มํสํ ขาทนฺตา อชรา อมรา โหนฺตุ, อหํ ปน มริสฺสามี’’ติ ? ‘‘อาม, มริสฺสสี’’ติฯ ‘‘มยิ มร เนฺต ปน มม มํสเมว ขาทิตฺวา กินฺติ กตฺวา น มริสฺสนฺตี’’ติ? ‘‘ตฺวํ สุวณฺณวโณฺณ, ตสฺมา กิร ตว มํสํ ขาทกา อชรา อมรา ภวิสฺสนฺตี’’ติฯ ‘‘มหาราช, อหํ ปน น อการณา สุวณฺณวโณฺณ ชาโต, ปุเพฺพ ปนาหํ อิมสฺมิํเยว นคเร จกฺกวตฺตี ราชา หุตฺวา สยมฺปิ ปญฺจ สีลานิ รกฺขิํ, สกลจกฺกวาฬ วาสิโนปิ รกฺขาเปสิํ, สฺวาหํ กาลํ กริตฺวา ตาวติํสภวเน นิพฺพโตฺต, ตตฺถ ยาวตายุกํ ฐตฺวา ตโต จุโต อญฺญสฺส อกุสลสฺส นิสฺสเนฺทน โมรโยนิยํ นิพฺพตฺติตฺวาปิ โปราณสีลานุภาเวน สุว ณฺณวโณฺณ ชาโต’’ติฯ ‘‘‘ตฺวํ จกฺกวตฺตี ราชา หุตฺวา สีลํ รกฺขิตฺวา สีลผเลน สุวณฺณวโณฺณ ชาโต’ติ กถมิทํ อเมฺหหิ สทฺธาตพฺพํฯ อตฺถิ โน โกจิ สกฺขี’’ติ ? ‘‘อตฺถิ, มหาราชา’’ติฯ ‘‘โก นามา’’ติ? ‘‘มหาราช, อหํ จกฺกวตฺติกาเล รตนมเย รเถ นิสีทิตฺวา อากาเส วิจริํ, โส เม รโถ มงฺคลโปกฺขรณิยา อโนฺตภูมิยํ นิทหาปิโต, ตํ มงฺคลโปกฺขรณิโต อุกฺขิปาเปหิ, โส เม สกฺขิ ภ วิสฺสตี’’ติฯ

ราชา ‘‘สาธู’’ติ ปฎิสฺสุณิตฺวา โปกฺขรณิโต อุทกํ หราเปตฺวา รถํ นีหราเปตฺวา โพธิ สตฺตสฺส สทฺทหิฯ โพธิสโตฺต ‘‘มหาราช, ฐเปตฺวา อมตมหานิพฺพานํ อวเสสา สเพฺพ สงฺขต ธมฺมา หุตฺวา อภาวิโน อนิจฺจา ขยวยธมฺมาเยวา’’ติ รโญฺญ ธมฺมํ เทเสตฺวา ราชานํ ปญฺจสุ สี เลสุ ปติฎฺฐาเปสิฯ ราชา ปสโนฺน โพธิสตฺตํ รเชฺชน ปูเชตฺวา มหนฺตํ สกฺการํ อกาสิฯ โส รชฺชํ ตเสฺสว ปฎินิยฺยาเทตฺวา กติปาหํ วสิตฺวา ‘‘อปฺปมโตฺต โหหิ, มหาราชา’’ติ โอวทิตฺวา อากา เส อุปฺปติตฺวา ทณฺฑกหิรญฺญปพฺพตเมว อคมาสิฯ ราชาปิ โพธิสตฺตสฺส โอวาเท ฐตฺวา ทา นาทีนิ ปุญฺญานิ กตฺวา ยถากมฺมํ คโตฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ, สจฺจปริโยสาเน อุกฺกณฺฐิตภิกฺขุ อรหตฺเต ปติฏฺฐหิฯ ‘‘ตทา ราชา อานนฺโท อโหสิ, สุวณฺณโมโร ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

โมรชาตกวณฺณนา นวมาฯ

[๑๖๐] ๑๐. วินีลชาตกวณฺณนา

เอวเมว นูน ราชานนฺติ อิทํ สตฺถา เวฬุวเน วิหรโนฺต เทวทตฺตสฺส สุคตาลยํ อารพฺภ กเถสิฯ เทวทเตฺต หิ คยาสีสคตานํ ทฺวินฺนํ อคฺคสาวกานํ สุคตาลยํ ทเสฺสตฺวา นิปเนฺน อุโภปิ เถรา ธมฺมํ เทเสตฺวา อตฺตโน นิสฺสิตเก อาทาย เวฬุวนํ อคมิํสุฯ เต สตฺถารา ‘‘สาริปุตฺต, เทวทโตฺต ตุเมฺห ทิสฺวา กิํ อกาสี’’ติ ปุฏฺฐา ‘‘ภเนฺต, สุคตาลยํ ทเสฺสตฺวา มหาวินาสํ ปาปุณี’’ติ อาโรเจสุํฯ สตฺถา ‘‘น โข, สาริปุตฺต, เทวทโตฺต อิทาเนว มม อนุกิริยํ กโรโนฺต วินาสํ ปโตฺต, ปุเพฺพปิ ปาปุณิเยวา’’ติ วตฺวา เถเรหิ ยาจิโต อตีตํ อาหริฯ

อตีเต วิเทหรเฏฺฐ มิถิลายํ วิเทหราเช รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต ตสฺส อคฺคมเหสิยา กุจฺฉิมฺหิ นิพฺพตฺติฯ โส วยปฺปโตฺต ตกฺกสิลายํ สพฺพสิปฺปานิ อุคฺคณฺหิตฺวา ปิตุ อจฺจเยน รเชฺช ปติฏฺฐาสิฯ ตทา เอกสฺส สุวณฺณหํสราชสฺส โคจรภูมิยํ กากิยา สทฺธิํ สํวาโส อโหสิฯ สา ปุตฺตํ วิชายิฯ โส เนว มาตุปติรูปโก อโหสิ, น ปิตุฯ อถสฺส วินีลกธาตุกตฺตา ‘‘วินีลโก’’เตฺวว นามํ อกํสุฯ หํสราชา อภิณฺหํ คนฺตฺวา ปุตฺตํ ปสฺสติฯ อปเร ปนสฺส เทฺว หํสโปตกา ปุตฺตา อเหสุํฯ เต ปิตรํ อภิณฺหํ มนุสฺสปถํ คจฺฉนฺตํ ทิสฺวา ปุจฺฉิํสุ – ‘‘ตาต, ตุเมฺห กสฺมา อภิณฺหํ มนุสฺสปถํ คจฺฉถา’’ติ? ‘‘ตาตา, เอกาย เม กากิยา สทฺธิํ สํวาสมนฺวาย เอโก ปุโตฺต ชาโต, ‘วินีลโก’ติสฺส นามํ, ตมหํ ทฎฺฐุํ คจฺฉามี’’ติฯ ‘‘กหํ ปเนเต วสนฺตี’’ติ? ‘‘วิเทหรเฏฺฐ มิถิลาย อวิทูเร อสุกสฺมิํ นาม ฐาเน เอกสฺมิํ ตาลเคฺค วสนฺตี’’ติฯ ‘‘ตาต, มนุสฺสปโถ นาม สาสโงฺก สปฺปฏิภโย, ตุเมฺห มา คจฺฉถ, มยํ คนฺตฺวา ตํ อาเนสฺสามา’’ติ เทฺว หํสโปตกา ปิตรา อาจิกฺขิตสญฺญาย ตตฺถ คนฺตฺวา ตํ วินีลกํ เอกสฺมิํ ทณฺฑเก นิสีทาเปตฺวา มุขตุณฺฑเกน ทณฺฑโกฏิยํ ฑํสิตฺวา มิถิลานครมตฺถเกน ปายิํสุฯ ตสฺมิํ ขเณ วิเทหราชา สพฺพเสตจตุสินฺธวยุตฺตรถวเร นิสีทิตฺวา นครํ ปทกฺขิณํ กโรติฯ วินีลโก ตํ ทิสฺวา จิเนฺตสิ – ‘‘มยฺหํ วิเทหรญฺญา กิํ นานาการณํ, เอส จตุสินฺธวยุตฺตรเถ นิสีทิตฺวา นครํ อนุสญฺจรติ, อหํ ปน หํสยุตฺตรเถ นิสีทิตฺวา คจฺฉามี’’ติฯ โส อากาเสน คจฺฉโนฺต ปฐมํ คาถมาห –

๑๙. ‘‘เอวเมว นูน ราชานํ, เวเทหํ มิถิลคฺคหํ;
อสฺสา วหนฺติ อาชญฺญา, ยถา หํสา วินีลก’’นฺติฯ

ตตฺถ **เอวเมวา**ติ เอวํ เอว, **นูนา**ติ ปริวิตเกฺก นิปาโตฯ เอกํเสปิ วฏฺฏติเยวฯ **เวเทห**นฺติ วิเทหรฎฺฐสามิกํฯ **มิถิลคฺคห**นฺติ มิถิลเคหํ, มิถิลายํ ฆรํ ปริคฺคเหตฺวา วสมานนฺติ อโตฺถฯ **อาชญฺญา**ติ การณาการณาชานนกาฯ **ยถา หํสา วินีลก**นฺติ ยถา อิเม หํสา มํ วินีลกํ วหนฺติ, เอวเมว วหนฺตีติฯ

หํสโปตกา ตสฺส วจนํ สุตฺวา กุชฺฌิตฺวา ‘‘อิเธว นํ ปาเตตฺวา คมิสฺสามา’’ติ จิตฺตํ อุปฺปาเทตฺวาปิ ‘‘เอวํ กเต ปิตา โน กิํ วกฺขตี’’ติ ครหภเยน ปิตุ สนฺติกํ เนตฺวา เตน กตกิริยํ ปิตุ อาจิกฺขิํสุฯ อถ นํ ปิตา กุชฺฌิตฺวา ‘‘กิํ ตฺวํ มม ปุเตฺตหิ อธิกตโรสิ, โย มม ปุเตฺต อภิภวิตฺวา รเถ ยุตฺตสินฺธเว วิย กโรสิ, อตฺตโน ปมาณํ น ชานาสิฯ อิมํ ฐานํ ตว อโคจโร, อตฺตโน มาตุ วสนฏฺฐานเมว คจฺฉาหี’’ติ ตเชฺชตฺวา ทุติยํ คาถมาห –

๒๐. ‘‘วินีล ทุคฺคํ ภชสิ, อภูมึ ตาต เสวสิ;
คามนฺตกานิ เสวสฺสุ, เอตํ มาตาลยํ ตวา’’ติฯ

ตตฺถ **วินีลา**ติ ตํ นาเมนาลปติฯ **ทุคฺคํ ภชสี**ติ อิเมสํ วเสน คิริทุคฺคํ ภชสิฯ **อภูมึ, ตาต, เสวสี**ติ, ตาต, คิริวิสมํ นาม ตว อภูมิ , ตํ เสวสิ อุปคจฺฉสิฯ **เอตํ มาตาลยํ ตวา**ติ เอตํ คามนฺตํ อุกฺการภูฐานํ อามกสุสานฏฺฐานญฺจ ตว มาตุ อาลยํ เคหํ วสนฏฺฐานํ, ตตฺถ คจฺฉาหีติฯ เอวํ ตํ ตเชฺชตฺวา ‘‘คจฺฉถ, นํ มิถิลนครสฺส อุกฺการภูมิยเญฺญว โอตาเรตฺวา เอถา’’ติ ปุเตฺต อาณาเปสิ, เต ตถา อกํสุฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา วินีลโก เทวทโตฺต อโหสิ, เทฺว หํสโปตกา เทฺว อคฺคสาวกา อเหสุํ, ปิตา อานโนฺท อโหสิ, วิเทหราชา ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

วินีลชาตกวณฺณนา ทสมาฯ

ทฬฺหวโคฺค ปฐโมฯ

ตสฺสุทฺทานํ –

ราโชวาทญฺจ สิงฺคาลํ, สูกรํ อุรคํ ภคฺคํ;
อลีนจิตฺตคุณญฺจ, สุหนุ โมรวินีลํฯ

๒. สนฺถววโคฺค

[๑๖๑] ๑. อินฺทสมานโคตฺตชาตกวณฺณนา

น สนฺถวํ กาปุริเสน กยิราติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต เอกํ ทุพฺพจชาติกํ อารพฺภ กเถสิฯ ตสฺส วตฺถุ นวกนิปาเต **คิชฺฌชาตเก** (ชา. ๑.๙.๑ อาทโย) อาวิภวิสฺสติฯ สตฺถา ปน ตํ ภิกฺขุํ ‘‘ปุเพฺพปิ ตฺวํ, ภิกฺขุ, ทุพฺพจตาย ปณฺฑิตานํ วจนํ อกตฺวา มตฺตหตฺถิปาเทหิ สญฺจุณฺณิโต’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต พฺราหฺมณกุเล นิพฺพตฺติตฺวา วุฑฺฒิปฺปโตฺต ฆราวาสํ ปหาย อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา ปญฺจนฺนํ อิสิสตานํ คณสตฺถา หุตฺวา หิมวนฺตปเทเส วาสํ กเปฺปสิฯ ตทา เตสุ ตาปเสสุ อินฺทสมานโคโตฺต นาเมโก ตาปโส อโหสิ ทุพฺพโจ อโนวาทโกฯ โส เอกํ หตฺถิโปตกํ โปเสสิฯ โพธิสโตฺต สุตฺวา ตํ ปโกฺกสิตฺวา ‘‘สจฺจํ กิร ตฺวํ หตฺถิโปตกํ โปเสสี’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘สจฺจํ, อาจริย, มตมาติกํ เอกํ หตฺถิโปตกํ โปเสมี’’ติฯ ‘‘หตฺถิโน นาม วุฑฺฒิปฺปตฺตา โปสเกเยว มาเรนฺติ, มา ตํ โปเสหี’’ติฯ ‘‘เตน วินา วตฺติตุํ น สโกฺกมิ อาจริยา’’ติฯ ‘‘เตน หิ ปญฺญายิสฺสสี’’ติฯ โส เตน โปสิยมาโน อปรภาเค มหาสรีโร อโหสิฯ

อเถกสฺมึ กาเล เต อิสโย วนมูลผลาผลตฺถาย ทูรํ คนฺตฺวา ตเตฺถว กติปาหํ วสึสุฯ หตฺถีปิ อคฺคทกฺขิณวาเต ปภินฺนมโท หุตฺวา ตสฺส ปณฺณสาลํ วิทฺธํเสตฺวา ปานียฆฏํ ภินฺทิตฺวา ปาสาณผลกํ ขิปิตฺวา อาลมฺพนผลกํ ลุญฺจิตฺวา ‘‘ตํ ตาปสํ มาเรตฺวาว คมิสฺสามี’’ติ เอกํ คหนฏฺฐานํ ปวิสิตฺวา ตสฺส อาคมนมคฺคํ โอโลเกโนฺต อฏฺฐาสิฯ อินฺทสมานโคโตฺต ตสฺส โคจรํ คเหตฺวา สเพฺพสํ ปุรโตว อาคจฺฉโนฺต ตํ ทิสฺวา ปกติสญฺญาเยวสฺส สนฺติกํ อคมาสิฯ อถ นํ โส

หตฺถี คหนฏฺฐานา นิกฺขมิตฺวา โสณฺฑาย ปรามสิตฺวา ภูมิยํ ปาเตตฺวา สีสํ ปาเทน อกฺกมิตฺวา ชีวิตกฺขยํ ปาเปตฺวา มทฺทิตฺวา โกณฺจนาทํ กตฺวา อรญฺญํ ปาวิสิฯ เสสตาปสา ตํ ปวตฺตึ โพธิสตฺตสฺส อาโรเจสุํ ฯ โพธิสโตฺต ''กาปุริเสหิ นาม สทฺธึ สํสโคฺค น กาตโพฺพ''ติ วตฺวา อิมา คาถา อาห –

๒๑. ''น สนฺถวํ กาปุริเสน กยิรา, อริโย อนริเยน ปชานมตฺถํ;
จิรานุวุโตฺถปิ กโรติ ปาปํ, คโช ยถา อินฺทสมานโคตฺตํฯ

๒๒. ''ยํ เตฺวว ชญฺญา สทิโส มมนฺติ, สีเลน ปญฺญาย สุเตน จาปิ;
เตเนว เมตฺตึ กยิราถ สทฺธึ, สุโข หเว สปฺปุริเสน สงฺคโม''ติฯ

ตตฺถ **น สนฺถวํ กาปุริเสน กยิรา**ติ กุจฺฉิเตน โกธปุริเสน สทฺธึ ตณฺหาสนฺถวํ วา มิตฺตสนฺถวํ วา น กยิราถฯ **อริโย อนริเยน ปชานมตฺถ**นฺติ **อริโย**ติ จตฺตาโร อริยา อาจารอริโย ลิงฺคอริโย ทสฺสนอริโย ปฏิเวธอริโยติฯ เตสุ อาจารอริโย อิธ อธิเปฺปโตฯ โส ปชานมตฺถํ อตฺถํ ปชานโนฺต อตฺถานตฺถกุสโล อาจาเร ฐิโต อริยปุคฺคโล อนริเยน นิลฺลเชฺชน ทุสฺสีเลน สทฺธึ สนฺถวํ น กเรยฺยาติ อโตฺถฯ กึ การณา? **จิรานุวุโตฺถปิ กโรติ ปาป**นฺติ, ยสฺมา อนริโย จิรํ เอกโต อนุวุโตฺถปิ ตํ เอกโต นิวาสํ อคเณตฺวา กโรติ ปาปํ ลามกกมฺมํ กโรติเยวฯ ยถา กึ? **คโช ยถา อินฺทสมานโคตฺต**นฺติ, ยถา โส คโช อินฺทสมานโคตฺตํ มาเรโนฺต ปาปํ อกาสีติ อโตฺถฯ **ยํ เตฺวว ชญฺญา สทิโส มม**นฺติอาทีสุ ยํ เตฺวว ปุคฺคลํ ''อยํ มม สีลาทีหิ สทิโส''ติ ชาเนยฺย, เตเนว สทฺธึ เมตฺตึ กยิราถ, สปฺปุริเสน สทฺธึ สมาคโม สุขาวโหติฯ

เอวํ โพธิสโตฺต ''อโนวาทเกน นาม น ภวิตพฺพํ, สุสิกฺขิเตน ภวิตุํ วฏฺฏตี''ติ อิสิคณํ โอวทิตฺวา อินฺทสมานโคตฺตสฺส สรีรกิจฺจํ กาเรตฺวา พฺรหฺมวิหาเร ภาเวตฺวา พฺรหฺมโลกูปโค อโหสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ''ตทา อินฺทสมานโคโตฺต อยํ ทุพฺพโจ อโหสิ, คณสตฺถา ปน อหเมว อโหสิ''นฺติฯ

อินฺทสมานโคตฺตชาตกวณฺณนา ปฐมาฯ

[๑๖๒] ๒. สนฺถวชาตกวณฺณนา

น สนฺถวสฺมา ปรมตฺถิ ปาปิโยติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต อคฺคิชุหนํ อารพฺภ กเถสิฯ วตฺถุ เหฏฺฐา **นงฺคุฏฺฐชาตเก** (ชา. ๑.๑.๑๔๔ อาทโย) กถิตสทิสเมวฯ ภิกฺขู เต อคฺคึ ชุหเนฺต ทิสฺวา ''ภเนฺต, ชฏิลา นานปฺปการํ มิจฺฉาตปํ กโรนฺติ, อตฺถิ นุ โข เอตฺถ วุฑฺฒี''ติ ภควนฺตํ ปุจฺฉึสุฯ ''น, ภิกฺขเว, เอตฺถกาจิ วุฑฺฒิ นาม อตฺถิ, โปราณกปณฺฑิตาปิ อคฺคิชุหเน วุฑฺฒิ อตฺถีติ สญฺญาย จิรํ อคฺคึ ชุหิตฺวา ตสฺมึ กมฺเม อวุฑฺฒิเมว ทิสฺวา อคฺคึ อุทเกน นิพฺพาเปตฺวา สาขาทีหิ โปเถตฺวา ปุน นิวตฺติตฺวาปิ น โอโลเกสุ''นฺติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต พฺราหฺมณกุเล นิพฺพตฺติฯ มาตาปิตโร ตสฺส ชาตคฺคึ คเหตฺวา ตํ โสฬสวสฺสุเทฺทเส ฐิตํ อาหํสุ – ''กึ, ตาต, ชาตคฺคึ คเหตฺวา อรเญฺญ อคฺคึ ปริจริสฺสสิ, อุทาหุ ตโย เวเท อุคฺคณฺหิตฺวา กุฏุมฺพํ สณฺฐเปตฺวา ฆราวาสํ วสิสฺสสี''ติฯ โส ''น เม ฆราวาเสน อโตฺถ, อรเญฺญ อคฺคึ ปริจริตฺวา พฺรหฺมโลกปรายโณ ภวิสฺสามี''ติ ชาตคฺคึ คเหตฺวา มาตาปิตโร วนฺทิตฺวา อรญฺญํ ปวิสิตฺวา ปณฺณสาลาย วาสํ กเปฺปตฺวา อคฺคึ ปริจริฯ โส เอกทิวสํ นิมนฺติตฏฺฐานํ คนฺตฺวา สปฺปินา ปายาสํ ลภิตฺวา ''อิมํ ปายาสํ

มหาพฺรหฺมุโน ยชิสฺสามี’’ติ ตํ ปายาสํ อาหริตฺวา อคฺคึ ชาเลตฺวา ‘‘อคฺคึ ตาว ภวนฺตํ สปฺปิยุตฺตํ ปายาสํ ปาเยมี’’ติ ปายาสํ อคฺคิมฺหิ ปกฺขิปิฯ พหุสิเนเห ปายาเส อคฺคิมฺหิ ปกฺขิตฺตมตฺเตเยว อคฺคิ ชลิตฺวา ปจฺจุคฺคตาหิ อจฺจีหิ ปณฺณสาลํ ฌาเปสิฯ พฺราหฺมโณ ภีตตสิโต ปลายิตฺวา พหิ ฐตฺวา ‘‘กาปุริเสหิ นาม สนฺถโว น กาตโพฺพ, อิทานิ เม อิมินา อคฺคินา กิเจฺฉน กตา ปณฺณสาลา ฌาปิตา’’ติ วตฺวา ปฐมํ คาถมาห –

๒๓. ‘‘น สนฺถวสฺมา ปรมตฺถิ ปาปิโย, โย สนฺถโว กาปุริเสน โหติ;
สนฺตปฺปิโต สปฺปินา ปายเสน, กิจฺฉากตํ ปณฺณกุฏึ อทยฺหี’’ติฯ

ตตฺถ **น สนฺถวสฺมา**ติ ตณฺหาสนฺถวาปิ จ มิตฺตสนฺถวาปิ จาติ ทุวิธาปิ เอตสฺมา สนฺถวา ปรํ อุตฺตริ อญฺญํ ปาปตรํ นตฺถิ, ลามกตรํ นาม นตฺถีติ อโตฺถฯ **โย สนฺถโว กาปุริเสนา**ติ โย ปาปเกน กาปุริเสน สทฺธึ ทุวิโธปิ สนฺถโว, ตโต ปาปตรํ อญฺญํ นตฺถิฯ กสฺมา? **สนฺตปฺปิโต … เป.…อทยฺหี**ติ, ยสฺมา สปฺปินา จ ปายาเสน จ สนฺตปฺปิโตปิ อยํ อคฺคิ มยา กิเจฺฉน กตํ ปณฺณสาลํ ฌาเปสีติ อโตฺถฯ

โส เอวํ วตฺวา ‘‘น เม ตยา มิตฺตทุพฺภินา อโตฺถ’’ติ ตํ อคฺคึ อุทเกน นิพฺพาเปตฺวา สาขาหิ โปเถตฺวา อโนฺตหิมวนฺตํ ปวิสิตฺวา เอกํ สามมิคึ สีหสฺส จ พฺยคฺฆสฺส จ ทีปิโน จ มุขํ เลหนฺตึ ทิสฺวา ‘‘สปฺปุริเสหิ สทฺธึ สนฺถวา ปรํ เสโยฺย นาม นตฺถี’’ติ จิเนฺตตฺวา ทุติยํ คาถมาห –

๒๔. ‘‘น สนฺถวสฺมา ปรมตฺถิ เสโยฺย, โย สนฺถโว สปฺปุริเสน โหติ;
สีหสฺส พฺยคฺฆสฺส จ ทีปิโน จ, สามา มุขํ เลหติ สนฺถเวนา’’ติฯ

ตตฺถ **สามา มุขํ เลหติ สนฺถเวนา**ติ สามา นาม มิคี อิเมสํ ติณฺณํ ชนานํ สนฺถเวน สิเนเหน มุขํ เลหตีติฯ

เอวํ วตฺวา โพธิสโตฺต อโนฺตหิมวนฺตํ ปวิสิตฺวา อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา อภิญฺญา จ สมาปตฺติโย จ นิพฺพเตฺตตฺวา ชีวิตปริโยสาเน พฺรหฺมโลกูปโค อโหสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘เตน สมเยน ตาปโส อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

สนฺถวชาตกวณฺณนา ทุติยาฯ

[๑๖๓] ๓. สุสีมชาตกวณฺณนา

กาฬา มิคา เสตทนฺตา ตวีเมติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต ฉนฺทกทานํ อารพฺภ กเถสิฯ สาวตฺถิยญฺหิ กทาจิ เอกเมว กุลํ พุทฺธปฺปมุขสฺส ภิกฺขุสงฺฆสฺส ทานํ เทติ, กทาจิ อญฺญติตฺถิยานํ เทติ, กทาจิ คณพนฺธเนน พหู เอกโต หุตฺวา เทนฺติ, กทาจิ วีถิสภาเคน, กทาจิ สกลนครวาสิโน ฉนฺทกํ สํหริตฺวา ทานํ เทนฺติฯ อิมสฺมึ ปน กาเล สกลนครวาสิโน ฉนฺทกํ สํหริตฺวา สพฺพปริกฺขารทานํ สเชฺชตฺวา เทฺว โกฏฺฐาสา หุตฺวา เอกเจฺจ ‘‘อิมํ สพฺพปริกฺขารทานํ อญฺญติตฺถิยานํ ทสฺสามา’’ติ อาหํสุ, เอกเจฺจ ‘‘พุทฺธปฺปมุขสฺส ภิกฺขุสงฺฆสฺสา’’ติฯ เอวํ ปุนปฺปุนํ กถาย วตฺตมานาย อญฺญติตฺถิยสาวเกหิ อญฺญติตฺถิยานเญฺญว , พุทฺธสาวเกหิ ‘‘‘พุทฺธปฺปมุขสฺส ภิกฺขุสงฺฆเสฺสวา’ติ วุเตฺต สมฺพหุลํ กริสามา’’ติ สมฺพหุลาย กถาย ‘‘พุทฺธปฺปมุขสฺส ภิกฺขุสงฺฆสฺส ทสฺสามา’’ติ วทนฺตาเยว พหุกา ชาตา, เตสเญฺญว กถา ปติฏฺฐาสิ ฯ อญฺญติตฺถิยสาวกา พุทฺธานํ ทาตพฺพทานสฺส อนฺตรายํ กาตุํ นาสกฺขึสุฯ นาครา พุทฺธปฺปมุขํ ภิกฺขุ

สงฺฆํ นิมเนฺตตฺวา สตฺตาหํ มหาทานํ ปวเตฺตตฺวา สตฺตเม ทิวเส สพฺพปริกฺขาเร อทํสุฯ สตฺถา อนุโมทนํ กตฺวา มหาชนํ มคฺคผเลหิ ปโพเธตฺวา เชตวนวิหารเมว คนฺตฺวา ภิกฺขุสเงฺฆน วเตฺต ทสฺสิเต คนฺธกุฎิปฺปมุเข ฐตฺวา สุคโตวาทํ ทตฺวา คนฺธกุฎึ ปาวิสิฯ

สายนฺหสมเย ภิกฺขู ธมฺมสภายํ สนฺนิปติตฺวา กถํ สมุฎฺฐาเปสุํ – ‘‘อาวุโส, อญฺญติตฺถิย สาวกา พุทฺธานํ ทาตพฺพทานสฺส อนฺตรายกรณตฺถาย วายมนฺตาปิ อนฺตรายํ กาตุํ นาสกฺขิํสุ, ตํ สพฺพปริกฺขารทานํ พุทฺธานํเยว ปาทมูลํ อาคตํ, อโห พุทฺธพลํ นาม มหนฺต’’นฺติฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุเตฺต ‘‘น, ภิกฺขเว, เอเต อญฺญติตฺถิยสาวกา อิทาเนว มยฺหํ ทาตพฺพทานสฺส อนฺตรายกรณตฺถาย วายมนฺติ, ปุเพฺพปิ วายมิํสุ, โส ปน ปริกฺขาโร สพฺพกาเลปิ มเมว ปาทมูลํ อาคจฺฉตี’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ สุสีโม นาม ราชา อโหสิฯ ตทา โพธิสโตฺต ตสฺส ปุโรหิตสฺส พฺราหฺมณิยา กุจฺฉิมฺหิ ปฎิสนฺธิํ คณฺหิ, ตสฺส โสฬสวสฺสิกกาเล ปิตา กาลมกาสิฯ โส ปน ธรมานกาเล รโญฺญ หตฺถิมงฺคลการโก อโหสิฯ หตฺถีนํ มงฺคลกรณฎฺฐาเน อาภตอุปกรณภณฺฑญฺจ หตฺถาลงฺการญฺจ สพฺพํ โสเยว อลตฺถฯ เอวมสฺส เอเกกสฺมิํ มงฺคเล โกฎิมตฺตํ ธนํ อุปฺปชฺชติฯ อถ ตสฺมิํ กาเล หตฺถิมงฺคลฉโณ สมฺปาปุณิฯ เสสา พฺราหฺมณา ราชานํ อุปสงฺกมิตฺวา ‘‘มหาราช, หตฺถิมงฺคลฉโณ สมฺปโตฺต, มงฺคลํ กาตุํ วฎฺฎติฯ ปุโรหิตพฺราหฺมณสฺส ปน ปุโตฺต อติทหโร, เนว ตโย เวเท ชานาติ, น หตฺถิสุตฺตํ, มยํ หตฺถิมงฺคลํ กริสฺสามา’’ติ อาหํสุฯ ราชา ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฎิจฺฉิฯ พฺราหฺมณา ปุโรหิตปุตฺตสฺส หตฺถิมงฺคลํ กาตุํ อทตฺวา ‘‘หตฺถิมงฺคลํ กตฺวา มยํ ธนํ คณฺหิสฺสามา’’ติ หฎฺฐตุฎฺฐา วิจรนฺติฯ อถ ‘‘จตุเตฺถ ทิวเส หตฺถิมงฺคลํ ภวิสฺสตี’’ติ โพธิสตฺตสฺส มาตา ตํ ปวตฺติํ สุตฺวา ‘‘หตฺถิมงฺคลกรณํ นาม ยาว สตฺตมา กุลปริวฎฺฎา อมฺหากํ วํโส, วํโส จ โน โอสกฺกิสฺสติ, ธนา จ ปริหายิสฺสามา’’ติ อนุโสจมานา ปโรทิฯ

โพธิสโตฺต ‘‘กสฺมา, อมฺม, โรทสี’’ติ วตฺวา ตํ การณํ สุตฺวา ‘‘นนุ, อมฺม, อหํ มงฺคลํ กริสฺสามี’’ติ อาหฯ ‘‘ตาต, ตฺวํ เนว ตโย เวเท ชานาสิ, น หตฺถิสุตฺตํ, กถํ มงฺคลํ กริสฺสสี’’ติฯ ‘‘อมฺม, กทา ปน หตฺถิมงฺคลํ กริสฺสตี’’ติ? ‘‘อิโต จตุเตฺถ ทิวเส, ตาตา’’ติฯ ‘‘อมฺม, ตโย ปน เวเท ปคุเณ กตฺวา หตฺถิสุตฺตํ ชานนกอาจริโย กหํ วสตี’’ติ? ‘‘ตาต, เอวรูโป ทิสาปาโมโกฺข อาจริโย อิโต วีสโยชนสตมตฺถเก คนฺธารรเฎฺฐ ตกฺกสิลายํ วสตี’’ติฯ ‘‘อมฺม, อมฺหากํ วํสํ น นาเสสฺสามิ, อหํ เสฺว เอกทิวเสเนว ตกฺกสิลํ คนฺตฺวา เอกรเตฺตเนว ตโย เวเท จ หตฺถิสุตฺตญฺจ อุคฺคณฺหิตฺวา ปุนทิวเส อาคนฺตฺวา จตุเตฺถ ทิวเส หตฺถิมงฺคลํ กริสฺสามิ, มา โรที’’ติ มาตรํ สมสฺสาเสตฺวา ปุนทิวเส โพธิสโตฺต ปาโตว ภุญฺชิตฺวา เอกโกว นิกฺขมิตฺวา เอกทิวเสเนว ตกฺกสิลํ คนฺตฺวา อาจริยํ วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ

อถ นํ อาจริโย ‘‘กุโต อาคโตสิ, ตาตา’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘พาราณสิโต, อาจริยา’’ติฯ ‘‘เกนเตฺถนา’’ติ? ‘‘ตุมฺหากํ สนฺติเก ตโย เวเท จ หตฺถิสุตฺตญฺจ อุคฺคณฺหนตฺถายา’’ติฯ ‘‘สาธุ, ตาต, อุคฺคณฺหา’’ติฯ โพธิสโตฺต ‘‘อาจริย, มยฺหํ กมฺมํ อจฺจายิก’’นฺติ สพฺพํ ปวตฺติํ อาโรเจตฺวา ‘‘อหํ เอกทิวเสเนว วีสโยชนสตํ อาคโต, อเชฺชเวกรตฺติํ มยฺหเมว โอกาสํ กโรถ, อิโต ตติยทิวเส หตฺถิมงฺคลํ ภวิสฺสติ, อหํ เอเกเนว อุเทฺทสมเคฺคน สพฺพํ อุคฺคณฺหิสฺสามี’’ติ วตฺวา อาจริยํ โอกาสํ กาเรตฺวา อาจริยสฺส ภุตฺตกาเล สยํ ภุญฺชิตฺวา อาจริยสฺส ปาเท โธวิตฺวา สหสฺสตฺถวิกํ ปุรโต ฐเปตฺวา วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสิโนฺน ปริยตฺติํ ปฎฺฐเปตฺวา อรุเณ อุคฺคจฺฉเนฺต ตโย เวเท จ หตฺถิสุตฺตญฺจ นิฎฺฐเปตฺวา ‘‘อโญฺญปิ อตฺถิ, อาจริยา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘นตฺถิ ตาต, สพฺพํ นิฎฺ

ฐิต’’นฺติ วุเตฺต ‘‘อาจริย, อิมสฺมึ คเนฺถ เอตฺตกํ ปทปจฺจาภฏฺฐํ, เอตฺตกํ สชฺฌายสโมฺมหฏฺฐานํ, อิโต ปฏฺฐาย ตุเมฺห อเนฺตวาสิเก เอวํ วาเจยฺยาถา’’ติ อาจริยสฺส สิปฺปํ โสเธตฺวา ปาโตว ภุญฺชิตฺวา อาจริยํ วนฺทิตฺวา เอกทิวเสเนว พาราณสึ ปจฺจาคนฺตฺวา มาตรํ วนฺทิตฺวา ‘‘อุคฺคหิตํ เต, ตาต, สิปฺป’’นฺติ วุเตฺต ‘‘อาม, อมฺมา’’ติ วตฺวา มาตรํ ปริโตเสสิฯ

ปุนทิวเส หตฺถิมงฺคลฉโณ ปฏิยาทิยิตฺถฯ สตมเตฺต หตฺถิโสณฺฑาลงฺกาเร จ สุวณฺณทฺธเช เหมชาลสญฺฉเนฺน กตฺวา ฐเปสุํ, ราชงฺคณํ อลงฺกริํสุฯ พฺราหฺมณา ‘‘มยํ หตฺถิมงฺคลํ กริสฺสาม, มยํ กริสฺสามา’’ติ มณฺฑิตปสาธิตา อฏฺฐํสุฯ สุสีโมปิ ราชา สพฺพาลงฺการปฏิมณฺฑิโต อุปกรณภณฺฑํ คาหาเปตฺวา มงฺคลฏฺฐานํ อคมาสิฯ โพธิสโตฺตปิ กุมารปริหาเรน อลงฺกโต อตฺตโน ปริสาย ปุรกฺขตปริวาริโต รโญฺญ สนฺติกํ คนฺตฺวา ‘‘สจฺจํ กิร, มหาราช, ตุเมฺห อมฺหากํ วํสญฺจ อตฺตโน วํสญฺจ นาเสตฺวา ‘อเญฺญหิ พฺราหฺมเณหิ หตฺถิมงฺคลํ กาเรตฺวา หตฺถาลงฺการญฺจ อุปกรณานิ จ เตสํ ทสฺสามา’ติ อวจุตฺถา’’ติ วตฺวา ปฐมํ คาถมาห –

๒๕. ‘‘กาฬา มิคา เสตทนฺตา ตวีเม, ปโรสตํ เหมชาลาภิฉนฺนา;
เต เต ททามีติ สุสีม พฺรูสิ, อนุสฺสรํ เปตฺติปิตามหาน’’นฺติฯ

ตตฺถ **เต เต ททามีติ สุสีม พฺรูสี**ติ เต เอเต ตว สนฺตเก ‘‘กาฬา มิคา เสตทนฺตา’’ติ เอวํ คเต ปโรสตํ สพฺพาลงฺการปฏิมณฺฑิเต หตฺถี อเญฺญสํ พฺราหฺมณานํ ททามีติ สจฺจํ กิร, โภ สุสีม, เอวํ พฺรูสีติ อโตฺถฯ **อนุสฺสรํ เปตฺติปิตามหาน**นฺติ อมฺหากญฺจ อตฺตโน จ วํเส ปิตุปิตามหานํ อาจิณฺณํ สรโนฺตเยวฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – มหาราช, ยาว สตฺตมกุลปริวฏฺฏา ตุมฺหากํ เปตฺติปิตามหานํ อมฺหากํ เปตฺติปิตามหา จ หตฺถิมงฺคลํ กโรนฺติ, โส ตฺวํ เอวํ อนุสฺสรโนฺตปิ อมฺหากญฺจ อตฺตโน จ วํสํ นาเสตฺวา สจฺจํ กิร เอวํ พฺรูสีติฯ

สุสีโม ราชา โพธิสตฺตสฺส วจนํ สุตฺวา ทุติยํ คาถมาห –

๒๖. ‘‘กาฬา มิคา เสตทนฺตา มมีเม, ปโรสตํ เหมชาลาภิฉนฺนา;
เต เต ททามีติ วทามิ มาณว, อนุสฺสรํ เปตฺติปิตามหาน’’นฺติฯ

ตตฺถ **เต เต ททามี**ติ เต เอเต หตฺถี อเญฺญสํ พฺราหฺมณานํ ททามีติ สจฺจเมว มาณว วทามิ, เนว หตฺถี พฺราหฺมณานํ ททามีติ อโตฺถฯ **อนุสฺสร**นฺติ เปตฺติปิตามหานํ กิริยํ อนุสฺสรามิเยว, โน นานุสฺสรามิ, อมฺหากํ เปตฺติปิตามหานํ หตฺถิมงฺคลํ ตุมฺหากํ เปตฺติปิตามหา กโรนฺตีติ ปน อนุสฺสรโนฺตปิ เอวํ วทามิเยวาติ อธิปฺปาเยเนวมาหฯ

อถ นํ โพธิสโตฺต เอตทโวจ – ‘‘มหาราช, อมฺหากญฺจ อตฺตโน จ วํสํ อนุสฺสรโนฺตเยว กสฺมา มํ ฐเปตฺวา อเญฺญหิ หตฺถิมงฺคลํ การาเปถา’’ติฯ ‘‘ตฺวํ กิร, ตาต, ตโย เวเท หตฺถิสุตฺตญฺจ น ชานาสี’’ติ มยฺหํ อาโรเจสุํ, เตนาหํ อเญฺญหิ พฺราหฺมเณหิ การาเปมีติฯ ‘‘เตน หิ, มหาราช, เอตฺตเกสุ พฺราหฺมเณสุ เอกพฺราหฺมโณปิ ตีสุ เวเทสุ วา หตฺถิสุเตฺตสุ วา เอกเทสมฺปิ ยทิ มยา สทฺธิํ กเถตุํ สมโตฺถ อตฺถิ, อุฏฺฐหตุ, ตโยปิ เวเท หตฺถิสุตฺตญฺจ สทฺธิํ หตฺถิมงฺคลกรเณน มํ ฐเปตฺวา อโญฺญ สกลชมฺพุทีเปปิ ชานโนฺต นาม นตฺถี’’ติ สีหนาทํ นทิฯ เอกพฺราหฺมโณปิ ตสฺส ปฏิสตฺตุ หุตฺวา อุฏฺฐาตุํ นาสกฺขิฯ โพธิสโตฺต อตฺตโน กุลวํสํ ปติฏฺฐาเปตฺวา มงฺคลํ กตฺวา พหุํ ธนํ อาทาย อตฺตโน นิเวสนํ อคมาสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ, สจฺจปริโยสาเน เกจิ โสตาปนฺนา อเหสุํ, เกจิ สกทาคามิโน, เกจิ อนาคามิโน, เกจิ อรหตฺตํ ปาปุณิํสุฯ ‘‘ตทา

มาตา มหามายา อโหสิ, ปิตา สุโทฺธทนมหาราชา, สุสีโม ราชา อานโนฺท, ทิสาปาโมโกฺข อาจริโย สาริปุโตฺต, มาณโว ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

สุสีมชาตกวณฺณนา ตติยาฯ

[๑๖๔] ๔. คิชฺฌชาตกวณฺณนา

ยํ นุ คิโชฺฌ โยชนสตนฺติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต เอกํ มาตุโปสกภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิฯ วตฺถุ **สามชาตเก** (ชา. ๒.๒๒.๒๙๖ อาทโย) อาวิภวิสฺสติฯ สตฺถา ปน ตํ ภิกฺขุํ ‘‘สจฺจํ กิร ตฺวํ, ภิกฺขุ, คิหี โปเสสี’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘สจฺจ’’นฺติ วุเตฺต ‘‘กึ ปน เต โหนฺตี’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘มาตาปิตโร เม, ภเนฺต’’ติ วุเตฺต ‘‘สาธุ สาธู’’ติ ตสฺส สาธุการํ ทตฺวา ‘‘มา, ภิกฺขเว, อิมํ ภิกฺขุํ อุชฺฌายิตฺถ, โปราณกปณฺฑิตาปิ คุณวเสน อญฺญาตกานมฺปิ อุปการํ อกํสุ, อิมสฺส ปน มาตาปิตูนํ อุปการกรณํ ภาโรเยวา’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต คิชฺฌกูฏปพฺพเต คิชฺฌโยนิยํ นิพฺพตฺติตฺวา มาตาปิตโร โปเสติฯ อเถกสฺมึ กาเล มหตี วาตวุฏฺฐิ อโหสิฯ คิชฺฌา วาตวุฏฺฐึ สหิตุํ อสโกฺกนฺตา สีตภเยน พาราณสึ คนฺตฺวา ปาการสมีเป จ ปริขาสมีเป จ สีเตน กมฺปมานา นิสีทึสุฯ ตทา พาราณสิเสฏฺฐิ นครา นิกฺขมิตฺวา นฺหายิตุํ คจฺฉโนฺต เต คิเชฺฌ กิลมเนฺต ทิสฺวา เอกสฺมึ อโนวสฺสกฏฺฐาเน สนฺนิปาเตตฺวา อคฺคึ การาเปตฺวา โคสุสานํ เปเสตฺวา โคมํสํ อาหราเปตฺวา เตสํ ทาเปตฺวา อารกฺขํ ฐเปสิฯ คิชฺฌา วูปสนฺตาย วาตวุฏฺฐิยา กลฺลสรีรา หุตฺวา ปพฺพตเมว อคมํสุฯ เต ตเตฺถว สนฺนิปติตฺวา เอวํ มนฺตยึสุ – ‘‘พาราณสิเสฏฺฐินา อมฺหากํ อุปกาโร กโต, กตูปการสฺส จ นาม ปจฺจุปการํ กาตุํ วฏฺฏติ, ตสฺมา อิโต ปฏฺฐาย ตุเมฺหสุ โย ยํ วตฺถํ วา อาภรณํ วา ลภติ, เตน ตํ พาราณสิเสฏฺฐิสฺส เคเห อากาสงฺคเณ ปาเตตพฺพ’’นฺติฯ

ตโต ปฏฺฐาย คิชฺฌา มนุสฺสานํ วตฺถาภรณานิ อาตเป สุกฺขาเปนฺตานํ ปมาทํ โอโลเกตฺวา เสนา วิย มํสเปสึ สหสา คเหตฺวา พาราณสิเสฏฺฐิสฺส เคเห อากาสงฺคเณ ปาเตนฺติฯ โส คิชฺฌานํ อาหรณภาวํ ญตฺวา สพฺพานิ ตานิ วิสุํเยว ฐเปสิฯ ‘‘คิชฺฌา นครํ วิลุมฺปนฺตี’’ติ รโญฺญ อาโรเจสุํฯ ราชา ‘‘เอกํ คิชฺฌมฺปิ ตาว คณฺหถ, สพฺพํ อาหราเปสฺสามี’’ติ ตตฺถ ตตฺถ ปาเส เจว ชาลานิ จ โอฑฺฑาเปสิฯ มาตุโปสกคิโชฺฌ ปาเส พชฺฌิ, ตํ คเหตฺวา ‘‘รโญฺญ ทเสฺสสฺสามา’’ติ เนนฺติฯ พาราณสิเสฏฺฐิ ราชุปฏฺฐานํ คจฺฉโนฺต เต มนุเสฺส คิชฺฌํ คเหตฺวา คจฺฉเนฺต ทิสฺวา ‘‘มา อิมํ คิชฺฌํ พาธยึสู’’ติ สทฺธิเญฺญว อคมาสิฯ คิชฺฌํ รโญฺญ ทเสฺสสุํฯ อถ นํ ราชา ปุจฺฉิ – ‘‘ตุเมฺห นครํ วิลุมฺปิตฺวา วตฺถาทีนิ คณฺหถา’’ติฯ ‘‘อาม, มหาราชา’’ติฯ ‘‘กสฺส ตานิ ทินฺนานี’’ติ? ‘‘พาราณสิเสฏฺฐิสฺสา’’ติฯ ‘‘กึการณา’’ติ? ‘‘อมฺหากํ เตน ชีวิตํ ทินฺนํ, อุปการสฺส นาม ปจฺจุปการํ กาตุํ วฏฺฏติ, ตสฺมา อทมฺหา’’ติฯ อถ นํ ราชา ‘‘คิชฺฌา กิร โยชนสตมตฺถเก ฐตฺวา กุณปํ ปสฺสนฺติ, กสฺมา ตฺวํ อตฺตโน โอฑฺฑิตํ ปาสํ น ปสฺสสี’’ติ วตฺวา ปฐมํ คาถมาห –

๒๗. ‘‘ยํ นุ คิโชฺฌ โยชนสตํ, กุณปานิ อเวกฺขติ;
กสฺมา ชาลญฺจ ปาสญฺจ, อาสชฺชาปิ น พุชฺฌสี’’ติฯ

ตตฺถ **ย**นฺติ นิปาตมตฺตํ, **นู**ติ นามเตฺถ นิปาโตฯ คิโชฺฌ นาม โยชนสตํ อติกฺกมิตฺวา ฐิตานิ กุณปานิ อเวกฺขติ, ปสฺสตีติ อโตฺถฯ **อาสชฺชาปี**ติ อาสาเทตฺวาปิ, สมฺปาปุณิตฺวาปีติ อโตฺถฯ ‘‘ตฺวํ อตฺตโน อตฺถาย โอฑฺฑิตํ ชาลญฺจ ปาสญฺจ ปตฺวาปิ กสฺมา น พุชฺฌสี’’ติ ปุจฺฉิฯ

คิโชฺฌ ตสฺส วจนํ สุตฺวา ทุติยํ คาถมาห –

๒๘. ‘‘ยทา ปราภโว โหติ, โปโส ชีวิตสงฺขเย;
อถ ชาลญฺจ ปาสญฺจ, อาสชฺชาปิ น พุชฺฌตี’’ติฯ

ตตฺถ **ปราภโว**ติ วินาโสฯ **โปโส**ติ สโตฺตฯ

คิชฺฌสฺส วจนํ สุตฺวา ราชา เสฏฺฐิํ ปุจฺฉิ – ‘‘สจฺจํ กิร, มหาเสฏฺฐิ, คิเชฺฌหิ ตุมฺหากํ เคเห วตฺถาทีนิ อาภตานี’’ติฯ ‘‘สจฺจํ, เทวา’’ติฯ ‘‘กหํ ตานี’’ติ? ‘‘เทว, มยา ตานิ สพฺพานิ วิสุํ ฐปิตานิ, ยํ เยสํ สนฺตกํ, ตํ เตสํ ทสฺสามิ, อิมํ คิชฺฌํ วิสฺสเชฺชถา’’ติ คิชฺฌํ วิสฺสชฺชาเปตฺวา มหาเสฏฺฐิ สเพฺพสํ สนฺตกานิ ทาเปสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ, สจฺจปริโยสาเน มาตุโปสกภิกฺขุ โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิ ฯ ‘‘ตทา ราชา อานโนฺท อโหสิ, พาราณสิเสฏฺฐิ สาริปุโตฺต, มาตุโปสกคิโชฺฌ ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

คิชฺฌชาตกวณฺณนา จตุตฺถาฯ

[๑๖๕] ๕. นกุลชาตกวณฺณนา

สทฺธิํ กตฺวา อมิเตฺตนาติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต เสณิภณฺฑนํ อารพฺภ กเถสิฯ วตฺถุ เหฏฺฐา **อุรคชาตเก** (ชา. ๑.๒.๗-๘) กถิตสทิสเมวฯ อิธาปิ สตฺถา ‘‘น, ภิกฺขเว, อิเม เทฺว มหามตฺตา อิทาเนว มยา สมคฺคา กตา, ปุเพฺพปาหํ อิเม สมเคฺค อกาสิํเยวา’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต เอกสฺมิํ คามเก พฺราหฺมณกุเล นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปโตฺต ตกฺกสิลายํ สพฺพสิปฺปานิ อุคฺคเหตฺวา ฆราวาสํ ปหาย อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา อภิญฺญา จ สมาปตฺติโย จ นิพฺพเตฺตตฺวา อุญฺฉาจริยาย วนมูลผลาหาโร หิมวนฺตปเทเส วาสํ กเปฺปสิฯ ตสฺส จงฺกมนโกฏิยํ เอกสฺมิํ วมฺมิเก นกุโล, ตเสฺสว สนฺติเก เอกสฺมิํ รุกฺขพิเล สโปฺป จ วาสํ กเปฺปสิฯ เต อุโภปิ อหินกุลา นิจฺจกาลํ กลหํ กโรนฺติฯ โพธิสโตฺต เตสํ กลเห อาทีนวญฺจ เมตฺตาภาวนาย จ อานิสํสํ กเถตฺวา ‘‘กลหํ นาม อกตฺวา สมคฺควาสํ วสิตุํ วฏฺฏตี’’ติ โอวทิตฺวา อุโภปิ เต สมเคฺค อกาสิฯ อถ สปฺปสฺส พหินิกฺขนฺตกาเล นกุโล จงฺกมนโกฏิยํ วมฺมิกสฺส พิลทฺวาเร สีสํ นีหริตฺวา มุขํ วิวริตฺวา นิปโนฺน อสฺสสโนฺต ปสฺสสโนฺต นิทฺทํ อุปคญฺฉิฯ โพธิสโตฺต ตํ ตถา นิทฺทายมานํ ทิสฺวา ‘‘กิํ นุ โข เต นิสฺสาย ภยํ อุปฺปนฺน’’นฺติ ปุจฺฉโนฺต ปฐมํ คาถมาห –

๒๙. ‘‘สนฺธิํ กตฺวา อมิเตฺตน, อณฺฑเชน ชลาพุช;
วิวริย ทาฐํ เสสิ, กุโต เต ภยมาคต’’นฺติฯ

ตตฺถ **สนฺธิํ กตฺวา**ติ มิตฺตภาวํ กริตฺวาฯ **อณฺฑเชนา**ติ อณฺฑโกเส นิพฺพเตฺตน นาเคนฯ **ชลาพุชา**ติ นกุลํ อาลปติฯ โส หิ ชลาพุมฺหิ ชาตตฺตา ‘‘ชลาพุโช’’ติ วุจฺจติฯ **วิวริยา**ติ วิวริตฺวาฯ

เอวํ โพธิสเตฺตน วุโตฺต นกุโล ‘‘อยฺย, ปจฺจามิโตฺต นาม น อวชานิตโพฺพ อาสงฺกิตโพฺพเยวา’’ติ วตฺวา ทุติยํ คาถมาห –

๓๐. ‘‘สเงฺกเถว อมิตฺตสฺมิํ, มิตฺตสฺมิมฺปิ น วิสฺสเส;

อภยา ภยมุปฺปนฺนํ, อปิ มูลานิ กนฺตตี’’ติฯ

ตตฺถ **อภยา ภยมุปฺปนฺน**นฺติ น อิโต เต ภยมุปฺปนฺนนฺติ อภโย, โก โส? มิโตฺตฯ ยญฺหิ มิตฺตสฺมิมฺปิ วิสฺสาเส สติ ตโต ภยํ อุปฺปชฺชติ, ตํ **มูลานิปิ กนฺตติ,** มิตฺตสฺส สพฺพรนฺธานํ วิทิตฺตา มูลฆจฺจาย สํวตฺตตีติ อโตฺถฯ

อถ นํ โพธิสโตฺต ‘‘มา ภายิ, ยถา สโปฺป ตยิ น ทุพฺภติ, เอวมหํ กริสฺสามิ, ตฺวํ อิโต ปฎฺฐาย ตสฺมิํ อาสงฺกํ มา กรี’’ติ โอวทิตฺวา จตฺตาโร พฺรหฺมวิหาเร ภาเวตฺวา พฺรหฺมโลกปรายโณ อโหสิฯ เตปิ ยถากมฺมํ คตาฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา สโปฺป จ นกุโล จ อิเม เทฺว มหามตฺตา อเหสุํ, ตาปโส ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

นกุลชาตกวณฺณนา ปญฺจมาฯ

[๑๖๖] ๖. อุปสาฬฺหกชาตกวณฺณนา

อุปสาฬฺหกนามานีติ อิทํ สตฺถา เวฬุวเน วิหรโนฺต เอกํ อุปสาฬฺหกํ นาม สุสานสุทฺธิกํ พฺราหฺมณํ อารพฺภ กเถสิฯ โส กิร อโฑฺฒ อโหสิ มหทฺธโน, ทิฎฺฐิคติกตฺตา ปน ธุรวิหาเร วสนฺตานมฺปิ พุทฺธานํ สงฺคหํ นาม น อกาสิฯ ปุโตฺต ปนสฺส ปณฺฑิโต อโหสิ ญาณสมฺปโนฺนฯ โส มหลฺลกกาเล ปุตฺตํ อาห – ‘‘มา โข มํ, ตาต, อญฺญสฺส วสลสฺส ฌาปิตสุสาเน ฌาเปหิ, เอกสฺมิํ ปน อนุจฺฉิฎฺฐสุสาเนเยว มํ ฌาเปยฺยาสี’’ติฯ ‘‘ตาต, อหํ ตุมฺหากํ ฌาเปตพฺพยุตฺตกํ ฐานํ น ชานามิ, สาธุ วต มํ อาทาย คนฺตฺวา ‘อิมสฺมิํ ฐาเน มํ ฌาเปยฺยาสี’ติ ตุเมฺหว อาจิกฺขถา’’ติฯ พฺราหฺมโณ ‘‘สาธุ, ตาตา’’ติ ตํ อาทาย นครา นิกฺขมิตฺวา คิชฺฌกูฎมตฺถกํ อภิรุหิตฺวา ‘‘ตาต, อิทํ อญฺญสฺส วสลสฺส อฌาปิตฎฺฐานํ, เอตฺถ มํ ฌาเปยฺยาสี’’ติ วตฺวา ปุเตฺตน สทฺธิํ ปพฺพตา โอตริตุํ อารภิฯ

สตฺถา ปน ตํ ทิวสํ ปจฺจูสกาเล โพธเนยฺยพนฺธเว โอโลเกโนฺต เตสํ ปิตาปุตฺตานํ โสตาปตฺติมคฺคสฺส อุปนิสฺสยํ อทฺทสฯ ตสฺมา มคฺคํ คเหตฺวา ฐิตลุทฺทโก วิย ปพฺพตปาทํ คนฺตฺวา เตสํ ปพฺพตมตฺถกา โอตรนฺตานํ อาคมยมาโน นิสีทิ, เต โอตรนฺตา สตฺถารํ อทฺทสํสุฯ สตฺถา ปฎิสนฺถารํ กโรโนฺต ‘‘กหํ คมิสฺสถ พฺราหฺมณา’’ติ ปุจฺฉิฯ มาณโว ตมตฺถํ อาโรเจสิฯ สตฺถา ‘‘เตน หิ เอหิ, ตว ปิตรา อาจิกฺขิตฎฺฐานํ คจฺฉามา’’ติ อุโภ ปิตาปุเตฺต คเหตฺวา ปพฺพตมตฺถกํ อารุยฺห ‘‘กตรํ ฐาน’’นฺติ ปุจฺฉิฯ มาณโว ‘‘อิเมสํ ติณฺณํ ปพฺพตานํ อนฺตรํ อาจิกฺขิ, ภเนฺต’’ติ อาหฯ สตฺถา ‘‘น โข, มาณว, ตว ปิตา อิทาเนว สุสานสุทฺธิโก, ปุเพฺพปิ สุสานสุทฺธิโกว, น เจส อิทาเนว ‘อิมสฺมิํ ฐาเน มํ ฌาเปยฺยาสี’ติ ตว อาจิกฺขติ, ปุเพฺพปิ อิมสฺมิํเยว ฐาเน อตฺตโน ฌาปิตภาวํ อาจิกฺขี’’ติ วตฺวา เตน ยาจิโต อตีตํ อาหริฯ

อตีเต อิมสฺมิเญฺญว ราชคเห อยเมว อุปสาฬฺหโก พฺราหฺมโณ อยเมวสฺส ปุโตฺต อโหสิฯ ตทา โพธิสโตฺต มคธรเฎฺฐ พฺราหฺมณกุเล นิพฺพตฺติตฺวา ปริปุณฺณสิโปฺป อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา อภิญฺญา จ สมาปตฺติโย จ นิพฺพเตฺตตฺวา ฌานกีฬํ กีฬโนฺต หิมวนฺตปเทเส จิรํ วสิตฺวา โลณมฺพิลเสวนตฺถาย คิชฺฌกูเฎ ปณฺณสาลายํ วิหาสิฯ ตทา โส พฺราหฺมโณ อิมินาว นิยาเมน ปุตฺตํ วตฺวา ปุเตฺตน ‘‘ตุเมฺหเยว เม ตถารูปํ ฐานํ อาจิกฺขถา’’ติ วุเตฺต ‘‘อิทเมว ฐาน’’นฺติ อาจิกฺขิตฺวา ปุเตฺตน สทฺธิํ โอตรโนฺต โพธิสตฺตํ ทิสฺวา ตสฺส สนฺติกํ อุปสงฺกมิฯ โพธิสโตฺต อิมินาว นิยาเมน ปุจฺฉิตฺวา มาณวสฺส วจนํ สุตฺวา ‘‘เอหิ, ตว ปิตรา อาจิกฺขิตฎฺฐานสฺส อุจฺฉิฎฺฐ

ภาวํ วา อนุจฺฉิฏฺฐภาวํ วา ชานิสฺสามา’’ติ เตหิ สทฺธึ ปพฺพตมตฺถกํ อารุยฺห ‘‘อิทํ ติณฺณํ ปพฺพตานํ อนฺตรํ อนุจฺฉิฏฺฐฏฺฐาน’’นฺติ มาณเวน วุตฺเต ‘‘มาณว, อิมสฺมึเยว ฐาเน ฌาปิตกานํ ปมาณํ นตฺถิ, ตเวว ปิตา อิมสฺมึเยว ราชคเห พฺราหฺมณกุเลเยว นิพฺพตฺติตฺวา อุปสาฬฺโกเยว นาม หุตฺวา อิมสฺมึเยว ปพฺพตนฺตเร จุทฺทส ชาติสหสฺสานิ ฌาปิโตฯ ปถวิยญฺหิ อฌาปิตฏฺฐานํ วา อสุสานฏฺฐานํ วา สีสานํ อนิเวสิตฏฺฐานํ วา ลทฺธุํ น สกฺกา’’ติ ปุเพฺพนิวาสญาเณน ปริจฺฉินฺทิตฺวา อิมํ คาถาทฺวยมาห –

๓๑. ‘‘อุปสาฬฺหกนามานิ , สหสฺสานิ จตุทฺทส;
อสฺมึ ปเทเส ทฑฺฒานิ, นตฺถิ โลเก อนามตํฯ

๓๒. ‘‘ยมฺหิ สจฺจญฺจ ธมฺโม จ, อหึสา สํยโม ทโม;
เอตํ อริยา เสวนฺติ, เอตํ โลเก อนามต’’นฺติฯ

ตตฺถ **อนามต**นฺติ มตฏฺฐานํฯ ตญฺหิ อุปจารวเสน ‘‘อมต’’นฺติ วุจฺจติ, ตํ ปฏิเสเธนฺโต ‘‘อนามต’’นฺติ อาหฯ ‘‘อนมต’’นฺติปิ ปาโฐ, โลกสฺมิญฺหิ อนมตฏฺฐานํ อสุสานํ นาม นตฺถีติ อโตฺถฯ **ยมฺหิ สจฺจญฺจ ธมฺโม จาติ** ยสฺมึ ปุคฺคเล จตุสจฺจวตฺถุกํ ปุพฺพภาคสจฺจญาณญฺจ โลกุตฺตรธมฺโม จ อตฺถิฯ **อหึสา**ติ ปเรสํ อวิเหสา อวิเหฐนาฯ **สํยโม**ติ สีลสํยโมฯ **ทโม**ติ อินฺทฺริยทมนํฯ อิทญฺจ คุณชาตํ ยมฺหิ ปุคฺคเล อตฺถิ, **เอตํ อริยา เสวนฺตี**ติ, อริยา พุทฺธา จ ปเจฺจกพุทฺธา จ พุทฺธสาวกา จ เอตํ ฐานํ เสวนฺติ, เอวรูปํ ปุคฺคลํ อุปสงฺกมนฺติ ภชนฺตีติ อโตฺถฯ **เอตํ โลเก อนามต**นฺติ เอตํ คุณชาตํ โลเก อมตภาวสาธนโต อนามตํ นามฯ

เอวํ โพธิสโตฺต ปิตาปุตฺตานํ ธมฺมํ เทเสตฺวา จตฺตาโร พฺรหฺมวิหาเร ภาเวตฺวา พฺรหฺมโลกปรายโณ อโหสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ, สจฺจปริโยสาเน อุโภ ปิตาปุตฺตา โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิํสุฯ ‘‘ตทา ปิตาปุตฺตาว เอตรหิ ปิตาปุตฺตา อเหสุํ, ตาปโส ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

อุปสาฬฺหกชาตกวณฺณนา ฉฏฺฐาฯ

[๑๖๗] ๗. สมิทฺธิชาตกวณฺณนา

อภุตฺวา ภิกฺขสิ ภิกฺขูติ อิทํ สตฺถา ราชคหํ อุปนิสฺสาย ตโปทาราเม วิหรโนฺต สมิทฺธิเถรํ อารพฺภ กเถสิฯ เอกทิวสญฺหิ อายสฺมา สมิทฺธิ สพฺพรตฺตึ ปธานํ ปทหิตฺวา อรุณุคฺคมนเวลาย นฺหตฺวา สุวณฺณวณฺณํ อตฺตภาวํ สุกฺขาปยมาโน อนฺตรวาสกํ นิวาเสตฺวา อุตฺตราสงฺคํ หเตฺถน คเหตฺวา อฏฺฐาสิ สุปริกมฺมกตา วิย สุวณฺณปฏิมาฯ อตฺตภาวสมิทฺธิยาเยว หิสฺส ‘‘สมิทฺธี’’ติ นามํ อโหสิฯ อถสฺส สรีรโสภคฺคํ ทิสฺวา เอกา เทวธีตา ปฏิพทฺธจิตฺตา เถรํ เอวมาห – ‘‘ตฺวํ โขสิ, ภิกฺขุ, ทหโร ยุวา สุสุ กาฬเกโส ภเทฺรน โยพฺพเนน สมนฺนาคโต อภิรูโป ทสฺสนีโย ปาสาทิโก, เอวรูปสฺส ตว กาเม อปริภุญฺชิตฺวา โก อโตฺถ ปพฺพชฺชาย, กาเม ตาว ปริภุญฺชสฺสุ, ปจฺฉา ปพฺพชิตฺวา สมณธมฺมํ กริสฺสสี’’ติฯ อถ นํ เถโร อาห – ‘‘เทวธีเต, ‘อสุกสฺมึ นาม วเย ฐิโต มริสฺสามี’ติ มม มรณกาลํ น ชานามิ, เอส เม กาโล ปฏิจฺฉโนฺน, ตสฺมา ตรุณกาเลเยว สมณธมฺมํ กตฺวา ทุกฺขสฺสนฺตํ กริสฺสามี’’ติฯ สา เถรสฺส สนฺติกา ปฏิสนฺถารํ อลภิตฺวา ตเตฺถว อนฺตรธายิฯ เถโร สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา เอตมตฺถํ อาโรเจสิฯ สตฺถา ‘‘น โข, สมิทฺธิ, ตฺวเญฺญว เอตรหิ เทวธีตาย ปโลภิโต, ปุเพฺพปิ เทวธีตโร ปพฺพชิเต ปโลภิํสุเยวา’’ติ วตฺวา เตน ยาจิโต อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต โพธิสตฺโต เอกสฺมึ กาสิคามเก พฺราหฺมณกุเล นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปตฺโต สพฺพสิปฺเปสุ นิปฺผตฺตึ ปตฺวา อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา อภิญฺญา จ สมาปตฺติโย จ นิพฺพตฺเตตฺวา หิมวนฺตปเทเส เอกํ ชาตสฺสรํ นิสฺสาย วาสํ กปฺเปสิฯ โส สพฺพรตฺตึ ปธานํ ปทหิตฺวา อรุณุคฺคมนเวลาย นฺหตฺวา เอกํ วกฺกลํ นิวาเสตฺวา เอกํ หตฺเถน คเหตฺวา สรีรํ โวทกํ กโรนฺโต อฏฺฐาสิฯ อถสฺส รูปโสภคฺคปฺปตฺตํ อตฺตภาวํ โอโลเกตฺวา ปฏิพทฺธจิตฺตา เอกา เทวธีตา โพธิสตฺตํ ปโลภยมานา ปฐมํ คาถมาห –

๓๓. ‘‘อภุตฺวา ภิกฺขสิ ภิกฺขุ, น หิ ภุตฺวาน ภิกฺขสิ;
ภุตฺวาน ภิกฺขุ ภิกฺขสฺสุ, มา ตํ กาโล อุปจฺจคา’’ติฯ

ตตฺถ ***อภุตฺวา ภิกฺขสิ ภิกฺขู***ติ ภิกฺขุ ตฺวํ ทหรกาเล กิเลสกามวเสน วตฺถุกาเม อภุตฺวาว ภิกฺขาย จรสิฯ **น หิ *ภุตฺวาน ภิกฺขสี***ติ นนุ นาม ปญฺจ กามคุเณ ภุตฺวา ภิกฺขาย จริตพฺพํ, กาเม อภุตฺวาว ภิกฺขาจริยํ อุปคโตสิฯ ***ภุตฺวาน ภิกฺขุ ภิกฺขสฺสู***ติ ภิกฺขุ ทหรกาเล ตาว กาเม ภุญฺชิตฺวา ปจฺฉา มหลฺลกกาเล ภิกฺขสฺสุฯ **มา ตํ กาโล อุปจฺจคา**ติ อยํ กาเม ภุญฺชนกาโล ทหรกาโล, ตํ มา อติกฺกมตูติฯ

โพธิสตฺโต เทวตาย วจนํ สุตฺวา อตฺตโน อชฺฌาสยํ ปกาเสนฺโต ทุติยํ คาถมาห –

๓๔. ‘‘กาลํ โวหํ น ชานามิ, ฉนฺโน กาโล น ทิสฺสติ;
ตสฺมา อภุตฺวา ภิกฺขามิ, มา มํ กาโล อุปจฺจคา’’ติฯ

ตตฺถ **กาลํ โวหํ น ชานามี**ติ **โว**ติ นิปาตมตฺตํฯ อหํ ปน ‘‘ปฐมวเย วา มยา มริตพฺพํ มชฺฌิมวเย วา ปจฺฉิมวเย วา’’ติ เอวํ อตฺตโน มรณกาลํ น ชานามิฯ ปณฺฑิเตน หิ ปุคฺคเลน –

‘‘ชีวิตํ พฺยาธิ กาโล จ, เทหนิกฺเขปนํ คติ;
ปเญฺจเต ชีวโลกสฺมึ, อนิมิตฺตา น นายเร’’ติฯ

ฉนฺโน กาโล น ทิสฺสตีติ ยสฺมา ‘‘อสุกสฺมึ นาม วยกาเล เหมนฺตาทิอุตุกาเล วา มยา มริตพฺพ’’นฺติ มยฺหเมฺปส ฉนฺโน หุตฺวา กาโล น ทิสฺสติ, สุปฺปฏิจฺฉนฺโน หุตฺวา ฐิโต น ปญฺญายติฯ ***ตสฺมา อภุตฺวา ภิกฺขามี***ติ เตน การเณน ปญฺจ กามคุเณ อภุตฺวา ภิกฺขามิฯ **มา มํ กาโล อุปจฺจคา**ติ มํ สมณธมฺมกรณกาโล มา อติกฺกมตูติ อโตฺถฯ อิมินา การเณน ทหโรว สมาโน ปพฺพชิตฺวา สมณธมฺมํ กโรมีติฯ เทวธีตา โพธิสตฺตสฺส วจนํ สุตฺวา ตเตฺถว อนฺตรธายิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา เทวธีตา อยํ เทวธีตา อโหสิ, อหเมว เตน สมเยน ตาปโส อโหสิ’’นฺติฯ

สมิทฺธิชาตกวณฺณนา สตฺตมาฯ

[๑๖๘] ๘. สกุณคฺฆิชาตกวณฺณนา

เสโน พลสา ปตมาโนติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต อตฺตชฺฌาสยํ **สกุโณวาทสุตฺตํ** (สํ. นิ. ๕.๓๗๒) อารพฺภ กเถสิฯ เอกทิวสญฺหิ สตฺถา ภิกฺขู อามเนฺตตฺวา ‘‘โคจเร, ภิกฺขเว, จรถ สเก เปตฺติเก วิสเย’’ติ (สํ. นิ. ๕.๓๗๒) อิมํ สํยุตฺตมหาวเคฺค สุตฺตนฺตํ กเถโนฺต ‘‘ตุเมฺห ตาว ติฎฺฐถ, ปุเพฺพ ติรจฺฉานคตาปิ สกํ เปตฺติกวิสยํ ปหาย อโคจเร จรนฺตา ปจฺจามิตฺตานํ

หตฺถปตฺตํ คนฺตฺวาปิ อตฺตโน ปญฺญาสมฺปตฺติยา อุปายโกสเลฺลน ปจฺจามิตฺตานํ หตฺถา มุจฺจึสู’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต โพธิสตฺโต ลาปสกุณโยนิยํ นิพฺพตฺติตฺวา นงฺคลกฏฺฐกรเณ เลฑฺฑุฏฺฐาเน วาสํ กปฺเปสิฯ โส เอกทิวสํ ‘‘สกวิสเย โคจรคหณํ ปหาย ปรวิสเย โคจรํ คณฺหิสฺสามี’’ติ อฏวิปริยนฺตํ อคมาสิฯ อถ นํ ตตฺถ โคจรํ คณฺหนฺตํ ทิสฺวา สกุณคฺฆิ สหสา อชฺฌปฺปตฺตา อคฺคเหสิฯ โส สกุณคฺฆิยา หริยมาโน เอวํ ปริเทวสิ – ‘‘มยเมวมฺห อลกฺขิกา, มยํ อปฺปปุญฺญา, เย มยํ อโคจเร จริมฺห ปรวิสเย, สเจชฺช มยํ โคจเร จเรยฺยาม สเก เปตฺติเก วิสเย, น มฺยายํ สกุณคฺฆิ อลํ อภวิสฺส ยทิทํ ยุทฺธายา’’ติฯ ‘‘โก ปน, เต ลาป, โคจโร สโก เปตฺติโก วิสโย’’ติ? ‘‘ยทิทํ นงฺคลกฏฺฐกรณํ เลฑฺฑุฏฺฐาน’’นฺติฯ อถ นํ สกุณคฺฆิ สเก พเล อปตฺถทฺธา อมุญฺจิ – ‘‘คจฺฉ โข, ตฺวํ ลาป, ตตฺรปิ เม คนฺตฺวา น โมกฺขสี’’ติฯ โส ตตฺถ คนฺตฺวา มหนฺตํ เลฑฺฑุํ อภิรุหิตฺวา ‘‘เอหิ โข ทานิ สกุณคฺฆี’’ติ เสนํ อวฺหยนฺโต อฏฺฐาสิฯ สกุณคฺฆิ สเก พเล อปตฺถทฺธา อุโภ ปเกฺข สนฺนยฺห ลาปสกุณํ สหสา อชฺฌปฺปตฺตาฯ ยทา ปน ตํ ลาโป ‘‘พหุอาคตา โข มฺยายํ สกุณคฺฆี’’ติ อญฺญาสิ, อถ ปริวตฺติตฺวา ตเสฺสว เลฑฺฑุสฺส อนฺตรํ ปจฺจาปาทิฯ สกุณคฺฆิ เวคํ สนฺธาเรตุํ อสโกฺกนฺตี ตเตฺถว อุรํ ปจฺจตาเฬสิฯ เอวํ สา ภิเนฺนน หทเยน นิกฺขเนฺตหิ อกฺขีหิ ชีวิตกฺขยํ ปาปุณิฯ

สตฺถา อิมํ อตีตํ ทเสฺสตฺวา ‘‘เอวํ, ภิกฺขเว, ติรจฺฉานคตาปิ อโคจเร จรนฺตา สปตฺตหตฺถํ คจฺฉนฺติ, โคจเร ปน สเก เปตฺติเก วิสเย จรนฺตา สปเตฺต นิคฺคณฺหนฺติ, ตสฺมา ตุเมฺหปิ มา อโคจเร จรถ ปรวิสเยฯ อโคจเร , ภิกฺขเว, จรตํ ปรวิสเย ลจฺฉติ มาโร โอตารํ, ลจฺฉติ มาโร อารมฺมณํฯ โก จ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุโน อโคจโร ปรวิสโย? ยทิทํ ปญฺจ กามคุณาฯ กตเม ปญฺจ? จกฺขุวิเญฺญยฺยา รูปา…เป.… อยํ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุโน อโคจโร ปรวิสโย’’ติ วตฺวา อภิสมฺพุโทฺธ หุตฺวา ปฐมํ คาถมาห –

๓๕. ‘‘เสโน พลสา ปตมาโน, ลาปํ โคจรฐายินํ;
สหสา อชฺฌปฺปโตฺตว, มรณํ เตนุปาคมี’’ติฯ

ตตฺถ **พลสา ปตมาโน**ติ ‘‘ลาปํ คณฺหิสฺสามี’’ติ พเลน ถาเมน ปตมาโนฯ **โคจรฐายินนฺ**ติ สกวิสยา นิกฺขมิตฺวา โคจรตฺถาย อฏวิปริยเนฺต ฐิตํฯ **อชฺฌปฺปโตฺต**ติ สมฺปโตฺตฯ **มรณํ เตนุปาคมี**ติ เตน การเณน มรณํ ปโตฺตฯ

ตสฺมึ ปน มรณํ ปเตฺต ลาโป นิกฺขมิตฺวา ‘‘ทิฏฺฐา วต เม ปจฺจามิตฺตสฺส ปิฏฺฐี’’ติ ตสฺส หทเย ฐตฺวา อุทานํ อุทาเนโนฺต ทุติยํ คาถมาห –

๓๖. ‘‘โสหํ นเยน สมฺปโนฺน, เปตฺติเก โคจเร รโต;
อเปตสตฺตุ โมทามิ, สมฺปสฺสํ อตฺถมตฺตโน’’ติฯ

ตตฺถ **นเยนา**ติ อุปาเยนฯ **อตฺถมตฺตโน**ติ อตฺตโน อโรคภาวสงฺขาตํ วุฑฺฒึฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ, สจฺจปริโยสาเน พหู ภิกฺขู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสุฯ ‘‘ตทา เสโน เทวทโตฺต อโหสิ, ลาโป ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

สกุณคฺฆิชาตกวณฺณนา อฏฺฐมาฯ

[๑๖๙] ๙. อรกชาตกวณฺณนา

โย เว เมตฺเตน จิตฺเตนาติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต เมตฺตสุตฺตํ อารพฺภ กเถสิฯ เอกสฺมิญฺหิ สมเย สตฺถา ภิกฺขู อามเนฺตสิ – ‘‘เมตฺตาย, ภิกฺขเว, เจโตวิมุตฺติยา อาเสวิตาย ภาวิตาย พหุลีกตาย ยานีกตาย วตฺถุกตาย อนุฏฺฐิตาย ปริจิตาย สุสมารทฺธาย เอกาทสานิสํสา ปาฏิกงฺขาฯ กตเม เอกาทส? สุขํ สุปติ, สุขํ ปฏิพุชฺฌติ, น ปาปกํ สุปินํ ปสฺสติ, มนุสฺสานํ ปิโย โหติ, อมนุสฺสานํ ปิโย โหติ, เทวตา รกฺขนฺติ, นาสฺส อคฺคิ วา วิสํ วา สตฺถํ วา กมติ, ตุวฏํ จิตฺตํ สมาธิยติ, มุขวโณฺณ วิปฺปสีทติ, อสมฺมูโฬฺห กาลํ กโรติ, อุตฺตริ อปฺปฏิวิชฺฌโนฺต พฺรหฺมโลกูปโค โหติฯ เมตฺตาย, ภิกฺขเว, เจโตวิมุตฺติยา อาเสวิตาย…เป.… สุสมารทฺธาย อิเม เอกาทสานิสํสา ปาฏิกงฺขา’’ติ (อ. นิ. ๑๑.๑๕)ฯ อิเม เอกาทสานิสํเส คเหตฺวา ฐิตํ เมตฺตาภาวนํ วเณฺณตฺวา ‘‘ภิกฺขเว, ภิกฺขุนา นาม สพฺพสเตฺตสุ โอทิสฺสกาโนทิสฺสกวเสน เมตฺตา ภาเวตพฺพา, หิโตปิ หิเตน ผริตโพฺพ, อหิโตปิ หิเตน ผริตโพฺพ, มชฺฌโตฺตปิ หิเตน ผริตโพฺพฯ เอวํ สพฺพสเตฺตสุ โอทิสฺสกาโนทิสฺสกวเสน เมตฺตา ภาเวตพฺพา, กรุณา มุทิตา อุเปกฺขา ภาเวตพฺพา, จตูสุ พฺรหฺมวิหาเรสุ กมฺมํ กาตพฺพเมวฯ เอวํ กโรโนฺต หิ มคฺคํ วา ผลํ วา อลภโนฺตปิ พฺรหฺมโลกปรายโณ อโหสิ, โปราณกปณฺฑิตาปิ สตฺต วสฺสานิ เมตฺตํ ภาเวตฺวา สตฺต สํวฏฺฏวิวฏฺฏกเปฺป พฺรหฺมโลกสฺมึเยว วสึสู’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต เอกสฺมึ กเปฺป โพธิสโตฺต พฺราหฺมณกุเล นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปโตฺต กาเม ปหาย อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา จตุนฺนํ พฺรหฺมวิหารานํ ลาภี อรโก นาม สตฺถา หุตฺวา หิมวนฺตปเทเส วาสํ กเปฺปสิ, ตสฺส มหา ปริวาโร อโหสิฯ โส อิสิคณํ โอวทโนฺต ‘‘ปพฺพชิเตน นาม เมตฺตา ภาเวตพฺพา, กรุณา มุทิตา อุเปกฺขา ภาเวตพฺพาฯ เมตฺตจิตฺตญฺหิ นาเมตํ อปฺปนาปฺปตฺตํ พฺรหฺมโลกปรายณตํ สาเธตี’’ติ เมตฺตาย อานิสํสํ ปกาเสโนฺต อิมา คาถา อาห –

๓๗. ‘‘โย เว เมตฺเตน จิเตฺตน, สพฺพโลกานุกมฺปติ;
อุทฺธํ อโธ จ ติริยํ, อปฺปมาเณน สพฺพโสฯ

๓๘. ‘‘อปฺปมาณํ หิตํ จิตฺตํ, ปริปุณฺณํ สุภาวิตํ;
ยํ ปมาณกตํ กมฺมํ, น ตํ ตตฺราวสิสฺสตี’’ติฯ

ตตฺถ **โย เว เมตฺเตน จิเตฺตน, สพฺพโลกานุกมฺปตี**ติ ขตฺติยาทีสุ วา สมณพฺราหฺมเณสุ วา โย โกจิ อปฺปมาเณน เมเตฺตน จิเตฺตน สกลํ สตฺตโลกํ อนุกมฺปติฯ **อุทฺธ**นฺติ ปถวิโต ยาว เนวสญฺญานาสญฺญายตนพฺรหฺมโลกาฯ **อโธ**ติ ปถวิยา เหฏฺฐา อุสฺสเท มหานิรเยฯ **ติริย**นฺติ มนุสฺสโลเก, ยตฺตกานิ จกฺกวาฬานิ จ เตสุ สเพฺพสุ เอตฺตเก ฐาเน นิพฺพตฺตา สเพฺพ สตฺตา อเวรา โหนฺตุ, อพฺยาปชฺฌา อนีฆา, สุขี อตฺตานํ ปริหรนฺตูติ เอวํ ภาวิเตน เมเตฺตน จิเตฺตนาติ อโตฺถฯ **อปฺปมาเณนา**ติ อปฺปมาณสตฺตานํ อปฺปมาณารมฺมณตฺตา อปฺปมาเณนฯ **สพฺพโส**ติ สพฺพากาเรน, อุทฺธํ อโธ ติริยนฺติ เอวํ สพฺพสุคติทุคฺคติวเสนาติ อโตฺถฯ

อปฺปมาณํ หิตํ จิตฺตนฺติ อปฺปมาณํ กตฺวา ภาวิตํ สพฺพสเตฺตสุ หิตจิตฺตํฯ **ปริปุณฺณ**นฺติ อวิกลํฯ **สุภาวิต**นฺติ สุวฑฺฒิตํ, อปฺปนาจิตฺตเสฺสตํ นามํฯ **ยํ ปมาณกตํ กมฺม**นฺติ ยํ ‘‘อปฺปมาณํ อปฺปมาณารมฺมณ’’นฺติ เอวํ อารมฺมณตฺติกวเสน จ วสีภาวปฺปตฺติวเสน จ อวฑฺฒิตฺวา กตํ ปริตฺตํ กามาวจรกมฺมํฯ **น ตํ ตตฺราวสิสฺสตี**ติ ตํ ปริตฺตํ กมฺมํ ยํ ตํ ‘‘อปฺปมาณํ หิตํ จิตฺต’’นฺติ สงฺขคตํ รูปาวจรกมฺมํ, ตตฺร น อวสิสฺสติฯ ยถา นาม มโหเฆน อโชฺฌตฺถฏํ ปริโตฺตทกํ โอฆสฺส อพฺภนฺตเร เตน อสํหีรมานํ นาวสิสฺสติ น ติฏฺฐติ, อถ โข มโหโฆว ตํ อโชฺฌตฺถริตฺวา ติฏฺฐติ, เอวเมว ตํ ปริตฺตกมฺมํ ตสฺส มหคฺคตกมฺมสฺส อพฺภนฺตเร เตน มหคฺคตกเมฺมน อจฺฉินฺ

ทิตฺวา อคฺคหิตวิปาโกกาสํ หุตฺวา น อวสิสฺสติ น ติฏฺฐติ, น สโกฺกติ อตฺตโน วิปากํ ทาตุํ, อถ โข มหคฺคตกมฺมเมว ตํ อโชฺฌตฺถริตฺวา ติฏฺฐติ วิปากํ เทตีติฯ

เอวํ โพธิสโตฺต อเนฺตวาสิกานํ เมตฺตาภาวนาย อานิสํสํ กเถตฺวา อปริหีนชฺฌาโน พฺรหฺมโลเก นิพฺพตฺติตฺวา สตฺต สํวฏฺฏวิวฏฺฏกเปฺป น อิมํ โลกํ ปุน อคมาสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ''ตทา อิสิคโณ พุทฺธปริสา อโหสิ, อรโก ปน สตฺถา อหเมว อโหสิ''นฺติฯ

อรกชาตกวณฺณนา นวมาฯ

[๑๗๐] ๑๐. กกณฺฏกชาตกวณฺณนา

นายํ ปุเร อุณฺณมตีติ อิทํ กกณฺฏกชาตกํ มหาอุมงฺคชาตเก (ชา. ๒.๒๒.๕๙๐ อาทโย) อาวิภวิสฺสติฯ

กกณฺฏกชาตกวณฺณนา ทสมาฯ

สนฺถววโคฺค ทุติโยฯ

ตสฺสุทฺทานํ –

อินฺทสมานโคตฺตญฺจ, สนฺถวํ สุสีมํ คิชฺฌํ;
นกุลํ อุปสาฬฺหกํ, สมิทฺธิ จ สกุณคฺฆิ;
อรกญฺจ กกณฺฏกํฯ

๓. กลฺยาณวโคฺค

[๑๗๑] ๑. กลฺยาณธมฺมชาตกวณฺณนา

กลฺยาณธโมฺมติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต เอกํ พธิรสสฺสุํ อารพฺภ กเถสิฯ สาวตฺถิยญฺหิ เอโก กุฏุมฺพิโก สโทฺธ ปสโนฺน ติสรณคโต ปญฺจสีเลน สมนฺนาคโตฯ โส เอกทิวสํ พหูนิ สปฺปิอาทีนิ เภสชฺชานิ เจว ปุปฺผคนฺธวตฺถาทีนิ จ คเหตฺวา ''เชตวเน สตฺถุ สนฺติเก ธมฺมํ โสสฺสามี''ติ อคมาสิฯ ตสฺส ตตฺถ คตกาเล สสฺสุ ขาทนียโภชนียํ คเหตฺวา ธีตรํ ทฏฺฐุกามา ตํ เคหํ อคมาสิ, สา จ โถกํ พธิรธาตุกา โหติฯ สา ธีตรา สทฺธิํ ภุตฺตโภชนา ภตฺตสมฺมทํ วิโนทยมานา ธีตรํ ปุจฺฉิ – ''กิํ, อมฺม, ภตฺตา เต สโมฺมทมาโน อวิวทมาโน ปิยสํวาสํ วสตี''ติฯ ''กิํ, อมฺม, กเถถ ยาทิโส ตุมฺหากํ ชามาตา สีเลน เจว อาจารสมฺปทาย จ, ตาทิโส ปพฺพชิโตปิ ทุลฺลโภ''ติฯ อุปาสิกา ธีตุ วจนํ สาธุกํ อสลฺลเกฺขตฺวา ''ปพฺพชิโต''ติ ปทเมว คเหตฺวา ''อมฺม, กสฺมา เต ภตฺตา ปพฺพชิโต''ติ มหาสทฺทํ อกาสิฯ ตํ สุตฺวา สกลเคหวาสิโน ''อมฺหากํ กิร กุฏุมฺพิโก ปพฺพชิโต''ติ วิรวิํสุฯ เตสํ สทฺทํ สุตฺวา ทฺวาเรน สญฺจรนฺตา ''กิํ นาม กิเรต''นฺติ ปุจฺฉิํสุฯ ''อิมสฺมิํ กิร เคเห กุฏุมฺพิโก ปพฺพชิโต''ติฯ โสปิ โข กุฏุมฺพิโก ทสพลสฺส ธมฺมํ สุตฺวา วิหารา นิกฺขมฺม นครํ ปาวิสิฯ

อถ นํ อนฺตรามเคฺคเยว เอโก ปุริโส ทิสฺวา ''สมฺม, ตุวํ กิร ปพฺพชิโตติ ตว เคเห ปุตฺตทารปริชโน ปริเทวตี''ติ อาหฯ อถสฺส เอตทโหสิ – ''อยํ อปพฺพชิตเมว กิร มํ 'ปพฺพชิโต'ติ วทติ, อุปฺปโนฺน โข ปน เม กลฺยาณสโทฺท น อนฺตรธาเปตโพฺพ, อเชฺชว มยา ปพฺพชิตุํ วฏฺฏตี''ติ ตโตว นิวตฺติตฺวา สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา ''กิํ นุ โข, อุปาสก, อิทาเนว พุทฺธุปฏฺฐานํ กตฺวา

คนฺตฺวา อิทาเนว ปจฺจาคโตสี’’ติ วุตฺเต ตมตฺถํ อาโรเจตฺวา ‘‘ภนฺเต, กลฺยาณสโทฺท นาม อุปฺปโนฺน น อนฺตรธาเปตุํ วฏฺฏติ, ตสฺมา ปพฺพชิตุกาโม หุตฺวา อาคโตมฺหี’’ติ อาหฯ โส ปพฺพชฺชญฺจ อุปสมฺปทญฺจ ลภิตฺวา สมฺมา ปฏิปโนฺน นจิรเสฺสว อรหตฺตํ ปาปุณิฯ อิทํ กิร การณํ ภิกฺขุสเงฺฆ ปากฏํ ชาตํฯ อเถกทิวสํ ธมฺมสภายํ ภิกฺขู กถํ สมุฎฺฐาเปสุํ – ‘‘อาวุโส, อสุโก นาม กุฎุมฺพิโก ‘อุปฺปโนฺน กลฺยาณสโทฺท น อนฺตรธาเปตโพฺพ’ติ ปพฺพชิตฺวา อิทานิ อรหตฺตํ ปโตฺต’’ติฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสิน්නา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุตฺเต ‘‘ภิกฺขเว, โปราณกปณฺฑิตาปิ ‘อุปฺปโนฺน กลฺยาณสโทฺท วิราเธตุํ น วฏฺฏตี’ติ ปพฺพชิํสุเยวา’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต เสฎฺฐิกุเล นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปโตฺต ปิตุ อจฺจเยน เสฎฺฐิฎฺฐานํ ปาปุณิฯ โส เอกทิวสํ นิเวสนา นิกฺขมิตฺวา ราชุปฎฺฐานํ อคมาสิฯ อถสฺส สสฺสุ ‘‘ธีตรํ ปสฺสิสฺสามี’’ติ ตํ เคหํ อคมาสิ, สา โถกํ พธิรธาตุกาติ สพฺพํ ปจฺจุปฺปนฺนวตฺถุสทิสเมวฯ ตํ ปน ราชุปฎฺฐานํ คนฺตฺวา อตฺตโน ฆรํ อาคจฺฉนฺตํ ทิสฺวา เอโก ปุริโส ‘‘ตุเมฺห กิร ปพฺพชิตาติ ตุมฺหากํ เคเห มหาปริเทโว ปวตฺตตี’’ติ อาหฯ โพธิสโตฺต ‘‘อุปฺปโนฺน กลฺยาณสโทฺท นาม น อนฺตรธาเปตุํ วฏฺฏตี’’ติ ตโตว นิวตฺติตฺวา รโญฺญ สนฺติกํ คนฺตฺวา ‘‘กิํ, มหาเสฎฺฐิ, อิทาเนว คนฺตฺวา ปุน อาคโตสี’’ติ วุตฺเต ‘‘เทว, เคหชโน กิร มํ อปพฺพชิตเมว ‘ปพฺพชิโต’ติ วตฺวา ปริเทวติ, อุปฺปโนฺน โข ปน กลฺยาณสโทฺท น อนฺตรธาเปตโพฺพ, ปพฺพชิสฺสามหํ, ปพฺพชฺชํ เม อนุชานาหี’’ติ เอตมตฺถํ ปกาเสตุํ อิมา คาถา อาห –

๔๑. ‘‘กลฺยาณธโมฺมติ ยทา ชนินฺท, โลเก สมญฺญํ อนุปาปุณาติ;
ตสฺมา น หิเยฺยถ นโร สปโญฺญ, หิริยาปิ สโนฺต ฆุรมาทิยนฺติฯ

๔๒. ‘‘สายํ สมญฺญา อิธ มชฺช ปตฺตา, กลฺยาณธโมฺมติ ชนินฺท โลเก;
ตาหํ สเมกฺขํ อิธ ปพฺพชิสฺสํ, น หิ มตฺถิ ฉโนฺท อิธ กามโภเค’’ติฯ

ตตฺถ **กลฺยาณธโมฺม**ติ สุนฺทรธโมฺมฯ **สมญฺญํ อนุปาปุณาตี**ติ ยทา สีลวา กลฺยาณธโมฺม ปพฺพชิโตติ อิทํ ปญฺญตฺติโวหารํ ปาปุณาติฯ **ตสฺมา น หิเยฺยถา**ติ ตโต สามญฺญโต น ปริหาเยถฯ **หิริยาปิ สโนฺต ธุรมาทิยนฺตี**ติ, มหาราช, สปฺปุริสา นาม อชฺฌตฺตสมุฎฺฐิตาย หิริยา พหิทฺธสมุฎฺฐิเตน โอตฺตเปฺปนปิ เอตํ ปพฺพชิตธุรํ คณฺหนฺติฯ **อิธ มชฺช ปตฺตา**ติ อิธ มยา อชฺช ปตฺตาฯ **ตาหํ สเมกฺข**นฺติ ตํ อหํ คุณวเสน ลทฺธสมญฺญํ สเมกฺขโนฺต ปสฺสโนฺตฯ **น หิ มตฺถิ ฉโนฺท**ติ น หิ เม อตฺถิ ฉโนฺทฯ **อิธ กามโภเค**ติ อิมสฺมิํ โลเก กิเลสกามวตฺถุกามปริโภเคหิฯ

โพธิสโตฺต เอวํ วตฺวา ราชานํ ปพฺพชฺชํ อนุชานาเปตฺวา หิมวนฺตปเทสํ คนฺตฺวา อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา อภิญฺญา จ สมาปตฺติโย จ นิพฺพเตฺตตฺวา พฺรหฺมโลกปรายโณ อโหสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา ราชา อานโนฺท อโหสิ, พาราณสิเสฎฺฐิ ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

กลฺยาณธมฺมชาตกวณฺณนา ปฐมาฯ

[๑๗๒] ๒. ททฺทรชาตกวณฺณนา

โก นุ สเทฺทน มหตาติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต โกกาลิกํ อารพฺภ กเถสิฯ ตสฺมิญฺหิ กาเล พหู พหุสฺสุตา ภิกฺขู มโนสิลาตเล นทมานา ตรุณสีหา วิย อากาสคงฺคํ โอตาเรนฺตา วิย

สงฺฆมชฺเฌ สรภาณํ ภณนฺติฯ โกกาลิโก เตสุ สรภาณํ ภณเนฺตสุ อตฺตโน ตุจฺฉภาวํ อชานิตฺวาว ‘‘อหมฺปิ สรภาณํ ภณิสฺสามี’’ติ ภิกฺขูนํ อนฺตรํ ปวิสิตฺวา ‘‘อมฺหากํ สรภาณํ น ปาเปนฺติฯ สเจ อมฺหากมฺปิ ปาเปยฺยุํ, มยมฺปิ ภเณยฺยามา’’ติ ภิกฺขุสงฺฆสฺส นามํ อคฺคเหตฺวาว ตตฺถ ตตฺถ กเถนฺโต อาหิณฺฑติฯ ตสฺส สา กถา ภิกฺขุสเงฺฆ ปากฏา ชาตาฯ ภิกฺขู ‘‘วีมํสิสฺสาม ตาว น’’นฺติ สญฺญาย เอวมาหํสุ – ‘‘อาวุโส โกกาลิก, อชฺช สงฺฆสฺส สรภาณํ ภณาหี’’ติฯ โส อตฺตโน พลํ อชานิตฺวาว ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา ‘‘อชฺช สรภาณํ ภณิสฺสามี’’ติ อตฺตโน สปฺปายํ ยาคุํ ปิวิ, ขชฺชกํ ขาทิ, สปฺปาเยเนว สูเปน ภุญฺชิฯ

สูริเย อตฺถงฺคเต ธมฺมสฺสวนกาเล โฆสิเต ภิกฺขุสโงฺฆ สนฺนิปติฯ โส กณฺฏกุรณฺฑกวณฺณํ กาสาวํ นิวาเสตฺวา กณิการปุปฺผวณฺณํ จีวรํ ปารุปิตฺวา สงฺฆมชฺฌํ ปวิสิตฺวา เถเร วนฺทิตฺวา อลงฺกตรตนมณฺฑเป ปญฺญตฺตวรธมฺมาสนํ อภิรุหิตฺวา จิตฺรพีชนิํ คเหตฺวา ‘‘สรภาณํ ภณิสฺสามี’’ติ นิสีทิ, ตาวเทวสฺส สรีรา เสทา มุจฺจิํสุ, สารชฺชํ โอกฺกมิ, ปุพฺพคาถาย ปฐมํ ปทํ อุทาหริตฺวา อนนฺตรํ น ปสฺสิฯ โส กมฺปมาโน อาสนา โอรุยฺห ลชฺชิโต สงฺฆมชฺฌโต อปกฺกมฺม อตฺตโน ปริเวณํ อคมาสิฯ อโญฺญ พหุสฺสุโต ภิกฺขุ สรภาณํ ภณิฯ ตโต ปฏฺฐาย ภิกฺขู ตสฺส ตุจฺฉภาวํ ชานิํสุฯ อเถกทิวสํ ธมฺมสภายํ ภิกฺขู กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ – ‘‘อาวุโส, ปฐมํ โกกาลิกสฺส ตุจฺฉภาโว ทุชฺชาโน, อิทานิ ปเนส สยํ นทิตฺวา ปากโฏ ชาโต’’ติฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กายนุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุเตฺต ‘‘น, ภิกฺขเว, โกกาลิโก อิทาเนว นทิตฺวา ปากโฏ ชาโต, ปุเพฺพปิ นทิตฺวา ปากโฏ อโหสี’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต หิมวนฺตปเทเส สีหโยนิยํ นิพฺพตฺติตฺวา พหูนํ สีหานํ ราชา อโหสิฯ โส อเนกสีหปริวาโร รชตคุหายํ วาสํ กเปฺปสิฯ ตสฺส อวิทูเร เอกิสฺสาย คุหาย เอโก สิงฺคาโลปิ วสติฯ อเถกทิวสํ เทเว วุสฺสิตฺวา วิคเต สเพฺพ สีหา สีหราชเสฺสว คุหทฺวาเร สนฺนิปติตฺวา สีหนาทํ นทนฺตา สีหกีฬํ กีฬิํสุฯ เตสํ เอวํ นทิตฺวา กีฬนกาเล โสปิ สิงฺคาโล นทติฯ สีหา ตสฺส สทฺทํ สุตฺวา ‘‘อยํ สิงฺคาโล อเมฺหหิ สทฺธิํ นทตี’’ติ ลชฺชิตา ตุณฺหี อเหสุํฯ เตสํ ตุณฺหีภูตกาเล โพธิสตฺตสฺส ปุโตฺต สีหโปตโก ‘‘ตาต, อิเม สีหา นทิตฺวา สีหกีฬํ กีฬนฺตา เอตสฺส สทฺทํ สุตฺวา ลชฺชาย ตุณฺหี ชาตา, โก นาเมส อตฺตโน สเทฺทน อตฺตานํ ชานาเปตี’’ติ ปิตรํ ปุจฺฉโนฺต ปฐมํ คาถมาห –

๔๓. ‘‘โก นุ สเทฺทน มหตา, อภินาเทติ ททฺทรํ;
ตํ สีหา นปฺปฏินทนฺติ, โก นาเมโส มิคาธิภู’’ติฯ

ตตฺถ **อภินาเทติ ททฺทร**นฺติ ททฺทรํ รชตปพฺพตํ เอกนาทํ กโรติฯ **มิคาธิภู**ติ ปิตรํ อาลปติฯ อยเญฺหตฺถ อโตฺถ – มิคาธิภู มิคเชฏฺฐก สีหราช ปุจฺฉามิ ตํ ‘‘โก นาเมโส’’ติฯ

อถสฺส วจนํ สุตฺวา ปิตา ทุติยํ คาถมาห –

๔๔. ‘‘อธโม มิคชาตานํ, สิงฺคาโล ตาต วสฺสติ;
ชาติมสฺส ชิคุจฺฉนฺตา, ตุณฺหี สีหา สมจฺจเร’’ติฯ

ตตฺถ **สมจฺจเร**ติ **ส**นฺติ อุปสคฺคมตฺตํ, อจฺจนฺตีติ อโตฺถ, ตุณฺหี หุตฺวา นิสีทนฺตีติ วุตฺตํ โหติฯ โปตฺถเกสุ ปน ‘‘สมจฺฉเร’’ติ ลิขนฺติฯ

สตฺถา ‘‘น, ภิกฺขเว, โกกาลิโก อิทาเนว อตฺตโน นาเทน อตฺตานํ ปากฏํ กโรติ, ปุพฺเพปิ อกาสิเยวา’’ติ วตฺวา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา สิงฺคาโล โกกาลิโก อโหสิ, สีหโปตโก ราหุโล, สีหราชา ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

ททฺทรชาตกวณฺณนา ทุติยาฯ

[๑๗๓] ๓. มกฺกฏชาตกวณฺณนา

ตาตมาณวโก เอโสติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต เอกํ กุหกภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิฯ วตฺถุ ปกิณฺณกนิปาเต **อุทฺทาลกชาตเก** (ชา. ๑.๑๔.๖๒ อาทโย) อาวิภวิสฺสติฯ ตทา ปน สตฺถา ‘‘ภิกฺขเว, นายํ ภิกฺขุ อิทาเนว กุหโก, ปุพฺเพปิ มกฺกโฏ หุตฺวา อคฺคิสฺส การณา โกหญฺญํ อกาสิเยวา’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต โพธิสตฺโต เอกสฺมิํ กาสิคามเก พฺราหฺมณกุเล นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปตฺโต ตกฺกสิลายํ สิปฺปํ อุคฺคณฺหิตฺวา ฆราวาสํ สณฺฐเปสิฯ อถสฺส พฺราหฺมณี เอกํ ปุตฺตํ วิชายิตฺวา ปุตฺตสฺส อาธาวิตฺวา ปริธาวิตฺวา วิจรณกาเล กาลมกาสิฯ โพธิสตฺโต ตสฺสา เปตกิจฺจํ กตฺวา ‘‘กิํ เม ทานิ ฆราวาเสน, ปุตฺตํ คเหตฺวา ปพฺพชิสฺสามี’’ติ อสฺสุมุขํ ญาติมิตฺตวคฺคํ ปหาย ปุตฺตํ อาทาย หิมวนฺตํ ปวิสิตฺวา อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา ตตฺถ วนมูลผลาหาโร วาสํ กเปฺปสิฯ โส เอกทิวสํ วสฺสานกาเล เทเว วสฺสเนฺต สารทารูนิ อคฺคิํ ชาเลตฺวา วิสิพฺพโนฺต ผลกตฺถเร นิปชฺชิ, ปุโตฺตปิสฺส ตาปสกุมารโก ปิตุ ปาเท สมฺพาหโนฺตว นิสีทิฯ

อเถโก วนมกฺกโฏ สีเตน ปีฬิยมาโน ตสฺส ปณฺณสาลาย ตํ อคฺคิํ ทิสฺวา ‘‘สจาหํ เอตฺถ ปวิสิสฺสามิ, ‘มกฺกโฏ มกฺกโฏ’ติ มํ โปเถตฺวา นีหริสฺสนฺติ, อคฺคิํ วิสิเพฺพตุํ น ลภิสฺสามิ, อตฺถิ ทานิ เม อุปาโย, ตาปสเวสํ คเหตฺวา โกหญฺญํ กตฺวา ปวิสิสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา เอกสฺส มตตาปสสฺส วกฺกลานิ นิวาเสตฺวา ปจฺฉิญฺจ องฺกุสยฏฺฐิญฺจ คเหตฺวา ปณฺณสาลทฺวาเร เอกํ ตาลรุกฺขํ นิสฺสาย สํกุฏิโต อฏฺฐาสิฯ ตาปสกุมารโก ตํ ทิสฺวา มกฺกฏภาวํ อชานโนฺต ‘‘เอโก มหลฺลกตาปโส สีเตน ปีฬิโต อคฺคิํ วิสิเพฺพตุํ อาคโต ภวิสฺสตี’’ติ ปิตุ ตาปสสฺส กเถตฺวา ‘‘เอตํ ปณฺณสาลํ ปเวเสตฺวา วิสิพฺพาเปสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา ปิตรํ อาลปโนฺต ปฐมํ คาถมาห –

๔๕. ‘‘ตาต มาณวโก เอโส, ตาลมูลํ อปสฺสิโต;
อคารกญฺจิทํ อตฺถิ, หนฺท เทมสฺสคารก’’นฺติฯ

ตตฺถ **มาณวโก**ติ สตฺตาธิวจนํฯ เตน ‘‘ตาต, เอโส เอโก มาณวโก สโตฺต เอโก ตาปโส’’ติ ทีเปติฯ **ตาลมูลํ อปสฺสิโต**ติ ตาลกฺขนฺธํ นิสฺสาย ฐิโตฯ **อคารกญฺจิทํ อตฺถี**ติ อิทญฺจ อมฺหากํ ปพฺพชิตาคารํ อตฺถิ, ปณฺณสาลํ สนฺธาย วทติฯ **หนฺทา**ติ ววสฺสคฺคเตฺถ นิปาโตฯ **เทมสฺสคารก**นฺติ เอตสฺส เอกมเนฺต วสนตฺถาย อคารกํ เทมฯ

โพธิสโตฺต ปุตฺตสฺส วจนํ สุตฺวา อุฏฺฐาย ปณฺณสาลทฺวาเร ฐตฺวา โอโลเกโนฺต ตสฺส มกฺกฏภาวํ ญตฺวา ‘‘ตาต, มนุสฺสานํ นาม น เอวรูปํ มุขํ โหติ, มกฺกโฏ เอส, นยิธ ปโกฺกสิตพฺโพ’’ติ วตฺวา ทุติยํ คาถมาห –

๔๖. ‘‘มา โข ตฺวํ ตาต ปโกฺกสิ, ทูเสยฺย โน อคารกํ;
เนตาทิสํ มุขํ โหติ, พฺราหฺมณสฺส สุสีลิโน’’ติฯ

ตตฺถ **ทูเสยฺย โน อคารก**นฺติ อยญฺหิ อิธ ปวิโฏฺฐ สมาโน อิมํ กิเจฺฉน กตํ ปณฺณสาลํ อคฺคินา วา ฌาเปโนฺต อุจฺจาราทีนิ วา กโรโนฺต ทูเสยฺยฯ **เนตาทิส**นฺติ ‘‘เอตาทิสํ พฺราหฺมณสฺส สุสีลิโน มุขํ น โหติ, มกฺกโฏ เอโส’’ติ วตฺวา โพธิสโตฺต เอกํ อุมฺมุกํ คเหตฺวา ‘‘กึ เอตฺถ ติฏฺฐสี’’ติ ขิปิตฺวา ตํ ปลาเปสิฯ มกฺกโฏ วกฺกลานิ ฉเฑฺฑตฺวา รุกฺขํ อภิรุหิตฺวา วนสณฺฑํ ปาวิสิฯ โพธิสโตฺต จตฺตาโร พฺรหฺมวิหาเร ภาเวตฺวา พฺรหฺมโลกูปโค อโหสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา มกฺกโฏ อยํ กุหกภิกฺขุ อโหสิ, ตาปสกุมาโร ราหุโล, ตาปโส ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

มกฺกฏชาตกวณฺณนา ตติยาฯ

[๑๗๔] ๔. ทุพฺภิยมกฺกฏชาตกวณฺณนา

อทมฺห เต วาริ ปหูตรูปนฺติ อิทํ สตฺถา เวฬุวเน วิหรโนฺต เทวทตฺตํ อารพฺภ กเถสิฯ เอกทิวสญฺหิ ธมฺมสภายํ ภิกฺขู เทวทตฺตสฺส อกตญฺญุมิตฺตทุพฺภิภาวํ กเถนฺตา นิสีทึสุฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘น, ภิกฺขเว, เทวทโตฺต อิทาเนว อกตญฺญู มิตฺตทุพฺภี, ปุเพฺพปิ เอวรูโป อโหสี’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต เอกสฺมึ กาสิคามเก พฺราหฺมณกุเล นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปโตฺต ฆราวาสํ สณฺฐเปสิฯ ตสฺมึ ปน สมเย กาสิรเฏฺฐ วตฺตนิมหามเคฺค เอโก คมฺภีโร อุทปาโน โหติ อโนตรณีโย ติรจฺฉานานํ, มคฺคปฺปฏิปนฺนา ปุญฺญตฺถิกา มนุสฺสา ทีฆรชฺชุเกน วารเกน อุทกํ อุสฺสิญฺจิตฺวา เอกิสฺสา โทณิยา ปูเรตฺวา ติรจฺฉานานํ ปานียํ เทนฺติฯ ตสฺส สามนฺตโต มหนฺตํ อรญฺญํ, ตตฺถ พหู มกฺกฏา วสนฺติฯ อถ ตสฺมึ มเคฺค เทฺว ตีณิ ทิวสานิ มนุสฺสสญฺจาโร ปจฺฉิชฺชิ, ติรจฺฉานา ปานียํ น ลภึสุฯ เอโก มกฺกโฏ ปิปาสาตุโร หุตฺวา ปานียํ ปริเยสโนฺต อุทปานสฺส สนฺติเก วิจรติฯ โพธิสโตฺต เกนจิเทว กรณีเยน ตํ มคฺคํ ปฏิปชฺชิตฺวา ตตฺถ คจฺฉโนฺต ปานียํ อุตฺตาเรตฺวา ปิวิตฺวา หตฺถปาเท โธวิตฺวา ฐิโต ตํ มกฺกฏํ อทฺทสฯ อถสฺส ปิปาสิตภาวํ ญตฺวา ปานียํ อุสฺสิญฺจิตฺวา โทณิยํ อากิริตฺวา อทาสิ, ทตฺวา จ ปน ‘‘วิสฺสมิสฺสามี’’ติ เอกสฺมึ รุกฺขมูเล นิปชฺชิฯ มกฺกโฏ ปานียํ ปิวิตฺวา อวิทูเร นิสีทิตฺวา มุขมกฺกฏิกํ กโรโนฺต โพธิสตฺตํ ภึสาเปสิฯ โพธิสโตฺต ตสฺส ตํ กิริยํ ทิสฺวา ‘‘อเร ทุฏฺฐมกฺกฏ, อหํ ตว ปิปาสิตสฺส กิลนฺตสฺส พหุํ ปานียํ อทาสึ, อิทานิ ตฺวํ มยฺหํ มุขมกฺกฏิกํ กโรสิ, อโห ปาปชนสฺส นาม กโต อุปกาโร นิรตฺถโก’’ติ วตฺวา ปฐมํ คาถมาห –

๔๗. ‘‘อทมฺห เต วาริ ปหูตรูปํ, ฆมฺมาภิตตฺตสฺส ปิปาสิตสฺส;
โส ทานิ ปิตฺวาน กิริงฺกโรสิ, อสงฺคโม ปาปชเนน เสโยฺย’’ติฯ

ตตฺถ **โส ทานิ ปิตฺวาน กิริงฺกโรสี**ติ โส อิทานิ ตฺวํ มยา ทินฺนปานียํ ปิวิตฺวา มุขมกฺกฏิกํ กโรโนฺต ‘‘กิริ กิรี’’ติ สทฺทํ กโรสิฯ **อสงฺคโม ปาปชเนน เสโยฺย**ติ ปาปชเนน สทฺธึ สงฺคโม น เสโยฺย, อสงฺคโมว เสโยฺยติฯ

ตํ สุตฺวา โส มิตฺตทุพฺภี มกฺกโฏ ‘‘ตฺวํ ‘เอตฺตเกนเวตํ นิฏฺฐิต’นฺติ สญฺญํ กโรสิ, อิทานิ เต สีเส วจฺจํ ปาเตตฺวา คมิสฺสามี’’ติ วตฺวา ทุติยํ คาถมาห –

๔๘. ‘‘โก เต สุโต วา ทิโฏฺฐ วา, สีลวา นาม มกฺกโฏ;
อิทานิ โข ตํ โอหจฺฉํ, เอสา อสฺมาก ธมฺมตา’’ติฯ

ตตฺรายํ สเงฺขปโตฺถ – โภ พฺราหฺมณ, ‘‘มกฺกโฏ กตคุณชานนโก อาจารสมฺปโนฺน สีลวา นาม อตฺถี’’ติ กหํ ตยา สุโต วา ทิโฏฺฐ วา, อิทานิ โข อหํ ตํ โอหจฺฉํ วจฺจํ เต สีเส กตฺวา ปกฺกมิสฺสามิ, อสฺมากญฺหิ มกฺกฏานํ นาม เอสา ธมฺมตา อยํ ชาติสภาโว, ยทิทํ อุปการกสฺส สีเส วจฺจํ กาตพฺพนฺติฯ

ตํ สุตฺวา โพธิสโตฺต อุฏฺฐาย คนฺตุํ อารภิฯ มกฺกโฏ ตงฺขณเญฺญว อุปฺปติตฺวา สาขายํ นิสีทิตฺวา โอลมฺพกํ โอตรโนฺต วิย ตสฺส สีเส วจฺจํ ปาเตตฺวา วิรวโนฺต วนสณฺฑํ ปาวิสิฯ โพธิสโตฺต นฺหตฺวา อคมาสิฯ

สตฺถา ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว เทวทโตฺต, ปุเพฺพปิ มยา กตคุณํ น ชานาสิเยวา’’ติ วตฺวา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา มกฺกโฏ เทวทโตฺต อโหสิ, พฺราหฺมโณ ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

ทุพฺภิยมกฺกฏชาตกวณฺณนา จตุตฺถาฯ

[๑๗๕] ๕. อาทิจฺจุปฏฺฐานชาตกวณฺณนา

สเพฺพสุ กิร ภูเตสุติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต เอกํ กุหกภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิฯ วตฺถุ เหฏฺฐา กถิตสทิสเมวฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต กาสิรเฏฺฐ พฺราหฺมณกุเล นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปโตฺต ตกฺกสิลายํ สพฺพสิปฺปานิ อุคฺคณฺหิตฺวา อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา อภิญฺญา จ สมาปตฺติโย จ นิพฺพเตฺตตฺวา มหาปริวาโร คณสตฺถา หุตฺวา หิมวเนฺต วาสํ กเปฺปสิฯ โส ตตฺถ จิรํ วสิตฺวา โลณมฺพิลเสวนตฺถาย ปพฺพตา โอรุยฺห ปจฺจเนฺต เอกํ คามํ นิสฺสาย ปณฺณสาลายํ วาสํ อุปคญฺฉิฯ อเถโก โลลมกฺกโฏ อิสิคเณ ภิกฺขาจารํ คเต อสฺสมปทํ อาคนฺตฺวา ปณฺณสาลา อุตฺติณฺณา กโรติ, ปานียฆเฏสุ อุทกํ ฉเฑฺฑติ, กุณฺฑิกํ ภินฺทติ, อคฺคิสาลายํ วจฺจํ กโรติฯ ตาปสา วสฺสํ วสิตฺวา ‘‘อิทานิ หิมวโนฺต ปุปฺผผลสมิโทฺธ รมณีโย, ตเตฺถว คมิสฺสามา’’ติ ปจฺจนฺตคามวาสิเก อาปุจฺฉิํสุฯ มนุสฺสา ‘‘เสฺว, ภเนฺต, มยํ ภิกฺขํ คเหตฺวา อสฺสมปทํ อาคมิสฺสาม, ตํ ปริภุญฺชิตฺวาว คมิสฺสถา’’ติ วตฺวา ทุติยทิวเส ปหูตํ ขาทนียโภชนียํ คเหตฺวา ตตฺถ อคมํสุฯ ตํ ทิสฺวา โส มกฺกโฏ จิเนฺตสิ – ‘‘โกหญฺญํ กตฺวา มนุเสฺส อาราเธตฺวา มยฺหมฺปิ ขาทนียโภชนียํ อาหราเปสฺสามี’’ติฯ โส ตาปสจรณํ จรโนฺต วิย สีลวา วิย จ หุตฺวา ตาปสานํ อวิทูเร สูริยํ นมสฺสมาโน อฏฺฐาสิฯ มนุสฺสา ตํ ทิสฺวา ‘‘สีลวนฺตานํ สนฺติเก วสนฺตา สีลวนฺตา โหนฺตี’’ติ วตฺวา ปฐมํ คาถมาห –

๔๙. ‘‘สเพฺพสุ กิร ภูเตสุ, สนฺติ สีลสมาหิตา;
ปสฺส สาขมิคํ ชมฺมํ, อาทิจฺจมุปติฏฺฐตี’’ติฯ

ตตฺถ **สนฺติ สีลสมาหิตา**ติ สีเลน สมนฺนาคตา สํวิชฺชนฺติ, สีลวนฺตา จ สมาหิตา จ เอกคฺคจิตฺตา สํวิชฺชนฺตีติปิ อโตฺถฯ **ชมฺมน**ฺติ ลามกํฯ **อาทิจฺจมุปติฏฺฐตี**ติ สูริยํ นมสฺสมาโน ติฏฺฐติฯ

เอวํ เต มนุเสฺส ตสฺส คุณํ กเถเนฺต ทิสฺวา โพธิสโตฺต ‘‘ตุเมฺห อิมสฺส โลลมกฺกฏสฺส สีลาจารํ อชานิตฺวา อวตฺถุสฺมิํเยว ปสนฺนา’’ติ วตฺวา ทุติยํ คาถมาห –

๕๐. ‘‘นาสฺส สีลํ วิชานาถ, อนญฺญาย ปสํสถ;

อคฺคิหุตฺตญฺจ อุหนฺนํ, เทฺว จ ภินฺนา กมณฺฑลู’’ติฯ

ตตฺถ **อนญฺญายา**ติ อชานิตฺวาฯ **อุหนฺน**นฺติ อิมินา ปาปมกฺกเฏน อูหทํฯ **กมณฺฑลู**ติ กุณฺฑิกาฯ ‘‘เทฺว จ กุณฺฑิกา เตน ภินฺนา’’ติ เอวมสฺส อคุณํ กเถสิฯ

มนุสฺสา มกฺกฏสฺส กุหกภาวํ ญตฺวา เลฑฺฑุญฺจ ยฏฺฐิญฺจ คเหตฺวา โปเถตฺวา ปลาเปตฺวา อิสิคณสฺส ภิกฺขํ อทํสุฯ อิสโยปิ หิมวนฺตเมว คนฺตฺวา อปริหีนชฺฌานา พฺรหฺมโลกปรายณา อเหสุํฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา มกฺกโฏ อยํ กุหโก ภิกฺขุ อโหสิ, อิสิคโณ พุทฺธปริสา, คณสตฺถา ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

อาทิจฺจุปฏฺฐานชาตกวณฺณนา ปญฺจมาฯ

[๑๗๖] ๖. กฬายมุฏฺฐิชาตกวณฺณนา

พาโล วตายํ ทุมสาขโคจโรติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต โกสลราชานํ อารพฺภ กเถสิฯ เอกสฺมิญฺหิ สมเย วสฺสกาเล โกสลรโญฺญ ปจฺจนฺโต กุปิฯ ตตฺถ ฐิตา โยธา เทฺว ตีณิ ยุทฺธานิ กตฺวา ปจฺจตฺถิเก อภิภวิตุํ อสโกฺกนฺตา รโญฺญ สาสนํ เปเสสุํฯ ราชา อกาเล วสฺสาเนเยว นิกฺขมิตฺวา เชตวนสมีเป ขนฺธาวารํ พนฺธิตฺวา จินฺเตสิ – ‘‘อหํ อกาเล นิกฺขนฺโต, กนฺทรปทราทโย อุทกปูรา, ทุคฺคโม มโคฺค, สตฺถารํ อุปสงฺกมิสฺสามิ, โส มํ ‘กหํ คจฺฉสิ, มหาราชา’ติ ปุจฺฉิสฺสติ, อถาหํ เอตมตฺถํ อาโรเจสฺสามิ, น โข ปน มํ สตฺถา สมฺปรายิเกเนวตฺเถน อนุคฺคณฺหาติ, ทิฏฺฐธมฺมิเกนาปิ อนุคฺคณฺหาติเยว, ตสฺมึ สเจ เม คมเนน อวุฑฺฒิ ภวิสฺสติ, ‘อกาโล, มหาราชา’ติ วกฺขติฯ สเจ ปน วุฑฺฒิ ภวิสฺสติ, ตุณฺหี ภวิสฺสตี’’ติฯ โส เชตวนํ ปวิสิตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ สตฺถา ‘‘หนฺท กุโต นุ ตฺวํ, มหาราช, อาคจฺฉสิ ทิวา ทิวสฺสา’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘ภนฺเต, อหํ ปจฺจนฺตํ วูปสเมตุํ นิกฺขนฺโต ‘ตุเมฺห วนฺทิตฺวา คมิสฺสามี’ติ อาคโตมฺหี’’ติ ฯ สตฺถา ‘‘ปุเพฺพปิ, มหาราช, ราชาโน เสนาย อพฺภุคฺคจฺฉมานาย ปณฺฑิตานํ กถํ สุตฺวา อกาเล อพฺภุคฺคมนํ นาม น คมึสู’’ติ วตฺวา เตน ยาจิโต อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต โพธิสโตฺต ตสฺส อตฺถธมฺมานุสาสโก สพฺพตฺถกอมโจฺจ อโหสิฯ อถ รโญฺญ ปจฺจเนฺต กุปิเต ปจฺจนฺตโยธา ปณฺณํ เปเสสุํฯ ราชา วสฺสกาเล นิกฺขมิตฺวา อุยฺยาเน ขนฺธาวารํ พนฺธิ, โพธิสโตฺต รโญฺญ สนฺติเก อฏฺฐาสิฯ ตสฺมึ ขเณ อสฺสานํ กฬาเย เสเทตฺวา อาหริตฺวา โทณิยํ ปกฺขิปึสุฯ อุยฺยาเน มกฺกเฏสุ เอโก มกฺกโฏ รุกฺขา โอตริตฺวา ตโต กฬาเย คเหตฺวา มุขํ ปูเรตฺวา หเตฺถหิปิ คเหตฺวา อุปฺปติตฺวา รุเกฺข นิสีทิตฺวา ขาทิตุํ อารภิ, อถสฺส ขาทมานสฺส หตฺถโต เอโก กฬาโย ภูมิยํ ปติฯ โส มุเขน จ หเตฺถหิ จ คหิเต สเพฺพ กฬาเย ฉเฑฺฑตฺวา รุกฺขา โอรุยฺห ตเมว กฬายํ โอโลเกนฺโต ตํ กฬายํ อทิสฺวาว ปุน รุกฺขํ อภิรุหิตฺวา อเฑฺฑ สหสฺสปราชิโต วิย โสจมาโน ทุมฺมุโข รุกฺขสาขายํ นิสีทิฯ ราชา มกฺกฏสฺส กิริยํ ทิสฺวา โพธิสตฺตํ อามเนฺตตฺวา ‘‘ปสฺสถ, กึ นาเมตํ มกฺกเฏน กต’’นฺติ ปุจฺฉิฯ โพธิสโตฺต ‘‘มหาราช, พหุํ อนวโลเกตฺวา อปฺปํ โอโลเกตฺวา ทุพฺพุทฺธิโน พาลา เอวรูปํ กโรนฺติเยวา’’ติ วตฺวา ปฐมํ คาถมาห –

๕๑. ‘‘พาโล วตายํ ทุมสาขโคจโร, ปญฺญา ชนินฺท นยิมสฺส วิชฺชติ;
กฬายมุฏฺฐึ อวกิริย เกวลํ, เอกํ กฬายํ ปติตํ คเวสตี’’ติฯ

ตตฺถ **ทุมสาขโคจโร**ติ มกฺกโฏฯ โส หิ ทุมสาขาสุ โคจรํ คณฺหาติ, สาว อสฺส โคจโร สญฺจรณภูมิภูตา, ตสฺมา ‘‘ทุมสาขโคจโร’’ติ วุจฺจติฯ **ชนินฺทา**ติ ราชานํ อาลปติฯ ราชา หิ ปรมิสฺสรภาเวน ชนสฺส อิโนฺทติ ชนิโนฺทฯ **กฬายมุฏฺฐิ**นฺติ จณกมุฏฺฐิํฯ ‘‘กาฬราชมาสมุฏฺฐิ’’นฺติปิ วทนฺติเยวฯ **อวกิริยา**ติ อวกิริตฺวาฯ **เกวล**นฺติ สพฺพํฯ **คเวสตี**ติ ภูมิยํ ปติตํ เอกเมว ปริเยสติฯ

เอวํ วตฺวา ปุน โพธิสโตฺต ตํ อุปสงฺกมิตฺวา ราชานํ อามเนฺตตฺวา ทุติยํ คาถมาห –

๕๒. ‘‘เอวเมว มยํ ราช, เย จเญฺญ อติโลภิโน;
อเปฺปน พหุํ ชิยฺยาม, กฬาเยเนว วานโร’’ติฯ

ตตฺรายํ สเงฺขปโตฺถ – มหาราช, เอวเมว มยญฺจ เย จเญฺญ โลภาภิภูตา ชนา สเพฺพปิ อเปฺปน พหุํ ชิยฺยามฯ มยญฺหิ เอตรหิ อกาเล วสฺสานสมเย มคฺคํ คจฺฉนฺตา อปฺปกสฺส อตฺถสฺส การณา พหุกา อตฺถา ปริหายามฯ **กฬาเยเนว วานโร**ติ ยถา อยํ วานโร เอกํ กฬายํ ปริเยสมาโน เตเนกเน กฬาเยน สพฺพกฬาเยหิ ปริหีโน, เอวํ มยมฺปิ อกาเลน กนฺทรปทราทีสุ ปูเรสุ คจฺฉมานา อปฺปมตฺตกํ อตฺถํ ปริเยสมานา พหูหิ หตฺถิวาหนอสฺสวาหนาทีหิ เจว พลกาเยน จ ปริหายิสฺสามฯ ตสฺมา อกาเล คนฺตุํ น วฏฺฏตีติ รโญฺญ โอวาทํ อทาสิฯ

ราชา ตสฺส กถํ สุตฺวา ตโต นิวตฺติตฺวา พาราณสิเมว ปาวิสิฯ โจราปิ ‘‘ราชา กิร โจรมทฺทนํ กริสฺสามีติ นครา นิกฺขโนฺต’’ติ สุตฺวา ปจฺจนฺตโต ปลายิํสุฯ ปจฺจุปฺปเนฺนปิ โจรา ‘‘โกสลราชา กิร นิกฺขโนฺต’’ติ สุตฺวา ปลายิํสุฯ ราชา สตฺถุ ธมฺมเทสนํ สุตฺวา อุฏฺฐายาสนา วนฺทิตฺวา ปทกฺขิณํ กตฺวา สาวตฺถิเมว ปาวิสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา ราชา อานโนฺท อโหสิ, ปณฺฑิตามโจฺจ ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

กฬายมุฏฺฐิชาตกวณฺณนา ฉฏฺฐาฯ

[๑๗๗] ๗. ตินฺทุกชาตกวณฺณนา

ธนุหตฺถกลาเปหีติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต ปญฺญาปารมิํ อารพฺภ กเถสิฯ สตฺถา หิ **มหาโพธิชาตเก** (ชา. ๒.๑๘.๑๒๔ อาทโย) วิย **อุมงฺคชาตเก** (ชา. ๒.๒๒.๕๙๐ อาทโย) วิย จ อตฺตโน ปญฺญาย วณฺณํ วณฺณิตํ สุตฺวา ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว ตถาคโต ปญฺญวา, ปุเพฺพปิ ปญฺญวา อุปายกุสโลเยวา’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต วานรโยนิยํ นิพฺพตฺติตฺวา อสีติสหสฺสวานรคณปริวาโร หิมวนฺตปเทเส วาสํ กเปฺปสิฯ ตสฺสาสเนฺน เอโก ปจฺจนฺตคามโก กทาจิ วสติ, กทาจิ อุพฺพสติฯ ตสฺส ปน คามสฺส มเชฺฌ สาขาวิฏปสมฺปโนฺน มธุรผโล เอโก ตินฺทุกรุโกฺข อตฺถิ, วานรคโณ อุพฺพสิตกาเล อาคนฺตฺวา ตสฺส ผลานิ ขาทติฯ อถาปรสฺมิํ ผลวาเร โส คาโม ปุน อาวาโส อโหสิ ทฬฺหปริกฺขิโตฺต ทฺวารยุโตฺต, โสปิ รุโกฺข ผลภารนมิตสาโข อฏฺฐาสิฯ วานรคโณ จิเนฺตสิ – ‘‘มยํ ปุเพฺพ อสุกคาเม ตินฺทุกผลานิ ขาทาม, ผลิโต นุ โข โส เอตรหิ รุโกฺข, อุทาหุ โน, อาวสิโต โส คาโม, อุทาหุ โน’’ติฯ เอวญฺจ ปน จิเนฺตตฺวา ‘‘คจฺฉ อิมํ ปวตฺติํ ชานาหี’’ติ เอกํ วานรํ เปเสสิฯ โส คนฺตฺวา รุกฺขสฺส จ ผลิตภาวํ คามสฺส จ คาฬฺหวาสภาวํ ญตฺวา อาคนฺตฺวา วานรานํ อาโรเจสิฯ

วานรา ตสฺส ผลิตภาวํ สุตฺวา ‘‘มธุรานิ ตินฺทุกผลานิ ขาทิสฺสามา’’ติ อุสฺสาหชาตา วานรินฺทสฺส ตมตฺถํ อาโรเจสุํฯ วานรินฺโท ‘‘คาโม อาวาโส อนาวาโส’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘อาวาโส, เทวา’’ติฯ ‘‘เตน หิ น คนฺตพฺพํฯ มนุสฺสา หิ พหุมายา โหนฺตี’’ติฯ ‘‘เทว, มนุสฺสานํ ปฏิสลฺลานเวลาย อฑฺฒรตฺตสมเย ขาทิสฺสามา’’ติ พหู คนฺตฺวา วานรินฺทํ สมฺปฏิจฺฉาเปตฺวา หิมวนฺตา โอตริตฺวา ตสฺส คามสฺส อวิทูเร มนุสฺสานํ ปฏิสลฺลานกาลํ อาคมยมานา มหาปาสาณปิฏฺเฐ สยิตฺวา มชฺฌิมยาเม มนุสฺเสสุ นิทฺทํ โอกฺกมนฺเตสุ รุกฺขํ อารุยฺห ผลานิ ขาทึสุฯ อเถโก ปุริโส สรีรกิจฺเจน เคหา นิกฺขมิตฺวา คามมชฺฌคโต วานเร ทิสฺวา มนุสฺสานํ อาจิกฺขิฯ พหู มนุสฺสา ธนุกลาปํ สนฺนยฺหิตฺวา นานาวุธหตฺถา เลฑฺฑุทณฺฑาทีนิ อาทาย ‘‘ปภาตาย รตฺติยา วานเร คณฺหิสฺสามา’’ติ รุกฺขํ ปริวาเรตฺวา อฏฺฐํสุฯ อสีติสหสฺสวานรา มนุสฺเส ทิสฺวา มรณภยตชฺชิตา ‘‘นตฺถิ โน อญฺญํ ปฏิสฺสรณํ อญฺญตฺร วานรินฺเทนา’’ติ ตสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา ปฐมํ คาถมาหํสุ –

๕๓. ‘‘ธนุหตฺถกลาเปหิ, เนตฺตึสวรธาริภิ;
สมนฺตา ปริกิณฺณมฺห, กถํ โมกฺโข ภวิสฺสตี’’ติฯ

ตตฺถ **ธนุหตฺถกลาเปหี**ติ ธนุกลาปหตฺถหิ, ธนูนิ เจว สรกลาเป จ คเหตฺวา ฐิเตหีติ อโตฺถฯ **เนตฺตึสวรธาริภี**ติ เนตฺตึสา วุจฺจนฺติ ขคฺคา, อุตฺตมขคฺคธารีหีติ อโตฺถฯ **ปริกิณฺณมฺหา**ติ ปริวาริตมฺหฯ **กถ**นฺติ เกน นุ โข อุปาเยน อมฺหากํ โมกฺโข ภวิสฺสตีติฯ

เตสํ กถํ สุตฺวา วานรินฺโท ‘‘มา ภายิตฺถ, มนุสฺสา นาม พหุกิจฺจา, อชฺชปิ มชฺฌิมยาโม วตฺตติ, อปิ นาม เตสํ ‘อเมฺห มาเรสฺสามา’ติ ปริวาริตานํ อิมสฺส กิจฺจสฺส อนฺตรายกรํ อญฺญํ กิจฺจํ อุปฺปชฺเชยฺยา’’ติ วานเร สมสฺสาเสตฺวา ทุติยํ คาถมาห –

๕๔. ‘‘อเปฺปว พหุกิจฺจานํ, อโตฺถ ชาเยถ โกจิ นํ;
อตฺถิ รุกฺขสฺส อจฺฉินฺนํ, ขชฺชถญฺญว ตินฺทุก’’นฺติฯ

ตตฺถ **น**นฺติ นิปาตมตฺตํ, อเปฺปว พหุกิจฺจานํ มนุสฺสานํ อโญฺญ โกจิ อโตฺถ อุปฺปเชฺชยฺยาติ อยเมวตฺถ อโตฺถฯ **อตฺถิ รุกฺขสฺส อจฺฉินฺน**นฺติ อิมสฺส รุกฺขสฺส ผลานํ อากฑฺฒนปริกฑฺฒนวเสน อจฺฉินฺนํ พหุ ฐานํ อตฺถิฯ **ขชฺชถญฺญว ตินฺทุก**นฺติ ตินฺทุกผลํ ขชฺชถญฺญวฯ ตุเมฺห หิ ยาวตเกน โว อโตฺถ อตฺถิ, ตตฺตกํ ขาทถ, อมฺหากํ ปหรณกาลํ ชานิสฺสามาติฯ

เอวํ มหาสโตฺต กปิคณํ สมสฺสาเสสิฯ เอตฺตกญฺหิ อสฺสาสํ อลภมานา สเพฺพปิ เต ผลิเตน หทเยน ชีวิตกฺขยํ ปาปุเณยฺยุํฯ มหาสโตฺต ปน เอวํ วานรคณํ อสฺสาเสตฺวา ‘‘สเพฺพ วานเร สมาเนถา’’ติ อาหฯ สมาเนนฺตา ตสฺส ภาคิเนยฺยํ เสนกํ นาม วานรํ อทิสฺวา ‘‘เสนโก นาคโต’’ติ อาโรเจสุํฯ ‘‘สเจ เสนโก นาคโต, ตุเมฺห มา ภายิตฺถ, อิทานิ โว โส โสตฺถึ กริสฺสตี’’ติฯ เสนโกปิ โข วานรคณสฺส คมนกาเล นิทฺทายิตฺวา ปจฺฉา ปพุโทฺธ กญฺจิ อทิสฺวา ปทานุปทิโก หุตฺวา อาคจฺฉโนฺต มนุสฺเส ทิสฺวา ‘‘วานรคณสฺส ภยํ อุปฺปนฺน’’นฺติ ญตฺวา เอกสฺมิํ ปริยเนฺต เคเห อคฺคิํ ชาเลตฺวา สุตฺตํ กนฺตนฺติยา มหลฺลกิตฺถิยา สนฺติกํ คนฺตฺวา เขตฺตํ คจฺฉโนฺต คามทารโก วิย เอกํ อุมฺมุกํ คเหตฺวา อุปริวาเต ฐตฺวา คามํ ปทีเปสิฯ มนุสฺสา มกฺกเฏ ฉเฑฺฑตฺวา อคฺคิํ นิพฺพาเปตุํ อคมํสุฯ วานรา ปลายนฺตา เสนกสฺสตฺถาย เอเกกํ ผลํ คเหตฺวา ปลายิํสุฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา ภาคิเนโยฺย เสนโก มหานาโม สโกฺก อโหสิ, วานรคโณ พุทฺธปริสา, วานรินฺโท ปน อหเมว อโหสี’’นฺติฯ

ติณฺฑุกชาตกวณฺณนา สตฺตมาฯ

[๑๗๘] ๘. กจฺฉปชาตกวณฺณนา

ชนิตฺตํ เม ภวิตฺตํ เมติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต เอกํ อหิวาตกโรคมุตฺตํ อารพฺภ กเถสิฯ สาวตฺถิยํ กิร เอกสฺมิํ กุเล อหิวาตกโรโค อุปฺปชฺชิฯ มาตาปิตโร ปุตฺตํ อาหํสุ – ‘‘ตาต, มา อิมสฺมิํ เคเห วส, ภิตฺติํ ภินฺทิตฺวา ปลายิตฺวา ยตฺถ กตฺถจิ คนฺตฺวา ชีวิตํ รกฺข, ปจฺฉา อาคนฺตฺวา อิมสฺมิํ นาม ฐาเน มหานิธานํ อตฺถิ, ตํ อุทฺธริตฺวา กุฎุมฺพํ สณฺฐเปตฺวา สุเขน ชีเวยฺยาสี’’ติฯ ปุตฺโต เตสํ วจนํ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา ภิตฺติํ ภินฺทิตฺวา ปลายิตฺวา อตฺตโน โรเค วูปสเนฺต อาคนฺตฺวา มหานิธานํ อุทฺธริตฺวา กุฎุมฺพํ สณฺฐเปตฺวา ฆราวาสํ วสิฯ โส เอกทิวสํ สปฺปิเตลาทีนิ เจว วตฺถจฺฉาทนาทีนิ จ คาหาเปตฺวา เชตวนํ คนฺตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา นิสีทิฯ สตฺถา เตน สทฺธิํ ปฏิสนฺถารํ กตฺวา ‘‘ตุมฺหากํ เคเห อหิวาตกโรโค อุปฺปโนฺนติ อสฺสุมฺห, กินฺติ กตฺวา มุตฺโตสี’’ติ ปุจฺฉิ, โส ตํ ปวตฺติํ อาจิกฺขิฯ สตฺถา ‘‘ปุเพฺพปิ โข, อุปาสก, ภเย อุปฺปเนฺน อตฺตโน วสนฎฺฐาเน อาลยํ กตฺวา อญฺญตฺถ อคตา ชีวิตกฺขยํ ปาปุณิํสุ, อนาลยํ ปน กตฺวา อญฺญตฺถ คตา ชีวิตํ ลภิํสู’’ติ วตฺวา เตน ยาจิโต อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต กาสิคามเก กุมฺภการกุเล นิพฺพตฺติตฺวา กุมฺภการกมฺมํ กตฺวา ปุตฺตทารํ โปเสสิฯ ตทา ปน พาราณสิยํ มหานทิยา สทฺธิํ เอกาพโทฺธ มหาชาตสฺสโร อโหสิฯ โส พหุอุทกกาเล นทิยา สทฺธิํ เอโกทโก โหติ, อุทเก มนฺทีภูเต วิสุํ โหติฯ มจฺฉกจฺฉปา ปน ‘‘อิมสฺมิํ สํวจฺฉเร สุวุฎฺฐิกา ภวิสฺสติ, อิมสฺมิํ สํวจฺฉเร ทุพฺพุฎฺฐิกา’’ติ ชานนฺติฯ อถ ตสฺมิํ สเร นิพฺพตฺตมจฺฉกจฺฉปา ‘‘อิมสฺมิํ สํวจฺฉเร ทุพฺพุฎฺฐิกา ภวิสฺสตี’’ติ ญตฺวา อุทกสฺส เอกาพทฺธกาเลเยว ตมฺหา สรา นิกฺขมิตฺวา นทิํ อคมิํสุฯ เอโก ปน กจฺฉโป ‘‘อิทํ เม ชาตฎฺฐานํ วฑฺฒิตฎฺฐานํ, มาตาปิตูหิ วสิตฎฺฐานํ, น สโกฺกมิ อิมํ ชหิตุ’’นฺติ นทิํ น อคมาสิฯ อถ นิทาฆสมเย ตตฺถ อุทกํ ฉิชฺชิ, โส กจฺฉโป โพธิสตฺตสฺส มตฺติกคหณฎฺฐาเน ภูมิํ ขณิตฺวา ปาวิสิฯ โพธิสโตฺต ‘‘มตฺติกํ คเหสฺสามี’’ติ ตตฺถ คนฺตฺวา มหากุทฺทาเลน ภูมิํ ขณโนฺต กจฺฉปสฺส ปิฎฺฐิํ ภินฺทิตฺวา มตฺติกปิณฺฑํ วิย กุทฺทาเลเนว นํ อุทฺธริตฺวา ถเล ปาเตสิฯ โส เวทนาปฺปโตฺต หุตฺวา ‘‘วสนฎฺฐาเน อาลยํ ชหิตุํ อสโกฺกโนฺต เอวํ วินาสํ ปาปุณิ’’นฺติ วตฺวา ปริเทวมาโน อิมา คาถา อโวจ –

๕๕. ‘‘ชนิตฺตํ เม ภวิตฺตํ เม, อิติ ปเงฺก อวสฺสยิํ;
ตํ มํ ปโงฺก อชฺฌภวิ, ยถา ทุพฺพลกํ ตถา;
ตํ ตํ วทามิ ภคฺคว, สุโณหิ วจนํ มมฯ

๕๖. ‘‘คาเม วา ยทิ วารเญฺญ, สุขํ ยตฺราธิคจฺฉติ;
ตํ ชนิตฺตํ ภวิตฺตญฺจ, ปุริสสฺส ปชานโต;
ยมฺหิ ชีเว ตมฺหิ คเจฺฉ, น นิเกตหโต สิยา’’ติฯ

ตตฺถ **ชนิตฺตํ เม ภวิตฺตํ เม**ติ อิทํ มม ชาตฎฺฐานํ, อิทํ มม วฑฺฒิตฎฺฐานํฯ **อิติ ปเงฺก อวสฺสยิ**นฺติ อิมินา การเณนาหํ อิมสฺมิํ กทฺทเม อวสฺสยิํ นิปชฺชิํ, วาสํ กเปฺปสินฺติ อโตฺถฯ **อชฺฌภวี**ติ อธิอภวิ วินาสํ ปาเปสิฯ **ภคฺควา**ติ กุมฺภการํ อาลปติฯ กุมฺภการานญฺหิ นาม โคตฺตปณฺณตฺติ เอสา, ยทิทํ ภคฺควาติฯ **สุข**นฺติ กายิกเจตสิกสฺสาทํฯ **ตํ ชนิตฺตํ ภวิตฺตญฺจา**ติ ตํ ชาตฎฺฐานญฺจ วฑฺฒิตฎฺฐานญฺจฯ ‘‘ชานิตฺตํ ภาวิตฺต’’นฺติ ทีฆวเสนปิ ปาโฐ, โสเยว โตฺถฯ **ปชานโต**ติ อตฺถานตฺถํ การณาการณํ ชานนฺตสฺสฯ **น นิเกตหโต สิยา**ติ นิเกเต อาลยํ กตฺวา อญฺญตฺถ อคนฺตฺวา นิเกเตน หโต, เอวรูปํ มรณทุกฺขํ ปาปิโต น ภเวยฺยาติฯ

เอวํ โส โพธิสเตฺตน สทฺธิํ กเถโนฺต กาลมกาสิฯ โพธิสโตฺต ตํ คเหตฺวา สกลคามวาสิโน สนฺนิปาตาเปตฺวา เต มนุเสฺส โอวทโนฺต เอวมาห – ‘‘ปสฺสถ อิมํ กจฺฉปํ, อยํ อเญฺญสํ มจฺ

ฉกจฺฉปานํ มหานทึ คมนกาเล อตฺตโน วสนฏฺฐาเน อาลยํ ฉินฺทิตุํ อสโกฺกนฺโต เตหิ สทฺธึ อคนฺตฺวา มม มตฺติกคหณฏฺฐานํ ปวิสิตฺวา นิปชฺชิฯ อถสฺสาหํ มตฺติกํ คณฺหนฺโต มหากุทฺทาเลน ปิฏฺฐึ ภินฺทิตฺวา มตฺติกปิณฺฑํ วิย นํ ถเล ปาเตสึ, อยํ อตฺตนา กตกมฺมํ สริตฺวา ทฺวีหิ คาถาหิ ปริเทวิตฺวา กาลมกาสิฯ เอวเมส อตฺตโน วสนฏฺฐาเน อาลยํ กตฺวา มรณํ ปโตฺต, ตฺเมฺหปิ มา อิมินา กจฺฉเปน สทิสา อหุวตฺถ, อิโต ปฏฺฐาย 'มยฺหํ รูปํ มยฺหํ สโทฺท มยฺหํ คโนฺธ มยฺหํ รโส มยฺหํ โผฏฺฐโพฺพ มยฺหํ ปุโตฺต มยฺหํ ธีตา มยฺหํ ทาสทาสิปริเจฺฉโท มยฺหํ หิรญฺญสุวณฺณ'นฺติ ตณฺหาวเสน อุปโภควเสน มา คณฺหิตฺถ, เอกโกเวส สโตฺต ตีสุ ภเวสุ ปริวตฺตตี''ติฯ เอวํ พุทฺธลีลาย มหาชนสฺส โอวาทมทาสิ, โส โอวาโท สกลชมฺพุทีปํ ปตฺถริตฺวา สฏฺฐิมตฺตานิ วสฺสสหสฺสานิ อฏฺฐาสิฯ มหาชโน โพธิสตฺตสฺส โอวาเท ฐตฺวา ทานาทีนิ ปุญฺญานิ กตฺวา อายุปริโยสาเน สคฺคปุรํ ปูเรสิ, โพธิสโตฺตปิ ตเถว ปุญฺญานิ กตฺวา สคฺคปุรํ ปูเรสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ, สจฺจปริโยสาเน โส กุลปุโตฺต โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐาสิฯ ''ตทา กจฺฉโป อานโนฺท อโหสิ, กุมฺภกาโร ปน อหเมว อโหสิ''นฺติฯ

กจฺฉปชาตกวณฺณนา อฏฺฐมาฯ

[๑๗๙] ๙. สตธมฺมชาตกวณฺณนา

ตญฺจ อปฺปนฺติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต เอกวีสติวิธํ อเนสนํ อารพฺภ กเถสิฯ เอกสฺมิญฺหิ กาเล พหู ภิกฺขู เวชฺชกเมฺมน ทูตกเมฺมน ปหิณกเมฺมน ชงฺฆเปสนิเกน ปิณฺฑปฏิปิเณฺฑนาติ เอวรูปาย เอกวีสติวิธาย อเนสนาย ชีวิกํ กเปฺปสุํฯ สา **สาเกตชาตเก** (ชา. ๑.๒.๑๗๓-๑๗๔) อาวิภวิสฺสติฯ สตฺถา เตสํ ตถา ชีวิกกปฺปนภาวํ ญตฺวา ''เอตรหิ โข พหู ภิกฺขู อเนสนาย ชีวิกํ กเปฺปนฺติ, เต ปน เอวํ ชีวิกํ กเปฺปตฺวา ยกฺขตฺตภาวา เปตตฺตภาวา น มุจฺจิสฺสนฺติ, ธุรโคณา หุตฺวาว นิพฺพตฺติสฺสนฺติ, นิรเย ปฏิสนฺธึ คณฺหิสฺสนฺติ, เอเตสํ หิตตฺถาย สุขตฺถาย อตฺตชฺฌาสยํ สกปฏิภานํ เอกํ ธมฺมเทสนํ กเถตุํ วฏฺฏตี''ติ ภิกฺขุสงฺฆํ สนฺนิปาตาเปตฺวา ''น, ภิกฺขเว, เอกวีสติวิธาย อเนสนาย ปจฺจยา อุปฺปาเทตพฺพาฯ อเนสนาย หิ อุปฺปโนฺน ปิณฺฑปาโต อาทิตฺตโลหคุฬสทิโส หลาหลวิสูปโมฯ อเนสนา หิ นาเมสา พุทฺธปเจฺจกพุทฺธสาวเกหิ ครหิตพฺพา ปฏิกฺกุฏฺฐาฯ อเนสนาย อุปฺปนฺนํ ปิณฺฑปาตํ ภุญฺชนฺตสฺส หิ หาโส วา โสมนสฺสํ วา นตฺถิฯ เอวํ อุปฺปโนฺน หิ ปิณฺฑปาโต มม สาสเน จณฺฑาลสฺส อุจฺฉิฏฺฐโภชนสทิโส, ตสฺส ปริโภโค สตธมฺมมาณวสฺส จณฺฑาลุจฺฉิฏฺฐภตฺตปริโภโค วิย โหตี''ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต จณฺฑาลโยนิยํ นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปโตฺต เกนจิเทว กรณีเยน ปาเถยฺยตณฺฑุเล จ ภตฺตปุฏญฺจ คเหตฺวา มคฺคํ ปฏิปชฺชิฯ ตสฺมิญฺหิ กาเล พาราณสิยํ เอโก มาณโว อตฺถิ สตธโมฺม นาม อุทิจฺจพฺราหฺมณมหาสาลกุเล นิพฺพโตฺตฯ โสปิ เกนจิเทว กรณีเยน ตณฺฑุเล จ ภตฺตปุฏญฺจ อคเหตฺวาว มคฺคํ ปฏิปชฺชิ, เต อุโภปิ มหามเคฺค สมาคจฺฉึสุฯ มาณโว โพธิสตฺตํ ''กึชาติโกสี''ติ ปุจฺฉิฯ โส ''อหํ จณฺฑาโล''ติ วตฺวา ''ตฺวํ กึชาติโกสี''ติ มาณวํ ปุจฺฉิ ฯ ''อุทิจฺจพฺราหฺมโณ อห''นฺติฯ ''สาธุ คจฺฉามา''ติ เต อุโภปิ มคฺคํ อคมํสุฯ โพธิสโตฺต ปาตราสเวลาย อุทกผาสุกฏฺฐาเน นิสีทิตฺวา หเตฺถ โธวิตฺวา ภตฺตปุฏํ โมเจตฺวา ''มาณว, ภตฺตํ ภุญฺชาหี''ติ อาหฯ ''นตฺถิ, อเร จณฺฑาล, มม ภเตฺตน อโตฺถ''ติฯ โพธิสโตฺต ''สาธู''ติ ปุฏกภตฺตํ อุจฺฉิฏฺฐํ อกตฺวาว อตฺตโน ยาปนมตฺตํ อญฺญสฺมึ ปเณฺณ ปกฺขิปิตฺวา ปุฏกภตฺตํ พนฺธิตฺวา เอกมเนฺต ฐเปตฺวา ภุญฺชิตฺวา ปานียํ ปิวิตฺวา โธตหตฺถปาโท ตณฺฑุเล จ เสสภตฺตญฺจ อาทาย ''คจฺฉาม, มาณวา''ติ มคฺคํ ปฏิปชฺชิฯ

เต สกลทิวสํ คนฺตฺวา สายํ อุโภปิ เอกสฺมึ อุทกผาสุกฏฺฐาเน นฺหตฺวา ปจฺจุตฺตรึสุฯ โพธิสโตฺต ผาสุกฏฺฐาเน นิสีทิตฺวา ภตฺตปุฏํ โมเจตฺวา มาณวํ อนาปุจฺฉิตฺวา ภุญฺชิตุํ อารภิฯ มาณโวสกลทิวสํ มคฺคคมเนน กิลโนฺต ฉาตชฺฌโตฺต ''สเจ เม ภตฺตํ ทสฺสติ, ภุญฺชิสฺสามี''ติ โอโลเกโนฺต อฏฺฐาสิฯ อิตโร กิญฺจิ อวตฺวา ภุญฺชเตวฯ มาณโว จิเนฺตสิ – ''อยํ จณฺฑาโล มยฺหํ อวตฺวาว สพฺพํ ภุญฺชติ นิปฺปีเฬตฺวาปิ ตํ คเหตฺวา อุปริ อุจฺฉิฏฺฐภตฺตํ ฉเฑฺฑตฺวา เสสํ ภุญฺชิตุํ วฏฺฏตี''ติฯ โส ตถา กตฺวา อุจฺฉิฏฺฐภตฺตํ ภุญฺชิฯ อถสฺส ภุตฺตมตฺตเสฺสว ''มยา อตฺตโน ชาติโคตฺตกุลปเทสานํ อนนุจฺฉวิกํ กตํ, จณฺฑาลสฺส นาม เม อุจฺฉิฏฺฐภตฺตํ ภุตฺต''นฺติ พลววิปฺปฏิสาโร อุปฺปชฺชิ, ตาวเทวสฺส สโลหิตํ ภตฺตํ มุขโต อุคฺคจฺฉิฯ โส ''อปฺปมตฺตกสฺส วต เม การณา อนนุจฺฉวิกํ กมฺมํ กต''นฺติ อุปฺปนฺนพลวโสกตาย ปริเทวมาโน ปฐมํ คาถมาห –

๕๗.''ตญฺจ อปฺปญฺจ อุจฺฉิฏฺฐํ, ตญฺจ กิเจฺฉน โน อทา;
โสหํ พฺราหฺมณชาติโก, ยํ ภุตฺตํ ตมฺปิ อุคฺคต''นฺติฯ

ตตฺรายํ สเงฺขปโตฺถ – ยํ มยา ภุตฺตํ, ตํ อปฺปญฺจ อุจฺฉิฏฺฐญฺจ, ตญฺจ โส จณฺฑาโล น อตฺตโน รุจิยา มํ อทาสิ, อถ โข นิปฺปีฬิยมาโน กิเจฺฉน กสิเรน อทาสิ, โสหํ ปริสุทฺธพฺราหฺมณชาติโก, เตเนว เม ยํ ภุตฺตํ, ตมฺปิ สทฺธึ โลหิเตน อุคฺคตนฺติฯ

เอวํ มาณโว ปริเทวิตฺวา ''กึ ทานิ เม เอวรูปํ อนนุจฺฉวิกํ กมฺมํ กตฺวา ชีวิเตนา''ติ อรญฺญํ ปวิสิตฺวา กสฺสจิ อตฺตานํ อทเสฺสตฺวาว อนาถมรณํ ปโตฺตฯ

สตฺถา อิมํ อตีตํ ทเสฺสตฺวา ''เสยฺยถาปิ, ภิกฺขเว, สตธมฺมมาณวสฺส ตํ จณฺฑาลุจฺฉิฏฺฐกํ ภุญฺชิตฺวา อตฺตโน อยุตฺตโภชนสฺส ภุตฺตตฺตา เนว หาโส, น โสมนสฺสํ อุปฺปชฺชิ, เอวเมว โย อิมสฺมึ สาสเน ปพฺพชิโต อเนสนาย ชีวิกํ กเปฺปโนฺต ตถาลทฺธปจฺจยํ ปริภุญฺชติ, ตสฺส พุทฺธปฏิกุฏฺฐครหิตชีวิตภาวโต เนว หาโส, น โสมนสฺสํ อุปฺปชฺชตี''ติ วตฺวา อภิสมฺพุโทฺธ หุตฺวา ทุติยํ คาถมาห –

๕๘. ''เอวํ ธมฺมํ นิรํกตฺวา, โย อธเมฺมน ชีวติ;
สตธโมฺมว ลาเภน, ลเทฺธนปิ น นนฺทตี''ติฯ

ตตฺถ **ธมฺม**นฺติ อาชีวปาริสุทฺธิสีลธมฺมํฯ **นิรํกตฺวา**ติ นีหริตฺวา ฉเฑฺฑตฺวาฯ **อธเมฺมนา**ติ เอกวีสติยา อเนสนสงฺขาเตน มิจฺฉาชีเวนฯ **สตธโมฺม**ติ ตสฺส นามํ, ''สนฺตธโมฺม''ติปิ ปาโฐฯ **น นนฺทตี**ติ ยถา สตธโมฺม มาณโว ''จณฺฑาลุจฺฉิฏฺฐกํ เม ลทฺธ''นฺติ เตน ลาเภน น นนฺทติ, เอวํ อิมสฺมิมฺปิ สาสเน ปพฺพชิโต กุลปุโตฺต อเนสนาย ลทฺธลาภํ ปริภุญฺชโนฺต น นนฺทติ น ตุสฺสติ, ''พุทฺธครหิตชีวิกาย ชีวามี''ติ โทมนสฺสปฺปโตฺต โหติฯ ตสฺมา อเนสนาย ชีวิกํ กเปฺปนฺตสฺส สตธมฺมมาณวเสฺสว อรญฺญํ ปวิสิตฺวา อนาถมรณํ มริตุํ วรนฺติฯ

เอวํ สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ เทเสตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ, สจฺจปริโยสาเน พหู ภิกฺขู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสุฯ ''ตทา มาณโว อานโนฺท อโหสิ, อหเมว จณฺฑาลปุโตฺต อโหสิ''นฺติฯ

สตธมฺมชาตกวณฺณนา นวมาฯ

[๑๘๐] ๑๐. ทุทฺททชาตกวณฺณนา

ทุทฺทหํ ททมานานนฺติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต คณทานํ อารพฺภ กเถสิฯ สาวตฺถิยํ กิร เทฺว สหายกา กุฏุมฺพิยปุตฺตา ฉนฺทกํ สํหริตฺวา สพฺพปริกฺขารทานํ สเชฺชตฺวา พุทฺธปฺปมุขํ ภิกฺขุสงฺฆํ นิมเนฺตตฺวา สตฺตาหํ มหาทานํ ปวเตฺตตฺวา สตฺตเม ทิวเส สพฺพปริกฺขาเร อทํสุฯ เตสุ คณเชฏฺฐโก สตฺถารํ วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิตฺวา ''ภเนฺต, อิมสฺมิํ ทาเน พหุทายกาปิ อตฺถิ อปฺปทายกาปิ, เตสํ สเพฺพสมฺปิ 'อิทํ ทานํ มหปฺผลํ โหตู'''ติ ทานํ นิยฺยาเทสิฯ สตฺถา ''ตุเมฺหหิ โข อุปาสกา พุทฺธปฺปมุขสฺส ภิกฺขุสงฺฆสฺส ทานํ ทตฺวา เอวํ นิยฺยาเทเนฺตหิ มหา กมฺมํ กตํ, โปราณกปณฺฑิตาปิ ทานํ ทตฺวา เอวเมว นิยฺยาทิํสู''ติ วตฺวา เตน ยาจิโต อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต กาสิรเฏฺฐ พฺราหฺมณกุเล นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปโตฺต ตกฺกสิลายํ สพฺพสิปฺปานิ อุคฺคณฺหิตฺวา ฆราวาสํ ปหาย อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา คณสตฺถา หุตฺวา หิมวนฺตปเทเส จิรํ วสิตฺวา โลณมฺพิลเสวนตฺถาย ชนปทจาริกํ จรมาโน พาราณสิํ ปตฺวา ราชุยฺยาเน วสิตฺวา ปุนทิวเส ทฺวารคาเม สปริวาโร ภิกฺขาย จริฯ มนุสฺสา ภิกฺขํ อทํสุฯ ปุนทิวเส พาราณสิยํ จริ, มนุสฺสา สมฺปิยายมานา ภิกฺขํ ทตฺวา คณพนฺธเนน ฉนฺทกํ สํหริตฺวา ทานํ สเชฺชตฺวา อิสิคณสฺส มหาทานํ ปวตฺตยิํสุฯ ทานปริโยสาเน คณเชฏฺฐโก เอวเมว วตฺวา อิมินาว นิยาเมน ทานํ นิยฺยาเทสิฯ โพธิสโตฺต ''อาวุโส, จิตฺตปฺปสาเท สติ อปฺปกํ นาม ทานํ นตฺถี''ติ วตฺวา อนุโมทนํ กโรโนฺต อิมา คาถา อโวจ –

๕๙. ''ทุทฺทหํ ททมานานํ, ทุกฺกรํ กมฺม กุพฺพตํ;
อสโนฺต นานุกุพฺพนฺติ, สตํ ธโมฺม ทุรนฺนโยฯ

๖๐. ''ตสฺมา สตญฺจ อสตํ, นานา โหติ อิโต คติ;
อสโนฺต นิรยํ ยนฺติ, สโนฺต สคฺคปรายณา''ติฯ

ตตฺถ **ทุทฺทห**นฺติ ทานํ นาม โลภโทสวสิเกหิ อปณฺฑิเตหิ ทาตุํ น สกฺกา, ตสฺมา ''ทุทฺทห''นฺติ วุจฺจติฯ ตํ ททมานานํฯ **ทุกฺกรํ กมฺม กุพฺพต**นฺติ ตเทว ทานกมฺมํ สเพฺพหิ กาตุํ น สกฺกาติ ทุกฺกรํฯ ตํ กุรุมานานํฯ **อสโนฺต**ติ อปณฺฑิตา พาลาฯ **นานุกุพฺพนฺตี**ติ ตํ กมฺมํ นานุกโรนฺติฯ **สตํ ธโมฺม**ติ ปณฺฑิตานํ สภาโวฯ ทานํ สนฺธาเยตํ วุตฺตํฯ **ทุรนฺนโย**ติ ผลสมฺพนฺธวเสน ทุชฺชาโน, เอวรูปสฺส ทานสฺส เอวรูโป ผลวิปาโก โหตีติ ทุรนุโพโธฯ อปิจ **ทุรนฺนโย**ติ ทุรธิคโม, อปณฺฑิเตหิ ทานํ ทตฺวา ทานผลํ นาม ลทฺธุํ น สกฺกาติปิ อโตฺถฯ **นานา โหติ อิโต คตี**ติ อิโต จวิตฺวา ปรโลกํ คจฺฉนฺตานํ ปฏิสนฺธิคฺคหณํ นานา โหติฯ **อสโนฺต นิรยํ ยนฺตี**ติ อปณฺฑิตา ทุสฺสีลา ทานํ อทตฺวา สีลํ อรกฺขิตฺวา นิรยํ คจฺฉนฺติฯ **สโนฺต สคฺคปรายณา**ติ ปณฺฑิตา ปน ทานํ ทตฺวา สีลํ รกฺขิตฺวา อุโปสถกมฺมํ กริตฺวา ตีณิ สุจริตานิ ปูเรตฺวา สคฺคปรายณา โหนฺติ, มหนฺตํ สคฺคสุขสมฺปตฺติํ อนุภวนฺตีติฯ

เอวํ โพธิสโตฺต อนุโมทนํ กตฺวา จตฺตาโร วสฺสิเก มาเส ตเตฺถว วสิตฺวา วสฺสาติกฺกเม หิมวนฺตํ คนฺตฺวา ฌานํ นิพฺพเตฺตตฺวา อปริหีนชฺฌาโน พฺรหฺมโลกูปโค อโหสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ''ตทา อิสิคโณ พุทฺธปริสา อโหสิ, คณสตฺถา ปน อหเมว อโหสิ''นฺติฯ

ทุทฺทหชาตกวณฺณนา ทสมาฯ

กลฺยาณวโคฺค ตติโยฯ

ตสฺสุทฺทานํ –

> กลฺยาณธมฺมํ ททฺทรํ, มกฺกฏิ ทุพฺภิมกฺกฏํ;
> อาทิจฺจุปฏฺฐานเญฺจว, กฬายมุฏฺฐิ ตินฺทุกํ;
> กจฺฉปํ สตธมฺมเญฺจ, ทุทฺททนฺติ จ เต ทสฯ

๔. อสทิสวโคฺค

[๑๘๑] ๑. อสทิสชาตกวณฺณนา

ธนุคฺคโห อสทิโสติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต มหาภินิกฺขมนํ อารพฺภ กเถสิฯ เอก ทิวสญฺหิ ภิกฺขู ธมฺมสภายํ สนฺนิสินฺนา ภควโต มหานิกฺขมปารมึ วเณฺณนฺตา นิสีทิํสุฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุเตฺต ‘‘น, ภิกฺขเว, ตถาคโต อิทาเนว มหาภินิกฺขมนํ นิกฺขโนฺต, ปุเพฺพปิ เสตจฺฉตฺตํ ปหาย นิกฺขโนฺตเยวา’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต ตสฺส อคฺคมเหสิยา กุจฺฉิมฺหิ ปฏิสนฺธึ คณฺหิ, ตสฺส โสตฺถินา ชาตสฺส นามคฺคหณทิวเส ‘‘อสทิสกุมาโร’’ติ นามํ อกํสุฯ อถสฺส อาธาวิตฺวา ปริธาวิตฺวา วิจรณกาเล อโญฺญ ปุญฺญวา สโตฺต เทวิยา กุจฺฉิมฺหิ ปฏิสนฺธึ คณฺหิ, ตสฺส โสตฺถินา ชาตสฺส นามคฺคหณทิวเส ‘‘พฺรหฺมทตฺตกุมาโร’’ติ นามํ อกํสุฯ เตสุ โพธิสโตฺต โสฬสวสฺสกาเล ตกฺกสิลํ คนฺตฺวา ทิสาปาโมกฺขสฺส อาจริยสฺส สนฺติเก ตโย เวเท อฏฺฐารส จ สิปฺปานิ อุคฺคณฺหิตฺวา เตสุ อิสฺสาสสิเปฺป อสทิโส หุตฺวา พาราณสึ ปจฺจาคมิฯ ราชา กาลํ กโรโนฺต ‘‘อสทิสกุมารสฺส รชฺชํ ทตฺวา พฺรหฺมทตฺตสฺส โอปรชฺชํ เทถา’’ติ วตฺวา กาลมกาสิฯ ตสฺมึ กาลกเต โพธิสโตฺต อตฺตโน รเชฺช ทียมาเน ‘‘น มยฺหํ รเชฺชนโตฺถ’’ติ ปฏิกฺขิปิ, พฺรหฺมทตฺตํ รเชฺช อภิสิญฺจิํสุฯ โพธิสโตฺต ‘‘มยฺหํ รเชฺชน อโตฺถ นตฺถี’’ติ กิญฺจิปิ น อิจฺฉิ, กนิเฏฺฐ รชฺชํ กาเรเนฺต ปกติยา วสนากาเรเนว วสิฯ ราชปาทมูลิกา ‘‘อสทิสกุมาโร รชฺชํ ปเตฺถตี’’ติ วตฺวา รโญฺญ สนฺติเก โพธิสตฺตํ ปริภินฺทิํสุฯ โสปิ เตสํ วจนํ คเหตฺวา ปริภินฺนจิโตฺต ‘‘ภาตรํ เม คณฺหถา’’ติ มนุเสฺส ปโยเชสิฯ

อเถโก โพธิสตฺตสฺส อตฺถจรโก ตํ การณํ โพธิสตฺตสฺส อาโรเจสิฯ โพธิสโตฺต กนิฏฺฐภาติกสฺส กุชฺฌิตฺวา นครา นิกฺขมิตฺวา อญฺญํ รฏฺฐํ คนฺตฺวา ‘‘เอโก ธนุคฺคโห อาคนฺตฺวา ราชทฺวาเร ฐิโต’’ติ รโญฺญ อาโรจาเปสิฯ ราชา ‘‘กิตฺตกํ โภคํ อิจฺฉสี’’ติ ปุจฺฉิ ฯ ‘‘เอกสํวจฺฉเรน สตสหสฺส’’นฺติฯ ‘‘สาธุ อาคจฺฉตู’’ติฯ อถ นํ อาคนฺตฺวา สมีเป ฐิตํ ปุจฺฉิ – ‘‘ตฺวํ ธนุคฺคโหสี’’ติ? ‘‘อาม, เทวา’’ติฯ ‘‘สาธุ มํ อุปฏฺฐหสฺสู’’ติฯ โส ตโต ปฏฺฐาย ราชานํ อุปฏฺฐหิฯ ตสฺส ปริพฺพยํ ทียมานํ ทิสฺวา ‘‘อติพหุํ ลภตี’’ติ โปราณกธนุคฺคหา อุชฺฌายิํสุฯ อเถกทิวสํ ราชา อุยฺยานํ คนฺตฺวา มงฺคลสิลาปฏฺฏสมีเป สาณิปาการํ ปริกฺขิปาเปตฺวา อมฺพรุกฺขมูเล มหาสยเน นิปโนฺน อุทฺธํ โอโลเกโนฺต รุกฺขเคฺค เอกํ อมฺพปิณฺฑึ ทิสฺวา ‘‘อิมํ น สกฺกา อภิรุหิตฺวา คณฺหิตุ’’นฺติ ธนุคฺคเห ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘อิมํ อมฺพปิณฺฑึ สเรน ฉินฺทิตฺวา ปาเตตุํ สกฺขิสฺสถา’’ติ อาหฯ น ตํ, เทว, อมฺหากํ ครุ, เทเวน ปน โน พหุวาเร กมฺมํ ทิฏฺฐปุพฺพํ, อธุนาคโต ธนุคฺคโห อเมฺหหิ พหุตรํ ลภติ, ตํ ปาตาเปถาติฯ

ราชา โพธิสตฺตํ ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘สกฺขิสฺสสิ, ตาต, เอตํ ปาเตตุ’’นฺติ ปุจฺฉิฯ ‘‘อาม, มหาราช, เอกํ โอกาสํ ลภมาโน สกฺขิสฺสามี’’ติฯ ‘‘กตโรกาส’’นฺติ? ‘‘ตุมฺหากํ สยนสฺส อโนฺตกาส’’นฺติฯ ราชา สยนํ หราเปตฺวา โอกาสํ กาเรสิฯ โพธิสตฺตสฺส หเตฺถ ธนุ นตฺถิ, นิวา

สนฺนฺตเร ธนุํ สนฺนยฺหิตฺวา วิจรติ, ตสฺมา ‘‘สาณึ ลทฺธุํ วฎฺฎตี’’ติ อาหฯ ราชา ‘‘สาธู’’ติ สาณึ อาหราเปตฺวา ปริกฺขิปาเปสิฯ โพธิสโตฺต อโนฺตสาณึ ปวิสิตฺวา อุปรินิวตฺถํ เสตวตฺถํ หริตฺวา เอกํ รตฺตปฎํ นิวาเสตฺวา กจฺฉํ พนฺธิตฺวา เอกํ รตฺตปฎํ อุทเร พนฺธิตฺวา ปสิพฺพกโต สนฺธิยุตฺตํ ขคฺคํ นีหริตฺวา วามปเสฺส สนฺนยฺหิตฺวา สุวณฺณกญฺจุกํ ปฎิมุญฺจิตฺวา จาปนาฬึ ปิฎฺฐิยํ สนฺนยฺหิตฺวา สนฺธิยุตฺตเมณฺฑกมหาธนุํ อาทาย ปวาฬวณฺณํ ชิยํ อาโรเปตฺวา อุณฺหีสํ สีเส ปฎิมุญฺจิตฺวา ติขิณขุรปฺปํ นเขหิ ปริวตฺตยมาโน สาณึ ทฺวิธา กตฺวา ปถวึ ผาเลตฺวา อลงฺกตนาคกุมาโร วิย นิกฺขมิตฺวา สรขิปนฎฺฐานํ คนฺตฺวา ขุรปฺปํ สนฺนยฺหิตฺวา ราชานํ อาห – ‘‘กึ, มหาราช, เอตํ อมฺพปิณฺฑึ อุทฺธํ อาโรหนกเณฺฑน ปาเตมิ, อุทาหุ อโธ โอโรหนกเณฺฑนา’’ติ ฯ ‘‘ตาต, พหู มยา อาโรหนกเณฺฑน ปาเตนฺตา ทิฎฺฐปุพฺพา, โอโรหนกเณฺฑน ปน ปาเตนฺตา มยา น ทิฎฺฐปุพฺพา, โอโรหนกเณฺฑน ปาเตหี’’ติฯ ‘‘มหาราช, อิทํ กณฺฑํ ทูรํ อาโรหิสฺสติ, ยาว จาตุมหาราชิกภวนํ, ตาว คนฺตฺวา สยํ โอโรหิสฺสติ, ยาวสฺส โอโรหนํ, ตาว ตุเมฺหหิ อธิวาเสตุํ วฎฺฎตี’’ติฯ ราชา ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฎิจฺฉิฯ

อถ นํ ปุน อาห – ‘‘มหาราช, อิทํ กณฺฑํ ปน อาโรหมานํ อมฺพปิณฺฑิวณฺฎํ ยาวมชฺฌํ กนฺตมานํ อาโรหิสฺสติ, โอโรหมานํ เกสคฺคมตฺตมฺปิ อิโต วา เอโตฺต วา อคนฺตฺวา อุชุเณฺญว ปติตฺวา อมฺพปิณฺฑึ คเหตฺวา โอตริสฺสติ, ปสฺส, มหาราชา’’ติ เวคํ ชเนตฺวา กณฺฑํ ขิปิฯ ตํ กณฺฑํ อมฺพปิณฺฑิวณฺฎํ ยาวมชฺฌํ กนฺตมานํ อภิรุหิฯ โพธิสโตฺต ‘‘อิทานิ ตํ กณฺฑํ ยาว จาตุมหาราชิกภวนํ คตํ ภวิสฺสตี’’ติ ญตฺวา ปฐมํ ขิตฺตกณฺฑโต อธิกตรํ เวคํ ชเนตฺวา อญฺญํ กณฺฑํ ขิปิ, ตํ คนฺตฺวา ปุริมกณฺฑปุเงฺข ปหริตฺวา นิวตฺติตฺวา สยํ ตาวตึสภวนํ อภิรุหิฯ ตตฺถ นํ เทวตา อคฺคเหสุํ, นิวตฺตนกณฺฑสฺส วาตฉินฺนสโทฺท อสนิสโทฺท วิย อโหสิฯ มหาชเนน ‘‘กึ เอโส สโทฺท’’ติ วุเตฺต โพธิสโตฺต ‘‘นิวตฺตนกณฺฑสฺส สโทฺท’’ติ วตฺวา อตฺตโน อตฺตโน สรีเร กณฺฑสฺส ปตนภาวํ ญตฺวา ภีตตสิตํ มหาชนํ ‘‘มา ภายิตฺถา’’ติ สมสฺสาเสตฺวา ‘‘กณฺฑสฺส ภูมิยํ ปติตุํ น ทสฺสามี’’ติ อาหฯ กณฺฑํ โอตรมานํ เกสคฺคมตฺตมฺปิ อิโต วา เอโตฺต วา อคนฺตฺวา อุชุเณฺญว ปติตฺวา อมฺพปิณฺฑึ ฉินฺทิฯ โพธิสโตฺต อมฺพปิณฺฑิยา จ กณฺฑสฺส จ ภูมิยํ ปติตุํ อทตฺวา อากาเสเยว สมฺปฎิจฺฉโนฺต เอเกน หเตฺถน อมฺพปิณฺฑึ, เอเกน หเตฺถน กณฺฑํ อคฺคเหสิฯ มหาชโน ตํ อจฺฉริยํ ทิสฺวา ‘‘น โน เอวรูปํ ทิฎฺฐปุพฺพ’’นฺติ มหาปุริสํ ปสํสติ อุนฺนทติ อโปฺผเฎติ องฺคุลิโย วิธูนติ, เจลุเกฺขปสหสฺสานิ ปวเตฺตติฯ ราชปริสาย ตุฎฺฐปหฎฺฐาย โพธิสตฺตสฺส ทินฺนธนํ โกฎิมตฺตํ อโหสิฯ ราชาปิสฺส ธนวสฺสํ วเสฺสโนฺต วิย พหุํ ธนํ มหนฺตญฺจ ยสํ อทาสิฯ

เอวํ โพธิสเตฺต เตน รญฺญา สกฺกเต ครุกเต ตตฺถ วสเนฺต ‘‘อสทิสกุมาโร กิร พาราณสิยํ นตฺถี’’ติ สตฺต ราชาโน อาคนฺตฺวา พาราณสินครํ ปริวาเรตฺวา ‘‘รชฺชํ วา เทตุ ยุทฺธํ วา’’ติ รโญฺญ ปณฺณํ เปเสสุํฯ ราชา มรณภยภีโต ‘‘กุหึ เม ภาตา วสตี’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘เอกํ สามนฺตราชานํ อุปฎฺฐหตี’’ติ สุตฺวา ‘‘มม ภาติเก อนาคจฺฉเนฺต มยฺหํ ชีวิตํ นตฺถิ, คจฺฉถ ตสฺส มม วจเนน ปาเท วนฺทิตฺวา ขมาเปตฺวา คณฺหิตฺวา อาคจฺฉถา’’ติ ทูเต ปาเหสิฯ เต คนฺตฺวา โพธิสตฺตสฺส ตํ ปวตฺตึ อาโรเจสุํฯ โพธิสโตฺต ตํ ราชานํ อาปุจฺฉิตฺวา พาราณสึ ปจฺจาคนฺตฺวา ราชานํ ‘‘มา ภายี’’ติ สมสฺสาเสตฺวา กเณฺฑ อกฺขรานิ ฉินฺทิตฺวา ‘‘อหํ อสทิสกุมาโร อาคโต, อญฺญํ เอกกณฺฑํ ขิปโนฺต สเพฺพสํ โว ชีวิตํ หริสฺสามิ, ชีวิเตน อตฺถิกา ปลายนฺตู’’ติ อฎฺฎาลเก ฐตฺวา สตฺตนฺนํ ราชูนํ ภุญฺชนฺตานํ กญฺจนปาติมกุเลเยว กณฺฑํ ปาเตสิฯ เต อกฺขรานิ ทิสฺวา มรณภยภีตา สเพฺพว ปลายึสุฯ เอวํ มหาสโตฺต ขุทฺทกมกฺขิกาย ปิวนมตฺตมฺปิ โลหิตํ อนุปฺปาเทตฺวา สตฺต ราชาโน ปลาเปตฺวา กนิฎฺฐภาตรํ อปโลเกตฺวา กาเม ปหาย อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา อภิญฺญา จ สมาปตฺติโย จ นิพฺพเตฺตตฺวา ชีวิตปริโยสาเน พฺรหฺมโลกูปโค อโหสิฯ

สตฺถา ‘‘เอวํ, ภิกฺขเว, อสทิสกุมาโร สตฺต ราชาโน ปลาเปตฺวา วิชิตสงฺคาโม อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิโต’’ติ อภิสมฺพุทฺโธ หุตฺวา อิมา คาถา อโวจ –

๖๑. ‘‘ธนุคฺคโห อสทิโส, ราชปุตฺโต มหพฺพโล;
ทูเรปาตี อกฺขณเวธี, มหากายปฺปทาลโนฯ

๖๒. ‘‘สพฺพามิตฺเต รณํ กตฺวา, น จ กญฺจิ วิเหฐยิ;
ภาตรํ โสตฺถึ กตฺวาน, สํยมํ อชฺฌุปาคมี’’ติฯ

ตตฺถ **อสทิโส**ติ น เกวลํ นาเมเนว, พลวีริยปญฺญาหิปิ อสทิโสวฯ **มหพฺพโล**ติ กายพเลนปิ ปญฺญาพเลนปิ มหพฺพโลฯ **ทูเรปาตี**ติ ยาว จาตุมหาราชิกภวนา ตาวตึสภวนา จ กณฺฑํ เปเสตุํ สมตฺถตาย ทูเรปาตีฯ **อกฺขณเวธี**ติ อวิราธิตเวธีฯ อถ วา อกฺขณา วุจฺจติ วิชฺชุ, ยาว เอกา วิชฺชุ นิจฺฉรติ, ตาว เตโนภาเสน สตฺตฎฺฐ วาเร กณฺฑานิ คเหตฺวา วิชฺฌตีติ **อกฺขณเวธีฯ มหากายปฺปทาลโน**ติ มหนฺเต กาเย ปทาเลติฯ จมฺมกาโย, ทารุกาโย, โลหกาโย, อโยกาโย, วาลิกกาโย, อุทกกาโย, ผลกกาโยติ อิเม สตฺต มหากายา นามฯ ตตฺถ อโญฺญ จมฺมกายปทาลโน มหึสจมฺมํ วินิวิชฺฌติ, โส ปน สตมฺปิ มหึสจมฺมานํ วินิวิชฺฌติเยวฯ อโญฺญ อฎฺฐงฺคุลพหลํ อุทุมฺพรปทรํ, จตุรงฺคุลพหลํ อสนปทรํ วินิวิชฺฌติ, โส ปน ผลกสตมฺปิ เอกโต พทฺธํ วินิวิชฺฌติ, ตถา ทฺวงฺคุลพหลํ ตมฺพโลหปฎฺฎํ, องฺคุลพหลํ อยปฎฺฎํฯ วาลิกสกฎสฺส พทรสกฎสฺส ปลาลสกฎสฺส วา ปจฺฉาภาเคน กณฺฑํ ปเวเสตฺวา ปุรภาเคน อติปาเตติ, ปกติยา อุทเก จตุอุสภฎฺฐานํ กณฺฑํ เปเสติ, ถเล อฎฺฐอุสภนฺติ เอวํ อิเมสํ สตฺตนฺนํ มหากายานํ ปทาลนโต มหากายปฺปทาลโนฯ **สพฺพามิตฺเต**ติ สเพฺพ อมิตฺเตฯ **รณํ กตฺวา**ติ ยุทฺธํ กตฺวา ปลาเปสีติ อโตฺถฯ **น จ กญฺจิ วิเหฐยี**ติ เอกมฺปิ น วิเหเฐสิฯ อวิเหฐยโนฺตเยว ปน เตหิ สทฺธึ กณฺฑเปสเนเนว รณํ กตฺวาฯ **สํยมํ อชฺฌุปาคมี**ติ สีลสํยมํ ปพฺพชฺชํ อุปคโตฯ

เอวํ สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา กนิฎฺฐภาตา อานโนฺท อโหสิ, อสทิสกุมาโร ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

อสทิสชาตกวณฺณนา ปฐมาฯ

[๑๘๒] ๒. สงฺคามาวจรชาตกวณฺณนา

สงฺคามาวจโร สูโรติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต นนฺทเตฺถรํ อารพฺภ กเถสิฯ สตฺถริ หิ ปฐมคมเนน กปิลปุรํ คนฺตฺวา กนิฎฺฐภาติกํ นนฺทราชกุมารํ ปพฺพาเชตฺวา กปิลปุรา นิกฺขมฺม อนุปุเพฺพน สาวตฺถึ คนฺตฺวา วิหรเนฺต อายสฺมา นโนฺท ภควโต ปตฺตํ อาทาย ตถาคเตน สทฺธึ เคหา นิกฺขมนกาเล ‘‘นนฺทกุมาโร กิร สตฺถารา สทฺธึ คจฺฉตี’’ติ สุตฺวา อฑฺฒุลฺลิขิเตหิ เกเสหิ วาตปานนฺตเรน โอโลเกตฺวา ‘‘ตุวฎํ โข, อยฺยปุตฺต, อาคเจฺฉยฺยาสี’’ติ อิทํ ชนปทกลฺยาณิยา วุตฺตวจนํ อนุสฺสรโนฺต อุกฺกณฺฐิโต อนภิรโต อุปฺปณฺฑุปฺปณฺฑุกชาโต ธมนิสนฺถตคโตฺต อโหสิฯ สตฺถา ตสฺส ตํ ปวตฺตึ ญตฺวา ‘‘ยํนูนาหํ นนฺทํ อรหเตฺต ปติฎฺฐาเปยฺย’’นฺติ จิเนฺตตฺวา ตสฺส วสนปริเวณํ คนฺตฺวา ปญฺญตฺตาสเน นิสิโนฺน ‘‘กจฺจิ, นนฺท, อิมสฺมึ สาสเน อภิรมสี’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘ภเนฺต, ชนปทกลฺยาณิยา ปฎิพทฺธจิโตฺต หุตฺวา นาภิรมามี’’ติฯ ‘‘หิมวนฺตจาริกํ คตปุโพฺพสิ นนฺทา’’ติ? ‘‘น คตปุโพฺพ, ภเนฺต’’ติฯ ‘‘เตน หิ คจฺฉามา’’ติฯ ‘‘นตฺถิ เม, ภเนฺต, อิทฺธิ, กตาหํ คมิสฺสามี’’ติฯ สตฺถา ‘‘อหํ ตํ, นนฺท, มม อิทฺธิพเลน เนสฺสามี’’ติ เถรํ หเตฺถ คเหตฺวา อากาสํ ปกฺขนฺทโนฺต อนฺตรามเคฺค เอกสฺมึ ฌามเขเตฺต ฌามขาณุเก นิสินฺนํ ฉินฺนกณฺณนา

สนงฺคุฏฺฐํ ฌามโลมํ ฉินฺนฉวิํ จมฺมมตฺตํ โลหิตปลิคุณฺฐิตํ เอกํ ปลุฏฺฐมกฺกฏิํ ทเสฺสสิ – ‘‘ปสฺส สิ, นนฺท, เอตํ มกฺกฏิ’’นฺติฯ ‘‘อาม, ภเนฺต’’ติฯ ‘‘สฺฎฺฐุ ปจฺจกฺขํ กโรหี’’ติฯ

อถ นํ คเหตฺวา สฏฺฐิโยชนิกํ มโนสิลาตลํ, อโนตตฺตทหาทโย สตฺต มหาสเร, ปญฺจ มหานทิโย, สุวณฺณปพฺพตรชตปพฺพตมณิปพฺพตปฏิมณฺฑิตํ อเนกสตรามเณยฺยกํ หิมวนฺตปพฺพตญฺจ ทเสฺสตฺวา ‘‘ตาวติํสภวนํ เต, นนฺท, ทิฏฺฐปุพฺพ’’นฺติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘น , ทิฏฺฐปุพฺพํ, ภเนฺต’’ติ วุเตฺต ‘‘เอหิ, นนฺท, ตาวติํสภวนํ เต ทสฺสยิสฺสามี’’ติ ตตฺถ เนตฺวา ปณฺฑุกมฺพลสิลาสเน นิสีทิฯ สกฺโก เทวราชา ทฺวีสุ เทวโลเกสุ เทวสเงฺฆน สทฺธิํ อาคนฺตฺวา วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ อฑฺฒติยโกฏิสงฺขา ตสฺส ปริจาริกา ปญฺจสตา กกุฏปาทา เทวจฺฉราโยปิ อาคนฺตฺวา วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิํสุฯ สตฺถา อายสฺมนฺตํ นนฺทํ ตา ปญฺจสตา อจฺฉรา กิเลสวเสน ปุนปฺปุนํ โอโลกาเปสิฯ ‘‘ปสฺสสิ, นนฺท, อิมา กกุฏปาทินิโย อจฺฉราโย’’ติ? ‘‘อาม, ภเนฺต’’ติฯ ‘‘กิํ นุ โข เอตา โสภนฺติ, อุทาหุ ชนปทกลฺยาณี’’ติฯ ‘‘เสยฺยถาปิ, ภเนฺต, ชนปทกลฺยาณิํ อุปนิธาย สา ปลุฏฺฐมกฺกฏิ, เอวเมว อิมา อุปนิธาย ชนปทกลฺยาณี’’ติฯ ‘‘อิทานิ กิํ กริสฺสสิ นนฺทา’’ติ? ‘‘กิํ กมฺมํ กตฺวา, ภเนฺต, อิมา อจฺฉรา ลภนฺตี’’ติ? ‘‘สมณธมฺมํ กตฺวา’’ติฯ ‘‘สเจ เม, ภเนฺต, อิมาสํ ปฏิลาภตฺถาย ภควา ปาฏิโภโค โหติ, อหํ สมณธมฺมํ กริสฺสามี’’ติฯ ‘‘กโรหิ, นนฺท, อหํ เต ปาฏิโภโค’’ติฯ เอวํ เถโร เทวสงฺฆสฺส มเชฺฌ ตถาคตํ ปาฏิโภคํ คเหตฺวา ‘‘มา, ภเนฺต, อติปปญฺจํ กโรถ, เอถ คจฺฉาม, อหํ สมณธมฺมํ กริสฺสามี’’ติ อาหฯ สตฺถา ตํ อาทาย เชตวนเมว ปจฺจาคมิฯ เถโร สมณธมฺมํ กาตุํ อารภิฯ

สตฺถา ธมฺมเสนาปติํ อามเนฺตตฺวา ‘‘สาริปุตฺต, มยฺหํ กนิฏฺฐภาตา นโนฺท ตาวติํสเทวโลเก เทวสงฺฆสฺส มเชฺฌ เทวจฺฉรานํ การณา มํ ปาฏิโภคํ อคฺคเหสี’’ติ ตสฺส อาจิกฺขิฯ เอเตนุปาเยน มหาโมคฺคลฺลานเตฺถรสฺส มหากสฺสปเตฺถรสฺส อนุรุทฺธเตฺถรสฺส ธมฺมภณฺฑาคาริกอานนฺทเตฺถรสฺสาติ อสีติยา มหาสาวกานํ เยภุเยฺยน จ เสสภิกฺขูนํ อาจิกฺขิฯ ธมฺมเสนาปติ สาริปุตฺตเตฺถโร นนฺทเตฺถรํ อุปสงฺกมิตฺวา ‘‘สจฺจํ กิร ตฺวํ, อาวุโส นนฺท, ตาวติํสเทวโลเก เทวสงฺฆสฺส มเชฺฌ ‘เทวจฺฉรา ลภนฺต สมณธมฺมํ กริสฺสามี’ติ ทสพลํ ปาฏิโภคํ คณฺหี’’ติ วตฺวา ‘‘นนุ เอวํ สเนฺต ตว พฺรหฺมจริยวาโส มาตุคามสนฺนิสฺสิโต กิเลสสนฺนิสฺสิโต, ตสฺส เต อิตฺถีนํ อตฺถาย สมณธมฺมํ กโรนฺตสฺส ภติยา กมฺมํ กโรเนฺตน กมฺมกาเรน สทฺธิํ กิํ นานากรณ’’นฺติ เถรํ ลชฺชาเปสิ นิเตฺตชํ อกาสิฯ เอเตนุปาเยน สเพฺพปิ อสีติมหาสาวกา อวเสสภิกฺขู จ ตํ อายสฺมนฺตํ นนฺทํ ลชฺชาปยิํสุฯ

โส ‘‘อยุตฺตํ วต เม กต’’นฺติ หิริยา จ โอตฺตเปฺปน จ วีริยํ ทฬฺหํ ปคฺคณฺหิตฺวา วิปสฺสนํ วเฑฺฒตฺวา อรหตฺตํ ปตฺวา สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา ‘‘อหํ, ภเนฺต, ภควโต ปฏิสฺสวํ มุญฺจามี’’ติ อาหฯ สตฺถาปิ ‘‘ยทา ตฺวํ, นนฺท, อรหตฺตํ ปโตฺต, ตทาเยวาหํ ปฏิสฺสวา มุโตฺต’’ติ อาหฯ เอตมตฺถํ วิทิตฺวา ธมฺมสภายํ ภิกฺขู กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ – ‘‘ยาว โอวาทกฺขโม จายํ, อาวุโส, นนฺทเตฺถโร เอโกวาเทเนว หิโรตฺตปฺปํ ปจฺจุปฏฺฐเปตฺวา สมณธมฺมํ กตฺวา อรหตฺตํ ปโตฺต’’ติฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุเตฺต ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว, ปุเพฺพปิ นโนฺท โอวาทกฺขโมเยวา’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต หตฺถาจริยกุเล นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปโตฺต หตฺถาจริยสิเปฺป นิปฺผตฺติํ ปโตฺต เอกํ พาราณสิรโญฺญ สปตฺตราชานํ อุปฏฺฐาสิฯ โส ตสฺส มงฺคลหตฺถิํ สุสิกฺขิตํ กตฺวา สิกฺขาเปสิฯ โส ราชา ‘‘พาราณสิรชฺชํ คณฺหิสฺสามี’’ติ โพธิสตฺตํ คเหตฺวา มงฺคลหตฺถิํ อารุยฺห มหติยา เสนาย พาราณสิํ คนฺตฺวา ปริวาเรตฺวา ‘‘รชฺชํ

วา เหตุ ยุทฺธํ วา’’ติ รโญฺญ ปณฺณํ เปเสสิฯ พฺรหฺมทตฺโต ‘‘ยุทฺธํ ทสฺสามี’’ติ ปาการทฺวาร ฏฺฏาลกโคปุเรสุ พลกายํ อาโรเปตฺวา ยุทฺธํ อทาสิฯ สปตฺตราชา มงฺคลหตฺถึ วเมฺมน ฉาเทตฺวา สยมฺปิ วมฺมํ ปฏิมุญฺจิตฺวา หตฺถิกฺขนฺธวรคโต ติขิณํ องฺกุสํ อาทาย ‘‘นครํ ภินฺทิตฺวา ปจฺจามิตฺตํ ชีวิตกฺขยํ ปาเปตฺวา รชฺชํ หตฺถคตํ กริสฺสามี’’ติ หตฺถึ นคราภิมุขํ เปเสสิฯ โส อุณฺหกลลานิ เจว ยนฺตปาสาเณ จ นานปฺปการานิ จ ปหรณานิ วิสฺสเชฺชนฺเต ทิสฺวา มรณภยภีโต อุปสงฺกมิตุํ อสโกฺกนฺโต ปฏิกฺกมิฯ อถ นํ หตฺถาจริโย อุปสงฺกมิตฺวา ‘‘ตาต, ตฺวํ สูโร สงฺคามาวจโร, เอวรูเป ฐาเน ปฏิกฺกมนํ นาม ตุยฺหํ นานุจฺฉวิก’’นฺติ วตฺวา หตฺถึ โอวทโนฺต อิมา คาถา อโวจ –

๖๓. ‘‘สงฺคามาวจโร สูโร, พลวา อิติ วิสฺสุโต;
กึ นุ โตรณมาสชฺช, ปฏิกฺกมสิ กุญฺชรฯ

๖๔. ‘‘โอมทฺท ขิปฺปํ ปลิฆํ, เอสิกานิ จ อพฺพห;
โตรณานิ จ มทฺทิตฺวา, ขิปฺปํ ปวิส กุญฺชรา’’ติฯ

ตตฺถ **อิติ วิสฺสุโต**ติ, ตาต, ตฺวํ ปวตฺตสมฺปหารํ สงฺคามํ มทฺทิตฺวา อวจรณโต **สงฺคามาวจโร,** ถิรหทยตาย **สูโร,** ถามสมฺปตฺติยา **พลวา**ติ เอวํ วิสฺสุโต ปญฺญาโต ปากโฏฯ **โตรณมาสชฺชา**ติ นครทฺวารสงฺขาตํ โตรณํ ปตฺวาฯ **ปฏิกฺกมสี**ติ กึ นุ โข โอสกฺกสิ, เกน การเณน นิวตฺตสีติ วทติฯ **โอมทฺทา**ติ อวมทฺท อโธ ปาตยฯ **เอสิกานิ จ อพฺพหา**ติ นครทฺวาเร โสฬสรตนํ อฏฺฐรตนํ ภูมิยํ ปเวเสตฺวา นิจฺจลํ กตฺวา นิขาตา เอสิกตฺถมฺภา โหนฺติ, เต ขิปฺปํ อุทฺธร ลุญฺจาหีติ อาณาเปติฯ **โตรณานิ จ มทฺทิตฺวา**ติ นครทฺวารสฺส ปิฏฺฐสงฺฆาเฏ มทฺทิตฺวาฯ **ขิปฺปํ ปวิสา**ติ สีฆํ นครํ ปวิสฯ **กุญฺชรา**ติ นาคํ อาลปติฯ

ตํ สุตฺวา นาโค โพธิสตฺตสฺส เอโกวาเทเนว นิวตฺติตฺวา เอสิกตฺถเมฺภ โสณฺฑาย ปลิเวเฐตฺวา อหิจฺฉตฺตกานิ วิย ลุญฺจิตฺวา โตรณํ มทฺทิตฺวา ปลิฆํ โอตาเรตฺวา นครทฺวารํ ภินฺทิตฺวา นครํ ปวิสิตฺวา รชฺชํ คเหตฺวา อทาสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา หตฺถี นโนฺท อโหสิ, ราชา อานโนฺท, หตฺถาจริโย ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

สงฺคามาวจรชาตกวณฺณนา ทุติยาฯ

[๑๘๓] ๓. วาโลทกชาตกวณฺณนา

วาโลทกํ อปฺปรสํ นิหีนนฺติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต ปญฺจสเต วิฆาสาเท อารพฺภ กเถสิฯ สาวตฺถิยํ กิร ปญฺจสตา อุปาสกา ฆราวาสปลิโพธํ ปุตฺตทารสฺส นิยฺยาเทตฺวา สตฺถุ ธมฺมเทสนํ สุณนฺตา เอกโตว วิจรนฺติฯ เตสุ เกจิ โสตาปนฺนา, เกจิ สกทาคามิโน, เกจิ อนาคามิโน, เอโกปิ ปุถุชฺชโน นาม นตฺถิ, สตฺถารํ นิมเนฺตนฺตาปิ เต อุปาสเก อโนฺตกริตฺวาว นิมเนฺตนฺติฯ เตสํ ปน ทนฺตกฏฺฐมุโขทกวตฺถคนฺธมาลทายกา ปญฺจสตา จูฬุปฏฺฐากา วิฆาสาทา หุตฺวา วสนฺติฯ เต ภุตฺตปาตราสา นิทฺทายิตฺวา อุฏฺฐาย อจิรวตึ คนฺตฺวา นทีตีเร อุนฺนทนฺตา มลฺลยุทฺธํ ยุชฺฌนฺติฯ เต ปน ปญฺจสตา อุปาสกา อปฺปสทฺทา อปฺปนิโคฺฆสา ปฏิสลฺลานมนุยุญฺชนฺติฯ สตฺถา เตสํ วิฆาสาทานํ อุจฺจาสทฺทํ สุตฺวา ‘‘กึ เอโส, อานนฺท, สโทฺท’’ติ เถรํ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘วิฆาสาทสโทฺท, ภเนฺต’’ติ วุเตฺต ‘‘น โข, อานนฺท, อิเม วิฆาสาทา อิทาเนว วิฆาสํ ขาทิตฺวา อุนฺนทนฺติ, ปุเพฺพปิ อุนฺนทนฺติเยว, อิเมปิ อุปาสกา น อิทาเนว สนฺนิสินฺนา, ปุเพฺพปิ สนฺนิสินฺนาเยวา’’ติ วตฺวา เถเรน ยาจิโต อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต โพธิสตฺโต อมจฺจกุเล นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปตฺโต รโญฺญ อตฺถธมฺมานุสาสโก อโหสิฯ อเถกสฺมึ กาเล โส ราชา ‘‘ปจฺจนฺตํ กุปิโต’’ติ สุตฺวา ปญฺจสเต สินฺธเว กปฺปาเปตฺวา จตุรงฺคินิยา เสนาย คนฺตฺวา ปจฺจนฺตํ วูปสเมตฺวา พาราณสิเมว ปจฺจาคนฺตฺวา ‘‘สินฺธวา กิลนฺตา อลฺลรสเมว เนสํ มุทฺทิกปานํ เทถา’’ติ อาณาเปสิฯ สินฺธวา คนฺธปานํ ปิวิตฺวา อสฺสสาลํ คนฺตฺวา อตฺตโน อตฺตโน ฐาเนสุ อฏฺฐํสุฯ เตสํ ปน ทินฺนาวสิฏฺฐกํ อปฺปรสํ พหุกสฏํ อโหสิฯ มนุสฺสา ‘‘อิทํ กึ กโรมา’’ติ ราชานํ ปุจฺฉิํสุฯ ราชา อุทเกน มทฺทิตฺวา มกจิปิโลติกาหิ ปริสฺสาเวตฺวา ‘‘เย คทฺรภา สินฺธวานํ นิวาปํ ปหิํสุ, เตสํ ทาเปถา’’ติ ทาเปสิฯ คทฺรภา กสฏอุทกํ ปิวิตฺวา มตฺตา หุตฺวา วิรวนฺตา ราชงฺคเณ วิจริํสุฯ ราชา มหาวาตปานํ วิวริตฺวา ราชงฺคณํ โอโลกยมาโน สมีเป ฐิตํ โพธิสตฺตํ อามเนฺตตฺวา ‘‘ปสฺส, อิเม คทฺรภา กสโฏทกํ ปิวิตฺวา มตฺตา หุตฺวา วิรวนฺตา อุปฺปตนฺตา วิจรนฺติ, สินฺธวกุเล ชาตสินฺธวา ปน คนฺธปานํ ปิวิตฺวา นิสฺสทฺทา สนฺนิสินฺนา น อุปฺปิลวนฺติ, กึ นุ โข การณ’’นฺติ ปุจฺฉโนฺต ปฐมํ คาถมาห –

๖๕. ‘‘วาโลทกํ อปฺปรสํ นิหีนํ, ปิตฺวา มโท ชายติ คทฺรภานํ;
อิมญฺจ ปิตฺวาน รสํ ปณีตํ, มโท น สญฺชายติ สินฺธวาน’’นฺติฯ

ตตฺถ **วาโลทก**นฺติ มกจิวาเลหิ ปริสฺสาวิตอุทกํฯ ‘‘วาลุทก’’นฺติปิ ปาโฐฯ **นิหีน**นฺติ นิหีนรสภาเวน นิหีนํฯ **น สญฺชายตี**ติ สินฺธวานํ มโท น ชายติ, กึ นุ โข การณนฺติ ปุจฺฉิฯ

อถสฺส การณํ อาจิกฺขโนฺต โพธิสโตฺต ทุติยํ คาถมาห –

๖๖. ‘‘อปฺปํ ปิวิตฺวาน นิหีนชโจฺจ, โส มชฺชตี เตน ชนินฺท ปุโฏฺฐ;
โธรยฺหสีลี จ กุลมฺหิ ชาโต, น มชฺชตี อคฺครสํ ปิวิตฺวา’’ติฯ

ตตฺถ **เตน ชนินฺท ปุโฏฺฐ**ติ ชนินฺท อุตฺตมราช โย นิหีนชโจฺจ, เตน นิหีนชจฺจภาเวน ปุโฏฺฐ มชฺชติ ปมชฺชติฯ **โธรยฺหสีลี**ติ โธรยฺหสีโล ธุรวหนกอาจาเรน สมฺปโนฺน ชาติสินฺธโวฯ **อคฺครส**นฺติ สพฺพปฐมํ คหิตํ มุทฺทิกรสํ ปิวิตฺวาปิ น มชฺชติฯ

ราชา โพธิสตฺตสฺส วจนํ สุตฺวา คทฺรเภ ราชงฺคณา นีหราเปตฺวา ตเสฺสว โอวาเท ฐิโต ทานาทีนิ ปุญฺญานิ กตฺวา ยถากมฺมํ คโตฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา ปญฺจสตา คทฺรภา อิเม วิฆาสาทา อเหสุํ, ปญฺจสตา สินฺธวา อิเม อุปาสกา, ราชา อานโนฺท, ปณฺฑิตามโจฺจ ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

วาโลทกชาตกวณฺณนา ตติยาฯ

[๑๘๔] ๔. คิริทตฺตชาตกวณฺณนา

ทูสิโต คิริทเตฺตนาติ อิทํ สตฺถา เวฬุวเน วิหรโนฺต เอกํ วิปกฺขเสวิํ ภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิฯ วตฺถุ เหฏฺฐา **มหิฬามุขชาตเก** (ชา. ๑.๑.๒๖) กถิตเมวฯ สตฺถา ปน ‘‘น, ภิกฺขเว, อยํ ภิกฺขุ อิทาเนว วิปกฺขํ เสวติ, ปุเพฺพเปส วิปกฺขเสวโกเยวา’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ สามราชา รชฺชํ กาเรสิฯ ตทา โพธิสโตฺต อมจฺจกุเล นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปโตฺต ตสฺส อตฺถธมฺมานุสาสโก อโหสิฯ รโญฺญ ปน ปณฺฑโว นาม มงฺคลโสฺส, ตสฺส คิริ

ทโต นาม อสฺสพนฺธ, โส ขโณ อโหสิฯ อโสฺส มุขรชฺชุเก คเหตฺวา ตํ ปุรโต ปุรโต คจฺฉนฺตํ ทิสฺวา ‘‘มํ เอส สิกฺขาเปตี’’ติ สญฺญาย ตสฺส อนุสิกฺขนฺโต ขโณ อโหสิฯ ตสฺส อสฺสสฺส ขญฺชภาวํ รโญฺญ อาโรเจสุํ, ราชา เวชฺเช เปเสสิฯ เต คนฺตฺวา อสฺสสฺส สรีเร โรคํ อปสฺสนฺตา ‘‘โรคมสฺส น ปสฺสามา’’ติ รโญฺญ กถยึสุฯ ราชา โพธิสตฺตํ เปเสสิ – ‘‘คจฺฉ วยสฺส, เอตฺถ การณํ ชานาหี’’ติฯ โส คนฺตฺวา ขญฺชอสฺสพนฺธสํสคฺเคน ตสฺส ขญฺชภูตภาวํ ญตฺวา รโญฺญ ตมตฺถํ อาโรเจตฺวา ‘‘สํสคฺคโทเสน นาม เอวํ โหตี’’ติ ทเสฺสนฺโต ปฐมํ คาถมาห –-

๖๗. ‘‘ทูสิโต คิริทเตฺตน, หโย สามสฺส ปณฺฑโว;
โปราณํ ปกตึ หิตฺวา, ตเสฺสวานุวิธิยฺยตี’’ติฯ

ตตฺถ **หโย สามสฺสา**ติ สามสฺส รโญฺญ มงฺคลโสฺสฯ **โปราณํ ปกตึ หิตฺวา**ติ อตฺตโน โปราณปกตึ สิงฺคารภาวํ ปหายฯ **อนุวิธิยฺยตี**ติ อนุสิกฺขติฯ

อถ นํ ราชา ‘‘อิทานิ วยสฺส กึ กตฺตพฺพ’’นฺติ ปุจฺฉิฯ โพธิสโตฺต ‘‘สุนฺทรํ อสฺสพนฺธํ ลภิตฺวา ยถา โปราโณ ภวิสฺสตี’’ติ วตฺวา ทุติยํ คาถมาห –

๖๘. ‘‘สเจ จ ตนุโช โปโส, สิขราการกปฺปิโต;
อานเน นํ คเหตฺวาน, มณฺฑเล ปริวตฺตเย;
ขิปฺปเมว ปหนฺตฺวาน, ตเสฺสวานุวิธิยฺยตี’’ติฯ

ตตฺถ **ตนุโช**ติ ตสฺส อนุโชฯ อนุรูปํ ชาโต หิ อนุโช, ตสฺส อนุโช ตนุโชฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – สเจ หิ, มหาราช, ตสฺส สิงฺคารสฺส อาจารสมฺปนฺนสฺส อสฺสสฺส อนุรูปํ ชาโต สิงฺคาโร อาจารสมฺปโนฺน โปโสฯ **สิขราการกปฺปิโต**ติ สิขเรน สุนฺทเรน อากาเรน กปฺปิตเกสมสฺสุ ตํ อสฺสํ อานเน คเหตฺวา อสฺสมณฺฑเล ปริวเตฺตยฺย, ขิปฺปเมเวส ตํ ขญฺชภาวํ ปหาย ‘‘อยํ สิงฺคาโร อาจารสมฺปโนฺน อสฺสโคปโก มํ สิกฺขาเปตี’’ติ สญฺญาย ขิปฺปเมว ตสฺส อนุวิธิยฺยติ อนุสิกฺขิสฺสติ, ปกติภาเวเยว ฐสฺสตีติ อโตฺถฯ ราชา ตถา กาเรสิ, อโสฺส ปกติภาเว ปติฎฺฐาสิฯ ราชา ‘‘ติรจฺฉานานมฺปิ นาม อาสยํ ชานิสฺสตี’’ติ ตุฎฺฐจิโตฺต โพธิสตฺตสฺส มหนฺตํ ยสํ อทาสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา คิริทโตฺต เทวทโตฺต อโหสิ, อโสฺส วิปกฺขเสวโก ภิกฺขุ, ราชา อานโนฺท, อมจฺจปณฺฑิโต ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

คิริทตฺตชาตกวณฺณนา จตุตฺถาฯ

[๑๘๕] ๕. อนภิรติชาตกวณฺณนา

ยโถทเก อาวิเล อปฺปสเนฺนติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต อญฺญตรํ พฺราหฺมณกุมารํ อารพฺภ กเถสิฯ สาวตฺถิยํ กิร เอโก พฺราหฺมณกุมาโร ติณฺณํ เวทานํ ปารคู พหู ขตฺติยกุมาเร จ พฺราหฺมณกุมาเร จ มเนฺต วาเจสิฯ โส อปรภาเค ฆราวาสํ สณฺฐเปตฺวา วตฺถาลงฺการทาสทาสิเขตฺตวตฺถุโคมหิํสปุตฺตทาราทีนํ อตฺถาย จินฺตยมาโน ราคโทสโมหวสิโก หุตฺวา อาวิลจิโตฺต อโหสิ, มเนฺต ปฏิปาฏิยา ปริวเตฺตตุํ นาสกฺขิ, อิโต จิโต จ มนฺตา น ปฏิภํสุฯ โส เอกทิวสํ พหุํ คนฺธมาลาทึ คเหตฺวา เชตวนํ คนฺตฺวา สตฺถารํ ปูเชตฺวา วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิ ฯ สตฺถา เตน สทฺธึ ปฏิสนฺถารํ กตฺวา ‘‘กึ, มาณว, มเนฺต วาเจสิ, ปคุณา เต มนฺตา’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘ปุเพฺพ เม, ภเนฺต, มนฺตา ปคุณา อเหสุํ, ฆราวาสสฺส ปน คหิตกาลโต ปฏฺฐาย จิตฺตํ เม อาวิลํ ชาตํ, เตน เม มนฺตา น ปคุณา’’ติฯ อถ นํ สตฺถา ‘‘น โข, มาณว, อิทาเนว, ปุเพฺพปิ เต จิตฺตสฺส อนา

วิลกาเล ตว มนฺตา ปคุณา อเหสุํ, ราคาทีหิ ปน อาวิลกาเล ตว มนฺตา น ปฏิภํสู’’ติ วตฺวา เตน ยาจิโต อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต โพธิสตฺโต พฺราหฺมณมหาสาลกุเล นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปตฺโต ตกฺกสิลายํ มนฺเต อุคฺคณฺหิตฺวา ทิสาปาโมกฺโข อาจริโย หุตฺวา พาราณสิยํ พหู ขตฺติยกุมาเร จ พฺราหฺมณกุมาเร จ มนฺเต วาเจสิฯ ตสฺส สนฺติเก เอโก พฺราหฺมณมาณโว ตโย เวเท ปคุเณ อกาสิ, เอกปเทปิ นิกฺกงฺขี ปิฏฺฐิอาจริโย หุตฺวา มนฺเต วาเจสิฯ โส อปเรน สมเยน ฆราวาสํ คเหตฺวา ฆราวาสจินฺตาย อาวิลจิตฺโต มนฺเต ปริวตฺเตตุํ นาสกฺขิฯ อถ นํ อาจริโย อตฺตโน สนฺติกํ อาคตํ ‘‘กึ, มาณว, ปคุณา เต มนฺตา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘ฆราวาสคหิตกาลโต ปฏฺฐาย เม จิตฺตํ อาวิลํ ชาตํ, มนฺเต ปริวตฺเตตุํ น สกฺโกมี’’ติ วุตฺเต ‘‘ตาต, อาวิเล จิตฺตมฺหิ ปคุณาปิ มนฺตา น ปฏิภนฺติ, อนาวิเล ปน จิตฺเต อปฺปฏิภาณํ นาม นตฺถี’’ติ วตฺวา อิมา คาถา อาห –

๖๙. ‘‘ยโถทเก อาวิเล อปฺปสนฺเน, น ปสฺสติ สิปฺปิกสมฺพุกญฺจ;
สกฺขรํ วาลุกํ มจฺฉคุมฺพํ, เอวํ อาวิลมฺหิ จิตฺเต;
น โส ปสฺสติ อตฺตทตฺถํ ปรตฺถํฯ

๗๐. ‘‘ยโถทเก อจฺเฉ วิปฺปสนฺเน, โส ปสฺสติ สิปฺปิกสมฺพุกญฺจ;
สกฺขรํ วาลุกํ มจฺฉคุมฺพํ, เอวํ อนาวิลมฺหิ จิตฺเต;
โส ปสฺสติ อตฺถทตฺถํ ปรตฺถ’’นฺติฯ

ตตฺถ **อาวิเล**ติ กทฺทมาลุฬิเตฯ **อปฺปสนฺเน**ติ ตาเยว อาวิลตาย อวิปฺปสนฺเนฯ **สิปฺปิกสมฺพุกญฺจา**ติ สิปฺปิกญฺจ สมฺพุกญฺจฯ **มจฺฉคุมฺพ**นฺติ มจฺฉฆฏํฯ **เอวํ อาวิลมฺหี**ติ เอวเมว ราคาทีหิ อาวิเล จิตฺเตฯ **อตฺตทตฺถํ ปรตฺถ**นฺติ เนว อตฺตทตฺถํ น ปรตฺถํ ปสฺสตีติ อโตฺถฯ **โส ปสฺสตี**ติ เอวเมว อนาวิเล จิตฺเต โส ปุริโส อตฺตทตฺถํ ปรตฺถญฺจ ปสฺสตีติฯ

สตฺถา อิมํ อตีตํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ, สจฺจปริโยสาเน พฺราหฺมณกุมาโร โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิฯ ‘‘ตทา มาณโว อยเมว มาณโว อโหสิ, อาจริโย ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

อนภิรติชาตกวณฺณนา ปญฺจมาฯ

[๑๘๖] ๖. ทธิวาหนชาตกวณฺณนา

วณฺณคนฺธรสูเปโตติ อิทํ สตฺถา เวฬุวเน วิหรนฺโต วิปกฺขเสวึ ภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิฯ วตฺถุ เหฏฺฐา กถิตเมวฯ สตฺถา ปน ‘‘ภิกฺขเว, อสาธุสนฺนิวาโส นาม ปาโป อนตฺถกโร, ตตฺถ มนุสฺสภูตานํ ตาว ปาปสนฺนิวาสสฺส อนตฺถกรตาย กึ วตฺตพฺพํ, ปุเพฺพ ปน อสาเตน อมธุเรน นิมฺพรุกฺเขน สทฺธึ สนฺนิวาสมาคมฺม มธุรรโส ทิพฺพรสปฏิภาโค อเจตโน อมฺพรุกฺโขปิ อมธุโร ติตฺตโก ชาโต’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต กาสิรฏฺเฐ จตฺตาโร ภาตโร พฺราหฺมณา อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา หิมวนฺตปเทเส ปฏิปาฏิยา ปณฺณสาลา กตฺวา วาสํ กปฺปสุํฯ เตสํ เชฏฺฐกภาตา กาลํ กตฺวา สกฺกตฺตํ ปาปุณิฯ โส ตํ การณํ ญตฺวา อนฺตรนฺตรา สตฺตฏฺฐทิวสจฺจเยน เตสํ อุปฏฺฐานํ คจฺฉนฺโต เอกทิวสํ เชฏฺฐกตาปสํ วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิตฺวา – ‘‘ภเนฺต, เกน เต อโตฺถ’’ติ ปุจฺฉิฯ ปณฺฑุโรโค ตาปโส ‘‘อคฺคินา เม อโตฺถ’’ติ อาหฯ โส ตํ สุตฺวา ตสฺส

วาสิผรสุกํ อทาสิฯ วาสิผรสุโก นาม ทเณฺฑ ปเวสนวเสน วาสิปิ โหติ ผรสุปิฯ ตาปโส ‘‘โก เม อิมํ อาทาย ทารูนิ อาหริสฺสตี’’ติ อาหฯ อถ นํ สโกฺก เอวมาห – ‘‘ยทา เต, ภเนฺต, ทารูหิ อโตฺถ, อิมํ ผรสุํ หเตฺถน ปหริตฺวา ‘ทารูนิ เม อาหริตฺวา อคฺคึ กโรหี’ติ วเทยฺยาสิ, ทารูนิ อาหริตฺวา อคฺคึ กตฺวา ทสฺสตี’’ติฯ ตสฺส วาสิผรสุกํ ทตฺวา ทุติยมฺปิ อุปสงฺกมิตฺวา ‘‘ภเนฺต, เกน เต อโตฺถ’’ติ ปุจฺฉิฯ ตสฺส ปณฺณสาลาย หตฺถิมโคฺค โหติ, โส หตฺถีหิ อุปทฺทุโต ‘‘หตฺถีนํ เม วเสน ทุกฺขํ อุปฺปชฺชติ, เต ปลาเปหี’’ติ อาหฯ สโกฺก ตสฺส เอกํ เภรึ อุปนาเมตฺวา ‘‘ภเนฺต, อิมสฺมึ ตเล ปหเฏ ตุมฺหากํ ปจฺจามิตฺตา ปลายิสฺสนฺติ, อิมสฺมึ ตเล ปหเฏ เมตฺตจิตฺตา หุตฺวา จตุรงฺคินิยา เสนาย ปริวาเรสฺสนฺตี’’ติ วตฺวา ตํ เภรึ ทตฺวา กนิฎฺฐสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา ‘‘ภเนฺต, เกน เต อโตฺถ’’ติ ปุจฺฉิฯ โสปิ ปณฺฑุโรคธาตุโกว, ตสฺมา ‘‘ทธินา เม อโตฺถ’’ติ อาหฯ สโกฺก ตสฺส เอกํ ทธิฆฎํ ทตฺวา ‘‘สเจ ตุเมฺห อิจฺฉมานา อิมํ อาสิเญฺจยฺยาถ, มหานที หุตฺวา มโหฆํ ปวเตฺตตฺวา ตุมฺหากํ รชฺชํ คเหตฺวา ทาตุํ สมโตฺถปิ ภวิสฺสตี’’ติ วตฺวา ปกฺกามิฯ ตโต ปฎฺฐาย วาสิผรสุโก เชฎฺฐภาติกสฺส อคฺคึ กโรติ, อิตเรน เภริตเล ปหเฏ หตฺถี ปลายนฺติ, กนิโฎฺฐ ทธึ ปริภุญฺชติฯ

ตสฺมึ กาเล เอโก สูกโร เอกสฺมึ ปุราณคามฎฺฐาเน จรโนฺต อานุภาวสมฺปนฺนํ เอกํ มณิกฺขนฺธํ อทฺทสฯ โส ตํ มณิกฺขนฺธํ มุเขน ฑํสิตฺวา ตสฺสานุภาเวน อากาเส อุปฺปติตฺวา สมุทฺทสฺส มเชฺฌ เอกํ ทีปกํ คนฺตฺวา ‘‘เอตฺถ ทานิ มยา วสิตุํ วฎฺฎตี’’ติ โอตริตฺวา ผาสุกฎฺฐาเน เอกสฺส อุทุมฺพรรุกฺขสฺส เหฎฺฐา วาสํ กเปฺปสิฯ โส เอกทิวสํ ตสฺมึ รุกฺขมูเล มณิกฺขนฺธํ ปุรโต ฐเปตฺวา นิทฺทํ โอกฺกมิฯ อเถโก กาสิรฎฺฐวาสี มนุโสฺส ‘‘นิรุปกาโร เอส อมฺหาก’’นฺติ มาตาปิตูหิ เคหา นิกฺกฑฺฒิโต เอกํ ปฎฺฎนคามํ คนฺตฺวา นาวิกานํ กมฺมกาโร หุตฺวา นาวํ อารุยฺห สมุทฺทมเชฺฌ ภินฺนาย นาวาย ผลเก นิปโนฺน ตํ ทีปกํ ปตฺวา ผลาผลานิ ปริเยสโนฺต ตํ สูกรํ นิทฺทายนฺตํ ทิสฺวา สณิกํ คนฺตฺวา มณิกฺขนฺธํ คณฺหิตฺวา ตสฺส อานุภาเวน อากาเส อุปฺปติตฺวา อุทุมฺพรเกฺข นิสีทิตฺวา จิเนฺตสิ – ‘‘อยํ สูกโร อิมสฺส มณิกฺขนฺธสฺส อานุภาเวน อากาสจาริโก หุตฺวา อิธ วสติ มเญฺญ, มยา ปฐมเมว อิมํ สูกรํ มาเรตฺวา มํสํ ขาทิตฺวา ปจฺฉา คนฺตุํ วฎฺฎตี’’ติฯ โส เอกํ ทณฺฑกํ ภญฺชิตฺวา ตสฺส สีเส ปาเตติฯ สูกโร ปพุชฺฌิตฺวา มณึ อปสฺสโนฺต อิโต จิโต จ กมฺปมาโน วิธาวติ, รุเกฺข นิสิโนฺนปุริโส หสิฯ สูกโร โอโลเกโนฺต ตํ ทิสฺวา ตํ รุกฺขํ สีเสน ปหริตฺวา ตเตฺถว มโตฯ

โส ปุริโส โอตริตฺวา อคฺคึ กตฺวา ตสฺส มํสํ ปจิตฺวา ขาทิตฺวา อากาเส อุปฺปติตฺวา หิมวนฺตมตฺถเกน คจฺฉโนฺต อสฺสมปทํ ทิสฺวา เชฎฺฐภาติกสฺส ตาปสสฺส อสฺสเม โอตริตฺวา ทฺวีหตีหํ วสิตฺวา ตาปสสฺส วตฺตปฎิวตฺตํ อกาสิ, วาสิผรสุกสฺส อานุภาวญฺจ ปสฺสิฯ โส ‘‘อิมํ มยา คเหตุํ วฎฺฎตี’’ติ มณิกฺขนฺธสฺส อานุภาวํ ตาปสสฺส ทเสฺสตฺวา ‘‘ภเนฺต, อิมํ มณึ คเหตฺวา วาสิผรสุกํ เทถา’’ติ อาหฯ ตาปโส อากาเสน จริตุกาโม ตํ คเหตฺวา วาสิผรสุกํ อทาสิฯ โส ตํ คเหตฺวา โถกํ คนฺตฺวา วาสิผรสุกํ ปหริตฺวา ‘‘วาสิผรสุก ตาปสสฺส สีสํ ฉินฺทิตฺวา มณิกฺขนฺธํ เม อาหรา’’ติ อาหฯ โส คนฺตฺวา ตาปสสฺส สีสํ ฉินฺทิตฺวา มณิกฺขนฺธํ อาหริฯ โส วาสิผรสุกํ ปฎิจฺฉนฺนฎฺฐาเน ฐเปตฺวา มชฺฌิมตาปสสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา กติปาหํ วสิตฺวา เภริยา อานุภาวํ ทิสฺวา มณิกฺขนฺธํ ทตฺวา เภรึ คณฺหิตฺวา ปุริมนเยเนว ตสฺสปิ สีสํ ฉินฺทาเปตฺวา กนิฎฺฐํ อุปสงฺกมิตฺวา ทธิฆฎสฺส อานุภาวํ ทิสฺวา มณิกฺขนฺธํ ทตฺวา ทธิฆฎํ คเหตฺวา ปุริมนเยเนว ตสฺส สีสํ ฉินฺทาเปตฺวา มณิกฺขนฺธญฺจ วาสิผรสุกญฺจ เภริญฺจ ทธิฆฎญฺจ คเหตฺวา อากาเส อุปฺปติตฺวา พาราณสิยา อวิทูเร ฐตฺวา พาราณสิรโญฺญ ‘‘ยุทฺธํ วา เม เทตุ รชฺชํ วา’’ติ เอกสฺส ปุริสสฺส หเตฺถ ปณฺณํ ปาเหสิฯ

ราชา สาสนํ สุตฺวาว ‘‘โจรํ คณฺหิสฺสามี’’ติ นิกฺขมิฯ โส เอกํ เภริตลํ ปหริ, จตุรงฺคินี เสนา ปริวาเรสิฯ รโญฺญ อวตฺถรณภาวํ ญตฺวา ทธิฆฏํ วิสฺสเชฺชสิ, มหานที ปวตฺติฯ มหาชโน ทธิมฺหิ โอสีทิตฺวา นิกฺขมิตุํ นาสกฺขิฯ วาสิผรสุกํ ปหริตฺวา ‘‘รโญฺญ สีสํ อาหรา’’ติ อาห, วาสิผรสุโก คนฺตฺวา รโญฺญ สีสํ อาหริตฺวา ปาทมูเล นิกฺขิปิฯ เอโกปิ อาวุธํ อุกฺขิปิตุํ นาสกฺขิฯ โส มหนฺเตน พเลน ปริวุโต นครํ ปวิสิตฺวา อภิเสกํ กาเรตฺวา ทธิวาหโน นาม ราชา หุตฺวา ธเมฺมน สเมน รชฺชํ กาเรสิฯ

ตเสฺสกทิวสํ มหานทิยํ ชาลกรณฺฑเก กีฬนฺตสฺส กณฺณมุณฺฑทหโต เทวปริโภคํ เอกํ อมฺพปกฺกํ อาคนฺตฺวา ชาเล ลคฺคิ, ชาลํ อุกฺขิปนฺตา ตํ ทิสฺวา รโญฺญ อทํสุฯ ตํ มหนฺตํ ฆฏปฺปมาณํ ปริมณฺฑลํ สุวณฺณวณฺณํ อโหสิฯ ราชา ‘‘กิสฺส ผลํ นาเมต’’นฺติ วนจรเก ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อมฺพผล’’นฺติ สุตฺวา ปริภุญฺชิตฺวา ตสฺส อฏฺฐึ อตฺตโน อุยฺยาเน โรปาเปตฺวา ขีโรทเกน สิญฺจาเปสิฯ รุกฺโข นิพฺพตฺติตฺวา ตติเย สํวจฺฉเร ผลํ อทาสิฯ อมฺพสฺส สกฺกาโร มหา อโหสิ, ขีโรทเกน สิญฺจนฺติ, คนฺธปญฺจงฺคุลิกํ เทนฺติ, มาลาทามานิ ปริกฺขิปนฺติ, คนฺธเตเลน ทีปํ ชาเลนฺติ, ปริเกฺขโป ปนสฺส ปฏสาณิยา อโหสิฯ ผลานิ มธุรานิ สุวณฺณวณฺณานิ อเหสุํฯ ทธิวาหน ราชา อเญฺญสํ ราชูนํ อมฺพผลํ เปเสเนฺต อฏฺฐิโต รุกฺขนิพฺพตฺตนภเยน องฺกุรนิพฺพตฺตนฏฺฐานํ มณฺฑูกกณฺฏเกน วิชฺฌิตฺวา เปเสสิฯ เตสํ อมฺพํ ขาทิตฺวา อฏฺฐิ โรปิตํ น สมฺปชฺชติฯ เต ‘‘กึ นุ โข เอตฺถ การณ’’นฺติ ปุจฺฉนฺตา ตํ การณํ ชานิสุฯ

อเถโก ราชา อุยฺยานปาลํ ปโกฺกสิตฺวา ‘‘ทธิวาหนสฺส อมฺพผลานํ รสํ นาเสตฺวา ติตฺตกภาวํ กาตุํ สกฺขิสฺสสี’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อาม, เทวา’’ติ วุเตฺต ‘‘เตน หิ คจฺฉาหี’’ติ สหสฺสํ ทตฺวา เปเสสิฯ โส พาราณสึ คนฺตฺวา ‘‘เอโก อุยฺยานปาโล อาคโต’’ติ รโญฺญ อาโรจาเปตฺวา เตน ปโกฺกสาปิโต ปวิสิตฺวา ราชานํ วนฺทิตฺวา ‘‘ตฺวํ อุยฺยานปาโล’’ติ ปุโฏฺฐ ‘‘อาม, เทวา’’ติ วตฺวา อตฺตโน อานุภาวํ วเณฺณสิฯ ราชา ‘‘คจฺฉ อมฺหากํ อุยฺยานปาลสฺส สนฺติเก โหหี’’ติ อาหฯ เต ตโต ปฏฺฐาย เทฺว ชนา อุยฺยานํ ปฏิชคฺคนฺติฯ อธุนาคโต อุยฺยานปาโล อกาลปุปฺผานิ สุฏฺฐุ ปุปฺผาเปโนฺต อกาลผลานิ คณฺหาเปโนฺต อุยฺยานํ รมณียํ อกาสิฯ ราชา ตสฺส ปสีทิตฺวา โปราณกอุยฺยานปาลํ นีหริตฺวา ตเสฺสว อุยฺยานํ อทาสิฯ โส อุยฺยานสฺส อตฺตโน หตฺถคตภาวํ ญตฺวา อมฺพรุกฺขํ ปริวาเรตฺวา นิเมฺพ จ ผคฺควลฺลิโย จ โรเปสิ, อนุปุเพฺพน นิมฺพา วฑฺฒิํสุ, มูเลหิ มูลานิ, สาขาหิ จ สาขา สํสฏฺฐา โอนทฺธวินทฺธา อเหสุํฯ เตน อสาตอมธุรสํสเคฺคน ตาวมธุรผโล อโมฺพ ติตฺตโก ชาโต นิมฺพปณฺณสทิสรโส, อมฺพผลานํ ติตฺตกภาวํ ญตฺวา อุยฺยานปาโล ปลายิฯ

ทธิวาหโน อุยฺยานํ คนฺตฺวา อมฺพผลํ ขาทโนฺต มุเข ปวิฏฺฐํ อมฺพรสํ นิมฺพกสฏํ วิย อโชฺฌหริตุํ อสโกฺกโนฺต กกฺการเตฺวา นิฏฺฐุภิฯ ตทา โพธิสโตฺต ตสฺส อตฺถธมฺมานุสาสโก อมจฺโจ อโหสิฯ ราชา โพธิสตฺตํ อามเนฺตตฺวา ‘‘ปณฺฑิต, อิมสฺส รุกฺขสฺส โปราณกปริหารโต ปริหีนํ นตฺถิ, เอวํ สเนฺตปิสฺส ผลํ ติตฺตกํ ชาตํ, กึ นุ โข การณ’’นฺติ ปุจฺฉโนฺต ปฐมํ คาถมาห –

๗๑. ‘‘วณฺณคนฺธรสูเปโต , อโมฺพยํ อหุวา ปุเร;
ตเมว ปูชํ ลภมาโน, เกนโมฺพ กฏุกปฺผโล’’ติฯ

อถสฺส การณํ อาจิกฺขโนฺต โพธิสโตฺต ทุติยํ คาถมาห –

๗๒. ‘‘ปุจิมนฺทปริวาโร, อโมฺพ เต ทธิวาหน;
มูลํ มูเลน สํสฏฺฐํ, สาขา สาขา นิเสวเร;

อสาตสนฺนิวาเสน, เตนโมฺพ กฏุกปฺผโล’’ติฯ

ตตฺถ **ปุจิมนฺทปริวาโร**ติ นิมฺพรุกฺขปริวาโรฯ **สาขา สาขา นิเสวเร**ติ ปุจิมนฺทสฺส สาขาโย อมฺพรุกฺขสฺส สาขาโย นิเสวนฺติฯ **อสาตสนฺนิวาเสนา**ติ อมธุเรหิ ปุจิมเนฺทหิ สทฺธึ สนฺนิวาเสนฯ **เตนา**ติ เตน การเณน อยํ อโมฺพ กฏุกปฺผโล อสาตผโล ติตฺตกผโล ชาโตติฯ

ราชา ตสฺส วจนํ สุตฺวา สเพฺพปิ ปุจิมเนฺท จ ผคฺคววลฺลิโย จ ฉินฺทาเปตฺวา มูลานิ อุทฺธราเปตฺวา สมนฺตา อมธุรปํสุํ หราเปตฺวา มธุรปํสุํ ปกฺขิปาเปตฺวา ขีโรทกสกฺขโรทกคโนฺธทเกหิ อมฺพํ ปฏิชคฺคาเปสิฯ โส มธุรสํสเคฺคน ปุน มธุโรว อโหสิฯ ราชา ปกติอุยฺยานปาลเสฺสว อุยฺยานํ นิยฺยาเทตฺวา ยาวตายุกํ ฐตฺวา ยถากมฺมํ คโตฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา อหเมว ปณฺฑิตามโจฺจ อโหสิ’’นฺติฯ

ทธิวาหนชาตกวณฺณนา ฉฏฺฐาฯ

[๑๘๗] ๗. จตุมฏฺฐชาตกวณฺณนา

อุเจฺจ วิฏภิมารุยฺหาติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต อญฺญตรํ มหลฺลกภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิฯ เอกทิวสํ กิร ทฺวีสุ อคฺคสาวเกสุ อญฺญมญฺญํ ปญฺหปุจฺฉนวิสฺสชฺชนกถาย นิสิเนฺนสุ เอโก มหลฺลโก ภิกฺขุ เตสํ สนฺติกํ คนฺตฺวา ตติโย หุตฺวา นิสีทิตฺวา ‘‘ภเนฺต, มยมฺปิ ตุเมฺห ปญฺหํ ปุจฺฉิสฺสาม, ตุเมฺหปิ อตฺตโน กงฺขํ อเมฺห ปุจฺฉถา’’ติ อาหฯ เถรา ตํ ชิคุจฺฉิตฺวา อุฏฺฐาย ปกฺกมิํสุฯ เถรานํ ธมฺมํ โสตุํ นิสินฺนปริสา สมาคมสฺส ภินฺนกาเล สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา ‘‘กึ อกาเล อาคตตฺถา’’ติ วุเตฺต ตํ การณํ อาโรจยิํสุฯ สตฺถา ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว สาริปุตฺตโมคฺคลฺลานา เอตํ ชิคุจฺฉิตฺวา อกเถตฺวา ปกฺกมนฺติ, ปุเพฺพปิ ปกฺกมิํสู’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต อรญฺญายตเน รุกฺขเทวตา อโหสิฯ อถ เทฺว หํสโปตกา จิตฺตกูฏปพฺพตา นิกฺขมิตฺวา ตสฺมิํ รุเกฺข นิสีทิตฺวา โคจราย คนฺตฺวา นิวตฺตนฺตาปิ ตสฺมิํเยว วิสฺสมิตฺวา จิตฺตกูฏํ คจฺฉนฺติฯ คจฺฉเนฺต คจฺฉเนฺต กาเล เตสํ โพธิสเตฺตน สทฺธิํ วิสฺสาโส อโหสิฯ คจฺฉนฺตา จ อาคจฺฉนฺตา จ อญฺญมญฺญํ สโมฺมทิตฺวา ธมฺมกถํ กเถตฺวา ปกฺกมิํสุฯ อเถกทิวสํ เตสุ รุกฺขเคฺค นิสีทิตฺวา โพธิสเตฺตน สทฺธิํ กเถเนฺตสุ เอโก สิงฺคาโล ตสฺส รุกฺขสฺส เหฏฺฐา ฐตฺวา เตหิ หํสโปตเกหิ สทฺธิํ มเนฺตโนฺต ปฐมํ คาถมาห –

๗๓. ‘‘อุเจฺจ วิฏภิมารุยฺห, มนฺตยโวฺห รโหคตา;
นีเจ โอรุยฺห มนฺตโวฺห, มิคราชาปิ โสสฺสตี’’ติฯ

ตตฺถ **อุเจฺจ วิฏภิมารุยฺหา**ติ ปกติยา จ อุเจฺจ อิมสฺมิํ รุเกฺข อุจฺจตรํ เอกํ วิฏปํ อภิรุหิตฺวาฯ **มนฺตยโวฺห**ติ มเนฺตถ กเถถฯ **นีเจ โอรุยฺหา**ติ โอตริตฺวา นีเจ ฐาเน ฐตฺวา มเนฺตถฯ **มิคราชาปิ โสสฺสตี**ติ อตฺตานํ มิคราชานํ กตฺวา อาหฯ หํสโปตกา ชิคุจฺฉิตฺวา อุฏฺฐาย จิตฺตกูฏเมว คตาฯ

เตสํ คตกาเล โพธิสโตฺต สิงฺคาลสฺส ทุติยํ คาถมาห –

๗๔. ‘‘ยํ สุวโณฺณ สุวเณฺณน, เทโว เทเวน มนฺตเย;
กึ เตตฺถ จตุมฏฺฐสฺส, พิลํ ปวิส ชมฺพุกา’’ติฯ

ตตฺถ **สุวโณฺณ**ติ สุนฺทรวโณฺณฯ **สุวเณฺณนา**ติ ทุติเยน หํสโปตเกนฯ **เทโว เทเวนา**ติ เตเยว เทฺว เทเว กตฺวา กเถติฯ **จตุมฏฺฐสฺสา**ติ สรีเรน ชาติยา สเรน คุเณนาติ อิเมหิ จตูหิ มฏฺฐสฺส สุทฺธสฺสาติ อกฺขรโตฺถฯ อสุทฺธํเยว ปน ตํ ปสํสาวจเนน นินฺทโนฺต เอวมาห, จตูหิ ลามกสฺส กิํ เต เอตฺถ สิงฺคาลสฺสาติ อยเมตฺถ อธิปฺปาโยฯ **“พิลํ ปวิสา”**ติ อิทํ โพธิสโตฺต เภรวารมฺมณํ ทเสฺสตฺวา ตํ ปลาเปโนฺต อาหฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา สิงฺคาโล มหลฺลโก อโหสิ, เทฺว หํสโปตกา สาริปุตฺตโมคฺคลฺลานา, รุกฺขเทวตา ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

จตุมฏฺฐชาตกวณฺณนา สตฺตมาฯ

[๑๘๘] ๘. สีหโกตฺถุชาตกวณฺณนา

สีหงฺคุลี สีหนโขติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต โกกาลิกํ อารพฺภ กเถสิฯ เอกทิวสํ กิร โกกาลิโก อเณฺณสุ พหุสฺสุเตสุ ธมฺมํ กเถเนฺตสุ สยมฺปิ กเถตุกาโม อโหสีติ สพฺพํ เหฏฺฐา วุตฺตนเยเนว วิตฺถาเรตพฺพํฯ ตํ ปน ปวตฺติํ สุตฺวา สตฺถา ‘‘น, ภิกฺขเว, โกกาลิโก อิทาเนว อตฺตโน สเทฺทน ปากโฏ ชาโต, ปุเพฺพปิ ปากโฏ อโหสี’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต หิมวนฺตปเทเส สีโห หุตฺวา เอกาย สิงฺคาลิยา สทฺธิํ สํวาสมนฺวาย ปุตฺตํ ปฏิลภิฯ โส องฺคุลีหิ นเขหิ เกสเรน วเณฺณน สณฺฐาเนนาติ อิเมหิ อาการเรหิ ปิตุสทิโส อโหสิ, สเทฺทน มาตุสทิโสฯ อเถกทิวสํ เทเว วสฺสิตฺวา วิคเต สีเหสุ นทิตฺวา สีหกีฬํ กีฬเนฺตสุ โสปิ เตสํ อนฺตเร นทิตุกาโม หุตฺวา สิงฺคาลิกํ นาทํ นทิฯ อถสฺส สทฺทํ สุตฺวา สีหา ตุณฺหี อเหสุํฯ ตสฺส สทฺทํ สุตฺวา อปโร โพธิสตฺตสฺส สชาติปุโตฺต ‘‘ตาต, อยํ สีโห วณฺณาทีหิ อเมฺหหิ สมาโน, สโทฺท ปนสฺส อญฺญาทิโส, โก นาเมโส’’ติ ปุจฺฉโนฺต ปฐมํ คาถมาห –

๗๕.‘‘สีหงฺคุลี สีหนโข, สีหปาทปติฏฺฐิโต;
โส สีโห สีหสงฺฆมฺหิ, เอโก นทติ อญฺญถา’’ติฯ

ตตฺถ **สีหปาทปติฏฺฐิโต**ติ สีหปาเทเหว ปติฏฺฐิโตฯ **เอโก นทติ อญฺญถา**ติ เอโกว อวเสสสีเหหิ อสทิเสน สิงฺคาลสเทฺทน นทโนฺต อญฺญถา นทติฯ

ตํ สุตฺวา โพธิสโตฺต ‘‘ตาต, เอส ตว ภาตา สิงฺคาลิยา ปุโตฺต, รูเปน มยา สทิโส, สเทฺทน มาตรา สทิโส’’ติ วตฺวา สิงฺคาลิปุตฺตํ อามเนฺตตฺวา ‘‘ตาต, ตฺวํ อิโต ปฏฺฐาย อิธ วสโนฺต อปฺปสโทฺท วส, สเจ ปุน นทิสฺสสิ, สิงฺคาลภาวํ เต ชานิสฺสนฺตี’’ติ โอวทโนฺต ทุติยํ คาถมาห –

๗๖. ‘‘มา ตฺวํ นทิ ราชปุตฺต, อปฺปสโทฺท วเน วส;
สเรน โข ตํ ชาเนยฺยุํ, น หิ เต เปตฺติโก สโร’’ติฯ

ตตฺถ **ราชปุตฺตา**ติ สีหสฺส มิครโญฺญ ปุตฺตฯ อิมญฺจ ปน โอวาทํ สุตฺวา ปุน โส นทิตุํ นาม น อุสฺสหิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา สิงฺคาโล โกกาลิโก อโหสิ, สชาติปุโตฺต ราหุโล, มิคราชา ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

สีหโกตฺถุชาตกวณฺณนา อฏฺฐมาฯ

[๑๘๙] ๙. สีหจมฺมชาตกวณฺณนา

เนตํ สีหสฺส นทิตนฺติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต โกกาลิกเญฺญว อารพฺภ กเถสิฯ โส อิมสฺมึ กาเล สรภญฺญํ ภณิตุกาโม อโหสิฯ สตฺถา ตํ ปวตฺตึ สุตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต โพธิสตฺโต กสฺสกกุเล นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปตฺโต กสิกมฺเมน ชีวิกํ กปฺเปสิฯ ตสฺมึ กาเล เอโก วาณิโช คทฺรภภาเรน โวหารํ กโรนฺโต วิจรติฯ โส คตคตฏฺฐาเน คทฺรภสฺส ปิฏฺฐิโต ภณฺฑิกํ โอตาเรตฺวา คทฺรภํ สีหจมฺเมน ปารุปิตฺวา สาลิยวเขตฺเตสุ วิสฺสชฺเชติฯ เขตฺตรกฺขกา ตํ ทิสฺวา ‘‘สีโห’’ติ สญฺญาย อุปสงฺกมิตุํ น สกฺโกนฺติฯ อเถกทิวสํ โส วาณิโช เอกสฺมึ คามทฺวาเร นิวาสํ คเหตฺวา ปาตราสํ ปจาเปนฺโต ตโต คทฺรภํ สีหจมฺมํ ปารุปิตฺวา ยวเขตฺเต วิสฺสชฺเชสิฯ เขตฺตรกฺขกา ‘‘สีโห’’ติ สญฺญาย ตํ อุปสงฺกมิตุํ อสโกฺกนฺตา เคหํ คนฺตฺวา อาโรเจสุํฯ สกลคามวาสิโน อาวุธานิ คเหตฺวา สงฺเข ธเมนฺตา เภริโย วาเทนฺตา เขตฺตสมีปํ คนฺตฺวา อุนฺนทึสุ, คทฺรโภ มรณภยภีโต คทฺรภรวํ รวิฯ อถสฺส คทฺรภภาวํ ญตฺวา โพธิสตฺโต ปฐมํ คาถมาห –

๗๗. ‘‘เนตํ สีหสฺส นทิตํ, น พฺยคฺฆสฺส น ทีปิโน;
ปารุโต สีหจมฺเมน, ชมฺโม นทติ คทฺรโภ’’ติฯ

ตตฺถ **ชมฺโม**ติ ลามโกฯ คามวาสิโนปิ ตสฺส คทฺรภภาวํ ญตฺวา ตํ อฏฺฐีนิ ภญฺชนฺตา โปเถตฺวา สีหจมฺมํ อาทาย อคมํสุฯ

อถ โส วาณิโช อาคนฺตฺวา ตํ พฺยสนภาวปฺปตฺตํ คทฺรภํ ทิสฺวา ทุติยํ คาถมาห –

๗๘. ‘‘จิรมฺปิ โข ตํ ขาเทยฺย, คทฺรโภ หริตํ ยวํ;
ปารุโต สีหจมฺเมน, รวมาโนว ทูสยี’’ติฯ

ตตฺถ **ต**นฺติ นิปาตมตฺตํ, อยํ คทฺรโภ อตฺตโน คทฺรภภาวํ อชานาเปตฺวา สีหจมฺเมน ปารุโต จิรมฺปิ กาลํ หริตํ ยวํ ขาเทยฺยาติ อโตฺถฯ **รวมาโนว ทูสยี**ติ อตฺตโน ปน คทฺรภรวํ รวมาโนเวส อตฺตานํ ทูสยิ, นเตฺถตฺถ สีหจมฺมสฺส โทโสติฯ ตสฺมึ เอวํ กเถนฺเตเยว คทฺรโภ ตเตฺถว นิปโนฺน มริ, วาณิโชปิ ตํ ปหาย ปกฺกามิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา วาณิโช เทวทโตฺต อโหสิ, คทฺรโภ โกกาลิโก, ปณฺฑิตกสฺสโก ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

สีหจมฺมชาตกวณฺณนา นวมาฯ

[๑๙๐] ๑๐. สีลานิสํสชาตกวณฺณนา

ปสฺส สทฺธาย สีลสฺสาติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต เอกํ สทฺธํ อุปาสกํ อารพฺภ กเถสิฯ โส กิร สโทฺธ ปสโนฺน อริยสาวโก เอกทิวสํ เชตวนํ คจฺฉโนฺต สายํ อจิรวตินทีตีรํ คนฺตฺวา นาวิเก นาวํ ตีเร ฐเปตฺวา ธมฺมสฺสวนตฺถาย คเต ติเตฺถ นาวํ อทิสฺวา พุทฺธารมฺมณํ ปีตึ คเหตฺวา นทึ โอตริ, ปาทา อุทกมฺหิ น โอสีทึสุฯ โส ปถวีตเล คจฺฉโนฺต วิย เวมชฺฌํ คตกาเล วีจึ ปสฺสิฯ อถสฺส พุทฺธารมฺมณา ปีติ มนฺทา ชาตา, ปาทา โอสีทิตุํ อารภึสุ, โส ปุน พุทฺธารมฺมณํ ปีตึ ทฬฺหํ กตฺวา อุทกปิเฏฺฐเนว คนฺตฺวา เชตวนํ ปวิสิตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ สตฺถา เตน สทฺธึ ปฏิสนฺถารํ กตฺวา ‘‘อุปาสก, กจฺจิ มคฺคํ อาคจฺฉโนฺต อปฺปกิลมเถน อาคโต

สี’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘ภเนฺต, พุทฺธารมฺมณํ ปีตึ คเหตฺวา อุทกปิฏฺเฐ ปติฏฺฐํ ลภิตฺวา ปถวึ มทฺทโนฺต วิย อาคโตมฺหี’’ติ วุเตฺต ‘‘น โข ปน, อุปาสก, ตฺวเญฺญว พุทฺธคุเณ อนุสฺสริตฺวา ปติฏฺฐํ ลโทฺธ, ปุเพฺพปิ อุปาสกา สมุทฺทมเชฺฌ นาวาย ภินฺนาย พุทฺธคุเณ อนุสฺสรนฺตา ปติฏฺฐํ ลภิํสู’’ติ วตฺวา เตน ยาจิโต อตีตํ อาหริฯ

อตีเต กสฺสปสมฺมาสมฺพุทฺธกาเล โสตาปโนฺน อริยสาวโก เอเกน นฺหาปิตกุฏุมฺพิเกน สทฺธิํ นาวํ อภิรุหิ, ตสฺส นฺหาปิตสฺส ภริยา ‘‘อยฺย, อิมสฺส สุขทุกฺขํ ตว ภาโร’’ติ นฺหาปิตํ ตสฺส อุปาสกสฺส หเตฺถ นิกฺขิปิฯ อถ สา นาวา สตฺตเม ทิวเส สมุทฺทมเชฺฌ ภินฺนา, เตปิ เทฺว ชนา เอกสฺมิํ ผลเก นิปนฺนา เอกํ ทีปกํ ปาปุณิํสุฯ ตตฺถ โส นฺหาปิโต สกุเณ มาเรตฺวา ปจิตฺวา ขาทโนฺต อุปาสกสฺสปิ เทติฯ อุปาสโก ‘‘อลํ มยฺห’’นฺติ น ขาทติฯ โส จิเนฺตสิ – ‘‘อิมสฺมิํ ฐาเน อมฺหากํ ฐเปตฺวา ตีณิ สรณานิ อญฺญา ปติฏฺฐา นตฺถี’’ติฯ โส ติณฺณํ รตนานํ คุเณ อนุสฺสริฯ อถสฺสานุสฺสรนฺตสฺส ตสฺมิํ ทีปเก นิพฺพโตฺต นาคราชา อตฺตโน สรีรํ มหานาวํ กตฺวา มาเปสิ, สมุทฺทเทวตา นิยามโก อโหสิ, นาวา สตฺตหิ รตเนหิ ปูรยิตฺถ, ตโย กูปกา อินฺทนีลมณิมยา อเหสุํ, สุวณฺณมโย ลงฺกาโร, รชตมยานิ โยตฺตานิ, สุวณฺณมยานิ ยฏฺฐิผิยานิฯ

สมุทฺทเทวตา นาวาย ฐตฺวา ‘‘อตฺถิ ชมฺพุทีปคมิกา’’ติ โฆเสสิฯ อุปาสโก ‘‘มยํ คมิสฺสามา’’ติ อาหฯ เตน หิ เอหิ, นาวํ อภิรุหาติฯ โส นาวํ อภิรุหิตฺวา นฺหาปิตํ ปโกฺกสิ, สมุทฺทเทวตา – ‘‘ตุยฺหเญฺญว ลพฺภติ, น เอตสฺสา’’ติ อาหฯ ‘‘กิํการณา’’ติ? ‘‘เอตสฺส สีลคุณาจาโร นตฺถิ, ตํ การณํฯ อหญฺหิ ตุยฺหํ นาวํ อาหริํ, น เอตสฺสา’’ติฯ ‘‘โหตุ, อหํ อตฺตนา ทิเนฺนทาเนน รกฺขิตสีเลน ภาวิตภาวนาย เอตสฺส ปตฺติํ ทมฺมี’’ติฯ นฺหาปิโต ‘‘อนุโมทามิ, สามี’’ติ อาหฯ เทวตา ‘‘อิทานิ คณฺหิสฺสามี’’ติ ตมฺปิ อาโรเปตฺวา อุโภปิ ชเน สมุทฺทา นิกฺขาเมตฺวา นทิยา พาราณสิํ คนฺตฺวา อตฺตโน อานุภาเวน ทฺวินฺนมฺปิ เตสํ เคเห ธนํ ปติฏฺฐเปตฺวา ‘‘ปณฺฑิเตเหว สทฺธิํ สํสโคฺค นาม กาตโพฺพฯ สเจ หิ อิมสฺส นฺหาปิตสฺส อิมินา อุปาสเกน สทฺธิํ สํสโคฺค นาภวิสฺส, สมุทฺทมเชฺฌเยว นสฺสิสฺสา’’ติ ปณฺฑิตสํสคฺคคุณํ กถยมานา อิมา คาถา อโวจ –

๗๙. ‘‘ปสฺส สทฺธาย สีลสฺส, จาคสฺส จ อยํ ผลํ;
นาโค นาวาย วเณฺณน, สทฺธํ วหตุปาสกํฯ

๘๐. ‘‘สพฺภิเรว สมาเสถ, สพฺภิ กุเพฺพถ สนฺถวํ;
สตญฺหิ สนฺนิวาเสน, โสตฺถิํ คจฺฉติ นฺหาปิโต’’ติฯ

ตตฺถ **ปสฺสา**ติ กญฺจิ อนิยเมตฺวา ปสฺสถาติ อาลปติฯ **สทฺธายา**ติ โลกิยโลกุตฺตราย สทฺธายฯ สีเลปิ เอเสว นโยฯ **จาคสฺสา**ติ เทยฺยธมฺมปริจฺจาคสฺส เจว กิเลสปริจฺจาคสฺส จฯ **อยํ ผล**นฺติ อิทํ ผลํ, คุณํ อานิสํสนฺติ อโตฺถฯ อถ วา จาคสฺส จ ผลํ ปสฺส, อยํ นาโค นาวาย วเณฺณนาติ เอวเมฺปตฺถ อโตฺถ ทฏฺฐโพฺพฯ **นาวาย วเณฺณนา**ติ นาวาย สณฺฐาเนนฯ **สทฺธ**นฺติ ตีสุ รตเนสุ ปติฏฺฐิตสทฺธํฯ **สพฺภิเรวา**ติ ปณฺฑิเตหิเยว ฯ **สมาเสถา**ติ เอกโต อาวเสยฺย, อุปวเสยฺยาติ อโตฺถฯ **กุเพฺพถา**ติ กเรยฺยฯ **สนฺถว**นฺติ มิตฺตสนฺถวํฯ ตณฺหาสนฺถโว ปน เกนจิปิ สทฺธิํ น กาตโพฺพฯ **นฺหาปิโต**ติ นฺหาปิตกุฏุมฺพิโกฯ ‘‘นหาปิโต’’ติปิ ปาโฐฯ

เอวํ สมุทฺทเทวตา อากาเส ฐตฺวา ธมฺมํ เทเสตฺวา โอวทิตฺวา นาคราชานํ คณฺหิตฺวา อตฺตโน วิมานเมว อคมาสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – สจฺจปริโยสาเน อุปาสโก สกทาคามิผเล ปติฏฺฐหิฯ ‘‘ตทา โสตาปนฺนอุปาสโก ปรินิพฺพายิ, นาคราชา สาริปุตฺโต อโหสิ, สมุทฺทเทวตา ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

สีลานิสํสชาตกวณฺณนา ทสมาฯ

อสทิสวคฺโค จตุตฺโถฯ

ตสฺสุทฺทานํ –

อสทิสญฺจ สงฺคามํ, วาโลทกํ คิริทตฺตํ;
นภิรติ ทธิวาหํ, จตุมฏฺฐํ สีหโกฏฺฐํ;
สีหจมฺมํ สีลานิสํสํฯ

๕. รุหกวโคฺค

[๑๙๑] ๑. รุหกชาตกวณฺณนา

อปิ รุหก ฉินฺนาปีติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต ปุราณทุติยิกาปโลภนํ อารพฺภ กเถสิฯ วตฺถุ อฏฺฐกนิปาเต **อินฺทฺริยชาตเก** (ชา. ๑.๘.๖๐ อาทโย) อาวิภวิสฺสติฯ สตฺถา ปน ตํ ภิกฺขุํ ‘‘อยํ เต ภิกฺขุ อิตฺถี อนตฺถการิกา, ปุเพฺพปิ เต เอสา สราชิกาย ปริสาย มเชฺฌ ลชฺชาเปตฺวา เคหา นิกฺขมนาการํ กาเรสี’’ติ วตฺวา เตน ยาจิโต อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต ตสฺส อคฺคมเหสิยา กุจฺฉิมฺหิ นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปโตฺต ปิตุ อจฺจเยน รเชฺช ปติฏฺฐาย ธเมฺมน รชฺชํ กาเรสิฯ ตสฺส รุหโก นาม ปุโรหิโต อโหสิ, ตสฺส ปุราณี นาม พฺราหฺมณี ภริยาฯ ราชา พฺราหฺมณสฺส อสฺสภณฺฑเกน อลงฺกริตฺวา อสฺสํ อทาสิฯ โส ตํ อสฺสํ อารุยฺห รโญฺญ อุปฏฺฐานํ คจฺฉติฯ อถ นํ อลงฺกตอสฺสสฺส ปิเฏฺฐ นิสีทิตฺวา คจฺฉนฺตํ อาคจฺฉนฺตญฺจ ทิสฺวา ตหึ ตหึ ฐิตา มนุสฺสา ‘‘อโห อสฺสสฺส รูปํ, อโห อโสฺส โสภตี’’ติ อสฺสเมว ปสํสนฺติฯ โส เคหํ อาคนฺตฺวา ปาสาทํ อภิรุยฺห ภริยํ อามเนฺตสิ – ‘‘ภเทฺท , อมฺหากํ อโสฺส อติวิย โสภติ, อุโภสุ ปเสฺสสุ ฐิตา มนุสฺสา อมฺหากํ อสฺสเมว วเณฺณนฺตี’’ติฯ สา ปน พฺราหฺมณี โถกํ ฉินฺนิกา ธุตฺติกธาตุกา, เตน นํ เอวมาห – ‘‘อยฺย, ตฺวํ อสฺสสฺส โสภนการณํ น ชานาสิ, อยํ อโสฺส อตฺตโน อลงฺกตํ อสฺสภณฺฑกํ นิสฺสาย โสภติ, สเจ ตฺวมฺปิ อโสฺส วิย โสภิตุกาโม อสฺสภณฺฑกํ ปิฬนฺธิตฺวา อนฺตรวีถึ โอรุยฺห อโสฺส วิย ปาเทหิ โกฏฺฏยมาโน คนฺตฺวา ราชานํ ปสฺส, ราชาปิ ตํ วณฺณยิสฺสติ, มนุสฺสาปิ ตเญฺญว วณฺณยิสฺสนฺตี’’ติฯ

โส อุมฺมตฺตกชาติโก พฺราหฺมโณ ตสฺสา วจนํ สุตฺวา ‘‘อิมินา นาม การเณน สา มํ วทตี’’ติ อชานิตฺวา ตถาสญฺญี หุตฺวา ตถา อกาสิฯ เย เย ปสฺสนฺติ, เต เต ปริหาสํ กโรนฺตา ‘‘โสภติ อาจริโย’’ติ วทึสุฯ ราชา ปน นํ ‘‘กึ, อาจริย, ปิตฺตํ เต กุปิตํ , อุมฺมตฺตโกสิ ชาโต’’ติ อาทีนิ วตฺวา ลชฺชาเปสิฯ ตสฺมึ กาเล พฺราหฺมโณ ‘‘อยุตฺตํ มยา กต’’นฺติ ลชฺชิโต พฺราหฺมณิยา กุชฺฌิตฺวา ‘‘ตายมฺหิ สราชิกาย ปริสาย อนฺตเร ลชฺชาปิโต, โปเถตฺวา ตํ นิกฺกฑฺฒิสฺสามี’’ติ เคหํ อคมาสิฯ ธุตฺติกพฺราหฺมณี ตสฺส กุชฺฌิตฺวา อาคมนภาวํ ญตฺวา ปุเรตรเญฺญว จูฬทฺวาเรน นิกฺขมิตฺวา ราชนิเวสนํ คนฺตฺวา จตูหปญฺจาหํ ตเตฺถว อโหสิฯ ราชา ตํ การณํ ญตฺวา ปุโรหิตํ ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘อาจริย, มาตุคามสฺส นาม โทโส โหติเยว, พฺราหฺมณิยา ขมิตุํ วฏฺฏตี’’ติ ขมาปนตฺถาย ปฐมํ คาถมาห –

๘๑. ‘‘อปิ รุหก ฉินฺนาปิ, ชิยา สนฺธียเต ปุน;
สนฺธียสฺสุ ปุราณิยา, มา โกธสฺส วสํ คมี’’ติฯ

ตตฺรายํ สเงฺขปโตฺถ – โภ รุหก, นนุ ฉินฺนาปิ ธนุชิยา ปุน สนฺธียติ ฆฎียติ, เอวเมว ตฺวมฺปิ ปุราณิยา สทฺธึ สนฺธียสฺสุ, โกธสฺส วสํ มา คมีติฯ

ตํ สุตฺวา รุหโก ทุติยํ คาถมาห –

๘๒. ‘‘วิชฺชมาเนสุ วาเกสุ, วิชฺชมาเนสุ การิสุ;
อญฺญํ ชิยํ กริสฺสามิ, อลเญฺญว ปุราณิยา’’ติฯ

ตสฺสโตฺถ – มหาราช, ธนุการมุทุวาเกสุ จ ชิยการเกสุ จ มนุเสฺสสุ วิชฺชมาเนสุ อญฺญํ ชิยํ กริสฺสามิ, อิมาย ฉินฺนาย ปุราณิยา ชิยาย อลํ, นตฺถิ เม โกจิ อโตฺถติฯ เอวญฺจ ปน วตฺวา ตํ นีหริตฺวา อญฺญํ พฺราหฺมณึ อาเนสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – สจฺจปริโยสาเน อุกฺกณฺฐิตภิกฺขุ โสตาปตฺติผเล ปติฎฺฐหิฯ ‘‘ตทา, พฺราหฺมณี, ปุราณทุติยิกา อโหสิ, รุหโก อุกฺกณฺฐิตภิกฺขุ, พาราณสิราชา ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

รุหกชาตกวณฺณนา ปฐมาฯ

[๑๙๒] ๒. สิริกาฬกณฺณิชาตกวณฺณนา

อิตฺถี สิยา รูปวตีติ อิทํ สิริกาฬกณฺณิชาตกํ มหาอุมงฺคชาตเก อาวิภวิสฺสติฯ

สิริกาฬกณฺณิชาตกวณฺณนา ทุติยาฯ

[๑๙๓] ๓. จูฬปทุมชาตกวณฺณนา

อยเมว สา อหมปิ โส อนโญฺญติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต อุกฺกณฺฐิตภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิฯ วตฺถุ **อุมฺมาทนฺตีชาตเก** (ชา. ๒.๒๐.๕๗ อาทโย) อาวิภวิสฺสติฯ โส ปน ภิกฺขุ สตฺถารา ‘‘สจฺจํ กิร ตฺวํ, ภิกฺขุ, อุกฺกณฺฐิโต’’ติ วุเตฺต ‘‘สจฺจํ, ภควา’’ติ วตฺวา ‘‘เกน ปน ตฺวํ อุกฺกณฺฐาปิโต’’ติ วุเตฺต ‘‘อหํ, ภเนฺต, เอกํ อลงฺกตปฎิยตฺตํ มาตุคามํ ทิสฺวา กิเลสานุวตฺตโก หุตฺวา อุกฺกณฺฐิโตมฺหี’’ติ อาหฯ อถ นํ สตฺถา ‘‘ภิกฺขุ, มาตุคาโม นาม อกตญฺญู มิตฺตทุพฺภี พหุมายา, โปราณกปณฺฑิตาปิ อตฺตโน ทกฺขิณชาณุโลหิตํ ปาเยตฺวา ยาวชีวิตทานมฺปิ ทตฺวา มาตุคามสฺส จิตฺตํ น ลภึสู’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต ตสฺส อคฺคมเหสิยา กุจฺฉิมฺหิ นิพฺพตฺติ, นามคฺคหณทิวเส จสฺส ‘‘ปทุมกุมาโร’’ติ นามํ อกํสุฯ ตสฺส อปเรน ฉ กนิฎฺฐภาติกา อเหสุํฯ เต สตฺตปิ ชนา อนุปุเพฺพน วุฑฺฒิมนฺวาย ฆราวาสํ คเหตฺวา รโญฺญ สหายา วิย วิจรนฺติฯ อเถกทิวสํ ราชา ราชงฺคณํ โอโลเกโนฺต ฐิโต เต มหาปริวาเรน ราชุปฎฺฐานํ อาคจฺฉเนฺต ทิสฺวา ‘‘อิเม มํ วธิตฺวา รชฺชมฺปิ คเณฺหยฺยุ’’นฺติ อาสงฺกํ อุปฺปาเทตฺวา เต ปโกฺกสาเปตฺวา – ‘‘ตาตา, ตุเมฺห อิมสฺมึ นคเร วสิตุํ น ลภถ, อญฺญตฺถ คนฺตฺวา มม อจฺจเยน อาคนฺตฺวา กุลสนฺตกํ รชฺชํ คณฺหถา’’ติ อาหฯ เต ปิตุ วจนํ สมฺปฎิจฺฉิตฺวา โรทิตฺวา กนฺทิตฺวา อตฺตโน อตฺตโน ฆรานิ คนฺตฺวา ปชาปติโย อาทาย ‘‘ยตฺถ วา ตตฺถ วา คนฺตฺวา ชีวิสฺสามา’’ติ นครา นิกฺขมิตฺวา มคฺคํ คจฺฉนฺตา เอกํ กนฺตารํ ปตฺวา อนฺนปานํ อลภมานา ขุทํ อธิวาเสตุํ อสโกฺกนฺตา ‘‘มยํ ชีวมานา อิตฺถิโย ลภิสฺสามา’’ติ กนิฎฺฐสฺส ภริยํ มาเรตฺวา เตรส โกฎฺฐาเส กตฺวา มํสํ ขาทึสุฯ

โพธิสโตฺต อตฺตโน จ ภริยาย จ ลทฺธโกฏฺฐาเสสุ เอกํ ฐเปตฺวา เอกํ เทฺวปิ ขาทึสุฯ เอวํ ฉ ทิวเส ฉ อิตฺถิโย มาเรตฺวา มํสํ ขาทึสุฯ

โพธิสโตฺต ปน ทิวเส ทิวเส เอเกกํ ฐเปตฺวา ฉ โกฏฺฐาเส ฐเปสิฯ สตฺตเม ทิวเส ''โพธิสตฺตสฺส ภริยํ มาเรสฺสามา''ติ วุเตฺต โพธิสโตฺต เต ฉ โกฏฺฐาเส เตสํ ทตฺวา ''อชฺช ตาว อิเม ฉ โกฏฺฐาเส ขาทถ, เสฺว ชานิสฺสามา''ติ วตฺวา เตสํ มํสํ ขาทิตฺวา นิทฺทายนกาเล ภริยํ คเหตฺวา ปลายิฯ สา โถกํ คนฺตฺวา ''คนฺตุํ น สโกฺกมิ, สามี''ติ อาหฯ อถ นํ โพธิสโตฺต ขเนฺธนาทาย อรุณุคฺคมนเวลาย กนฺตารา นิกฺขมิฯ สา สูริเย อุคฺคเต ''ปิปาสิตามฺหิ, สามี''ติ อาหฯ โพธิสโตฺต ''อุทกํ นตฺถิ, ภเทฺท''ติ วตฺวา ปุนปฺปุนํ กถิเต ขเคฺคน ทกฺขิณชาณุกํ ปหริตฺวา – ''ภเทฺท, ปานียํ นตฺถิ, อิทํ ปน เม ทกฺขิณชาณุโลหิตํ ปิวมานา นิสีทาหี''ติ อาหฯ สา ตถา อกาสิฯ เต อนุปุเพฺพน มหาคงฺคํ ปตฺวา ปิวิตฺวา จ นฺหตฺวา จ ผลาผลํ ขาทิตฺวา ผาสุกฏฺฐาเน วิสฺสมิตฺวา เอกสฺมิํ คงฺคานิวตฺตเน อสฺสมปทํ มาเปตฺวา วาสํ กเปฺปสุํฯ

อเถกทิวสํ อุปริคงฺคาย ราชาปราธิกํ โจรํ หตฺถปาเท จ กณฺณนาสญฺจ ฉินฺทิตฺวา เอกสฺมิํ อมฺพณเก นิปชฺชาเปตฺวา มหาคงฺคาย ปวาเหสุํฯ โส มหนฺตํ อฏฺฏสฺสรํ กโรโนฺต ตํ ฐานํ ปาปุณิฯ โพธิสโตฺต ตสฺส กรุณํ ปริเทวิตสทฺทํ สุตฺวา ''ทุกฺขปฺปโตฺต สโตฺต มยิ ฐิเต มา นสฺสี''ติ คงฺคาตีรํ คนฺตฺวา ตํ อุตฺตาเรตฺวา อสฺสมปทํ อาเนตฺวา กาสาวโธวนเลปนาทีหิ วณปฏิกมฺมํ อกาสิฯ ภริยา ปนสฺส ''เอวรูปํ นาม ทุสฺสีลํ กุณฺฐํ คงฺคาย อาวาเหตฺวา ปฏิชคฺคโนฺต วิจรตี''ติ วตฺวา ตํ กุณฺฐํ ชิคุจฺฉมานา นิฏฺฐุภนฺตี วิจรติฯ โพธิสโตฺต ตสฺส วเณสุ สํวิรุเฬฺหสุ ภริยาย สทฺธิํ ตํ อสฺสมปเทเยว ฐเปตฺวา อฏวิโต ผลาผลานิ อาหริตฺวา ตญฺจ ภริยญฺจ โปเสสิฯ เตสุ เอวํ วสเนฺตสุ สา อิตฺถี เอตสฺมิํ กุเณฺฐ ปฏิพทฺธจิตฺตา หุตฺวา เตน สทฺธิํ อนาจารํ จริตฺวา เอเกนุปาเยน โพธิสตฺตํ มาเรตุกามา หุตฺวา เอวมาห – ''สามิ, อหํ ตุมฺหากํ อํเส นิสีทิตฺวา กนฺตารา นิกฺขมมานา เอกํ ปพฺพตํ โอโลเกตฺวา อเยฺย ปพฺพตมฺหิ นิพฺพตฺตเทวเต 'สเจ อหํ สามิเกน สทฺธิํ อโรคา ชีวิตํ ลภิสฺสามิ, พลิกมฺมํ เต กริสฺสามี'ติ อายาจิํ, สา มํ อิทานิ อุตฺตาเสติ, กโรมสฺสา พลิกมฺม''นฺติฯ โพธิสโตฺต ตํ มายํ อชานโนฺต ''สาธู''ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา พลิกมฺมํ สเชฺชตฺวา ตาย พลิภาชนํ คาหาเปตฺวา ปพฺพตมตฺถกํ อภิรุหิฯ อถ นํ สา เอวมาห – ''สามิ, เทวตายปิ ตฺวเญฺญว อุตฺตมเทวตา, ปฐมํ ตาว ตํ วนปุเปฺผหิ ปูเชตฺวา ปทกฺขิณํ กตฺวา วนฺทิตฺวา ปจฺฉา เทวตาย พลิกมฺมํ กริสฺสามี''ติฯ สา โพธิสตฺตํ ปปาตาภิมุขํ ฐเปตฺวา วนปุเปฺผหิ ปูเชตฺวา ปทกฺขิณํ กตฺวา วนฺทิตุกามา วิย หุตฺวา ปิฏฺฐิปเสฺส ฐตฺวา ปิฏฺฐิยํ ปหริตฺวา ปปาเต ปาเตตฺวา ''ทิฏฺฐา เม ปจฺจามิตฺตสฺส ปิฏฺฐี''ติ ตุฏฺฐมานสา ปพฺพตา โอโรหิตฺวา กุณฺฐสฺส สนฺติกํ อคมาสิฯ

โพธิสโตฺตปิ ปปาตานุสาเรน ปพฺพตา ปตโนฺต อุทุมฺพรรุกฺขมตฺถเก เอกสฺมิํ อกณฺฏเก ปตฺตสญฺฉเนฺน คุเมฺพ ลคฺคิ, เหฏฺฐาปพฺพตํ ปน โอโรหิตุํ น สกฺกาฯ โส อุทุมฺพรผลานิ ขาทิตฺวา สาขนฺตเร นิสีทิฯ อเถโก มหาสรีโร โคธราชา เหฏฺฐาปพฺพตปาทโต อภิรุหิตฺวา ตสฺมิํ อุทุมฺพรผลานิ ขาทติฯ โส ตํ ทิวสํ โพธิสตฺตํ ทิสฺวา ปลายิ, ปุนทิวเส อาคนฺตฺวา เอกสฺมิํ ปเสฺส ผลานิ ขาทิตฺวา ปกฺกามิฯ โส เอวํ ปุนปฺปุนํ อาคจฺฉโนฺต โพธิสเตฺตน สทฺธิํ วิสฺสาสํ อาปชฺชิตฺวา ''ตฺวํ อิมํ ฐานํ เกน การเณน อาคโตสี''ติ ปุจฺฉิตฺวา ''อิมินา นาม การเณนา''ติ วุเตฺต ''เตน หิ มา ภายี''ติ วตฺวา โพธิสตฺตํ อตฺตโน ปิฏฺฐิยํ นิปชฺชาเปตฺวา โอตาเรตฺวา อรญฺญโต นิกฺขมิตฺวา มหามเคฺค ฐเปตฺวา ''ตฺวํ อิมินา มเคฺคน คจฺฉาหี''ติ อุโยฺยเชตฺวา อรญฺญเมว ปาวิสิฯ โพธิสโตฺต เอกํ คามกํ คนฺตฺวา ตเตฺถว วสโนฺต ปิตุ กาลกตภาวํ สุตฺวา พาราณสิํ คนฺตฺวา กุลสนฺตเก รเชฺช ปติฏฺฐาย ปทุมราชา นาม หุตฺวา ทส ราชธเมฺม อโกเปตฺวา ธเมฺมน รชฺชํ กา

เรโนฺต จตูสุ นครทฺวาเรสุ นครมชฺเฌ นิเวสนทฺวาเรติ ฉ ทานสาลาโย กาเรตฺวา เทวสิกํ ฉ สต สหสฺสานิ วิสฺสเชฺชตฺวา ทานํ อทาสิฯ

สาปิ โข อิตฺถี ตํ กุณฺฐํ ขเนฺธ นิสีทาเปตฺวา อรญฺญา นิกฺขมิตฺวา มนุสฺสปเถ ภิกฺขํ จรมา นา ยาคุภตฺตํ สํหริตฺวา ตํ กุณฺฐํ โปเสสิฯ มนุสฺสา ‘‘อยํ เต กิํ โหตี’’ติ ปุจฺฉิยมานา ‘‘อหํ เอตสฺส มาตุลธีตา, ปิตุจฺฉาปุโตฺต เม เอโส, เอตเสฺสว มํ อทํสุ, สาหํ วชฺฌปฺปตฺตมฺปิ อตฺตโน สามิกํ อุกฺขิปิตฺวา ปริหรนฺตี ภิกฺขํ จริตฺวา โปเสมี’’ติฯ มนุสฺสา ‘‘อยํ ปติพฺพตา’’ติ ตโต ปฎฺฐาย พหุตรํ ยาคุภตฺตํ อทํสุฯ อปเร ปน ชนา เอวมาหํสุ – ‘‘ตฺวํ มา เอวํ วิจริ, ปทุมราชา พาราณสิยํ รชฺชํ กาเรติ, สกลชมฺพุทีปํ สโงฺขเภตฺวา ทานํ เทติ, โส ตํ ทิสฺวา ตุสฺสิสฺสติ, ตุโฎฺฐ เต พหุํ ธนํ ทสฺสติ, ตว สามิกํ อิเธว นิสีทาเปตฺวา คจฺฉา’’ติ ถิรํ กตฺวา เวตฺตปจฺฉิํ อทํ สุฯ สา อนาจารา ตํ กุณฺฐํ เวตฺตปจฺฉิยํ นิสีทาเปตฺวา ปจฺฉิํ อุกฺขิปิตฺวา พาราณสิํ คนฺตฺวา ทาน สาลาสุ ภุญฺชมานา วิจรติฯ โพธิสโตฺต อลงฺกตหตฺถิกฺขนฺธวรคโต ทานคฺคํ คนฺตฺวา อฎฺฐนฺนํ วา ทสนฺนํ วา สหตฺถา ทานํ ทตฺวา ปุน เคหํ คจฺฉติ ฯ สา อนาจารา ตํ กุณฺฐํ ปจฺฉิยํ นิสีทาเปตฺ วา ปจฺฉิํ อุกฺขิปิตฺวา ตสฺส คมนมเคฺค อฎฺฐาสิฯ

ราชา ทิสฺวา ‘‘กิํ เอต’’นฺติ ปุจฺฉิฯ ‘‘เอกา, เทว, ปติพฺพตา’’ติฯ อถ นํ ปโกฺกสาเปตฺวา สญฺชานิตฺวา กุณฺฐํ ปจฺฉิยา นีหราเปตฺวา ‘‘อยํ เต กิํ โหตี’’ติ ปุจฺฉิฯ สา ‘‘ปิตุจฺฉาปุโตฺต เม, เทว, กุลทตฺติโก สามิโก’’ติ อาหฯ มนุสฺสา ตํ อนฺตรํ อชานนฺตา ‘‘อโห ปติพฺพตา’’ติอาทีนิ วตฺวา ตํ อนาจาริตฺถิํ วณฺณยิํสุฯ ปุน ราชา ‘‘อยํ เต กุโณฺฐ กุลทตฺติโก สามิโก’’ติ ปุจฺฉิฯ สา ราชานํ อสญฺชานนฺตี ‘‘อาม, เทวา’’ติ สูรา หุตฺวา กเถสิฯ อถ นํ ราชา ‘‘กิํ เอส พาราณสิร โญฺญ ปุโตฺต, นนุ ตฺวํ ปทุมกุมารสฺส ภริยา อสุกรโญฺญ ธีตา, อสุกา นาม มม ชาณุโลหิตํ ปิวิตฺ วา อิมสฺมิํ กุเณฺฐ ปฎิพทฺธจิตฺตา มํ ปปาเต ปาเตสิฯ สา อิทานิ ตฺวํ นลาเฏน มจฺจุํ คเหตฺวา มํ ‘มโต’ติ มญฺญมานา อิมํ ฐานํ อาคตา, นนุ อหํ ชีวามี’’ติ วตฺวา อมเจฺจ อามเนฺตตฺวา ‘‘โภ, อมจฺจา นนุ จาหํ ตุเมฺหหิ ปุโฎฺฐ เอวํ กเถสิํ ‘มม กนิฎฺฐภาติกา ฉ อิตฺถิโย มาเรตฺวา มํสํ ขาทิํ สุ, อหํ ปน มยฺหํ ภริยํ อโรคํ กตฺวา คงฺคาตีรํ เนตฺวา อสฺสมปเท วสโนฺต เอกํ วชฺฌปฺปตฺตํ กุณฺฐํ อุตฺตาเรตฺวา ปฎิชคฺคิํฯ สา อิตฺถี เอตสฺมิํ ปฎิพทฺธจิตฺตา มํ ปพฺพตปาเท ปาเตสิฯ อหํ อตฺตโน เมตฺตจิตฺตตาย ชีวิตํ ลภิ’นฺติฯ ยาย อหํ ปพฺพตา ปาติโต, น สา อญฺญา, เอสา ทุสฺสี ลา, โสปิ วชฺฌปฺปโตฺต กุโณฺฐ น อโญฺญ, อยเมวา’’ติ วตฺวา อิมา คาถา อโวจ –

๘๕. ‘‘อยเมว สา อหมปิ โส อนโญฺญ, อยเมว โส หตฺถจฺฉิโนฺน อนโญฺญ;
ยมาห ‘โกมารปตี มม’นฺติ, วชฺฌิตฺถิโย นตฺถิ อิตฺถีสุ สจฺจํฯ

๘๖. ‘‘อิมญฺจ ชมฺมํ มุสเลน หนฺตฺวา, ลุทฺทํ ฉวํ ปรทารูปเสวิํ;
อิมิสฺสา จ นํ ปาปปติพฺพตาย, ชีวนฺติยา ฉินฺทถ กณฺณนาส’’นฺติฯ

ตตฺถ **ยมาห โกมารปตี มม**นฺติ ยํ เอสา ‘‘อยํ เม, โกมารปติ, กุลทตฺติโก สามิโก’’ติ อาห, อยเมว โส, น อโญฺญฯ ‘‘ยมาหุ , โกมารปตี’’ติปิ ปาโฐฯ อยเมว หิ โปตฺถเกสุ ลิขิโต, ตสฺสาปิ อยเมวโตฺถ, วจนวิปลฺลาโส ปเนตฺถ เวทิตโพฺพฯ ยญฺหิ รญฺญา วุตฺตํ, ตเทว อิธ อา คตํฯ **วชฺฌิตฺถิโย**ติ อิตฺถิโย นาม วชฺฌา วธิตพฺพา เอวฯ **นตฺถิ อิตฺถีสุ สจฺจ**นฺติ เอตาสุ สภา โว นาเมโก นตฺถิฯ **‘‘อิมญฺจ ชมฺม’’**นฺติอาทิ ทฺวินฺนมฺปิ เตสํ ทณฺฑาณาปนวเสน วุตฺตํฯ ตตฺถ **ชมฺม**นฺติ ลามกํฯ **มุสเลน หนฺตฺวา**ติ มุสเลน หนิตฺวา โปเถตฺวา อฎฺฐีนิ ภญฺชิตฺวา จุณฺณวิจุณฺ ณํ กตฺวาฯ **ลุทฺท**นฺติ ทารุณํฯ **ฉว**นฺติ คุณาภาเวน นิชฺชีวํ มตสทิสํฯ **อิมิสฺสา จ น**นฺติ เอตฺถ **นนฺ**

ติ นิปาตมตฺตํ, อิมิสฺสา จ ปาปปติพฺพตาย อนาจาราย ทุสฺสีลาย ชีวนฺติยาว กณฺณนาสํ ฉินฺท ถาติ อโตฺถฯ

โพธิสโตฺต โกธํ อธิวาเสตุํ อสโกฺกโนฺต เอวํ เตสํ ทณฺฑํ อาณาเปตฺวาปิ น ตถา กาเรสิ ฯ โกปํ ปน มนฺทํ กตฺวา ยถา สา ปจฺฉิํ สีสโต โอโรเปตุํ น สโกฺกติ, เอวํ คาฬฺหตรํ พนฺธาเปตฺวา กุณฺฐํ ตตฺถ ปกฺขิปาเปตฺวา อตฺตโน วิชิตา นีหราเปสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – สจฺจปริโย สาเน อุกฺกณฺฐิตภิกฺขุ โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิฯ ‘‘ตทา ฉ ภาตโร อญฺญตรา เถรา อเหสุํ, ภริยา จิญฺจมาณวิกา, กุโณฺฐ เทวทโตฺต, โคธราชา อานโนฺท, ปทุมราชา ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

จูฬปทุมชาตกวณฺณนา ตติยาฯ

[๑๙๔] ๔. มณิโจรชาตกวณฺณนา

น สนฺติ เทวา ปวสนฺติ นูนาติ อิทํ สตฺถา เวฬุวเน วิหรโนฺต วธาย ปริสกฺกนฺตํ เทวทตฺตํ อารพฺภ กเถสิฯ ตทา ปน สตฺถา ‘‘เทวทโตฺต วธาย ปริสกฺกตี’’ติ สุตฺวา ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว, ปุเพฺพปิ เทวทโตฺต มยฺหํ วธาย ปริสกฺกติเยว, ปริสกฺกโนฺตปิ ปน มํ วธิตุํ นาสกฺขี’’ติ วตฺวา อ ตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต พาราณสิโต อวิทูเร คามเก คหปติกุเล นิพฺพตฺติฯ อถสฺส วยปฺปตฺตสฺส พาราณสิโต กุลธีตรํ อาเนสุํ, สา สุวณฺณวณฺณา อโหสิ อภิรูปา ทสฺสนียา เทวจฺฉรา วิย ปุปฺผลตา วิย ลฬมานา มตฺตกินฺนรี วิย จ สุชาตาติ นา เมน ปติพฺพตา สีลาจารสมฺปนฺนา วตฺตสมฺปนฺนาฯ นิจฺจกาลมฺปิสฺสา ปติวตฺตํ สสฺสุวตฺตํ สสุร วตฺตญฺจ กตเมว โหติ, สา โพธิสตฺตสฺส ปิยา อโหสิ มนาปาฯ อิติ อุโภปิ เต สโมฺมทมานา เอกจิตฺตา สมคฺควาสํ วสิํสุฯ

อเถกทิวสํ สุชาตา ‘‘มาตาปิตโร ทฏฺฐุกามามฺหี’’ติ โพธิสตฺตสฺส อาโรเจสิฯ ‘‘สาธุ, ภ เทฺท, มคฺคปาเถยฺยํ ปโหนกํ ปฏิยาเทหี’’ติ ขชฺชวิกติํ ปจาเปตฺวา ขชฺชกาทีนิ ยานเก ฐเปตฺวา ยานกํ ปาเชโนฺต ยานกสฺส ปุรโต อโหสิ, อิตรา ปจฺฉโตฯ เต นครสมีปํ คนฺตฺวา ยานกํ โมเจตฺ วา นฺหตฺวา ภุญฺชิํสุฯ ปุน โพธิสโตฺต ยานกํ โยเชตฺวา ปุรโต นิสีทิ, สุชาตา วตฺถานิ ปริวเตฺตตฺ วา อลงฺกริตฺวา ปจฺฉโต นิสีทิฯ ยานกสฺส อโนฺตนครํ ปวิฏฺฐกาเล พาราณสิราชา หตฺถิกฺ ขนฺธวรคโต นครํ ปทกฺขิณํ กโรโนฺต ตํ ปเทสํ อคมาสิฯ สุชาตา โอตริตฺวา ยานกสฺส ปจฺฉโต ปทสา ปายาสิฯ ราชา ตํ ทิสฺวา ตสฺสา รูปสมฺปตฺติยา อากฑฺฒิยมานโลจโน ปฏิพทฺธจิโตฺต หุตฺวา เอกํ อมจฺจํ อาณาเปสิ – ‘‘คจฺฉ ตฺวํ เอติสฺสา สสฺสามิกภาวํ วา อสฺสามิกภาวํ วา ชานา หี’’ติฯ โส คนฺตฺวา ตสฺสา สสฺสามิกภาวํ ญตฺวา ‘‘สสฺสามิกา กิร, เทว, ยานเก นิสิโนฺน ปุริโส เอติสฺสา สามิโก’’ติ อาหฯ

ราชา ปฏิพทฺธจิตฺตํ วิโนเทตุํ อสโกฺกโนฺต กิเลสาตุโร หุตฺวา ‘‘เอเกน นํ อุปาเยน มารา เปตฺวา อิตฺถิํ คณฺหิสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา เอกํ ปุริสํ อามเนฺตตฺวา ‘‘คจฺฉ, โภ, อิมํ จูฬามณิํ วีถิํ คจฺฉโนฺต วิย หุตฺวา เอตสฺส ปุริสสฺส ยานเก ปกฺขิปิตฺวา เอหี’’ติ จูฬามณิํ ทตฺวา อุโยฺยเชสิฯ โส ‘‘สาธู’’ติ ตํ คเหตฺวา คนฺตฺวา ยานเก ฐเปตฺวา ‘‘ฐปิโต เม, เทวา’’ติ อาคนฺตฺวา อาโรเจสิฯ ราชา ‘‘จูฬามณิ เม นโฏฺฐ’’ติ อาห, มนุสฺสา เอกโกลาหลํ อกํสุฯ ราชา ‘‘สพฺพทฺวารานิ ปิท

หิตฺวา สญฺจารํ ฉินฺทิตฺวา โจรํ ปริเยสถา’’ติ อาห, ราชปุริสา ตถา อกํสุ, นครํ เอกสโงฺขภํ อโหสิฯ อิตโร ปุริโส มนุสฺเส คเหตฺวา โพธิสตฺตสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา ‘‘โภ, ยานกํ ฐเปหิ, รโญฺญ จูฬามณิ นฏฺโฐ, ยานกํ โสเธสฺสามี’’ติ ยานกํ โสเธโนฺต อตฺตนา ฐปิตมณิํ คเหตฺวา โพธิสตฺตํ คเหตฺวา ‘‘มณิโจโร’’ติ หตฺถหิ จ ปาเทหิ จ โปเถตฺวา ปจฺฉาพาหํ พนฺธิตฺวา เนตฺวา ‘‘อยํ มณิโจโร’’ติ รโญฺญ ทเสฺสสิฯ ราชาปิ ‘‘สีสมสฺส ฉินฺทถา’’ติ อาณาเปสิฯ

อถ นํ ราชปุริสา จตุเกฺก จตุเกฺก กสาหิ ตาเฬนฺตา ทกฺขิณทฺวาเรน นครา นิกฺขมาเปสุํฯ สุชาตาปิ ยานกํ ปหาย พาหา ปคฺคยฺห ปริเทวมานา ‘‘สามิ, มํ นิสฺสาย อิมํ ทุกฺขํ ปโตฺตสี’’ติ ปริเทวมานา ปจฺฉโต ปจฺฉโต อคมาสิฯ ราชปุริสา ‘‘สีสมสฺส ฉินฺทิสฺสามา’’ติ โพธิสตฺตํ อุตฺตานํ นิปชฺชาเปสุํฯ ตํ ทิสฺวา สุชาตา อตฺตโน สีลคุณํ อาวเชฺชตฺวา ‘‘นตฺถิ วต มเญฺญ อิมสฺมิํ โลเก สีลวนฺตานํ วิเหฐเก ปาปสาหสิกมนุเสฺส นิเสเธตุํ สมตฺถา เทวตา นามา’’ติอาทีนิ วตฺวา ปฐมํ คาถมาห –

๘๗. ‘‘น สนฺติ เทวา ปวสนฺติ นูน, น หิ นูน สนฺติ อิธ โลกปาลา;
สหสา กโรนฺตานมสญฺญตานํ, น หิ นูน สนฺติ ปฏิเสธิตาโร’’ติฯ

ตตฺถ **น สนฺติ, เทวา**ติ อิมสฺมิํ โลเก สีลวนฺตานํ โอโลกนกา ปาปานญฺจ นิเสธกา น สนฺติ นูน เทวาฯ **ปวสนฺติ นูนา**ติ เอวรูเปสุ วา กิเจฺจสุ อุปฺปเนฺนสุ นูน ปวสนฺติ ปวาสํ คจฺฉนฺติฯ **อิธ, โลกปาลา**ติ อิมสฺมิํ โลเก โลกปาลสมฺมตา สมณพฺราหฺมณาปิ สีลวนฺตานํ อนุคฺคาหกา น หิ นูน สนฺติฯ **สหสา กโรนฺตานมสญฺญตาน**นฺติ สหสา อวีมํสิตฺวา สาหสิกํ ทารุณํ กมฺมํ กโรนฺตานํ ทุสฺสีลานํฯ **ปฏิเสธิตาโร**ติ เอวรูปํ กมฺมํ มา กริตฺถ, น ลพฺภา เอตํ กาตุนฺติ ปฏิเสเธนฺตา นตฺถีติ อโตฺถฯ

เอวํ ตาย สีลสมฺปนฺนาย ปริเทวมานาย สกฺกสฺส เทวรโญฺญ นิสินฺนาสนํ อุณฺหาการํ ทเสฺสสิ, สโกฺก ‘‘โก นุ โข มํ สกฺกตฺตโต จาเวตุกาโม’’ติ อาวเชฺชโนฺต อิมํ การณํ ญตฺวา ‘‘พาราณสิราชา อติผรุสกมฺมํ กโรติ, สีลสมฺปนฺนํ สุชาตํ กิลเมติ, คนฺตุํ ทานิ เม วฏฺฏตี’’ติ เทวโลกา โอรุยฺห อตฺตโน อานุภาเวน หตฺถิปิเฏฺฐ นิสินฺนํ ตํ ปาปราชานํ หตฺถิกฺขนฺธโต โอตาเรตฺวา ธมฺมคณฺฑิกาย อุตฺตานํ นิปชฺชาเปตฺวา โพธิสตฺตํ อุกฺขิปิตฺวา สพฺพาลงฺกาเรหิ อลงฺกริตฺวา ราชเวสํ คาหาเปตฺวา หตฺถิกฺขเนฺธ นิสีทาเปสิฯ ราชปุริสา ผรสุํ อุกฺขิปิตฺวา สีสํ ฉินฺทนฺตา รโญฺญ สีสํ ฉินฺทิํสุ, ฉินฺนกาเลเยว จสฺส รโญฺญ สีสภาวํ ชานิํสุฯ สโกฺก เทวราชา ทิสฺสมานกสรีเรเนว โพธิสตฺตสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา โพธิสตฺตสฺส ราชาภิเสกํ กตฺวา สุชาตาย จ อคฺคมเหสิฏฺฐานํ ทาเปสิฯ อมจฺจา เจว พฺราหฺมณคหปติกาทโย จ สกฺกํ เทวราชานํ ทิสฺวา ‘‘อธมฺมิกราชา มาริโต, อิทานิ อเมฺหหิ สกฺกทตฺติโก ธมฺมิกราชา ลโทฺธ’’ติ โสมนสฺสปฺปตฺตา อเหสุํฯ

สโกฺกปิ อากาเส ฐตฺวา ‘‘อยํ โว สกฺกทตฺติโก ราชา, อิโต ปฏฺฐาย ธเมฺมน รชฺชํ กาเรสฺสติฯ สเจ หิ ราชา อธมฺมิโก โหติ, เทโว อกาเล วสฺสติ, กาเล น วสฺสติ, ฉาตภยํ โรคภยํ สตฺถภยนฺติ อิมานิ ตีณิ ภยานิ อุปคตาเนว โหนฺตี’’ติ โอวทโนฺต ทุติยํ คาถมาห –

๘๘. ‘‘อกาเล วสฺสตี ตสฺส, กาเล ตสฺส น วสฺสติ;
สคฺคา จ จวติ ฐานา, นนุ โส ตาวตา หโต’’ติฯ

ตตฺถ **อกาเล**ติ อธมฺมิกรโญฺญ รเชฺช อยุตฺตกาเล สสฺสานํ ปกฺกกาเล วา ลายนมทฺทนาทิกาเล วา เทโว วสฺสติฯ **กาเล**ติ ยุตฺตปยุตฺตกาเล วปนกาเล ตรุณสสฺสกาเล คพฺภคฺ

คหณกาเล จ น วสฺสติฯ **สคฺคา จ จวติ ฐานา**ติ สคฺคสงฺขาตา ฐานา เทวโลกา จวตีติ อ โตฺถฯ อธมฺมิกราชา หิ อปฺปฏิลาภวเสน เทวโลกา จวติ นาม, สเคฺคปิ วา รชฺชํ กาเรโนฺต อธมฺมิกราชา ตโต จวตีติปิ อโตฺถฯ **นนุ โส ตาวตา หโต**ติ นนุ โส อธมฺมิโก ราชา เอตฺตเกน หโต โหติฯ อถ วา เอกํสวาจี เอตฺถ นุ-กาโร, เนโส เอกํเสน เอตฺตาวตา หโต, อฏฺฐสุ ปน มหานิรเยสุ โสฬสสุ จ อุสฺสทนิรเยสุ ทีฆรตฺตํ โส หญฺญิสฺสตีติ อยเมตฺถ อโตฺถฯ

เอวํ สโกฺก มหาชนสฺส โอวาทํ ทตฺวา อตฺตโน เทวฏฺฐานเมว อคมาสิฯ โพธิสโตฺตปิ ธเมฺมน รชฺชํ กาเรตฺวา สคฺคปุรํ ปูเรสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา อธมฺมิกราชา เทวทโตฺต อโหสิ, สโกฺก อนุรุโทฺธ, สุชาตา ราหุลมาตา, สกฺกทตฺติยราชา ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

มณิโจรชาตกวณฺณนา จตุตฺถาฯ

[๑๙๕] ๕. ปพฺพตูปตฺถรชาตกวณฺณนา

ปพฺพตูปตฺถเร รเมฺมติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต โกสลราชานํ อารพฺภ กเถสิฯ โกสลรโญฺญ กิร เอโก อมโจฺจ อเนฺตปุเร ปทุสฺสิฯ ราชาปิ ปริวีมํสมาโน ตํ ตถโต ญตฺวา ‘‘สตฺถุ อาโรเจสฺสามี’’ติ เชตวนํ คนฺตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา ‘‘ภเนฺต, อมฺหากํ อเนฺตปุเร เอโก อมโจฺจ ปทุสฺสิ, ตสฺส กึ กาตุํ วฏฺฏตี’’ติ ปุจฺฉิฯ อถ นํ สตฺถา ‘‘อุปการโก เต, มหาราช, โส จ อมโจฺจ สา จ อิตฺถี ปิยา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อาม, ภเนฺต, อติวิย อุปการโก สกลํ ราชกุลํ สนฺธาเรติ, สาปิ เม อิตฺถี ปิยา’’ติ วุเตฺต ‘‘มหาราช, ‘อตฺตโน อุปการเกสุ เสวเกสุ ปิยาสุ จ อิตฺถีสุ ทุพฺภิตุํ น สกฺกา’ติ ปุเพฺพปิ ราชาโน ปณฺฑิตานํ กถํ สุตฺวา มชฺฌตฺตาว อเหสุ’’นฺติ วตฺวา เตน ยาจิโต อ ตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต อมจฺจกุเล นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปโตฺต ตสฺส อตฺถธมฺมานุสาสโก อโหสิฯ อถสฺส รโญฺญ เอโก อมโจฺจ อเนฺตปุเร ปทุสฺสิฯ ราชา นํ ตถโต ญตฺวา ‘‘อมโจฺจปิ เม พหูปกาโร, อยํ อิตฺถีปิ เม ปิยา, เทฺวปิ อิเม นาเสตุํ น สกฺกา , ปณฺฑิตามจฺจํ ปณฺหํ ปุจฺฉิตฺวา สเจ สหิตพฺพํ ภวิสฺสติ, สหิสฺสามิ, โน เจ, น สหิสฺสามี’’ติ โพธิสตฺตํ ปโกฺกสาเปตฺวา อาสนํ ทตฺวา ‘‘ปณฺฑิต, ปณฺหํ ปุจฺฉิสฺสามี’’ติ วตฺวา ‘‘ปุจฺฉถ, มหาราช, วิสฺสเชฺชสฺสามี’’ติ วุเตฺต ปณฺหํ ปุจฺฉโนฺต ปฐมํ คาถมาห –

๘๙. ‘‘ปพฺพตูปตฺถเร รเมฺม, ชาตา โปกฺขรณี สิวา;
ตํ สิงฺคาโล อปาปายิ, ชานํ สีเหน รกฺขิต’’นฺติฯ

ตตฺถ **ปพฺพตูปตฺถเร รเมฺม**ติ หิมวนฺตปพฺพตปาเท ปตฺถริตฺวา ฐิเต องฺคณฏฺฐาเนติ อ โตฺถฯ **ชาตา โปกฺขรณี สิวา**ติ สิวา สีตลา มธุโรทกา โปกฺขรณี นิพฺพตฺตา, อปิจ โข โปกฺขรสญฺฉนฺนา นทีปิ โปกฺขรณีเยวฯ **อปาปายี**ติ **อป**-อิติ อุปสโคฺค, อปายีติ อโตฺถฯ **ชานํ สีเหน รกฺขิต**นฺติ สา โปกฺขรณี สีหปริโภคา สีเหน รกฺขิตา, โสปิ นํ สิงฺคาโล ‘‘สีเหน รกฺขิตา อย’’นฺติ ชานโนฺตว อปายิฯ ตํ กึ มญฺญสิ, พาโล สิงฺคาโล สีหสฺส อภายิตฺวา ปิเวยฺย เอวรูปํ โปกฺขรณินฺติ อยเมตฺถาธิปฺปาโยฯ

โพธิสโตฺต ‘‘อทฺธา เอตสฺส อเนฺตปุเร เอโก อมโจฺจ ปทุโฏฺฐ ภวิสฺสตี’’ติ ญตฺวา ทุติยํ คาถมาห –

๙๐. ‘‘ปิวนฺติ เจ มหาราช, สาปทานิ มหานทึ;
น เตน อนที โหติ, ขมสฺสุ ยทิ เต ปิยา’’ติฯ

ตตฺถ **สาปทานี**ติ น เกวลํ สิงฺคาโลว, อวเสสานิ สุนขปสทพิฬารมิคาทีนิ สพฺพสาปทานิ ตํ โปกฺขรสญฺฉนฺนตฺตา ‘‘โปกฺขรณี’’ติ ลทฺธนามํ นทึ ปิวนฺติ เจฯ **น เตน อนที โหตี**ติ นทิยญฺหิ ทฺวิปทจตุปฺปทาปิ อหิมจฺฉาปิ สเพฺพ ปิปาสิตา ปานียํ ปิวนฺติ, น สา เตน การเณน อนที นาม โหติ, นาปิ อุจฺฉิฏฺฐนทีฯ กสฺมา? สเพฺพสํ สาธารณตฺตาฯ ยถา นที เยน เกนจิ ปีตา น ทุสฺสติ, เอวํ อิตฺถีปิ กิเลสวเสน สามิกํ อติกฺกมิตฺวา อเญฺญน สทฺธึ สํวาสํ คตา เนว อนิตฺถี โหติฯ กสฺมา? สเพฺพสํ สาธารณภาเวนฯ นาปิ อุจฺฉิฏฺฐิตฺถีฯ กสฺมา? โอทกนฺติกตาย สุทฺธภาเวนฯ **ขมสฺสุ ยทิ เต ปิยา**ติ ยทิ ปน เต สา อิตฺถี ปิยา, โส จ อมโจฺจ พหูปกาโร, เตสํ อุภินฺนมฺปิ ขมสฺสุ มชฺฌตฺตภาเวน ติฏฺฐาหีติฯ

เอวํ มหาสโตฺต รโญฺญ โอวาทํ อทาสิฯ ราชา ตสฺส โอวาเท ฐตฺวา ‘‘ปุน เอวรูปํ ปาปกมฺมํ มา กริตฺถา’’ติ วตฺวา อุภินฺนมฺปิ ขมิฯ ตโต ปฏฺฐาย เต โอรมึสุฯ ราชาปิ ทานาทีนิ ปุญฺญานิ กตฺวา ชีวิตปริโยสาเน สคฺคปุรํ ปูเรสิฯ โกสลราชาปิ อิมํ ธมฺมเทสนํ สุตฺวา เตสํ อุภินฺนมฺปิ ขมิตฺวา มชฺฌโตฺต อโหสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา ราชา อานโนฺท อโหสิ, ปณฺฑิตามโจฺจ ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

ปพฺพตูปตฺถรชาตกวณฺณนา ปญฺจมาฯ

[๑๙๖] ๖. วลาหกสฺสชาตกวณฺณนา

เย น กาหนฺติ โอวาทนฺติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต เอกํ อุกฺกณฺฐิตภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิฯ โส หิ ภิกฺขุ สตฺถารา ‘‘สจฺจํ กิร ตฺวํ, ภิกฺขุ, อุกฺกณฺฐิโตสี’’ติ ปุโฏฺฐ ‘‘สจฺจ’’นฺติ วตฺวา ‘‘กึ การณา’’ติ วุเตฺต ‘‘เอกํ อลงฺกตํ มาตุคามํ ทิสฺวา กิเลสวเสนา’’ติ อาหฯ อถ นํ สตฺถา ‘‘อิตฺถิโย นาเมตา ภิกฺขุ อตฺตโน รูปสทฺทคนฺธรสโผฏฺฐเพฺพหิ เจว อิตฺถิกุตฺตวิลาเสหิ จ ปุริเส ปโลเภตฺวา อตฺตโน วเส กตฺวา วสํ อุปคตภาวํ ญตฺวา สีลวินาสเญฺจว ธนวินาสญฺจ ปาปนเฏฺฐน ‘ยกฺขินิโย’ติ วุจฺจนฺติฯ ปุเพฺพปิ หิ ยกฺขินิโย อิตฺถิกุเตฺตน เอกํ ปุริสสตฺถํ อุปสงฺกมิตฺวา วาณิเช ปโลเภตฺวา อตฺตโน วเส กตฺวา ปุน อเญฺญ ปุริเส ทิสฺวา เต สเพฺพปิ ชีวิตกฺขยํ ปาเปตฺวา อุโภหิ หนุกปเสฺสหิ โลหิเตน ปคฺฆรเนฺตน มุขํ ปูราเปตฺวา ขาทึสู’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต ตมฺพปณฺณิทีเป สิรีสวตฺถุ นาม ยกฺขนครํ อโหสิ, ตตฺถ ยกฺขินิโย วสึสุฯ ตา ภินฺนนาวานํ วาณิชานํ อาคตกาเล อลงฺกตปฏิยตฺตา ขาทนียโภชนียํ คาหาเปตฺวา ทาสิคณปริวุตา ทารเก อเงฺกนาทาย วาณิเช อุปสงฺกมนฺติฯ เตสํ ‘‘มนุสฺสาวาสํ อาคตมฺหา’’ติ สญฺชานนตฺถํ ตตฺถ ตตฺถ กสิโครกฺขาทีนิ กโรเนฺต มนุเสฺส โคคเณ สุนเขติ เอวมาทีนิ ทเสฺสนฺติ, วาณิชานํ สนฺติกํ คนฺตฺวา ‘‘อิมํ ยาคุํ ปิวถ, ภตฺตํ ภุญฺชถ, ขาทนียํ ขาทถา’’ติ วทนฺติฯ วาณิชา อชานนฺตา ตาหิ ทินฺนํ ปริภุญฺชนฺติฯ อถ เตสํ ขาทิตฺวา ภุญฺชิตฺวา ปิวิตฺวา วิสฺสมิตกาเล ปฏิสนฺถารํ กโรนฺติ, ‘‘ตุเมฺห กตฺถ วาสิกา, กุโต อาคตา, กหํ คจฺฉิสฺสถ, เกน กเมฺมน อิธาคตตฺถา’’ติ ปุจฺฉนฺติฯ ‘‘ภินฺนนาวา หุตฺวา อิธาคตมฺหา’’ติ วุเตฺต ‘‘สาธุ, อยฺยา, อมฺหากมฺปิ สามิกานํ นาวํ อภิรุหิตฺวา คตานํ ตีณิ สํวจฺฉรานิ อติกฺกนฺตานิ, เต มตา ภวิสฺสนฺติ; ตุเมฺหปิ วาณิชาเยว, มยํ ตุมฺหากํ ปาทปริจาริกา ภวิสฺสามา’’ติ วตฺวา เต วาณิเช อิตฺถิกุตฺตหาวภาววิลาเสหิ ปโลเภตฺ

วา ยกฺขนครํ เนตฺวา สเจ ปฐมคหิตา มนุสฺสา อตฺถิ, เต เทวสงฺขลิกาย พนฺธิตฺวา การณฆเร ปกฺขิปนฺติ , อตฺตโน วสนฏฺฐาเน ภินฺนนาเว มนุเสฺส อลภนฺติโย ปน ปรโต กลฺยาณิํ โอรโต นาคทีปนฺติ เอวํ สมุทฺททีรํ อนุสญฺจรนฺติฯ อยํ ตาสํ ธมฺมตาฯ

อเถกทิวสํ ปญฺจสตา ภินฺนนาวา วาณิชา ตาสํ นครสมีเป อุตฺตริํสุฯ ตา เตสํ สนฺติกํ คนฺตฺวา ปโลเภตฺวา ยกฺขนครํ เนตฺวา ปฐมํ คหิเต มนุเสฺส เทวสงฺขลิกาย พนฺธิตฺวา การณฆเร ปกฺขิปิตฺวา เชฏฺฐยกฺขินี เชฏฺฐกวาณิชํ, เสสา เสเสติ ตา ปญฺจสตา ยกฺขินิโย เต ปญฺจสเต วาณิเช อตฺตโน สามิเก อกํสุฯ อถ สา เชฏฺฐยกฺขินี รตฺติภาเค วาณิเช นิทฺทํ อุปคเต อุฏฺฐาย คนฺตฺวา การณฆเร มนุเสฺส มาเรตฺวา มํสํ ขาทิตฺวา อาคจฺฉติ, เสสาปิ ตเถว กโรนฺติฯ เชฏฺฐยกฺขินิยา มนุสฺสมํสํ ขาทิตฺวา อาคตกาเล สรีรํ สีตลํ โหติฯ เชฏฺฐวาณิโช ปริคฺคณฺหนฺโต ตสฺสา ยกฺขินิภาวํ ญตฺวา ‘‘อิมา ปญฺจสตา ยกฺขินิโย ภวิสฺสนฺติ, อเมฺหหิ ปลายิตุํ วฏฺฏตี’’ติ ปุนทิวเส ปาโตว มุขโธวนตฺถาย คนฺตฺวา เสสวาณิชานํ อาโรเจสิ – ‘‘อิมา ยกฺขินิโย, น มนุสฺสิตฺถิโย, อเญฺญสํ ภินฺนนาวานํ อาคตกาเล เต สามิเก กตฺวา อเมฺหปิ ขาทิสฺสนฺติ, เอถ อิโต ปลายิสฺสามา’’ติ เตสุ ปญฺจสเตสุ อฑฺฒเตยฺยสตา ‘‘น มยํ เอตา วิชหิตุํ สกฺขิสฺสาม, ตุเมฺห คจฺฉถ, มยํ น ปลายิสฺสามา’’ติ อาหํสุฯ เชฏฺฐวาณิโช อตฺตโน วจนกาเร อฑฺฒเตยฺยสเต คเหตฺวา ตาสํ ภีโต ปลายิฯ

ตสฺมิํ ปน กาเล โพธิสโตฺต วลาหกสฺสโยนิยํ นิพฺพตฺติ, สพฺพเสโต กาฬสีโส มุญฺชเกโส อิทฺธิมา เวหาสงฺคโม อโหสิฯ โส หิมวนฺตโต อากาเส อุปฺปติตฺวา ตมฺพปณฺณิทีปํ คนฺตฺวา ตตฺถ ตมฺพปณฺณิสเร ปลฺลเล สยํชาตสาลิํ ขาทิตฺวา คจฺฉติฯ เอวํ คจฺฉโนฺต จ ‘‘ชนปทํ คนฺตุกามา อตฺถี’’ติ ติกฺขตฺตุํ กรุณาปริภาวิตํ มานุสิํ วาจํ ภาสติฯ เต โพธิสตฺตสฺส วจนํ สุตฺวา อุปสงฺกมิตฺวา อญฺชลิํ ปคฺคยฺห ‘‘สามิ, มยํ ชนปทํ คมิสฺสามา’’ติ อาหํสุฯ เตน หิ มยฺหํ ปิฏฺฐิํ อภิรุหถาติฯ อเปฺปกเจฺจ อภิรุหิํสุ, เตสุ เอกเจฺจ วาลธิํ คณฺหิํสุ, เอกเจฺจ อญฺชลิํ ปคฺคเหตฺวา อฏฺฐํสุเยวฯ โพธิสโตฺต อนฺตมโส อญฺชลิํ ปคฺคเหตฺวา ฐิเต สเพฺพปิ เต อฑฺฒเตยฺยสเต วาณิเช อตฺตโน อานุภาเวน ชนปทํ เนตฺวา สกสกฏฺฐาเนสุ ปติฏฺฐเปตฺวา อตฺตโน วสนฏฺฐานํ อาคมาสิฯ ตาปิ โข ยกฺขินิโย อเญฺญสํ อาคตกาเล ตตฺถ โอหีนเก อฑฺฒเตยฺยสเต มนุเสฺส วธิตฺวา ขาทิํสุฯ

สตฺถา ภิกฺขู อามเนฺตตฺวา ‘‘ภิกฺขเว, ยถา เต ยกฺขินีนํ วสํ คตา วาณิชา ชีวิตกฺขยํ ปตฺตา, วลาหกสฺสราชสฺส วจนกรา วาณิชา สกสกฏฺฐาเนสุ ปติฏฺฐิตา, เอวเมว พุทฺธานํ โอวาทํ อกโรนฺตา ภิกฺขูปิ ภิกฺขุนิโยปิ อุปาสกาปิ อุปาสิกาโยปิ จตูสุ อปาเยสุ ปญฺจวิธพนฺธนกมฺมกรณฏฺฐานาทีสุ มหาทุกฺขํ ปาปุณนฺติฯ โอวาทกรา ปน ติโสฺส กุลสมฺปตฺติโย จ ฉ กามสเคฺค วีสติ พฺรหฺมโลเกติ อิมานิ จ ฐานานิ ปตฺวา อมตมหานิพฺพานํ สจฺฉิกตฺวา มหนฺตํ สุขํ อนุภวนฺตี’’ติ วตฺวา อภิสมฺพุโทฺธ หุตฺวา อิมา คาถา อโวจ –

๙๑. ‘‘เย น กาหนฺติ โอวาทํ, นรา พุเทฺธน เทสิตํ;
พฺยสนํ เต คมิสฺสนฺติ, รกฺขสีหิว วาณิชาฯ

๙๒. ‘‘เย จ กาหนฺติ โอวาทํ, นรา พุเทฺธน เทสิตํ;
โสตฺถิํ ปารํ คมิสฺสนฺติ, วลาเหเนว วาณิชา’’ติฯ

ตตฺถ **เย น กาหนฺตี**ติ เย น กริสฺสนฺติฯ **พฺยสนํ เต คมิสฺสนฺตี**ติ เต มหาวินาสํ ปาปุณิสฺสนฺติฯ **รกฺขสีหิว วาณิชา**ติ รกฺขสีหิ ปโลภิตวาณิชา วิยฯ **โสตฺถิํ ปารํ คมิสฺสนฺตี**ติ อนนฺตรา

เยน นิพฺพานํ ปาปุณิสฺสนฺติฯ **วลาเหเนว วาณิชา**ติ วลาเหเนว ‘‘อาคจฺฉถา’’ติ วุตฺตา ตสฺส วจนกรา วาณิชา วิยฯ ยถา หิ เต สมุทฺทปารํ คนฺตฺวา สกสกฏฺฐานํ อคมํสุ, เอวํ พุทฺธานํ โอวาทกรา สํสารปารํ นิพฺพานํ คจฺฉนฺตีติ อมตมหานิพฺพาเนน ธมฺมเทสนาย กูฏํ คณฺหิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – สจฺจปริโยสาเน อุกฺกณฺฐิตภิกฺขุ โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิ, อเญฺญปิ พหู โสตาปตฺติผลสกทาคามิผลอนาคามิผลอรหตฺตผลานิ ปาปุณิํสุฯ ‘‘ตทา วลาหกสฺสราชสฺส วจนกรา อฑฺฒเตยฺยสตา วาณิชา พุทฺธปริสา อเหสุํ, วลาหกสฺสราชา ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

วลาหกสฺสชาตกวณฺณนา ฉฏฺฐาฯ

[๑๙๗] ๗. มิตฺตามิตฺตชาตกวณฺณนา

น นํ อุมฺหยเต ทิสฺวาติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต อญฺญตรํ ภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิฯ อญฺญตโร ภิกฺขุ ‘‘มยา คหิเต มยฺหํ อุปชฺฌาโย น กุชฺฌิสฺสตี’’ติ อุปชฺฌาเยน ฐปิตํ วิสฺสาเสน เอกํ วตฺถขณฺฑํ คเหตฺวา อุปาหนตฺถวิกํ กตฺวา ปจฺฉา อุปชฺฌายํ อาปุจฺฉิฯ อถ ตํ อุปชฺฌาโย ‘‘กิํการณา คณฺหี’’ติ วตฺวา ‘‘มยา คหิเต น กุชฺฌิสฺสตีติ ตุมฺหากํ วิสฺสาเสนา’’ติ วุเตฺต ‘‘โก มยา สทฺธิํ ตุยฺหํ วิสฺสาโส นามา’’ติ วตฺวา กุโทฺธ อุฎฺฐหิตฺวา ปหริฯ ตสฺส สา กิริยา ภิกฺขูสุ ปากฏา ชาตาฯ อเถกทิวสํ ภิกฺขู ธมฺมสภายํ กถํ สมุฎฺฐาเปสุํ – ‘‘อาวุโส, อสุโก กิร ทหโร อุปชฺฌายสฺส วิสฺสาเสน วตฺถขณฺฑํ คเหตฺวา อุปาหนตฺถวิกํ อกาสิฯ อถ นํ อุปชฺฌาโย ‘โก มยา สทฺธิํ ตุยฺหํ วิสฺสาโส นามา’ติ วตฺวา กุโทฺธ อุฎฺฐหิตฺวา ปหรี’’ติฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุเตฺต ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนวส ภิกฺขุ อตฺตโน สทฺธิวิหาริเกน สทฺธิํ อวิสฺสาสิโก, ปุเพฺพปิ อวิสฺสาสิโกเยวา’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต กาสิรเฏฺฐ พฺราหฺมณกุเล นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปโตฺต อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา อภิญฺญา จ สมาปตฺติโย จ นิพฺพเตฺตตฺวา คณสตฺถา หุตฺวา หิมวนฺตปเทเส วาสํ กเปฺปสิฯ ตสฺมิํ อิสิคเณ เอโก ตาปโส โพธิสตฺตสฺส วจนํ อกตฺวา เอกํ มตมาติกํ หตฺถิโปตกํ ปฎิชคฺคิฯ อถ นํ โส วุทฺธิปฺปโตฺต มาเรตฺวา อรญฺญํ ปาวิสิฯ ตสฺส สรีรกิจฺจํ กตฺวา อิสิคโณ โพธิสตฺตํ ปริวาเรตฺวา – ‘‘ภเนฺต, เกน นุ โข การเณน มิตฺตภาโว วา อมิตฺตภาโว วา สกฺกา ชานิตุ’’นฺติ ปุจฺฉิฯ โพธิสโตฺต ‘‘อิมินา จ อิมินา จ การเณนา’’ติ อาจิกฺขโนฺต อิมา คาถา อโวจ –

๙๓. ‘‘น นํ อุมฺหยเต ทิสฺวา, น จ นํ ปฎินนฺทติ;
จกฺขูนิ จสฺส น ททาติ, ปฎิโลมญฺจ วตฺตติฯ

๙๔. ‘‘เอเต ภวนฺติ อาการา, อมิตฺตสฺมิํ ปติฎฺฐิตา;
เยหิ อมิตฺตํ ชาเนยฺย, ทิสฺวา สุตฺวา จ ปณฺฑิโต’’ติฯ

ตตฺถ **น นํ อุมฺหยเต ทิสฺวา**ติ โย หิ ยสฺส อมิโตฺต โหติ, โส ตํ ปุคฺคลํ ทิสฺวา น อุมฺหยเต, หสิตํ น กโรติ, ปหฏฺฐาการํ น ทเสฺสติฯ **น จ นํ ปฎินนฺทตี**ติ ตสฺส วจนํ สุตฺวาปิ ตํ ปุคฺคลํ น ปฎินนฺทติ, สาธุ สุภาสิตนฺติ น จานุโมทติฯ **จกฺขูนิ จสฺส น ททาตี**ติ จกฺขุนา จกฺขุํ อาหจฺจ ปฎิมุโข หุตฺวา น โอโลเกติ, อญฺญโต จกฺขูนิ หรติฯ **ปฎิโลมญฺจ วตฺตตี**ติ ตสฺส กายกมฺมมฺปิ วจีกมฺมมฺปิ น โรเจติ, ปฎิโลมคาหํ คณฺหาติ ปจฺจนีกคาหํฯ **อาการา**ติ การณานิฯ **เยหิ**

อมิตฺตนฺติ เยหิ การเณหิ ตานิ การณานิ ทิสฺวา สุตฺวา จ ปณฺฑิโต ปุคฺคโล ‘‘อยํ เม อมิโตฺต’’ติ ชาเนยฺย, ตโต วิปรีเตหิ ปน มิตฺตภาโว ชานิตโพฺพติฯ

เอวํ โพธิสโตฺต มิตฺตามิตฺตภาวการณานิ อาจิกฺขิตฺวา พฺรหฺมวิหาเร ภาเวตฺวา พฺรหฺมโลกูปโค อโหสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา หตฺถิโปสกตาปโส สทฺธิวิหาริโก อโหสิ, หตฺถี อุปชฺฌาโย, อิสิคโณ พุทฺธปริสา, คณสตฺถา ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

มิตฺตามิตฺตชาตกวณฺณนา สตฺตมาฯ

[๑๙๘] ๘. ราธชาตกวณฺณนา

ปวาสา อาคโต ตาตาติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต เอกํ อุกฺกณฺฐิตภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิฯ โส กิร สตฺถารา ‘‘สจฺจํ กิร, ตฺวํ ภิกฺขุ, อุกฺกณฺฐิโต’’ติ ปุโฎฺฐ ‘‘สจฺจํ, ภเนฺต’’ติ วตฺวา ‘‘กิํการณา’’ติ วุเตฺต ‘‘เอกํ อลงฺกตอิตฺถิํ ทิสฺวา กิเลสวเสนา’’ติ อาหฯ อถ นํ สตฺถา ‘‘มาตุคาโม นาม ภิกฺขุ น สกฺกา รกฺขิตุํ, ปุเพฺพปิ โทวาริเก ฐเปตฺวา รกฺขนฺตาปิ รกฺขิตุํ น สกฺขิํสุ, กิํ เต อิตฺถิยา, ลทฺธาปิ สา รกฺขิตุํ น สกฺกา’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต สุวโยนิยํ นิพฺพตฺติ, ‘‘ราโธ’’ติสฺส นามํ, กนิฎฺฐภาตา ปนสฺส โปฎฺฐปาโท นามฯ เต อุโภปิ ตรุณกาเลเยว เอโก ลุทฺทโก คเหตฺวา พาราณสิยํ อญฺญตรสฺส พฺราหฺมณสฺส อทาสิ, พฺราหฺมโณ เต ปุตฺตฎฺฐาเน ฐเปตฺวา ปฎิชคฺคิฯ พฺราหฺมณสฺส ปน พฺราหฺมณี อรกฺขิตา ทุสฺสีลาฯ โส โวหารกรณตฺถาย คจฺฉโนฺต เต สุวโปตเก อามเนฺตตฺวา ‘‘ตาตา, อหํ โวหารกรณตฺถาย คจฺฉามิ, กาเล วา วิกาเล วา ตุมฺหากํ มาตุ กรณกมฺมํ โอโลเกยฺยาถ, อญฺญสฺส ปุริสสฺส คมนภาวํ วา อคมนภาวํ วา ชาเนยฺยาถา’’ติ พฺราหฺมณิํ สุวโปตกานํ ปฎิจฺฉาเปตฺวา อคมาสิฯ สา ตสฺส นิกฺขนฺตกาลโต ปฎฺฐาย อนาจารํ จริ, รตฺติมฺปิ ทิวาปิ อาคจฺฉนฺตานญฺจ คจฺฉนฺตานญฺจ ปมาณํ นตฺถิฯ

ตํ ทิสฺวา โปฎฺฐปาโท ราธํ ปุจฺฉิ – ‘‘พฺราหฺมโณ อิมํ พฺราหฺมณิํ อมฺหากํ นิยฺยาเทตฺวา คโต, อยญฺจ ปาปกมฺมํ กโรติ, วทามิ น’’นฺติฯ ราโธ ‘‘มา วทาหี’’ติ อาหฯ โส ตสฺส วจนํ อคฺคเหตฺวา ‘‘อมฺม, กิํการณา ปาปกมฺมํ กโรสี’’ติ อาหฯ สา ตํ มาเรตุกามา หุตฺวา ‘‘ตาต, ตฺวํ นาม มยฺหํ ปุโตฺต, อิโต ปฎฺฐาย น กริสฺสามิ, เอหิ, ตาต, ตาวา’’ติ ปิยายมานา วิย ปโกฺกสิตฺวา อาคตํ คเหตฺวา ‘‘ตฺวํ มํ โอวทสิ, อตฺตโน ปมาณํ น ชานาสี’’ติ คีวํ ปริวเตฺตตฺวา มาเรตฺวา อุทฺธนนฺตเรสุ ปกฺขิปิฯ พฺราหฺมโณ อาคนฺตฺวา วิสฺสมิตฺวา โพธิสตฺตํ ‘‘กิํ, ตาต ราธ, มาตา เต อนาจารํ กโรติ, น กโรตี’’ติ ปุจฺฉโนฺต ปฐมํ คาถมาห –

๙๕. ‘‘ปวาสา อาคโต ตาต, อิทานิ นจิราคโต;
กจฺจินฺนุ ตาต เต มาตา, น อญฺญมุปเสวตี’’ติฯ

ตสฺสโตฺถ – อหํ, ตาต ราธ, ปวาสา อาคโต, โส จมฺหิ อิทาเนว อาคโต นจิราคโต, เตน ปวตฺติํ อชานโนฺต ตํ ปุจฺฉามิ – ‘‘กจฺจิ นุ เต, ตาต, มาตา อญฺญํ ปุริสํ น อุปเสวตี’’ติฯ

ราโธ ‘‘ตาต, ปณฺฑิตา นาม ภูตํ วา อภูตํ วา อนิยฺยานิกํ นาม น กเถนฺ’’ติ ญาเปโนฺต ทุติยํ คาถมาห –

๙๖. ‘‘น โข ปเนตํ สุภณํ, คิรํ สจฺจุปสํหิตํ;
สเยถ โปฏฺฐปาโทว, มุมฺมุเร อุปกูถิโต’’ติฯ

ตตฺถ **คิร**นฺติ วจนํฯ ตญฺหิ ยถา อิทานิ คิรา, เอวํ ตทา ‘‘คิร’’นฺติ วุจฺจติ, โส สุวโปตโก ลิงฺคํ อนาทิยิตฺวา เอวมาหฯ อยํ ปเนตฺถ อโตฺถ – ตาต, ปณฺฑิเตน นาม สจฺจุปสํหิตํ ยถาภูตํ อตฺถยุตฺตํ สภาววจนมฺปิ อนิยฺยานิกํ น สุภณํฯ อนิยฺยานิกญฺจ สจฺจํ ภณโนฺต **สเยถ โปฏฺฐปาโทว, มุมฺมุเร อุปกูถิโต,** ยถา โปฏฺฐปาโท กุกฺกุเฬ ฌาโม สยติ, เอวํ สเยยฺยาติฯ ‘‘อุปกูธิโต’’ติปิ ปาโฐ, อยเมวโตฺถฯ

เอวํ โพธิสโตฺต พฺราหฺมณสฺส ธมฺมํ เทเสตฺวา ‘‘มยาปิ อิมสฺมึ ฐาเน วสิตุํ น สกฺกา’’ติ พฺราหฺมณํ อาปุจฺฉิตฺวา อรญฺญเมว ปาวิสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ, สจฺจปริโยสาเน อุกฺกณฺฐิตภิกฺขุ โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิฯ ‘‘ตทา โปฏฺฐปาโท อานโนฺท อโหสิ, ราโธ ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

ราธชาตกวณฺณนา อฏฺฐมาฯ

[๑๙๙] ๙. คหปติชาตกวณฺณนา

อุภยํ เม น ขมตีติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต อุกฺกณฺฐิตเมว ภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิฯ กเถโนฺต จ ‘‘มาตุคาโม นาม อรกฺขิโต, ปาปกมฺมํ กตฺวา เยน เกนจิ อุปาเยน สามิกํ วเญฺจติเยวา’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต กาสิรเฏฺฐ คหปติกุเล นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปโตฺต ฆราวาสํ คณฺหิฯ ตสฺส ภริยา ทุสฺสีลา คามโภชเกน สทฺธึ อนาจารํ จรติฯ โพธิสโตฺต ตํ ญตฺวา ปริคฺคณฺหโนฺต จรติ ฯ ตทา ปน อโนฺตวเสฺส พีเชสุ นีหเฏสุ ฉาตกํ อโหสิ, สสฺสานํ คพฺภคหณกาโล ชาโตฯ สกลคามวาสิโน ‘‘อิโต มาสทฺวเยน สสฺสานิ อุทฺธริตฺวา วีหึ ทสฺสามา’’ติ เอกโต หุตฺวา คามโภชกสฺส หตฺถโต เอกํ ชรโคณํ คเหตฺวา มํสํ ขาทึสุฯ

อเถกทิวสํ คามภาชโก ขณํ โอโลเกตฺวา โพธิสตฺตสฺส พหิคตเวลายํ เคหํ ปาวิสิฯ เตสํ สุขนิปนฺนกฺขเณเยว โพธิสโตฺต คามทฺวาเรน ปวิสิตฺวา เคหาภิมุโข ปายาสิฯ สา อิตฺถี คามทฺวาราภิมุขี ตํ ทิสฺวา ‘‘โก นุ โข เอโส’’ติ อุมฺมาเร ฐตฺวา โอโลเกนฺตี ‘‘โสเยวา’’ติ ญตฺวา คามโภชกสฺส อาจิกฺขิ, คามโภชโก ภีโต ปกมฺปิฯ อถ นํ สา ‘‘มา ภายิ, อเตฺถโก อุปาโย, อเมฺหหิ ตว หตฺถโต โคณมํสํ ขาทิตํ, ตฺวํ มํสมูลํ โสเธโนฺต วิย โหหิ, อหํ โกฏฺฐํ อารุยฺห โกฏฺฐทฺวาเร ฐตฺวา ‘วีหิ นตฺถี’ติ วกฺขามิฯ ตฺวํ เคหมเชฺฌ ฐตฺวา ‘อมฺหากํ ฆเร ทารกา ฉาตา, มํสมูลํ เม เทหี’ติ ปุนปฺปุนํ โจเทยฺยาสี’’ติ วตฺวา โกฏฺฐํ อารุยฺห โกฏฺฐทฺวาเร นิสีทิฯ อิตโร เคหมเชฺฌ ฐตฺวา ‘‘มํสมูลํ เทหี’’ติ วทติฯ สา โกฏฺฐทฺวาเร นิสินฺนา ‘‘โกเฏฺฐ วีหิ นตฺถิ, สเสฺส อุทฺธรเนฺต ทสฺสามิ คจฺฉาหี’’ติ อาหฯ

โพธิสโตฺต เคหํ ปวิสิตฺวา เตสํ กิริยํ ทิสฺวา ‘‘อิมาย ปาปาย กตอุปาโย เอส ภวิสฺสตี’’ติ ญตฺวา คามโภชกํ อามเนฺตตฺวา ‘‘โส คามโภชก อเมฺห ตว ชรโคณสฺส มํสํ ขาทนฺตา ‘อิโต มาสทฺวเยน วีหึ ทสฺสามา’ติ ขาทิมฺห, ตฺวํ อฑฺฒมาสมฺปิ อนติกฺกมิตฺวา อิทาเนว กสฺมา อาหราเปสิ, น ตฺวํ อิมินา การเณน อาคโต, อเญฺญน การเณน อาคโต ภวิสฺสสิ, มยฺหํ ตว กิริยา

น รุจฺจติ, อยมฺปิ อนาจารา ปาปธมฺมา โกฏฺฐ วีหีนํ อภาวํ ชานาติ, สา ทานิ โกฏฺฐํ อารุยฺห ‘วีหิ นตฺถี’ติ วทติ, ตฺวมฺปิ ‘เทหี’ติ วทติ, อุภินฺนมฺปิ โว กรณํ มยฺหํ น รุจฺจตี’’ติ เอตมตฺถํ ปกาเสนฺโต อิมา คาถา อโวจ –

๙๗.‘‘อุภยํ เม น ขมติ, อุภยํ เม น รุจฺจติ;
ยาจายํ โกฏฺฐโมติณฺณา, นทสฺสํ อิติ ภาสติฯ

๙๘. ‘‘ตํ ตํ คามปติ พฺรูมิ, กทเร อปฺปสฺมิ ชีวิเต;
เทฺว มาเส สงฺครํ กตฺวา, มํสํ ชรคฺควํ กิสํ;
อปฺปตฺตกาเล โจเทสิ, ตมฺปิ มยฺหํ น รุจฺจตี’’ติฯ

ตตฺถ **ตํ ตํ คามปติ พฺรูมี**ติ, อโมฺภ คามเชฏฺฐก, เตน การเณน ตํ วทามิฯ **กทเร อปฺปสฺมิ ชีวิเต**ติ อมฺหากํ ชีวิตํ นาม กทรเญฺจว ถทฺธํ ลูขํ กสิรํ อปฺปเญฺจ มนฺทํ ปริตฺตํ, ตสฺมึ โน เอวรูเป ชีวิเต วตฺตมาเนฯ **เทฺว มาเส สงฺครํ กตฺวา, มํสํ ชรคฺควํ กิส**นฺติ อมฺหากํ มํสํ คณฺหนฺตานํ ชรคฺควํ กิสํ ทุพฺพลํ ชรโคณํ ททมาโน ตฺวํ ‘‘ทฺวีหิ มาเสหิ มูลํ ทาตพฺพ’’นฺติ เอวํ เทฺว มาเส สงฺครํ ปริเจฺฉทํ กตฺวาฯ **อปฺปตฺตกาเล โจเทสี**ติ ตสฺมึ กาเล อสมฺปเตฺต อนฺตราว โจเทสิฯ **ตมฺปิ มยฺหํ น รุจฺจตี**ติ ยา จายํ ปาปธมฺมา ทุสฺสีลา อโนฺตโกฏฺฐ วีหีนํ นตฺถิภาวํ ชานมานาว อชานนฺตี วิย หุตฺวา โกฏฺฐโมติณฺณา โกฏฺฐทฺวาเร ฐตฺวา น ทสฺสํ อิติ ภาสติ, ยญฺจ ตฺวํ อกาเล โจเทสิ, ตมฺปีติ อิทํ อุภยมฺปิ มม เนว ขมติ น รุจฺจตีติฯ

เอวํ โส กเถโนฺตว คามโภชกํ จูฬาย คเหตฺวา กฑฺฒิตฺวา เคหมเชฺฌ ปาเตตฺวา ‘‘คามโภชโกมฺหีติ ปรสฺส รกฺขิตโคปิตภเณฺฑ อปรชฺฌสี’’ติอาทีหิ ปริภาสิตฺวา โปเถตฺวา ทุพฺพลํ กตฺวา คีวาย คเหตฺวา เคหา นิกฺกฑฺฒิตฺวา ตมฺปิ ทุฏฺฐอิตฺถึ เกเสสุ คเหตฺวา โกฏฺฐา โอตาเรตฺวา นิโปฺปเถตฺวา ‘‘สเจ ปุน เอวรูปํ กโรสิ, ชานิสฺสสี’’ติ สนฺตเชฺชสิฯ ตโต ปฏฺฐาย คามโภชโกตํ เคหํ โอโลเกตุมฺปิ น วิสหิ, สาปิ ปาปา ปุน มนสาปิ อติจริตุํ นาสกฺขิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ, สจฺจปริโยสาเน อุกฺกณฺฐิตภิกฺขุ โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิฯ ‘‘ตทา คามโภชโก เทวทโตฺต, นิคฺคหการโก คหปติ ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

คหปติชาตกวณฺณนา นวมาฯ

[๒๐๐] ๑๐. สาธุสีลชาตกวณฺณนา

สรีรทพฺพนฺติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต อญฺญตรํ พฺราหฺมณํ อารพฺภ กเถสิฯ ตสฺส กิร จตโสฺส ธีตโร อเหสุํฯ ตา จตฺตาโร ชนา ปเตฺถนฺติ, เตสุ เอโก อภิรูโป สรีรสมฺปโนฺน, เอโก วยปฺปโตฺต มหลฺลโก, เอโก ชาติสมฺปโนฺน, เอโก สีลวาฯ พฺราหฺมโณ จิเนฺตสิ – ‘‘ธีตโร นิเวเสเนฺตน ปติฏฺฐาเปเนฺตน กสฺส นุ โข ทาตพฺพา, กึ รูปสมฺปนฺนสฺส, อุทาหุ วยปฺปตฺตสฺส, ชาติสมฺปนฺนสีลวนฺตานํ อญฺญตรสฺสา’’ติฯ โส จิเนฺตโนฺตปิ อชานิตฺวา ‘‘อิมํ การณํ สมฺมาสมฺพุโทฺธ ชานิสฺสติ, ตํ ปุจฺฉิตฺวา เอเตสํ อนฺตเร อนุจฺฉวิกสฺส ทสฺสามี’’ติ คนฺธมาลาทีนิ คาหาเปตฺวา วิหารํ คนฺตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสิโนฺน อาทิโต ปฏฺฐาย ตมตฺถํ อาโรเจตฺวา ‘‘ภเนฺต, อิเมสุ จตูสุ ชเนสุ กสฺส ทาตุํ วฏฺฏตี’’ติ ปุจฺฉิฯ สตฺถา ‘‘ปุเพฺพปิ ปณฺฑิตา เอตํ ปญฺหํ กถยึสุ, ภวสเงฺขปคตตฺตา ปน สลฺลเกฺขตุํ น สโกฺกสี’’ติ วตฺวา เตน ยาจิโต อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต โพธิสตฺโต พฺราหฺมณกุเล นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปตฺโต ตกฺกสิลายํ สิปฺปํ อุคฺคณฺหิตฺวา อาคนฺตฺวา พาราณสิยํ ทิสาปาโมกฺโข อาจริโย อโหสิฯ อเถกสฺส พฺราหฺมณสฺส จตโสฺส ธีตโร อเหสุํ, ตา เอวเมว จตฺตาโร ชนา ปตฺถยึสุฯ พฺราหฺมโณ ‘‘กสฺส นุ โข ทาตพฺพา’’ติ อชานนฺโต ‘‘อาจริยํ ปุจฺฉิตฺวา ทาตพฺพยุตฺตกสฺส ทสฺสามี’’ติ ตสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา ตมตฺถํ ปุจฺฉนฺโต ปฐมํ คาถมาห –

๙๙. ‘‘สรีรทพฺยํ วุฑฺฒพฺยํ, โสชจฺจํ สาธุสีลิยํ;
พฺราหฺมณํ เตว ปุจฺฉาม, กนฺนุ เตสํ วนิมฺหเส’’ติฯ

ตตฺถ **‘‘สรีรทพฺย’’**นฺติอาทีหิ เตสํ จตุนฺนํ วิชฺชมาเน คุเณ ปกาเสติฯ อยเญฺหตฺถ อธิปฺปาโย – ธีตโร เม จตฺตาโร ชนา ปเตฺถนฺติ, เตสุ เอกสฺส สรีรทพฺยมตฺถิ, สรีรสมฺปทา อภิรูปภาโว สํวิชฺชติฯ เอกสฺส วุฑฺฒพฺยํ วุฑฺฒิภาโว มหลฺลกตา อตฺถิฯ เอกสฺส โสชจฺจํ สุชาติตา ชาติสมฺปทา อตฺถิฯ ‘‘สุชจฺจ’’นฺติปิ ปาโฐฯ เอกสฺส สาธุสีลิยํ สุนฺทรสีลภาโว สีลสมฺปทา อตฺถิฯ **พฺราหฺมณํ เตว ปุจฺฉามา**ติ เตสุ อสุกสฺส นาเมตา ทาตพฺพาติ อชานนฺตา มยํ ภวนฺตํ พฺราหฺมณเญฺญว ปุจฺฉามฯ **กนฺนุ เตสํ วนิมฺหเส**ติ เตสํ จตุนฺนํ ชนานํ กํ วนิมฺหเส, กํ อิจฺฉาม, กสฺส ตา กุมาริกา ททามาติ ปุจฺฉติฯ

ตํ สุตฺวา อาจริโย ‘‘รูปสมฺปทาทีสุ วิชฺชมานาสุปิ วิปนฺนสีโล คารยฺโห, ตสฺมา ตํ นปฺปมาณํ, อมฺหากํ สีลวนฺตภาโว รุจฺจตี’’ติ อิมมตฺถํ ปกาเสนฺโต ทุติยํ คาถมาห –

๑๐๐. ‘‘อโตฺถ อตฺถิ สรีรสฺมิํ, วุฑฺฒพฺยสฺส นโม กเร;
อโตฺถ อตฺถิ สุชาตสฺมิํ, สีลํ อสฺมาก รุจฺจตี’’ติฯ

ตตฺถ **อโตฺถ อตฺถิ สรีรสฺมิ**นฺติ รูปสมฺปเนฺน สรีเรปิ อโตฺถ วิเสโส วุฑฺฒิ อตฺถิเยว, ‘‘นตฺถี’’ติ น วทามิฯ **วุฑฺฒพฺยสฺส นโม กเร**ติ วุฑฺฒภาวสฺส ปน นมกฺการเมว กโรมิฯ วุฑฺฒภาโว หิ วนฺทนมานนํ ลภติฯ **อโตฺถ อตฺถิ สุชาตสฺมิ**นฺติ สุชาเตปิ ปุริเส วุฑฺฒิ อตฺถิ, ชาติสมฺปตฺติปิ อิจฺฉิตพฺพาเยวฯ **สีลํ อสฺมาก รุจฺจตี**ติ อมฺหากํ ปน สีลเมว รุจฺจติฯ สีลวา หิ อาจารสมฺปโนฺน สรีรทพฺยวิรหิโตปิ ปุโชฺช ปาสํโสติฯ พฺราหฺมโณ ตสฺส วจนํ สุตฺวา สีลวนฺตเสฺสว ธีตโร อทาสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – สจฺจปริโยสาเน พฺราหฺมโณ โสตาปตฺติผเล ปติฎฺฐหิฯ ‘‘ตทา พฺราหฺมโณ อยเมว พฺราหฺมโณ อโหสิ, ทิสาปาโมกฺโข อาจริโย ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

สาธุสีลชาตกวณฺณนา ทสมาฯ

รุหกวโคฺค ปญฺจโมฯ

ตสฺสุทฺทานํ –

รุหกํ สิริกาฬกํ, ปทุมํ มณิโจรกํ;
ปพฺพตูปตฺถรวลาหํ, มิตฺตามิตฺตญฺจ ราธญฺจ;
คหปติ สาธุสีลํฯ

๖. นตํทฬฺหวโคฺค

[๒๐๑] ๑. พนฺธนาคารชาตกวณฺณนา

น ตํ ทฬฺหํ พนฺธนมาหุ ธีราติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต พนฺธนาคารํ อารพฺภ กเถสิฯ ตสฺมึ กิร กาเล พหู สนฺธิเจฺฉทกปนฺถฆาตกโจเร อาเนตฺวา โกสลรโญฺญ ทเสฺสสุํฯ เต ราชา อทฺทุพนฺธนรชฺชุพนฺธนสงฺขลิกพนฺธเนหิ พนฺธาเปสิฯ ติํสมตฺตา ชานปทา ภิกฺขู สตฺถารํ ทฏฺฐุกามา อาคนฺตฺวา ทิสฺวา วนฺทิตฺวา ปุนทิวเส ปิณฺฑาย จรนฺตา พนฺธนาคารํ คนฺตฺวา เต โจเร ทิสฺวา ปิณฺฑปาตปฏิกฺกนฺตา สายนฺหสมเย ตถาคตํ อุปสงฺกมิตฺวา ‘‘ภเนฺต, อชฺช อเมฺหหิ ปิณฺฑาย จรเนฺตหิ พนฺธนาคาเร พหู โจรา อทฺทุพนฺธนาทีหิ พทฺธา มหาทุกฺขํ อนุภวนฺตา ทิฏฺฐา, เต ตานิ พนฺธนานิ ฉินฺทิตฺวา ปลายิตุํ น สโกฺกนฺติ, อตฺถิ นุ โข เตหิ พนฺธเนหิ ถิรตรํ นาม อญฺญํ พนฺธน’’นฺติ ปุจฺฉิํสุฯ สตฺถา ‘‘ภิกฺขเว, กิํ พนฺธนานิ นาเมตานิ, ยํ ปเนตํ ธนธญฺญปุตฺตทาราทีสุ ตณฺหาสงฺขาตํ กิเลสพนฺธนํ, เอตํ เอเตหิ พนฺธเนหิ สตคุเณน สหสฺสคุเณน ถิรตรํ, เอวํ มหนฺตมฺปิ ปเนตํ ทุจฺฉินฺทนิยํ พนฺธนํ โปราณกปณฺฑิตา ฉินฺทิตฺวา หิมวนฺตํ ปวิสิตฺวา ปพฺพชิํสู’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต เอกสฺมิํ ทุคฺคตคหปติกุเล นิพฺพตฺติ, ตสฺส วยปฺปตฺตสฺส ปิตา กาลมกาสิฯ โส ภติํ กตฺวา มาตรํ โปเสสิ, อถสฺส มาตา อนิจฺฉมานเสฺสว เอกํ กุลธีตรํ เคเห กตฺวา อปรภาเค กาลมกาสิฯ ภริยายปิสฺส กุจฺฉิยํ คโพฺภ ปติฏฺฐาสิฯ โส คพฺภสฺส ปติฏฺฐิตภาวํ อชานโนฺต ‘‘ภเทฺท, ตฺวํ ภติํ กตฺวา ชีวาหิ, อหํ ปพฺพชิสฺสามี’’ติ อาห ฯ สาปิ ‘‘คโพฺภ เม ปติฏฺฐิโต, มยิ วิชาตาย ทารกํ ทิสฺวา ปพฺพชิสฺสสี’’ติ อาหฯ โส ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา ตสฺสา วิชาตกาเล ‘‘ภเทฺท, ตฺวํ โสตฺถินา วิชาตา, อิทานาหํ ปพฺพชิสฺสามี’’ติ อาปุจฺฉิฯ อถ นํ สา ‘‘ปุตฺตกสฺส ตาว ถนปานโต อปคมนกาลํ อาคเมหี’’ติ วตฺวา ปุน คพฺภํ คณฺหิฯ

โส จิเนฺตสิ – ‘‘อิมํ สมฺปฏิจฺฉาเปตฺวา คนฺตุํ น สกฺกา, อิมิสฺสา อนาจิกฺขิตฺวาว ปลายิตฺวา ปพฺพชิสฺสามี’’ติฯ โส ตสฺสา อนาจิกฺขิตฺวา รตฺติภาเค อุฏฺฐาย ปลายิฯ อถ นํ นครคุตฺติกา อคฺคเหสุํฯ โส ‘‘อหํ, สามิ, มาตุโปสโก นาม, วิสฺสเชฺชถ ม’’นฺติ เตหิ อตฺตานํ วิสฺสชฺชาเปตฺวา เอกสฺมิํ ฐาเน วสิตฺวา อคฺคทฺวาเรเนว นิกฺขมิตฺวา หิมวนฺตํ ปวิสิตฺวา อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา อภิญฺญา จ สมาปตฺติโย จ นิพฺพเตฺตตฺวา ฌานกีฬํ กีฬโนฺต วิหาสิฯ โส ตตฺถ วสโนฺต ‘‘เอวรูปมฺปิ นาม เม ทุจฺฉินฺทนิยํ ปุตฺตทารพนฺธนํ กิเลสพนฺธนํ ฉินฺทิต’’นฺติ อุทานํ อุทาเนโนฺต อิมา คาถา อโวจ –

๑๐๑. ‘‘น ตํ ทฬฺหํ พนฺธนมาหุ ธีรา, ยทายสํ ทารุชปพฺพชญฺจ;
สารตฺตรตฺตา มณิกุณฺฑเลสุ, ปุเตฺตสุ ทาเรสุ จ ยา อเปกฺขาฯ

๑๐๒. ‘‘เอตํ ทฬฺหํ พนฺธนมาหุ ธีรา, โอหารินํ สีถิลํ ทุปฺปมุญฺจํ;
เอตมฺปิ เฉตฺวาน วชนฺติ ธีรา, อนเปกฺขิโน กามสุขํ ปหายา’’ติฯ

ตตฺถ **ธีรา**ติ ธิติมนฺตา, ธิกฺกตปาปาติ ธีราฯ อถ วา ธี วุจฺจติ ปญฺญา, ตาย ปญฺญาย สมนฺนาคตาติ ธีรา, พุทฺธา ปเจฺจกพุทฺธา พุทฺธสาวกา โพธิสตฺตา จ อิเม ธีรา นามฯ **ยทายส**นฺติ อาทีสุ ยํ สงฺขลิกสงฺขาตํ อยสา นิพฺพตฺตํ อายสํ, ยํ อทฺทุพนฺธนสงฺขาตํ ทารุชํ, ยญฺจ ปพฺพชติเณหิ วา อเญฺญหิ วา วากาทีหิ รชฺชุํ กตฺวา กตรชฺชุพนฺธนํ, ตํ อายสาทิํ ฉินฺทิตุํ สกฺกุเณยฺยภา

เวน ธีรา ทฬฺหํ ถิรนฺติ นาหุ น กเถนฺติฯ **สารตฺตรตฺตา**ติ สารตฺตา หุตฺวา รตฺตา, พลวราครตฺตาติ อโตฺถฯ **มณิกุณฺฑเลสู**ติ มณีสุ จ กุณฺฑเลสุ จ, มณิยุเตฺตสุ วา กุณฺฑเลสุฯ

เอตํ ทฬฺหนฺติ เย มณิกุณฺฑเลสุ สารตฺตรตฺตา, เตสํ โย จ สาราโค, ยา จ เตสํ ปุตฺตทาเรสุ อเปกฺขา ตณฺหา, เอตํ กิเลสมยํ พนฺธนํ ทฬฺหํ ถิรนฺติ ธีรา อาหุฯ **โอหารินฺ**นฺติ อากฑฺฒิตฺวา จตูสุ อปาเยสุ ปาตนโต อวหรติ เหฏฺฐา หรตีติ โอหารินํฯ **สิถิล**นฺติ พนฺธนฏฺฐาเน ฉวิจมฺมมํสานิ น ฉินฺทติ, โลหิตํ น นีหรติ, พนฺธนภาวมฺปิ น ชานาเปติ, ถลปถชลปถาทีสุ กมฺมานิ กาตุํ เทตีติ สิถิลํฯ **ทุปฺปมุญฺจ**นฺติ ตณฺหาโลภวเสน หิ เอกวารมฺปิ อุปฺปนฺนํ กิเลสพนฺธนํ ทฏฺฐฏฺฐานโต กจฺฉโป วิย ทุโมฺมจยํ โหตีติ ทุปฺปมุญฺจํฯ **เอตมฺปิ เฉตฺวานา**ติ เอตํ เอวํ ทฬฺหมฺปิ กิเลสพนฺธนํ ญาณขเคฺคน ฉินฺทิตฺวา อยทามานิ ฉินฺทิตฺวา มตฺตวรวารณา วิย ปญฺชเร ฉินฺทิตฺวา สีหโปตกา วิย จ ธีรา วตฺถุกามกิเลสกาเม อุกฺการภูมึ วิย ชิคุจฺฉมานา อนเปกฺขิโน หุตฺวา กามสุขํ ปหาย วชนฺติ ปกฺกมนฺติ, ปกฺกมิตฺวา จ ปน หิมวนฺตํ ปวิสิตฺวา อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา ฌานสุเขน วีตินาเมนฺตีติฯ

เอวํ โพธิสโตฺต อิมํ อุทานํ อุทาเนตฺวา อปริหีนชฺฌาโน พฺรหฺมโลกปรายโณ อโหสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ, สจฺจปริโยสาเน เกจิ โสตาปนฺนา, เกจิ สกทาคามิโน, เกจิ อนาคามิโน, เกจิ อรหโนฺต อเหสุํฯ ‘‘ตทา มาตา มหามายา อโหสิ, ปิตา สุโทฺธทนมหาราชา, ภริยา ราหุลมาตา, ปุโตฺต ราหุโล, ปุตฺตทารํ ปหาย นิกฺขมิตฺวา ปพฺพชิโต ปุริโส ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

พนฺธนาคารชาตกวณฺณนา ปฐมาฯ

[๒๐๒] ๒. เกฬิสีลชาตกวณฺณนา

หํสา โกญฺจา มยูรา จาติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต อายสฺมนฺตํ ลกุณฺฑกภทฺทิยํ อารพฺภ กเถสิฯ โส กิรายสฺมา พุทฺธสาสเน ปากโฏ อโหสิ ปญฺญาโต มธุรสฺสโร มธุรธมฺมกถิโก ปฏิสมฺภิทาปฺปโตฺต มหาขีณาสโว อสีติยา มหาเถรานํ อนฺตโร ปมาเณน โอมโก ลกุณฺฑโก สามเณโร วิย, ขุทฺทโก กีฬนตฺถาย กโต วิยฯ ตสฺมึ เอกทิวสํ ตถาคตํ วนฺทิตฺวา เชตวนโกฏฺฐกํ คเต ชนปทา ตึสมตฺตา ภิกฺขู ‘‘ทสพลํ วนฺทิสฺสามา’’ติ เชตวนํ ปวิสนฺตา วิหารโกฏฺฐเก เถรํ ทิสฺวา ‘‘สามเณโร เอโส’’ติ สญฺญาย เถรํ จีวรกเณฺณ คณฺหนฺตา หเตฺถ คณฺหนฺตา สีสํ คณฺหนฺตา นาสาย ปรามสนฺตา กเณฺณสุ คเหตฺวา จาเลตฺวา หตฺถกุกฺกุจฺจํ กตฺวา ปตฺตจีวรํ ปฏิสาเมตฺวา สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา วนฺทิตฺวา นิสีทิตฺวา สตฺถารา มธุรปฏิสนฺถาเร กเต ปุจฺฉึสุ – ‘‘ภเนฺต, ลกุณฺฑกภทฺทิยเตฺถโร กิร นาเมโก ตุมฺหากํ สาวโก มธุรธมฺมกถิโก อตฺถิ, กหํ โส อิทานี’’ติฯ ‘‘กึ ปน, ภิกฺขเว, ทฏฺฐุกามตฺถา’’ติ? ‘‘อาม, ภเนฺต’’ติฯ ‘‘ยํ, ภิกฺขเว, ตุเมฺห ทฺวารโกฏฺฐเก ทิสฺวา จีวรกณฺณาทีสุ คณฺหนฺตา หตฺถกุกฺกุจฺจํ กตฺวา อาคตา, เอส โส’’ติฯ ‘‘ภเนฺต, เอวรูโป ปตฺถิตปตฺถโน อภินีหารสมฺปโนฺน สาวโก กึการณา อเปฺปสกฺโข ชาโต’’ติ? สตฺถา ‘‘อตฺตนา กตปาปกมฺมํ นิสฺสายา’’ติ วตฺวา เตหิ ยาจิโต อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต สโกฺก เทวราชา อโหสิฯ ตทา พฺรหฺมทตฺตสฺส ชิณฺณํ ชราปฺปตฺตํ หตฺถึ วา อสฺสํ วา โคณํ วา ทเฏฺฐสฺสตุํ น สกฺกา, เกฬิสีโล หุตฺวา ตถารูปํ ทิสฺวาว อนุพนฺธาเปติ, ชิณฺณสกฏมฺปิ ทิสฺวา ภินฺทาเปติ, ชิณฺณมาตุคาเม ทิสฺวา ปโกฺกสาเปตฺวา อุทเร ปหราเปตฺวา ปาตาเปตฺวา ปุน อุฏฺฐาเปตฺวา ภายาเปติ , ชิณฺณปุริเส ทิสฺวา ลงฺฆเก วิย ภูมิยํ สํปริวตฺตกาทิกีฬํ กีฬาเปติ, อปสฺสโนฺต ‘‘อสุกฆเร กิร มหลฺลโก อตฺถี’’ติ

สุตฺวาปิ ปโกฺกสาเปตฺวา กีฬิติฯ มนุสฺสา ลชฺชนฺตา อตฺตโน มาตาปิตโร ติโรรฏฺฐานิ เปเสนฺติ, มาตุปฏฺฐานธมฺมํ ปิตุปฏฺฐานธมฺมํ ปจฺฉิชฺชิ, ราชเสวกาปิ เกฬิสีลาว อเหสุํฯ มตมตา จตฺตาโร อปาเย ปูเรนฺติ, เทวปริสา ปริหายติฯ

สโกฺก อภินเว เทวปุเตฺต อปสฺสโนฺต ''กิํ นุ โข การณ''นฺติ อาวเชฺชโนฺต ตํ การณํ ญตฺวา ''ทเมสฺสามิ น''นฺติ มหลฺลกวณฺณํ อภินิมฺมินิตฺวา ชิณฺณยานเก เทฺว ตกฺกจาฏิโย อาโรเปตฺวา เทฺว ชรโคเณ โยเชตฺวา เอกสฺมิํ ฉณทิวเส อลงฺกตหตฺถิํ อภิรุหิตฺวา พฺรหฺมทเตฺต อลงฺกตนครํ ปทกฺขิณํ กโรเนฺต ปิโลติกนิวโตฺถ ตํ ยานกํ ปาเชโนฺต รโญฺญ อภิมุโข อคมาสิฯ ราชา ชิณฺณยานกํ ทิสฺวา ''เอตํ ยานกํ อปเนถา''ติ วทติฯ มนุสฺสา ''กหํ, เทว, น ปสฺสามา''ติ อาหํสุฯ สโกฺก อตฺตโน อานุภาเวน รโญฺญเยว ทเสฺสสิฯ อถ นํ พหุสมฺปเตฺต ตสฺมิํ ตสฺส อุปริภาเคน ปาเชโนฺต รโญฺญ มตฺถเก เอกํ จาฏิํ ภินฺทิตฺวา นิวเตฺตตฺวา ปาเชโนฺต ทุติยํ ภินฺทิฯ อถสฺส สีสโต ปฏฺฐาย อิโต จิโต จ ตกฺกํ ปคฺฆรติ, โส เตน อฏฺฏียติ หรายติ ชิคุจฺฉติฯ อถสฺส ตํ อุปทฺทุตภาวํ ญตฺวา สโกฺก ยานกํ อนฺตรธาเปตฺวา สกฺกตฺตภาวํ มาเปตฺวา วชิรหโตฺถ อากาเส ฐตฺวา ''ปาปป อธมฺมิกราช, กิํ ตฺวํ มหลฺลโก น ภวิสฺสสิ, ตว สรีรํ ชรา น ปหริสฺสติ, เกฬิสีโล หุตฺวา วุเฑฺฒ วิเหฐนกมฺมํ กโรสิ, เอกกํ ตํ นิสฺสาย เอตํ กมฺมํ กตฺวา มตมตา อปาเย ปริปูเรนฺติ, มนุสฺสา มาตาปิตโร ปฏิชคฺคิตุํ น ลภนฺติฯ สเจ อิมมฺหา กมฺมา น วิรมิสฺสสิ, วชิเรน เต สีสํ ปทาเลสฺสามิ, มา อิโต ปฏฺฐาเยตํ กมฺมํ อกตฺถา''ติ สนฺตเชฺชตฺวา มาตาปิตูนํ คุณํ กเถตฺวา วุฑฺฒาปจายิกกมฺมสฺส อานิสํสํ ปกาเสตฺวา โอวทิตฺวา สกฏฺฐานเมว อคมาสิฯ ราชา ตโต ปฏฺฐาย ตถารูปํ กมฺมํ กาตุํ จิตฺตมฺปิ น อุปฺปาเทสิฯ

สตฺถา อิมํ อตีตํ อาหริตฺวา อภิสมฺพุโทฺธ หุตฺวา อิมา คาถา อโวจ –

๑๐๓. ''หํสา โกญฺจา มยูรา จ, หตฺถโย ปสทา มิคา;
สเพฺพ สีหสฺส ภายนฺติ, นตฺถิ กายสฺมิ ตุลฺยตาฯ

๑๐๔. ''เอวเมว มนุเสฺสสุ, ทหโร เจปิ ปญฺญวา;
โส หิ ตตฺถ มหา โหติ, เนว พาโล สรีรวา''ติฯ

ตตฺถ **ปสทา มิคา**ติ ปสทสงฺขาตา มิคา, ปสทา มิคา จ อวเสสา มิคา จาติปิ อโตฺถฯ ''ปสทมิคา''ติปิ ปาโฐ, ปสทา มิคาติ อโตฺถฯ **นตฺถิ กายสฺมิ ตุลฺยตา**ติ สรีเร ปมาณํ นาม นตฺถิฯ ยทิ ภเวยฺย, มหาสรีรา หตฺถิโน เจว ปสทมิคา จ สีหํ มาเรยฺยุํ, สีโห หํสาทโย ขุทฺทกสรีเรเยว มาเรยฺย, ขุทฺทกาเยว สีหสฺส ภาเยยฺยุํ, น มหนฺตาฯ ยสฺมา ปเนตํ นตฺถิ, ตสฺมา สเพฺพปิ เต สีหสฺส ภายนฺติฯ **สรีรวา**ติ พาโล มหาสรีโรปิ มหา นาม น โหติ, ตสฺมา ลกุณฺฑกภทฺทิโย สรีเรน ขุทฺทโกปิ มา ตํ ญาเณนปิ ขุทฺทโกติ มญฺญิตฺถาติ อโตฺถฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ, สจฺจปริโยสาเน เตสุ ภิกฺขูสุ เกจิ โสตาปนฺนา, เกจิ สกทาคามิโน, เกจิ อนาคามิโน, เกจิ อรหโนฺต อเหสุํฯ ''ตทา ราชา ลกุณฺฑกภทฺทิโย อโหสิ, โส ตาย เกฬิสีลตาย ปเรสํ เกฬินิสฺสโย ชาโต, สโกฺก ปน อหเมว อโหสิ''นฺติฯ

เกฬิสีลชาตกวณฺณนา ทุติยาฯ

[๒๐๓] ๓. ขนฺธชาตกวณฺณนา

วิรูปเกฺขหิ เม เมตฺตนฺติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต อญฺญตรํ ภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิฯ ตํ กิร ชนฺตาฆรทฺวาเร กฏฺฐานิ ผาเลนฺตํ ปูติรุกฺขนฺตรา นิกฺขมิตฺวา เอโก สโปฺป ปาทงฺคุลิยํ ฑํสิ, โส ตเตฺถว มโตฯ ตสฺส มตภาโว สกลวิหาเร ปากโฏ อโหสิฯ ธมฺมสภายํ ภิกฺขู กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ – ‘‘อาวุโส, อสุโก กิร ภิกฺขุ ชนฺตาฆรทฺวาเร กฏฺฐานิ ผาเลโนฺต สเปฺปน ทโฏฺฐ ตเตฺถว มโต’’ติฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสิน្นา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุเตฺต ‘‘สเจ โส, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ จตฺตาริ อหิราชกุลานิ อารพฺภ เมตฺตํ อภาวยิสฺส, น นํ สโปฺป ฑํเสยฺยฯ โปราณกตาปสาปิ อนุปฺปเนฺน พุเทฺธ จตูสุ อหิราชกุเลสุ เมตฺตํ ภาเวตฺวา ตานิ อหิราชกุลานิ นิสฺสาย อุปฺปชฺชนกภยโต มุจฺจิํสู’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต กาสิรเฏฺฐ พฺราหฺมณกุเล นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปโตฺต กาเม ปหาย อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา อภิญฺญา จ สมาปตฺติโย จ นิพฺพเตฺตตฺวา หิมวนฺตปเทเส เอกสฺมิํ คงฺคานิวตฺตเน อสฺสมปทํ มาเปตฺวา ฌานกีฬํ กีฬโนฺต อิสิคณปริวุโต วิหาสิฯ ตทา คงฺคาตีเร นานปฺปการา ทีฆชาติกา อิสีนํ ปริปนฺถํ กโรนฺติ, เยภุเยฺยน อิสโย ชีวิตกฺขยํ ปาปุณนฺติฯ ตาปสา ตมตฺถํ โพธิสตฺตสฺส อาโรเจสุํฯ โพธิสโตฺต สเพฺพ ตาปเส สนฺนิปาตาเปตฺวา ‘‘สเจ ตุเมฺห จตูสุ อหิราชกุเลสุ เมตฺตํ ภาเวยฺยาถ, น โว สปฺปา ฑํเสยฺยุํ, ตสฺมา อิโต ปฏฺฐาย จตูสุ อหิราชกุเลสุ เอวํ เมตฺตํ ภาเวถา’’ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๑๐๕. ‘‘วิรูปเกฺขหิ เม เมตฺตํ, เมตฺตํ เอราปเถหิ เม;
ฉพฺยาปุเตฺตหิ เม เมตฺตํ, เมตฺตํ กณฺหาโคตมเกหิ จา’’ติฯ

ตตฺถ **วิรูปเกฺขหิ เม เมตฺต**นฺติ วิรูปกฺขนาคราชกุเลหิ สทฺธิํ มยฺหํ เมตฺตํฯ **เอราปถา**ทีสุปิ เอเสว นโยฯ เอตานิปิ หิ เอราปถนาคราชกุลํ ฉพฺยาปุตฺตนาคราชกุลํ กณฺหาโคตมกนาคราชกุลนฺติ นาคราชกุลาเนวฯ

เอวํ จตฺตาริ นาคราชกุลานิ ทเสฺสตฺวา ‘‘สเจ ตุเมฺห เอเตสุ เมตฺตํ ภาเวตุํ สกฺขิสฺสถ, ทีฆชาติกา โว น ฑํสิสฺสนฺติ น วิเหเฐสฺสนฺตี’’ติ วตฺวา ทุติยํ คาถมาห –

‘‘อปาทเกหิ เม เมตฺตํ, เมตฺตํ ทฺวิปาทเกหิ เม;
จตุปฺปเทหิ เม เมตฺตํ, เมตฺตํ พหุปฺปเทหิ เม’’ติฯ

ตตฺถ ปฐมปเทน โอทิสฺสกํ กตฺวา สเพฺพสุ อปาทเกสุ ทีฆชาติเกสุ เจว มเจฺฉสุ จ เมตฺตาภาวนา ทสฺสิตา, ทุติยปเทน มนุเสฺสสุ เจว ปกฺขิชาเตสุ จ, ตติยปเทน หตฺถิอสฺสาทีสุ สพฺพจตุปฺปเทสุ, จตุตฺถปเทน วิจฺฉิกสตปทิอุจฺจาลิงฺคปาณกมกฺกฏกาทีสุฯ

เอวํ สรูเปน เมตฺตาภาวนํ ทเสฺสตฺวา อิทานิ อายาจนวเสน ทเสฺสโนฺต อิมํ คาถมาห –

‘‘มา มํ อปาทโก หิํสิ, มา มํ หิํสิ ทฺวิปาทโก;
มา มํ จตุปฺปโท หิํสิ, มา มํ หิํสิ พหุปฺปโท’’ติฯ

ตตฺถ **มา ม**นฺติ เอเตสุ อปาทกาทีสุ โกจิ เอโกปิ มา มํ หิํสตุ, มา วิเหเฐตูติ เอวํ อายาจนฺตา เมตฺตํ ภาเวถาติ อโตฺถฯ

อิทานิ อโนทิสฺสกวเสน เมตฺตาภาวนํ ทเสฺสโนฺต อิมํ คาถมาห –

‘‘สเพฺพ สตฺตา สเพฺพ ปาณา, สเพฺพ ภูตา จ เกวลา;
สเพฺพ ภทฺรานิ ปสฺสนฺตุ, มา กญฺจิ ปาปมาคมา’’ติฯ

ตตฺถ ตณฺหาทิฏฺฐิวเสน วเฏฺฏ ปญฺจสุ ขเนฺธสุ อาสตฺตา วิสตฺตา ลคฺคา ลคฺคิตาติ **สตฺตา,** อสฺสาสปสฺสาสปวตฺตนสงฺขาเตน ปาณนวเสน **ปาณา,** ภูตภาวิตนิพฺพตฺตนวเสน **ภูตา**ติ เอวํ วจนมตฺตวิเสโส เวทิตโพฺพฯ อวิเสเสน ปน สพฺพานิเปตานิ ปทานิ สพฺพสตฺตสงฺคาหกาเนวฯ **เกวลา**ติ สกลาฯ อิทํ สพฺพสทฺทเสฺสว หิ ปริยายวจนํฯ **ภทฺรานิ ปสฺสนฺตู**ติ สเพฺพเปเต สตฺตา ภทฺรานิ สาธูนิ กลฺยาณาเนว ปสฺสนฺตุฯ **มา กญฺจิ ปาปมาคมา**ติ เอเตสุ กญฺจิ เอกํ สตฺตมฺปิ ปาปํ ลามกํ ทุกฺขํ มา อาคมา, มา อาคจฺฉตุ มา ปาปุณาตุ, สเพฺพ อเวรา อพฺยาปชฺชา สุขี นิทฺทุกฺขา โหนฺตูติฯ

เอวํ ‘‘สพฺพสเตฺตสุ อโนทิสฺสกวเสน เมตฺตํ ภาเวถา’’ติ วตฺวา ปุน ติณฺณํ รตนานํ คุเณ อนุสฺสราเปตุํ –

๑๐๖.‘‘อปฺปมาโณ พุโทฺธ, อปฺปมาโณ ธโมฺม;
อปฺปมาโณ สโงฺฆ’’ติ อาหฯ

ตตฺถ ปมาณกรานํ กิเลสานํ อภาเวน คุณานญฺจ ปมาณาภาเวน พุทฺธรตนํ **อปฺปมาณํฯ ธโมฺม**ติ นววิโธ โลกุตฺตรธโมฺมฯ ตสฺสปิ ปมาณํ กาตุํ น สกฺกาติ **อปฺปมาโณ**ฯ เตน อปฺปมาเณน ธเมฺมน สมนฺนาคตตฺตา **สโงฺฆปิ อปฺปมาโณ**ฯ

อิติ โพธิสโตฺต ‘‘อิเมสํ ติณฺณํ รตนานํ คุเณ อนุสฺสรถา’’ติ วตฺวา ติณฺณํ รตนานํ อปฺปมาณคุณตํ ทเสฺสตฺวา สปฺปมาเณ สเตฺต ทเสฺสตุํ –

‘‘ปมาณวนฺตานิ สรีสปานิ, อหิ วิจฺฉิก สตปที;
อุณฺณนาภิ สรพู มูสิกา’’ติ อาหฯ

ตตฺถ **สรีสปานี**ติ สปฺปทีฆชาติกานํ นามํฯ เต หิ สรนฺตา คจฺฉนฺติ, สิเรน วา สปนฺตีติ สรีสปาฯ **‘‘อหี’’**ติอาทิ เตสํ สรูปโต นิทสฺสนํฯ ตตฺถ **อุณฺณนาภี**ติ มกฺกฏโกฯ ตสฺส หิ นาภิโต อุณฺณาสทิสํ สุตฺตํ นิกฺขมติ, ตสฺมา ‘‘อุณฺณนาภี’’ติ วุจฺจติฯ **สรพู**ติ ฆรโคฬิกาฯ

อิติ โพธิสโตฺต ‘‘ยสฺมา เอเตสํ อโนฺตราคาทโย ปมาณกรา ธมฺมา อตฺถิ, ตสฺมา ตานิ สรีสปาทีนิ ปมาณวนฺตานี’’ติ ทเสฺสตฺวา ‘‘อปฺปมาณานํ ติณฺณํ รตนานํ อานุภาเวน อิเม ปมาณวนฺตา สตฺตา รตฺตินฺทิวํ ปริตฺตกมฺมํ กโรนฺตูติ เอวํ ติณฺณํ รตนานํ คุเณ อนุสฺสรถา’’ติ วตฺวา ตโต อุตฺตริ กตฺตพฺพํ ทเสฺสตุํ อิมํ คาถมาห –

‘‘กตา เม รกฺขา กตา เม ปริตฺตา, ปฏิกฺกมนฺตุ ภูตานิ;
โสหํ นโม ภควโต, นโม สตฺตนฺนํ สมฺมาสมฺพุทฺธาน’’นฺติฯ

ตตฺถ **กตา เม รกฺขา**ติ มยา รตนตฺตยคุเณ อนุสฺสรเนฺตน อตฺตโน รกฺขา คุตฺติ กตาฯ **กตา เม ปริตฺตา**ติ ปริตฺตาณมฺปิ เม อตฺตโน กตํฯ **ปฏิกฺกมนฺตุ ภูตานี**ติ มยิ อหิตชฺฌาสยานิ ภูตานิ ปฏิกฺกมนฺตุ อปคจฺฉนฺตุฯ **โสหํ นโม ภควโต**ติ โส อหํ เอวํ กตปริโตฺต อตีตสฺส ปรินิพฺพุตสฺส สพฺพสฺสปิ พุทฺธสฺส ภควโต นโม กโรมิฯ **นโม สตฺตนฺนํ สมฺมาสมฺพุทฺธาน**นฺติ วิเสเสน ปน อตีเต ปฏิปาฏิยา ปรินิพฺพุตานํ สตฺตนฺนํ สมฺมาสมฺพุทฺธานํ นโม กโรมีติฯ

เอวํ ‘‘นมกฺการํ กโรนฺตาปิ สตฺต พุเทฺธ อนุสฺสรถา’’ติ โพธิสโตฺต อิสิคณสฺส อิมํ ปริตฺตํ พนฺธิตฺวา อทาสิฯ อาทิโต ปน ปฎฺฐาย ทฺวีหิ คาถาหิ จตูสุ อหิราชกุเลสุ เมตฺตาย ทีปิตตฺตา โอทิสฺสกาโนทิสฺสกวเสน วา ทฺวินฺนํ เมตฺตาภาวนานํ ทีปิตตฺตา อิทํ ปริตฺตํ อิธ วุตฺตนฺติ เวทิตพฺพํ, อญฺญํ วา การณํ ปริเยสิตพฺพํฯ ตโต ปฎฺฐาย อิสิคโณ โพธิสตฺตสฺส โอวาเท ฐตฺวา เมตฺตํ ภาเวสิ, พุทฺธคุเณ อนุสฺสริฯ เอวเมเตสุ พุทฺธคุเณ อนุสฺสรเนฺตสุเยว สเพฺพ ทีฆชาติกา ปฎิกฺกมิํสุฯ โพธิสโตฺตปิ พฺรหฺมวิหาเร ภาเวตฺวา พฺรหฺมโลกปรายโณ อโหสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา อิสิคโณ พุทฺธปริสา อโหสิ, คณสตฺถา ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

ขนฺธชาตกวณฺณนา ตติยาฯ

[๒๐๔] ๔. วีรกชาตกวณฺณนา

อปิ วีรก ปเสฺสสีติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต สุคตาลยํ อารพฺภ กเถสิฯ เทวทตฺตสฺส ปริสํ คเหตฺวา อาคเตสุ หิ เถเรสุ สตฺถา ‘‘สาริปุตฺต, เทวทโตฺต ตุเมฺห ทิสฺวา กิํ อกาสี’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘สุคตาลยํ, ภเนฺต, ทเสฺสสี’’ติ วุเตฺต ‘‘น โข, สาริปุตฺต, อิทาเนว เทวทโตฺต มม อนุกิริยํ กโรโนฺต วินาสํ ปโตฺต, ปุเพฺพปิ วินาสํ ปาปุณี’’ติ วตฺวา เถเรน ยาจิโต อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต หิมวนฺตปเทเส อุทกกากโยนิยํ นิพฺพตฺติตฺวา เอกํ สรํ อุปนิสฺสาย วสิ, ‘‘วีรโก’’ติสฺส นามํ อโหสิฯ ตทา กาสิรเฎฺฐ ทุพฺภิกฺขํ อโหสิ, มนุสฺสา กากภตฺตํ วา ทาตุํ ยกฺขนาคพลิกมฺมํ วา กาตุํ นาสกฺขิํสุฯ ฉาตกรฎฺฐโต กากา เยภุเยฺยน อรญฺญํ ปวิสิํสุฯ ตเตฺถโก พาราณสิวาสี สวิฎฺฐโก นาม กาโก กากิํ อาทาย วีรกสฺส วสนฎฺฐานํ คนฺตฺวา ตํ สรํ นิสฺสาย เอกมเนฺต วาสํ กเปฺปสิฯ โส เอกทิวสํ ตสฺมิํ สเร โคจรํ คณฺหโนฺต วีรกํ สรํ โอตริตฺวา มเจฺฉ ขาทิตฺวา ปจฺจุตฺตริตฺวา สรีรํ สุกฺขาเปนฺตํ ทิสฺวา ‘‘อิมํ อุทกกากํ นิสฺสาย สกฺกา พหู มเจฺฉ ลทฺธุํ, อิมํ อุปฎฺฐหิสฺสามี’’ติ ตํ อุปสงฺกมิตฺวา ‘‘กิํ, สมฺมา’’ติ วุเตฺต ‘‘อิจฺฉามิ ตํ สามิ อุปฎฺฐหิตุ’’นฺติ วตฺวา ‘‘สาธู’’ติ เตน สมฺปฎิจฺฉิโต ตโต ปฎฺฐาย อุปฎฺฐาสิฯ วีรโกปิ ตโต ปฎฺฐาย อตฺตโน ยาปนมตฺตํ ขาทิตฺวา มเจฺฉ อุทฺธริตฺวา สวิฎฺฐกสฺส เทติฯ โสปิ อตฺตโน ยาปนมตฺตํ ขาทิตฺวา เสสํ กากิยา เทติฯ

ตสฺส อปรภาเค มาโน อุปฺปชฺชิ – ‘‘อยมฺปิ อุทกกาโก กาฬโก, อหมฺปิ กาฬโก, อกฺขิตุณฺฑปาเทหิปิ เอตสฺส จ มยฺหญฺจ นานากรณํ นตฺถิ, อิโต ปฎฺฐาย อิมินา คหิตมเจฺฉหิ มยฺหํ กมฺมํ นตฺถิ, อหเมว คณฺหิสฺสามี’’ติฯ โส วีรกํ อุปสงฺกมิตฺวา ‘‘สมฺม, อิโต ปฎฺฐาย อหเมว สรํ โอตริตฺวา มเจฺฉ คณฺหิสฺสามี’’ติ วตฺวา ‘‘น ตฺวํ, สมฺม, อุทกํ โอตริตฺวา มเจฺฉ คณฺหนกกุเล นิพฺพโตฺต, มา นสฺสี’’ติ เตน วาริยมาโนปิ วจนํ อนาทิยิตฺวา สรํ โอรุยฺห อุทกํ ปวิสิตฺวา อุมฺมุชฺชมาโน เสวาลํ ฉินฺทิตฺวา นิกฺขมิตุํ นาสกฺขิ, เสวาลนฺตเร ลคฺคิ, อคฺคตุณฺฑเมว ปญฺญายิฯ โส นิรสฺสาโส อโนฺตอุทเกเยว ชีวิตกฺขยํ ปาปุณิฯ อถสฺส ภริยา อาคมนํ อปสฺสมานา ตํ ปวตฺติํ ชานนตฺถํ วีรกสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา ‘‘สามิ, สวิฎฺฐโก น ปญฺญายติ, กหํ นุ โข โส’’ติ ปุจฺฉมานา ปฐมํ คาถมาห –

๑๐๗.

‘‘อปิ วีรก ปเสฺสสิ, สกุณํ มญฺชุภาณกํ;

มยูรคีวสงฺกาสํ, ปติํ มยฺหํ สวิฎฺฐก’’นฺติฯ

ตตฺถ **อปิ, วีรก, ปเสฺสสี**ติ, สามิ วีรก, อปิ ปสฺสสิฯ **มญฺชุภาณก**นฺติ มญฺชุภาณินํฯ สา หิ ราควเสน ‘‘มธุรสฺสโร เม ปตี’’ติ มญฺญติ, ตสฺมา เอวมาหฯ **มยูรคีวสงฺกาส**นฺติ โมรคีวสมา

นวณฺณํฯ

ตํ สุตฺวา วีรโก ‘‘อาม, ชานามิ เต สามิกสฺส คตฏฺฐาน’’นฺติ วตฺวา ทุติยํ คาถมาห –

๑๐๘. ‘‘อุทกถลจรสฺส ปกฺขิโน, นิจฺจํ อามกมจฺฉโภชิโน;
ตสฺสานุกรํ สวิฏฺฐโก, เสวาเล ปลิคุณฺฐิโต มโต’’ติฯ

ตตฺถ **อุทกถลจรสฺสา**ติ อุทเก จ ถเล จ จริตุํ สมตฺถสฺสฯ **ปกฺขิโน**ติ อตฺตานํ สนฺธาย วทติฯ **ตสฺสานุกร**นฺติ ตสฺส อนุกโรนฺโตฯ **เสวาเล ปลิคุณฺฐิโต มโต**ติ อุทกํ ปวิสิตฺวา เสวาลํ ฉินฺทิตฺวา นิกฺขมิตุํ อสโกฺกโนฺต เสวาลปริโยนทฺโธ อโนฺตอุทเกเยว มโต, ปสฺส, เอตสฺส ตุณฺฑํ ทิสฺสตีติฯ ตํ สุตฺวา กากี ปริเทวิตฺวา พาราณสิเมว อคมาสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา สวิฏฺฐโก เทวทโตฺต อโหสิ, วีรโก ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

วีรกชาตกวณฺณนา จตุตฺถาฯ

[๒๐๕] ๕. คงฺคยฺยชาตกวณฺณนา

โสภติ มโจฺฉ คงฺคโยฺยติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต เทฺว ทหรภิกฺขู อารพฺภ กเถสิฯ เต กิร สาวตฺถิวาสิโน กุลปุตฺตา สาสเน ปพฺพชิตฺวา อสุภภาวนํ อนนุยุญฺชิตฺวา รูปปสํสกา หุตฺวา รูปํ อุปลาเฬนฺตา วิจรึสุฯ เต เอกทิวสํ ‘‘ตฺวํ น โสภสิ, อหํ โสภามี’’ติ รูปํ นิสฺสาย อุปฺปนฺนวิวาทา อวิทูเร นิสินฺนํ เอกํ มหลฺลกเตฺถรํ ทิสฺวา ‘‘เอโส อมฺหากํ โสภนภาวํ วา อโสภนภาวํ วา ชานิสฺสตี’’ติ ตํ อุปสงฺกมิตฺวา ‘‘ภเนฺต, โก อเมฺหสุ โสภโน’’ติ ปุจฺฉึสุฯ โส ‘‘อาวุโส, ตุเมฺหหิ อหเมว โสภนตโร’’ติ อาหฯ ทหรา ‘‘อยํ มหลฺลโก อเมฺหหิ ปุจฺฉิตํ อกเถตฺวา อปุจฺฉิตํ กเถตี’’ติ ตํ ปริภาสิตฺวา ปกฺกมึสุฯ สา เตสํ กิริยา ภิกฺขุสเงฺฆ ปากฏา ชาตาฯ อเถกทิวสํ ธมฺมสภายํ กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ – ‘‘อาวุโส, อสุโก มหลฺลโก เถโร กิร เต รูปนิสฺสิตเก ทหเร ลชฺชาเปสี’’ติฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุเตฺต ‘‘น, ภิกฺขเว, อิเม เทฺว ทหรา อิทาเนว รูปปสํสกา, ปุเพฺพเปเต รูปเมว อุปลาเฬนฺตา วิจรึสู’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต คงฺคาตีเร รุกฺขเทวตา อโหสิฯ ตทา คงฺคายมุนานํ สมาคมฏฺฐาเน คงฺคโยฺย จ ยามุเนโยฺย จ เทฺว มจฺฉา ‘‘อหํ โสภามิ, ตฺวํ น โสภสี’’ติ รูปํ นิสฺสาย วิวทมานา อวิทูเร คงฺคาตีเร กจฺฉปํ นิปนฺนํ ทิสฺวา ‘‘เอโส อมฺหากํ โสภนภาวํ วา อโสภนภาวํ วา ชานิสฺสตี’’ติ ตํ อุปสงฺกมิตฺวา ‘‘กึ นุ โข, สมฺม กจฺฉป, คงฺคโยฺย โสภติ, อุทาหุ ยามุเนโยฺย’’ติ ปุจฺฉึสุฯ กจฺฉโป ‘‘คงฺคโยฺยปิ โสภติ , ยามุเนโยฺยปิ โสภติ, ตุเมฺหหิ ปน ทฺวีหิ อหเมว อติเรกตรํ โสภามี’’ติ อิมมตฺถํ ปกาเสโนฺต ปฐมํ คาถมาห –

๑๐๙. ‘‘โสภติ มโจฺฉ คงฺคโยฺย, อโถ โสภติ ยามุโน;
จตุปฺปโทยํ ปุริโส, นิโคฺรธปริมณฺฑโล;
อีสกายตคีโว จ, สเพฺพว อติโรจตี’’ติฯ

ตตฺถ **จตุปฺปโทย**นฺติ จตุปฺปโท อยํฯ **ปุริโส**ติ อตฺตานํ สนฺธาย วทติฯ **นิโคฺรธปริมณฺฑโล**ติ สุชาโต นิโคฺรโธ วิย ปริมณฺฑโลฯ **อีสกายตคีโว**ติ รถีสา วิย อายตคีโว ฯ **ส**

เพฺพว อติโรจตีติ เอวํ สณฺฐานสมฺปนฺโน กจฺฉโป สเพฺพว อติโรจติ, อหเมว สเพฺพ ตุเมฺห อติกฺกมิตฺวา โสภามีติ วทติฯ

มจฺฉา ตสฺส กถํ หุตฺวา ‘‘อโมฺภ! ปาปกจฺฉป อเมฺหหิ ปุจฺฉิตํ อกเถตฺวา อญฺญเมว กเถสี’’ติ วตฺวา ทุติยํ คาถมาห –

๑๑๐. ‘‘ยํ ปุจฺฉิโต น ตํ อกฺขาสิ, อญฺญํ อกฺขาสิ ปุจฺฉิโต;
อตฺตปฺปสํสโก โปโส, นายํ อสฺมาก รุจฺจตี’’ติฯ

ตตฺถ **อตฺตปฺปสํสโก**ติ อตฺตานํ ปสํสนสีโล อตฺตุกฺกํสโก โปโสฯ **นายํ อสฺมาก รุจฺจตี**ติ อยํ ปาปกจฺฉโป อมฺหากํ น รุจฺจติ น ขมตีติ กจฺฉปสฺส อุปริ อุทกํ ขิปิตฺวา สกฏฺฐานเมว คมิํสุฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา เทฺว มจฺฉา เทฺว ทหรภิกฺขู อเหสุํ, กจฺฉโป มหลฺลโก, อิมสฺส การณสฺส ปจฺจกฺขการิกา คงฺคาตีเร นิพฺพตฺตรุกฺขเทวตา ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

คเงฺคยฺยชาตกวณฺณนา ปญฺจมาฯ

[๒๐๖] ๖. กุรุงฺคมิคชาตกวณฺณนา

อิงฺฆ วฏฺฏมยํ ปาสนฺติ อิทํ สตฺถา เวฬุวเน วิหรโนฺต เทวทตฺตํ อารพฺภ กเถสิฯ ตทา หิ สตฺถา ‘‘เทวทโตฺต วธาย ปริสกฺกตี’’ติ สุตฺวา ‘‘น, ภิกฺขเว, เทวทโตฺต อิทาเนว มยฺหํ วธาย ปริสกฺกติ, ปุเพฺพปิ ปริสกฺกิเยวา’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต กุรุงฺคมิโค หุตฺวา อรเญฺญ เอกสฺส สรสฺส อวิทูเร เอกสฺมิํ คุเมฺพ วาสํ กเปฺปสิฯ ตเสฺสว สรสฺส อวิทูเร เอกสฺมิํ รุกฺขเคฺค สตปโตฺต, สรสฺมิํ ปน กจฺฉโป วาสํ กเปฺปสิฯ เอวํ เต ตโยปิ สหายกา อญฺญมญฺญํ ปิยสํวาสํ วสิํสุฯ อเถโก มิคลุทฺทโก อรเญฺญ จรโนฺต ปานียติเตฺถ โพธิสตฺตสฺส ปทวลญฺชํ ทิสฺวา โลหนิคฬสทิสํ วฏฺฏมยํ ปาสํ โอเฑฺฑตฺวา อคมาสิฯ โพธิสโตฺต ปานียํ ปาตุํ อาคโต ปฐมยาเมเยว ปาเส พชฺฌิตฺวา พทฺธรวํ รวิฯ ตสฺส เตน สเทฺทน รุกฺขคฺคโต สตปโตฺต อุทกโต จ กจฺฉโป อาคนฺตฺวา ‘‘กิํ นุ โข กาตพฺพ’’นฺติ มนฺตยิํสุฯ อถ สตปโตฺต กจฺฉปํ อามเนฺตตฺวา ‘‘สมฺม, ตว ทนฺตา อตฺถิ, ตฺวํ อิมํ ปาสํ ฉินฺท, อหํ คนฺตฺวา ยถา โส นาคจฺฉติ, ตถา กริสฺสามิ, เอวํ อเมฺหหิ ทฺวีหิปิ กตปรกฺกเมน สหาโย โน ชีวิตํ ลภิสฺสตี’’ติ อิมมตฺถํ ปกาเสโนฺต ปฐมํ คาถมาห –

๑๑๑. ‘‘อิงฺฆ วฏฺฏมยํ ปาสํ, ฉินฺท ทเนฺตหิ กจฺฉป;
อหํ ตถา กริสฺสามิ, ยถา เนหิติ ลุทฺทโก’’ติฯ

อถ กจฺฉโป จมฺมวรตฺตํ ขาทิตุํ อารภิ, สตปโตฺต ลุทฺทกสฺส วสนคามํ คโต อวิทูเร รุเกฺข นิสีทิฯ ลุทฺทโก ปจฺจูสกาเลเยว สตฺติํ คเหตฺวา นิกฺขมิฯ สกุโณ ตสฺส นิกฺขมนภาวํ ญตฺวา วสฺสิตฺวา ปเกฺข ปโปฺผเฏตฺวา ตํ ปุริมทฺวาเรน นิกฺขมนฺตํ มุเข ปหริฯ ลุโทฺท ‘‘กาฬกณฺณินา สกุเณนมฺหิ ปหโฏ’’ติ นิวตฺติตฺวา โถกํ สยิตฺวา ปุน สตฺติํ คเหตฺวา อุฏฺฐาสิฯ สกุโณ ‘‘อยํ ปฐมํ ปุริมทฺวาเรน นิกฺขโนฺต อิทานิ ปจฺฉิมทฺวาเรน นิกฺขมิสฺสตี’’ติ ญตฺวา คนฺตฺวา ปจฺฉิมเคเห นิสีทิฯ ลุโทฺทปิ ‘‘ปุริมทฺวาเรน เม นิกฺขเนฺตน กาฬกณฺณี สกุโณ ทิโฏฺฐ, อิทานิ ปจฺฉิมทฺวาเรน นิกฺขมิสฺสามี’’ติ ปจฺฉิมทฺวาเรน นิกฺขมิ, สกุโณ ปุน วสฺสิตฺวา คนฺตฺวา มุเข ปหริฯ ลุโทฺท ‘‘ปุนปิ กาฬกณฺณีสกุเณน ปหโฏ, น ทานิ เม เอส นิกฺขมิตุํ เทตี’’ติ นิวตฺติตฺวา ยาว อรุณุคฺคม

นา สยิตฺวา อรุณุคฺคมนเวลาย สตฺตึ คเหตฺวา นิกฺขมิฯ สกุโณ เวเคน คนฺตฺวา ‘‘ลุโทฺท อาคจฺฉ ตี’’ติ โพธิสตฺตสฺส กเถสิฯ

ตสฺมึ ขเณ กจฺฉเปน เอกเมว จมฺมวทฺธํ ฐเปตฺวา เสสวรตฺตา ขาทิตา โหนฺติฯ ทนฺตา ปนสฺส ปตนาการปฺปตฺตา ชาตา, มุขโต โลหิตํ ปคฺฆรติฯ โพธิสตฺโต ลุทฺทปุตฺตํ สตฺตึ คเหตฺวา อสนิเวเคน อาคจฺฉนฺตํ ทิสฺวา ตํ วทฺธํ ฉินฺทิตฺวา วนํ ปาวิสิ, สกุโณ รุกฺขเคฺค นิสีทิ, กจฺฉโป ปน ทุพฺพลตฺตา ตเตฺถว นิปชฺชิฯ ลุโทฺท กจฺฉปํ คเหตฺวา ปสิพฺพเก ปกฺขิปิตฺวา เอกสฺมึ ขาณุเก ลเคฺคสิฯ โพธิสโตฺต นิวตฺติตฺวา โอโลเกนฺโต กจฺฉปสฺส คหิตภาวํ ญตฺวา ‘‘สหายสฺส ชีวิตทานํ ทสฺสามี’’ติ ทุพฺพโล วิย หุตฺวา ลุทฺทสฺส อตฺตานํ ทเสฺสสิฯ โส ‘‘ทุพฺพโล เอส ภวิสฺสติ, มาเรสฺสามิ น’’นฺติ สตฺตึ อาทาย อนุพนฺธิฯ โพธิสโตฺต นาติทูเร นาจฺจาสเนฺน คจฺฉโนฺต ตํ อาทาย อรญฺญํ ปาวิสิ, ทูรํ คตภาวํ ญตฺวา ปทํ วเญฺจตฺวา อเญฺญน มเคฺคน วาตเวเคน คนฺตฺวา สิเงฺคน ปสิพฺพกํ อุกฺขิปิตฺวา ภูมิยํ ปาเตตฺวา ผาเลตฺวา กจฺฉปํ นีหริฯ สตปโตฺตปิ รุกฺขา โอตริฯ โพธิสโตฺต ทฺวินฺนมฺปิ โอวาทํ ททมาโน ‘‘อหํ ตุเมฺห นิสฺสาย ชีวิตํ ลภึ, ตุเมฺหหิ สหายกสฺส กตฺตพฺพํ มยฺหํ กตํ, อิทานิ ลุโทฺท อาคนฺตฺวา ตุเมฺห คเณฺหยฺย, ตสฺมา, สมฺม สตปตฺต, ตฺวํ อตฺตโน ปุตฺตเก คเหตฺวา อญฺญตฺถ ยาหิ, ตฺวมฺปิ, สมฺม กจฺฉป, อุทกํ ปวิสาหี’’ติ อาหฯ เต ตถา อกํสุฯ

สตฺถา อภิสมฺพุโทฺธ หุตฺวา ทุติยํ คาถมาห –

๑๑๒. ‘‘กจฺฉโป ปาวิสี วาริํ, กุรุโงฺค ปาวิสี วนํ;
สตปโตฺต ทุมคฺคมฺหา, ทูเร ปุเตฺต อปานยี’’ติฯ
ตตฺถ **อปานยี**ติ อานยิ, คเหตฺวา อคมาสีติ อโตฺถ;

ลุโทฺทปิ ตํ ฐานํ อาคนฺตฺวา กญฺจิ อปสฺสิตฺวา ฉินฺนปสิพฺพกํ คเหตฺวา โทมนสฺสปฺปโตฺต อตฺตโน เคหํ อคมาสิฯ เต ตโยปิ สหายา ยาวชีวํ วิสฺสาสํ อจฺฉินฺทิตฺวา ยถากมฺมํ คตาฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา ลุทฺทโก เทวทโตฺต อโหสิ, สตปโตฺต สาริปุโตฺต, กจฺฉโป โมคฺคลฺลาโน, กุรุงฺคมิโค ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

กุรุงฺคมิคชาตกวณฺณนา ฉฏฺฐาฯ

[๒๐๗] ๗. อสฺสกชาตกวณฺณนา

อยมสฺสกราเชนาติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต ปุราณทุติยิกาปโลภนํ อารพฺภ กเถสิฯ โส หิ ภิกฺขุ สตฺถารา ‘‘สจฺจํ กิร, ตฺวํ ภิกฺขุ, อุกฺกณฺฐิโตสี’’ติ ปุโฎฺฐ ‘‘สจฺจ’’นฺติ วตฺวา ‘‘เกน อุกฺกณฺฐาปิโตสี’’ติ วุเตฺต ‘‘ปุราณทุติยิกายา’’ติ อาหฯ อถ นํ สตฺถา ‘‘น อิทาเนว ตสฺสา ภิกฺขุ อิตฺถิยา ตยิ สิเนโห อตฺถิ, ปุเพฺพปิ ตฺวํ ตํ นิสฺสาย มหาทุกฺขํ ปโตฺต’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต กาสิรเฎฺฐ ปาฎลินคเร อสฺสโก นาม ราชา รชฺชํ กาเรสิฯ ตสฺส อุปรี นาม อคฺคมเหสี ปิยา อโหสิ มนาปา อภิรูปา ทสฺสนียา ปาสาทิกา อติกฺกนฺตา มานุสวณฺณํ, อปตฺตา ทิพฺพวณฺณํฯ สา กาลมกาสิ, ตสฺสา กาลกิริยาย ราชา โสกาภิภูโต อโหสิ ทุกฺขี ทุมฺมโนฯ โส ตสฺสา สรีรํ โทณิยํ นิปชฺชาเปตฺวา เตลกลลํ ปกฺขิปาเปตฺวา เหฎฺฐามเญฺจ ฐปาเปตฺวา นิราหาโร โรทมาโน ปริเทวมาโน นิปชฺชิฯ มาตาปิตโร อวเสสญาตกา มิตฺตามจฺจพฺราหฺมณคหปติกาทโยปิ ‘‘มา โสจิ, มหาราช, อนิจฺจา สงฺขารา’’ติอาทีนิ วทนฺตา สญฺญาเปตุํ นาสกฺขิํสุฯ ตสฺส วิลปนฺตเสฺสว สตฺต ทิวสา อติกฺกนฺตาฯ ตทา โพธิสโตฺต ปญฺจาภิญฺญอฎฺฐสมาปตฺติลาภี ตา

ปโส หุตฺวา หิมวนฺตปเทเส วิหรโนฺต อาโลกํ วเฑฺฒตฺวา ทิเพฺพน จกฺขุนา ชมฺพุทีปํ โอโลเก โนฺต ตํ ราชานํ ตถา ปริเทวมานํ ทิสฺวา ‘‘เอตสฺส มยา อวสฺสเยน ภวิตพฺพ’’นฺติ อิทฺธานุภาเวน อากาเส อุปฺปติตฺวา รโญฺญ อุยฺยาเน โอตริตฺวา มงฺคลสิลาปเฏฺฏ กญฺจนปฏิมา วิย นิสีทิฯ

อเถโก ปาฏลินครวาสี พฺราหฺมณมาณโว อุยฺยานํ คโต โพธิสตฺตํ ทิสฺวา วนฺทิตฺวา นิสี ทิฯ โพธิสโตฺต เตน สทฺธิํ ปฏิสนฺถารํ กตฺวา ‘‘กิํ, มาณว, ราชา ธมฺมิโก’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘อาม, ภเนฺต, ธมฺมิโก ราชา, ภริยา ปนสฺส กาลกตา, โส ตสฺสา สรีรํ โทณิยํ ปกฺขิปาเปตฺวา วิลปมา โน นิปโนฺน, อชฺช สตฺตโม ทิวโส, กิสฺส ตุเมฺห ราชานํ เอวรูปา ทุกฺขา น โมเจถ, ยุตฺตํ นุ โข ตุมฺหาทิเสสุ สีลวเนฺตสุ สํวิชฺชมาเนสุ รโญฺญ เอวรูปํ ทุกฺขํ อนุภวิตุ’’นฺติฯ ‘‘น โข อหํ , มาณว, ราชานํ ชานามิ, สเจ ปน โส อาคนฺตฺวา มํ ปุเจฺฉยฺย, อหเมวสฺส ตสฺสา นิพฺพตฺตฏฺฐานํ อาจิกฺ ขิตฺวา รโญฺญ สนฺติเกเยว ตํ กถาเปยฺย’’นฺติฯ ‘‘เตน หิ, ภเนฺต, ยาว ราชานํ อาเนมิ, ตาว อิเมว นิสีทถา’’ติ มาณโว โพธิสตฺตสฺส ปฏิญฺญํ คเหตฺวา รโญฺญ สนฺติกํ คนฺตฺวา ตมตฺถํ อาโรเจตฺวา ‘‘ตสฺส ทิพฺพจกฺขุกสฺส สนฺติกํ คนฺตุํ วฏฺฏตี’’ติ อาหฯ

ราชา ‘‘อุปริํ กิร ทฏฺฐุํ ลภิสฺสามี’’ติ ตุฎฺฐมานโส รถํ อภิรุหิตฺวา ตตฺถ คนฺตฺวา โพธิสตฺตํ วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสิโนฺน – ‘‘สจฺจํ กิร ตุเมฺห เทวิยา นิพฺพตฺตฏฺฐานํ ชานาถา’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘อาม, มหาราชา’’ติฯ ‘‘กตฺถ นิพฺพตฺตา’’ติ? ‘‘สา โข, มหาราช, รูปสฺมิํเยว มตฺตา ปมาทมา คมฺม กลฺยาณกมฺมํ อกตฺวา อิมสฺมิํเยว อุยฺยาเน โคมยปาณกโยนิยํ นิพฺพตฺตา’’ติ ฯ ‘‘นาหํ สทฺทหามี’’ติฯ ‘‘เตน หิ เต ทเสฺสตฺวา กถาเปมี’’ติฯ ‘‘สาธุ กถาเปถา’’ติฯ โพธิสโตฺต อตฺตโน อานุภาเวน ‘‘อุโภปิ โคมยปิณฺฑํ วฏฺฏยมานา รโญฺญ ปุรโต อาคจฺฉนฺตู’’ติ เตสํ อาคมนํ อกา สิฯ เต ตเถว อาคมิํสุฯ โพธิสโตฺต ตํ ทเสฺสโนฺต ‘‘อยํ เต , มหาราช, อุปริเทวี, ตํ ชหิตฺวา โคม ยปาณกสฺส ปจฺฉโต ปจฺฉโต คจฺฉติ, ปสฺสถ น’’นฺติ อาหฯ ภเนฺต ‘‘‘อุปรี นาม โคมยปาณกโย นิยํ นิพฺพตฺติสฺสตี’ติ น สทฺทหามห’’นฺติฯ ‘‘กถาเปมิ นํ, มหาราชา’’ติฯ ‘‘กถาเปถ, ภเนฺต’’ติฯ

โพธิสโตฺต อตฺตโน อานุภาเวน ตํ กถาเปโนฺต ‘‘อุปรี’’ติ อาหฯ สา มนุสฺสภาสาย ‘‘กิํ, ภเนฺต’’ติ อาหฯ ‘‘ตฺวํ อตีตภเว กา นาม อโหสี’’ติ? ‘‘ภเนฺต, อสฺสกรโญฺญ อคฺคมเหสี อุปรี นาม อโหสิ’’นฺติฯ ‘‘กิํ ปน เต อิทานิ อสฺสกราชา ปิโย, อุทาหุ โคมยปาณโก’’ติ? ‘‘ภเนฺต, โส มยฺหํ ปุริมชาติยา สามิโก, ตทา อหํ อิมสฺมิํ อุยฺยาเน เตน สทฺธิํ รูปสทฺทคนฺธรสโผฏฺฐเพฺพ อนุภวมานา วิจริํฯ อิทานิ ปน เม ภวสเงฺขปคตกาลโต ปฎฺฐาย โส กิํ โหติ, อหญฺหิ อิทานิ อสฺ สกราชานํ มาเรตฺวา ตสฺส คลโลหิเตน มยฺหํ สามิกสฺส โคมยปาณกสฺส ปาเท มเกฺขยฺย’’นฺติ วตฺวา ปริสมเชฺฌ มนุสฺสภาสาย อิมา คาถา อโวจ –

๑๑๓. ‘‘อยมสฺสกราเชน , เทโส วิจริโต มยา;
อนุกามย กาเมน, ปิเยน ปตินา สหฯ

๑๑๔. ‘‘นเวน สุขทุเกฺขน, โปราณํ อปิธียติ;
ตสฺมา อสฺสกรญฺญาว, กีโฏ ปิยตโร มมา’’ติฯ

ตตฺถ **อยมสฺสกราเชน, เทโส วิจริโต มยา**ติ อยํ รมณีโย อุยฺยานปเทโส ปุเพฺพ มยา อสฺสกราเชน สทฺธิํ วิจริโตฯ **อนุกามย กาเมนา**ติ **อนู**ติ นิปาตมตฺตํ, มยา ตํ กามยมานาย เตน มํ กามยมาเนน สหาติ อโตฺถฯ **ปิเยนา**ติ ตสฺมิํ อตฺตภาเว ปิเยนฯ **นเวน สุขทุเกฺขน, โป ราณํ อปิธียตี**ติ, ภเนฺต, นเวน หิ สุเขน โปราณํ สุขํ, นเวน จ ทุเกฺขน โปราณํ ทุกฺขํ ปิธียติ ปฏิจฺฉาทียติ, เอสา โลกสฺส ธมฺมตาติ ทีเปติฯ **ตสฺมา อสฺสกรญฺญาว, กีโฏ ปิยตโร มมา**ติ

ยสฺมา นเวน โปราณํ ปิธียติ, ตสฺมา มม อสฺสกราชโต สตคุเณน สหสฺสคุเณน กีโฏว ปิยตโร ติฯ

ตํ สุตฺวา อสฺสกราชา วิปฺปฏิสารี หุตฺวา ตตฺถ ฐิโตว กุณปํ นีหราเปตฺวา สีสํ นฺหตฺวา โพธิสตฺตํ วนฺทิตฺวา นครํ ปวิสิตฺวา อญฺญํ อคฺคมเหสึ กตฺวา ธมฺเมน รชฺชํ กาเรสิฯ โพธิสตฺโตปิ ราชานํ โอวทิตฺวา นิโสฺสกํ กตฺวา หิมวนฺตเมว อคมาสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ, สจฺจปริโยสาเน อุกฺกณฺฐิตภิกฺขุ โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิฯ ''ตทา อุปรี ปุราณทุติยิกา อโหสิ, อสฺสกราชา อุกฺกณฺฐิโต ภิกฺขุ, มาณโว สาริปุตฺโต, ตาปโส ปน อหเมว อโหสิ''นฺติฯ

อสฺสกชาตกวณฺณนา สตฺตมาฯ

[๒๐๘] ๘. สุสุมารชาตกวณฺณนา

อลํ เมเตหิ อเมฺพหีติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต เทวทตฺตสฺส วธาย ปริสกฺกนํ อารพฺภ กเถสิฯ ตทา หิ สตฺถา ''เทวทโตฺต วธาย ปริสกฺกตี''ติ สุตฺวา ''น, ภิกฺขเว, อิทาเนว เทวทโตฺต มยฺหํ วธาย ปริสกฺกติ, ปุเพฺพปิ ปริสกฺกิเยว, สนฺตาสมตฺตมฺปิ ปน กาตุํ น สกฺขี''ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต หิมวนฺตปเทเส โพธิสโตฺต กปิโยนิยํ นิพฺพตฺติตฺวา นาคพโล ถามสมฺปโนฺน มหาสรีโร โสภคฺคปฺปโตฺต หุตฺวา คงฺคานิวตฺตเน อรญฺญายตเน วาสํ กเปฺปสิฯ ตทา คงฺคาย เอโก สุสุมาโร วสิฯ อถสฺส ภริยา โพธิสตฺตสฺส สรีรํ ทิสฺวา ตสฺส หทยมํเส โทหฬํ อุปฺปาเทตฺวา สุสุมารํ อาห – ''อหํ สามิ, เอตสฺส กปิราชสฺส หทยมํสํ ขาทิตุกามา''ติฯ ''ภเทฺท, มยํ ชลโคจรา, เอโส ถลโคจโร, กินฺติ นํ คณฺหิตุํ สกฺขิสฺสามา''ติฯ ''เยน เกนจิ อุปาเยน คณฺห, สเจ น ลภิสฺสามิ, มริสฺสามี''ติฯ ''เตน หิ มา โสจิ, อเตฺถโก อุปาโย, ขาทาเปสฺสามิ ตํ ตสฺส หทยมํส''นฺติ สุสุมารึ สมสฺสาเสตฺวา โพธิสตฺตสฺส คงฺคาย ปานียํ ปิวิตฺวา คงฺคาตีเร นิสินฺนกาเล สนฺติกํ คนฺตฺวา เอวมาห – ''วานรินฺท, อิมสฺมึ ปเทเส กสายผลานิ ขาทโนฺต กึ ตฺวํ นิวิฏฺฐฏฺฐาเนเยว จรสิ, ปารคงฺคาย อมฺพลพุชาทีนํ มธุรผลานํ อโนฺต นตฺถิ, กึ เต ตตฺถ คนฺตฺวา ผลาผลํ ขาทิตุํ น วฏฺฏตี''ติ? ''กุมฺภีลราช, คงฺคา มโหทกา วิตฺถิณฺณา, กถํ ตตฺถ คมิสฺสามี''ติ? ''สเจ อิจฺฉสิ, อหํ ตํ มม ปิฏฺฐึ อาโรเปตฺวา เนสฺสามี''ติฯ โส สทฺทหิตฺวา ''สาธู''ติ สมฺปฏิจฺฉิฯ ''เตน หิ เอหิ ปิฏฺฐึ เม อภิรูหา''ติ จ วุเตฺต ตํ อภิรุหิฯ สุสุมาโร โถกํ เนตฺวา อุทเก โอสีทาเปสิฯ

โพธิสโตฺต ''สมฺม, อุทเก มํ โอสีทาเปสิ, กึ นุ โข เอต''นฺติ อาหฯ ''นาหํ ตํ ธมฺมสุธมฺมตาย คเหตฺวา คจฺฉามิ, ภริยาย ปน เม ตว หทยมํเส โทหโฬ อุปฺปโนฺน, ตมหํ ตว หทยํ ขาทาเปตุกาโม''ติฯ ''สมฺม, กเถเนฺตน เต สุนฺทรํ กตํฯ สเจ หิ อมฺหากํ อุทเร หทยํ ภเวยฺย, สาขเคฺคสุ จรนฺตานํ จุณฺณวิจุณฺณํ ภเวยฺยา''ติฯ ''กหํ ปน ตุเมฺห ฐเปถา''ติ? โพธิสโตฺต อวิทูเร เอกํ อุทุมฺพรํ ปกฺกผลปิณฺฑิสญฺฉนฺนํ ทเสฺสโนฺต ''ปเสฺสตานิ อมฺหากํ หทยานิ เอตสฺมึ อุทุมฺพเร โอลมฺพนฺตี''ติ อาหฯ ''สเจ เม หทยํ ทสฺสสิ, อหํ ตํ น มาเรสฺสามี''ติฯ ''เตน หิ มํ เอตฺถ เนหิ, อหํ เต รุเกฺข โอลมฺพนฺตํ ทสฺสามี''ติฯ โส ตํ อาทาย ตตฺถ อคมาสิฯ โพธิสโตฺต ตสฺส ปิฏฺฐิโต อุปฺปติตฺวา อุทุมฺพรรุเกฺข นิสีทิตฺวา ''สมฺม, พาล สุสุมาร, 'อิเมสํ สตฺตานํ หทยํ นาม รุกฺขเคฺค โหตี'ติ สญฺญี อโหสิ, พาโลสิ, อหํ ตํ วเญฺจสึ, ตว ผลาผลํ ตเวว โหตุ, สรีรเมว ปน เต มหนฺตํ ปญฺญา ปน นตฺถี''ติ วตฺวา อิมมตฺถํ ปกาเสโนฺต อิมา คาถา อโวจ –

๑๑๕. ‘‘อลํ เมเตหิ อเมฺพหิ, ชมฺพูหิ ปนเสหิ จ;
ยานิ ปารํ สมุทฺทสฺส, วรํ มยฺหํ อุทุมฺพโร ฯ

๑๑๖. ‘‘มหตี วต เต โพนฺทิ, น จ ปญฺญา ตทูปิกา;
สุสุมาร วญฺจิโต เมสิ, คจฺฉ ทานิ ยถาสุข’’นฺติ ฯ

ตตฺถ **อลํ เมเตหี**ติ ยานิ ตยา ทีปเก นิทฺทิฏฺฐานิ, เอเตหิ มยฺหํ อลํ ฯ **วรํ มยฺหํ อุทุมฺพโร**ติ มยฺหํ อยเมว อุทุมฺพรรุกฺโข วรํ ฯ **โพนฺที**ติ สรีรํ ฯ **ตทูปิกา**ติ ปญฺญา ปน เต ตทูปิกา ตสฺส สรีรสฺส อนุจฺฉวิกา นตฺถิ ฯ **คจฺฉ ทานิ ยถาสุข**นฺติ อิทานิ ยถาสุขํ คจฺฉ, นตฺถิ เต หทยมํสคหณูปาโยติ อโตฺถ ฯ สุสุมาโร สหสฺสํ ปราชิโต วิย ทุกฺขี ทุมฺมโน ปชฺฌายโนฺตว อตฺตโน นิวาสฏฺฐานเมว คโต ฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา สุสุมาโร เทวทโตฺต อโหสิ, สุสุมารี จิญฺจมาณวิกา, กปิราชา ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติ ฯ

สุสุมารชาตกวณฺณนา อฏฺฐมา ฯ

[๒๐๙] ๙. กุกฺกุฏชาตกวณฺณนา

ทิฏฺฐา มยา วเน รุกฺขาติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต ธมฺมเสนาปติสาริปุตฺตเตฺถรสฺส สทฺธิวิหาริกํ ทหรภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิ ฯ โส กิร อตฺตโน สรีรสฺส คุตฺติกเมฺม เฉโก อโหสิ ฯ ‘‘สรีรสฺส เม น สุขํ ภเวยฺยา’’ติ ภเยน อติสีตํ อจฺจุณฺหํ ปริโภคํ น กโรติ, ‘‘สีตุเณฺหหิ สรีรํ กิลเมยฺยา’’ติ ภเยน พหิ น นิกฺขมติ, อติกิลินฺนอุตฺตณฺฑุลาทีนิ น ภุญฺชติ ฯ ตสฺส สา สรีรคุตฺติกุสลตา สงฺฆมเชฺฌ ปากฏา ชาตา ฯ ภิกฺขู ธมฺมสภายํ กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ – ‘‘อาวุโส, อสุโก ทหโร กิร ภิกฺขุ สรีรคุตฺติกเมฺม เฉโก’’ติ ฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุเตฺต ‘‘น, ภิกฺขเว, อยํ ทหโร อิทาเนว สรีรคุตฺติกเมฺม เฉโก, ปุเพฺพปิ เฉโกว อโหสี’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริ ฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต อรญฺญายตเน รุกฺขเทวตา อโหสิ ฯ อเญฺญโก สกุณลุทฺทโก เอกํ ทีปกกุกฺกุฏิมาทาย วาลรชฺชุญฺจ ยฏฺฐิญฺจ คเหตฺวา อรเญฺญ กุกฺกุเฏ พนฺธโนฺต เอกํ ปลายิตฺวา อรญฺญํ ปวิฏฺฐํ โปราณกุกฺกุฏํ พนฺธิตุํ อารภิ ฯ โส วาลปาเส กุสลตาย อตฺตานํ พนฺธิตุํ น เทติ, อุฏฺฐายุฏฺฐาย นิลียติ ฯ ลุทฺทโก อตฺตานํ สาขาปลฺลเวหิ ปฏิจฺฉาเทตฺวา ปุนปฺปุนํ ยฏฺฐิญฺจ ปาสญฺจ โอเฑฺฑติ ฯ กุกฺกุโฏ ตํ ลชฺชาเปตุกาโม มานุสิํ วาจํ นิจฺฉาเรตฺวา ปฐมํ คาถมาห –

๑๑๗. ‘‘ทิฏฺฐา มยา วเน รุกฺขา, อสฺสกณฺณา วิภีฏกา;
น ตานิ เอวํ สกฺกนฺติ, ยถา ตฺวํ รุกฺข สกฺกสี’’ติ ฯ

ตสฺสโตฺถ – สมฺม ลุทฺทก, มยา อิมสฺมิํ วเน ชาตา พหู อสฺสกณฺณา จ วิภีฏกา จ รุกฺขา ทิฏฺฐปุพฺพา, ตานิ ปน รุกฺขานิ ยถา ตฺวํ สกฺกสิ สงฺกมสิ อิโต จิโต จ วิจรสิ, เอวํ น สกฺกนฺติ น สงฺกมนฺติ น วิจรนฺตีติ ฯ

เอวํ วตฺวา จ ปน โส กุกฺกุโฏ ปลายิตฺวา อญฺญตฺถ อคมาสิ ฯ ตสฺส ปลายิตฺวา คตกาเล ลุทฺทโก ทุติยํ คาถมาห –

๑๑๘. ‘‘โปราณกุกฺกุโฏ อยํ, เภตฺวา ปญฺชรมาคโต;
กุสโล วาลปาสานํ, อปกฺกมติ ภาสตี’’ติฯ

ตตฺถ **กุสโล วาลปาสาน**นฺติ วาลมเยสุ ปาเสสุ กุสโล อตฺตานํ พนฺธิตุํ อทตฺวา อปกฺกมติ เจว ภาสติ จ, ภาสิตฺวา จ ปน ปลาโตติ เอวํ วตฺวา ลุทฺทโก อรเญฺญ จริตฺวา ยถาลทฺธมาทาย เคหเมว คโตฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา ลุทฺทโก เทวทโตฺต อโหสิ, กุกฺกุโฏ กายคุตฺติกุสโล ทหรภิกฺขุ, ตสฺส ปน การณสฺส ปจฺจกฺขการิกา รุกฺขเทวตา ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

กุกฺกุฏชาตกวณฺณนา นวมาฯ

[๒๑๐] ๑๐. กนฺทคลกชาตกวณฺณนา

อโมฺภ โก นามยํ รุโกฺขติ อิทํ สตฺถา เวฬุวเน วิหรโนฺต สุคตาลยํ อารพฺภ กเถสิฯ ตทา หิ สตฺถา ‘‘เทวทโตฺต สุคตาลยํ อกาสี’’ติ สุตฺวา ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว เทวทโตฺต มยฺหํ อนุกิริยํ กโรโนฺต วินาสํ ปโตฺต, ปุเพฺพปิ ปาปุณิเยวา’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต หิมวนฺตปเทเส รุกฺขโกฏฺฏกสกุณโยนิยํ นิพฺพตฺติ, ‘‘ขทิรวนิโย’’ติสฺส นามํ อโหสิฯ โส ขทิรวเนเยว โคจรํ คณฺหิ, ตเสฺสโก กนฺทคลโก นาม สหาโย อโหสิ, โส สิมฺพลิปาลิภทฺทกวเน โคจรํ คณฺหาติฯ โส เอกทิวสํ ขทิรวนิยสฺส สนฺติกํ อคมาสิฯ ขทิรวนิโย ‘‘สหาโย เม อาคโต’’ติ กนฺทคลกํ คเหตฺวา ขทิรวนํ ปวิสิตฺวา ขทิรขนฺธํ ตุเณฺฑน ปหริตฺวา รุกฺขโต ปาณเก นีหริตฺวา อทาสิฯ กนฺทคลโก ทิเนฺน ทิเนฺน มธุรปูเว วิย ฉินฺทิตฺวา ฉินฺทิตฺวา ขาทิฯ ตสฺส ขาทนฺตเสฺสว มาโน อุปฺปชฺชิ – ‘‘อยมฺปิ รุกฺขโกฏฺฏกโยนิยํ นิพฺพโตฺต, อหมฺปิ, กึ เม เอเตน ทินฺนโคจเรน, สยเมว ขทิรวเน โคจรํ คณฺหิสฺสามี’’ติฯ โส ขทิรวนิยํ อาห – ‘‘สมฺม, มา ตฺวํ ทุกฺขํ อนุภวิ, อหเมว ขทิรวเน โคจรํ คณฺหิสฺสามี’’ติฯ

อถ นํ โส ‘‘หนฺท ตฺวํ สมฺม, สิมฺพลิปาลิภทฺทกาทิวเน นิสฺสาเร โคจรคฺคหณกุเล ชาโต, ขทิรา นาม ชาตสารา ถทฺธา, มา เต เอตํ รุจฺจี’’ติ อาหฯ กนฺทคลโก ‘‘กึ ทานาหํ น รุกฺขโกฏฺฏกโยนิยํ นิพฺพโตฺต’’ติ ตสฺส วจนํ อนาทิยิตฺวา เวเคน คนฺตฺวา ขทิรรุกฺขํ ตุเณฺฑน ปหริฯ ตาวเทวสฺส ตุณฺฑํ ภิชฺชิ, อกฺขีนิ นิกฺขมนาการปฺปตฺตานิ ชาตานิ, สีสํ ผลิตํฯ โส ขเนฺธ ปติฏฺฐาตุํ อสโกฺกโนฺต ภูมิยํ ปติตฺวา ปฐมํ คาถมาห –

๑๑๙. ‘‘อโมฺภ โก นามยํ รุโกฺข, สินฺนปโตฺต สกณฺฏโก;
ยตฺถ เอกปฺปหาเรน, อุตฺตมงฺคํ วิภิชฺชิต’’นฺติฯ

ตตฺถ **อโมฺภ โก นามยํ รุโกฺข**ติ, โภ ขทิรวนิย, โก นาม อยํ รุโกฺขฯ ‘‘โก นาม โส’’ติปิ ปาโฐฯ **สินฺนปโตฺต**ติ สุขุมปโตฺตฯ **ยตฺถ เอกปฺปหาเรนา**ติ ยสฺมิํ รุเกฺข เอเกเนว ปหาเรนฯ **อุตฺตมงฺคํ วิภิชฺชิต**นฺติ สีสํ ภินฺนํ, น เกวลญฺจ สีสํ, ตุณฺฑมฺปิ ภินฺนํฯ โส เวทนาปฺปตฺตตาย ขทิรรุกฺขํ ‘‘กึ รุโกฺข นาเมโส’’ติ ชานิตุํ อสโกฺกโนฺต เวทนาปฺปโตฺต หุตฺวา อิมาย คาถาย วิปฺปลปิฯ

ตํ วจนํ สุตฺวา ขทิรวนิโย ทุติยํ คาถมาห –

๑๒๐.“อจาริ วตายํ วิตุทํ วนานิ, กฏฺฐงฺครุเกฺขสุ อสารเกสุ;
อถาสทา ขทิรํ ชาตสารํ, ยตฺถพฺภิทา ครุโฬ อุตฺตมงฺค”นฺติฯ

ตตฺถ **อจาริ วตายนฺ**ติ อจริ วต อยํฯ **วิตุทํ วนานี**ติ นิสฺสารสิมฺพลิปาลิภทฺทกวนานิ วิตุทนฺโต วิชฺฌนฺโตฯ **กฏฺฐงฺครุเกฺขสู**ติ วนกฏฺฐโกฏฺฐาเสสุ รุเกฺขสุฯ **อสารเกสู**ติ นิสฺสาเรสุ ปาลิภทฺทกสิมฺพลิอาทีสุฯ **อถาสทา ขทิรํ ชาตสารนฺ**ติ อถ โปตกกาลโต ปฏฺฐาย ชาตสารํ ขทิรํ สมฺปาปุณิฯ **ยตฺถพฺภิทา ครุโฬ อุตฺตมงฺคนฺ**ติ **ยตฺถพฺภิทา**ติ ยสฺมึ ขทิเร อภินฺทิ ปทาลยิฯ **ครุโฬ**ติ สกุโณฯ สพฺพสกุณานเณฺหตํ สคารวสปฺปติสฺส วจนํฯ

อิติ นํ ขทิรวนิโย วตฺวา “โภ กนฺทคลก, ยตฺถ ตฺวํ อุตฺตมงฺคํ อภินฺทิ, ขทิโร นาเมโส สารรุโกฺข”ติ อาหฯ โส ตเตฺถว ชีวิตกฺขยํ ปาปุณิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – “ตทา กนฺทคลโก เทวทโตฺต อโหสิ, ขทิรวนิโย ปน อหเมว อโหสิ”นฺติฯ

กนฺทคลกชาตกวณฺณนา ทสมาฯ

นตํทฬฺหวโคฺค ฉโฏฺฐฯ

ตสฺสุทฺทานํ –

พนฺธนาคารํ เกฬิสีลํ, ขณฺฑํ วีรกคเงฺคยฺยํ;
กุรุงฺคมสฺสกเณฺจว, สุสุมารญฺจ กุกฺกุฏํ;
กนฺทคลกนฺติ เต ทสฯ

๗. พีรณถมฺภวโคฺค

[๒๑๑] ๑. โสมทตฺตชาตกวณฺณนา

อกาสิ โยคฺคนฺติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต ลาฬุทายิเตฺถรํ อารพฺภ กเถสิฯ โส หิ ทฺวินฺนํ ติณฺณํ ชนานํ อนฺตเร เอกวจนมฺปิ สมฺปาเทตฺวา กเถตุํ น สโกฺกติ, สารชฺชพหุโล “อญฺญํ กเถสฺสามี”ติ อญฺญเมว กเถสิฯ ตสฺส ตํ ปวตฺตึ ภิกฺขู ธมฺมสภายํ กเถนฺตา นิสีทึสุฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา “กาย นุตฺถ , ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา”ติ ปุจฺฉิตฺวา “อิมาย นามา”ติ วุเตฺต “น, ภิกฺขเว, ลาฬุทายี อิทาเนว สารชฺชพหุโล, ปุเพฺพปิ สารชฺชพหุโลเยวา”ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต กาสิรเฏฺฐ อญฺญตรสฺมึ พฺราหฺมณกุเล นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปโตฺต ตกฺกสิลายํ สิปฺปํ อุคฺคณฺหิตฺวา ปุน เคหํ อาคนฺตฺวา มาตาปิตูนํ ทุคฺคตภาวํ ญตฺวา “ปริหีนกุลโต เสฏฺฐิกุลํ ปติฏฺฐเปสฺสามี”ติ มาตาปิตโร อาปุจฺฉิตฺวา พาราณสึ คนฺตฺวา ราชานํ อุปฏฺฐาสิฯ โส รญฺญา ปิโย อโหสิ มนาโปฯ อถสฺส ปิตุโน “ทฺวีหิเยว โคเณหิ กสึ กตฺวา ชีวิกํ กเปฺปนฺตสฺส เอโก โคโณ มโตฯ โส โพธิสตฺตํ อุปสงฺกมิตฺวา “ตาต, เอโก โคโณ มโต, กสิกมฺมํ น ปวตฺตติ, ราชานํ เอกํ โคณํ ยาจาหี”ติ อาหฯ “ตาต, น จิรเสฺสว เม ราชา ทิโฏฺฐ, อิทาเนว โคณํ ยาจิตุํ น ยุตฺตํ, ตุเมฺห ยาจถา”ติฯ “ตาต, ตฺวํ มยฺหํ สารชฺชพหุลภาวํ น ชานาสิ, อหญฺหิ ทฺวินฺนํ ติณฺณํ สมฺมุเข กถํ สมฺปาเทตุํ น สโกฺกมิฯ สเจ อหํ รโญฺญ สนฺติกํ โคณํ ยาจิตุํ คมิสฺสามิ, อิมมฺปิ ทตฺวา อาคมิสฺสามี”ติฯ “ตาต, ยํ โหติ, ตํ

โหตุ, น สกฺกา มยา ราชานํ ยาจิตุํ, อปิจ โข ปนาหํ ตุเมฺห โยคฺคํ กาเรสฺสามี’’ติฯ ‘‘เตน หิ สาธุ มํ โยคฺคํ กาเรหี’’ติฯ

โพธิสตฺโต ปิตรํ อาทาย พีรณตฺถมฺภกสุสานํ คนฺตฺวา ตตฺถ ตตฺถ ติณกลาเป พนฺธิตฺวา ‘‘อยํ ราชา, อยํ อุปราชา, อยํ เสนาปตี’’ติ นามานิ กตฺวา ปฏิปาฏิยา ปิตุ ทเสฺสตฺวา ‘‘ตาต, ตฺวํ รโญฺญ สนฺติกํ คนฺตฺวา ‘ชยตุ, มหาราชา’ติ เอวํ อิมํ คาถํ วตฺวา โคณํ ยาเจยฺยาสี’’ติ คาถํ อุคฺคณฺหาเปสิ –

‘‘เทฺว เม โคณา มหาราช, เยหิ เขตฺตํ กสามเส;
เตสุ เอโก มโต เทว, ทุติยํ เทหิ ขตฺติยา’’ติฯ

พฺราหฺมโณ เอเกน สํวจฺฉเรน อิมํ คาถํ ปคุณํ กตฺวา โพธิสตฺตํ อาห – ‘‘ตาต, โสมทตฺต, คาถา เม ปคุณา ชาตา, อิทานิ อหํ ยสฺส กสฺสจิ สนฺติเก วตฺตุํ สโกฺกมิ, มํ รโญฺญ สนฺติกํ เนหี’’ติฯ โส ‘‘สาธุ, ตาตา’’ติ ตถารูปํ ปณฺณาการํ คาหาเปตฺวา ปิตรํ รโญฺญ สนฺติกํ เนสิฯ พฺราหฺมโณ ‘‘ชยตุ, มหาราชา’’ติ วตฺวา ปณฺณาการํ อทาสิฯ ราชา ‘‘อยํ เต โสมทตฺต พฺราหฺมโณ กึ โหตี’’ติ อาหฯ ‘‘ปิตา เม, มหาราชา’’ติฯ ‘‘เกนเฎฺฐนาคโต’’ติ? ตสฺมึ ขเณ พฺราหฺมโณ โคณยาจนตฺถาย คาถํ วทโนฺต –

‘‘เทฺว เม โคณา มหาราช, เยหิ เขตฺตํ กสามเส;
เตสุ เอโก มโต เทว, ทุติยํ คณฺห ขตฺติยา’’ติฯ – อาห;

ราชา พฺราหฺมเณน วิรชฺฌิตฺวา กถิตภาวํ ญตฺวา สิตํ กตฺวา ‘‘โสมทตฺต, ตุมฺหากํ เคเห พหู มเญฺญ โคณา’’ติ อาหฯ ‘‘ตุเมฺหหิ ทินฺนา ภวิสฺสนฺติ, มหาราชา’’ติฯ ราชา โพธิสตฺตสฺส ตุสฺสิตฺวา พฺราหฺมณสฺส โสฬส โคเณ อลงฺการภณฺฑเก นิวาสนคามญฺจสฺส พฺรหฺมเทยฺยํ ทตฺวา มหเนฺตน ยเสน พฺราหฺมณํ อุโยฺยเชสิฯ พฺราหฺมโณ สพฺพเสตสินฺธวยุตฺตํ รถํ อภิรุยฺห มหเนฺตน ปริวาเรน คามํ อคมาสิฯ โพธิสโตฺต ปิตรา สทฺธึ รเถ นิสีทิตฺวา คจฺฉโนฺต ‘‘ตาต, อหํ ตุเมฺห สกลสํวจฺฉรํ โยคฺคํ กาเรสึ, สนฺนิฎฺฐานกาเล ปน ตุมฺหากํ โคณํ รโญฺญ อทตฺถา’’ติ วตฺวา ปฐมํ คาถมาห –

๑๒๑. ‘‘อกาสิ โยคฺคํ ธุวมปฺปมโตฺต, สํวจฺฉรํ พีรณถมฺภกสฺมึ;
พฺยากาสิ สญฺญํ ปริสํ วิคยฺห, น นิยฺยโม ตายติ อปฺปปญฺญ’’นฺติฯ

ตตฺถ **อกาสิ โยคฺคํ ธุวมปฺปมโตฺต, สํวจฺฉรํ พีรณถมฺภกสฺมิ**นฺติ, ตาต, ตฺวํ นิจฺจํ อปฺปมโตฺต พีรณตฺถมฺภมเย สุสาเน โยคฺคํ อกาสิ ฯ **พฺยากาสิ สญฺญํ ปริสํ วิคยฺหา**ติ อถ จ ปน ปริสํ วิคาหิตฺวา ตํ สญฺญํ วิอกาสิ วิการํ อาปาเทสิ, ปริวเตฺตสีติ อโตฺถฯ **น นิยฺยโม ตายติ อปฺปปญฺญ**นฺติ อปฺปหญฺญํ นาม ปุคฺคลํ นิยฺยโม โยคฺคาจิณฺณํ จรณํ น ตายติ น รกฺขตีติฯ

อถสฺส วจนํ สุตฺวา พฺราหฺมโณ ทุติยํ คาถมาห –

๑๒๒. ‘‘ทฺวยํ ยาจนโก ตาต, โสมทตฺต นิคจฺฉติ;
อลาภํ ธนลาภํ วา, เอวํธมฺมา หิ ยาจนา’’ติฯ

ตตฺถ **เอวํธมฺมา หิ ยาจนา**ติ ยาจนา หิ เอวํสภาวาติฯ

สตฺถา ‘‘น, ภิกฺขเว, ลาฬุทายี อิทาเนว สารชฺชพหุโล, ปุพฺเพปิ สารชฺชพหุโลเยวา’’ติ วตฺวา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา ราชา อานนฺโท, โสมทตฺตสฺส ปิตา ลาฬุทายี อโหสิ, โสมทตฺโต ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

โสมทตฺตชาตกวณฺณนา ปฐมาฯ

[๒๑๒] ๒. อุจฺฉิฏฺฐภตฺตชาตกวณฺณนา

อญฺโญ อุปริโม วณฺโณติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต ปุราณทุติยิกาปโลภนํ อารพฺภ กเถสิฯ โส หิ ภิกฺขุ สตฺถารา ‘‘สจฺจํ กิร, ตฺวํ ภิกฺขุ, อุกฺกณฺฐิโตสี’’ติ ปุฏฺโฐ ‘‘สจฺจ’’นฺติ วตฺวา ‘‘โก ตํ อุกฺกณฺฐาเปสี’’ติ วุตฺเต ‘‘ปุราณทุติยิกา’’ติ อาหฯ อถ นํ สตฺถา ‘‘ภิกฺขุ อยํ เต อิตฺถี อนตฺถการิกา, ปุพฺเพปิ อตฺตโน ชารสฺส อุจฺฉิฏฺฐกํ โภเชสี’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต โพธิสตฺโต เอกสฺมิํ ฐาเน ภิกฺขํ จริตฺวา ชีวิกกปฺปเก กปเณ นฏกกุเล นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปตฺโต ทุคฺคโต ทุรูปโก หุตฺวา ภิกฺขํ จริตฺวา ชีวิกํ กปฺเปสิฯ ตทา กาสิรฏฺเฐ เอกสฺมิํ คามเก เอกสฺส พฺราหฺมณสฺส พฺราหฺมณี ทุสฺสีลา ปาปธมฺมา อติจารํ จรติฯ อเถกทิวสํ พฺราหฺมเณ เกนจิเทว กรณีเยน พหิ คเต ตสฺสา ชาโร ตํ ขณํ โอโลเกตฺวา ตํ เคหํ ปาวิสิฯ สา เตน สทฺธิํ อติจริตฺวา ‘‘มุหุตฺตํ อจฺฉ, ภุญฺชิตฺวาว คมิสฺสสี’’ติ ภตฺตํ สมฺปาเทตฺวา สูปพฺยญฺชนสมฺปนฺนํ อุณฺหภตฺตํ วฑฺเฒตฺวา ‘‘ตฺวํ ภุญฺชา’’ติ ตสฺส ทตฺวา สยํ พฺราหฺมณสฺส อาคมนํ โอโลกยมานา ทฺวาเร อฏฺฐาสิฯ โพธิสตฺโต พฺราหฺมณิยา ชารสฺส ภุญฺชนฏฺฐาเน ปิณฺฑํ ปจฺจาสีสนฺโต อฏฺฐาสิฯ

ตสฺมิํ ขเณ พฺราหฺมโณ เคหาภิมุโข อาคจฺฉติฯ พฺราหฺมณี ตํ อาคจฺฉนฺตํ ทิสฺวา เวเคน ปวิสิตฺวา ‘‘อุฏฺเฐหิ, พฺราหฺมโณ อาคจฺฉตี’’ติ ชารํ โกฏฺเฐ โอตาเรตฺวา พฺราหฺมณสฺส ปวิสิตฺวา นิสินฺนกาเล ผลกํ อุปเนตฺวา หตฺถโธวนํ ทตฺวา อิตเรน ภุตฺตาวสิฏฺฐสฺส สีตภตฺตสฺส อุปริ อุณฺหภตฺตํ วฑฺเฒตฺวา พฺราหฺมณสฺส อทาสิฯ โส ภตฺเต หตฺถํ โอตาเรตฺวา อุปริ อุณฺหํ เหฏฺฐา จ ภตฺตํ สีตลํ ทิสฺวา จินฺเตสิ – ‘‘อิมินา อญฺญสฺส ภุตฺตาธิเกน อุจฺฉิฏฺฐภตฺเตน ภวิตพฺพ’’นฺติฯ โส พฺราหฺมณิํ ปุจฺฉนฺโต ปฐมํ คาถมาห –

๑๒๓. ‘‘อญฺโญ อุปริโม วณฺโณ, อญฺโญ วณฺโณ จ เหฏฺฐิโม;
พฺราหฺมณี เตฺวว ปุจฺฉามิ, กิํ เหฏฺฐา กิญฺจ อุปฺปรี’’ติฯ

ตตฺถ **วณฺโณ**ติ อาการโรฯ อยญฺหิ อุปริมสฺส อุณฺหภาวํ เหฏฺฐิมสฺส จ สีตภาวํ ปุจฺฉนฺโต เอวมาหฯ **กิํ เหฏฺฐา กิญฺจ อุปฺปรี**ติ วุฑฺฒิตภตฺเตน นาม อุปริ สีตเลน, เหฏฺฐา อุเณฺหน ภวิตพฺพํ, อิทญฺจ ปน น ตาทิสํ, เตน ตํ ปุจฺฉามิ – ‘‘เกน การเณน อุปริ ภตฺตํ อุณฺหํ, เหฏฺฐิมํ สีตล’’นฺติฯ

พฺราหฺมณี อตฺตนา กตกมฺมสฺส อุตฺตานภาวภเยน พฺราหฺมเณ ปุนปฺปุนํ กเถนฺเตปิ ตุณฺหีเยว อโหสิฯ ตสฺมิํ ขเณ นฏปุตฺตสฺส เอตทโหสิ – ‘‘โกฏฺเฐ นิสีทาปิตปาปปุริเสน ชาเรน ภวิตพฺพํ, อิมินา เคหสฺสามิเกน, พฺราหฺมณี ปน อตฺตนา กตกมฺมสฺส ปากฏภาวภเยน กิญฺจิ น กเถติ, หนฺทาหํ อิมิสฺสา กตกมฺมํ ปกาเสตฺวา ชารสฺส โกฏฺฐเก นิสีทาปิตภาวํ พฺราหฺมณสฺส กเถมี’’ติฯ โส พฺราหฺมณสฺส เคหา นิกฺขนฺตกาลโต ปฏฺฐาย อิตรสฺส เคหปเวสนํ อติจรณํ อคฺคภตฺตภุญฺชนํ พฺราหฺมณิยา ทฺวาเร ฐตฺวา มคฺคํ โอโลกนํ อิตรสฺส โกฏฺเฐ โอตาริตภาวนฺติ สพฺพํ ตํ ปวตฺติํ อาจิกฺขิตฺวา ทุติยํ คาถมาห –

๑๒๔. อหํ นโฏสฺมิ ภทฺทเนฺต, ภิกฺขโกสฺมิ อิธาคโต;
อยญฺหิ โกฏฺฐโมติโณฺณ, อยํ โส ยํ คเวสสี’’ติฯ

ตตฺถ **อหํ นโฏสฺมิ, ภทฺทเนฺต**ติ, สามิ, อหํ นฏชาติโกฯ ***ภิกฺขโกสฺมิ อิธาคโต***ติ สฺวาหํ อิมํ ฐานํ ภิกฺขโก ภิกฺขํ ปริเยสมาโน อาคโตสฺมิฯ **อยญฺหิ โกฏฺฐโมติโณฺณ**ติ อยํ ปน เอติสฺสา ชาโร อิมํ ภตฺตํ ภุญฺชโนฺต ตว ภเยน โกฏฺฐํ โอติโณฺณฯ **อยํ โส ยํ คเวสสี**ติ ยํ ตฺวํ กสฺส นุ โข อิมินา อุจฺฉิฏฺฐเกน ภวิตพฺพนฺติ คเวสสิ, อยํ โสฯ จูฬาย นํ คเหตฺวา โกฏฺฐา นีหริตฺวา ยถา น ปุเนวรูปํ ปาปํ กโรติ, ตถา อสฺส สตึ ชเนหีติ วตฺวา ปกฺกามิฯ พฺราหฺมโณ อุโภปิ เต ยถา นํ น ปุเนวรูปํ ปาปํ กโรนฺติ, ตชฺชนโปถเนหิ ตถา สิกฺขาเปตฺวา ยถากมฺมํ คโตฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ, สจฺจปริโยสาเน อุกฺกณฺฐิโต ภิกฺขุ โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิฯ ‘‘ตทา พฺราหฺมณี ปุราณทุติยิกา อโหสิ, พฺราหฺมโณ อุกฺกณฺฐิโต ภิกฺขุ, นฏปุโตฺต ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

อุจฺฉิฏฺฐภตฺตชาตกวณฺณนา ทุติยาฯ

[๒๑๓] ๓. ภรุชาตกวณฺณนา

อิสีนมนฺตรํ กตฺวาติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต โกสลราชานํ อารพฺภ กเถสิฯ ภควโต หิ ภิกฺขุสงฺฆสฺส จ ลาภสกฺกาโร มหา อโหสิฯ ยถาห –

‘‘เตน โข ปน สมเยน ภควา สกฺกโต โหติ ครุกโต มานิโต ปูชิโต อปจิโต ลาภี จีวรปิณฺฑปาตเสนาสนคิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารานํฯ ภิกฺขุสโงฺฆปิ โข สกฺกโต โหติ…เป.… ปริกฺขารานํฯ อญฺญติตฺถิยา ปน ปริพฺพาชกา อสกฺกตา โหนฺติ…เป.… ปริกฺขาราน’’นฺติ (อุทา. ๑๔)ฯ

เต เอวํ ปริหีนลาภสกฺการา อโหรตฺตํ คุฬฺหสนฺนิปาตํ กตฺวา มนฺตยนฺติ ‘‘สมณสฺส โคตมสฺส อุปฺปนฺนกาลโต ปฏฺฐาย มยํ หตลาภสกฺการา ชาตา , สมโณ โคตโม ลาภคฺคยสคฺคปฺปโตฺต ชาโต, เกน นุ โข การเณนสฺส เอสา สมฺปตฺตี’’ติฯ ตเตฺรเก เอวมาหํสุ – ‘‘สมโณ โคตโม สกลชมฺพุทีปสฺส อุตฺตมฏฺฐาเน ภูมิสีเส วสติฯ เตนสฺส ลาภสกฺกาโร อุปฺปชฺชตี’’ติ, เสสา ‘‘อเตฺถตํ การณํ, มยมฺปิ เชตวนปิเฏฺฐ ติตฺถิยารามํ กาเรมฺ, เอวํ ลาภิโน ภวิสฺสามา’’ติ อาหํสุฯ เต สเพฺพปิ ‘‘เอวเมต’’นฺติ สนฺนิฏฺฐานํ กตฺวา ‘‘สเจปิ มยํ รโญฺญ อนาโรเจตฺวา อารามํ กาเรสฺสาม, ภิกฺขู วาเรสฺสนฺติ, ลญฺชํ ลภิตฺวา อภิชฺชนโก นาม นตฺถิ, ตสฺมา รโญฺญ ลญฺชํ ทตฺวา อารามฏฺฐานํ คณฺหิสฺสามา’’ติ สมฺมเนฺตตฺวา อุปฏฺฐาเก ยาจิตฺวา รโญฺญ สตสหสฺสํ ทตฺวา ‘‘มหาราช, มยํ เชตวนปิฏฺฐิยํ ติตฺถิยารามํ กริสฺสาม, สเจ ภิกฺขู ‘กาตุํ น ทสฺสามา’ติ ตุมฺหากํ อาโรเจนฺติ, เนสํ ปฏิวจนํ น ทาตพฺพ’’นฺติ อาหํสุฯ ราชา ลญฺชโลเภน ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฏิจฺฉิฯ

ติตฺถิยา ราชานํ สงฺคณฺหิตฺวา วฑฺฒกึ ปโกฺกสาเปตฺวา กมฺมํ ปฏฺฐเปสุํ, มหาสโทฺท อโหสิฯ สตฺถา ‘‘เก ปเนเต, อานนฺท, อุจฺจาสทฺทมหาสทฺทา’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘อญฺญติตฺถิยา, ภเนฺต, เชตวนปิฏฺฐิยํ ติตฺถิยารามํ กาเรนฺติ, ตเตฺถโส สโทฺท’’ติฯ ‘‘อานนฺท, เนตํ ฐานํ ติตฺถิยารามสฺส อนุจฺฉวิกํ, ติตฺถิยา อุจฺจาสทฺทกามา, น สกฺกา เตหิ สทฺธึ วสิตุ’’นฺติ วตฺวา ภิกฺขุสงฺฆํ สนฺนิปาเตตฺวา ‘‘คจฺฉถ, ภิกฺขเว, รโญฺญ อาจิกฺขิตฺวา ติตฺถิยารามกรณํ นิวาเรถา’’ติ อาหฯ ภิกฺขุสโงฺฆ คนฺตฺวา รโญฺญ นิเวสนทฺวาเร อฏฺฐาสิฯ ราชา สงฺฆสฺส อาคตภาวํ สุตฺวาปิ ‘‘ติตฺถิ

ยารามํ นิสฺสาย อาคตา ภวิสฺสนฺตี’’ติ ลญฺชสฺส คหิตตฺตา ‘‘ราชา เคเห นตฺถี’’ติ วทาเปสิฯ ภิกฺขู คนฺตฺวา สตฺถุ อาโรเจสุํฯ สตฺถา ‘‘ลญฺชํ นิสฺสาย เอวํ กโรตี’’ติ เทฺว อคฺคสาวเก เปเสสิฯ ราชา เตสมฺปิ อาคตภาวํ สุตฺวา ตเถว วทาเปสิฯ เตปิ อาคนฺตฺวา สตฺถุ อาราเจสุํฯ สตฺถา ‘‘น อิทานิ, สาริปุตฺต, ราชา เคเห นิสีทิตุํ ลภิสฺสติ, พหิ นิกฺขมิสฺสตี’’ติ ปุนทิวเส ปุพฺพณฺหสมยํ นิวาเสตฺวา ปตฺตจีวรมาทาย ปญฺจหิ ภิกฺขุสเตหิ สทฺธึ รโญฺญ นิเวสนทฺวารํ อคมาสิฯ ราชา สุตฺวา ปาสาทา โอตริตฺวา ปตฺตํ คเหตฺวา สตฺถารํ ปเวเสตฺวา พุทฺธปฺปมุขสฺส สงฺฆสฺส ยาคุขชฺชกํ ทตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ สตฺถา รโญฺญ เอกํ ปริยายธมฺมเทสนํ อารภนฺโต ‘‘มหาราช, โปราณกราชาโน ลญฺชํ คเหตฺวา สีลวนฺเต อญฺญมญฺญํ กลหํ กาเรตฺวา อตฺตโน รฏฺฐสฺส อสฺสามิโน หุตฺวา มหาวินาสํ ปาปุณิํสู’’ติ วตฺวา เตน ยาจิโต อตีตํ อาหริฯ

อตีเต ภรุรเฎฺฐ ภรุราชา นาม รชฺชํ กาเรสิฯ ตทา โพธิสโตฺต ปญฺจาภิโญฺญ อฎฺฐสมาปตฺติลาภี คณสตฺถา ตาปโส หุตฺวา หิมวนฺตปเทเส จิรํ วสิตฺวา โลณมฺพิลเสวนตฺถาย ปญฺจสตตาปสปริวุโต หิมวนฺตา โอตริตฺวา อนุปุเพฺพน ภรุนครํ ปตฺวา ตตฺถ ปิณฺฑาย จริตฺวา นครา นิกฺขมิตฺวา อุตฺตรทฺวาเร สาขาวิฏปสมฺปนฺนสฺส วฎรุกฺขสฺส มูเล นิสีทิตฺวา ภตฺตกิจฺจํ กตฺวา ตเตฺถว รุกฺขมูเล วาสํ กเปฺปสิฯ เอวํ ตสฺมิํ อิสิคเณ ตตฺถ วสเนฺต อฑฺฒมาสจฺจเยน อโญฺญ คณสตฺถา ปญฺจสตปริวาโร อาคนฺตฺวา นคเร ภิกฺขาย จริตฺวา นครา นิกฺขมิตฺวา ทกฺขิณทฺวาเร ตาทิสเสฺสว วฎรุกฺขสฺส มูเล นิสีทิตฺวา ภตฺตกิจฺจํ กตฺวา ตตฺถ รุกฺขมูเล วาสํ กเปฺปสิฯ อิติ เต เทฺวปิ อิสิคณา ตตฺถ ยถาภิรนฺตํ วิหริตฺวา หิมวนฺตเมว อคมํสุฯ

เตสํ คตกาเล ทกฺขิณทฺวาเร วฎรุโกฺข สุโกฺขฯ ปุนวาเร เตสุ อาคจฺฉเนฺตสุ ทกฺขิณทฺวาเร วฎรุกฺขวาสิโน ปฐมตรํ อาคนฺตฺวา อตฺตโน วฎรุกฺขสฺส สุกฺขภาวํ ญตฺวา ภิกฺขาย จริตฺวา นครา นิกฺขมิตฺวา อุตฺตรทฺวาเร วฎรุกฺขมูลํ คนฺตฺวา ภตฺตกิจฺจํ กตฺวา ตตฺถ วาสํ กเปฺปสุํฯ อิตเร ปน อิสโย ปจฺฉา อาคนฺตฺวา นคเร ภิกฺขาย จริตฺวา อตฺตโน รุกฺขมูลเมว คนฺตฺวา ภตฺตกิจฺจํ กตฺวา วาสํ กเปฺปสุํฯ เต ‘‘น โส ตุมฺหากํ รุโกฺข, อมฺหากํ รุโกฺข’’ติ รุกฺขํ นิสฺสาย อญฺญมญฺญํ กลหํ กริํสุ, กลโห มหา อโหสิฯ เอเก ‘‘อมฺหากํ ปฐมํ วสิตฎฺฐานํ ตุเมฺห น ลภิสฺสถา’’ติ วทนฺติฯ เอเก ‘‘มยํ อิมสฺมิํ วาเร ปฐมตรํ อิธาคตา, ตุเมฺห น ลภิสฺสถา’’ติ วทนฺติฯ อิติ เต ‘‘มยํ สามิโน, มยํ สามิโน’’ติ กลหํ กโรนฺตา รุกฺขมูลสฺสตฺถาย ราชกุลํ อคมํสุฯ ราชา ปฐมํ วุตฺถอิสิคณเญฺญว สามิกํ อกาสิ ฯ อิตเร ‘‘น ทานิ มยํ อิเมหิ ปราชิตาติ อตฺตานํ วทาเปสฺสามา’’ติ ทิพฺพจกฺขุนา โอโลเกตฺวา เอกํ จกฺกวตฺติปริโภคํ รถปญฺชรํ ทิสฺวา อาหริตฺวา รโญฺญ ลญฺชํ ทตฺวา ‘‘มหาราช, อเมฺหปิ สามิเก กโรหี’’ติ อาหํสุฯ

ราชา ลญฺชํ คเหตฺวา ‘‘เทฺวปิ คณา วสนฺตู’’ติ เทฺวปิ สามิเก อกาสิฯ อิตเร อิสโย ตสฺส รถปญฺชรสฺส รถจกฺกานิ นีหริตฺวา ลญฺชํ ทตฺวา ‘‘มหาราช, อเมฺหเยว สามิเก กโรหี’’ติ อาหํสุฯ ราชา ตถา อกาสิฯ อิสิคณา ‘‘อเมฺหหิ วตฺถุกาเม จ กิเลสกาเม จ ปหาย ปพฺพชิเตหิ รุกฺขมูลสฺส การณา กลหํ กโรเนฺตหิ ลญฺชํ ททเนฺตหิ อยุตฺตํ กต’’นฺติ วิปฺปฏิสาริโน หุตฺวา เวเคน ปลายิตฺวา หิมวนฺตเมว อคมํสุฯ สกลภรุรฎฺฐวาสิโน เทวตา เอกโต หุตฺวา ‘‘สีลวนฺเต กลหํ กโรเนฺตน รญฺญา อยุตฺตํ กต’’นฺติ ภรุรโญฺญ กุชฺฌิตฺวา ติโยชนสติกํ ภรุรฎฺฐํ สมุทฺทํ อุพฺพเตฺตตฺวา อรฎฺฐมกํสุฯ อิติ เอกํ ภรุราชานํ นิสฺสาย สกลรฎฺฐวาสิโนปิ วินาสํ ปตฺตาติฯ

สตฺถา อิมํ อตีตํ อาหริตฺวา อภิสมฺพุโทฺธ หุตฺวา อิมา คาถา อโวจ –

๑๒๕.‘อิสีนมนฺตรํ กตฺวา, ภรุราชาติ เม สุตํ;
อุจฺฉิโนฺน สห รเฎฺฐหิ, ส ราชา วิภวงฺคโตฯ

๑๒๖. ‘‘ตสฺมา หิ ฉนฺทาคมนํ, นปฺปสํสนฺติ ปณฺฑิตา;
อทุฏฺฐจิตฺโต ภาเสยฺย, คิรํ สจฺจุปสํหิต’’นฺติฯ

ตตฺถ **อนฺตรํ กตฺวา**ติ ฉนฺทาคติวเสน วิวรํ กตฺวาฯ **ภรุราชา**ติ ภรุรฏฺฐ ราชาฯ **อิติ เม สุต**นฺติ อิติ มยา ปุพฺเพ เอตํ สุตํฯ **ตสฺมา หิ ฉนฺทาคมน**นฺติ ยสฺมา หิ ฉนฺทาคมนํ คนฺตฺวา ภรุราชา สห รฏฺเฐน อุจฺฉินฺโน, ตสฺมา ฉนฺทาคมนํ ปณฺฑิตา นปฺปสํสนฺติฯ **อทุฏฺฐจิตฺโต**ติ กิเลเสหิ อทูสิตจิตฺโต หุตฺวาฯ **ภาเสยฺย คิรํ สจฺจุปสํหิต**นฺติ สภาวนิสฺสิตํ อตฺถนิสฺสิตํ การณนิสฺสิตเมว คิรํ ภาเสยฺยฯ เย หิ ตตฺถ ภรุรโญฺญ ลญฺชํ คณฺหนฺตสฺส อยุตฺตํ เอตนฺติ ปฏิโกฺกสนฺตา สจฺจุปสํหิตํ คิรํ ภาสึสุ, เตสํ ฐิตฏฺฐานํ นาฬิเกรทีเป อชฺชาปิ ทีปกสหสฺสํ ปญฺญายตีติฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ‘‘มหาราช, ฉนฺทวสิเกน นาม น ภวิตพฺพํ, เทฺว ปพฺพชิตคเณ กลหํ กาเรตุํ น วฏฺฏตี’’ติ วตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘อหํ เตน สมเยน เชฏฺฐกอิสิ อโหสิ’’นฺติ, ราชา ตถาคตสฺส ภตฺตกิจฺจํ กตฺวา คตกาเล มนุสฺเส เปเสตฺวา ติตฺถิยารามํ วิทฺธํสาเปสิ, ติตฺถิยา อปฺปติฏฺฐา อเหสุํฯ

ภรุชาตกวณฺณนา ตติยาฯ

[๒๑๔] ๔. ปุณฺณนทีชาตกวณฺณนา

ปุณฺณํ นทีนฺติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต ปญฺญาปารมึ อารพฺภ กเถสิฯ เอกสฺมิญฺหิ ทิวเส ธมฺมสภายํ ภิกฺขู ตถาคตสฺส ปญฺญํ อารพฺภ กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ – ‘‘อาวุโส, สมฺมาสมฺพุโทฺธ มหาปโญฺญ ปุถุปโญฺญ หาสปโญฺญ ชวนปโญฺญ ติกฺขปโญฺญ คมฺภีรปโญฺญ นิเพฺพธิกปโญฺญ อุปายปญฺญาย สมนฺนาคโต’’ติฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุเตฺต ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว, ปุเพฺพปิ ตถาคโต ปญฺญวา อุปายกุสโลเยวา’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรนฺเต โพธิสโตฺต ปุโรหิตกุเล นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปโตฺต ตกฺกสิลายํ สพฺพสิปฺปานิ อุคฺคณฺหิตฺวา ปิตุ อจฺจเยน ปุโรหิตฏฺฐานํ ลภิตฺวา พาราณสิรโญฺญ อตฺถธมฺมานุสาสโก อโหสิฯ อปรภาเค ราชา ปริเภทกานํ กถํ คเหตฺวา โพธิสตฺตสฺส กุโทฺธ ‘‘มา มม สนฺติเก วสี’’ติ โพธิสตฺตํ พาราณสิโต ปพฺพาเชสิฯ โพธิสโตฺต ปุตฺตทารํ คเหตฺวา เอกสฺมึ กาสิกคามเก วาสํ กเปฺปสิฯ อปรภาเค ราชา ตสฺส คุณํ สริตฺวา ‘‘มยฺหํ กญฺจิ เปเสตฺวา อาจริยํ ปโกฺกสิตุํ น ยุตฺตํ, เอกํ ปน คาถํ พนฺธิตฺวา ปณฺณํ ลิขิตฺวา กากมํสํ ปจาเปตฺวา ปณฺณญฺจ มํสญฺจ เสตวเตฺถน ปลิเวเฐตฺวา ราชมุทฺทิกาย ลเญฺฉตฺวา เปเสสฺสามิฯ ยทิ ปณฺฑิโต ภวิสฺสติ, ปณฺณํ วาเจตฺวา กากมํสภาวํ ญตฺวา อาคมิสฺสติ, โน เจ, นาคมิสฺสตี’’ติ ‘‘ปุณฺณํ นที’’นฺติ อิมํ คาถํ ปเณฺณ ลิขิ –

๑๒๗. ‘‘ปุณฺณํ นทึ เยน จ เปยฺยมาหุ, ชาตํ ยวํ เยน จ คุยฺหมาหุ;
ทูรํ คตํ เยน จ อวฺหยนฺติ, โส ตฺยาคโต หนฺท จ ภุญฺช พฺราหฺมณา’’ติฯ

ตตฺถ **ปุณฺณํ นทึ เยน จ เปยฺยมาหู**ติ กากเปยฺยา นทีหิ วทนฺตา เยน ปุณฺณํ นทึ กากเปยฺยมาหุ, น หิ อปุณฺณา นที ‘‘กากเปยฺยา’’ติ วุจฺจติฯ ยทาปิ นทีตีเร ฐตฺวา คีวํ ปสาเรตฺวา กาเกน ปาตุํ สกฺกา โหติ, ตทา นํ ‘‘กากเปยฺยา’’ติ วทนฺติฯ **ชาตํ ยวํ เยน จ คุยฺหมาหูติ ยว**นฺติ เทสนาสีสมตฺตํ, อิธ ปน สพฺพมฺปิ ชาตํ อุคฺคตํ สมฺปนฺนตรุณสสฺสํ อธิเปฺปตํฯ ตญฺหิ ยทา อโนฺต ปวิฏฺฐกากํ ปฏิจฺฉาเทตุํ สโกฺกติ, ตทา คุยฺหตีติ คุยฺหํฯ กึ คุยฺหติ? กากํฯ อิติ กากสฺส คุยฺหํ กากคุยฺหนฺติ ตํ วทมานา กาเกน คุยฺหวจนสฺส การณภูเตน ‘‘คุยฺห’’นฺติ วทนฺติฯ เตน

วุตฺตํ ‘‘เยน จ คุยฺหมาหู’’ติฯ **ทูรํ คตํ เยน จ อวฺหยนฺตี**ติ ทูรํ คตํ วิปฺปวุตฺถํ ปิยปุคฺคลํ ยํ อาคนฺตฺวา นิสินฺนํ ทิสฺวา สเจ อิตฺถนฺนาโม อาคจฺฉติ, วสฺส กากาติ วา วสฺสนฺตเญฺญว วา สุตฺวา ‘‘ยถา กาโก วสฺสติ, อิตฺถนฺนาโม อาคมิสฺสตี’’ติ เอวํ วทนฺตา เยน จ อวฺหยนฺติ กเถนฺติ มเนฺตนฺติ, อุทาหรนฺตีติ อโตฺถฯ **โส ตฺยาคโต**ติ โส เต อานีโตฯ **หนฺท จ ภุญฺช, พฺราหฺมณา**ติ คณฺห, พฺราหฺมณ, ภุญฺชสฺสุ นํ, ขาท อิทํ กากมํสนฺติ อโตฺถฯ

อิติ ราชา อิมํ คาถํ ปเณฺณ ลิขิตฺวา โพธิสตฺตสฺส เปเสสิฯ โส ปณฺณํ วาเจตฺวา ‘‘ราชา มํ ทฎฺฐุกาโม’’ติ ญตฺวา ทุติยํ คาถมาห –

๑๒๘. ‘‘ยโต มํ สรตี ราชา, วายสมฺปิ ปเหตเว;
หํสา โกญฺจา มยูรา จ, อสตีเยว ปาปิยา’’ติฯ

ตตฺถ **ยโต มํ สรตี ราชา, วายสมฺปิ ปเหตเว**ติ ยทา ราชา วายสมํสํ ลภิตฺวา ตมฺปิ ปเหตุํ มํ สรติฯ **หํสา โกญฺจา มยูรา จา**ติ ยทา ปนสฺส เอเต หํสาทโย อุปนีตา ภวิสฺสนฺติ, เอกานิ หํสมํสาทีนิ ลจฺฉติ, ตทา มํ กสฺมา น สริสฺสตีติ อโตฺถ? อฎฺฐกถายํ ปน ‘‘หํสโกญฺจมยูราน’’นฺติ ปาโฐฯ โส สุนฺทรตรา, อิเมสํ หํสาทีนํ มํสํ ลภิตฺวา กสฺมา มํ น สริสฺสติ, สริสฺสติเยวาติ อโตฺถฯ **อสตีเยว ปาปิยา**ติ ยํ วา ตํ วา ลภิตฺวา สรณํ นาม สุนฺทรํ, โลกสฺมิํ ปน อสติเยว ปาปิยา, อสติกรณํเยว หีนํ ลามกํ, ตญฺจ อมฺหากํ รโญฺญ นตฺถิฯ สรติ มํ ราชา, อาคมนํ เม ปจฺจาสีสติ, ตสฺมา คมิสฺสามีติ ยานํ โยชาเปตฺวา คนฺตฺวา ราชานํ ปสฺสิ, ราชา ตุสฺสิตฺวา ปุโรหิตฎฺฐาเนเยว ปติฎฺฐาเปสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา ราชา อานโนฺท อโหสิ, ปุโรหิโต ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

ปุณฺณนทีชาตกวณฺณนา จตุตฺถาฯ

[๒๑๕] ๕. กจฺฉปชาตกวณฺณนา

อวธี วต อตฺตานนฺติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต โกกาลิกํ อารพฺภ กเถสิฯ วตฺถุ **มหาตกฺการิชาตเก** (ชา. ๑.๑๓.๑๐๔ อาทโย) อาวิ-ภวิสฺสติฯ ตทา ปน สตฺถา ‘‘น, ภิกฺขเว, โกกาลิโก อิทาเนว วาจาย หโต, ปุเพฺพปิ วาจาย หโตเยวา’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต อมจฺจกุเล นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปโตฺต ตสฺส อตฺถธมฺมานุสาสโก อโหสิฯ โส ปน ราชา พหุภาณี อโหสิ, ตสฺมิํ กเถเนฺต อเญฺญสํ วจนสฺส โอกาโส นาม นตฺถิฯ โพธิสโตฺต ตสฺส ตํ พหุภาณิตํ วาเรตุกาโม เอกํ อุปายํ อุปธาเรโนฺต วิจรติฯ ตสฺมิญฺจ กาเล หิมวนฺตปเทเส เอกสฺมิํ สเร กจฺฉโป วสติ, เทฺว หํสโปตกา โคจราย จรนฺตา เตน สทฺธิํ วิสฺสาสํ อกํสุฯ เต ทฬฺหวิสฺสาสิกา หุตฺวา เอกทิวสํ กจฺฉปํ อาหํสุ – ‘‘สมฺม กจฺฉป, อมฺหากํ หิมวเนฺต จิตฺตกูฎปพฺพตตเล กญฺจนคุหายํ วสนฎฺฐานํ รมณีโย ปเทโส, คจฺฉสิ อมฺหากํ สทฺธิ’’นฺติฯ ‘‘อหํ กินฺติ กตฺวา คมิสฺสามี’’ติ? ‘‘มยํ ตํ คเหตฺวา คมิสฺสาม, สเจ ตฺวํ มุขํ รกฺขิตุํ สกฺขิสฺสสิ, กสฺสจิ กิญฺจิ น กเถสฺสสี’’ติฯ ‘‘รกฺขิสฺสามิ, สามิ, คเหตฺวา มํ คจฺฉถา’’ติฯ เต ‘‘สาธู’’ติ วตฺวา เอกํ ทณฺฑกํ กจฺฉเปน ฑํสาเปตฺวา สยํ ตสฺส อุโภ โกฎิโย ฑํสิตฺวา อากาสํ ปกฺขนฺทิํสุฯ ตํ ตถา หํเสหิ นียมานํ คามทารกา ทิสฺวา ‘‘เทฺว หํสา กจฺฉปํ ทณฺฑเกน หรนฺตี’’ติ อาหํสุฯ

กจฺฉโป ‘‘ยทิ มํ สหายกา เนนฺติ, ตุมฺหากํ เอตฺถ กึ ทุฏฺฐเจฏฺกา’’ติ วตฺตุกาโม หํสานํ สีฆเวคตาย พาราณสินคเร ราชนิเวสนสฺส อุปริภาคํ สมฺปตฺตกาเล ทฏฺฐฏฺฐานโต ทณฺฑกํ วิสฺสชฺเชตฺวา อากาสงฺคเณ ปติตฺวา เทฺวภาโค อโหสิ, ‘‘กจฺฉโป อากาสโต ปติตฺวา เทฺวธา ภินฺโน’’ติ เอกโกลาหลํ อโหสิฯ ราชา โพธิสตฺตํ อาทาย อมจฺจคณปริวุโต ตํ ฐานํ คนฺตฺวา กจฺฉปํ ทิสฺวา โพธิสตฺตํ ปุจฺฉิ – ‘‘ปณฺฑิต, กินฺติ กตฺวา เอส ปติโต’’ติ? โพธิสตฺโต ‘‘จิรปฏิกโงฺขหํ ราชานํ โอวทิตุกาโม อุปายํ อุปธาเรนฺโต จรามิ, อิมินา กจฺฉเปน หํเสหิ สทฺธึ วิสฺสาโส กโต ภวิสฺสติ, เตหิ อิมํ ‘หิมวนฺตํ เนสฺสามา’ติ ทณฺฑกํ ฑํสาเปตฺวา อากาสํ ปกฺขนฺเตหิ ภวิตพฺพํ, อถ อิมินา กสฺสจิ วจนํ สุตฺวา อรกฺขิตมุขตาย กิญฺจิ วตฺตุกาเมน ทณฺฑกา วิสฺสโฏฺฐ ภวิสฺสติ, เอวํ อากาสโต ปติตฺวา ชีวิตกฺขยํ ปเตฺตเนว ภวิตพฺพ’’นฺติ จิเนฺตตฺวา ‘‘อาม มหาราช, อติมุขรา นาม อปริยนฺตวจนา เอวรูปํ ทุกฺขํ ปาปุณนฺติเยวา’’ติ วตฺวา อิมา คาถา อโวจ –

๑๒๙. ‘‘อวธี วต อตฺตานํ, กจฺฉโป พฺยาหรํ คิรํ;
สุคฺคหีตสฺมิํ กฎฺฐสฺมิํ, วาจาย สกิยาวธิฯ

๑๓๐. ‘‘เอตมฺปิ ทิสฺวา นรวีริยเสฎฺฐ, วาจํ ปมุเญฺจ กุสลํ นาติเวลํ;
ปสฺสสิ พหุภาเณน, กจฺฉปํ พฺยสนํ คต’’นฺติฯ

ตตฺถ **อวธี วตา**ติ ฆาเตสิ วตฯ **พฺยาหร**นฺติ พฺยาหรโนฺตฯ **สุคฺคหีตสฺมิํ กฎฺฐสฺมิ**นฺติ มุเขน สุฎฺฐุ ฑํสิตฺวา คหิเต ทณฺฑเกฯ **วาจาย สกิยาวธี**ติ อติมุขรตาย อกาเล วาจํ นิจฺฉาเรโนฺต ทฎฺฐฎฺฐานํ วิสฺสเชฺชตฺวา ตาย สกาย วาจาย อตฺตานํ อวธิ ฆาเตสิฯ เอวเมส ชีวิตกฺขยํ ปโตฺต, น อญฺญถาติฯ **เอตมฺปิ ทิสฺวา**ติ เอตมฺปิ การณํ ทิสฺวาฯ **นรวีริยเสฎฺฐา**ติ นเรสุ วีริเยน เสฎฺฐ อุตฺตมวีริย ราชวรฯ **วาจํ ปมุเญฺจ กุสลํ นาติเวล**นฺติ สจฺจาทิปฎิสํยุตฺตํ กุสลเมว ปณฺฑิโต ปุริโส มุเญฺจยฺย นิจฺฉาเรยฺย, ตมฺปิ หิตํ กาลยุตฺตํ, น อติเวลํ, อติกฺกนฺตกาลํ อปริยนฺตวาจํ น ภาเสยฺยฯ **ปสฺสสี**ติ นนุ ปจฺจกฺขโต ปสฺสสิฯ **พหุภาเณนา**ติ พหุภณเนนฯ **กจฺฉปํ พฺยสนํ คต**นฺติ เอตํ กจฺฉปํ ชีวิตกฺขยํ ปตฺตนฺติฯ

ราชา ‘‘มํ สนฺธาย ภาสตี’’ติ ญตฺวา ‘‘อเมฺห สนฺธาย กเถสิ, ปณฺฑิตา’’ติ อาหฯ โพธิสโตฺต ‘‘มหาราช, ตฺวํ วา โหหิ อโญฺญ วา, โย โกจิ ปมาณาติกฺกนฺตํ ภาสโนฺต เอวรูปํ พฺยสนํ ปาปุณาตี’’ติ ปากฎํ กตฺวา กเถสิฯ ราชา ตโต ปฎฺฐาย วิรมิตฺวา มนฺทภาณี อโหสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา กจฺฉโป โกกาลิโก อโหสิ, เทฺว หํสโปตกา เทฺว มหาเถรา, ราชา อานโนฺท, อมจฺจปณฺฑิโต ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

กจฺฉปชาตกวณฺณนา ปญฺจมาฯ

[๒๑๖] ๖. มจฺฉชาตกวณฺณนา

น มายมคฺคิ ตปตีติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต ปุราณทุติยิกาปโลภนํ อารพฺภ กเถสิฯ ตญฺหิ ภิกฺขุํ สตฺถา ‘‘สจฺจํ กิร ตฺวํ, ภิกฺขุ, อุกฺกณฺฐิโตสี’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘สจฺจํ, ภเนฺต’’ติ วุเตฺต ‘‘เกน อุกฺกณฺฐาปิโตสี’’ติ ปุโฎฺฐ ‘‘ปุราณทุติยิกายา’’ติ อาหฯ อถ นํ สตฺถา ‘‘อยํ เต ภิกฺขุ อิตฺถี อนตฺถการิกา, ปุเพฺพปิ ตฺวํ เอตํ นิสฺสาย สูเลน วิชฺฌิตฺวา องฺคาเรสุ ปจิตฺวา ขาทิตพฺพตํ ปโตฺต ปณฺฑิเต นิสฺสาย ชีวิตํ อลตฺถา’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต ตสฺส ปุโรหิโต อโหสิฯ อเถกทิวสํ เกวฎฺฎา ชาเล ลคฺคํ มจฺฉํ อุทฺธริตฺวา อุณฺหวาลุกาปิเฎฺฐ ฐเปตฺวา ‘‘องฺคาเรสุ นํ ปจิตฺวา

ขาทิสฺสามา''ติ สูลํ ตจฺฉิํสุฯ มโจฺฉ มจฺฉิํ อารพฺภ ปริเทวมาโน อิมา คาถา อโวจ –

๑๓๑.''น มายมคฺคิ ตปติ, น สูโล สาธุตจฺฉิโต;
ยญฺจ มํ มญฺญเต มจฺฉี, อญฺญํ โส รติยา คโตฯ

๑๓๒.''โส มํ ทหติ ราคคฺคิ, จิตฺตํ จูปตเปติ มํ;
ชาลิโน มุญฺจถายิรา มํ, น กาเม หญฺญเต กฺวจี''ติฯ

ตตฺถ **น มายมคฺคิ ตปตี**ติ น มํ อยํ อคฺคิ ตปติ, น ตาปํ ชเนติ, น โสจยตีติ อโตฺถฯ **น สูโล**ติ อยํ สูโลปิ สาธุตจฺฉิโต มํ น ตปติ, น เม โสกํ อุปฺปาเทติฯ **ยญฺจ มํ มญฺญเต**ติ ยํ ปน มํ มจฺฉี เอวํ มญฺญติ ''อญฺญํ มจฺฉิํ โส ปญฺจกามคุณรติยา คโต''ติ, ตเทว มํ ตปติ โสจยติฯ **โส มํ ทหตี**ติ โย ปเนส ราคคฺคิ, โส มํ ทหติ ฌาเปติฯ **จิตฺตํ จูปตเปติ มํ**นฺติ ราคสมฺปยุตฺตกํ มม จิตฺตเมว จ มํ อุปตาเปติ กิลเมติ วิเหเฐติฯ **ชาลิโน**ติ เกวเฏฺฏ อาลปติฯ เต หิ ชาลสฺส อตฺถิตาย ''ชาลิโน''ติ วุจฺจนฺติฯ **มุญฺจถายิรา มํ**นฺติ มุญฺจถ มํ สามิโนติ ยาจติฯ **น กาเม หญฺญเต กฺวจี**ติ กาเม ปติฎฺฐิโต กาเมน นียมาโน สโตฺต น กฺวจิ หญฺญติฯ น หิ ตํ ตุมฺหาทิสา หนิตุํ อนุจฺฉวิกาติ ปริเทวติฯ อถ วา **กาเม**ติ เหตุวจเน ภุมฺมํ, กามเหตุ มจฺฉิํ อนุพนฺธมาโน นาม น กฺวจิ ตุมฺหาทิเสหิ หญฺญตีติ ปริเทวติฯ ตสฺมิํ ขเณ โพธิสโตฺต นทีตีรํ คโต ตสฺส มจฺฉสฺส ปริเทวิตสทฺทํ สุตฺวา เกวเฎฺฏ อุปสงฺกมิตฺวา ตํ มจฺฉํ โมเจสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ, สจฺจปริโยสาเน อุกฺกณฺฐิตภิกฺขุ โสตาปตฺติผเล ปติฎฺฐหิ ฯ ''ตทา มจฺฉี ปุราณทุติยิกา อโหสิ, มโจฺฉ อุกฺกณฺฐิตภิกฺขุ, ปุโรหิโต ปน อหเมว อโหสิ''นฺติฯ

มจฺฉชาตกวณฺณนา ฉฎฺฐาฯ

[๒๑๗] ๗. เสคฺคุชาตกวณฺณนา

สโพฺพ โลโกติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต เอกํ ปณฺณิกอุปาสกํ อารพฺภ กเถสิฯ วตฺถุ เอกกนิปาเต วิตฺถาริตเมวฯ อิธาปิ สตฺถา ตํ ''กิํ, อุปาสก, จิรสฺสํ อาคโตสี''ติ ปุจฺฉิฯ ปณฺณิกอุปาสโก ''ธีตา เม, ภเนฺต, นิจฺจํ ปหํสิตมุขี, ตมหํ วีมํสิตฺวา เอกสฺส กุลทารกสฺส อทาสิํ, ตตฺถ อิติกตฺตพฺพตาย ตุมฺหากํ ทสฺสนาย อาคนฺตุํ โอกาสํ น ลภิ''นฺติ อาหฯ อถ นํ สตฺถา ''น โข, อุปาสก, อิทาเนเวสา สีลวตี, ปุเพฺพปิ สีลวตี, ตฺวญฺจ น อิทาเนเวตํ วีมํสสิ, ปุเพฺพปิ วีมํสิเยวา''ติ วตฺวา เตน ยาจิโต อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต รุกฺขเทวตา อโหสิฯ ตทา อยเมว ปณฺณิกอุปาสโก ''ธีตรํ วีมํสิสฺสามี''ติ อรญฺญํ เนตฺวา กิเลสวเสน อิจฺฉโนฺต วิย หเตฺถ คณฺหิฯ อถ นํ ปริเทวมานํ ปฐมคาถาย อชฺฌภาสิ –

๑๓๓.''สโพฺพ โลโก อตฺตมโน อโหสิ, อโกวิทา คามธมฺมสฺส เสคฺคุ;
โกมาริ โก นาม ตวชฺช ธโมฺม, ยํ ตฺวํ คหิตา ปวเน ปโรทสี''ติฯ

ตตฺถ **สโพฺพ โลโก อตฺตมโน อโหสี**ติ, อมฺม, สกโลปิ สตฺตโลโก เอติสฺสา กามเสวนาย อตฺตมโน ชาโตฯ **อโกวิทา คามธมฺมสฺส เสคฺคู**ติ **เสคฺคู**ติ ตสฺสา นามํฯ เตน ตฺวํ ปน, อมฺม, เสคฺคุ อโกวิทา คามธมฺมสฺส, อิมสฺมิํ คามธเมฺม วสลธเมฺม อกุสลาสีติ วุตฺตํ โหติฯ **โกมาริ โก นาม ตวชฺช ธโมฺม**ติ, อมฺม, กุมาริ โก นาเมส ตว อชฺช สภาโวฯ **ยํ ตฺวํ คหิตา**

ปวเน ปโรทสีติ ตฺวํ มยา อิมสฺมึ ปวเน สนฺถววเสน หเตฺถ คหิตา ปโรทสิ น สมฺปฏิจฺฉสิ, โก เอส ตว สภาโว, กึ กุมาริกาเยว ตฺวนฺติ ปุจฺฉติฯ

ตํ สุตฺวา กุมาริกา ‘‘อาม, ตาต, กุมาริกาเยวาหํ, นาหํ เมถุนธมฺมํ นาม ชานามี’’ติ วตฺวา ปริเทวมานา ทุติยํ คาถมาห –

๑๓๔.‘‘โย ทุกฺขผุฏฺฐาย ภเวยฺย ตาณํ, โส เม ปิตา ทุพฺภิ วเน กโรติ;
สา กสฺส กนฺทามิ วนสฺส มเชฺฌ, โย ตายิตา โส สหสํ กโรตี’’ติฯ

สา เหฏฺฐา กถิตาเยวฯ อิติ โส ปณฺณิโก ตทา ธีตรํ วีมํสิตฺวา เคหํ เนตฺวา กุลทารกสฺส ทตฺวา ยถากมฺมํ คโตฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ, สจฺจปริโยสาเน ปณฺณิกอุปาสโก โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิฯ ‘‘ตทา ธีตา ธีตาเยว, ปิตา ปิตาเยว อโหสิ, ตสฺส การณสฺส ปจฺจกฺขการิกา รุกฺขเทวตา ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

เสคฺคุชาตกวณฺณนา สตฺตมาฯ

[๒๑๘] ๘. กูฏวาณิชชาตกวณฺณนา

สฐสฺส สาเฐยฺยมิทนฺติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต เอกํ กูฏวาณิชํ อารพฺภ กเถสิฯ สาวตฺถิวาสิโน หิ กูฏวาณิโช จ ปณฺฑิตวาณิโช จ เทฺว วาณิชา มิตฺติกา หุตฺวา ปญฺจ สกฏสตานิ ภณฺฑสฺส ปูราเปตฺวา ปุพฺพนฺตโต อปรนฺตํ วิจรมานา โวหารํ กตฺวา พหุํ ลาภํ ลภิตฺวา สาวตฺถึ ปจฺจาคมึสุฯ ปณฺฑิตวาณิโช กูฏวาณิชํ อาห – ‘‘สมฺม, ภณฺฑํ ภาเชมา’’ติฯ กูฏวาณิโช ‘‘อยํ ทีฆรตฺตํ ทุกฺขเสยฺยาย ทุโพฺภชเนน กิลโนฺต อตฺตโน ฆเร นานคฺครสํ ภตฺตํ ภุญฺชิตฺวา อชีรเกน มริสฺสติ, อถ สพฺพเมฺปตํ ภณฺฑํ มยฺหเมว ภวิสฺสตี’’ติ จิเนฺตตฺวา ‘‘นกฺขตฺตํ น มนาปํ, ทิวโส น มนาโป, เสฺว ชานิสฺสามิ , ปุนทิวเส ชานิสฺสามี’’ติ กาลํ เขเปติฯ อถ นํ ปณฺฑิตวาณิโช นิปฺปีเฬตฺวา ภาชาเปตฺวา คนฺธมาลํ อาทาย สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา สตฺถารํ ปูเชตฺวา วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ สตฺถา ‘‘กทา อาคโตสี’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อฑฺฒมาสมโตฺต เม, ภเนฺต, อาคตสฺสา’’ติ วตฺวา ‘‘อถ กสฺมา เอวํ ปปญฺจํ กตฺวา พุทฺธุปฏฺฐานํ อาคโตสี’’ติ ปุโฏฺฐ ตํ ปวตฺตึ อาโรเจสิฯ สตฺถา ‘‘น โข, อุปาสก, อิทาเนว, ปุเพฺพเปส กูฏวาณิโชเยวา’’ติ วตฺวา เตน ยาจิโต อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต อมจฺจกุเล นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปโตฺต ตสฺส วินิจฺฉยามโจฺจ อโหสิฯ ตทา คามวาสี จ นครวาสี จ เทฺว วาณิชา มิตฺตา อเหสุํฯ คามวาสี นครวาสิสฺส สนฺติเก ปญฺจ ผาลสตานิ ฐเปสิฯ โส เต ผาเล วิกฺกิณิตฺวา มูลํ คเหตฺวา ผาลานํ ฐปิตฏฺฐาเน มูสิกวจฺจํ อากิริตฺวา ฐเปสิฯ อปรภาเค คามวาสี อาคนฺตฺวา ‘‘ผาเล เม เทหี’’ติ อาหฯ กูฏวาณิโช ‘‘ผาลา เต มูสิกาหิ ขาทิตา’’ติ มูสิกวจฺจํ ทเสฺสสิฯ อิตโร ‘‘ขาทิตาว โหนฺตุ, มูสิกาหิ ขาทิเต กึ สกฺกา กาตุ’’นฺติ นฺหานตฺถาย ตสฺส ปุตฺตํ อาทาย คจฺฉโนฺต เอกสฺส สหายกสฺส เคเห ‘‘อิมสฺส กตฺถจิ คนฺตุํ มา อทตฺถา’’ติ วตฺวา อโนฺตคเพฺภ นิสีทาเปตฺวา สยํ นฺหายิตฺวา กูฏวาณิชสฺส เคหํ อคมาสิฯ โส ‘‘ปุโตฺต เม กห’’นฺติ อาหฯ ‘‘สมฺม, ตว ปุตฺตํ ตีเร ฐเปตฺวา มม อุทเก นิมุคฺคกาเล เอโก กุลโล อาคนฺตฺวา ตว ปุตฺตํ นขปญฺชเรน คเหตฺวา อากาสํ ปกฺขโนฺต, อหํ ปาณึ ปหริตฺวา วิรวิตฺวา วายมโนฺตปิ โมเจตุํ นาสกฺขิ’’นฺติฯ ‘‘ตฺวํ มุสา ภณสิ, กุลลา ทารเก คเหตฺวา คนฺตุํ สมตฺถา นาม นตฺถี’’ติฯ ‘‘สมฺม, โหตุ, อยุเตฺตปิ โหเนฺต อหํ กึ กโรมิ, กุลเลเนว เต ปุโตฺต นีโต’’ติฯ โส ตํ สนฺตเชฺชตฺวา ‘‘อเร

ทุฏฺฐโจร มนุสฺสมารก , อิทานิ ตํ วินิจฺฉยํ คนฺตฺวา กฑฺฒาเปสฺสามี’’ติ นิกฺขมิฯ โส ‘‘มม รุจฺจนกเมว กโรสี’’ติ เตเนว สทฺธึ วินิจฺฉยฏฺฐานํ อคมาสิฯ

กูฏวาณิโช โพธิสตฺตํ อาห – ‘‘อยํ, สามิ, มม ปุตฺตํ คเหตฺวา นฺหายิตุํ คโต, ‘กหํ เม ปุตฺโต’ติ วุตฺเต ‘กุลเลน หโฏ’ติ อาห, วินิจฺฉินถ เม อฑฺฑ’’นฺติฯ โพธิสตฺโต ‘‘สจฺจํ ภเณ’’ติ อิตรํ ปุจฺฉิฯ โส อาห – ‘‘อาม, สามิ, อหํ ตํ อาทาย คโต, เสเนน ปหฏภาโว สจฺจเมว, สามี’’ติฯ ‘‘กึ ปน โลเก กุลลา นาม ทารเก หรนฺตี’’ติ? ‘‘สามิ, อหมฺปิ ตุเมฺห ปุจฺฉามิ – ‘‘กุลลา ทารเก คเหตฺวา อากาเส คนฺตุํ น สโกฺกนฺติ, มูสิกา ปน อยผาเล ขาทนฺตี’’ติฯ ‘‘อิทํ กึ นามา’’ติ? ‘‘สามิ, มยา เอตสฺส ฆเร ปญฺจ ผาลสตานิ ฐปิตานิ, สฺวายํ ‘ผาลา เต มูสิกาหิ ขาทิตา’ติ วตฺวา ‘อิทํ เต ผาเล ขาทิตมูสิกานํ วจฺจ’นฺติ วจฺจํ ทเสฺสติ, สามิ, มูสิกา เจ ผาเล ขาทนฺติ, กุลลาปิ ทารเก หริสฺสนฺติฯ สเจ น ขาทนฺติ, เสนาปิ ตํ น หริสฺสนฺติฯ เอโส ปน ‘ผาลา เต มูสิกาหิ ขาทิตา’ติ วทติ, เตสํ ขาทิตภาวํ วา อขาทิตภาวํ วา ชานาถ, อฑฺฑํ เม วินิจฺฉินถา’’ติฯ โพธิสโตฺต ‘‘สฐสฺส ปฏิสาเฐยฺยํ กตฺวา ชินิสฺสามีติ อิมินา จินฺติตํ ภวิสฺสตี’’ติ ญตฺวา ‘‘สุฏฺฐุ เต จินฺติต’’นฺติ วตฺวา อิมา คาถา อโวจ –

๑๓๕.‘‘สฐสฺส สาเฐยฺยมิทํ สุจินฺติตํ, ปจฺโจฑฺฑิตํ ปฏิกูฏสฺส กูฏํ;
ผาลํ เจ ขาเทยฺยุํ มูสิกา, กสฺมา กุมารํ กุลลา น หเรยฺยุํฯ

๑๓๖.‘‘กูฏสฺส หิ สนฺติ กูฏกูฏา, ภวติ จาปิ นิกติโน นิกตฺยา;
เทหิ ปุตฺตนฏฺฐ ผาลนฏฺฐสฺส ผาลํ, มา เต ปุตฺตมหาสิ ผาลนโฏฺฐ’’ติฯ

ตตฺถ **สฐสฺสา**ติ สฐภาเวน เกราฏิเกน ‘‘เอกํ อุปายํ กตฺวา ปรสนฺตกํ ขาทิตุํ วฏฺฏตี’’ติ สฐสฺสฯ **สาเฐยฺยมิทํ สุจินฺติต**นฺติ อิทํ ปฏิสาเฐยฺยํ จิเนฺตเนฺตน ตยา สุฏฺฐุ จินฺติตํฯ **ปจฺโจฑฺฑิตํ ปฏิกูฏสฺส กูฏ**นฺติ กูฏสฺส ปุคฺคลสฺส ตยา ปฏิกูฏํ สุฏฺฐุ ปจฺโจฑฺฑิตํ, ปฏิภาคํ กตฺวา โอฑฺฑิตสทิสเมว กตนฺติ อโตฺถฯ **ผาลํ เจ ขาเทยฺยุํ มูสิกา**ติ ยทิ มูสิกา ผาลํ ขาเทยฺยุํฯ **กสฺมา กุมารํ กุลลา น หเรยฺยุ**นฺติ มูสิกาสุ ผาเล ขาทนฺตีสุ กุลลา กึ การณา กุมารํ โน หเรยฺยุํฯ

กูฏสฺส หิ สนฺติ กูฏกูฏาติ ตฺวํ ‘‘อหเมว มูสิกาหิ ผาเล ขาทาปิตปุริโส กูโฏ’’ติ มญฺญสิ, ตาทิสสฺส ปน กูฏสฺส อิมสฺมิํ โลเก พหู กูฏา สนฺติ, กูฏสฺส กูฏาติ กูฏปฏิกูฏานํ เอตํ นามํ, กูฏสฺส ปฏิกูฏา นาม สนฺตีติ วุตฺตํ โหติฯ **ภวติ จาปิ นิกติโน นิกตฺยา**ติ นิกติโน เนกติกสฺส วญฺจนกปุคฺคลสฺส นิกตฺยา อปโร นิกติการโก วญฺจนกปุริโส ภวติเยวฯ **เทหิ ปุตฺตนฏฺฐ ผาลนฏฺฐสฺส ผาล**นฺติ อโมฺภ นฏฺฐปุตฺต ปุริส, เอตสฺส นฏฺฐผาลสฺส ผาลํ เทหิฯ **มา เต ปุตฺตมหาสิ ผาลนโฏฺฐ**ติ สเจ หิสฺส ผาลํ น ทสฺสสิ, ปุตฺตํ เต หริสฺสติ, ตํ เต เอส มา หรตุ, ผาลมสฺส เทหีติฯ ‘‘เทมิ, สามิ, สเจ เม ปุตฺตํ เทตี’’ติฯ ‘‘เทมิ, สามิ, สเจ เม ผาเล เทตี’’ติฯ เอวํ นฏฺฐปุโตฺต ปุตฺตํ, นฏฺฐผาโล จ ผาลํ ปฏิลภิตฺวา อุโภปิ ยถากมฺมํ คตาฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา กูฏวาณิโช อิทานิ กูฏวาณิโชว, ปณฺฑิตวาณิโช ปณฺฑิตวาณิโชเยว, วินิจฺฉยามโจฺจ ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

กูฏวาณิชชาตกวณฺณนา อฏฺฐมาฯ

[๒๑๙] ๙. ครหิตชาตกวณฺณนา

หิรญฺญํ เม สุวณฺณํ เมติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต เอกํ อนภิรติยา อุกฺกณฺฐิตภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิฯ เอตสฺส หิ ปเจฺจกํ คหิตํ อารมฺมณํ นาม นตฺถิ, อนภิรติวาสํ วสนฺตํ ปน ตํ สตฺถุ สนฺติกํ อาเนสุํฯ โส สตฺถารา ‘‘สจฺจํ กิร ตฺวํ, ภิกฺขุ, อุกฺกณฺฐิโตสี’’ติ ปุโฏฺฐ ‘‘สจฺจ’’นฺติ วตฺวา ‘‘กึการณา’’ติ วุเตฺต ‘‘กิเลสวเสนา’’ติ อาหฯ อถ นํ สตฺถา ‘‘อยํ, ภิกฺขุ, กิเลโส นาม ปุเพฺพ ติรจฺฉาเนหิปิ ครหิโต, ตฺวํ เอวรูเป สาสเน ปพฺพชิโต กสฺมา ติรจฺฉาเนหิปิ ครหิตกิเลสวเสน อุกฺกณฺฐิโต’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต หิมวนฺตปเทเส วานรโยนิยํ นิพฺพตฺติฯ ตเมนํ เอโก วนจรโก คเหตฺวา อาเนตฺวา รโญฺญ อทาสิฯ โส จิรํ ราชเคเห วสมาโน วตฺตสมฺปโนฺน อโหสิ, มนุสฺสโลเก วตฺตมานํ กิริยํ เยภุเยฺยน อญฺญาสิฯ ราชา ตสฺส วเตฺต ปสีทิตฺวา วนจรกํ ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘อิมํ วานรํ คหิตฎฺฐาเนเยว วิสฺสเชฺชหี’’ติ อาณาเปสิ , โส ตถา อกาสิฯ วานรคโณ โพธิสตฺตสฺส อาคตภาวํ ญตฺวา ตสฺส ทสฺสนตฺถาย มหเนฺต ปาสาณปิเฎฺฐ สนฺนิปติตฺวา โพธิสเตฺตน สทฺธึ สโมฺมทนียํ กถํ กตฺวา ‘‘สมฺม, กหํ เอตฺตกํ กาลํ วุโตฺถสี’’ติ อาหฯ ‘‘พาราณสิยํ ราชนิเวสเน’’ติฯ ‘‘อถ กถํ มุโตฺตสี’’ติ? ‘‘ราชา มํ เกฬิมกฺกฎํ กตฺวา มม วเตฺต ปสโนฺน มํ วิสฺสเชฺชสี’’ติฯ

อถ นํ เต วานรา ‘‘มนุสฺสโลเก วตฺตมานกิริยํ นาม ตุเมฺห ชานิสฺสถ , อมฺหากมฺปิ ตาว กเถถ, โสตุกามมฺหา’’ติ อาหํสุฯ ‘‘มา มํ มนุสฺสานํ กิริยํ ปุจฺฉถา’’ติฯ ‘‘กเถถ โสตุกามมฺหา’’ติฯ โพธิสโตฺตปิ ‘‘มนุสฺสา นาม ขตฺติยาปิ พฺราหฺมณาปิ ‘มยฺหํ มยฺห’นฺติ วทนฺติ, หุตฺวา อภาวเฎฺฐน อนิจฺจตํ น ชานนฺติ, สุณาถ ทานิ เตสํ อนฺธพาลานํ การณ’’นฺติ วตฺวา อิมา คาถา อโวจ –

๑๓๗. ‘‘หิรญฺญํ เม สุวณฺณํ เม, เอสา รตฺตึ ทิวา กถา;
ทุเมฺมธานํ มนุสฺสานํ, อริยธมฺมํ อปสฺสตํฯ

๑๓๘. ‘‘เทฺว เทฺว คหปตโย เคเห, เอโก ตตฺถ อมสฺสุโก;
ลมฺพตฺถโน เวณิกโต, อโถ องฺกิตกณฺณโก;
กีโต ธเนน พหุนา, โส ตํ วิตุทเต ชน’’นฺติฯ

ตตฺถ **หิรญฺญํ เม สุวณฺณํ เม**ติ เทสนาสีสมตฺตเมตํ, อิมินา ปน ปททฺวเยน ทสวิธมฺปิ รตนํ สพฺพํ, ปุพฺพณฺณาปรณฺณํ เขตฺตวตฺถุํ ทฺวิปทจตุปฺปทญฺจ สพฺพํ ทเสฺสโนฺต ‘‘อิทํ เม อิทํ เม’’ติ อาหฯ **เอสา รตฺตึ ทิวา กถา**ติ เอสา มนุสฺสานํ รตฺติญฺจ ทิวา จ นิจฺจกาลํ กถาฯ อญฺญํ ปน เต ‘‘ปญฺจกฺขนฺธา อนิจฺจา’’ติ วา ‘‘หุตฺวา น ภวนฺตี’’ติ วา น ชานนฺติ, เอวเมว ปริเทวนฺตา วิจรนฺติฯ **ทุเมฺมธาน**นฺติ อปฺปปญฺญานํฯ **อริยธมฺมํ อปสฺสต**นฺติ อริยานํ พุทฺธาทีนํ ธมฺมํ, อริยํ วา นิโทฺทสํ นววิธํ โลกุตฺตรธมฺมํ อปสฺสนฺตานํ เอสาว กถาฯ อญฺญา ปน ‘‘อนิจฺจํ วา ทุกฺขํ วา’’ติ เตสํ กถา นาม นตฺถิฯ

คหปตโยติ เคเห อธิปติภูตาฯ **เอโก ตตฺถา**ติ เตสุ ทฺวีสุ ฆรสามิเกสุ ‘‘เอโก’’ติ มาตุคามํ สนฺธาย วทติฯ ตตฺถ **เวณิกโต**ติ กตเวณี, นานปฺปกาเรน สณฺฐาปิตเกสกลาโปติ อโตฺถฯ **อโถ องฺกิตกณฺณโก**ติ อถ เสฺวว วิทฺธกโณฺณ ฉิทฺทกโณฺณติ ลมฺพกณฺณตํ สนฺธายาหฯ **กีโต ธเนน พหุนา**ติ โส ปเนส อมสฺสุโก ลมฺพตฺถโน เวณิกโต องฺกิตกโณฺณ มาตาปิตูนํ พหุํ ธนํ ทตฺวา กีโต, มเณฺฑตฺวา ปสาเธตฺวา ยานํ อาโรเปตฺวา มหเนฺตน ปริวาเรน ฆรํ อานีโตฯ **โส ตํ วิตุทเต ชน**นฺติ โส คหปติ อาคตกาลโต ปฎฺฐาย ตสฺมึ เคเห ทาสกมฺมกราทิ

เภทํ ชนํ ‘‘อเร ทุฏฺฐทาส ทุฏฺฐทาสิ, อิมํ น กโรสี’’ติ มุขสตฺตีหิ วิตุทติ, สามิโก วิย หุตฺวา มหาชนํ วิจาเรติฯ เอวํ ตาว ‘‘มนุสฺสโลเก อติวิย อยุตฺต’’นฺติ มนุสฺสโลกํ ครหิฯ

ตํ สุตฺวา สเพฺพ วานรา ‘‘มา กเถถ, มา กเถถ, อโสตพฺพยุตฺตกํ อสฺสุมฺหา’’ติ อุโภหิ หเตฺถหิ กเณฺณ ทฬฺหํ ปิทหึสุฯ ‘‘อิมสฺมิํ ฐาเน อเมฺหหิ อิทํ อยุตฺตํ สุต’’นฺติ ตํ ฐานมฺปิ ครหิตฺวา อญฺญตฺถ อคมํสุฯ โส ปิฏฺฐิปาสาโณ ครหิตปิฏฺฐิปาสาโณเยว กิร นาม ชาโตฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ, สจฺจปริโยสาเน โส ภิกฺขุ โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิฯ ‘‘ตทา วานรคโณ พุทฺธปริสา อโหสิ, วานรินฺโท ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

ครหิตชาตกวณฺณนา นวมาฯ

[๒๒๐] ๑๐. ธมฺมธชชาตกวณฺณนา

สุขํ ชีวิตรูโปสีติ อิทํ สตฺถา เวฬุวเน วิหรโนฺต เทวทตฺตสฺส วธาย ปริสกฺกนํ อารพฺภ กเถสิฯ ตทา หิ สตฺถา ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว, ปุเพฺพปิ เทวทโตฺต มยฺหํ วธาย ปริสกฺกิเยว, สนฺตาสมตฺตมฺปิ ปน กาตุํ นาสกฺขี’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ ยสปาณิ นาม ราชา รชฺชํ กาเรสิ, กาฬโก นามสฺส เสนาปติ อโหสิฯ ตทา โพธิสโตฺต ตเสฺสว ปุโรหิโต อโหสิ นาเมน ธมฺมธโช นาม, รโญฺญ ปน สีสปฺปสาธนกปฺปโก ฉตฺตปาณิ นามฯ ราชา ธเมฺมน รชฺชํ กาเรติ, เสนาปติ ปนสฺส วินิจฺฉยํ กโรโนฺต ลญฺชํ ขาทติ ปรปิฏฺฐิมํสิโก, ลญฺชํ คเหตฺวา อสฺสามิเก สามิเก กโรติฯ อเถกทิวสํ วินิจฺฉเย ปราชิโต มนุโสฺส พาหา ปคฺคยฺห กนฺทโนฺต วินิจฺฉยา นิกฺขโนฺต ราชุปฏฺฐานํ คจฺฉนฺตํ โพธิสตฺตํ ทิสฺวา ตสฺส ปาเทสุ ปติตฺวา ‘‘ตุมฺหาทิเสสุ นาม, สามิ, รโญฺญ อตฺถญฺจ ธมฺมญฺจ อนุสาสเนฺตสุ กาฬกเสนาปติ ลญฺชํ คเหตฺวา อสฺสามิเก สามิเก กโรตี’’ติ อตฺตโน ปราชิตภาวํ โพธิสตฺตสฺส กเถสิฯ โพธิสโตฺต การุญฺญํ อุปฺปาเทตฺวา ‘‘เอหิ ภเณ, อฑฺฑํ เต วินิจฺฉินิสฺสามี’’ติ ตํ คเหตฺวา วินิจฺฉยฏฺฐานํ อคมาสิฯ มหาชโน สนฺนิปติ, โพธิสโตฺต ตํ อฑฺฑํ ปฏิวินิจฺฉินิตฺวา สามิกเญฺญว สามิกํ อกาสิฯ

มหาชโน สาธุการํ อทาสิ, โส สโทฺท มหา อโหสิฯ ราชา ตํ สุตฺวา ‘‘กิํ สโทฺท นาเมโส’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘เทว, ธมฺมธชปณฺฑิเตน ทุพฺพินิจฺฉิโต อโฑฺฑ สุวินิจฺฉิโต, ตเตฺรส สาธุการสโทฺท’’ติฯ ราชา ตุโฏฺฐ โพธิสตฺตํ ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘อโฑฺฑ กิร เต อาจริย วินิจฺฉิโต’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘อาม, มหาราช, กาฬเกน ทุพฺพินิจฺฉิตํ อฑฺฑํ วินิจฺฉินิ’’นฺติ วุเตฺต ‘‘อิโต ทานิ ปฏฺฐาย ตุเมฺหว อฑฺฑํ วินิจฺฉินถ, มยฺหญฺจ กณฺณสุขํ ภวิสฺสติ โลกสฺส จ วุฑฺฒี’’ติ วตฺวา อนิจฺฉนฺตมฺปิ ตํ ‘‘สตฺตานุทฺทยาย วินิจฺฉเย นิสีทถา’’ติ ยาจิตฺวา สมฺปฏิจฺฉาเปสิฯ ตโต ปฏฺฐาย โพธิสโตฺต วินิจฺฉเย นิสีทติ, สามิเกเยว สามิเก กโรติฯ

กาฬโก ตโต ปฏฺฐาย ลญฺชํ อลภโนฺต ลาภโต ปริหายิตฺวา โพธิสตฺตสฺส อาฆาตํ พนฺธิตฺวา ‘‘มหาราช, ธมฺมธชปณฺฑิโต ตว รชฺชํ ปเตฺถตี’’ติ โพธิสตฺตํ รโญฺญ อนฺตเร ปริภินฺทิฯ ราชา อสทฺทหโนฺต ‘‘มา เอวํ อวจา’’ติ ปฏิกฺขิปิตฺวา ปุน เตน ‘‘สเจ เม น สทฺทหถ, ตสฺสาคมนกาเล วาตปาเนน โอโลเกถฯ อถาเนน สกลนครสฺส อตฺตโน หเตฺถ กตภาวํ ปสฺสิสฺสถา’’ติ วุเตฺต ราชา ตสฺส อฑฺฑการกปริสํ ทิสฺวา ‘‘เอตเสฺสว ปริสา’’ติ สญฺญาย ภิชฺชิตฺวา ‘‘กิํ กโรม เสนาปตี’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘เทว, เอตํ มาเรตุํ วฏฺฏตี’’ติ ฯ ‘‘โอฬาริกโทสํ อปสฺสนฺตา กถํ มาเรสฺสามา’’ติ?

‘‘อเตฺถโก อุปาโย’’ติฯ ‘‘กตรูปาโย’’ติฯ ‘‘อสยฺหมสฺส กมฺมํ อาโรเปตฺวา ตํ กาตุํ อสโกฺกนฺตํ ตํ เตน โทเสน มาเรสฺสามา’’ติฯ ‘‘กึ ปน อสยฺหกมฺม’’นฺติ? ‘‘มหาราช, อุยฺยานํ นาม สารภูมิยํ โรปิตํ ปฏิชคฺคิยมานํ ตีหิ จตูหิ สํวจฺฉเรหิ ผลํ เทติฯ ตุเมฺห ตํ ปโกฺกสาเปตฺวา ‘เสฺว อุยฺยานํ กีฬิสฺสาม, อุยฺยานํ เม มาเปหี’ติ วทถ, โส มาเปตุํ น สกฺขิสฺสติฯ อถ นํ ตสฺมึ โทเส มาเรสฺสามา’’ติฯ

ราชา โพธิสตฺตํ อามเนฺตตฺวา ‘‘ปณฺฑิต, มยฺหํ ปุราณอุยฺยาเน จิรํ กีฬิมฺห, อิทานิ นวอุยฺยาเน กีฬิตุกามมฺห, เสฺว กีฬิสฺสาม, อุยฺยานํ โน มาเปหิ, สเจ มาเปตุํ น สกฺขิสฺสสิ, ชีวิตํ เต นตฺถี’’ติฯ โพธิสโตฺต ‘‘กาฬเกน ลญฺชํ อลภมาเนน ราชา อนฺตเร ปริภิโนฺน ภวิสฺสตี’’ติ ญตฺวา ‘‘สโกฺกโนฺต ชานิสฺสามิ, มหาราชา’’ติ วตฺวา เคหํ คนฺตฺวา สุโภชนํ ภุญฺชิตฺวา จินฺตยมาโน สยเน นิปชฺชิ, สกฺกสฺส ภวนํ อุณฺหาการํ ทเสฺสสิฯ สโกฺก อาวเชฺชโนฺต โพธิสตฺตสฺส จิตฺตํ ญตฺวา เวเคนาคนฺตฺวา สิริคพฺภํ ปวิสิตฺวา อากาเส ฐตฺวา ‘‘กึ จิเนฺตสิ ปณฺฑิตา’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘โกสิ ตฺว’’นฺติ? ‘‘สโกฺกหมสฺมี’’ติฯ ‘‘ราชา มํ ‘อุยฺยานํ มาเปหี’ติ อาห, ตํ จิเนฺตมี’’ติฯ ‘‘ปณฺฑิต, มา จินฺตยิ, อหํ เต นนฺทนวนจิตฺตลตาวนสทิสํ อุยฺยานํ มาเปสฺสามิ, กตรสฺมึ ฐาเน มาเปมี’’ติ? ‘‘อสุกฎฺฐาเน มาเปหี’’ติฯ สโกฺก มาเปตฺวา เทวปุรเมว คโตฯ

ปุนทิวเส โพธิสโตฺต อุยฺยานํ ปจฺจกฺขโต ทิสฺวา คนฺตฺวา รโญฺญ อาโรเจสิ – ‘‘นิฎฺฐิตํ เต, มหาราช, อุยฺยานํ, กีฬสฺสู’’ติฯ ราชา คนฺตฺวา อฎฺฐารสหเตฺถน มโนสิลาวเณฺณน ปาการเรน ปริกฺขิตฺตํ ทฺวารฎฺฎาลกสมฺปนฺนํ ปุปฺผผลภารภริตนานารุกฺขปฏิมณฺฑิตํ อุยฺยานํ ทิสฺวา กาฬกํ ปุจฺฉิ – ‘‘ปณฺฑิเตน อมฺหากํ วจนํ กตํ, อิทานิ กึ กโรมา’’ติฯ ‘‘มหาราช, เอกรเตฺตน อุยฺยานํ มาเปตุํ สโกฺกโนฺต รชฺชํ คเหตุํ กึ น สโกฺกตี’’ติ? ‘‘อิทานิ กึ กโรมา’’ติ? ‘‘อปรมฺปิ นํ อสยฺหกมฺมํ กาเรมา’’ติฯ ‘‘กึ กมฺมํ นามา’’ติ? ‘‘สตฺตรตนมยํ โปกฺขรณึ มาเปมา’’ติฯ ราชา ‘‘สาธู’’ติ โพธิสตฺตํ อามเนฺตตฺวา ‘‘อาจริย, อุยฺยานํ ตาว เต มาปิตํ , เอตสฺส ปน อนุจฺฉวิกํ สตฺตรตนมยํ โปกฺขรณึ มาเปหิฯ สเจ มาเปตุํ น สกฺขิสฺสสิ, ชีวิตํ เต นตฺถี’’ติ อาหฯ โพธิสโตฺต ‘‘สาธุ, มหาราช, สโกฺกโนฺต มาเปสฺสามี’’ติ อาหฯ อถสฺส สโกฺก โปกฺขรณึ มาเปสิ โสภคฺคปฺปตฺตํ สตติตฺถํ สหสฺสวงฺกํ ปญฺจวณฺณปทุมสญฺฉนฺนํ นนฺทนโปกฺขรณิสทิสํฯ

ปุนทิวเส โพธิสโตฺต ตมฺปิ ปจฺจกฺขํ กตฺวา รโญฺญ อาโรเจสิ – ‘‘มาปิตา, เทว, โปกฺขรณี’’ติฯ ราชา ตมฺปิ ทิสฺวา ‘‘อิทานิ กึ กโรมา’’ติ กาฬกํ ปุจฺฉิฯ ‘‘อุยฺยานสฺส อนุจฺฉวิกํ เคหํ มาเปตุํ อาณาเปหิ, เทวา’’ติฯ ราชา โพธิสตฺตํ อามเนฺตตฺวา ‘‘อิทานิ, อาจริย, อิมสฺส อุยฺยานสฺส เจว โปกฺขรณิยา จ อนุจฺฉวิกํ สพฺพทนฺตมยํ เคหํ มาเปหิ, โน เจ มาเปสฺสสิ, ชีวิตํ เต นตฺถี’’ติ อาหฯ อถสฺส สโกฺก เคหมฺปิ มาเปสิฯ โพธิสโตฺต ปุนทิวเส ตมฺปิ ปจฺจกฺขํ กตฺวา รโญฺญ อาโรเจสิฯ ราชา ตมฺปิ ทิสฺวา ‘‘อิทานิ กึ กโรมา’’ติ กาฬกํ ปุจฺฉิฯ ‘‘เคหสฺส อนุจฺฉวิกํ มณึ มาเปตุํ อาณาเปหิ, มหาราชา’’ติ อาหฯ ราชา โพธิสตฺตํ อามเนฺตตฺวา ‘‘ปณฺฑิต, อิมสฺส ทนฺตมยเคหสฺส อนุจฺฉวิกํ มณึ มาเปหิ, มณิอาโลเกน วิจริสฺสามฯ สเจ มาเปตุํ น สโกฺกสิ, ชีวิตํ เต นตฺถี’’ติ อาหฯ อถสฺส สโกฺก มณิมฺปิ มาเปสิฯ

โพธิสโตฺต ปุนทิวเส ตํ ปจฺจกฺขํ กตฺวา รโญฺญ อาโรเจสิ ฯ ราชา ตมฺปิ ทิสฺวา ‘‘อิทานิ กึ กริสฺสามา’’ติ กาฬกํ ปุจฺฉิฯ ‘‘มหาราช, ธมฺมธชพฺราหฺมณสฺส อิจฺฉิติจฺฉิตทายิกา เทวตา อตฺถิ มเญฺญ, อิทานิ ยํ เทวตาปิ มาเปตุํ น สโกฺกติ, ตํ อาณาเปหิฯ จตุรงฺคสมนฺนาคตํ นาม มนุสฺสํ เทวตาปิ มาเปตุํ น สโกฺกติ, ตสฺมา ‘จตุรงฺคสมนฺนาคตํ เม อุยฺยานปาลํ มาเปหี’ติ ตํ วทาหี’’ติฯ ราชา โพธิสตฺตํ อามเนฺตตฺวา ‘‘อาจริย, ตยา อมฺหากํ อุยฺยานํ, โปกฺขรณี, ทนฺตมยปา

สาโท, ตสฺส อาโลกกรณตฺถาย มณิรตนญฺจ มาปิตํ, อิทานิ เม อุยฺยานรกฺขกํ จตุรงฺคสมนฺนาคตํ อุยฺยานปาลํ มาเปหิ, โน เจ มาเปสฺสสิ, ชีวิตํ เต นตฺถี''ติ อาหฯ โพธิสโตฺต ''โหตุ, ลภมาโน ชานิสฺสามี''ติ เคหํ คนฺตฺวา สุโภชนํ ภุญฺชิตฺวา นิปโนฺน ปจฺจูสกาเล ปพุชฺฌิตฺวา สยนปิเฐ นิสิโนฺน จิเนฺตสิ – ''สโกฺก เทวราชา ยํ อตฺตนา สกฺกา มาเปตุํ, ตํ มาเปสิ, จตุรงฺคสมนฺนาคตํ ปน อุยฺยานปาลํ น สกฺกา มาเปตุํ, เอวํ สเนฺต ปเรสํ หเตฺถ มรณโต อรเญฺญ อนาถมรณเมว วรตร''นฺติฯ โส กสฺสจิ อนาโรเจตฺวา ปาสาทา โอตริตฺวา อคฺคทฺวาเรเนว นครา นิกฺขมิตฺวา อรญฺญํ ปวิสิตฺวา อญฺญตรสฺมิํ รุกฺขมูเล สตํ ธมฺมํ อาวชฺชมาโน นิสีทิฯ

สโกฺก ตํ การณํ ญตฺวา วนจรโก วิย หุตฺวา โพธิสตฺตํ อุปสงฺกมิตฺวา ''พฺราหฺมณ, ตฺวํ สุขุมาโล, อทิฎฺฐปุพฺพทุกฺขรูโป วิย อิมํ อรญฺญํ ปวิสิตฺวา กิํ กโรโนฺต นิสิโนฺนสี''ติ อิมมตฺถํ ปุจฺฉโนฺต ปฐมํ คาถมาห –

๑๓๖. ''สุขํ ชีวิตรูโปสิ, รฎฺฐา วิวนมาคโต;
โส เอกโก รุกฺขมูเล, กปโณ วิย ฌายสี''ติฯ

ตตฺถ **สุขํ ชีวิตรูโปสี**ติ ตฺวํ สุเขน ชีวิตสทิโส สุเขธิโต สุขปริหโต วิยฯ **รฎฺฐา**ติ อากิณฺณมนุสฺสรฎฺฐานาฯ **วิวนมาคโต**ติ นิรุทกรฎฺฐานํ อรญฺญํ ปวิโฎฺฐฯ **รุกฺขมูเล**ติ รุกฺขสมีเปฯ **กปโณ วิย ฌายสี**ติ กปโณ วิย เอกโก นิสิโนฺน ฌายสิ ปชฺฌายสิ, กิํ นาเมตํ จิเนฺตสีติ ปุจฺฉิฯ

ตํ สุตฺวา โพธิสโตฺต ทุติยํ คาถมาห –

๑๔๐. ''สุขํ ชีวิตรูโปสฺมิ, รฎฺฐา วิวนมาคโต;
โส เอกโก รุกฺขมูเล, กปโณ วิย ฌายามิ;
สตํ ธมฺมํ อนุสฺสร''นฺติฯ

ตตฺถ **สตํ ธมฺมํ อนุสฺสร**นฺติ, สมฺม, สจฺจเมตํ, อหํ สุขํ ชีวิตรูโป รฎฺฐา จ วิวนมาคโต, โสหํ เอกโกว อิมสฺมิํ รุกฺขมูเล นิสีทิตฺวา กปโณ วิย ฌายามิฯ ยํ ปน วเทสิ ''กิํ นาเมตํ จิเนฺตสี''ติ, ตํ เต ปเวทมิ ''สตํ ธมฺม''นฺติฯ อหญฺหิ สตํ ธมฺมํ อนุสฺสรโนฺต อิธ นิสิโนฺนฯ **สตํ ธมฺม**นฺติ พุทฺธปเจฺจกพุทฺธพุทฺธสาวกานํ สตํ สปฺปุริสานํ ปณฺฑิตานํ ธมฺมํฯ ลาโภ อลาโภ ยโส อยโส นินฺทา ปสํสา สุขํ ทุกฺขนฺติ อยญฺหิ อฎฺฐวิโธ โลกธโมฺมฯ อิมินา ปน อพฺภาหตา สโนฺต น กมฺปนฺติ น ปเวเธนฺติ, อยเมตฺถ อกมฺปนสงฺขาโต สตํ ธโมฺม อิมํ อนุสฺสรโนฺต นิสิโนฺนมฺหีติ ทีเปติฯ

อถ นํ สโกฺก ''เอวํ สเนฺต, พฺราหฺมณ, อิมสฺมิํ ฐาเน กสฺมา นิสิโนฺนสี''ติฯ ''ราชา จตุรงฺคสมนฺนาคตํ อุยฺยานปาลํ อาหราเปติ, ตาทิสํ น สโกฺกมิ ลทฺธุํ, โสหํ 'กิํ เม ปรสฺส หเตฺถ มรเณน, อรญฺญํ ปวิสิตฺวา อนาถมรณํ มริสฺสามี'ติ จิเนฺตตฺวา อิธาคนฺตฺวา นิสิโนฺน''ติฯ ''พฺราหฺมณ, อหํ สโกฺก เทวราชา, มยา เต อุยฺยานาทีนิ มาปิตานิ, จตุรงฺคสมนฺนาคตํ อุยฺยานปาลํ มาเปตุํ น สกฺกา, ตุมฺหากํ รโญฺญ สีสปฺปสาธนกปฺปโก ฉตฺตปาณิ นาม, โส จตุรงฺคสมนฺนาคโต, จตุรงฺคสมนฺนาคเตน อุยฺยานปาเลน อเตฺถ สติ เอตํ กปฺปกํ อุยฺยานปาลํ กาตุํ วเทหี''ติฯ อิติ สโกฺก โพธิสตฺตสฺส โอวาทํ ทตฺวา ''มา ภายี''ติ สมสฺสาเสตฺวา อตฺตโน เทวปุรเมว คโตฯ

โพธิสโตฺต เคหํ คนฺตฺวา ภุตฺตปาตราโส ราชทฺวารํ คนฺตฺวา ฉตฺตปาณิมฺปิ ตเตฺถว ทิสฺวา หเตฺถ คเหตฺวา ‘‘ตฺวํ กิร, สมฺม ฉตฺตปาณิ, จตุรงฺคสมนฺนาคโตสี’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘โก เต มยฺหํ จตุรงฺคสมนฺนาคตภาวํ อาจิกฺขี’’ติ วุเตฺต ‘‘สโกฺก, เทวราชา’’ติ วตฺวา ‘‘กิํการณา อาจิกฺขี’’ติ ปุโฏฺฐ ‘‘อิมินา นาม การเณนา’’ติ สพฺพํ อาจิกฺขิฯ โส ‘‘อาม, อหํ จตุรงฺคสมนฺนาคโต’’ติ อาหฯ อถ นํ โพธิสโตฺต หเตฺถ คเหตฺวาว รโญฺญ สนฺติกํ คนฺตฺวา ‘‘อยํ, มหาราช, ฉตฺตปาณิ, จตุรงฺคสมนฺนาคโต, จตุรงฺคสมนฺนาคเตน อุยฺยานปาเลน อเตฺถ สติ อิมํ อุยฺยานปาลํ กโรถา’’ติ อาหฯ อถ นํ ราชา ‘‘ตฺวํ กิร จตุรงฺคสมนฺนาคโตสี’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘อาม, มหาราชา’’ติฯ ‘‘กตเมหิ จตุรเงฺคหิ สมนฺนาคโตสี’’ติ?

> ‘‘อนุสูยโก อหํ เทว, อมชฺชปายโก อหํ;
> นิเสฺนหโก อหํ เทว, อโกฺกธนํ อธิฎฺฐิโต’’ติฯ

‘‘มยฺหญฺหิ, มหาราช, อุสูยา นาม นตฺถิ, มชฺชํ เม น ปีวิตปุพฺพํ, ปเรสุ เม เสฺนโห วา โกโธ วา น ภูตปุโพฺพฯ อิเมหิ จตูหิ อเงฺคหิ สมนฺนาคโตมฺหี’’ติฯ

อถ นํ ราชา, โภ ฉตฺตปาณิ, ‘‘อนุสูยโกสฺมี’’ติ วทสีติฯ ‘‘อาม, เทว, อนุสูยโกมฺหี’’ติฯ ‘‘กิํ อารมฺมณํ ทิสฺวา อนุสูยโก ชาโตสี’’ติ? ‘‘สุณาหิ เทวา’’ติ อตฺตโน อนุสูยกการณํ กเถโนฺต อิมํ คาถมาห –

> ‘‘อิตฺถิยา การณา ราช, พนฺธาเปสิํ ปุโรหิตํ;
> โส มํ อเตฺถ นิเวเทสิ, ตสฺมาหํ อนุสูยโก’’ติฯ

ตสฺสโตฺถ – อหํ, เทว, ปุเพฺพ อิมสฺมิํเยว พาราณสินคเร ตาทิโสว ราชา หุตฺวา อิตฺถิยา การณา ปุโรหิตํ พนฺธาเปสิํฯ

> ‘‘อพทฺธา ตตฺถ พชฺฌนฺติ, ยตฺถ พาลา ปภาสเร;
> พทฺธาปิ ตตฺถ มุจฺจนฺติ, ยตฺถ ธีรา ปภาสเร’’ติฯ (ชา. ๑.๑.๑๒๐) –

อิมสฺมิญฺหิ ชาตเก อาคตนเยเนว เอกสฺมิํ กาเล อยํ ฉตฺตปาณิ ราชา หุตฺวา จตุสฎฺฐิยา ปาทมูลิเกหิ สทฺธิํ สมฺปทุสฺสิตฺวา โพธิสตฺตํ อตฺตโน มโนรถํ อปูเรนฺตํ นาเสตุกามาย เทวิยา ปริภิโนฺน พนฺธาเปสิฯ ตทา นํ พนฺธิตฺวา อานีโต โพธิสโตฺต ยถาภูตํ เทวิยา โทสํ อาโรเปตฺวา สยํ มุโตฺต รญฺญา พนฺธาปิเต สเพฺพปิ เต ปาทมูลิเก โมเจตฺวา ‘‘เอเตสญฺจ เทวิยา จ อปราธํ ขมถ, มหาราชา’’ติ โอวทิฯ สพฺพํ เหฎฺฐา วุตฺตนเยเนว วิตฺถารโต เวทิตพฺพํฯ ตํ สนฺธายาห –

> ‘‘อิตฺถิยา การณา ราช, พนฺธาเปสิํ ปุโรหิตํ;
> โส มํ อเตฺถ นิเวเทสิ, ตสฺมาหํ อนุสูยโก’’ติฯ

ตทา ปน โสหํ จิเนฺตสิํ – ‘‘อหํ โสฬส สหสฺสอิตฺถิโย ปหาย เอตํ เอกเมว กิเลสวเสน สงฺคณฺหโนฺตปิ สนฺตเปฺปตุํ นาสกฺขิํ, เอวํ ทุปฺปูรณียานํ อิตฺถีนํ กุชฺฌนํ นาม นิวตฺถวเตฺถ กิลิสฺสเนฺต ‘กสฺมา กิลิสฺสสี’ติ กุชฺฌนสทิสํ โหติ, ภุตฺตภเตฺต คูถภาวํ อาปชฺชเนฺต ‘กสฺมา เอตํ สภาวํ อาปชฺชสี’ติ กุชฺฌนสทิสํ โหติฯ ‘อิโต ทานิ ปฎฺฐาย ยาว อรหตฺตํ น ปาปุณามิ, ตาว กิเลสํ นิสฺสาย มยิ อุสูยา มา อุปฺปชฺชตู’’’ติ อธิฎฺฐหิํฯ ตโต ปฎฺฐาย อนุสูยโก ชาโตฯ อิทํ สนฺธาย – ‘‘ตสฺมาหํ อนุสูยโก’’ติ อาหฯ

อถ นํ ราชา ‘‘สมฺม ฉตฺตปาณิ, กึ อารมฺมณํ ทิสฺวา อมชฺชโป ชาโตสี’’ติ ปุจฺฉิฯ โส ตํ การณํ อาจิกฺขนฺโต อิมํ คาถมาห –

> ‘‘มโตฺต อหํ มหาราช, ปุตฺตมํสานิ ขาทยึ;
> ตสฺส โสเกนหํ ผุโฎฺฐ, มชฺชปานํ วิวชฺชยิ’’นฺติฯ

อหํ, มหาราช, ปุเพฺพ ตาทิโส พาราณสิราชา หุตฺวา มเชฺชน วินา วตฺติตุํ นาสกฺขึ, อมํสกภตฺตมฺปิ ภุญฺชิตุํ นาสกฺขึฯ นคเร อุโปสถทิวเสสุ มาฆาโต โหติ, ภตฺตการโก ปกฺขสฺส เตรสิยเญฺญว มํสํ คเหตฺวา ฐเปสิ, ตํ ทุนฺนิกฺขิตฺตํ สุนขา ขาทิํสุฯ ภตฺตการโก อุโปสถทิวเส มํสํ อลภิตฺวา รโญฺญ นานคฺครสโภชนํ ปจิตฺวา ปาสาทํ อาโรเปตฺวา อุปนาเมตุํ อสโกฺกโนฺต เทวิํ อุปสงฺกมิตฺวา ‘‘เทวิ, อชฺช เม มํสํ น ลทฺธํ, อมํสกโภชนํ นาม อุปนาเมตุํ น สโกฺกมิ, กินฺติ กโรมี’’ติ อาหฯ ‘‘ตาต, มยฺหํ ปุโตฺต รญฺญา ปิโย มนาโป, ปุตฺตํ เม ทิสฺวา ราชา ตเมว จุมฺพโนฺต ปริสฺสชโนฺต อตฺตโน อตฺถิภาวมฺปิ น ชานาติ, อหํ ปุตฺตํ มเณฺฑตฺวา รโญฺญ อูรุมฺหิ นิสีทาเปยฺยํ, รโญฺญ ปุเตฺตน สทฺธิํ กีฬนกาเล ตฺวํ ภตฺตํ อุปเนยฺยาสี’’ติฯ สา เอวํ วตฺวา อตฺตโน ปุตฺตํ อลงฺกตาภรณํ มเณฺฑตฺวา รโญฺญ อูรุมฺหิ นิสีทาเปสิฯ รโญฺญ ปุเตฺตน สทฺธิํ กีฬนกาเล ภตฺตการโก ภตฺตํ อุปนาเมสิฯ ราชา สุรามทมโตฺต ปาติยํ มํสํ อทิสฺวา ‘‘มํสํ กห’’นฺติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อชฺช, เทว, อุโปสถทิวสํ มาฆาตตาย มํสํ น ลทฺธ’’นฺติ วุเตฺต ‘‘มยฺหํ มํสํ นาม ทุลฺลภ’’นฺติ วตฺวา อูรุมฺหิ นิสินฺนสฺส ปิยปุตฺตสฺส คีวํ วเฎฺฏตฺวา ชีวิตกฺขยํ ปาเปตฺวา ภตฺตการกสฺส ปุรโต ขิปิตฺวา ‘‘เวเคน สมฺปาเทตฺวา อาหรา’’ติ อาหฯ ภตฺตการโก ตถา อกาสิ, ราชา ปุตฺตมํเสน ภตฺตํ ภุญฺชิฯ รโญฺญ ภเยน เอโกปิ กนฺทิตุํ วา โรทิตุํ วา กเถตุํ วา สมโตฺถ นาม นาโหสิฯ

ราชา ภุญฺชิตฺวา สยนปิเฎฺฐ นิทฺทํ อุปคนฺตฺวา ปจฺจูสกาเล ปพุชฺฌิตฺวา วิคตมโท ‘‘ปุตฺตํ เม อาเนถา’’ติ อาหฯ ตสฺมิํ กาเล เทวี กนฺทมานา ปาทมูเล ปติฯ ‘‘กิํ, ภเทฺท’’ติ จ วุเตฺต , ‘‘เทว, หิโยฺย เต ปุตฺตํ มาเรตฺวา ปุตฺตมํเสน ภตฺตํ ภุตฺต’’นฺติ อาหฯ ราชา ปุตฺตโสเกน โรทิตฺวา กนฺทิตฺวา ‘‘อิทํ เม ทุกฺขํ สุราปานํ นิสฺสาย อุปฺปนฺน’’นฺติ สุราปาเน โทสํ ทิสฺวา ‘‘อิโต ปฎฺฐาย ยาว อรหตฺตํ น ปาปุณามิ, ตาว เอวรูปํ วินาสการกํ สุรํ นาม น ปิวิสฺสามี’’ติ ปํสุํ คเหตฺวา มุขํ ปุญฺฉิตฺวา อธิฎฺฐาสิฯ ตโต ปฎฺฐาย มชฺชํ นาม น ปิวิํฯ อิมมตฺถํ สนฺธาย – ‘‘มโตฺต อหํ, มหาราชา’’ติ อิมํ คาถมาหฯ

อถ นํ ราชา ‘‘กิํ ปน, สมฺม ฉตฺตปาณิ, อารมฺมณํ ทิสฺวา นิเสฺนโห ชาโตสี’’ติ ปุจฺฉิฯ โส ตํ การณํ อาจิกฺขโนฺต อิมํ คาถมาห –

> ‘‘กิตวาโส นามหํ ราช, ปุโตฺต ปเจฺจกโพธิ เม;
> ปตฺตํ ภินฺทิตฺวา จวิโต, นิเสฺนโห ตสฺส การณา’’ติฯ

มหาราช, ปุเพฺพ อหํ พาราณสิยํเยว กิตวาโส นาม ราชาฯ ตสฺส เม ปุโตฺต วิชายิฯ ลกฺขณปาฐกา ตํ ทิสฺวา ‘‘มหาราช, อยํ กุมาโร ปานียํ อลภิตฺวา มริสฺสตี’’ติ อาหํสุฯ ‘‘ทุฎฺฐกุมาโร’’ติสฺส นามํ อโหสิฯ โส วิญฺญุตํ ปโตฺต โอปรชฺชํ กาเรสิ, ราชา กุมารํ ปุรโต วา ปจฺฉโต วา กตฺวา วิจริ, ปานียํ อลภิตฺวา มรณภเยน จสฺส จตูสุ ทฺวาเรสุ อโนฺตนคเรสุ จ ตตฺถ ตตฺถ โปกฺขรณิโย กาเรสิ, จตุกฺกาทีสุ มณฺฑเป กาเรตฺวา ปานียจาฎิโย ฐปาเปสิฯ โส เอกทิวเส อลงฺกตปฎิยโตฺต ปาโตว อุยฺยานํ คจฺฉโนฺต อนฺตรามเคฺค ปเจฺจกพุทฺธํ ปสฺสิฯ มหาชโนปิ ปเจฺจกพุทฺธํ ทิสฺวา ตเมว วนฺทติ ปสํสติ, อญฺชลิญฺจสฺส ปคฺคณฺหาติฯ

กุมาโร จินฺเตสิ – ‘‘มาทิเสน สทฺธึ คจฺฉนฺตา อิมํ มุณฺฑกํ วนฺทนฺติ ปสํสนฺติ, อญฺชลิญฺจสฺส ปคฺคณฺหนฺตี’’ติฯ โส กุปิโต หตฺถิกฺขนฺธโต โอรุยฺห ปเจฺจกพุทฺธํ อุปสงฺกมิตฺวา ‘‘ลทฺธํ เต, สมณ, ภตฺต’’นฺติ วตฺวา ‘‘อาม, กุมารา’’ติ วุเตฺต ตสฺส หตฺถโต ปตฺตํ คเหตฺวา ภูมิยํ ปาเตตฺวา สทฺธึ ภเตฺตน มทฺทิตฺวา ปาทปฺปหาเรน จุณฺณวิจุณฺณํ อกาสิฯ ปเจฺจกพุโทฺธ ‘‘นโฏฺฐ วตายํ สโตฺต’’ติ ตสฺส มุขํ โอโลเกสิฯ กุมาโร ‘‘อหํ, สมณ, กิตวาสรโญฺญ ปุโตฺต, นาเมน ทุฎฺฐกุมาโร นาม, ตฺวํ เม กุโทฺธ อกฺขีนิ อุมฺมีเลตฺวา โอโลเกโนฺต กึ กริสฺสสี’’ติ อาหฯ

ปเจฺจกพุโทฺธ ฉินฺนภโตฺต หุตฺวา เวหาสํ อพฺภุคฺคนฺตฺวา อุตฺตรหิมวเนฺต นนฺทนมูลปพฺภารเมว คโตฯ กุมารสฺสาปิ ตงฺขณเญฺญว ปาปกมฺมํ ปริปจฺจิฯ โส ‘‘ฑยฺหามิ ฑยฺหามี’’ติ สมุคฺคตสรีรฑาโห ตเตฺถว ปติฯ ตตฺถ ตเตฺถว ยตฺตกํ ปานียํ, ตตฺตกํ ปานียํ สพฺพํ ฉิชฺชิ, มาติกา สุสฺสึสุ, ตเตฺถว ชีวิตกฺขยํ ปตฺวา อวีจิมฺหิ นิพฺพตฺติฯ ราชา ตํ ปวตฺตึ สุตฺวา ปุตฺตโสเกน อภิภูโต จินฺเตสิ – ‘‘อยํ เม โสโก ปิยวตฺถุโต อุปฺปชฺชิ, สเจ เม เสฺนโห นาภวิสฺส, โสโก น อุปฺปชฺชิสฺส, อิโต ทานิ เม ปฎฺฐาย สวิญฺญาณเก วา อวิญฺญาณเก วา กิสฺมิญฺจิ วตฺถุสฺมึ เสฺนโห นาม มา อุปฺปชฺชตู’’ติ อธิฎฺฐาสิ, ตโต ปฎฺฐาย เสฺนโห นาม นตฺถิฯ ตํ สนฺธาย ‘‘กิตวาโส นามาห’’นฺติ คาถมาหฯ

ตตฺถ **ปุโตฺต ปเจฺจกโพธิ เมฯ ปตฺตํ ภินฺทิตฺวา จวิโต**ติ มม ปุโตฺต ปเจฺจกโพธิปตฺตํ ภินฺทิตฺวา จวิโตติ อโตฺถฯ **นิเสฺนโห ตสฺส การณา**ติ ตทา อุปฺปนฺนเสฺนหวตฺถุสฺส การณา อหํ นิเสฺนโห ชาโตติ อโตฺถฯ

อถ นํ ราชา ‘‘กึ ปน, สมฺม, อารมฺมณํ ทิสฺวา นิโกฺกโธ ชาโตสี’’ติ ปุจฺฉิฯ โส ตํ การณํ อาจิกฺขโนฺต อิมํ คาถมาห –

> ‘‘อรโก หุตฺวา เมตฺตจิตฺตํ, สตฺต วสฺสานิ ภาวยึ;
> สตฺต กเปฺป พฺรหฺมโลเก, ตสฺมา อโกฺกธโน อห’’นฺติฯ

ตสฺสโตฺถ – อหํ, มหาราช, อรโก นาม ตาปโส หุตฺวา สตฺต วสฺสานิ เมตฺตจิตฺตํ ภาเวตฺวา สตฺต สํวฎฺฎวิวฎฺฎกเปฺป พฺรหฺมโลเก วสึ, ตสฺมา อหํ ทีฆรตฺตํ เมตฺตาภาวนาย อาจิณฺณปริจิณฺณตฺตา อโกฺกธโน ชาโตติฯ

เอวํ ฉตฺตปาณินา อตฺตโน จตูสุ อเงฺคสุ กถิเตสุ ราชา ปริสาย อิงฺคิตสญฺญํ อทาสิฯ ตงฺขณเญฺญว อมจฺจา จ พฺราหฺมณคหปติกาทโย จ อุฎฺฐหิตฺวา ‘‘อเร ลญฺชขาทก ทุฎฺฐโจร, ตฺวํ ลญฺชํ อลภิตฺวา ปณฺฑิตํ อุปวทิตฺวา มาเรตุกาโม ชาโต’’ติ กาฬกํ เสนาปตึ หตฺถปาเทสุ คเหตฺวา ราชนิเวสนา โอตาเรตฺวา คหิตคหิเตเหว ปาสาณมุคฺคเรหิ สีสํ ภินฺทิตฺวา ชีวิตกฺขยํ ปาเปตฺวา ปาเทสุ คเหตฺวา กฑฺฒนฺตา สงฺการฎฺฐาเน ฉเฑฺฑสุํฯ ตโต ปฎฺฐาย ราชา ธเมฺมน รชฺชํ กาเรโนฺต ยถากมฺมํ คโตฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา กาฬกเสนาปติ เทวทโตฺต อโหสิ, ฉตฺตปาณิกปฺปโก สาริปุโตฺต, สโกฺก อนุรุโทฺธ, ธมฺมธโช ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

ธมฺมธชชาตกวณฺณนา ทสมาฯ

พีรณถมฺภวโคฺค สตฺตโมฯ

ตสฺสุทฺทานํ –

> โสมทตฺตญฺจ อุจฺฉิฏฺฐํ, กุรุ ปุณฺณนทีปิ จ;
> กจฺฉปมจฺฉเสคฺคุ จ, กูฏวาณิชครหิ;
> ธมฺมธชนฺติ เต ทสฯ

๘. กาสาววโคฺค

[๒๒๑] ๑. กาสาวชาตกวณฺณนา

อนิกฺกสาโว กาสาวนฺติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต เทวทตฺตํ อารพฺภ กเถสิฯ วตฺถุ ปน ราชคเห สมุฏฺฐิตํฯ เอกสฺมึ สมเย ธมฺมเสนาปติ ปญฺจหิ ภิกฺขุสเตหิ สทฺธึ เวฬุวเน วิหรติฯ เทวทโตฺตปิ อตฺตโน อนุรูปาย ทุสฺสีลปริสาย ปริวุโต คยาสีเส วิหรติฯ ตสฺมึ สมเย ราชคหวาสิโน ฉนฺทกํ สงฺฆริตฺวา ทานํ สชฺชยึสุฯ อเถโก โวหารตฺถาย อาคตวาณิโช อิมํ สาฏกํ วิสฺสเชฺชตฺวา ‘‘มมฺปิ ปตฺติกํ กโรถา’’ติ มหคฺฆํ คนฺธกาสาวํ อทาสิฯ นาครา มหาทานํ ปวตฺตยึสุ, สพฺพํ ฉนฺทเกน สงฺกฑฺฒิตํ กหาปเณเหว นิฏฺฐาสิฯ โส สาฏโก อติเรโก อโหสิฯ มหาชโน สนฺนิปติตฺวา ‘‘อยํ คนฺธกาสาวสาฏโก อติเรโกฯ กสฺส นํ เทม, กึ สาริปุตฺตเตฺถรสฺส, อุทาหุ เทวทตฺตสฺสา’’ติ มนฺตยึสุฯ

ตเตฺถเก ‘‘สาริปุตฺตเตฺถรสฺสา’’ติ อาหํสุฯ อปเร ‘‘สาริปุตฺตเตฺถโร กติปาหํ วสิตฺวา ยถารุจิ ปกฺกมิสฺสติ , เทวทตฺตเตฺถโร ปน นิพทฺธํ อมฺหากํ นครเมว อุปนิสฺสาย วิหรติ, มงฺคลามงฺคเลสุ อยเมว อมฺหากํ อวสฺสโย, เทวทตฺตสฺส ทสฺสามา’’ติ อาหํสุฯ สมฺพหุลิกํ กโรนฺตสฺสปิ ‘‘เทวทตฺตสฺส ทสฺสามา’’ติ วตฺตาโร พหุตรา อเหสุํ, อถ นํ เทวทตฺตสฺส อทํสุฯ เทวทโตฺต ตสฺส ทสา ฉินฺทาเปตฺวา โอวฏฺฏิกํ สิพฺพาเปตฺวา รชาเปตฺวา สุวณฺณปฏฺฏวณฺณํ กตฺวา ปารุปิฯ ตสฺมึ กาเล ตึสมตฺตา ภิกฺขู ราชคหา นิกฺขมิตฺวา สาวตฺถึ คนฺตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา กตปฏิสนฺถารา ตํ ปวตฺตึ อาโรเจตฺวา ‘‘เอวํ, ภเนฺต, อตฺตโน อนนุจฺฉวิกํ อรหทฺธชํ ปารุปี’’ติ อาโรเจสุํฯ สตฺถา ‘‘น, ภิกฺขเว, เทวทโตฺต อิทาเนว อตฺตโน อนนุรูปํ อรหทฺธชํ ปริทหติ, ปุเพฺพปิ ปริทหิเยวา’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต หิมวนฺตปเทเส หตฺถิกุเล นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปโตฺต อสีติสหสฺสมตฺตวารณปริวาโร ยูถปติ หุตฺวา อรญฺญายตเน วสติฯ อเถโก ทุคฺคตมนุสฺส พาราณสิยํ วิหรโนฺต ทนฺตการวีถิยํ ทนฺตกาเร ทนฺตวลยาทีนิ กโรเนฺต ทิสฺวา ‘‘หตฺถิทเนฺต ลภิตฺวา คณฺหิสฺสถา’’ติ ปุจฺฉิฯ เต ‘‘อาม คณฺหิสฺสามา’’ติ อาหํสุฯ โส อาวุธํ อาทาย กาสาววตฺถวสโน ปเจฺจกพุทฺธเวสํ คณฺหิตฺวา ปฏิสีสกํ ปฏิมุญฺจิตฺวา หตฺถิวีถิยํ ฐตฺวา อาวุเธน หตฺถึ มาเรตฺวา ทเนฺต อาทาย พาราณสิยํ วิกฺกิณโนฺต ชีวิกํ กเปฺปสิฯ โส อปรภาเค โพธิสตฺตสฺส ปริวารหตฺถีนํ สพฺพปจฺฉิมํ หตฺถึ มาเรตุํ อารภิฯ หตฺถิโน เทวสิกํ หตฺถีสุ ปริหายเนฺตสุ ‘‘เกน นุ โข การเณน หตฺถิโน ปริหายนฺตี’’ติ โพธิสตฺตสฺส อาโรเจสุํฯ

โพธิสโตฺต ปริคฺคณฺหโนฺต ‘‘ปเจฺจกพุทฺธเวสํ คเหตฺวา หตฺถิวีถิปริยเนฺต เอโก ปุริโส ติฏฺฐติ, กจฺจิ นุ โข โส มาเรติ, ปริคฺคณฺหิสฺสามิ น’’นฺติ เอกทิวสํ หตฺถี ปุรโต กตฺวา สยํ ปจฺฉโต อโหสิฯ โส โพธิสตฺตํ ทิสฺวา อาวุธํ อาทาย ปกฺขนฺทิฯ โพธิสโตฺต นิวตฺติตฺวา ฐิโต ‘‘ภูมิยํ โปเถตฺวา มาเรสฺสามิ น’’นฺติ โสณฺฑํ ปสาเรตฺวา เตน ปริทหิตานิ กาสาวานิ ทิสฺวา ‘‘อิมํ อรหทฺธชํ มยา ครุํ กาตุํ วฏฺฏตี’’ติ โสณฺฑํ ปฏิสํหริตฺวา ‘‘อโมฺภ ปุริส, นนุ เอส อรหทฺธโช อนนุจฺฉวิโก ตุยฺหํ, กสฺมา เอตํ ปริทหสี’’ติ อิมา คาถา อโวจ –

๑๔๑. ‘‘อนิกฺกสาโว กาสาวํ, โย วตฺถํ ปริทหิสฺสติ;
อเปโต ทมสจฺเจน, น โส กาสาวมรหติฯ

๑๔๒. ‘‘โย จ วนฺตกสาวสฺส, สีเลสุ สุสมาหิโต;
อุเปโต ทมสจฺเจน, ส เว กาสาวมรหตี’’ติฯ

ตตฺถ **อนิกฺกสาโว**ติ กสาโว วุจฺจติ ราโค โทโส โมโห มกฺโข ปฬาโส อิสฺสา มจฺฉริยํ มายา สาเฐยฺยํ ถมฺโภ สารมฺโภ มาโน อติมาโน มโท ปมาโท, สเพฺพ อกุสลา ธมฺมา สเพฺพ ทุจฺจริตา สพฺพํ ภวคามิกมฺมํ ทิยฑฺฒกิเลสสหสฺสํ, เอโส กสาโว นามฯ โส ยสฺส ปุคฺคลสฺส อปฺปหีโน สนฺตานโต อนิสฺสโฏฺฐ อนิกฺขโนฺต, โส อนิกฺกสาโว นามฯ **กาสาว**นฺติ กสายรสปีตํ อรหทฺธชภูตํฯ **โย วตฺถํ ปริทหิสฺสตี**ติ โย เอวรูโป หุตฺวา เอวรูปํ วตฺถํ ปริทหิสฺสติ นิวาเสติ เจว ปารุปติ จฯ **อเปโต ทมสจฺเจนา**ติ อินฺทฺริยทมสงฺขาเตน ทเมน จ นิพฺพานสงฺขาเตน จ ปรมตฺถสเจฺจน อเปโต ปริวชฺชิโตฯ นิสฺสกฺกเตฺถ วา กรณวจนํ, เอตสฺมา ทมสจฺจา อเปโตติ อโตฺถฯ ‘‘สจฺจ’’นฺติ เจตฺถ วจีสจฺจํ จตุสจฺจมฺปิ วฎฺฎติเยวฯ **น โส กาสาวมรหตี**ติ โส ปุคฺคโล อนิกฺกสาวตฺตา อรหทฺธชํ กาสาวํ น อรหติ อนนุจฺฉวิโก เอตสฺสฯ

โย จ วนฺตกสาวสฺสาติ โย ปน ปุคฺคโล ยถาวุตฺตเสฺสว กสาวสฺส วนฺตตฺตา วนฺตกสาโว อสฺสฯ **สีเลสุ สุสมาหิโต**ติ มคฺคสีเลสุ เจว ผลสีเลสุ จ สมฺมา อาหิโต, อาเนตฺวา ฐปิโต วิย เตสุ ปติฎฺฐิโตฯ เตหิ สีเลหิ สมงฺคีภูตเสฺสตํ อธิวจนํฯ **อุเปโต**ติ สมนฺนาคโตฯ **ทมสเจฺจนา**ติ วุตฺตปฺปกาเรน ทเมน จ สเจฺจน จฯ **ส เว กาสาวมรหตี**ติ โส เอวรูโป ปุคฺคโล อิมํ อรหทฺธชํ กาสาวํ อรหติฯ

เอวํ โพธิสโตฺต ตสฺส ปุริสสฺส อิมํ การณํ กเถตฺวา ‘‘อิโต ปฎฺฐาย มา อิธ อาคมิ, อาคจฺฉสิ เจ, ชีวิตํ เต นตฺถี’’’ติ ตเชฺชตฺวา ปลาเปสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา หตฺถิมารกปุริโส เทวทโตฺต อโหสิ, ยูถปติ ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

กาสาวชาตกวณฺณนา ปฐมาฯ

[๒๒๒] ๒. จูฬนนฺทิยชาตกวณฺณนา

อิทํ ตทาจริยวโจติ อิทํ สตฺถา เวฬุวเน วิหรโนฺต เทวทตฺตํ อารพฺภ กเถสิฯ เอกทิวสญฺหิ ภิกฺขู ธมฺมสภายํ กถํ สมุฎฺฐาเปสุํ – ‘‘อาวุโส, เทวทโตฺต นาม กกฺขโฬ ผรุโส สาหสิโก สมฺมาสมฺพุเทฺธ อภิมาเร ปโยเชสิ, สิลํ ปวิชฺฌิ, นาฬาคิรึ ปโยเชสิ, ขนฺติเมตฺตานุทฺทยมตฺตมฺปิสฺส ตถาคเต นตฺถี’’ติฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุเตฺต ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว, ปุเพฺพปิ เทวทโตฺต กกฺขโฬ ผรุโส นิกฺการุณิโกเยวา’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต หิมวนฺตปเทเส มหานนฺทิโย นาม วานโร อโหสิ, กนิฎฺฐภาติโก ปนสฺส จูฬนนฺทิโย นามฯ เต อุโภปิ อสีติสหสฺสวานรปริวารา หิมวนฺตปเทเส อนฺธมาตรํ ปฎิชคฺคนฺตา วาสํ กเปฺปสุํฯ เต มาตรํ สยนคุเมฺพ ฐเปตฺวา อรญฺญํ ปวิสิตฺวา มธุรานิ ผลาผลานิ มาตุยา เปเสนฺติฯ อาหรณกวานรา ตสฺสา น เทนฺติ, สา ขุทาปีฬิตา อฎฺฐิจมฺมาวเสสา กิสา อโหสิฯ อถ นํ โพธิสโตฺต อาห – ‘‘มยํ, อมฺม, ตุมฺหากํ มธุรผลาผลานิ เปเสม, ตุเมฺห กสฺมา มิลายถา’’ติฯ ‘‘ตาต, นาหํ ลภามี’’ติฯ โพธิสโตฺต จิเนฺต

สิ – ‘‘มยิ ยูถํ ปริหรเนฺต มาตา เม นสฺสิสฺสติ, ยูถํ ปหาย มาตรํเยว ปฏิชคฺคิสฺสามี’’ติฯ โส จูฬนนฺทิยํ ปโกฺกสิตฺวา ‘‘ตาต, ตฺวํ ยูถํ ปริหร, อหํ มาตรํ ปฏิชคฺคิสฺสามี’’ติ อาหฯ โสปิ นํ ‘‘ภาติก, มยฺหํ ยูถปริหรเณน กมฺมํ นตฺถิ, อหมฺปิ มาตรเมว ปฏิชคฺคิสฺสามี’’ติ อาหฯ อิติ เต อุโภปิ เอกจฺฉนฺทา หุตฺวา ยูถํ ปหาย มาตรํ คเหตฺวา หิมวนฺตา โอรุยฺห ปจฺจเนฺต นิโคฺรธรุเกฺข วาสํ กเปฺปตฺวา มาตรํ ปฏิชคฺคิํสุฯ

อเถโก พาราณสิวาสี พฺราหฺมณมาณโว ตกฺกสิลายํ ทิสาปาโมกฺขสฺส อาจริยสฺส สนฺติเก สพฺพสิปฺปานิ อุคฺคณฺหิตฺวา ‘‘คมิสฺสามี’’ติ อาจริยํ อาปุจฺฉิฯ อาจริโย องฺควิชฺชานุภาเวน ตสฺส กกฺขฬผรุสสาหสิกภาวํ ญตฺวา ‘‘ตาต, ตฺวํ กกฺขโฬ ผรุโส สาหสิโก, เอวรูปานํ น สพฺพกาลํ เอกสทิสเมว อิชฺฌติ, มหาวินาสํ มหาทุกฺขํ ปาปุณิสฺสสิ, มา ตฺวํ กกฺขโฬ โหหิ, ปจฺฉานุตาปนการณํ กมฺมํ มา กรี’’ติ โอวทิตฺวา อุโยฺยเชสิฯ โส อาจริยํ วนฺทิตฺวา พาราณสิํ คนฺตฺวา ฆราวาสํ คเหตฺวา อเญฺญหิ สิเปฺปหิ ชีวิกํ กเปฺปตุํ อสโกฺกเนฺต ‘‘ธนุโกฏิํ นิสฺสาย ชีวิสฺสามิ, ลุทฺทกมฺมํ กตฺวา ชีวิกํ กเปฺปสฺสามี’’ติ พาราณสิโต นิกฺขมิตฺวา ปจฺจนฺตคามเก วสเนฺต ธนุกลาปสนฺนโทฺธ อรญฺญํ ปวิสิตฺวา นานามิเค มาเรตฺวา มํสวิกฺกเยน ชีวิกํ กเปฺปสิฯ โส เอกทิวสํ อรเญฺญ กิญฺจิ อลภิตฺวา อาคจฺฉโนฺต องฺคณปริยเนฺต ฐิตํ นิโคฺรธรุกฺขํ ทิสฺวา ‘‘อปิ นาเมตฺถ กิญฺจิ ภเวยฺยา’’ติ นิโคฺรธรุกฺขาภิมุโข ปายาสิฯ

ตสฺมิํ ขเณ อุโภปิ เต ภาตโร มาตรํ ผลานิ ขาทาเปตฺวา ปุรโต กตฺวา วิฏปพฺภนฺตเร นิสินฺนา ตํ อาคจฺฉนฺตํ ทิสฺวา ‘‘กิํ โน มาตรํ กริสฺสตี’’ติ สาขนฺตเร นิลียิํสุฯ โสปิ โข สาหสิกปุริโส รุกฺขมูลํ อาคนฺตฺวา ตํ เตสํ มาตรํ ชราทุพฺพลํ อนฺธํ ทิสฺวา จิเนฺตสิ – ‘‘กิํ เม ตุจฺฉหตฺถคมเนน อิมํ มกฺกฏิํ วิชฺฌิตฺวา คเหตฺวา คมิสฺสามี’’ติฯ โส ตสฺสา วิชฺฌนตฺถาย ธนุํ คณฺหิฯ ตํ ทิสฺวา โพธิสโตฺต ‘‘ตาต จูฬนนฺทิย, เอโส เม ปุริโส มาตรํ วิชฺฌิตุกาโม, อหมสฺสา ชีวิตทานํ ทสฺสามิ, ตฺวํ มมจฺจเยน มาตรํ ปฏิชเคฺคยฺยาสี’’ติ วตฺวา สาขนฺตรา นิกฺขมิตฺวา ‘‘โภ ปุริส, มา เม มาตรํ วิชฺฌิ, เอสา อนฺธา ชราทุพฺพลา, อหมสฺสา ชีวิตทานํ เทมิ, ตฺวํ เอตํ อมาเรตฺวา มํ มาเรหี’’ติ ตสฺส ปฏิญฺญํ คเหตฺวา สรสฺส อาสนฺนฏฺฐาเน นิสีทิฯ โส นิกฺกรุโณ โพธิสตฺตํ วิชฺฌิตฺวา ปาเตตฺวา มาตรมฺปิสฺส วิชฺฌิตุํ ปุน ธนุํ สนฺนยฺหิฯ ตํ ทิสฺวา จูฬนนฺทิโย ‘‘อยํ เม มาตรํ วิชฺฌิตุกาโม, เอกทิวสมฺปิ โข เม มาตา ชีวมานา ลทฺธชีวิตาเยว นาม โหติ, ชีวิตทานมสฺสา ทสฺสามี’’ติ สาขนฺตรา นิกฺขมิตฺวา ‘‘โภ ปุริส, มา เม มาตรํ วิชฺฌิ, อหมสฺสา ชีวิตทานํ ทมฺมิ, ตฺวํ มํ วิชฺฌิตฺวา อเมฺห เทฺว ภาติเก คเหตฺวา อมฺหากํ มาตุ ชีวิตทานํ เทหี’’ติ ตสฺส ปฏิญฺญํ คเหตฺวา สรสฺส อาสนฺนฏฺฐาเน นิสีทิฯ โส ตมฺปิ วิชฺฌิตฺวา ปาเตตฺวา ‘‘อยํ มกฺกฏี ฆเร ทารกานํ ภวิสฺสตี’’ติ มาตรมฺปิ เตสํ วิชฺฌิตฺวา ปาเตตฺวา ตโยปิ กาเชนาทาย เคหาภิมุโข ปายาสิฯ

อถสฺส ปาปปุริสสฺส เคเห อสนิ ปติตฺวา ภริยญฺจ เทฺว ทารเก จ เคเหเนว สทฺธิํ ฌาเปสิ, ปิฏฺฐิวํสถูณมตฺตํ อวสิสฺสิฯ อถสฺส นํ คามทฺวาเรเยว เอโก ปุริโส ทิสฺวา ตํ ปวตฺติํ อาโรเจสิฯ โส ปุตฺตทารโสเกน อภิภูโต ตสฺมิํเยว ฐาเน มํสกาชญฺจ ธนุญฺจ ฉเฑฺฑตฺวา วตฺถํ ปหาย นโคฺค พาหา ปคฺคยฺห ปริเทวมาโน คนฺตฺวา ฆรํ ปาวิสิฯ อถสฺส สา ถูณา ภิชฺชิตฺวา สีเส ปติตฺวา สีสํ ภินฺทิ, ปถวี วิวรํ อทาสิ, อวีจิโต ชาลา อุฏฺฐหิฯ โส ปถวิยา คิลิยมาโน อาจริยสฺส โอวาทํ สริตฺวา ‘‘อิมํ วต การณํ ทิสฺวา ปาราสริยพฺราหฺมโณ มยฺหํ โอวาทมทาสี’’ติ ปริเทวมาโน อิมํ คาถาทฺวยมาห –

๑๔๓. ‘‘อิทํ ตทาจริยวโจ, ปาราสริโย ยทพฺรวิ;
มาสุ ตฺวํ อกริ ปาปํ, ยํ ตฺวํ ปจฺฉา กตํ ตเปฯ

๑๔๔.ยานิ กโรติ ปุริโส, ตานิ อตฺตนิ ปสฺสติ;
กลฺยาณการี กลฺยาณํ, ปาปการี จ ปาปกํ;
ยาทิสํ วปเต พีชํ, ตาทิสํ หรเต ผล''นฺติฯ

ตสฺสโตฺถ – ยํ ปาราสริโย พฺราหฺมโณ อพฺรวิ – ''มาสฺ ตฺวํ ปาปํ อกรี, ยํ กตํ ปจฺฉา ตฺวเญฺญว ตเปยฺยา''ติ, อิทํ ตํ อาจริยสฺส วจนํฯ ยานิ กายวจีมโนทฺวาเรหิ กมฺมานิ ปุริโส กโรติ, เตสํ วิปากํ ปฏิลภโนฺต ตานิเยว อตฺตนิ ปสฺสติฯ กลฺยาณกมฺมการี กลฺยาณํ ผลมนุโภติ, ปาปการี จ ปาปกเมว หีนํ ลามกํ อนิฎฺฐผลํ อนุโภติฯ โลกสฺมิมฺปิ หิ ยาทิสํ วปเต พีชํ, ตาทิสํ หรเต ผลํ, พีชานุรูปํ พีชานุจฺฉวิกเมว ผลํ หรติ คณฺหาติ อนุภวตีติฯ อิติ โส ปริเทวโนฺต ปถวิํ ปวิสิตฺวา อวีจิมหานิรเย นิพฺพตฺติฯ

สตฺถา ''น, ภิกฺขเว, เทวทโตฺต อิทาเนว, ปุเพฺพปิ กกฺขโฬ ผรุโส นิกฺการุณิโกเยวา''ติ วตฺวา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ''ตทา ลุทฺทกปุริโส เทวทโตฺต อโหสิ, ทิสาปาโมโกฺข อาจริโย สาริปุโตฺต, จูฬนนฺทิโย อานโนฺท, มาตา มหาปชาปติโคตมี, มหานนฺทิโย ปน อหเมว อโหสิ''นฺติฯ

จูฬนนฺทิยชาตกวณฺณนา ทุติยาฯ

[๒๒๓] ๓. ปุฎภตฺตชาตกวณฺณนา

นเม นมนฺตสฺส ภเช ภชนฺตนฺติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต เอกํ กุฎุมฺพิกํ อารพฺภ กเถสิฯ สาวตฺถินครวาสี กิเรโก กุฎุมฺพิโก เอเกน ชนปทกุฎุมฺพิเกน สทฺธิํ โวหารํ อกาสิฯ โส อตฺตโน ภริยํ อาทาย ตสฺส ธารณกสฺส สนฺติกํ อคมาสิฯ ธารณโก ''ทาตุํ น สโกฺกมี''ติ น กิญฺจิ อทาสิ, อิตโร กุชฺฌิตฺวา ภตฺตํ อภุญฺชิตฺวาว นิกฺขมิฯ อถ นํ อนฺตรามเคฺค ฉาตชฺฌตฺตํ ทิสฺวา มคฺคปฎิปนฺนา ปุริสา ''ภริยายปิ ทตฺวา ภุญฺชาหี''ติ ภตฺตปุฎํ อทํสุฯ โส ตํ คเหตฺวา ตสฺสา อทาตุกาโม หุตฺวา ''ภเทฺท, อิทํ โจรานํ ติฎฺฐนฎฺฐานํ, ตฺวํ ปุรโต ยาหี''ติ อุโยฺยเชตฺวา สพฺพํ ภตฺตํ ภุญฺชิตฺวา ตุจฺฉปุฎํ ทเสฺสตฺวา ''ภเทฺท, อภตฺตกํ ตุจฺฉปุฎเมว อทํสู''ติ อาหฯ สา เตน เอกเกเนว ภุตฺตภาวํ ญตฺวา โทมนสฺสปฺปตฺตา อโหสิฯ เต อุโภปิ เชตวนปิฎฺฐิวิหาเรน คจฺฉนฺตา ''ปานียํ ปิวิสฺสามา''ติ เชตวนํ ปวิสิํสุฯ

สตฺถาปิ เตสเญฺญว อาคมนํ โอโลเกโนฺต มคฺคํ คเหตฺวา ฐิตลุทฺทโก วิย คนฺธกุฎิฉายาย นิสีทิ, เต สตฺถารํ ทิสฺวา อุปสงฺกมิตฺวา วนฺทิตฺวา นิสีทิํสุฯ สตฺถา เตหิ สทฺธิํ ปฎิสนฺถารํ กตฺวา ''กิํ, อุปาสิเก, อยํ เต ภตฺตา หิตกาโม สเสฺนโห''ติ ปุจฺฉิฯ ''ภเนฺต, อหํ เอตสฺส สเสฺนหา, อยํ ปน มยฺหํ นิเสฺนโห, ติฎฺฐนฺตุ อเญฺญปิ ทิวสา, อเชฺชวสฺส อนฺตรามเคฺค ปุฎภตฺตํ ลภิตฺวา มยฺหํ อทตฺวา อตฺตนาว ภุญฺชี''ติฯ ''อุปาสิเก, นิจฺจกาลมฺปิ ตฺวํ เอตสฺส หิตกามา สเสฺนหา, อยํ ปน นิเสฺนโหวฯ ยทา ปน ปณฺฑิเต นิสฺสาย ตว คุเณ ชานาติ, ตทา เต สพฺพิสฺสริยํ นิยฺยาเทตี''ติ วตฺวา ตาย ยาจิโต อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต อมจฺจกุเล นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปโตฺต ตสฺส อตฺถธมฺมานุสาสโก อโหสิฯ อถ ราชา ''ปทุเพฺภยฺยาปิ เม อย''นฺติ อตฺตโน ปุตฺตํ อาสงฺกโนฺต นีหริฯ โส อตฺตโน ภริยํ คเหตฺวา นครา นิกฺขมฺม เอกสฺมิํ กาสิกคามเก วาสํ กเปฺปสิฯ โส อปรภาเค ปิตุ กาลกตภาวํ สุตฺวา ''กุลสนฺตกํ รชฺชํ คณฺหิสฺสามี''ติ พาราณสิํ ปจฺจาคจฺฉโนฺต อนฺตรามเคฺค ''ภริยายปิ ทตฺวา ภุญฺชาหี''ติ ภตฺตปุฎํ ลภิตฺวา ตสฺสา อทตฺวา สยเมว ตํ ภุญฺชิฯ สา ''กกฺขโฬ วตายํ ปุริโส''ติ โทมนสฺสปฺปตฺตา อโหสิฯ โส พาราณสิยํ รชฺชํ ค

เหตฺวา ตํ อคฺคมเหสิฏฺฐาเน ฐเปตฺวา ‘‘เอตฺตกเมว เอติสฺสา อล’’นฺติ น อญฺญํ สกฺการํ วา สมฺมานํ วา กโรติ, ‘‘กถํ ยาเปสี’’ติปิ นํ น ปุจฺฉติฯ

โพธิสโตฺต จินฺเตสิ – ‘‘อยํ เทวี รโญฺญ พหูปการา สเสฺนหา, ราชา ปเนตํ กิสฺมิญฺจิ น มญฺญติ, สกฺการสมฺมานมสฺสา กาเรสฺสามี’’ติ ตํ อุปสงฺกมิตฺวา อุปจารํ กตฺวา เอกมนฺตํ ฐตฺวา ‘‘กึ, ตาตา’’ติ วุเตฺต ‘‘กถํ สมุฏฺฐาเปตุํ มยํ, เทวิ, ตุเมฺห อุปฏฺฐหาม, กึ นาม มหลฺลกานํ ปิตูนํ วตฺถขณฺฑํ วา ภตฺตปิณฺฑํ วา ทาตุํ น วฏฺฏตี’’ติ อาหฯ ‘‘ตาต, อหํ อตฺตนาว กิญฺจิ น ลภามิ, ตุมฺหากํ กึ ทสฺสามิ, นนุ ลภนกาเล อทาสึ, อิทานิ ปน เม ราชา น กิญฺจิ เทติฯ ติฏฺฐตุ อญฺญํ ทานํ, รชฺชํ คณฺหิตุํ อาคจฺฉโนฺต อนฺตรามเคฺค ภตฺตปุฏํ ลภิตฺวา ภตฺตมตฺตมฺปิ เม อทตฺวา อตฺตนาว ภุญฺชี’’ติฯ ‘‘กึ ปน, อมฺม, รโญฺญ สนฺติเก เอวํ กเถตุํ สกฺขิสฺสถา’’ติ? ‘‘สกฺขิสฺสามิ, ตาตา’’ติฯ ‘‘เตน หิ อเชฺชว มม รโญฺญ สนฺติเก ฐิตกาเล มยิ ปุจฺฉเนฺต เอวํ กเถถ อเชฺชว โว คุณํ ชานาเปสฺสามี’’ติ เอวํ วตฺวา โพธิสโตฺต ปุริมตรํ คนฺตฺวา รโญฺญ สนฺติเก อฏฺฐาสิฯ สาปิ คนฺตฺวา รโญฺญ สมีเป อฏฺฐาสิฯ

อถ นํ โพธิสโตฺต ‘‘อมฺม, ตุเมฺห อติวิย กกฺขฬา, กึ นาม ปิตูนํ วตฺถขณฺฑํ วา ภตฺตปิณฺฑมตฺตํ วา ทาตุํ น วฏฺฏตี’’ติ อาหฯ ‘‘ตาต, อหเมว รโญฺญ สนฺติกา กิญฺจิ น ลภามิ, ตุมฺหากํ กึ ทสฺสามี’’ติ? ‘‘นนุ อคฺคมเหสิฏฺฐานํ เต ลทฺธ’’นฺติ? ‘‘ตาต, กิสฺมิญฺจิ สมฺมาเน อสติ อคฺคมเหสิฏฺฐานํ กึ กริสฺสติ, อิทานิ เม ตุมฺหากํ ราชา กึ ทสฺสติ, โส อนฺตรามเคฺค ภตฺตปุฏํ ลภิตฺวา ตโต กิญฺจิ อทตฺวา สยเมว ภุญฺชี’’ติฯ โพธิสโตฺต ‘‘เอวํ กิร, มหาราชา’’ติ ปุจฺฉิฯ ราชา อธิวาเสสิฯ โพธิสโตฺต ตสฺส อธิวาสนํ วิทิตฺวา ‘‘เตน หิ, อมฺม, รโญฺญ อปฺปิยกาลโต ปฏฺฐาย กึ ตุมฺหากํ อิธ วาเสนฯ โลกสฺมิญฺหิ อปฺปิยสมฺปโยโค จ ทุโกฺข, ตุมฺหากํ อิธ วาเส สติ รโญฺญ อปฺปิยสมฺปโยโคว ทุกฺขํ ภวิสฺสติ, อิเม สตฺตา นาม ภชเนฺต ภชนฺติ, อภชนภาวํ ญตฺวา อญฺญตฺถ คนฺตพฺพํ, มหโนฺต โลกสนฺนิวาโส’’ติ วตฺวา อิมา คาถา อโวจ –

> **๑๔๕.**‘‘นเม นมนฺตสฺส ภเช ภชนฺตํ, กิจฺจานุกุพฺพสฺส กเรยฺย กิจฺจํ;
> นานตฺถกามสฺส กเรยฺย อตฺถํ, อสมฺภชนฺตมฺปิ น สมฺภเชยฺยฯ
>
> **๑๔๖.**‘‘จเช จชนฺตํ วนถํ น กยิรา, อเปตจิเตฺตน น สมฺภเชยฺย;
> ทิโช ทุมํ ขีณผลนฺติ ญตฺวา, อญฺญํ สเมเกฺขยฺย มหา หิ โลโก’’ติฯ

ตตฺถ **นเม นมนฺตสฺส ภเช ภชนฺต**นฺติ โย อตฺตโน นมติ, ตเสฺสว ปฏินเมยฺยฯ โย จ ภชติ, ตเมว ภเชยฺยฯ **กิจฺจานุกุพฺพสฺส กเรยฺย กิจฺจ**นฺติ อตฺตโน อุปฺปนฺนกิจฺจํ อนุกุพฺพนฺตเสฺสว ตสฺสปิ อุปฺปนฺนกิจฺจํ ปฏิกเรยฺยฯ **จเช จชนฺตํ วนถํ น กยิรา**ติ อตฺตานํ ชหนฺตํ ชเหเยฺยว, ตสฺมึ ตณฺหาสงฺขาตํ วนถํ น กเรยฺยฯ **อเปตจิเตฺตนา**ติ วิคตจิเตฺตน วิปลฺลตฺถจิเตฺตนฯ **น สมฺภเชยฺยา**ติ ตถารูเปน สทฺธึ น สมาคเจฺฉยฺยฯ **ทิโช ทุม**นฺติ ยถา สกุโณ ปุเพฺพ ผลิตมฺปิ รุกฺขํ ผเล ขีเณ ‘‘ขีณผโล อย’’นฺติ ญตฺวา ตํ ฉเฑฺฑตฺวา อญฺญํ สเมกฺขติ ปริเยสติ, เอวํ อญฺญํ สเมเกฺขยฺยฯ มหา หิ เอส โลโก, อถ ตุเมฺห สเสฺนหํ เอกํ ปุริสํ ลภิสฺสถาติฯ

ตํ สุตฺวา พาราณสิราชา เทวิยา สพฺพิสฺสริยํ อทาสิฯ ตโต ปฏฺฐาย สมคฺคา สโมฺมทมานา วสึสุฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ, สจฺจปริโยสาเน เทฺว ชยมฺปติกา โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหึสุฯ ‘‘ตทา ชยมฺปติกา อิเม เทฺว ชยมฺปติกา อเหสุํ,

ปณฺฑิตามจฺจ ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

ปฎฺภตฺตชาตกวณฺณนา ตติยาฯ

[๒๒๔] ๔. กุมฺภิลชาตกวณฺณนา

ยเสฺสเต จตฺโร ธมฺมาติ อิทํ สตฺถา เวฬุวเน วิหรนฺโต เทวทตฺตํ อารพฺภ กเถสิฯ

๑๔๗.‘‘ยเสฺสเต จตฺโร ธมฺมา, วานรินฺท ยถา ตว;
สจฺจํ ธมฺโม ธิติ จาโค, ทิฎฺฐํ โส อติวตฺตติฯ

๑๔๘.‘‘ยสฺส เจเต น วิชฺชนฺติ, คุณา ปรมภทฺทกา;
สจฺจํ ธมฺโม ธิติ จาโค, ทิฎฺฐํ โส นาติวตฺตตี’’ติฯ

ตตฺถ **คุณา ปรมภทฺทกา**ติ ยสฺส เอเต ปรมภทฺทกา จตฺตาโร ราสเฎฺฐน ปิณฺฑเฎฺฐน คุณา น วิชฺชนฺติ, โส ปจฺจามิตฺตํ อติกฺกมิตุํ น สโกฺกตีติฯ เสสเมตฺถ สพฺพํ เหฎฺฐา กุมฺภิลชาตเก วุตฺตนยเมว สทฺธึ สโมธาเนนาติฯ

กุมฺภิลชาตกวณฺณนา จตุตฺถาฯ

[๒๒๕] ๕. ขนฺติวณฺณชาตกวณฺณนา

อตฺถิ เม ปุริโส, เทวาติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต โกสลราชานํ อารพฺภ กเถสิฯ ตสฺส กิเรโก พหูปกาโร อมโจฺจ อเนฺตปุเร ปทุสฺสิฯ ราชา ‘‘อุปการโก เม’’ติ ญตฺวาปิ อธิวาเสตฺวา สตฺถุ อาโรเจสิฯ สตฺถา ‘‘โปราณกราชาโนปิ, มหาราช, เอวํ อธิวาเสสุํเยวา’’ติ วตฺวา เตน ยาจิโต อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต เอโก อมโจฺจ ตสฺส อเนฺตปุเร ปทุสฺสิ, อมจฺจสฺสาปิ เสวโก ตสฺส เคเห ปทุสฺสิฯ โส ตสฺส อปราธํ อธิวาเสตุํ อสโกฺกโนฺต ตํ อาทาย รโญฺญ สนฺติกํ คนฺตฺวา ‘‘เทว, เอโก เม อุปฎฺฐาโก สพฺพกิจฺจการโก , โส มยฺหํ เคเห ปทุสฺสิ, ตสฺส กึ กาตุํ วฎฺฎตี’’ติ ปุจฺฉโนฺต ปฐมํ คาถมาห –

๑๔๙.‘‘อตฺถิ เม ปุริโส เทว, สพฺพกิเจฺจสุ พฺยาวโฎ;
ตสฺส เจโกปราธตฺถิ, ตตฺถ ตฺวํ กินฺติ มญฺญสี’’ติฯ

ตตฺถ **ตสฺส เจโกปราธตฺถี**ติ ตสฺส จ ปุริสสฺส เอโก อปราโธ อตฺถิฯ **ตตฺถ ตฺวํ กินฺติ มญฺญสี**ติ ตตฺถ ตสฺส ปุริสสฺส อปราเธ ตฺวํ ‘‘กึ กาตพฺพ’’นฺติ มญฺญสิ, ยถา เต จิตฺตํ อุปฺปชฺชติ, ตทนุรูปมสฺส ทณฺฑํ ปเณหีติ ทีเปติฯ

ตํ สุตฺวา ราชา ทุติยํ คาถมาห –

๑๕๐.‘‘อมฺหากมฺปตฺถิ ปุริโส, เอทิโส อิธ วิชฺชติ;
ทุลฺลโภ องฺคสมฺปโนฺน, ขนฺติรสฺมาก รุจฺจตี’’ติฯ

ตสฺสโตฺถ – อมฺหากมฺปิ ราชูนํ สตํ เอทิโส พหูปกาโร อคาเร ทุสฺสนกปุริโส อตฺถิ, โส จ โข อิธ วิชฺชติ, อิทานิปิ อิเธว สํวิชฺชติ, มยํ ราชาโนปิ สมานา ตสฺส พหูปการตํ สนฺธาย อธิวาเสม, ตุยฺหํ ปน อรโญฺญปิ สโต อธิวาสนภาโร ชาโตฯ องฺคสมฺปโนฺน หิ สเพฺพหิ คุณโกฎฺฐา

เสหิ สมนฺนาคโต ปุริโส นาม ทุลฺลโภ, เตน การเณน อสฺมากํ เอวรูเปสุ ฐาเนสุ อธิวาสนขนฺติเยว รุจฺจตีติฯ

อมโจฺจ อตฺตานํ สนฺธาย รโญฺญ วุตฺตภาวํ ญตฺวา ตโต ปฏฺฐาย อเนฺตปุเร ปทุสฺสิตุํ น วิสหิ, โสปิสฺส เสวโก รโญฺญ อาโรจิตภาวํ ญตฺวา ตโต ปฏฺฐาย ตํ กมฺมํ กาตุํ น วิสหิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา อหเมว พาราณสิราชา อโหสิ’’นฺติฯ โสปิ อมโจฺจ รโญฺญ สตฺถุ กถิตภาวํ ญตฺวา ตโต ปฏฺฐาย ตํ กมฺมํ กาตุํ นาสกฺขีติฯ

ขนฺติวณฺณชาตกวณฺณนา ปญฺจมาฯ

[๒๒๖] ๖. โกสิยชาตกวณฺณนา

กาเล นิกฺขมนา สาธูติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต โกสลราชานํ อารพฺภ กเถสิฯ โกสลราชา ปจฺจนฺตวูปสมนตฺถาย อกาเล นิกฺขมิฯ วตฺถุ เหฏฺฐา วุตฺตนยเมวฯ

สตฺถา ปน อตีตํ อาหริตฺวา อาห – ‘‘มหาราช, อตีเต พาราณสิราชา อกาเล นิกฺขมิตฺวา อุยฺยาเน ขนฺธาวารํ นิเวสยิฯ ตสฺมิํ กาเล เอโก อุลูกสกุโณ เวฬุคุมฺพํ ปวิสิตฺวา นิลียิฯ กากเสนา อาคนฺตฺวา ‘นิกฺขนฺตเมว ตํ คณฺหิสฺสามา’’’ติ ปริวาเรสิฯ โส สูริยตฺถงฺคมนํ อโนโลเกตฺวา อกาเลเยว นิกฺขมิตฺวา ปลายิตุํ อารภิฯ อถ นํ กากา ปริวาเรตฺวา ตุเณฺฑหิ โกเฏฺฏนฺตา ปริปาเตสุํฯ ราชา โพธิสตฺตํ อามเนฺตตฺวา ‘‘กิํ นุ โข, ปณฺฑิต, อิเม กากา โกสิยํ ปริปาเตนฺตี’’ติ ปุจฺฉิฯ โพธิสโตฺต ‘‘อกาเล, มหาราช, อตฺตโน วสนฏฺฐานา นิกฺขมนฺตา เอวรูปํ ทุกฺขํ ปฏิลภนฺติเยว, ตสฺมา อกาเล อตฺตโน วสนฏฺฐานา นิกฺขมิตุํ น วฏฺฏตี’’ติ อิมมตฺถํ ปกาเสโนฺต อิมํ คาถาทฺวยมาห –

๑๕๑. ‘‘กาเล นิกฺขมนา สาธุ, นากาเล สาธุ นิกฺขโม;
อกาเลน หิ นิกฺขมฺม, เอกกมฺปิ พหุชฺชโน;
น กิญฺจิ อตฺถํ โชเตติ, ธงฺกเสนาว โกสิยํฯ

๑๕๒. ‘‘ธีโร จ วิธิวิธานญฺญู, ปเรสํ วิวรานุคู;
สพฺพามิเตฺต วสีกตฺวา, โกสิโยว สุขี สิยา’’ติฯ

ตตฺถ **กาเล นิกฺขมนา สาธูติ**, มหาราช, นิกฺขมนา นาม นิกฺขมนํ วา ปรกฺกมนํ วา ยุตฺตปยุตฺตกาเล สาธุฯ **นากาเล สาธุ นิกฺขโมติ** อกาเล ปน อตฺตโน วสนฏฺฐานโต อญฺญตฺถ คนฺตุํ นิกฺขโม นาม นิกฺขมนํ วา ปรกฺกมนํ วา น สาธุฯ **‘‘อกาเลน หี’’**ติอาทีสุ จตูสุ ปเทสุ ปฐเมน สทฺธิํ ตติยํ, ทุติเยน จตุตฺถํ โยเชตฺวา เอวํ อโตฺถ เวทิตโพฺพฯ อตฺตโน วสนฏฺฐานโต หิ โกจิ ปุริโส อกาเลน นิกฺขมิตฺวา วา ปรกฺกมิตฺวา วา **น กิญฺจิ อตฺถํ โชเตติ,** อตฺตโน อปฺปมตฺตกมฺปิ วุฑฺฒิํ อุปฺปาเทตุํ น สโกฺกติ, อถ โข **เอกกมฺปิ พหุชฺชโน** พหุปิ โส ปจฺจตฺถิกชโน เอตํ อกาเล นิกฺขมนฺตํ วา ปรกฺกมนฺตํ วา เอกกํ ปริวาเรตฺวา มหาวินาสํ ปาเปติฯ ตตฺรายํ อุปมา – **ธงฺกเสนาว โกสิยํ,** ยถา อยํ ธงฺกเสนา อิมํ อกาเล นิกฺขมนฺตญฺจ ปรกฺกมนฺตญฺจ โกสิยํ ตุเณฺฑหิ วิตุทนฺติ มหาวินาสํ ปาเปนฺติ, ตถา ตสฺมา ติรจฺฉานคเต อาทิํ กตฺวา เกนจิ อกาเล อตฺตโน วสนฏฺฐานโต น นิกฺขมิตพฺพํ น ปรกฺกมิตพฺพนฺติฯ

ทุติยคาถาย **ธีโร**ติ ปณฺฑิโตฯ **วิธี**ติ โปราณกปณฺฑิเตหิ ฐปิตปเวณีฯ **วิธาน**นฺติ โกฏฺฐาโส วา สํวิทหนํ วาฯ **วิวรานุคู**ติ วิวรํ อนุคจฺฉนฺโต ชานนฺโตฯ **สพฺพามิเตฺต**ติ สเพฺพ อมิเตฺตฯ **วสีกตฺวา**ติ อตฺตโน วเส กตฺวาฯ **โกสิโยวา**ติ อิมมฺหา พาลโกสิยา อโญฺญ ปณฺฑิตโกสิโย วิยฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – โย จ โข ปณฺฑิโต ‘‘อิมสฺมิํ กาเล นิกฺขมิตพฺพํ ปรกฺกมิตพฺพํ, อิมสฺมิํ น นิกฺขมิตพฺพํ น ปรกฺกมิตพฺพ’’นฺติ โปราณกปณฺฑิเตหิ ฐปิตสฺส ปเวณิสงฺขาตสฺส วิธิโน โกฏฺฐาสสงฺขาตํ วิธานํ วา ตสฺส วา วิธิโน วิธานํ สํวิทหนํ อนุฏฺฐานํ ชานาติ, โส วิธิวิธานญฺญู ปเรสํ อตฺตโน ปจฺจามิตฺตานํ วิวรํ ญตฺวา ยถา นาม ปณฺฑิโต โกสิโย รตฺติสงฺขาเต อตฺตโน กาเล นิกฺขมิตฺวา จ ปรกฺกมิตฺวา จ ตตฺถ ตตฺถ สยิตานเญฺญว กากานํ สีสานิ ฉินฺทมาโน เต สเพฺพ อมิเตฺต วสีกตฺวา สุขี สิยา, เอวํ ธีโรปิ กาเล นิกฺขมิตฺวา ปรกฺกมิตฺวา อตฺตโน ปจฺจามิเตฺต วสีกตฺวา สุขี นิทฺทุกฺโข ภเวยฺยาติฯ ราชา โพธิสตฺตสฺส วจนํ สุตฺวา นิวตฺติฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา ราชา อานโนฺท อโหสิ, ปณฺฑิตามโจฺจ ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

โกสิยชาตกวณฺณนา ฉฏฺฐาฯ

[๒๒๗] ๗. คูถปาณชาตกวณฺณนา

สูโร สูเรน สงฺคมฺมาติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต อญฺญตรํ ภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิฯ ตสฺมิํ กิร กาเล เชตวนโต ติคาวุตฑฺฒโยชนมเตฺต เอโก นิคมคาโม, ตตฺถ พหูนิ สลากภตฺตปกฺขิยภตฺตานิ อตฺถิฯ ตเตฺรโก ปญฺหปุจฺฉโก โกโณฺฑ วสติฯ โส สลากภตฺตปกฺขิยภตฺตานํ อตฺถาย อาคเต ทหเร จ สามเณเร จ ‘‘เก ขาทนฺติ, เก ปิวนฺติ, เก ภุญฺชนฺตี’’ติ ปญฺหํ ปุจฺฉิตฺวา กเถตุํ อสโกฺกเนฺต ลชฺชาเปสิฯ เต ตสฺส ภเยน สลากภตฺตปกฺขิยภตฺตตฺถาย ตํ คามํ น คจฺฉนฺติฯ อเถกทิวสํ เอโก ภิกฺขุ สลากคฺคํ คนฺตฺวา ‘‘ภเนฺต, อสุกคาเม สลากภตฺตํ วา ปกฺขิยภตฺตํ วา อตฺถี’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อตฺถาวุโส, ตตฺถ ปเนโก โกโณฺฑ ปญฺหํ ปุจฺฉติ, ตํ กเถตุํ อสโกฺกเนฺต อโกฺกสติ ปริภาสติ, ตสฺส ภเยน โกจิ คนฺตุํ น สโกฺกตี’’ติ วุเตฺต ‘‘ภเนฺต, ตตฺถ ภตฺตานิ มยฺหํ ปาเปถ, อหํ ตํ ทเมตฺวา นิพฺพิเสวนํ กตฺวา ตโต ปฏฺฐาย ตุเมฺห ทิสฺวา ปลายนกํ กริสฺสามี’’ติ อาหฯ ภิกฺขู ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา ตสฺส ตตฺถ ภตฺตานิ ปาเปสุํฯ

โส ตตฺถ คนฺตฺวา คามทฺวาเร จีวรํ ปารุปิฯ ตํ ทิสฺวา โกโณฺฑ จณฺฑเมณฺฑโก วิย เวเคน อุปคนฺตฺวา ‘‘ปญฺหํ เม, สมณ, กเถหี’’ติ อาหฯ ‘‘อุปาสก, คาเม จริตฺวา ยาคุํ อาทาย อาสนสาลํ ตาว เม อาคนฺตุํ เทหี’’ติฯ โส ยาคุํ อาทาย อาสนสาลํ อาคเตปิ ตสฺมิํ ตเถว อาหฯ โสปิ นํ ภิกฺขุ ‘‘ยาคุํ ตาว เม ปาตุํ เทหิ, อาสนสาลํ ตาว สมฺมชฺชิตุํ เทหิ, สลากภตฺตํ ตาว เม อาหริตุํ เทหี’’ติ วตฺวา สลากภตฺตํ อาหริตฺวา ตเมว ปตฺตํ คาหาเปตฺวา ‘‘เอหิ, ปญฺหํ เต กเถสฺสามี’’ติ พหิคามํ เนตฺวา จีวรํ สํหริตฺวา อํเส ฐเปตฺวา ตสฺส หตฺถโต ปตฺตํ คเหตฺวา อฏฺฐาสิฯ ตตฺราปิ นํ โส ‘‘สมณ, ปญฺหํ เม กเถหี’’ติ อาหฯ อถ นํ ‘‘กเถมิ เต ปญฺห’’นฺติ เอกปฺปหาเรเนว ปาเตตฺวา อฏฺฐีนิ สํจุเณฺณโนฺต วิย โปเถตฺวา คูถํ มุเข ปกฺขิปิตฺวา ‘‘อิโต ทานิ ปฏฺฐาย อิมํ คามํ อาคตํ กญฺจิ ภิกฺขุํ ปญฺหํ ปุจฺฉิตกาเล ชานิสฺสามี’’ติ สนฺตเชฺชตฺวา ปกฺกามิฯ โส ตโต ปฏฺฐาย ภิกฺขู ทิสฺวาว ปลายติฯ อปรภาเค ตสฺส ภิกฺขุโน สา กิริยา ภิกฺขุสเงฺฆ ปากฏา ชาตาฯ อเถกทิวสํ ธมฺมสภายํ ภิกฺขู กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ – ‘‘อาวุโส, อสุกภิกฺขุ กิร โกณฺฑสฺส มุเข คูถํ ปกฺขิปิตฺวา คโต’’ติฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุเตฺต ‘‘น, ภิกฺขเว, โส ภิกฺขุ อิทาเนว ตํ มีเฬฺหน อาสาเทติ, ปุเพฺพปิ อาสาเทสิเยวา’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต องฺคมคธวาสิโน อญฺญมญฺญสฺส รฏฺฐํ คจฺฉนฺตา เอกทิวสํ ทฺวินฺนํ รฏฺฐานํ สีมนฺตเร เอกํ สรํ นิสฺสาย วสิตฺวา สุรํ ปิวิตฺวา มจฺฉมํสํ ขาทิตฺวา ปาโตว ยานานิ โยเชตฺวา ปกฺกมึสุฯ เตสํ คตกาเล เอโก คูถขาทโก ปาณโก คูถคเนฺธน อาคนฺตฺวา เตสํ ปีตฏฺฐาเน ฉฑฺฑิตํ สุรํ ทิสฺวา ปิปาสาย ปิวิตฺวา มโตฺต หุตฺวา คูถปุญฺชํ อภิรุหิ, อลฺลคูถํ ตสฺมึ อารุเฬฺห โถกํ โอนมิฯ โส ‘‘ปถวี มํ ธาเรตุํ น สโกฺกตี’’ติ วิรวิฯ ตสฺมิเญฺญว ขเณ เอโก มตฺตวรวารโณ ตํ ปเทสํ ปตฺวา คูถคนฺธํ ฆายิตฺวา ชิคุจฺฉโนฺต ปฏิกฺกมิฯ โส ตํ ทิสฺวา ‘‘เอส มม ภเยน ปลายตี’’ติ สญฺญี หุตฺวา ‘‘อิมินา เม สทฺธึ สงฺคามํ กาตุํ วฏฺฏตี’’ติ ตํ อวฺหยโนฺต ปฐมํ คาถมาห –

๑๕๓. ‘‘สูโร สูเรน สงฺคมฺม, วิกฺกเนฺตน ปหารินา;
เอหิ นาค นิวตฺตสฺสุ, กึ นุ ภีโต ปลายสิ;
ปสฺสนฺตุ องฺคมคธา, มม ตุยฺหญฺจ วิกฺกม’’นฺติฯ

ตสฺสโตฺถ – ตฺวํ สูโร มยา สูเรน สทฺธึ สมาคนฺตฺวา วีริยวิกฺกเมน วิกฺกเนฺตน ปหารทาน สมตฺถตาย ปหารินา กึการณา อสงฺคาเมตฺวาว คจฺฉสิ, นนุ นาม เอกสมฺปหาโรปิ ทาตโพฺพ สิยา, ตสฺมา เอหิ นาค นิวตฺตสฺสุ, เอตฺตเกเนว มรณภยตชฺชิโต หุตฺวา กึ นุ ภีโต ปลายสิ, อิเม อิมํ สีมํ อนฺตรํ กตฺวา วสนฺตา ปสฺสนฺตุ, องฺคมคธา มม ตุยฺหญฺจ วิกฺกมํ อุภินฺนมฺปิ อมฺหากํ ปรกฺกมํ ปสฺสนฺตูติฯ

โส หตฺถี กณฺณํ ทตฺวา ตสฺส วจนํ สุตฺวา นิวตฺติตฺวา ตสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา ตํ อปสาเทโนฺต ทุติยํ คาถมาห –

๑๕๔. ‘‘น ตํ ปาทา วธิสฺสามิ, น ทเนฺตหิ น โสณฺฑิยา;
มีเฬฺหน ตํ วธิสฺสามิ, ปูติ หญฺญตุ ปูตินา’’ติฯ

ตสฺสโตฺถ – น ตํ ปาทาทีหิ วธิสฺสามิ, ตุยฺหํ ปน อนุจฺฉวิเกน มีเฬฺหน ตํ วธิสฺสามีติฯ

เอวญฺจ ปน วตฺวา ‘‘ปูติคูถปาณโก ปูตินาว หญฺญตู’’ติ ตสฺส มตฺถเก มหนฺตํ ลณฺฑํ ปาเตตฺวา อุทกํ วิสฺสเชฺชตฺวา ตเตฺถว ตํ ชีวิตกฺขยํ ปาเปตฺวา โกญฺจนาทํ นทโนฺต อรญฺญเมว ปาวิสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา คูถปาณโก โกโณฺฑ อโหสิ, วารโณ โส ภิกฺขุ, ตํ การณํ ปจฺจกฺขโต ทิสฺวา ตสฺมึ วนสเณฺฑ นิวุตฺถเทวตา ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

คูถปาณชาตกวณฺณนา สตฺตมาฯ

[๒๒๘] ๘. กามนีตชาตกวณฺณนา

ตโย คิรินฺติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต กามนีตพฺราหฺมณํ นาม อารพฺภ กเถสิฯ วตฺถุ ปจฺจุปฺปนฺนญฺจ อตีตญฺจ ทฺวาทสกนิปาเต **กามชาตเก** (ชา. ๑.๑๒.๓๗ อาทโย) อาวิภวิสฺสติฯ เตสุ ปน ทฺวีสุ ราชปุเตฺตสุ เชฏฺฐโก อาคนฺตฺวา พาราณสิยํ ราชา อโหสิ, กนิโฏฺฐ อุปราชาฯ เตสุ ราชา วตฺถุกามกิเลสกาเมสุ อติโตฺต ธนโลโล อโหสิฯ ตทา โพธิสโตฺต สโกฺก เทวราชา หุตฺวา ชมฺพุทีปํ โอโลเกโนฺต ตสฺส รโญฺญ ทฺวีสุปิ กาเมสุ อติตฺตภาวํ ญตฺวา ‘‘อิมํ ราชานํ นิคฺคณฺหิตฺวา ลชฺชาเปสฺสามี’’ติ พฺราหฺมณมาณววเณฺณน อาคนฺตฺวา ราชานํ ปสฺสิ, รญฺญา จ ‘‘เกนเตฺถน อาคโตสิ มาณวา’’ติ วุเตฺต ‘‘อหํ, มหาราช, ตีณิ นครานิ ปสฺสามิ เขมา

นิ สุภิกฺขานิ ปหูตหตฺถิอสฺสรถปตฺตีนิ หิรญฺญสุวณฺณาลงฺการภริตานิ, สกฺกา จ ปน ตานิ อปฺป เกเนว พเลน คณฺหิตุํ, อหํ เต ตานิ คเหตฺวา ทาตุํ อาคโต''ติ อาหฯ ''กทา คจฺฉาม, มาณ วา''ติ วุตฺเต ''เสฺว มหาราชา''ติฯ ''เตน หิ คจฺฉ, ปาโตว อาคเจฺฉยฺยาสี''ติฯ ''สาธุ, มหาราช, เวเคน พลํ สเชฺชหี''ติ วตฺวา สโกฺก สกฏฺฐานเมว คโตฯ

ราชา ปุนทิวเส เภรึ จราเปตฺวา พลสชฺชํ กาเรตฺวา อมเจฺจ ปโกฺกสาเปตฺวา หิโยฺย เอโก พฺราหฺมณมาณโว ''อุตฺตรปญฺจาเล อินฺทปเตฺต เกกเกติ อิเมสุ ตีสุ นคเรสุ รชฺชํ คเหตฺวา ทสฺ สามี''ติ อาห, ตํ มาณวํ อาทาย ตีสุ นคเรสุ รชฺชํ คณฺหิสฺสาม, เวเคน นํ ปโกฺกสถาติฯ ''กตฺถสฺส, เทว, นิวาโส ทาปิโต''ติ? ''น เม ตสฺส นิวาสเคหํ ทาปิต''นฺติฯ ''นิวาสปริพฺพโย ปน ทิโนฺน''ติ? ''โสปิ น ทิโนฺน''ติฯ อถ ''กหํ นํ ปสฺสิสฺสามา''ติ? ''นครวีถีสุ โอโลเกถา''ติฯ เต โอโลเกนฺตา อทิสฺวา ''น ปสฺสาม, มหาราชา''ติ อาหํสุฯ รโญฺญ มาณวํ อปสฺสนฺตสฺส ''เอวํ มหนฺตา นาม อิสฺสริยา ปริหีโนมฺหี''ติ มหาโสโก อุทปาทิ, หทยวตฺถุ อุณฺหํ อโหสิ, วตฺถุโลหิตํ กุปฺปิ, โลหิตปกฺขนฺทิกา อุทปาทิ, เวชฺชา ติกิจฺฉิตุํ นาสกฺขิํสุฯ

ตโต ตีหจตูหจฺจเยน สโกฺก อาวชฺชมาโน ตสฺส ตํ อาพาธํ ญตฺวา ''ติกิจฺฉิสฺสามิ น''นฺติ พฺราหฺมณวเณฺณน อาคนฺตฺวา ทฺวาเร ฐตฺวา ''เวชฺชพฺราหฺมโณ ตุมฺหากํ ติกิจฺฉนตฺถาย อาค โต''ติ อาโรจาเปสิฯ ราชา ตํ สุตฺวา ''มหนฺตมหนฺตา ราชเวชฺชา มํ ติกิจฺฉิตุํ นาสกฺขิํสุ, ปริพฺพ ยมสฺส ทาเปตฺวา อุโยฺยเชถา''ติ อาหฯ สโกฺก ตํ สุตฺวา ''มยฺหํ เนว นิวาสปริพฺพเยน อโตฺถ, เวชฺชลาภมฺปิ น คณฺหิสฺสามิ, ติกิจฺฉิสฺสามิ นํ, ปุน ราชา มํ ปสฺสตู''ติ อาหฯ ราชา ตํ สุตฺวา ''เตน หิ อาคจฺฉตู''ติ อาหฯ สโกฺก ปวิสิตฺวา ชยาเปตฺวา เอกมนฺตํ อฏฺฐาสิ, ราชา ''ตฺวํ มํ ติ กิจฺฉสี''ติ อาหฯ ''อาม, เทวา''ติฯ ''เตน หิ ติกิจฺฉสฺสู''ติฯ ''สาธุ, มหาราช, พฺยาธิโน เม ลกฺขณํ กเถถ, เกน การเณน อุปฺปโนฺน, กิํ ขาทิตํ วา ปีตํ วา นิสฺสาย, อุทาหุ ทิฏฺฐํ วา สุตํ วา''ติ? ''ตาต, มยฺหํ พฺยาธิ สุตํ นิสฺสาย อุปฺปโนฺน''ติฯ ''กิํ เต สุต''นฺติฯ ''ตาต เอโก มาณโว อาคนฺตฺวา มยฺหํ 'ตีสุ นคเรสุ รชฺชํ คณฺหิตฺวา ทสฺสามี'ติ อาห, อหํ ตสฺส นิวาสฏฺฐานํ วา นิวาส ปริพฺพยํ วา น ทาเปสิํ, โส มยฺหํ กุชฺฌิตฺวา อญฺญสฺส รโญฺญ สนฺติกํ คโต ภวิสฺสติฯ อถ เม 'เอวํ มหนฺตา นาม อิสฺสริยา ปริหีโนมฺหี'ติ จิเนฺตนฺตสฺส อยํ พฺยาธิ อุปฺปโนฺนฯ สเจ สโกฺกสิ ตฺวํ เม กามจิตฺตํ นิสฺสาย อุปฺปนฺนํ พฺยาธิํ ติกิจฺฉิตุํ, ติกิจฺฉาหี''ติ เอตมตฺถํ ปกาเสโนฺต ปฐมํ คาถมาห –

๑๕๕.''ตโย คิริํ อนฺตรํ กามยามิ, ปญฺจาลา กุรุโย เกกเก จ;
ตตุตฺตริํ พฺราหฺมณ กามยามิ, ติกิจฺฉ มํ พฺราหฺมณ กามนีต''นฺติฯ

ตตฺถ **ตโย คิริ**นฺติ ตโย คิรี, อยเมว วา ปาโฐฯ ยถา ''สุทสฺสนสฺส คิริโน, ทฺวารเณฺหตํ ปกาสตี''ติ เอตฺถ สุทสฺสนํ เทวนครํ ยุชฺฌิตฺวา ทุคฺคณฺหตาย ทุจฺจลนตาย ''สุทสฺสนคิรี''ติ วุตฺตํ, เอวมิธาปิ ตีณิ นครานิ ''ตโย คิริ''นฺติ อธิเปฺปตานิฯ ตสฺมา อยเมตฺถ อโตฺถ – ตีณิ จ นครานิ เตสญฺจ อนฺตรํ ติวิธมฺปิ รฏฺฐํ กามยามิฯ ''ปญฺจาลา กุรุโย เกกเก จา''ติ อิมานิ เตสํ รฏฺฐานํ นามานิฯ เตสุ **ปญฺจาลา**ติ อุตฺตรปญฺจาลา, ตตฺถ กปิลํ นาม นครํฯ **กุรุโย**ติ กุรุรฏฺฐํ, ตตฺถ อินฺทปตฺตํ นาม นครํฯ **เกกเก จา**ติ ปจฺจเตฺต อุปโยควจนํ, เตน เกกกรฏฺฐํ ทเสฺสติฯ ตตฺถ เกกกราชธานีเยว นครํฯ **ตตุตฺตริ**นฺติ ตํ อหํ อิโต ปฏฺฐิลทฺธา พาราณสิรชฺชา ตตุตฺตริํ ติวิธํ รชฺชํ กามยามิฯ **ติกิจฺฉ มํ, พฺราหฺมณ, กามนีต**นฺติ อิเมหิ วตฺถุกาเมหิ จ กิเลสกาเมหิ จ นีตํ หตํ ปหตํ สเจ สโกฺกสิ, ติกิจฺฉ มํ พฺราหฺมณาติฯ

อถ นํ สโกฺก ‘‘มหาราช, ตฺวํ มูโลสธาทีหิ อเตกิจฺโฉฯ ญาโณสเธเนว ติกิจฺฉิตพฺโพ’’ติ วตฺวา ทุติยํ คาถมาห –

๑๕๖.‘‘กณฺหาหิทฏฺฐสฺส กโรนฺติ เหเก, อมนุสฺสปวิฏฺฐสฺส กโรนฺติ ปณฺฑิตา;
น กามนีตสฺส กโรติ โกจิ, โอกฺกนฺตสุกฺกสฺส หิ กา ติกิจฺฉา’’ติฯ

ตตฺถ **กณฺหาหิทฏฺฐสฺส กโรนฺติ เหเก**ติ เอกเจฺจ หิ ติกิจฺฉกา โฆรวิเสน กาฬสเปฺปน ทฏฺฐสฺส มเนฺตหิ เจว โอสเธหิ จ ติกิจฺฉํ กโรนฺติฯ **อมนุสฺสปวิฏฺฐสฺส กโรนฺติ ปณฺฑิตา**ติ อปเร ปณฺฑิตา ภูตเวชฺชา ภูตยกฺขาทีหิ อมนุเสฺสหิ ปวิฏฺฐสฺส อภิภูตสฺส คหิตสฺส พลิกมฺม ปริตฺตกรณโอสธปริภาวิตาทีหิ ติกิจฺฉํ กโรนฺติฯ **น กามนีตสฺส กโรติ โกจี**ติ กาเมหิ ปน นีตสฺส กามวสิกสฺส ปุคฺคลสฺส อญฺญตฺร ปณฺฑิเตหิ อโญฺญ โกจิ ติกิจฺฉํ น กโรติ, กโรโนฺตปิ กาตุํ สมโตฺถ นาม นตฺถิฯ กึการณา? **โอกฺกนฺตสุกฺกสฺส หิ กา ติกิจฺฉา**ติ, โอกฺกนฺตสุกฺกสฺส อวกฺกนฺตสฺส กุสลธมฺมมริยาทํ อติกฺกนฺตสฺส อกุสลธเมฺม ปติฏฺฐิตสฺส ปุคฺคลสฺส มโนฺตสธาทีหิ กา นาม ติกิจฺฉา, น สกฺกา โอสเธหิ ติกิจฺฉิตุนฺติฯ

อิติสฺส มหาสโตฺต อิมํ การณํ ทเสฺสตฺวา อุตฺตริ เอวมาห – ‘‘มหาราช, สเจ ตฺวํ ตานิ ตีณิ รชฺชานิ ลจฺฉสิ, อปิ นุ โข อิเมสุ จตูสุ นคเรสุ รชฺชํ กโรโนฺต เอกปฺปหาเรเนว จตฺตาริ สาฏกยุคานิ ปริทเหยฺยาสิ, จตูสุ วา สุวณฺณปาตีสุ ภุเญฺชยฺยาสิ, จตูสุ วา สยเนสุ สเยยฺยาสิ, มหาราช, ตณฺหาวสิเกน นาม ภวิตุํ น วฏฺฏติ, ตณฺหา หิ นาเมสา วิปตฺติมูลาฯ สา วฑฺฒมานา โย ตํ วเฑฺฒติ, ตํ ปุคฺคลํ อฏฺฐสุ มหานิรเยสุ โสฬสสุ อุสฺสทนิรเยสุ นานปฺปการเภเทสุ จ อวเสเสสุ อปาเยสุ ขิปตี’’ติฯ เอวํ ราชานํ นิรยาทิภเยน ตเชฺชตฺวา มหาสโตฺต ธมฺมํ เทเสสิฯ ราชาปิสฺส ธมฺมํ สุตฺวา วิคตโสโก หุตฺวา ตาวเทว นิพฺยาธิตํ ปาปุณิ ฯ สโกฺกปิสฺส โอวาทํ ทตฺวา สีเลสุ ปติฏฺฐาเปตฺวา เทวโลกเมว คโตฯ โสปิ ตโต ปฏฺฐาย ทานาทีนิ ปุญฺญานิ กตฺวา ยถากมฺมํ คโตฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา ราชา กามนีตพฺราหฺมโณ อโหสิ, สโกฺก ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

กามนีตชาตกวณฺณนา อฏฺฐมาฯ

[๒๒๙] ๙. ปลายิตชาตกวณฺณนา

คชคฺคเมเฆหีติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต ปลายิตปริพฺพาชกํ อารพฺภ กเถสิฯ โส กิร วาทตฺถาย สกลชมฺพุทีปํ วิจริตฺวา กญฺจิ ปฏิวาทึ อลภิตฺวา อนุปุเพฺพน สาวตฺถึ คนฺตฺวา ‘‘อตฺถิ นุ โข โกจิ มยา สทฺธึ วาทํ กาตุํ สมโตฺถ’’ติ มนุเสฺส ปุจฺฉิฯ มนุสฺสา ‘‘ตาทิสานํ สหเสฺสนปิ สทฺธึ วาทํ กาตุํ สมโตฺถ สพฺพญฺญู ทฺวิปทานํ อโคฺค มหาโคตโม ธมฺมิสฺสโร ปรปฺปวาทมทฺทโน, สกเลปิ ชมฺพุทีเป อุปฺปโนฺน ปรปฺปวาโท ตํ ภควนฺตํ อติกฺกมิตุํ สมโตฺถ นาม นตฺถิฯ เวลนฺตํ ปตฺวา สมุทฺทอูมิโย วิย หิ สพฺพวาทา ตสฺส ปาทมูลํ ปตฺวา จุณฺณวิจุณฺณา โหนฺตี’’ติ พุทฺธคุเณ กเถสุํฯ ปริพฺพาชโก ‘‘กหํ ปน โส เอตรหี’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘เชตวเน’’ติ สุตฺวา ‘‘อิทานิสฺส วาทํ อาโรเปสฺสามี’’ติ มหาชนปริวุโต เชตวนํ คจฺฉโนฺต เชเตน ราชกุมาเรน นวโกฏิธนํ วิสฺสเชฺชตฺวา การิตํ เชตวนทฺวารโกฏฺฐกํ ทิสฺวา ‘‘อยํ สมณสฺส โคตมสฺส วสนปาสาโท’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘ทฺวารโกฏฺฐโก อย’’นฺติ สุตฺวา ‘‘ทฺวารโกฏฺฐโก ตาว เอวรูโป, วสนเคหํ กีทิสํ ภวิสฺสตี’’ติ วตฺวา ‘‘คนฺธกุฏิ นาม อปฺปเมยฺยา’’ติ วุเตฺต ‘‘เอวรูเปน สมเณน สทฺธึ โก วาทํ กริสฺสตี’’ติ ตโตว ปลายิฯ มนุสฺสา อุนฺนาทิโน หุตฺวา เชตวนํ ปวิสิตฺวา สตฺถารา ‘‘กึ

อกาเล อาคตตฺถา''ติ วุตฺตา ตํ ปวตฺตึ กถยึสุฯ สตฺถา ''น โข อุปาสกา อิทาเนว, ปุเพฺพเปส มม วสนฏฺฐานสฺส ทฺวารโกฏฺฐกํ ทิสฺวา ปลายเตวา''ติ วตฺวา เตหิ ยาจิโต อตีตํ อาหริฯ

อตีเต คนฺธารรเฏฺฐ ตกฺกสิลายํ โพธิสโตฺต รชฺชํ กาเรสิ, พาราณสิยํ พฺรหฺมทโตฺตฯ โส ''ตกฺกสิลํ คณฺหิสฺสามี''ติ มหเนฺตน พลกาเยน คนฺตฺวา นครโต อวิทูเร ฐตฺวา ''อิมินา นิยาเมน หตฺถี เปเสถ, อิมินา อเสฺส, อิมินา รเถ, อิมินา ปตฺตี, เอวํ ธาวิตฺวา อาวุเธหิ ปหรถ, เอวํ ฆนวสฺสวลาหกา วิย สรวสฺสํ วสฺสถา''ติ เตนํ วิจาเรโนฺต อิมํ คาถาทฺวยมาห –

๑๕๗. ''คชคฺคเมเฆหิ หยคฺคมาลิภิ, รถูมิชาเตหิ สราภิวเสฺสภิ;
ถรุคฺคหาวฏฺฏทฬฺหปฺปหาริภิ, ปริวาริตา ตกฺกสิลา สมนฺตโตฯ

๑๕๘. ''อภิธาวถ จูปธาวถ จ, วิวิธา วินาทิตา วทนฺติภิ;
วตฺตตชฺช ตุมุโล โฆโส ยถา, วิชฺชุลตา ชลธรสฺส คชฺชโต''ติฯ

ตตฺถ **คชคฺคเมเฆหี**ติ อคฺคคชเมเฆหิ, โกญฺจนาทํ คชฺชเนฺตหิ มตฺตวรวารณวลาหเกหีติ อโตฺถฯ **หยคฺคมาลิภี**ติ อคฺคหยมาลีหิ, วรสินฺธววลาหกกุเลหิ อสฺสานีเกหีติ อโตฺถฯ **รถูมิชาเตหี**ติ สญฺชาตอูมิเวเคหิ สาครสลิเลหิ วิย สญฺชาตรถูมีหิ, รถานีเกหีติ อโตฺถฯ **สราภิวเสฺสภี**ติ เตหิเยว รถานีเกหิ ฆนวสฺสเมโฆ วิย สรวสฺสํ วสฺสเนฺตหิ ฯ **ถรุคฺคหาวฏฺฏทฬฺหปฺปหาริภี**ติ ถรุคฺคเหหิ อาวฏฺฏทฬฺหปฺปหารีหิ, อิโต จิโต จ อาวตฺติตฺวา ปริวตฺติตฺวา ทฬฺหํ ปหรเนฺตหิ คหิตขคฺครตนถรุทเณฺฑหิ ปตฺติโยเธหิ จาติ อโตฺถฯ **ปริวาริตา ตกฺกสิลา สมนฺตโต**ติ ยถา อยํ ตกฺกสิลา ปริวาริตา โหติ, สีฆํ ตถา กโรถาติ อโตฺถฯ

อภิธาวถ จูปธาวถ จาติ เวเคน ธาวถ เจว อุปธาวถ จฯ **วิวิธา วินาทิตา วทนฺติภี**ติ วรวารเณหิ สทฺธึ วิวิธา วินทิตา ภวถ, เสลิตคชฺชิตวาทิเตหิ นานาวิรวา โหถาติ อโตฺถฯ **วตฺตตชฺช ตุมุโล โฆโส**ติ วตฺตตุ อชฺช ตุมุโล มหโนฺต อสนิสทฺทสทิโส โฆโสฯ **ยถา วิชฺชุลตา ชลธรสฺส คชฺชโต**ติ ยถา คชฺชนฺตสฺส ชลธรสฺส มุขโต นิคฺคตา วิชฺชุลตา จรนฺติ, เอวํ วิจรนฺตา นครํ ปริวาเรตฺวา รชฺชํ คณฺหถาติ วทติฯ

อิติ โส ราชา คชฺชิตฺวา เสนํ วิจาเรตฺวา นครทฺวารสมีปํ คนฺตฺวา ทฺวารโกฏฺฐกํ ทิสฺวา ''อิทํ รโญฺญ วสนเคห''นฺติ ปุจฺฉิตฺวา ''อยํ นครทฺวารโกฏฺฐโก''ติ วุเตฺต ''นครทฺวารโกฏฺฐโก ตาว เอวรูโป, รโญฺญ นิเวสนํ กีทิสํ ภวิสฺสตี''ติ วตฺวา ''เวชยนฺตปาสาทสทิส''นฺติ สุตฺวา ''เอวํ ยสสมฺปเนฺนน รญฺญา สทฺธึ ยุชฺฌิตุํ น สกฺขิสฺสามา''ติ ทฺวารโกฏฺฐกํ ทิสฺวาว นิวตฺติตฺวา ปลายิตฺวา พาราณสิเมว อคมาสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ''ตทา พาราณสิราชา ปลายิตปริพฺพาชโก อโหสิ, ตกฺกสิลราชา ปน อหเมว อโหสิ''นฺติฯ

ปลายิตชาตกวณฺณนา นวมาฯ

[๒๓๐] ๑๐. ทุติยปลายิตชาตกวณฺณนา

ธชมปริมิตนฺติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต เอกํ ปลายิตปริพฺพาชกเมว อารพฺภ กเถสิฯ อิมสฺมึ ปน วตฺถุสฺมึ โส ปริพฺพาชโก เชตวนํ ปาวิสิฯ ตสฺมึ ขเณ สตฺถา มหาชนปริวุโต อลงฺกตธมฺมาสเน นิสิโนฺน มโนสิลาตเล สีหนาทํ นทโนฺต สีหโปตโก วิย ธมฺมํ เทเสติฯ ปริพฺพาชโก ทสพลสฺส พฺรหฺมสรีรปฏิภาคํ รูปํ ปุณฺณจนฺทสสฺสิริกํ มุขํ สุวณฺณปฏฺฏสทิสํ นลาฏญฺจ

ทิสฺวา ‘‘โก เอวรูปํ ปุริสุตฺตมํ ชินิตุํ สกฺขิสฺสตี’’ติ นิวตฺติตฺวา ปริสนฺตรํ ปวิสิตฺวา ปลายิฯ มหาชโน ตํ อนุพนฺธิตฺวา นิวตฺติตฺวา สตฺถุสฺส ตํ ปวตฺตึ อาโรเจสิฯ สตฺถา ‘‘น โส ปริพฺพาชโก อิทาเนว, ปุเพฺพปิ มม สุวณฺณวณฺณํ มุขํ ทิสฺวา ปลาโตเยวา’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต โพธิสโตฺต พาราณสิยํ รชฺชํ กาเรสิ, ตกฺกสิลายํ เอโก คนฺธารราชาฯ โส ‘‘พาราณสึ คเหสฺสามี’’ติ จตุรงฺคินิยา เสนาย อาคนฺตฺวา นครํ ปริวาเรตฺวา นครทฺวาเร ฐิโต อตฺตโน พลวาหนํ โอโลเกตฺวา ‘‘โก เอตฺตกํ พลวาหนํ ชินิตุํ สกฺขิสฺสตี’’ติ อตฺตโน เสนํ สํวเณฺณตฺวา ปฐมํ คาถมาห –

๑๕๙. ‘‘ธชมปริมิตํ อนนฺตปารํ, ทุปฺปสหํ ธเงฺกหิ สาครํว;
คิริมิว อนิเลน ทุปฺปสโยฺห, ทุปฺปสโห อหมชฺช ตาทิเสนา’’ติฯ

ตตฺถ **ธชมปริมิต**นฺติ อิทํ ตาว เม รเถสุ โมรณเท ฐเปตฺวา อุสฺสาปิตธชเมว อปริมิตํ พหุํ อเนกสตสงฺขฺยํฯ **อนนฺตปาร**นฺติ พลวาหนมฺปิ เม ‘‘เอตฺตกา หตฺถี เอตฺตกา อสฺสา เอตฺตกา รถา เอตฺตกา ปตฺตี’’ติ คณนปริเจฺฉทรหิตํ อนนฺตปารํฯ **ทุปฺปสห**นฺติ น สกฺกา ปฏิสตฺตูหิ สหิตุํ อภิภวิตุํ ฯ ยถา กิํ? **ธเงฺกหิ สาครํว,** ยถา สาคโร พหูหิ กาเกหิ เวควิกฺขมฺภนวเสน วา อติกฺกมนวเสน วา ทุปฺปสโห, เอวํ ทุปฺปสหํฯ **คิริมิว อนิเลน ทุปฺปสโยฺห**ติ อปิจ เม อยํ พลกาโย ยถา ปพฺพโต วาเตน อกมฺปนียโต ทุปฺปสโห, ตถา อเญฺญน พลกาเยน ทุปฺปสโหฯ **ทุปฺปสโห อหมชฺช ตาทิเสนา**ติ สฺวาหํ อิมินา พเลน สมนฺนาคโต อชฺช ตาทิเสน ทุปฺปสโหติ อฏฺฏาลเก ฐิตํ โพธิสตฺตํ สนฺธาย วทติฯ

อถสฺส โส ปุณฺณจนฺทสสฺสิริกํ อตฺตโน มุขํ ทเสฺสตฺวา ‘‘พาล, มา วิปฺปลปสิ, อิทานิ เต พลวาหนํ มตฺตวารโณ วิย นฬวนํ วิทฺธํเสสฺสามี’’ติ สนฺตเชฺชตฺวา ทุติยํ คาถมาห –

๑๖๐. ‘‘มา พาลิยํ วิลปิ น หิสฺส ตาทิสํ, วิฑยฺหเส น หิ ลภเส นิเสธกํ;
อาสชฺชสิ คชมิว เอกจารินํ, โย ตํ ปทา นฬมิว โปถยิสฺสตี’’ติฯ

ตตฺถ **มา พาลิยํ วิลปี**ติ มา อตฺตโน พาลภาวํ วิปฺปลปสิฯ **น หิสฺส ตาทิส**นฺติ น หิ อสฺส ตาทิโส, อยเมว วา ปาโฐฯ ตาทิโส ‘‘อนนฺตปารํ เม พลวาหน’’นฺติ เอวรูปํ ตเกฺกโนฺต รชฺชญฺจ คเหตุํ สมโตฺถ นาม น หิ อสฺส, น โหตีติ อโตฺถฯ **วิฑยฺหเส**ติ ตฺวํ พาล, เกวลํ ราคโทสโมหมานปริฬาเหน วิฑยฺหสิเยวฯ **น หิ ลภเส นิเสธก**นฺติ มาทิสํ ปน ปสยฺห อภิภวิตฺวา นิเสธกํ น ตาว ลภสิ, อชฺช ตํ อาคตมเคฺคเนว ปลาเปสฺสามิฯ **อาสชฺชสี**ติ อุปคจฺฉสิฯ **คชมิว เอกจาริน**นฺติ เอกจารินํ มตฺตวรวารณํ วิยฯ **โย ตํ ปทา นฬมิว โปถยิสฺสตี**ติ โย ตํ ยถา นาม มตฺตวรวารโณ ปาทา นฬํ โปเถติ สํจุเณฺณติ, เอวํ โปถยิสฺสติ, ตํ ตฺวํ อาสชฺชสีติ อตฺตานํ สนฺธายาหฯ

เอวํ ตเชฺชนฺตสฺส ปนสฺส กถํ สุตฺวา คนฺธารราชา อุโลฺลเกโนฺต กญฺจนปฏฺฏสทิสํ มหานลาฏํ ทิสฺวา อตฺตโน คหณภีโต นิวตฺติตฺวา ปลายโนฺต สกนครเมว อคมาสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา คนฺธารราชา ปลายิตปริพฺพาชโก อโหสิ, พาราณสิราชา ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

ทุติยปลายิตชาตกวณฺณนา ทสมาฯ

กาสาววโคฺค อฏฺฐโมฯ

ตสฺสุทฺทานํ –

> กาสาวํ จูฬนนฺทิยํ, ปุฏภตฺตญฺจ กุมฺภิลํ;
> ขนฺติวณฺณํ โกสิยญฺจ, คูถปาณํ กามนีตํ;
> ปลายิตทฺวยมฺปิ จฯ

๙. อุปาหนวโคฺค

[๒๓๑] ๑. อุปาหนชาตกวณฺณนา

ยถาปิ กีตาติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต เทวทตฺตํ อารพฺภ กเถสิฯ ธมฺมสภายญฺหิ ภิกฺขู กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ – ‘‘อาวุโส, เทวทโตฺต อาจริยํ ปจฺจกฺขาย ตถาคตสฺส ปฏิปโกฺข ปฏิสตฺตุ หุตฺวา มหาวินาสํ ปาปุณี’’ติฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุเตฺต ‘‘น, ภิกฺขเว, เทวทโตฺต อิทาเนว อาจริยํ ปจฺจกฺขาย มม ปฏิปโกฺข หุตฺวา มหาวินาสํ ปโตฺต, ปุเพฺพปิ ปโตฺตเยวา’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต หตฺถาจริยกุเล นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปโตฺต หตฺถิสิเปฺป นิปฺผตฺตึ ปาปุณิฯ อเถโก กาสิคามโก มาณวโก อาคนฺตฺวา ตสฺส สนฺติเก สิปฺปํ อุคฺคณฺหิฯ โพธิสตฺตา นาม สิปฺปํ วาเจนฺตา อาจริยมุฏฺฐึ น กโรนฺติ, อตฺตโน ชานนนิยาเมน นิรวเสสํ สิกฺขาเปนฺติฯ ตสฺมา โส มาณโว โพธิสตฺตสฺส ชานนสิปฺปํ นิรวเสสมุคฺคณฺหิตฺวา โพธิสตฺตํ อาห – ‘‘อาจริย , อหํ ราชานํ อุปฏฺฐหิสฺสามี’’ติฯ โพธิสโตฺต ‘‘สาธุ, ตาตา’’ติ คนฺตฺวา รโญฺญ อาโรเจสิ – ‘‘มหาราช, มม อเนฺตวาสิโก ตุเมฺห อุปฏฺฐาตุํ อิจฺฉตี’’ติฯ ‘‘สาธุ, อุปฏฺฐาตู’’ติฯ ‘‘เตน หิสฺส ปริพฺพยํ ชานาถา’’ติ? ‘‘ตุมฺหากํ อเนฺตวาสิโก ตุเมฺหหิ สมกํ น ลจฺฉติ, ตุเมฺหสุ สตํ ลภเนฺตสุ ปณฺณาสํ ลจฺฉติ, เทฺว ลภเนฺตสุ เอกํ ลจฺฉตี’’ติฯ โส เคหํ คนฺตฺวา ตํ ปวตฺตึ อเนฺตวาสิกสฺส อาโรเจสิฯ อเนฺตวาสิโก ‘‘อหํ, อาจริย, ตุเมฺหหิ สมํ สิปฺปํ ชานามิฯ สเจ สมกเญฺญว ปริพฺพยํ ลภิสฺสามิ, อุปฏฺฐหิสฺสามิฯ โน เจ, น อุปฏฺฐหิสฺสามี’’ติ อาหฯ โพธิสโตฺต ตํ ปวตฺตึ รโญฺญ อาโรเจสิฯ ราชา ‘‘สเจ โส ตุเมฺหหิ สมปฺปกาโร, ตุเมฺหหิ สมกเญฺญว สิปฺปํ ทเสฺสตุํ สโกฺกเนฺต สมกํ ลภิสฺสตี’’ติ อาหฯ โพธิสโตฺต ตํ ปวตฺตึ ตสฺส อาโรเจตฺวา เตน ‘‘สาธุ ทเสฺสสฺสามี’’ติ วุเตฺต รโญฺญ อาโรเจสิฯ ราชา ‘‘เตน หิ เสฺว สิปฺปํ ทเสฺสถา’’ติฯ ‘‘สาธุ, ทเสฺสสฺสาม, นคเร เภริํ จราเปถา’’ติฯ ราชา ‘‘เสฺว กิร อาจริโย จ อเนฺตวาสิโก จ อุโภ หตฺถิสิปฺปํ ทเสฺสสฺสนฺติ, ราชงฺคเณ สนฺนิปติตฺวา ทฏฺฐุกามา ปสฺสนฺตู’’ติ เภริํ จราเปสิฯ

อาจริโย ‘‘น เม อเนฺตวาสิโก อุปายโกสลฺลํ ชานาตี’’ติ เอกํ หตฺถึ คเหตฺวา เอกรเตฺตเนว วิโลมํ สิกฺขาเปสิฯ โส ตํ ‘‘คจฺฉา’’ติ วุเตฺต โอสกฺกิตุํ, ‘‘โอสกฺกา’’ติ วุเตฺต คนฺตุํ, ‘‘ติฏฺฐา’’ติ วุเตฺต นิปชฺชิตุํ, ‘‘นิปชฺชา’’ติ วุเตฺต ฐาตุํ, ‘‘คณฺหา’’ติ วุเตฺต ฐเปตุํ, ‘‘ฐเปหี’’ติ วุเตฺต คณฺหิตุํ สิกฺขาเปตฺวา ปุนทิวเส ตํ หตฺถึ อภิรุหิตฺวา ราชงฺคณํ อคมาสิฯ อเนฺตวาสิโกปิ เอกํ มนาปํ หตฺถึ อภิรุหิฯ มหาชโน สนฺนิปติฯ อุโภปิ สมกํ สิปฺปํ ทเสฺสสุํฯ ปุน โพธิสโตฺต อตฺตโน หตฺถึ วิโลมํ กาเรสิ, โส ‘‘คจฺฉา’’ติ วุเตฺต โอสกฺกิ, ‘‘โอสกฺกา’’ติ วุเตฺต ปุรโต ธาวิ, ‘‘ติฏฺฐา’’ติ วุเตฺต นิปชฺชิ, ‘‘นิปชฺชา’’ติ วุเตฺต อฏฺฐาสิ, ‘‘คณฺหา’’ติ วุเตฺต นิกฺขิปิ, ‘‘นิกฺขิปา’’ติ วุเตฺต คณฺหิฯ มหาชโน ‘‘อเร ทุฏฺฐอเนฺตวาสิก, ตฺวํ อาจริเยน สทฺธึ สารมฺภํ กโรสิ, อตฺตโน

ปมาณํ น ชานาสิ, ‘อาจริเยน สมกํ ชานามี’ติ เอวํสญฺญี โหสี’’ติ เลฑฺฑุทณฺฑาทีหิ ปหริตฺวา ตเตฺถว ชีวิตกฺขยํ ปาเปสิฯ

โพธิสโตฺต หตฺถิมฺหา โอรุยฺห ราชานํ อุปสงฺกมิตฺวา ‘‘มหาราช, สิปฺปํ นาม อตฺตโน สุขตฺถาย คณฺหนฺติ, เอกจฺจสฺส ปน คหิตสิปฺปํ ทุกฺกฏฺอุปาหนา วิย วินาสเมว อาวหตี’’ติ วตฺวา อิทํ คาถาทฺวยมาห –

๑๖๑. ‘‘ยถาปิ กีตา ปุริสสฺสุปาหนา, สุขสฺส อตฺถาย ทุขํ อุทพฺพเห;
ฆมฺมาภิตตฺตา ตลสา ปปีฬิตา, ตเสฺสว ปาเท ปุริสสฺส ขาทเรฯ

๑๖๒. ‘‘เอวเมว โย ทุกฺกุลีโน อนริโย, ตมฺมาก วิชฺชญฺจ สุตญฺจ อาทิย;
ตเมว โส ตตฺถ สุเตน ขาทติ, อนริโย วุจฺจติ ปานทูปโม’’ติฯ

ตตฺถ **อุทพฺพเห**ติ อุทพฺพเหยฺยฯ **ฆมฺมาภิตตฺตา ตลสา ปปีฬิตา**ติ ฆเมฺมน อภิตตฺตา ปาทตเลน จ ปีฬิตาฯ **ตเสฺสวา**ติ เยน ตา สุขตฺถาย กิณิตฺวา ปาเทสุ ปฏิมุกฺกา ทุกฺกฏูปาหนา, ตเสฺสวฯ **ขาทเร**ติ วณํ กโรนฺตา ปาเท ขาทนฺติฯ

ทุกฺกุลีโนติ ทุชฺชาติโก อกุลปุโตฺตฯ **อนริโย**ติ หิโรตฺตปฺปวชฺชิโต อสปฺปุริโสฯ **ตมฺมาก วิชฺชญฺจ สุตญฺจ อาทิยา**ติ เอตฺถ ตํ ตํ มนตีติ ‘‘ตโมฺม’’ติ วตฺตเพฺพ ตมฺมาโก, ตํ ตํ สิปฺปํ อาเสวติ ปริวเตฺตตีติ อโตฺถ, อาจริยเสฺสตํ นามํฯ ตสฺมา ตมฺมากา, คาถาพนฺธสุขตฺถํ ปนสฺส รสฺสภาโว กโตฯ **วิชฺช**นฺติ อฎฺฐารสสุ วิชฺชาฎฺฐาเนสุ ยํกิญฺจิฯ **สุต**นฺติ ยํกิญฺจิ สุตปริยตฺติฯ **อาทิยา**ติอาทิยิตฺวาฯ **ตเมว โส ตตฺถ สุเตน ขาทตี**ติ **ตเมวา**ติ อตฺตานเมวฯ **โส**ติ โย ทุกฺกุลีโน อนริโย อาจริยมฺหา วิชฺชญฺจ สุตญฺจ อาทิยติ, โสฯ **ตตฺถ สุเตน ขาทตี**ติ ตสฺส สนฺติเก สุเตน โส อตฺตานเมว ขาทตีติ อโตฺถฯ อฎฺฐกถายํ ปน ‘‘เตเนว โส ตตฺถ สุเตน ขาทตี’’ติปิ ปาโฐฯ ตสฺสาปิ โส เตน ตตฺถ สุเตน อตฺตานเมว ขาทตีติ อยเมว อโตฺถฯ **อนริโย วุจฺจติ ปานทูปโม**ติ อิติ อนริโย ทุปาหนูปโม ทุกฺกฏูปาหนูปโม วุจฺจติฯ ยถา หิ ทุกฺกฏูปาหนา ปุริสํ ขาทนฺติ, เอวเมส สุเตน ขาทโนฺต อตฺตนาว อตฺตานํ ขาทติฯ อถ วา ปานาย ทุโตติ ปานทุ, อุปาหนูปตาปิตสฺส อุปาหนาย ขาทิตปาทเสฺสตํ นามํฯ ตสฺมา โย โส อตฺตานํ สุเตน ขาทติ, โส เตน สุเตน ขาทิตตฺตา ‘‘อนริโย’’ติ วุจฺจติ ปานทูปโม, อุปาหนูปตาปิตปาทสทิโสติ วุจฺจตีติ อยเมตฺถ อโตฺถฯ ราชา ตุโฎฺฐ โพธิสตฺตสฺส มหนฺตํ ยสํ อทาสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา อเนฺตวาสิโก เทวทโตฺต อโหสิ, อาจริโย ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

อุปาหนชาตกวณฺณนา ปฐมาฯ

[๒๓๒] ๒. วีณาถูณชาตกวณฺณนา

เอกจินฺติโตยมโตฺถติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต อญฺญตรํ กุมาริกํ อารพฺภ กเถสิฯ สา กิเรกา สาวตฺถิยํ เสฎฺฐิธีตา อตฺตโน เคเห อุสภราชสฺส สกฺการํ กยิรมานํ ทิสฺวา ธาตึ ปุจฺฉิ – ‘‘อมฺม, โก นาเมส เอวํ สกฺการํ ลภตี’’ติฯ ‘‘อุสภราชา นาม, อมฺมา’’ติฯ ปุน สา เอกทิวสํ ปาสาเท ฐตฺวา อนฺตรวีถึ โอโลเกนฺตี เอกํ ขุชฺชํ ทิสฺวา จิเนฺตสิ – ‘‘คุนฺนํ อนฺตเร เชฎฺฐกสฺส ปิฎฺฐิยํ กกุธํ โหติ, มนุสฺสเชฎฺฐกสฺสปิ เตน ภวิตพฺพํ, อยํ มนุเสฺสสุ ปุริสูสโภ ภวิสฺสติ, เอตสฺส มยา ปาทปริจาริกาย ภวิตุํ วฎฺฎตี’’ติฯ สา ทาสึ เปเสตฺวา ‘‘เสฎฺฐิธีตา ตยา สทฺธึ คนฺตุกามา, อสุกฎฺฐานํ กิร คนฺตฺวา ติฎฺฐา’’ติ ตสฺส อาโรเจตฺวา สารภณฺฑกํ อาทาย อญฺญาตกเวเสน ปา

สาขา โอตริตฺวา เตน สทฺธึ ปลายิฯ อปรภาเค ตํ กมฺมํ นคเร จ ภิกฺขุสเงฺฆ จ ปากฏํ ชาตํฯ ธมฺมสภายํ ภิกฺขู กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ – ‘‘อาวุโส, อสุกา กิร เสฏฺฐิธีตา ขุเชฺชน สทฺธึ ปลาตา’’ติฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุเตฺต สตฺถา ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนเวสา ขุชฺชํ กาเมติ, ปุเพฺพปิ กาเมสิเยวา’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต เอกสฺมิํ นิคมคาเม เสฏฺฐิกุเล นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปโตฺต ฆราวาสํ วสเนฺต ปุตฺตธีตาหิ วฑฺฒมาโน อตฺตโน ปุตฺตสฺส พาราณสีเสฏฺฐิสฺส ธีตรํ วาเรตฺวา ทิวสํ ฐเปสิฯ เสฏฺฐิธีตา อตฺตโน เคเห อุสภสฺส สกฺการสมฺมานํ ทิสฺวา ‘‘โก นาเมโส’’ติ ธาติํ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อุสโภ’’ติ สุตฺวา อนฺตรวีถิยา คจฺฉนฺตํ เอกํ ขุชฺชํ ทิสฺวา ‘‘อยํ ปุริสูสโภ ภวิสฺสตี’’ติ สารภณฺฑกํ คเหตฺวา เตน สทฺธิํ ปลายิฯ โพธิสโตฺตปิ โข ‘‘เสฏฺฐิธีตรํ เคหํ อาเนสฺสามี’’ติ มหเนฺตน ปริวาเรน พาราณสิํ คจฺฉโนฺต ตเมว มคฺคํ ปฏิปชฺชิฯ เต อุโภปิ สพฺพรตฺติํ มคฺคํ อคมํสุฯ อถ ขุชฺชสฺส สพฺพรตฺติํ สีตาภิหตสฺส อรุโณทเย สรีเร วาโต กุปฺปิ, มหนฺตา เวทนา วตฺตนฺติฯ โส มคฺคา โอกฺกมฺม เวทนาปฺปโตฺต หุตฺวา วีณาทณฺฑโก วิย สํกุฎิโต นิปชฺชิ, เสฏฺฐิธีตาปิสฺส ปาทมูเล นิสีทิฯ โพธิสโตฺต เสฏฺฐิธีตรํ ขุชฺชสฺส ปาทมูเล นิสินฺนํ ทิสฺวา สญฺชานิตฺวา อุปสงฺกมิตฺวา เสฏฺฐิธีตาย สทฺธิํ สลฺลปโนฺต ปฐมํ คาถมาห –

๑๖๓. ‘‘เอกจินฺติโตยมโตฺถ , พาโล อปริณายโก;
น หิ ขุเชฺชน วาเมน, โภติ สงฺคนฺตุมรหสี’’ติฯ

ตตฺถ **เอกจินฺติโตยมโตฺถ**ติ อมฺม, ยํ ตฺวํ อตฺถํ จิเนฺตตฺวา อิมินา ขุเชฺชน สทฺธิํ ปลาตา, อยํ ตยา เอกิกาย เอว จินฺติโต ภวิสฺสติฯ **พาโล อปริณายโก**ติ อยํ ขุโชฺช พาโล, ทุปฺปญฺญภาเวน มหลฺลโกปิ พาโลว, อญฺญสฺมิํ คเหตฺวา คจฺฉเนฺต อสติ คนฺตุํ อสมตฺถตาย อปริณายโกฯ **น หิ ขุเชฺชน วาเมน, โภติ สงฺคนฺตุมรหสี**ติ อิมินา หิ ขุเชฺชน วามนตฺตา วาเมน โภติ ตฺวํ มหากุเล ชาตา อภิรูปา ทสฺสนียา สงฺคนฺตุํ สห คนฺตุํ นารหสีติฯ

อถสฺส ตํ วจนํ สุตฺวา เสฏฺฐิธีตา ทุติยํ คาถมาห –

๑๖๔. ‘‘ปุริสูสภํ มญฺญมานา, อหํ ขุชฺชมกามยิํ;
โสยํ สํกุฎิโต เสติ, ฉินฺนตนฺติ ยถา ถุณา’’ติฯ

ตสฺสโตฺถ – อหํ, อยฺย, เอกํ อุสภํ ทิสฺวา ‘‘คุนฺนํ เชฏฺฐกสฺส ปิฏฺฐิยํ กกุธํ โหติ, อิมสฺสปิ ตํ อตฺถิ, อิมินาปิ ปุริสูสเภน ภวิตพฺพ’’นฺติ เอวมหํ ขุชฺชํ ปุริสูสภํ มญฺญมานา อกามยิํฯ โสยํ ยถา นาม ฉินฺนตนฺติ สโทณิโก วีณาทณฺฑโก, เอวํ สํกุฎิโต เสตีติฯ

โพธิสโตฺต ตสฺสา อญฺญาตกเวเสน นิกฺขนฺตภาวเมว ญตฺวา ตํ นฺหาเปตฺวา อลงฺกริตฺวา รถํ อาโรเปตฺวา เคหเมว อคมาสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา อยเมว เสฏฺฐิธีตา อโหสิ, พาราณสีเสฏฺฐิ ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

วีณาถูณชาตกวณฺณนา ทุติยาฯ

[๒๓๓] ๓. วิกณฺณกชาตกวณฺณนา

กามํ ยหึ อิจฺฉสิ เตน คจฺฉาติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต เอกํ อุกฺกณฺฐิตภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิฯ โส หิ ธมฺมสภํ อานีโต ‘‘สจฺจํ กิร, ตฺวํ ภิกฺขุ, อุกฺกณฺฐิโต’’ติ สตฺถารา ปุโฏฺฐ ‘‘สจฺจ’’นฺติ วตฺวา ‘‘กสฺมา อุกฺกณฺฐิโตสี’’ติ วุเตฺต ‘‘กามคุณการณา’’ติ อาหฯ อถ นํ สตฺถา ‘‘กามคุณา นาเมเต ภิกฺขุ วิกณฺณกสลฺลสทิสา, สกึ หทเย ปติฎฺฐํ ลภมานา วิกณฺณกํ วิย วิทฺธํ สุํสุมารํ มรณเมว ปาเปนฺตี’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต โพธิสโตฺต พาราณสิยํ ธเมฺมน รชฺชํ กาเรโนฺต เอกทิวสํ อุยฺยานํ คนฺตฺวา โปกฺขรณีตีรํ สมฺปาปุณิฯ นจฺจคีตาสุ กุสลา นจฺจคีตานิ ปโยเชสุํ, โปกฺขรณิยํ มจฺฉกจฺฉปา คีตสทฺทโลลตาย สนฺนิปติตฺวา รญฺญาว สทฺธึ คจฺฉนฺติฯ ราชา ตาลกฺขนฺธปฺปมาณํ มจฺฉฆฎํ ทิสฺวา ‘‘กึ นุ โข อิเม มจฺฉา มยา สทฺธึเยว จรนฺตี’’ติ อมเจฺจ ปุจฺฉิฯ อมจฺจา ‘‘เอเต, เทว, อุปฎฺฐหนฺตี’’ติ อาหํสุฯ ราชา ‘‘เอเต กิร มํ อุปฎฺฐหนฺตี’’ติ ตุสฺสิตฺวา เตสํ นิจฺจภตฺตํ ปฎฺฐเปสิฯ เทวสิกํ ตณฺฑุลมฺพณํ ปาเจสิฯ มจฺฉา ภตฺตเวลาย เอกเจฺจ อาคจฺฉนฺติ, เอกเจฺจ นาคจฺฉนฺติ, ภตฺตํ นสฺสติฯ รโญฺญ ตมตฺถํ อาโรเจสุํฯ ราชา ‘‘อิโต ปฎฺฐาย ภตฺตเวลาย เภรึ ปหริตฺวา เภริสญฺญาย มเจฺฉสุ สนฺนิปติเตสุ ภตฺตํ เทถา’’ติ อาหฯ ตโต ปฎฺฐาย ภตฺตกมฺมิโก เภรึ ปหราเปตฺวา สนฺนิปติตานํ มจฺฉานํ ภตฺตํ เทติฯ เตปิ เภริสญฺญาย สนฺนิปติตฺวา ภุญฺชนฺติฯ

เตสุ เอวํ สนฺนิปติตฺวา ภุญฺชเนฺตสุ เอโก สุํสุมาโร อาคนฺตฺวา มเจฺฉ ขาทิฯ ภตฺตกมฺมิโก รโญฺญ อาโรเจสิฯ ราชา ตํ สุตฺวา ‘‘สุํสุมารํ มจฺฉานํ ขาทนกาเล วิกณฺณเกน วิชฺฌิตฺวา คณฺหา’’ติ อาห ฯ โส ‘‘สาธู’’ติ คนฺตฺวา นาวาย ฐตฺวา มเจฺฉ ขาทิตุํ อาคตํ สุํสุมารํ วิกณฺณเกน ปหริ, ตํ ตสฺส อโนฺตปิฎฺฐึ ปาวิสิฯ โส เวทนาปฺปโตฺต หุตฺวา ตํ คเหตฺวาว ปลายิฯ ภตฺตกมฺมิโก ตสฺส วิทฺธภาวํ ญตฺวา ตํ อาลปโนฺต ปฐมํ คาถมาห –

๑๖๕. ‘‘กามํ ยหึ อิจฺฉสิ เตน คจฺฉ, วิโทฺธสิ มมฺมมฺหิ วิกณฺณเกน;
หโตสิ ภเตฺตน สุวาทิเตน, โลโล จ มเจฺฉ อนุพนฺธมาโน’’ติฯ

ตตฺถ **กาม**นฺติ เอกํเสนฯ **ยหึ อิจฺฉสิ เตน คจฺฉา**ติ ยสฺมึ อิจฺฉสิ, ตสฺมึ คจฺฉฯ **มมฺมมฺหีติ** มมฺมฎฺฐาเนฯ **วิกณฺณเกนา**ติ วิกณฺณกสเลฺลนฯ **หโตสิ ภเตฺตน สุวาทิเตน, โลโล จ มเจฺฉ อนุพนฺธมาโน**ติ ตฺวํ เภริวาทิตสญฺญาย ภเตฺต ทียมาเน โลโล หุตฺวา ขาทนตฺถาย มเจฺฉ อนุพนฺธมาโน เตน สวาทิเตน ภเตฺตน หโต, คตฎฺฐาเนปิ เต ชีวิตํ นตฺถีติ อโตฺถฯ โส อตฺตโน วสนฎฺฐานํ คนฺตฺวา ชีวิตกฺขยํ ปโตฺตฯ

สตฺถา อิมํ การณํ ทเสฺสตฺวา อภิสมฺพุโทฺธ หุตฺวา ทุติยํ คาถมาห –

๑๖๖. ‘‘เอวมฺปิ โลกามิสํ โอปตโนฺต, วิหญฺญตี จิตฺตวสานุวตฺตี;
โส หญฺญตี ญาติสขาน มเชฺฌ, มจฺฉานุโค โสริว สุํสุมาโร’’ติฯ

ตตฺถ **โลกามิส**นฺติ ปญฺจ กามคุณาฯ เต หิ โลโก อิฎฺฐโต กนฺตโต มนาปโต คณฺหาติ, ตสฺมา ‘‘โลกามิส’’นฺติ วุจฺจติฯ **โอปตโนฺต**ติ ตํ โลกามิสํ อนุปตโนฺต กิเลสวเสน จิตฺตวสานุวตฺตี ปุคฺคโล วิหญฺญติ กิลมติ, **โส หญฺญตี**ติ โส เอวรูโป ปุคฺคโล ญาตีนญฺจ สขานญฺจ มเชฺฌ โส วิกณฺณเกน วิโทฺธ มจฺฉานุโค สุํสุมาโร วิย ปญฺจ กามคุเณ มนาปาติ คเหตฺวา หญฺญติ กิลมติ มหาวินาสํ ปาปุณาติเยวาติฯ

เอวํ สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ, สจฺจปริโยสาเน อุกฺกณฺฐิตภิกฺขุ โสตาปตฺติผเล ปติฎฺฐหิฯ ‘‘ตทา สุํสุมาโร เทวทโตฺต, มจฺฉา พุทฺธปริ

สา, พาราณสิราชา ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

วิกณฺณกชาตกวณฺณนา ตติยาฯ

[๒๓๔] ๔. อสิตาภูชาตกวณฺณนา

ตฺวเมว ทานิมกราติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต อญฺญตรํ กุมาริกํ อารพฺภ กเถสิฯ สาวตฺถิยํ กิเรกสฺมิํ ทฺวินฺนํ อคฺคสาวกานํ อุปฏฺฐากกุเล เอกา กุมาริกา อภิรูปา โสภคฺคปฺปตฺตา, สา วยปฺปตฺตา สมานชาติกํ กุลํ อคมาสิฯ สามิโก ตํ กิสฺมิญฺจิ อมญฺญมาโน อญฺญตฺถ จิตฺตวเสน จรติฯ สา ตสฺส ตํ อตฺตนิ อนาทรตํ อคเณตฺวา เทฺว อคฺคสาวเก นิมเนฺตตฺวา ทานํ ทตฺวา ธมฺมํ สุณนฺตี โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิฯ สา ตโต ปฏฺฐาย มคฺคผลสุเขน วีตินามยมานา ‘‘สามิโกปิ มํ น อิจฺฉติ, ฆราวาเสน เม กมฺมํ นตฺถิ, ปพฺพชิสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา มาตาปิตูนํ อาจิกฺขิตฺวา ปพฺพชิตฺวา อรหตฺตํ ปาปุณิฯ ตสฺสา สา กิริยา ภิกฺขูสุ ปากฏา ชาตาฯ อเถกทิวสํ ภิกฺขู ธมฺมสภายํ กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ – ‘‘อาวุโส, อสุกกุลสฺส ธีตา อตฺถคเวสิกา สามิกสฺส อนิจฺฉภาวํ ญตฺวา อคฺคสาวกานํ ธมฺมํ สุตฺวา โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐาย ปุน มาตาปิตโร อาปุจฺฉิตฺวา ปพฺพชิตฺวา อรหตฺตํ ปตฺตา, เอวํ อตฺถคเวสิกา, อาวุโส สา กุมาริกา’’ติฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กายนุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุเตฺต ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนวสา กุลธีตา อตฺถคเวสิกา, ปุเพฺพปิ อตฺถคเวสิกาเยวา’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา อภิญฺญา จ สมาปตฺติโย จ นิพฺพเตฺตตฺวา หิมวนฺตปเทเส วาสํ กเปฺปสิฯ ตทา พาราณสิราชา อตฺตโน ปุตฺตสฺส พฺรหฺมทตฺตกุมารสฺส ปริวารสมฺปตฺติํ ทิสฺวา อุปฺปนฺนาสโงฺก ปุตฺตํ รฏฺฐา ปพฺพาเชสิฯ โส อสิตาภุํ นาม อตฺตโน เทวิํ อาทาย หิมวนฺตํ ปวิสิตฺวา มจฺฉมํสผลาผลานิ ขาทโนฺต ปณฺณสาลาย นิวาสํ กเปฺปสิฯ โส เอกํ กินฺนริํ ทิสฺวา ปฏิพทฺธจิโตฺต ‘‘อิมํ ปชาปติํ กริสฺสามี’’ติ อสิตาภุํ อคเณตฺวา ตสฺสา อนุปทํ อคมาสิฯ สา ตํ กินฺนริํ อนุพนฺธมานํ ทิสฺวา ‘‘อยํ มํ อคเณตฺวา กินฺนริํ อนุพนฺธติ, กิํ เม อิมินา’’ติ วิรตฺตจิตฺตา หุตฺวา โพธิสตฺตํ อุปสงฺกมิตฺวา วนฺทิตฺวา อตฺตโน กสิณปริกมฺมํ กถาเปตฺวา กสิณํ โอโลเกนฺตี อภิญฺญา จ สมาปตฺติโย จ นิพฺพเตฺตตฺวา โพธิสตฺตํ วนฺทิตฺวา อาคนฺตฺวา อตฺตโน ปณฺณสาลาย ทฺวาเร อฏฺฐาสิฯ พฺรหฺมทโตฺตปิ กินฺนริํ อนุพนฺธโนฺต วิจริตฺวา ตสฺสา คตมคฺคมฺปิ อทิสฺวา ฉินฺนาโส หุตฺวา ปณฺณสาลาภิมุโขว อาคโตฯ อสิตาภู ตํ อาคจฺฉนฺตํ ทิสฺวา เวหาสํ อพฺภุคฺคนฺตฺวา มณิวเณฺณ คคนตเล ฐิตา ‘‘อยฺยปุตฺต, ตํ นิสฺสาย มยา อิทํ ฌานสุขํ ลทฺธ’’นฺติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๑๖๗.‘‘ตฺวเมว ทานิมกร, ยํ กาโม พฺยคมา ตยิ;
โสยํ อปฺปฏิสนฺธิโก, ขรฉินฺนํว เรนุก’’นฺติฯ

ตตฺถ **ตฺวเมว ทานิมกรา**ติ, อยฺยปุตฺต, มํ ปหาย กินฺนริํ อนุพนฺธโนฺต ตฺวเญฺญว อิทานิ อิทํ อกรฯ **ยํ กาโม พฺยคมา ตยี**ติ ยํ มม ตยิ กาโม วิคโต วิกฺขมฺภนปฺปหาเนน ปหีโน, ยสฺส ปหีนตฺตา อหํ อิมํ วิเสสํ ปตฺตาติ ทีเปติฯ **โสยํ อปฺปฏิสนฺธิโก**ติ โส ปน กาโม อิทานิ อปฺปฏิสนฺธิโก ชาโต, น สกฺกา ปฏิสนฺธิตุํฯ **ขรฉินฺนํว เรนุก**นฺติ ขโร วุจฺจติ กกโจ, เรนุกํ วุจฺจติ หตฺถิทโนฺตฯ ยถา กกเจน ฉิโนฺน หตฺถิทโนฺต อปฺปฏิสนฺธิโก โหติ, น ปุน ปุริมนเยน อลฺลียติ, เอวํ ปุน มยฺหํ ตยา สทฺธิํ จิตฺตสฺส ฆฏนํ นาม นตฺถีติ วตฺวา ตสฺส ปสฺสนฺตเสฺสว อุปฺปติตฺวา อญฺญตฺถ อคมาสิฯ

โส ตสฺสา คตกาเล ปริเทวมาโน ทุติยํ คาถมาห –

๑๖๘. ‘‘อตฺริจฺฉํ อติโลเภน , อติโลภมเทน จ;
เอวํ หายติ อตฺถมฺหา, อหํว อสิตาภุยา’’ติฯ

ตตฺถ **อตฺริจฺฉํ อติโลเภนา**ติ อตฺริจฺฉา วุจฺจติ อตฺร อตฺร อิจฺฉาสงฺขาตา อปริยนฺตตณฺหา, อติโลโภ วุจฺจติ อติกฺกมิตฺวา ปวตฺตโลโภฯ **อติโลภมเทน จา**ติ ปุริสมทํ อุปฺปาทนโต อติโลภมโท นาม ชายติฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – อตฺริจฺฉาวเสน อตฺริจฺฉมาโน ปุคฺคโล อติโลเภน จ อติโลภมเทน จ ยถา อหํ อสิตาภุยา ราชธีตาย ปริหีโน, เอวํ อตฺถา หายตีติฯ

อิติ โส อิมาย คาถาย ปริเทวิตฺวา อรเญฺญ เอกโกว วสิตฺวา ปิตุ อจฺจเยน คนฺตฺวา รชฺชํ คณฺหิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา ราชปุตฺโต จ ราชธีตา จ อิเม เทฺว ชนา อเหสุํ, ตาปโส ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

อสิตาภุชาตกวณฺณนา จตุตฺถาฯ

[๒๓๕] ๕. วจฺฉนขชาตกวณฺณนา

สุขา ฆรา วจฺฉนขาติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต โรชมลฺลํ อารพฺภ กเถสิฯ โส กิรายสฺมโต อานนฺทสฺส คิหิสหาโยฯ โส เอกทิวสํ อาคมนตฺถาย เถรสฺส สาสนํ ปาเหสิ, เถโร สตฺถารํ อาปุจฺฉิตฺวา อคมาสิฯ โส เถรํ นานคฺครสโภชนํ โภเชตฺวา เอกมนฺตํ นิสิโนฺน เถเรน สทฺธิํ ปฏิสนฺถารํ กตฺวา เถรํ คิหิโภเคหิ ปญฺจหิ กามคุเณหิ นิมเนฺตโนฺต ‘‘ภเนฺต อานนฺท, มม เคเห ปหูตํ สวิญฺญาณกอวิญฺญาณกรตนํ, อิทํ มเชฺฌ ภินฺทิตฺวา ตุยฺหํ ทมฺมิ, เอหิ อุโภ อคารํ อชฺฌาวสามา’’ติฯ เถโร ตสฺส กามคุเณสุ อาทีนวํ กเถตฺวา อุฏฺฐายาสนา วิหารํ คนฺตฺวา ‘‘ทิโฏฺฐ เต, อานนฺท, โรโช’’ติ สตฺถารา ปุจฺฉิโต ‘‘อาม, ภเนฺต’’ติ วตฺวา ‘‘กิมสฺส กเถสี’’ติ วุเตฺต ‘‘ภเนฺต, มํ โรโช ฆราวาเสน นิมเนฺตสิ, อถสฺสาหํ ฆราวาเส เจว กามคุเณสุ จ อาทีนวํ กเถสิ’’นฺติฯ สตฺถา ‘‘น โข, อานนฺท, โรโช มโลฺล อิทาเนว ปพฺพชิเต ฆราวาเสน นิมเนฺตสิ, ปุเพฺพปิ นิมเนฺตสิเยวา’’ติ วตฺวา เตน ยาจิโต อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต อญฺญตรสฺมิํ นิคมคาเม พฺราหฺมณกุเล นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปโตฺต อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา หิมวนฺตปเทเส จิรํ วสิตฺวา โลณมฺพิลเสวนตฺถาย พาราณสิํ ปตฺวา ราชุยฺยาเน วสิตฺวา ปุนทิวเส พาราณสิํ ปาวิสิฯ อถสฺส พาราณสิเสฏฺฐิ อาจารวิหาเร ปสีทิตฺวา เคหํ เนตฺวา โภเชตฺวา อุยฺยาเน วสนตฺถาย ปฏิญฺญํ คเหตฺวา ตํ ปฏิชคฺคโนฺต อุยฺยาเน วสาเปสิฯ เต อญฺญมญฺญํ อุปฺปนฺนสิเนหา อเหสุํฯ

อเถกทิวสํ พาราณสิเสฏฺฐิ โพธิสเตฺต เปมวิสฺสาสวเสน เอวํ จิเนฺตสิ – ‘‘ปพฺพชฺชา นาม ทุกฺขา, มม สหายํ วจฺฉนขปริพฺพาชกํ อุปฺปพฺพาเชตฺวา สพฺพํ วิภวํ มเชฺฌ ภินฺทิตฺวา ตสฺส ทตฺวา เทฺวปิ สมคฺควาสํ วสิสฺสามา’’ติฯ โส เอกทิวสํ ภตฺตกิจฺจปริโยสาเน เตน สทฺธิํ มธุรปฏิสนฺถารํ กตฺวา ‘‘ภเนฺต วจฺฉนข, ปพฺพชฺชา นาม ทุกฺขา, สุโข ฆราวาโส, เอหิ อุโภ สมคฺคา กาเม ปริภุญฺชนฺตา วสามา’’ติ วตฺวา ปฐมํ คาถมาห –

๑๖๙. ‘‘สุขา ฆรา วจฺฉนข, สหิรญฺญา สโภชนา;
ยตฺถ ภุตฺวา ปิวิตฺวา จ, สเยยฺยาถ อนุสฺสุโก’’ติฯ

ตตฺถ **สหิรญฺญา**ติ สตฺตรตนสมฺปนฺนาฯ **สโภชนา**ติ พหุขาทนียโภชนียาฯ **ยตฺถ ภุตฺวา ปิวิตฺวา จา**ติ เยสุ สหิรญฺญโภชเนสุ ฆเรสุ นานคฺครสานิ โภชนานิ ปริภุญฺชิตฺวา นานาปานานิ จ ปิวิตฺวาฯ **สเยยฺยาถ อนุสฺสุโก**ติ เยสุ อลงฺกตสิริสยนปิเฏฺฐ อนุสฺสุโก หุตฺวา สเยยฺยาสิ, เต ฆรา นาม อติวิย สุขาติฯ

อถสฺส ตํ สุตฺวา โพธิสโตฺต ''มหาเสฎฺฐิ, ตฺวํ อญฺญาณตาย กามคิโทฺธ หุตฺวา ฆราวาสสฺส คุณํ, ปพฺพชฺชาย จ อคุณํ กเถสิ, ฆราวาสสฺส เต อคุณํ กเถสฺสามิ, สุณาหิ ทานี''ติ วตฺวา ทุติยํ คาถมาห –

๑๗๐. ''ฆรา นานีหมานสฺส, ฆรา นาภณโต มุสา;
ฆรา นาทินฺนทณฺฑสฺส, ปเรสํ อนิกุพฺพโต;
เอวํ ฉิทฺทํ ทุรภิสมฺภวํ, โก ฆรํ ปฏิปชฺชตี''ติฯ

ตตฺถ **ฆรา นานีหมานสฺสา**ติ นิจฺจกาลํ กสิโครกฺขาทิกรเณน อนีหมานสฺส อวายมนฺตสฺส ฆรา นาม นตฺถิ, ฆราวาโส น ปติฎฺฐาตีติ อโตฺถฯ **ฆรา นาภณโต มุสา**ติ เขตฺตวตฺถุหิรญฺญสุวณฺณาทีนํ อตฺถาย อมุสาภณโตปิ ฆรา นาม นตฺถิฯ **ฆรา นาทินฺนทณฺฑสฺส, ปเรสํ อนิกุพฺพโต**ติ **นาทินฺนทณฺฑสฺสา**ติ อคฺคหิตทณฺฑสฺส, นิกฺขิตฺตทณฺฑสฺส ปเรสํ อนิกุพฺพโต ฆรา นาม นตฺถิฯ โย ปน อาทินฺนทโณฺฑ หุตฺวา ปเรสํ ทาสกมฺมกราทีนํ ตสฺมิํ ตสฺมิํ อปราเธ อปราธานุรูปํ วธพนฺธนเฉทนตาฬนาทิวเสน กโรติ, ตเสฺสว ฆราวาโส สณฺฐหตีติ อโตฺถฯ **เอวํ ฉิทฺทํ ทุรภิสมฺภวํ, โก ฆรํ ปฏิปชฺชตี**ติ ตํ ทานิ เอวํ เอเตสํ อีหนาทีนํ อกรเณ สติ ตาย ตาย ปริหานิยา ฉิทฺทํ กรเณปิ สติ นิจฺจเมว กาตพฺพโต ทุรภิสมฺภวํ ทุราราธนียํ, นิจฺจํ กโรนฺตสฺสปิ วา ทุรภิสมฺภวเมว ทุปฺปูรํ ฆราวาสํ ''อหํ นิปฺปริตโสฺส หุตฺวา อชฺฌาวสิสฺสามี''ติ โก ปฏิปชฺชตีติฯ

เอวํ มหาสโตฺต ฆราวาสสฺส โทสํ กเถตฺวา อุยฺยานเมว อคมาสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ''ตทา พาราณสิเสฎฺฐิ โรโชมโลฺล อโหสิ, วจฺฉนขปริพฺพาชโก ปน อหเมว อโหสิ''นฺติฯ

วจฺฉนขชาตกวณฺณนา ปญฺจมาฯ
[๒๓๖] ๖. พกชาตกวณฺณนา

ภทฺทโก วตยํ ปกฺขีติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต เอกํ กุหกภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิฯ ตญฺหิ สตฺถา อาเนตฺวา ทสฺสิตํ ทิสฺวา ''น, ภิกฺขเว, อิทาเนว, ปุเพฺพเปส กุหโกเยวา''ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต หิมวนฺตปเทเส เอกสฺมิํ สเร มโจฺฉ หุตฺวา มหาปริวาโร วสิฯ อเถโก พโก ''มเจฺฉ ขาทิสฺสามี''ติ สรสฺส อาสนฺนฎฺฐาเน สีสํ ปาเตตฺวา ปเกฺข ปสาเรตฺวา มนฺทมโนฺท มเจฺฉ โอโลเกโนฺต อฎฺฐาสิ เตสํ ปมาทํ อาคมยมาโนฯ ตสฺมิํ ขเณ โพธิสโตฺต มจฺฉคณปริวุโต โคจรํ คณฺหโนฺต ตํ ฐานํ ปาปุณิฯ มจฺฉคโณ ตํ พกํ ปสฺสิตฺวา ปฐมํ คาถมาห –

๑๗๑. ''ภทฺทโก วตยํ ปกฺขี, ทิโช กุมุทสนฺนิโภ;
วูปสเนฺตหิ ปเกฺขหิ, มนฺทมโนฺทว ฌายตี''ติฯ

ตตฺถ **มนฺทมโนฺทว ฌายตี**ติ อพลพโล วิย หุตฺวา กิญฺจิ อชานนฺโต วิย เอกโกว ฌายตีติฯ

อถ นํ โพธิสตฺโต โอโลเกตฺวา ทุติยํ คาถมาห –

๑๗๒. ‘‘นาสฺส สีลํ วิชานาถ, อนญฺญาย ปสํสถ;
อเมฺห ทิโช น ปาเลติ, เตน ปกฺขี น ผนฺทตี’’ติฯ

ตตฺถ **อนญฺญายา**ติ อชานิตฺวาฯ **อเมฺห ทิโช น ปาเลตี**ติ เอส ทิโช อเมฺห น รกฺขติ น โคปายติ, ‘‘กตรํ นุ โข เอเตสุ กพฬํ กริสฺสามี’’ติ อุปธาเรติฯ **เตน ปกฺขี น ผนฺทตี**ติ เตนายํ สกุโณ น ผนฺทติ น จลตีติฯ เอวํ วุตฺเต มจฺฉคโณ อุทกํ โขเภตฺวา พกํ ปลาเปสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา พโก กุหโก ภิกฺขุ อโหสิ, มจฺฉราชา ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

พกชาตกวณฺณนา ฉฏฺฐาฯ

[๒๓๗] ๗. สาเกตชาตกวณฺณนา

โก นุ โข ภควา เหตูติ อิทํ สตฺถา สาเกตํ อุปนิสฺสาย วิหรนฺโต สาเกตํ พฺราหฺมณํ อารพฺภ กเถสิฯ วตฺถุ ปเนตฺถ อตีตมฺปิ ปจฺจุปฺปนฺนมฺปิ เหฏฺฐา เอกกนิปาเต (ชา. อฏฺฐ. ๑.๑.สาเกตชาตกวณฺณนา) กถิตเมวฯ ตถาคตสฺส ปน วิหารํ คตกาเล ภิกฺขู ‘‘สิเนโห นาเมส, ภนฺเต, กถํ ปติฏฺฐาตี’’ติ ปุจฺฉนฺตา ปฐมํ คาถมาหํสุ –

๑๗๓. ‘‘โก นุ โข ภควา เหตุ, เอกเจฺจ อิธ ปุคฺคเล;
อตีว หทยํ นิพฺพาติ, จิตฺตญฺจาปิ ปสีทตี’’ติฯ

ตสฺสโตฺถ – โก นุ โข เหตุ, เยน อิเธกเจฺจ ปุคฺคเล ทิฏฺฐมเตฺตเยว หทยํ อติวิย นิพฺพาติ, สุวาสิตสฺส สีตสฺส อุทกสฺส ฆฏสหเสฺสน ปริสิตฺตํ วิย สีตลํ โหติ, เอกเจฺจ น นิพฺพาติฯ เอกเจฺจ ทิฏฺฐมเตฺตเยว จิตฺตํ ปสีทติ, มุทุ โหติ, เปมวเสน อลฺลียติ, เอกเจฺจ น อลฺลียตีติฯ

อถ เนสํ สตฺถา เปมการณํ ทเสฺสโนฺต ทุติยํ คาถมาห –

๑๗๔. ‘‘ปุเพฺพว สนฺนิวาเสน, ปจฺจุปฺปนฺนหิเตน วา;
เอวํ ตํ ชายเต เปมํ, อุปฺปลํว ยโถทเก’’ติฯ

ตสฺสโตฺถ – ภิกฺขเว, เปมํ นาเมตํ ทฺวีหิ การเณหิ ชายติ, ปุริมภเว มาตา วา ปิตา วา ปุโตฺต วา ธีตา วา ภาตา วา ภคินี วา ปติ วา ภริยา วา สหาโย วา มิโตฺต วา หุตฺวา โย เยน สทฺธิํ เอกฏฺฐาเน วุตฺถปุโพฺพ, ตสฺส อิมินา **ปุเพฺพว สนฺนิวาเสน** ภวนฺตเรปิ อนุพนฺธโนฺต โส สิเนโห น วิชหติฯ อิมสฺมิํ อตฺตภาเว กเตน **ปจฺจุปฺปนฺนหิเตน วา เอวํ ตํ ชายเต เปมํ,** อิเมหิ ทฺวีหิ การเณหิ เปมํ นาม ชายติฯ ยถา กิํ? **อุปฺปลํว ยโถทเก**ติฯ วา-การสฺส รสฺสตฺตํ กตํฯ สมุจฺจยเตฺถ เจส วุโตฺต, ตสฺมา อุปฺปลญฺจ เสสํ ชลชปุปฺผญฺจ ยถา อุทเก ชายมานํ เทฺว การณานิ นิสฺสาย ชายติ อุทกเญฺจว กลลญฺจ, ตถา เอเตหิ ทฺวีหิ การเณหิ เปมํ ชายตีติ เอวเมตฺถ อโตฺถ ทฏฺฐโพฺพฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา พฺราหฺมโณ จ พฺราหฺมณี จ อิเม เทฺว ชนา อเหสุํ, ปุตฺโต ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

สาเกตชาตกวณฺณนา สตฺตมาฯ

[๒๓๘] ๘. เอกปทชาตกวณฺณนา

อิงฺฆ เอกปทํ, ตาตาติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต เอกํ กุฏุมฺพิกํ อารพฺภ กเถสิฯ สาวตฺถิวาสี กิเรส กุฏุมฺพิโก, อถสฺส เอกทิวสํ องฺเก นิสินฺโน ปุตฺโต อตฺถสฺส ทฺวารํ นาม ปญฺหํ ปุจฺฉิฯ โส ‘‘พุทฺธวิสโย เอส ปโญฺห, น ตํ อโญฺญ กเถตุํ สกฺขิสฺสตี’’ติ ปุตฺตํ คเหตฺวา เชตวนํ คนฺตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา ‘‘ภนฺเต, อยํ เม ทารโก อูรุมฺหิ นิสินฺโน อตฺถสฺส ทฺวารํ นาม ปญฺหํ ปุจฺฉิ, อหํ ตํ อชานนฺโต อิธาคโต, กเถถ, ภนฺเต, อิมํ ปญฺห’’นฺติฯ สตฺถา ‘‘น โข, อุปาสก, อยํ ทารโก อิทาเนว อตฺถคเวสโก, ปุพฺเพปิ อตฺถคเวสโกว หุตฺวา อิมํ ปญฺหํ ปณฺฑิเต ปุจฺฉิ, โปราณกปณฺฑิตาปิสฺส กเถสุํ, ภวสงฺขปคตตฺตา ปน น สลฺลกฺเขสี’’ติ วตฺวา เตน ยาจิโต อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต โพธิสตฺโต เสฏฺฐิกุเล นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปตฺโต ปิตุ อจฺจเยน เสฏฺฐิฏฺฐานํ ลภิฯ อถสฺส ปุตฺโต ทหโร กุมาโร อูรุมฺหิ นิสีทิตฺวา ‘‘ตาต, มยฺหํ เอกปทํ อเนกตฺถนิสฺสิตํ เอกํ การณํ กเถถา’’ติ ปุจฺฉนฺโต ปฐมํ คาถมาห –

๑๗๕.
‘‘อิงฺฆ เอกปทํ ตาต, อเนกตฺถปทสฺสิตํ;
กิญฺจิ สงฺคาหิกํ พฺรูสิ, เยนตฺถ สาธเยมเส’’ติฯ

ตตฺถ **อิงฺฆา**ติ ยาจนตฺถ โจทนตฺถ วา นิปาโตฯ **เอกปท**นฺติ เอกํ การณปทํ, เอกํ การณูปสญฺหิตํ วา พฺยญฺชนปทํฯ **อเนกตฺถปทสฺสิต**นฺติ อเนกานิ อตฺถปทานิ การณปทานิ นิสฺสิตํฯ **กิญฺจิ สงฺคาหิกํ พฺรูสี**ติ กิญฺจิ เอกปทํ พหูนํ ปทานํ สงฺคาหิกํ พฺรูหิ, อยเมว วา ปาโฐฯ **เยนตฺถ สาธเยมเส**ติ เยน เอเกน ปเทน อเนกตฺถนิสฺสิเตน มยํ อตฺตโน วุฑฺฒึ สาเธยฺยาม, ตํ เม กเถหีติ ปุจฺฉิฯ

อถสฺส ปิตา กเถนฺโต ทุติยํ คาถมาห –

๑๗๖.
‘‘ทกฺขเยฺยกปทํ ตาต, อเนกตฺถปทสฺสิตํ;
ตญฺจ สีเลน สญฺญุตฺตํ, ขนฺติยา อุปปาทิตํ;
อลํ มิตฺเต สุขาเปตุํ, อมิตฺตานํ ทุขาย จา’’ติฯ

ตตฺถ **ทกฺขเยฺยกปท**นฺติ ทกฺขยฺยํ เอกปทํฯ ทกฺขยฺยํ นาม ลาภุปฺปาทกสฺส เฉกสฺส กุสลสฺส ญาณสมฺปยุตฺตํ วีริยํฯ **อเนกตฺถปทสฺสิต**นฺติ เอวํ วุตฺตปฺปการํ วีริยํ อเนเกหิ อตฺถปเทหิ นิสฺสิตํฯ กตเรหีติ? สีลาทีหิฯ เตเนว **‘‘ตญฺจ สีเลน สญฺญุตฺต’’**นฺติอาทิมาหฯ ตสฺสตฺโถ – ตญฺจ ปเนตํ วีริยํ อาจารสีลสมฺปยุตฺตํ อธิวาสนขนฺติยา อุเปตํ มิตฺเต สุขาเปตุํ อมิตฺตานญฺจ ทุกฺขาย อลํ สมตฺถํฯ โก หิ นาม ลาภุปฺปาทกญาณสมฺปยุตฺตกุสลวีริยสมนฺนาคโต อาจารขนฺติสมฺปนฺโน มิตฺเต สุขาเปตุํ, อมิตฺเต วา ทุกฺขาเปตุํ น สโกฺกตีติฯ

เอวํ โพธิสตฺโต ปุตฺตสฺส ปญฺหํ กเถสิฯ โสปิ ปิตุ กถิตนเยเนว อตฺตโน อตฺถํ สาเธตฺวา ยถากมฺมํ คโตฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ, สจฺจปริโยสาเน ปิตาปุตฺตา โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐิตาฯ ‘‘ตทา ปุโตฺต อยเมว ปุโตฺต อโหสิ, พาราณสิเสฏฺฐิ ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

เอกปทชาตกวณฺณนา อฏฺฐมาฯ

[๒๓๙] ๙. หริตมณฺฑูกชาตกวณฺณนา

อาสีวิสมฺปิ มํ สนฺตนฺติ อิทํ สตฺถา เวฬุวเน วิหรโนฺต อชาตสตฺตุํ อารพฺภ กเถสิฯ โกสล ราชสฺส หิ ปิตา มหาโกสโล พิมฺพิสารรโญฺญ ธีตรํ ททมาโน ธีตุ นฺหานมูลํ กาสิคามกํ นาม อ ทาสิฯ สา อชาตสตฺตุนา ปิตุฆาตกกเมฺม กเต รโญฺญ สิเนเหน นจิรเสฺสว กาลมกาสิฯ อชา ตสตฺตุ มาตริ กาลกตายปิ ตํ คามํ ภุญฺชเตวฯ โกสลราชา ‘‘ปิตุฆาตกสฺส โจรสฺส มม กุลสนฺ ตกํ คามํ น ทสฺสามี’’ติ เตน สทฺธึ ยุชฺฌติฯ กทาจิ มาตุลสฺส ชโย โหติ, กทาจิ ภาคิเนยฺยสฺสฯ ยทา ปน อชาตสตฺตุ ชินาติ, ตทา โสมนสฺสปฺปโตฺต รเถ ธชํ อุสฺสาเปตฺวา มหเนฺตน ยเสน นครํ ปวิสติฯ ยทา ปน ปราชยติ, ตทา โทมนสฺสปฺปโตฺต กญฺจิ อชานาเปตฺวาว ปวิสติฯ อเถก ทิวสํ ธมฺมสภายํ ภิกฺขู กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ ‘‘อาวุโส, อชาตสตฺตุ มาตุลํ ชินิตฺวา ตุสฺสติ, ปราชิโต โทมนสฺสปฺปโตฺต โหตี’’ติฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺ นา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุเตฺต ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว, ปุเพฺพเปส ชินิตฺวา ตุสฺสติ, ปราชิโต โทมนสฺสปฺปโตฺต โหตี’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต นีลมณฺฑูกโยนิยํ นิพฺพตฺติฯ ตทา มนุสฺสา นทีกนฺทราทีสุ ตตฺถ ตตฺถ มเจฺฉ คหณตฺถาย กุมีนานิ โอเฑฺฑสุํฯ เอกสฺมึ กุมีเน พหู มจฺฉา ปวิสึสุฯ อเถโก อุทกาสีวิโส มเจฺฉ ขาทโนฺต ตํ กุมีนํ ปาวิสิ, พหู มจฺฉา เอกโต หุตฺ วา ตํ ขาทนฺตา เอกโลหิตํ อกํสุฯ โส ปฏิสรณํ อปสฺสโนฺต มรณภยตชฺชิโต กุมีนมุเขน นิกฺ ขมิตฺวา เวทนาปฺปโตฺต อุทกปริยเนฺต นิปชฺชิฯ นีลมณฺฑูโกปิ ตสฺมึ ขเณ อุปฺปติตฺวา กุมีนสู ลมตฺถเก นิปโนฺน โหติฯ อาสีวิโส วินิจฺฉยฏฺฐานํ อลภโนฺต ตตฺถ นิปนฺนํ ตํ ทิสฺวา ‘‘สมฺม นี ลมณฺฑูก, อิเมสํ มจฺฉานํ กิริยา รุจฺจติ ตุยฺห’’นฺติ ปุจฺฉโนฺต ปฐมํ คาถมาห –

๑๗๗. ‘‘อาสีวิสมฺปิ มํ สนฺตํ, ปวิฏฺฐํ กุมินามุขํ;
รุจฺจเต หริตามาตา, ยํ มํ ขาทนฺติ มจฺฉกา’’ติฯ

ตตฺถ **อาสีวิสมฺปิ มํ สนฺต**นฺติ มํ อาคตวิสํ สมานํฯ **รุจฺจเต หริตามาตา, ยํ มํ ขาทนฺติ มจฺฉกา**ติ เอตํ ตว รุจฺจติ หริตมณฺฑูกปุตฺตาติ วทติฯ

อถ นํ หริตมณฺฑูโก ‘‘อาม, สมฺม, รุจฺจตี’’ติฯ ‘‘กึการณา’’ติ? ‘‘สเจ ตฺวมฺปิ ตว ปเทสํ อา คเต มเจฺฉ ขาทสิ, มจฺฉาปิ อตฺตโน ปเทสํ อาคตํ ตํ ขาทนฺติ, อตฺตโน วิสเย ปเทเส โคจรภู มิยํ อพลวา นาม นตฺถี’’ติ วตฺวา ทุติยํ คาถมาห –

๑๗๘. วิลุมฺปเตว ปุริโส, ยาวสฺส อุปกปฺปติ;
ยทา จเญฺญ วิลุมฺปนฺติ, โส วิลุโตฺต วิลุมฺปตี’’ติฯ

ตตฺถ **วิลุมฺปเตว ปุริโส, ยาวสฺส อุปกปฺปตี**ติ ยาว อสฺส ปุริสสฺส อิสฺสริยํ อุปกปฺปติ อิชฺฌติ ปวตฺตติ, ตาว โส อญฺญํ วิลุมฺปติเยวฯ ‘‘ยาว โส อุปกปฺปตี’’ติปิ ปาโฐ , ยตฺตกํ กาลํ โส ปุริโส สโกฺกติ วิลุมฺปิตุนฺติ อโตฺถฯ **ยทา จเญฺญ วิลุมฺปนฺตี**ติ ยทา จ อเญฺญ อิสฺสรา หุตฺ วา วิลุมฺปนฺติฯ **โส วิลุโตฺต วิลุมฺปตี**ติ อถ โส วิลุมฺปโก อเญฺญหิ วิลุมฺปติฯ ‘‘วิลุมฺปเต’’ติปิ

ปาโฐ, อยเมวโตฺถฯ ‘‘วิลุมฺปน’’นฺติปิ ปฐนฺติ, ตสฺสโตฺถ น สเมติฯ เอวํ ‘‘วิลุมฺปโก ปุน วิลุมฺปํ ปาปุณาตี’’ติ โพธิสเตฺตน อเทฺทเท วินิจฺฉิเต อุทกาสีวิสสฺส ทุพฺพลภาวํ ญตฺวา ‘‘ปจฺจามิตฺตํ คณฺหิสฺสามา’’ติ มจฺฉคณา กุมีนมุขา นิกฺขมิตฺวา ตเตฺถว นํ ชีวิตกฺขยํ ปาเปตฺวา ปกฺกมุํฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา อุทกาสีวิโส อชาตสตฺตุ อโหสิ, นีลมณฺฑูโก ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

หริตมณฺฑูกชาตกวณฺณนา นวมาฯ

[๒๔๐] ๑๐. มหาปิงฺคลชาตกวณฺณนา

สโพฺพ ชโนติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต เทวทตฺตํ อารพฺภ กเถสิฯ เทวทเตฺต สตฺถริ อาฆาตํ พนฺธิตฺวา นวมาสจฺจเยน เชตวนทฺวารโกฎฺฐเก ปถวิยํ นิมุเคฺค เชตวนวาสิโน จ สกลรฎฺฐวาสิโน จ ‘‘พุทฺธปฎิกณฺฎโก เทวทโตฺต ปถวิยา คิลิโต, นิหตปจฺจามิโตฺต ทานิ สมฺมาสมฺพุโทฺธ ชาโต’’ติ ตุฎฺฐหฎฺฐา อเหสุํฯ เตสํ กถํ สุตฺวา ปรมฺปรโฆเสน สกลชมฺพุทีปวาสิโน ยกฺขภูตเทวคณา จ ตุฎฺฐหฎฺฐา เอว อเหสุํฯ อเถกทิวสํ ภิกฺขู ธมฺมสภายํ กถํ สมุฎฺฐาเปสุํ – ‘‘อาวุโส, เทวทเตฺต ปถวิยํ นิมุเคฺค ‘พุทฺธปฎิกณฺฎโก เทวทโตฺต ปถวิยา คิลิโต’ติ มหาชโน อตฺตมโน ชาโต’’ติฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุเตฺต ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว เทวทเตฺต มเต มหาชโน ตุสฺสติ เจว หสติ จ, ปุเพฺพปิ ตุสฺสิ เจว หสิ จา’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ มหาปิงฺคโล นาม ราชา อธเมฺมน วิสเมน รชฺชํ กาเรสิ, ฉนฺทาทิวเสน ปาปกมฺมานิ กโรโนฺต ทณฺฑพลิชงฺฆกหาปณาทิคฺคหเณน อุจฺฉุยเนฺต อุจฺฉุํ วิย มหาชนํ ปีเฬสิ กกฺขโฬ ผรุโส สาหสิโก, ปเรสุ อนุทฺทยามตฺตมฺปิ นามสฺส นตฺถิ, เคเห อิตฺถีนมฺปิ ปุตฺตธีตานมฺปิ อมจฺจพฺราหฺมณคหปติกาทีนมฺปิ อปฺปิโย อมนาโป, อกฺขิมฺหิ ปติตรชํ วิย, ภตฺตปิเณฺฑ สกฺขรา วิย, ปณฺหึ วิชฺฌิตฺวา ปวิฎฺฐกณฺฎโก วิย จ อโหสิ ฯ ตทา โพธิสโตฺต มหาปิงฺคลสฺส ปุโตฺต หุตฺวา นิพฺพตฺติฯ มหาปิงฺคโล ทีฆรตฺตํ รชฺชํ กาเรตฺวา กาลมกาสิฯ ตสฺมึ กาลกเต สกลพาราณสิวาสิโน หฎฺฐตุฎฺฐา มหาหสิตํ หสิตฺวา ทารูนํ สกฎสหเสฺสน มหาปิงฺคลํ ฌาเปตฺวา อเนเกหิ ฆฎสหเสฺสหิ อาฬาหนํ นิพฺพาเปตฺวา โพธิสตฺตํ รเชฺช อภิสิญฺจิตฺวา ‘‘ธมฺมิโก โน ราชา ลโทฺธ’’ติ หฎฺฐตุฎฺฐา นคเร อุสฺสวเภรึ จราเปตฺวา สมุสฺสิตธชปฎากํ นครํ อลงฺกริตฺวา ทฺวาเร ทฺวาเร มณฺฑปํ กาเรตฺวา วิปฺปกิณฺณลาชกุสุมมณฺฑิตตเลสุ อลงฺกตมณฺฑเปสุ นิสีทิตฺวา ขาทึสุ เจว ปิวึสุ จฯ

โพธิสโตฺตปิ อลงฺกเต มหาตเล สมุสฺสิตเสตจฺฉตฺตสฺส ปลฺลงฺกวรสฺส มเชฺฌ มหายสํ อนุภวโนฺต นิสีทิฯ อมจฺจา จ พฺราหฺมณคหปติรฎฺฐิกโทวาริกาทโย จ ราชานํ ปริวาเรตฺวา อฎฺฐํสุฯ อเถโก โทวาริโก นาติทูเร ฐตฺวา อสฺสสโนฺต ปสฺสสโนฺต ปโรทิฯ โพธิสโตฺต ตํ ทิสฺวา ‘‘สมฺม โทวาริก, มม ปิตริ กาลกเต สเพฺพ ตุฎฺฐปหฎฺฐา อุสฺสวํ กีฬนฺตา วิจรนฺติ, ตฺวํ ปน โรทมาโน ฐิโต , กึ นุ โข มม ปิตา ตเวว ปิโย อโหสิ มนาโป’’ติ ปุจฺฉโนฺต ปฐมํ คาถมาห –

๑๗๙. ‘‘สโพฺพ ชโน หึสิโต ปิงฺคเลน, ตสฺมึ มเต ปจฺจยา เวทยนฺติ;
ปิโย นุ เต อาสิ อกณฺหเนโตฺต, กสฺมา นุ ตฺวํ โรทสิ ทฺวารปาลา’’ติฯ

ตตฺถ **หึสิโต**ติ นานปฺปกาเรหิ ทณฺฑพลิอาทีหิ ปีฬิโตฯ **ปิงฺคเลนา**ติ ปิงฺคลเกฺขนฯ ตสฺส กิร เทฺวปิ อกฺขีนิ นิพฺพิทฺธปิงฺคลานิ พิฬารกฺขิวณฺณานิ อเหสุํ, เตเนวสฺส ‘‘ปิงฺคโล’’ติ นามํ อกํ

สุฯ **ปจฺจยา เวทยนฺตี**ติ ปีติโย ปเวทยนฺติฯ **อกณฺหเนโตฺต**ติ ปิงฺคลเนโตฺตฯ **กสฺมา นุ ตฺวนฺ**ติ เกน นุ การเณน ตฺวํ โรทสิฯ อฎฺฐกถายํ ปน ''กสฺมา ตุว''นฺติ ปาโฐฯ

โส ตสฺส วจนํ สุตฺวา ''นาหํ, มหาราช, 'มหาปิงฺคโล มโต'ติ โสเกน โรทามิ, สีสสฺส เม สุขํ ชาตํฯ ปิงฺคลราชา หิ ปาสาทา โอตรโนฺต จ อาโรหโนฺต จ กมฺมารมุฎฺฐิกาย ปหรโนฺต วิย มยฺหํ สีเส อฎฺฐฎฺฐ ขฎเก เทติ, โส ปรโลกํ คนฺตฺวาปิ มม สีเส ททมาโน วิย นิรยปาลานมฺปิ ยมสฺสปิ สีเล ขฎเก ทสฺสติ, อถ นํ เต 'อติวิย อยํ อเมฺห พาธตี'ติ ปุน อิเธว อาเนตฺวา วิสฺสเชฺชยฺยุํ, อถ เม โส ปุนปิ สีเส ขฎเก ทเทยฺยาติ ภเยนาหํ โรทามี''ติ อิมมตฺถํ ปกาเสโนฺต ทุติยํ คาถมาห –

๑๘๐.''น เม ปิโย อาสิ อกณฺหเนโตฺต, ภายามิ ปจฺจาคมนาย ตสฺส;
อิโต คโต หิํเสยฺย มจฺจุราชํ, โส หิํสิโต อาเนยฺย ปุน อิธา''ติฯ

อถ นํ โพธิสโตฺต ''โส ราชา ทารูนํ วาหสหเสฺสน ทโฑฺฒ อุทกฆฎสเตหิ สิโตฺต, สาปิสฺส อาฬาหนภูมิ สมนฺตโต ขตา, ปกติยาปิ จ ปรโลกํ คตา นาม อญฺญตฺถ คติวสา ปุน เตเนว สรีเรน นาคจฺฉนฺติ, มา ตฺวํ ภายี''ติ ตํ สมสฺสาเสโนฺต อิมํ คาถมาห –

๑๘๑.''ทโฑฺฒ วาหสหเสฺสหิ, สิโตฺต ฆฎสเตหิ โส;
ปริกฺขตา จ สา ภูมิ, มา ภายิ นาคมิสฺสตี''ติฯ

ตโต ปฎฺฐาย โทวาริโก อสฺสาสํ ปฎิลภิฯ โพธิสโตฺต ธเมฺมน รชฺชํ กาเรตฺวา ทานาทีนิ ปุญฺญานิ กตฺวา ยถากมฺมํ คโตฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ''ตทา มหาปิงฺคโล เทวทโตฺต อโหสิ, ปุโตฺต ปน อหเมว อโหสิ''นฺติฯ

มหาปิงฺคลชาตกวณฺณนา ทสมาฯ

อุปาหนวโคฺค นวโมฯ

ตสฺสุทฺทานํ –

อุปาหนํ วีณาถูณํ, วิกณฺณกํ อสิตาภุ;
วจฺฉนขํ พกเญฺจว, สาเกตญฺจ เอกปทํ;
หริตมาตุ ปิงฺคลํฯ

๑๐. สิงฺคาลวโคฺค

[๒๔๑] ๑. สพฺพทาฐชาตกวณฺณนา

สิงฺคาโล มานตฺถโทฺธติ อิทํ สตฺถา เวฬุวเน วิหรโนฺต เทวทตฺตํ อารพฺภ กเถสิฯ เทวทโตฺต อชาตสตฺตุํ ปสาเทตฺวา อุปฺปาทิตํ ลาภสกฺการํ จิรฎฺฐิติกํ กาตุํ นาสกฺขิ, นาฬาคิริปโยชเน ปาฎิหาริยสฺส ทิฎฺฐกาลโต ปฎฺฐาย ตสฺส โส ลาภสกฺกาโร อนฺตรธายิฯ อเถกทิวสํ ภิกฺขู ธมฺมสภายํ กถํ สมุฎฺฐาเปสุํ – ''อาวุโส, เทวทโตฺต ลาภสกฺการํ อุปฺปาเทตฺวา จิรฎฺฐิติกํ กาตุํ นาสกฺขี''ติฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ''กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา''ติ ปุจฺฉิตฺวา

‘‘อิมาย นามา’’ติ วุเตฺต ‘‘น, ภิกฺขเว, เทวทตฺโต อิทาเนว อตฺตโน อุปฺปนฺนํ ลาภสกฺการํ อนฺตรธาเปติ, ปุเพฺพปิ อนฺตรธาเปสิเยวา’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต โพธิสตฺโต ตสฺส ปุโรหิโต อโหสิ ติณฺณํ เวทานํ อฏฺฐารสนฺนญฺจ สิปฺปานํ ปารํ คโตฯ โส ปถวีชยมนฺตํ นาม ชานาติฯ ปถวีชยมนฺโตติ อาวฏฺฏนมนฺโต วุจฺจติฯ อเถกทิวสํ โพธิสตฺโต ‘‘ตํ มนฺตํ สชฺฌายิสฺสามี’’ติ เอกสฺมิํ องฺคณฏฺฐาเน ปิฏฺฐิปาสาเณ นิสีทิตฺวา สชฺฌายมกาสิฯ ตํ กิร มนฺตํ อญฺญวิหิตํ ธิติวิรหิตํ สาเวตุํ น สกฺกา, ตสฺมา นํ โส ตถารูเป ฐาเน สชฺฌายติฯ อถสฺส สชฺฌายนกาเล เอโก สิงฺคาโล เอกสฺมิํ พิเล นิปโนฺน ตํ มนฺตํ สุตฺวาว ปคุณมกาสิฯ โส กิร อนนฺตราตีเต อตฺตภาเว ปคุณปถวีชยมโนฺต เอโก พฺราหฺมโณ อโหสิฯ โพธิสตฺโต สชฺฌายํ กตฺวา อุฏฺฐาย ‘‘ปคุโณ วต เม อยํ มโนฺต’’ติ อาหฯ สิงฺคาโล พิลา นิกฺขมิตฺวา ‘‘อโมฺภ พฺราหฺมณ, อยํ มโนฺต ตยาปิ มเมว ปคุณตโร’’ติ วตฺวา ปลายิฯ โพธิสตฺโต ‘‘อยํ สิงฺคาโล มหนฺตํ อกุสลํ กริสฺสตี’’ติ ‘‘คณฺหถ คณฺหถา’’ติ โถกํ อนุพนฺธิฯ สิงฺคาโล ปลายิตฺวา อรญฺญํ ปาวิสิฯ

โส คนฺตฺวา เอกํ สิงฺคาลิํ โถกํ สรีเร ฑํสิ, ‘‘กิํ, สามี’’ติ จ วุเตฺต ‘‘มยฺหํ ชานาสิ น ชานาสี’’ติ อาหฯ สา ‘‘อาม, ชานามี’’ติ สมฺปฏิจฺฉิฯ โส ปถวีชยมนฺตํ ปริวเตฺตตฺวา อเนกานิ สิงฺคาลสตานิ อาณาเปตฺวา สเพฺพปิ หตฺถิอสฺสสีหพฺยคฺฆสูกรมิคาทโย จตุปฺปเท อตฺตโน สนฺติเก อกาสิฯ กตฺวา จ ปน สพฺพทาโฐ นาม ราชา หุตฺวา เอกํ สิงฺคาลิํ อคฺคมเหสิํ อกาสิฯ ทฺวินฺนํ หตฺถีนํ ปิเฏฺฐ สีโห ติฏฺฐติ, สีหปิเฏฺฐ สพฺพทาโฐ สิงฺคาโล ราชา สิงฺคาลิยา อคฺคมเหสิยา สทฺธิํ นิสีทติ, มหโนฺต ยโส อโหสิฯ โส ยสมหเนฺตน ปมชฺชิตฺวา มานํ อุปฺปาเทตฺวา ‘‘พาราณสิรชฺชํ คณฺหิสฺสามี’’ติ สพฺพจตุปฺปทปริวุโต พาราณสิยา อวิทูรฏฺฐานํ สมฺปาปุณิ, ปริสา ทฺวาทสโยชนา อโหสิฯ โส อวิทูเร ฐิโตเยว ‘‘รชฺชํ วา เทตุ, ยุทฺธํ วา’’ติ รโญฺญ สาสนํ เปเสสิฯ พาราณสิวาสิโน ภีตตสิตา นครทฺวารานิ ปิทหิตฺวา อฏฺฐํสุฯ

โพธิสตฺโต ราชานํ อุปสงฺกมิตฺวา ‘‘มา ภายิ, มหาราช, สพฺพทาฐสิงฺคาเลน สทฺธิํ ยุทฺธํ มม ภาโร, ฐเปตฺวา มํ อโญฺญ เตน สทฺธิํ ยุชฺฌิตุํ สมโตฺถ นาม นตฺถี’’ติ ราชานญฺจ นาคเร จ สมสฺสาเสตฺวา ‘‘กินฺติ กตฺวา นุ โข สพฺพทาโฐ รชฺชํ คเหสฺสติ, ปุจฺฉิสฺสามิ ตาว น’’นฺติ ทฺวารฏฺฏาลกํ อภิรุหิตฺวา ‘‘สมฺม สพฺพทาฐ, กินฺติ กตฺวา อิมํ รชฺชํ คณฺหิสฺสสี’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘สีหนาทํ นทาเปตฺวา มหาชนํ สเทฺทน สนฺตาเสตฺวา คณฺหิสฺสามี’’ติฯ โพธิสตฺโต ‘‘อเตฺถต’’นฺติ ญตฺวา อฏฺฏาลกา โอรุยฺห ‘‘สกลทฺวาทสโยชนิกพาราณสินครวาสิโน กณฺณจฺฉิทฺทานิ มาสปิเฏฺฐน ลญฺชนฺตู’’ติ เภริํ จราเปสิฯ มหาชโน เภริยา อาณํ สุตฺวา อนฺตมโส พิฬาเล อุปาทาย สพฺพจตุปฺปทานเญฺจว อตฺตโน จ กณฺณจฺฉิทฺทานิ ยถา ปรสฺส สทฺทํ โสตุํ น สกฺกา, เอวํ มาสปิเฏฺฐน ลญฺชิฯ

อถ โพธิสตฺโต ปุน อฏฺฏาลกํ อภิรุหิตฺวา ‘‘สพฺพทาฐา’’ติ อาหฯ ‘‘กิํ, พฺราหฺมณา’’ติ? ‘‘อิมํ รชฺชํ กินฺติ กตฺวา คณฺหิสฺสสี’’ติ? ‘‘สีหนาทํ นทาเปตฺวา มนุเสฺส ตาเสตฺวา ชีวิตกฺขยํ ปาเปตฺวา คณฺหิสฺสามี’’ติฯ ‘‘สีหนาทํ นทาเปตุํ น สกฺขิสฺสสิฯ ชาติสมฺปนฺนา หิ สุรตฺตหตฺถปาทา เกสรสีหราชาโน ตาทิสสฺส ชรสิงฺคาลสฺส อาณํ น กริสฺสนฺตี’’ติฯ สิงฺคาโล มานตฺถโทฺธ หุตฺวา ‘‘อเญฺญ ตาว สีหา ติฏฺฐนฺตุ, ยสฺสาหํ ปิเฏฺฐ นิสิโนฺน, ตเญฺญว นทาเปสฺสามี’’ติ อาหฯ ‘‘เตน หิ นทาเปหิ, ยทิ สโกฺกสี’’ติฯ โส ยสฺมิํ สีเห นิสิโนฺน, ตสฺส ‘‘นทาหี’’ติ ปาเทน สญฺญํ อทาสิฯ สีโห หตฺถิกุมฺเภ มุขํ อุปฺปีเฬตฺวา ติกฺขตฺตุํ อปฺปฏิวตฺติยํ สีหนาทํ นทิฯ หตฺถี สนฺตาสปฺปตฺตา หุตฺวา สิงฺคาลํ ปาทมูเล ปาเตตฺวา ปาเทนสฺส สีสํ อกฺกมิตฺวา จุณฺณวิจุณฺณํ อกํสุ,

สพฺพทาโฐ ตเตฺถว ชีวิตกฺขยํ ปโตฺตฯ เตปิ หตฺถี สีหนาทํ สุตฺวา มรณภยตชฺชิตา อญฺญมญฺญํ โอวิชฺฌิตฺวา ตเตฺถว ชีวิตกฺขยํ ปาปุณิํสุ, ฐเปตฺวา สีเห เสสาปิ มิคสูกราทโย สสพิฬารปริโยสานา สเพฺพ จตุปฺปาทา ตเตฺถว ชีวิตกฺขยํ ปาปุณิํสุฯ สีหา ปลายิตฺวา อรญฺญํ ปวิสิํสุ, ทฺวาทสโยชนิโก มํสราสิ อโหสิฯ โพธิสโตฺต อฏฺฏาลกา โอตริตฺวา นครทฺวารานิ วิวราเปตฺวา ‘‘สเพฺพ อตฺตโน กเณฺณสุ มาสปิฏฺฐํ อปเนตฺวา มํสตฺถิกา มํสํ อาหรนฺตู’’ติ นคเร เภริํ จราเปสิฯ มนุสฺสา อลฺลมํสํ ขาทิตฺวา เสสํ สุกฺขาเปตฺวา วลฺลูรมกํสุฯ ตสฺมิํ กิร กาเล วลฺลูรกรณํ อุทปาทีติ วทนฺติฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา อิมา อภิสมฺพุทฺธคาถา วตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ –

๑๘๒. ‘‘สิงฺคาโล มานตฺถโทฺธ จ, ปริวาเรน อตฺถิโก;
ปาปุณิ มหติํ ภูมิํ, ราชาสิ สพฺพทาฐินํฯ

๑๘๓. ‘‘เอวเมว มนุเสฺสสุ, โย โหติ ปริวารวา;
โส หิ ตตฺถ มหา โหติ, สิงฺคาโล วิย ทาฐิน’’นฺติฯ

ตตฺถ **มานตฺถโทฺธ**ติ ปริวารํ นิสฺสาย อุปฺปเนฺนน มาเนน ถโทฺธฯ **ปริวาเรน อตฺถิโก**ติ อุตฺตริมฺปิ ปริวาเรน อตฺถิโก หุตฺวาฯ **มหติํ ภูมิ**นฺติ มหนฺตํ สมฺปตฺติํฯ **ราชาสิ สพฺพทาฐิน**นฺติ สเพฺพสํ ทาฐีนํ ราชา อาสิฯ **โส หิ ตตฺถ มหา โหตี**ติ โส ปริวารสมฺปโนฺน ปุริโส เตสุ ปริวาเรสุ มหา นาม โหติฯ **สิงฺคาโล วิย ทาฐิน**นฺติ ยถา สิงฺคาโล ทาฐีนํ มหา อโหสิ, เอวํ มหา โหติ, อถ โส สิงฺคาโล วิย ปมาทํ อาปชฺชิตฺวา ตํ ปริวารํ นิสฺสาย วินาสํ ปาปุณาตีติฯ

‘‘ตทา สิงฺคาโล เทวทโตฺต อโหสิ, ราชา สาริปุโตฺต, ปุโรหิโต ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

สพฺพทาฐชาตกวณฺณนา ปฐมาฯ

[๒๔๒] ๒. สุนขชาตกวณฺณนา

พาโล วตายํ สุนโขติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต อมฺพณโกฏฺฐเก อาสนสาลาย ภตฺตภุญฺชนสุนขํ อารพฺภ กเถสิฯ ตํ กิร ชาตกาลโต ปฏฺฐาย ปานียหารกา คเหตฺวา ตตฺถ โปเสสุํฯ โส อปรภาเค ตตฺถ ภตฺตํ ภุญฺชโนฺต ถูลสรีโร อโหสิฯ อเถกทิวสํ เอโก คามวาสี ปุริโส ตํ ฐานํ ปโตฺต สุนขํ ทิสฺวา ปานียหารกานํ อุตฺตริสาฏกญฺจ กหาปณญฺจ ทตฺวา คทฺทูเลน พนฺธิตฺวา ตํ อาทาย ปกฺกามิฯ โส คเหตฺวา นียมาโน น วสฺสิ, ทินฺนํ ทินฺนํ ขาทโนฺต ปจฺฉโต ปจฺฉโต อคมาสิฯ อถ โส ปุริโส ‘‘อยํ อิทานิ มํ ปิยายตี’’ติ คทฺทูลํ โมเจสิ, โส วิสฺสฏฺฐมโตฺต เอกเวเคน อาสนสาลเมว คโตฯ ภิกฺขู ตํ ทิสฺวา เตน คตการณํ ชานิตฺวา สายนฺหสมเย ธมฺมสภายํ กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ – ‘‘อาวุโส, อาสนสาลาย สุนโข พนฺธนโมกฺขกุสโล วิสฺสฏฺฐมโตฺตว ปุน อาคโต’’ติฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุเตฺต ‘‘น, ภิกฺขเว, โส สุนโข อิทาเนว พนฺธนโมกฺขกุสโล, ปุเพฺพปิ กุสโลเยวา’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต กาสิรเฏฺฐ เอกสฺมิํ มหาโภคกุเล นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปโตฺต ฆราวาสํ อชฺฌาวสิฯ ตทา พาราณสิยํ เอกสฺส มนุสฺสสฺส สุนโข อโหสิ, โส ปิณฺฑิภตฺตํ ลภโนฺต ถูลสรีโร ชาโตฯ อเถโก คามวาสี พาราณสิํ อาคโต ตํ สุนขํ ทิสฺวา ตสฺส มนุสฺสสฺส อุตฺตริสาฏกญฺจ กหาปณญฺจ ทตฺวา สุนขํ คเหตฺวา จมฺมโยเตฺตน พนฺธิตฺวา โยตฺตโกฏิยํ คเหตฺวา คจฺฉโนฺต อฏวิมุเข เอกํ สาลํ ปวิสิตฺวา สุนขํ พนฺธิตฺวา ผลเก

นิปชฺชิตฺวา นิทฺทํ โอกฺกมิฯ ตสฺมึ กาเล โพธิสโตฺต เกนจิเทว กรณีเยน อฎวึ ปฏิปโนฺน ตํ สุนขํ โยเตฺตน พนฺธิตฺวา ฐปิตํ ทิสฺวา ปฐมํ คาถมาห –

๑๘๔.‘‘พาโล วตายํ สุนโข, โย วรตฺตํ น ขาทติ;
พนฺธนา จ ปมุเญฺจยฺย, อสิโต จ ฆรํ วเช’’ติฯ

ตตฺถ **ปมุเญฺจยฺยา**ติ ปโมเจยฺย, อยเมว วา ปาโฐฯ **อสิโต จ ฆรํ วเช**ติ อสิโต สุหิโต หุตฺวา อตฺตโน วสนฎฺฐานํ คเจฺฉยฺยฯ

ตํ สุตฺวา สุนโข ทุติยํ คาถมาห –

๑๘๕.‘‘อฎฺฐิตํ เม มนสฺมึ เม, อโถ เม หทเย กตํ;
กาลญฺจ ปฏิกงฺขามิ, ยาว ปสฺุสปตู ชโน’’ติฯ

ตตฺถ **อฎฺฐิตํ เม มนสฺมึ เม**ติ ยํ ตุเมฺห กเถถ, ตํ มยา อธิฎฺฐิตเมว, มนสฺมึเยว เม เอตํฯ **อโถ เม หทเย กต**นฺติ อถ จ ปน เม ตุมฺหากํ วจนํ หทเย กตเมวฯ **กาลญฺจ ปฏิกงฺขามี**ติ กาลํ ปฏิมาเนมิฯ **ยาว ปสฺสุปตู ชโน**ติ ยาวายํ มหาชโน ปสฺปตุ นิทฺทํ โอกฺกมตุ, ตาวาหํ กาลํ ปฏิมาเนมิ ฯ อิตรถา หิ ‘‘อยํ สุนโข ปลายตี’’ติ รโว อุปฺปเชฺชยฺย, ตสฺมา รตฺติภาเค สเพฺพสํ สุตฺตกาเล จมฺมโยตฺตํ ขาทิตฺวา ปลายิสฺสามีติฯ โส เอวํ วตฺวา มหาชเน นิทฺทํ โอกฺกเนฺต โยตฺตํ ขาทิตฺวา สุหิโต หุตฺวา ปลายิตฺวา อตฺตโน สามิกานํ ฆรเมว คโตฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา สุนโขว เอตรหิ สุนโข, ปณฺฑิตปุริโส ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

สุนขชาตกวณฺณนา ทุติยาฯ

[๒๔๓] ๓. คุตฺติลชาตกวณฺณนา

สตฺตตนฺตึ สุมธุรนฺติ อิทํ สตฺถา เวฬุวเน วิหรโนฺต เทวทตฺตํ อารพฺภ กเถสิฯ ตสฺมิญฺหิ กาเล ภิกฺขู เทวทตฺตํ อาหํสุ – ‘‘อาวุโส เทวทตฺต, สมฺมาสมฺพุโทฺธ ตุยฺหํ อาจริโย, ตฺวํ สมฺมาสมฺพุทฺธํ นิสฺสาย ตีณิ ปิฎกานิ อุคฺคณฺหิ, จตฺตาริ ฌานานิ อุปฺปาเทสิ, อาจริยสฺส นาม ปฎิสตฺตุนา ภวิตุํ น ยุตฺต’’นฺติฯ เทวทโตฺต ‘‘กึ ปน เม, อาวุโส, สมโณ โคตโม อาจริโย, นนุ มยา อตฺตโน พเลเนว ตีณิ ปิฎกานิ อุคฺคหิตานิ, จตฺตาริ ฌานานิ อุปฺปาทิตานี’’ติ อาจริยํ ปจฺจกฺขาสิฯ ภิกฺขู ธมฺมสภายํ กถํ สมุฎฺฐาเปสุํ ‘‘อาวุโส, เทวทโตฺต อาจริยํ ปจฺจกฺขาย สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ปฎิสตฺตุ หุตฺวา มหาวินาสํ ปโตฺต’’ติฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุเตฺต ‘‘น, ภิกฺขเว, เทวทโตฺต อิทาเนว อาจริยํ ปจฺจกฺขาย มม ปฎิสตฺตุ หุตฺวา วินาสํ ปาปุณาติ, ปุเพฺพปิ ปโตฺตเยวา’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต คนฺธพฺพกุเล นิพฺพตฺติ, ‘‘คุตฺติลกุมาโร’’ติสฺส นามํ อกํสุฯ โส วยปฺปโตฺต คนฺธพฺพสิเปฺป นิปฺผตฺตึ ปตฺวา คุตฺติลคนฺธโพฺพ นาม สกลชมฺพุทีเป อคฺคคนฺธโพฺพ อโหสิฯ โส ทาราภรณํ อกตฺวา อเนฺธ มาตาปิตโร โปเสสิฯ ตทา พาราณสิวาสิโน วาณิชา วณิชฺชาย อุเชฺชนินครํ คนฺตฺวา อุสฺสเว ฆุเฎฺฐ ฉนฺทกํ สํหริตฺวา พหุํ มาลาคนฺธวิเลปนญฺจ ขชฺชโภชฺชาทีนิ จ อาทาย กีฬนฎฺฐาเน สนฺนิปติตฺวา ‘‘เว

ตนํ ทตฺวา เอกํ คนฺธพฺพํ อาเนถา’’ติ อาหํสุฯ เตน จ สมเยน อุเชฺชนิยํ มูสิโล นาม เชฏฺฐคนฺธ โพฺพ โหติ, เต ตํ ปโกฺกสาเปตฺวา อตฺตโน คนฺธพฺพํ กาเรสุํฯ

มูสิโล วีณํ วาทโนฺต วีณํ อุตฺตมมุจฺฉนาย มุจฺฉิตฺวา วาเทสิฯ เตสํ คุตฺติลคนฺธพฺพสฺส คนฺธเพฺพ ชาตปริจยานํ ตสฺส คนฺธพฺพํ กิลญฺชกณฺฑูวนํ วิย หุตฺวา อุปฏฺฐาสิ, เอโกปิ ปหฏฺฐา การํ น ทเสฺสสิฯ มูสิโล เตสุ ตุฏฺฐาการํ อทเสฺสเนฺตสุ ‘‘อติขรํ กตฺวา วาเทมิ มเญฺญ’’ติ มชฺฌิมมุจฺฉนาย มุจฺฉิตฺวา มชฺฌิมสเรน วาเทสิ, เต ตตฺถปิ มชฺฌตฺตาว อเหสุํฯ อถ โส ‘‘อิเม น กิญฺจิ ชานนฺติ มเญฺญ’’ติ สยมฺปิ อชานนโก วิย หุตฺวา ตนฺติโย สิถิเล วาเทสิ, เต ตตฺถปิ น กิญฺจิ อาหํสุฯ อถ เน มูสิโล ‘‘อโมฺภ วาณิชา, กิํ นุ โข มยิ วีณํ วาเทเนฺต ตุเมฺห น ตุสฺสถา’’ติฯ ‘‘กิํ ปน ตฺวํ วีณํ วาเทสิ, มยญฺหิ ‘อยํ วีณํ มุเจฺฉตี’ติ สญฺญํ อกริมฺหา’’ติฯ ‘‘กิํ ปน ตุเมฺห มยา อุตฺตริตรํ อาจริยํ ชานาถ, อุทาหุ อตฺตโน อชานนภาเวน น ตุสฺสถา’’ติฯ วาณิชา ‘‘พาราณสิยํ คุตฺติลคนฺธพฺพสฺส วีณาสทฺทํ สุตปุพฺพานํ ตว วีณาสโทฺท อิตฺถีนํ ทารเก โตสาปนสโทฺท วิย โหตี’’ติ อาหํสุฯ ‘‘เตน หิ, หนฺท, ตุเมฺหหิ ทินฺนปริพฺพยํ ปฏิคฺคณฺหถ, น มยฺหํ เอเตนโตฺถ, อปิจ โข ปน พาราณสิํ คจฺฉนฺตา มํ คณฺหิตฺวา คเจฺฉยฺยาถา’’ติฯ เต ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา คมนกาเล ตํ อาทาย พาราณสิํ คนฺตฺวา ตสฺส ‘‘เอตํ คุตฺติลสฺส วสนฏฺฐาน’’นฺติ อาจิกฺขิตฺวา สกสกนิเวสนํ อคมิํสุฯ

มูสิโล โพธิสตฺตสฺส เคหํ ปวิสิตฺวา ลเคฺคตฺวา ฐปิตํ โพธิสตฺตสฺส ชาติวีณํ ทิสฺวา คเหตฺวา วาเทสิ, อถ โพธิสตฺตสฺส มาตาปิตโร อนฺธภาเวน ตํ อปสฺสนฺตา ‘‘มูสิกา มเญฺญ วีณํ ขาทนฺตี’’ติ สญฺญาย ‘‘สุสู’’ติ อาหํสุฯ ตสฺมิํ กาเล มูสิโล วีณํ ฐเปตฺวา โพธิสตฺตสฺส มาตาปิตโร วนฺทิตฺวา ‘‘กุโต อาคโตสี’’ติ วุเตฺต ‘‘อาจริยสฺส สนฺติเก สิปฺปํ อุคฺคณฺหิตุํ อุเชฺชนิโต อาคโตมฺหี’’ติ อาหฯ โส ‘‘สาธู’’ติ วุเตฺต ‘‘กหํ อาจริโย’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘วิปฺปวุโตฺถ, ตาต, อชฺช อาคมิสฺสตี’’ติ สุตฺวา ตเตฺถว นิสีทิตฺวา โพธิสตฺตํ อาคตํ ทิสฺวา เตน กตปฏิสนฺถาโร อตฺตโน อาคตการณํ อาโรเจสิฯ โพธิสโตฺต องฺควิชฺชาปาฐโก, โส ตสฺส อสปฺปุริสภาวํ ญตฺวา ‘‘คจฺฉ ตาต, นตฺถิ ตว สิปฺป’’นฺติ ปฏิกฺขิปิฯ โส โพธิสตฺตสฺส มาตาปิตูนํ ปาเท คเหตฺวา อุปการํ กโรโนฺต เต อาราเธตฺวา ‘‘สิปฺปํ เม ทาเปถา’’ติ ยาจิฯ โพธิสโตฺต มาตาปิตูหิ ปุนปฺปุนํ วุจฺจมาโน เต อติกฺกมิตุํ อสโกฺกโนฺต สิปฺปํ อทาสิฯ โส โพธิสเตฺตเนว สทฺธิํ ราชนิเวสนํ คจฺฉติฯ ราชา ตํ ทิสฺวา ‘‘โก เอส, อาจริยา’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘มยฺหํ อเนฺตวาสิโก, มหาราชา’’ติฯ โส อนุกฺกเมน รโญฺญ วิสฺสาสิโก อโหสิฯ โพธิสโตฺต อาจริยมุฏฺฐิํ อกตฺวา อตฺตโน ชานนนิยาเมน สพฺพํ สิปฺปํ สิกฺขาเปตฺวา ‘‘นิฏฺฐิตํ เต, ตาต, สิปฺป’’นฺติ อาหฯ

โส จิเนฺตสิ – ‘‘มยฺหํ สิปฺปํ ปคุณํ, อิทญฺจ พาราณสินครํ สกลชมฺพุทีเป อคฺคนครํ, อาจริโยปิ มหลฺลโก, อิเธว มยา วสิตุํ วฏฺฏตี’’ติฯ โส อาจริยํ อาห – ‘‘อาจริย อหํ ราชานํ อุปฏฺฐหิสฺสามี’’ติฯ อาจริโย ‘‘สาธุ, ตาต, รโญฺญ อาโรเจสฺสามี’’ติ คนฺตฺวา ‘‘อมฺหากํ อเนฺตวาสิโก เทวํ อุปฏฺฐาตุํ อิจฺฉติ, เทยฺยธมฺมมสฺส ชานาถา’’ติ รโญฺญ อาโรเจตฺวา รญฺญา ‘‘ตุมฺหากํ เทยฺยธมฺมโต อุปฑฺฒํ ลภิสฺสตี’’ติ วุเตฺต ตํ ปวตฺติํ มูสิลสฺส อาโรเจสิฯ มูสิโล ‘‘อหํ ตุเมฺหหิ สมกเญฺญว ลภโนฺต อุปฏฺฐหิสฺสามิ, น อลภโนฺต’’ติ อาห ฯ ‘‘กิํการณา’’ติ? ‘‘นนุ อหํ ตุมฺหากํ ชานนสิปฺปํ สพฺพํ ชานามี’’ติ? ‘‘อาม, ชานาสี’’ติฯ ‘‘เอวํ สเนฺต กสฺมา มยฺหํ อุปฑฺฒํ เทตี’’ติ? โพธิสโตฺต รโญฺญ อาโรเจสิฯ ราชา ‘‘ยทิ เอวํ ตุเมฺหหิ สมกํ สิปฺปํ ทเสฺสตุํ สโกฺกโนฺต สมกํ ลภิสฺสตี’’ติ อาหฯ โพธิสโตฺต รโญฺญ วจนํ ตสฺส อาโรเจตฺวา เตน ‘‘สาธุ ทเสฺสสฺสามี’’ติ วุเตฺต รโญฺญ ตํ ปวตฺติํ อาโรเจตฺวา ‘‘สาธุ ทเสฺสตุ, กตรทิวสํ สากจฺฉา โหตู’’ติ วุเตฺต ‘‘อิโต สตฺตเม ทิวเส โหตุ, มหาราชา’’ติ อาหฯ

ราชา มูสิลํ ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘สจฺจํ กิร ตฺวํ อาจริเยน สทฺธึ สากจฺฉํ กริสฺสสี’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘สจฺจํ, เทวา’’ติ วุตฺเต ‘‘อาจริเยน สทฺธึ วิคฺคโห นาม น วฏฺฏติ, มา กรี’’ติ วาริยมาโนปิ ‘‘อลํ, มหาราช, โหตุเยว เม อาจริเยน สทฺธึ สตฺตเม ทิวเส สากจฺฉา, กตรสฺส ชานิภาวํ ชานิสฺสามา’’ติ อาหฯ ราชา ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา ‘‘อิโต กิร สตฺตเม ทิวเส อาจริยคุตฺติโล จ อเนฺตวาสิกมูสิโล จ ราชทฺวาเร อญฺญมญฺญํ สากจฺฉํ กตฺวา สิปฺปํ ทเสฺสสฺสนฺติ, นาครา สนฺนิปติตฺวา สิปฺปํ ปสฺสนฺตู’’ติ เภรึ จราเปสิฯ

โพธิสโตฺต จิเนฺตสิ – ‘‘อยํ มูสิโล ทหโร ตรุโณ, อหํ มหลฺลโก ปริหีนถาโม, มหลฺลกสฺส กิริยา นาม น สมฺปชฺชติฯ อเนฺตวาสิเก นาม ปราชิเตปิ วิเสโส นตฺถิ, อเนฺตวาสิกสฺส ปน ชเย สติ ปตฺตพฺพลชฺชโต อรญฺญํ ปวิสิตฺวา มรณํ วรตร’’นฺติฯ โส อรญฺญํ ปวิสิตฺวา มรณภเยน นิวตฺตติ, ลชฺชาภเยน คจฺฉติฯ เอวมสฺส คมนาคมนํ กโรนฺตเสฺสว ฉ ทิวสา อติกฺกนฺตา, ติณานิ มตานิ, ชงฺฆมโคฺค นิพฺพตฺติฯ ตสฺมึ ขเณ สกฺกสฺส ภวนํ อุณฺหาการํ ทเสฺสสิฯ สโกฺก อาวชฺชมาโน ตํ การณํ ญตฺวา ‘‘คุตฺติลคนฺธโพฺพ อเนฺตวาสิกสฺส ภเยน อรเญฺญ มหาทุกฺขํ อนุโภติ , เอตสฺส มยา อวสฺสเยน ภวิตุํ วฏฺฏตี’’ติ เวเคน คนฺตฺวา โพธิสตฺตสฺส ปุรโต ฐตฺวา ‘‘อาจริย, กสฺมา อรญฺญํ ปวิโฏฺฐสี’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘โกสิ ตฺว’’นฺติ วุเตฺต ‘‘สโกฺกหมสฺมี’’ติ อาหฯ อถ นํ โพธิสโตฺต ‘‘อหํ โข, เทวราช, อเนฺตวาสิกโต ปราชยภเยน อรญฺญํ ปวิโฏฺฐ’’ติ วตฺวา ปฐมํ คาถมาห –

๑๘๖. ‘‘สตฺตตนฺตึ สุมธุรํ, รามเณยฺยํ อวาจยึ;
โส มํ รงฺคมฺหิ อเวฺหติ, สรณํ เม โหติ โกสิยา’’ติฯ

ตสฺสโตฺถ – อหํ, เทวราช, มูสิลํ นาม อเนฺตวาสิกํ สตฺตตนฺตึ สุมธุรํ รามเณยฺยํ วีณํ อตฺตโน ชานนนิยาเมน สิกฺขาเปสึ, โส มํ อิทานิ รงฺคมณฺฑเล ปโกฺกสติ, ตสฺส เม ตฺวํ, โกสิยโคตฺต, สรณํ โหหีติฯ

สโกฺก ตสฺส วจนํ สุตฺวา ‘‘มา ภายิ, อหํ เต ตาณญฺจ เลณญฺจา’’ติ วตฺวา ทุติยํ คาถมาห –

๑๘๗. ‘‘อหํ ตํ สรณํ สมฺม, อหมาจริยปูชโก;
น ตํ ชยิสฺสติ สิโสฺส, สิสฺสมาจริย เชสฺสสี’’ติฯ

ตตฺถ **อหํ ตํ สรณ**นฺติ อหํ สรณํ อวสฺสโย ปติฏฺฐา หุตฺวา ตํ ตายิสฺสามิฯ **สมฺมา**ติ ปิยวจนเมตํฯ **สิสฺสมาจริย, เชสฺสสี**ติ, อาจริย, ตฺวํ วีณํ วาทยมาโน สิสฺสํ ชินิสฺสสิฯ อปิจ ตฺวํ วีณํ วาเทโนฺต เอกํ ตนฺตึ ฉินฺทิตฺวา ฉ วาเทยฺยาสิ, วีณาย เต ปกติสโทฺท ภวิสฺสติฯ มูสิโลปิ ตนฺตึ ฉินฺทิสฺสติ, อถสฺส วีณาย สโทฺท น ภวิสฺสติฯ ตสฺมึ ขเณ โส ปราชยํ ปาปุณิสฺสติฯ อถสฺส ปราชยภาวํ ญตฺวา ทุติยมฺปิ ตติยมฺปิ จตุตฺถมฺปิ ปญฺจมมฺปิ สตฺตมมฺปิ ตนฺตึ ฉินฺทิตฺวา สุทฺธทณฺฑกเมว วาเทยฺยาสิ, ฉินฺนตนฺติโกฏีหิ สโร นิกฺขมิตฺวา สกลํ ทฺวาทสโยชนิกํ พาราณสินครํ ฉาเทตฺวา ฐสฺสตีติฯ

เอวํ วตฺวา สโกฺก โพธิสตฺตสฺส ติโสฺส ปาสกฆฏิกา ทตฺวา เอวมาห – ‘‘วีณาสเทฺทเนว ปน สกลนคเร ฉาทิเต อิโต เอกํ ปาสกฆฏิกํ อากาเส ขิเปยฺยาสิ, อถ เต ปุรโต โอตริตฺวา ตีณิ อจฺฉราสตานิ นจฺจิสฺสนฺติฯ ตาสํ นจฺจนกาเล จ ทุติยํ ขิเปยฺยาสิ, อถาปรานิปิ ตีณิ สตานิ โอตริตฺวา ตว วีณาธุเร นจฺจิสฺสนฺติฯ ตโต ตติยํ ขิเปยฺยาสิ, อถาปรานิ ตีณิ สตานิ โอตริตฺวา รงฺ

คมณฺฑเล นจฺจิสฺสนฺติฯ อหมฺปิ เต สนฺติกํ อาคมิสฺสามิ, คจฺฉ มา ภายี’’ติ โพธิสตฺตํ อสฺสาเส สิฯ โพธิสโตฺต ปุพฺพณฺหสมเย เคหํ อคมาสิฯ นาครา ราชทฺวารสมีเป มณฺฑปํ กตฺวา รโญฺญ อาสนํ ปญฺญเปสุํฯ ราชา ปาสาทา โอตริตฺวา อลงฺกตมณฺฑเป ปลฺลงฺกมเชฺฌ นิสีทิ, ทฺวาทส สหสฺสา อลงฺกติตฺถิโย อมจฺจพฺราหฺมณคหปติกาทโย จ ราชานํ ปริวารยึสุ, สเพฺพ นาครา สนฺนิปตึสุ, ราชงฺคเณ จกฺกาติจเกฺก มญฺจาติมเญฺจ พนฺธึสุฯ

โพธิสโตฺตปิ นฺหาตานุลิโตฺต นานคฺครสโภชนํ ภุญฺชิตฺวา วีณํ คาหาเปตฺวา อตฺตโน ปญฺญตฺตาสเน นิสีทิฯ สโกฺก อทิสฺสมานกาเยน อาคนฺตฺวา อากาเส อฏฺฐาสิ, โพธิสโตฺตเยว นํ ปสฺสติฯ มูสิโลปิ อาคนฺตฺวา อตฺตโน อาสเน นิสีทิฯ มหาชโน ปริวาเรสิ, อาทิโตว เทฺวปิ สมสมํ วาทยึสุฯ มหาชโน ทฺวินฺนมฺปิ วาทิเตน ตุโฎฺฐ อุกฺกุฎฺฐิสหสฺสานิ ปวเตฺตสิฯ สโกฺก อากาเส ฐตฺวา โพธิสตฺตเญฺญว สาเวโนฺต ‘‘เอกํ ตนฺตึ ฉินฺทา’’ติ อาหฯ โพธิสโตฺต ตนฺตึ ฉินฺทิ, สา ฉินฺนาปิ ฉินฺนโกฎิยา สรํ มุญฺจเตว, เทวคนฺธพฺพํ วิย วตฺตติฯ มูสิโลปิ ตนฺตึ ฉินฺทิ, ตโต ส โทฺท น นิกฺขมิฯ อาจริโย ทุติยมฺปิ ฉินฺทิ …เป…. สตฺตมมฺปิ ฉินฺทิฯ สุทฺธทณฺฑกํ วาเทนฺตสฺส สโทฺท นครํ ฉาเทตฺวา อฏฺฐาสิฯ เจลุเกฺขปสหสฺสานิ เจว อุกฺกุฎฺฐิสหสฺสานิ จ ปวตฺตยึสุฯ โพธิสโตฺต เอกํ ปาสกํ อากาเส ขิปิ, ตีณิ อจฺฉราสตานิ โอตริตฺวา นจฺจึสุฯ เอวํ ทุติเย จ ตติเย จ ขิเตฺต ตีณิ ตีณิ อจฺฉราสตานิ โอตริตฺวา วุตฺตนเยเนว นจฺจึสุฯ

ตสฺมึ ขเณ ราชา มหาชนสฺส อิงฺคิตสญฺญํ อทาสิ, มหาชโน อุฎฺฐาย ‘‘ตฺวํ อาจริเยน สทฺธึ วิรุชฺฌิตฺวา ‘สมการํ กโรมี’ติ วายมสิ, อตฺตโน ปมาณํ น ชานาสี’’ติ มูสิลํ ตเชฺชตฺวา คหิตคหิเตเหว ปาสาณทณฺฑาทีหิ สํจุเณฺณตฺวา ชีวิตกฺขยํ ปาเปตฺวา ปาเท คเหตฺวา สงฺการฎฺฐาเน ฉเฑฺฑสิฯ ราชา ตุฎฺฐจิโตฺต ฆนวสฺสํ วสฺสาเปโนฺต วิย โพธิสตฺตสฺส พหุํ ธนํ อทาสิ, ตถา นาคราฯ สโกฺก โพธิสเตฺตน สทฺธึ ปฏิสนฺถารํ กตฺวา ‘‘อหํ เต, ปณฺฑิต, สหสฺสยุตฺตํ อาชญฺญรถํ คาหาเปตฺวา ปจฺฉา มาตลึ เปเสสฺสามิ, ตฺวํ สหสฺสยุตฺตํ เวชยนฺตรถวรํ อภิรุยฺห เทวโลกํ อาคเจฺฉยฺยาสี’’ติ วตฺวา ปกฺกามิฯ

อถ นํ คนฺตฺวา ปณฺฑุกมฺพลสิลายํ นิสินฺนํ ‘‘กหํ คตาตฺถ, มหาราชา’’ติ เทวธีตโร ปุจฺฉึสุฯ สโกฺก ตาสํ ตํ การณํ วิตฺถาเรน กเถตฺวา โพธิสตฺตสฺส สีลญฺจ คุณญฺจ วเณฺณสิฯ เทวธีตโร ‘‘มหาราช, มยมฺปิ อาจริยํ ทฎฺฐุกามา, อิธ นํ อาเนหี’’ติ อาหํสุฯ สโกฺก มาตลึ อามเนฺตตฺวา ‘‘ตาต, เทวจฺฉรา คุตฺติลคนฺธพฺพํ ทฎฺฐุกามา, คจฺฉ นํ เวชยนฺตรเถ นิสีทาเปตฺวา อาเนหี’’ติฯ โส ‘‘สาธู’’ติ คนฺตฺวา โพธิสตฺตํ อาเนสิฯ สโกฺก โพธิสเตฺตน สทฺธึ สโมฺมทิตฺวา ‘‘เทวกญฺญา กิร เต, อาจริย, คนฺธพฺพํ โสตุกามา’’ติ อาหฯ ‘‘มยํ มหาราช, คนฺธพฺพา นาม สิปฺปํ นิสฺสาย ชีวาม, มูลํ ลภนฺตา วาเทยฺยามา’’ติฯ ‘‘วาเทหิ, อหํ เต มูลํ ทสฺสามี’’ติฯ ‘‘น มยฺหํ อเญฺญน มูเลนโตฺถ, อิมา ปน เทวธีตโร อตฺตโน อตฺตโน กลฺยาณกมฺมํ กเถนฺตุ, เอวาหํ วาเทสฺสามี’’ติ ฯ อถ นํ เทวธีตโร อาหํสุ – ‘‘อเมฺหหิ กตํ กลฺยาณกมฺมํ ปจฺฉา ตุมฺหากํ กเถสฺสาม, คนฺธพฺพํ กโรหิ อาจริยา’’ติฯ โพธิสโตฺต สตฺตาหํ เทวตานํ คนฺธพฺพํ อกาสิ, ตํ ทิพฺพคนฺธพฺพํ อภิภวิตฺวา ปวตฺติฯ สตฺตเม ทิวเส อาทิโต ปฏฺฐาย เทวธีตานํ กลฺยาณกมฺมํ ปุจฺฉิฯ เอกํ กสฺสปสมฺมาสมฺพุทฺธกาเล เอกสฺส ภิกฺขุโน อุตฺตมวตฺถํ ทตฺวา สกฺกสฺส ปริจาริกา หุตฺวา นิพฺพตฺตํ อจฺฉราสหสฺสปริวารํ อุตฺตมวตฺถเทวกญฺญํ ‘‘ตฺวํ ปุริมภเว กึ กมฺมํ กตฺวา นิพฺพตฺตา’’ติ ปุจฺฉิฯ ตสฺส ปุจฺฉนากาโร จ วิสฺสชฺชนา จ วิมานวตฺถุมฺหิ อาคตเมวฯ วุตฺตญฺหิ ตตฺถ –

‘‘อภิกฺกเนฺตน วเณฺณน, ยา ตฺวํ ติฎฺฐสิ เทวเต;
โอภาเสนฺตี ทิสา สพฺพา, โอสธี วิย ตารกาฯ

‘‘เกน เตตาทิโส วโณฺณ, เกน เต อิธ มิชฺฌติ;
อุปฺปชฺชนฺติ จ เต โภคา, เย เกจิ มนโส ปิยาฯ

‘‘ปุจฺฉามิ ตํ เทวิ มหานุภาเว, มนุสฺสภูตา กิมกาสิ ปุญฺญํ;
เกนาสิ เอวํ ชลิตานุภาวา, วโณฺณ จ เต สพฺพทิสา ปภาสตี’’ติฯ

‘‘วตฺถุตฺตมทายิกา นารี, ปวรา โหติ นเรสุ นารีสุ;
เอวํ ปิยรูปทายิกา มนาปํ, ทิพฺพํ สา ลภเต อุเปจฺจ ฐานํฯ

‘‘ตสฺสา เม ปสฺส วิมานํ, อจฺฉรา กามวณฺณินีหมสฺมิ;
อจฺฉราสหสฺสสฺสาหํ, ปวรา ปสฺส ปุญฺญานํ วิปากํฯ

‘‘เตน เมตาทิโส วโณฺณ, เตน เม อิธ มิชฺฌติ;
อุปฺปชฺชนฺติ จ เม โภคา, เย เกจิ มนโส ปิยาฯ

‘‘เตนมฺหิ เอวํ ชลิตานุภาวา;
วโณฺณ จ เม สพฺพทิสา ปภาสตี’’ติฯ (วิ. ว. ๓๒๙-๓๓๑, ๓๓๓-๓๓๖);

อปรา ปิณฺฑาย จรมานสฺส ภิกฺขุโน ปูชนตฺถาย ปุปฺผานิ อทาสิ, อปรา ‘‘เจติเย คนฺธปญฺจงฺคุลิกํ เทถา’’ติ คเนฺธ อทาสิ, อปรา มธุรานิ ผลาผลานิ อทาสิ, อปรา อุจฺฉุรสํ อทาสิ, อปรา กสฺสปทสพลสฺส เจติเย คนฺธปญฺจงฺคุลิกํ อทาสิ, อปรา มคฺคปฏิปนฺนานํ ภิกฺขูนํ ภิกฺขุนีนญฺจ กุลเคเห วาสํ อุปคตานํ สนฺติเก ธมฺมํ อโสฺสสิ, อปรา นาวาย อุปกฏฺฐาย เวลาย ภุตฺตสฺส ภิกฺขุโน อุทเก ฐตฺวา อุทกํ อทาสิ, อปรา อคารมเชฺฌ วสมานา อโกฺกธนา หุตฺวา สสฺสุสสุรวตฺตํ อกาสิ, อปรา อตฺตโน ลทฺธโกฏฺฐาสโตปิ สํวิภาคํ กตฺวาว ปริภุญฺชิ, สีลวตี จ อโหสิ, อปรา ปรเคเห ทาสี หุตฺวา นิโกฺกธนา นิมฺมานา อตฺตโน ลทฺธโกฏฺฐาสโต สํวิภาคํ กตฺวา เทวรโญฺญ ปริจาริกา หุตฺวา นิพฺพตฺตา (วิ. ว. อฏฺฐ. ๓๒๘-๓๓๖)ฯ เอวํ สพฺพาปิ คุตฺติลวิมานวตฺถุสฺมิํ อาคตา ฉตฺติํส เทวธีตา ยํ ยํ กมฺมํ กตฺวา ตตฺถ นิพฺพตฺตา, สพฺพํ โพธิสโตฺต ปุจฺฉิฯ ตาปิสฺส อตฺตโน กตกมฺมํ คาถาหิเยว กเถสุํฯ ตํ สุตฺวา โพธิสโตฺต ‘‘ลาภา วต เม, สุลทฺธํ วต เม, สฺวาหํ อิธาคนฺตฺวา อปฺปมตฺตเกนปิ กเมฺมน ปฏิลทฺธทิพฺพสมฺปตฺติโย อโสฺสสิํฯ อิโต ทานิ ปฏฺฐาย มนุสฺสโลกํ คนฺตฺวา ทานาทีนิ กุสลกมฺมาเนว กริสฺสามี’’ติ วตฺวา อิมํ อุทานํ อุทาเนสิ –

‘‘สฺวาคตํ วต เม อชฺช, สุปฺปภาตํ สุหุฏฺฐิตํ;
ยํ อทฺทสามิ เทวตาโย, อจฺฉรากามวณฺณิโยฯ

‘‘อิมาสาหํ ธมฺมํ สุตฺวา, กาหามิ กุสลํ พหุํ;
ทาเนน สมจริยาย, สํยเมน ทเมน จ;
สฺวาหํ ตตฺถ คมิสฺสามิ, ยตฺถ คนฺตฺวา น โสจเร’’ติฯ (วิ. ว. ๖๑๗-๖๑๘);

อถ นํ สตฺตาหจฺจเยน เทวราชา มาตลิสงฺคาหกํ อาณาเปตฺวา รเถ นิสีทาเปตฺวา พาราณสิเมว เปเสสิฯ โส พาราณสิํ คนฺตฺวา เทวโลเก อตฺตนา ทิฏฺฐการณํ มนุสฺสานํ อาจิกฺขิฯ ตโต ปฏฺฐาย มนุสฺสา สอุสฺสาหา ปุญฺญานิ กาตุํ มญฺญิํสุฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา มูสิโล เทวทโตฺต อโหสิ, สโกฺก อนุรุโทฺธ, ราชา อานโนฺท, คุตฺติลคนฺธโพฺพ ปน อหเมว อโหสี’’นฺติฯ

คุตฺติลชาตกวณฺณนา ตติยาฯ

[๒๔๔] ๔. วิคติจฺฉชาตกวณฺณนา

ยํ ปสฺสติ น ตํ อิจฺฉตีติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต เอกํ ปลายิกํ ปริพฺพาชกํ อารพฺภ กเถสิฯ โส กิร สกลชมฺพุทีเป ปฏิวาทํ อลภิตฺวา สาวตฺถิํ อาคนฺตฺวา ‘‘โก มยา สทฺธิํ วาทํ กาตุํ สมโตฺถ’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘สมฺมาสมฺพุโทฺธ’’ติ สุตฺวา มหาชนปริวุโต เชตวนํ คนฺตฺวา ภควนฺตํ จตุปริสมเชฺฌ ธมฺมํ เทเสนฺตํ ปญฺหํ ปุจฺฉิฯ อถสฺส สตฺถา ตํ วิสฺสเชฺชตฺวา ‘‘เอกํ นาม กิ’’นฺติ ปญฺหํ ปุจฺฉิ, โส ตํ กเถตุํ อสโกฺกโนฺต อุฎฺฐาย ปลายิฯ นิสินฺนปริสา ‘‘เอกปเทเนว โว, ภเนฺต, ปริพฺพาชโก นิคฺคหิโต’’ติ อาหํสุฯ สตฺถา ‘‘นาหํ, อุปาสกา, อิทาเนเวตํ เอกปเทเนว นิคฺคณฺหามิ, ปุเพฺพปิ นิคฺคณฺหิํเยวา’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต กาสิรเฎฺฐ พฺราหฺมณกุเล นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปโตฺต กาเม ปหาย อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา ทีฆรตฺตํ หิมวเนฺต วสิฯ โส ปพฺพตา โอรุยฺห เอกํ นิคมคามํ นิสฺสาย คงฺคานิวตฺตเน ปณฺณสาลายํ วาสํ กเปฺปสิฯ อเถโก ปริพฺพาชโก สกลชมฺพุทีเป ปฏิวาทํ อลภิตฺวา ตํ นิคมํ ปตฺวา ‘‘อตฺถิ นุ โข โกจิ มยา สทฺธิํ วาทํ กาตุํ สมโตฺถ’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อตฺถี’’ติ โพธิสตฺตสฺส อานุภาวํ สุตฺวา มหาชนปริวุโต ตสฺส วสนฎฺฐานํ คนฺตฺวา ปฏิสนฺถารํ กตฺวา นิสีทิฯ อถ นํ โพธิสโตฺต ‘‘วณฺณคนฺธปริภาวิตํ คงฺคาปานียํ ปิวิสฺสสี’’ติ ปุจฺฉิฯ ปริพฺพาชโก วาเทน โอตฺถรโนฺต ‘‘กา คงฺคา, วาลุกา คงฺคา, อุทกํ คงฺคา, โอริมตีรํ คงฺคา, ปาริมตีรํ คงฺคา’’ติ อาหฯ โพธิสโตฺต ‘‘ตฺวํ ปน, ปริพฺพาชก, ฐเปตฺวา อุทกํ วาลุกํ โอริมตีรํ ปาริมตีรญฺจ กหํ คงฺคํ ลภิสฺสสี’’ติ อาหฯ ปริพฺพาชโก อปฺปฏิภาโน หุตฺวา อุฎฺฐาย ปลายิฯ ตสฺมิํ ปลาเต โพธิสโตฺต นิสินฺนปริสาย ธมฺมํ เทเสโนฺต อิมา คาถา อโวจ –

๑๘๘. ‘‘ยํ ปสฺสติ น ตํ อิจฺฉติ, ยญฺจ น ปสฺสติ ตํ กิริจฺฉติ;
มญฺญามิ จิรํ จริสฺสติ, น หิ ตํ ลจฺฉติ ยํ ส อิจฺฉติฯ

๑๘๙. ‘‘ยํ ลภติ น เตน ตุสฺสติ, ยญฺจ ปเตฺถติ ลทฺธํ หีเฬติ;
อิจฺฉา หิ อนนฺตโคจรา, วิคติจฺฉาน นโม กโรมเส’’ติฯ

ตตฺถ **ยํ ปสฺสตี**ติ ยํ อุทกาทิํ ปสฺสติ, ตํ คงฺคาติ น อิจฺฉติฯ **ยญฺจ น ปสฺสตี**ติ ยญฺจ อุทกาทิวินิมุตฺตํ คงฺคํ น ปสฺสติ, ตํ กิริจฺฉติฯ **มญฺญามิ จิรํ จริสฺสตี**ติ อหํ เอวํ มญฺญามิ – อยํ ปริพฺพาชโก เอวรูปํ คงฺคํ ปริเยสโนฺต จิรํ จริสฺสติฯ ยถา วา อุทกาทิวินิมุตฺตํ คงฺคํ, เอวํ รูปาทิวินิมุตฺตํ อตฺตานมฺปิ ปริเยสโนฺต สํสาเร จิรํ จริสฺสติฯ **น หิ ตํ ลจฺฉตี**ติ จิรํ จรโนฺตปิ ยํ ตํ เอวรูปํ คงฺคํ วา อตฺตานํ วา อิจฺฉติ, ตํ น ลจฺฉติฯ **ยํ ลภตี**ติ ยํ อุทกํ วา รูปาทิํ วา ลภติ, เตน น ตุสฺสติฯ **ยญฺจ ปเตฺถติ ลทฺธํ หีเฬตี**ติ เอวํ ลเทฺธน อตุสฺสโนฺต ยํ ยํ สมฺปตฺติํ ปเตฺถติ, ตํ ตํ ลภิตฺวา ‘‘กิํ เอตายา’’ติ หีเฬติ อวมญฺญติฯ **อิจฺฉา หิ อนนฺตโคจรา**ติ ลทฺธํ หีเฬตฺวา อญฺญมญฺญํ อารมฺมณํ อิจฺฉนโต อยํ อิจฺฉา นาม ตณฺหา อนนฺตโคจราฯ **วิคติจฺฉาน นโม กโรมเส**ติ ตสฺมา เย วิคติจฺฉา พุทฺธาทโย, เตสํ มยํ นมกฺการํ กโรมาติฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา ปริพฺพาชโก เอตรหิ ปริพฺพาชโก อโหสิ, ตาปโส ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

วิคติจฺฉชาตกวณฺณนา จตุตฺถาฯ

[๒๔๕] ๕. มูลปริยายชาตกวณฺณนา

กาโล ฆสติ ภูตานีติ อิทํ สตฺถา อุกฺกฏฺฐํ นิสฺสาย สุภควเน วิหรโนฺต มูลปริยายสุตฺตนฺตํ อารพฺภ กเถสิฯ ตทา กิร ปญฺจสตา พฺราหฺมณา ติณฺณํ เวทานํ ปารคู สาสเน ปพฺพชิตฺวา ตีณิ ปิฏกานิ อุคฺคณฺหิตฺวา มานมทมตฺตา หุตฺวา ''สมฺมาสมฺพุโทฺธปิ ตีเณว ปิฏกานิ ชานาติ, ม ยมฺปิ ตานิ ชานาม, เอวํ สเนฺต กึ ตสฺส อเมฺหหิ นานากรณ''นฺติ พุทฺธุปฏฺฐานํ น คจฺฉนฺติ, ปฏิปกฺขา หุตฺวา จรนฺติฯ

อเถกทิวสํ สตฺถา เตสุ อาคนฺตฺวา อตฺตโน สนฺติเก นิสิเนฺนสุ อฏฺฐหิ ภูมีหิ ปฏิมเณฺฑตฺวา มูลปริยายสุตฺตนฺตํ กเถสิ, เต น กิญฺจิ สลฺลเกฺขสุํฯ อถ เนสํ เอตทโหสิ – ''มยํ อเมฺหหิ สทิสา ปณฺฑิตา นตฺถี'ติ มานํ กโรม, อิทานิ ปน น กิญฺจิ ชานาม, พุเทฺธหิ สทิโส ปณฺฑิโต นาม นตฺถิ, อโห พุทฺธคุณา นามา''ติฯ เต ตโต ปฏฺฐาย นิหตมานา หุตฺวา อุทฺธฏทาฐา วิย สปฺปา นิพฺพิเสวนา ชาตาฯ สตฺถา อุกฺกฏฺฐายํ ยถาภิรนฺตํ วิหริตฺวา เวสาลึ คนฺตฺวา โคตมกเจติเย โคตมกสุตฺตนฺตํ นาม กเถสิ, ทสสหสฺสิโลกธาตุ กมฺปิ, ตํ สุตฺวา เต ภิกฺขู อรหตฺตํ ปาปุณิํสุฯ มูลปริยายสุตฺตนฺตปริโยสาเน ปน สตฺถริ อุกฺกฏฺฐายํ วิหรเนฺตเยว ภิกฺขู ธมฺมสภายํ กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ – ''อาวุโส, อโห พุทฺธานํ อานุภาโว, เต นาม พฺราหฺมณปพฺพชิตา ตถา มานมทมตฺตา ภควตา มูลปริยายเทสนาย นิหตมานา กตา''ติฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ''กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา''ติ ปุจฺฉิตฺวา ''อิมาย นามา''ติ วุเตฺต ''น, ภิกฺขเว, อิทาเนว, ปุเพฺพปาหํ อิเม เอวํ มานปคฺคหิตสิเร วิจรเนฺต นิหตมาเน อกาสึเยวา''ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต พฺราหฺมณกุเล นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปโตฺต ติณฺณํ เวทานํ ปารคู ทิสาปาโมโกฺข อาจริโย หุตฺวา ปญฺจ มาณวกสตานิ มเนฺตวาเจสิฯ เต ปญฺจสตาปิ นิฏฺฐิตสิปฺปา สิเปฺป อนุโยคํ ทตฺวา ''ยตฺตกํ มยํ ชานาม, อาจริโยปิ ตตฺตกเมว, วิเสโส นตฺถี''ติ มานตฺถทฺธา หุตฺวา อาจริยสฺส สนฺติกํ น คจฺฉนฺติ, วตฺตปฏิวตฺตํ น กโรนฺติฯ เต เอกทิวสํ อาจริเย พทริรุกฺขมูเล นิสิเนฺน ตํ วเมฺภตุกามา พทริรุกฺขํ นเขน อาโกเฏตฺวา ''นิสฺสาโรวายํ รุโกฺข''ติ อาหํสุฯ โพธิสโตฺต อตฺตโน วมฺภนภาวํ ญตฺวา อเนฺตวาสิเก ''เอกํ โว ปญฺหํ ปุจฺฉิสฺสามี''ติ อาหฯ เต หฏฺฐตุฏฺฐา ''วเทถ, กเถสฺสามา''ติฯ อาจริโย ปญฺหํ ปุจฺฉโนฺต ปฐมํ คาถมาห –

๑๙๐.''กาโล ฆสติ ภูตานิ, สพฺพาเนว สหตฺตนา;
โย จ กาลฆโส ภูโต, ส ภูตปจนิํ ปจี''ติฯ

ตตฺถ **กาโล**ติ ปุเรภตฺตกาโลปิ ปจฺฉาภตฺตกาโลปีติ เอวมาทิฯ **ภูตานี**ติ สตฺตาธิวจนเมตํ, น กาโล ภูตานํ จมฺมมํสาทีนิ ลุญฺจิตฺวา ขาทติ, อปิจ โข เนสํ อายุวณฺณพลานิ เขเปโนฺต โยพฺพญฺญํ มทฺทโนฺต อาโรคฺยํ วินาเสโนฺต ฆสติ ขาทตีติ วุจฺจติฯ เอวํ ฆสโนฺต จ น กิญฺจิ วเชฺชติ, **สพฺพาเนว ฆสติ**ฯ น เกวลญฺจ ภูตาเนว, อปิจ โข **สหตฺตนา** อตฺตานมฺปิ ฆสติ, ปุเรภตฺตกาโล ปจฺฉาภตฺตกาลํ น ปาปุณาติฯ เอส นโย ปจฺฉาภตฺตกาลาทีสุฯ **โย จ กาลฆโส ภูโต**ติ ขีณาสวเสฺสตํ อธิวจนํ ฯ โส หิ อริยมเคฺคน อายตึ ปฏิสนฺธิกาลํ เขเปตฺวา ขาทิตฺวา ฐิตตฺตา ''กาลฆโส ภูโต''ติ วุจฺจติ ฯ **ส ภูตปจนิํ ปจี**ติ โส ยายํ ตณฺหา อปาเยสุ ภูเต ปจติ, ตํ ญาณคฺคินา ปจิ ทหิ ภสฺมมกาสิ, เตน ''ภูตปจนิํ ปจี''ติ วุจฺจติฯ ''ปชนิ''นฺติปิ ปาโฐ, ชนิกํ นิพฺพตฺตกินฺติ อโตฺถฯ

อิมํ ปญฺหํ สุตฺวา มาณเวสุ เอโกปิ ชานิตุํ สมโตฺถ นาม นาโหสิฯ อถ เน โพธิสโตฺต ''มา โข ตุเมฺห 'อยํ ปโญฺห ตีสุ เวเทสุ อตฺถี'ติ สญฺญํ อกตฺถ, ตุเมฺห 'ยมหํ ชานามิ, ตํ สพฺพํ ชานามา'ติ มญฺญมานา มํ พทริรุกฺขสทิสํ กโรถ, มม ตุเมฺหหิ อญฺญาตสฺส พหุโน ชานนภาวํ น ชา

นาถ, คจฺฉถ สตฺตเม ทิวเส กาลํ ทมฺมิ, เอตฺตเกน กาเลน อิมํ ปญฺหํ จินฺเตถา’’ติฯ เต โพธิสตฺตํ วนฺทิตฺวา อตฺตโน อตฺตโน วสนฏฺฐานํ คนฺตฺวา สตฺตาหํ จินฺเตตฺวาปิ ปญฺหสฺส เนว อนฺตํ, น โกฏึ ปสฺสึสุฯ เต สตฺตมทิวเส อาจริยสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา วนฺทิตฺวา นิสีทิตฺวา ‘‘กึ, ภทฺรมุขา, ชานิตฺถ ปญฺห’’นฺติ วุตฺเต ‘‘น ชานามา’’ติ วทึสุฯ อถ โพธิสตฺโต เต ครหมาโน ทุติยํ คาถมาห –

๑๙๑.‘‘พหูนิ นรสีสานิ, โลมสานิ พฺรหานิ จ;
คีวาสุ ปฏิมุกฺกานิ, โกจิเทเวตฺถ กณฺณวา’’ติฯ

ตสฺสตฺโถ – พหูนิ นรานํ สีสานิ ทิสฺสนฺติ, สพฺพานิ จ ตานิ โลมสานิ, สพฺพานิ มหนฺตานิ คีวาสุเยว ฐปิตานิ, น ตาลผลํ วิย หตฺเถน คหิตานิ, นตฺถิ เตสํ อิเมหิ ธเมฺมหิ นานากรณํฯ เอตฺถ ปน โกจิเทว กณฺณวาติ อตฺตานํ สนฺธายาหฯ **กณฺณวา**ติ ปญฺญวา, กณฺณฉิทฺทํ ปน น กสฺสจิ นตฺถิฯ อิติ เต มาณวเก ‘‘กณฺณฉิทฺทมตฺตเมว ตุมฺหากํ พาลานํ อตฺถิ, น ปญฺญา’’ติ ครหิตฺวา ปญฺหํ วิสฺสเชฺชสิฯ เต สุตฺวา – ‘‘อโห อาจริยา นาม มหนฺตา’’ติ ขมาเปตฺวา นิหตมานา โพธิสตฺตํ อุปฏฺฐหึสุฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา ปญฺจสตา มาณวกา อิเม ภิกฺขู อเหสุํ, อาจริโย ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

มูลปริยายชาตกวณฺณนา ปญฺจมาฯ

[๒๔๖] ๖. พาโลวาทชาตกวณฺณนา

หนฺตฺวา เฉตฺวา วธิตฺวา จาติ อิทํ สตฺถา เวสาลึ อุปนิสฺสาย กูฏาคารสาลายํ วิหรโนฺต สีหเสนาปตึ อารพฺภ กเถสิฯ โส หิ ภควนฺตํ สรณํ คนฺตฺวา นิมเนฺตตฺวา ปุนทิวเส สมํสกภตฺตํ อทาสิฯ นิคณฺฐา ตํ สุตฺวา กุปิตา อนตฺตมนา ตถาคตํ วิเหเฐตุกามา ‘‘สมโณ โคตโม ชานํ อุทฺทิสฺสกตํ มํสํ ภุญฺชตี’’ติ อโกฺกสึสุฯ ภิกฺขู ธมฺมสภายํ กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ – ‘‘อาวุโส, นิคโณฺฐ นาฏปุโตฺต ‘สมโณ โคตโม ชานํ อุทฺทิสฺสกตํ มํสํ ภุญฺชตี’ติ สทฺธึ ปริสาย อโกฺกสโนฺต อาหิณฺฑตี’’ติฯ ตํ สุตฺวา สตฺถา ‘‘น, ภิกฺขเว, นิคโณฺฐ นาฏปุโตฺต อิทาเนว มํ อุทฺทิสฺสกตมํสขาทเนน ครหติ, ปุเพฺพปิ ครหิเยวา’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต พฺราหฺมณกุเล นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปโตฺต อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา โลณมฺพิลเสวนตฺถาย หิมวนฺตโต พาราณสึ คนฺตฺวา ปุนทิวเส นครํ ภิกฺขาย ปาวิสิฯ อเถโก กุฏุมฺพิโก ‘‘ตาปสํ วิเหเฐสฺสามี’’ติ ฆรํ ปเวเสตฺวา ปญฺญตฺตาสเน นิสีทาเปตฺวา มจฺฉมํเสน ปริวิสิตฺวา ภตฺตกิจฺจาวสาเน เอกมนฺตํ นิสีทิตฺวา ‘‘อิมํ มํสํ ตุเมฺหเยว อุทฺทิสฺส ปาเณ มาเรตฺวา กตํ, อิทํ อกุสลํ มา อมฺหากเมว, ตุมฺหากมฺปิ โหตู’’ติ วตฺวา ปฐมํ คาถมาห –

๑๙๒.‘‘หนฺตฺวา เฉตฺวา วธิตฺวา จ, เทติ ทานํ อสญฺญโต;
เอทิสํ ภตฺตํ ภุญฺชมาโน, ส ปาเปน อุปลิปฺปตี’’ติฯ

ตตฺถ **หนฺตฺวา**ติ ปหริตฺวาฯ **เฉตฺวา**ติ กิลเมตฺวาฯ **วธิตฺวา**ติ มาเรตฺวาฯ **เทติ ทานํ อสญฺญโต**ติ อสญฺญโต ทุสฺสีโล เอวํ กตฺวา ทานํ เทติฯ **เอทิสํ ภตฺตํ ภุญฺชมาโน, ส ปาเปน อุปลิปฺปตี**ติ เอทิสํ อุทฺทิสฺสกตภตฺตํ ภุญฺชมาโน โส สมโณปิ ปาเปน อุปลิปฺปติ สํยุชฺชติเยวาติฯ

ตํ สุตฺวา โพธิสตฺโต ทุติยํ คาถมาห –

๑๙๓. ‘‘ปุตฺตทารมฺปิ เจ หนฺตฺวา, เทติ ทานํ อสญฺญโต;
ภุญฺชมาโนปิ สปฺปญฺโญ, น ปาเปน อุปลิปฺปตี’’ติฯ

ตตฺถ **ภุญฺชมาโนปิ สปฺปญฺโญ**ติ ติฏฺฐตุ อญฺญํ มํสํ, ปุตฺตทารํ วธิตฺวาปิ ทุสฺสีเลน ทินฺนํ สปฺปญฺโญ ขนฺติเมตฺตาทิคุณสมฺปนฺโน ตํ ภุญฺชมาโนปิ ปาเปน น อุปลิปฺปตีติฯ เอวมสฺส โพธิสตฺโต ธมฺมํ กเถตฺวา อุฏฺฐายาสนา ปกฺกามิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา กุฏุมฺพิโก นิคโณฺฐ นาฏปุตฺโต อโหสิ, ตาปโส ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

พาโลวาทชาตกวณฺณนา ฉฏฺฐาฯ

[๒๔๗] ๗. ปาทญฺชลิชาตกวณฺณนา

อทฺธา ปาทญฺชลี สเพฺพติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต ลาฬุทายีเถรํ อารพฺภ กเถสิฯ เอกสฺมิญฺหิ ทิวเส เทฺว อคฺคสาวกา ปญฺหํ วินิจฺฉินนฺติ, ภิกฺขู ปญฺหํ สุณนฺตา เถเร ปสํสนฺติฯ ลาฬุทายีเถโร ปน ปริสนฺตเร นิสิโนฺน ‘‘เอเต อเมฺหหิ สมํ กึ ชานนฺตี’’ติ โอฏฺฐํ ภญฺชิฯ ตํ ทิสฺวา เถรา อุฏฺฐาย ปกฺกมึสุ, ปริสา ภิชฺชิฯ ธมฺมสภายํ ภิกฺขู กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ – ‘‘อาวุโส ลาฬุทายี, เทฺว อคฺคสาวเก ครหิตฺวา โอฏฺฐํ ภญฺชี’’ติฯ ตํ สุตฺวา สตฺถา ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว, ปุเพฺพปิ ลาฬุทายี ฐเปตฺวา โอฏฺฐภญฺชนํ ตโต อุตฺตริ อญฺญํ น ชานาตี’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรนฺเต โพธิสโตฺต ตสฺส อตฺถธมฺมานุสาสโก อมจฺจ อโหสิฯ รโญฺญ ปาทญฺชลี นาม ปุโตฺต ลาโล ทนฺธปริสกฺกโน อโหสิฯ อปรภาเค ราชา กาลมกาสิฯ อมจฺจา รโญฺญ มตกิจฺจานิ กตฺวา ‘‘ตํ รเชฺช อภิสิญฺจิสฺสามา’’ติ มนฺตยมานา ราชปุตฺตํ ปาทญฺชลึ อาหํสุฯ โพธิสโตฺต ปน ‘‘อยํ กุมาโร ลาโล ทนฺธปริสกฺกโน, ปริคฺคเหตฺวา นํ อภิสิญฺจิสฺสามา’’ติ อาหฯ อมจฺจา วินิจฺฉยํ สเชฺชตฺวา กุมารํ สมีเป นิสีทาเปตฺวา อฑฺฑํ วินิจฺฉินนฺตา น สมฺมา วินิจฺฉินึสุฯ เต อสฺสามิกํ สามิกํ กตฺวา กุมารํ ปุจฺฉึสุ – ‘‘กีทิสํ, กุมาร, สุฏฺฐุ อฑฺฑํ วินิจฺฉินิมฺหา’’ติฯ โส โอฏฺฐํ ภญฺชิฯ โพธิสโตฺต ‘‘ปณฺฑิโต วต มเญฺญ กุมาโร, อสมฺมาวินิจฺฉิตภาโว เตน ญาโต ภวิสฺสตี’’ติ มญฺญมาโน ปฐมํ คาถมาห –

๑๙๔. ‘‘อทฺธา ปาทญฺชลี สเพฺพ, ปญฺญาย อติโรจติ;
ตถา หิ โอฏฺฐํ ภญฺชติ, อุตฺตริํ นูน ปสฺสตี’’ติฯ

ตสฺสโตฺถ – เอกํเสน ปาทญฺชลิกุมาโร สเพฺพ อเมฺห ปญฺญาย อติโรจติฯ ตถา หิ โอฏฺฐํ ภญฺชติ, นูน อุตฺตริํ อญฺญํ การณํ ปสฺสตีติฯ

เต อปรสฺมิมฺปิ ทิวเส วินิจฺฉยํ สเชฺชตฺวา อญฺญํ อฑฺฑํ สุฏฺฐุ วินิจฺฉินิตฺวา ‘‘กีทิสํ, เทว, สุฏฺฐุ วินิจฺฉินิต’’นฺติ ปุจฺฉึสุฯ โส ปุนปิ โอฏฺฐเมว ภญฺชิฯ อถสฺส อนฺธพาลภาวํ ญตฺวา โพธิสโตฺต ทุติยํ คาถมาห –

๑๙๕. ‘‘นายํ ธมฺมํ อธมฺมํ วา, อตฺถานตฺถญฺจ พุชฺฌติ;
อญฺญตฺร โอฏฺฐนิโพฺภคา, นายํ ชานาติ กิญฺจน’’นฺติฯ

อมจฺจา ปาทญฺชลิกุมารสฺส ลาลภาวํ ญตฺวา โพธิสตฺตํ รเชฺช อภิสิญฺจึสุฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา ปาทญฺชลี ลาฬุทายี อโหสิ, ปณฺฑิตามโจฺจ ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

ปาทญฺชลิชาตกวณฺณนา สตฺตมาฯ

[๒๔๘] ๘. กึสุโกปมชาตกวณฺณนา

สเพฺพหิ กึสุโก ทิโฏฺฐติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต กึสุโกปมสุตฺตนฺตํ อารพฺภ กเถสิฯ จตฺตาโร หิ ภิกฺขู ตถาคตํ อุปสงฺกมิตฺวา กมฺมฎฺฐานํ ยาจิํสุ, สตฺถา เตสํ กมฺมฎฺฐานํ กเถสิฯ เต กมฺมฎฺฐานํ คเหตฺวา อตฺตโน รตฺติฎฺฐานทิวาฎฺฐานานิ อคมิํสุฯ เตสุ เอโก ฉ ผสฺสายตนานิ ปริคฺคณฺหิตฺวา อรหตฺตํ ปาปุณิ, เอโก ปญฺจกฺขเนฺธ, เอโก จตฺตาโร มหาภูเต, เอโก อฎฺฐารส ธาตุโยฯ เต อตฺตโน อตฺตโน อธิคตวิเสสํ สตฺถุ อาโรเจสุํฯ อเถกสฺส ภิกฺขุโน ปริวิตโกฺก อุทปาทิ – ‘‘อิเมสํ กมฺมฎฺฐานานิ นานา, นิพฺพานํ เอกํ, กถํ สเพฺพหิ อรหตฺตํ ปตฺต’’นฺติฯ โส สตฺถารํ ปุจฺฉิฯ สตฺถา ‘‘กิํ เต, ภิกฺขุ, กิํสุกทิฎฺฐภาติเกหิ นานตฺต’’นฺติ วตฺวา ‘‘อิทํ โน, ภเนฺต, การณํ กเถถา’’ติ ภิกฺขูหิ ยาจิโต อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต ตสฺส จตฺตาโร ปุตฺตา อเหสุํฯ เต เอกทิวสํ สารถิํ ปโกฺกเสตฺวา ‘‘มยํ, สมฺม, กิํสุกํ ทฎฺฐุกามา, กิํสุกรุกฺขํ โน ทเสฺสหี’’ติ อาหํสุฯ สารถิ ‘‘สาธุ, ทเสฺสสฺสามี’’ติ วตฺวา จตุนฺนมฺปิ เอกโต อทเสฺสตฺวา เชฎฺฐราชปุตฺตํ ตาว รเถ นิสีทาเปตฺวา อรญฺญํ เนตฺวา ‘‘อยํ กิํสุโก’’ติ ขาณุกกาเล กิํสุกํ ทเสฺสสิฯ อปรสฺส พหลปลาสกาเล, อปรสฺส ปุปฺผิตกาเล, อปรสฺส ผลิตกาเลฯ อปรภาเค จตฺตาโรปิ ภาตโร เอกโต นิสินฺนา ‘‘กิํสุโก นาม กีทิโส’’ติ กถํ สมุฎฺฐาเปสุํฯ ตโต เอโก ‘‘เสยฺยาถาปิ ฌามถูโณ’’ติ อาหฯ ทุติโย ‘‘เสยฺยถาปิ นิโคฺรธรุโกฺข’’ติ, ตติโย ‘‘เสยฺยถาปิ มํสเปสี’’ติ, จตุโตฺถ ‘‘เสยฺยถาปิ สิรีโส’’ติฯ เต อญฺญมญฺญสฺส กถาย อปริตุฎฺฐา ปิตุ สนฺติกํ คนฺตฺวา ‘‘เทว, กิํสุโก นาม กีทิโส’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘ตุเมฺหหิ กิํ กถิต’’นฺติ วุเตฺต อตฺตนา กถิตนีหารํ รโญฺญ กเถสุํฯ ราชา ‘‘จตูหิปิ ตุเมฺหหิ กิํสุโก ทิโฏฺฐ, เกวลํ โว กิํสุกสฺส ทเสฺสโนฺต สารถิ ‘อิมสฺมิํ กาเล กิํสุโก กีทิโส , อิมสฺมิํ กีทิโส’ติ วิภชิตฺวา น ปุจฺฉิโต, เตน โว กงฺขา อุปฺปนฺนา’’ติ วตฺวา ปฐมํ คาถมาห –

๑๙๖. ‘‘สเพฺพหิ กิํสุโก ทิโฏฺฐ, กิํ เนฺวตฺถ วิจิกิจฺฉถ;
น หิ สเพฺพสุ ฐาเนสุ, สารถี ปริปุจฺฉิโต’’ติฯ

ตตฺถ **น หิ สเพฺพสุ ฐาเนสุ, สารถี ปริปุจฺฉิโต**ติ สเพฺพหิ โว กิํสุโก ทิโฏฺฐ, กิํ นุ ตุเมฺห เอตฺถ วิจิกิจฺฉถ, สเพฺพสุ ฐาเนสุ กิํสุโกเวโส, ตุเมฺหหิ ปน น หิ สเพฺพสุ ฐาเนสุ สารถิ ปริปุจฺฉิโต, เตน โว กงฺขา อุปฺปนฺนาติฯ

สตฺถา อิมํ การณํ ทเสฺสตฺวา ‘‘ยถา, ภิกฺขุ, เต จตฺตาโร ภาติกา วิภาคํ กตฺวา อปุจฺฉิตตฺตา กิํสุเก กงฺขํ อุปฺปาเทสุํ, เอวํ ตฺวมฺปิ อิมสฺมิํ ธเมฺม กงฺขํ อุปฺปาเทสี’’ติ วตฺวา อภิสมฺพุโทฺธ หุตฺวา ทุติยํ คาถมาห –

๑๙๗. ‘‘เอวํ สเพฺพหิ ญาเณหิ, เยสํ ธมฺมา อชานิตา;
เต เว ธเมฺมสุ กงฺขนฺติ, กิํสุกสฺมิํว ภาตโร’’ติฯ

ตสฺสโตฺถ – ยถา เต ภาตโร สเพฺพสุ ฐาเนสุ กิํสุกสฺส อทิฎฺฐตฺตา กงฺขิํสุ, เอวํ สเพฺพหิ วิปสฺสนาญาเณหิ เยสํ สเพฺพ ฉผสฺสายตนขนฺธภูตธาตุเภทา ธมฺมา อชานิตา, โสตาปตฺติ

มคฺคสฺส อนธิคตตฺตา อปฺปฏิวิทฺธา, เต เว เตสุ ผสฺสายตนาทิธเมฺมสุ กงฺขนฺติ ยถา เอกสฺมึเยว กึสุกสฺมึ จตฺตาโร ภาตโรติฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา พาราณสิราชา อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

กึสุโกปมชาตกวณฺณนา อฏฺฐมาฯ

[๒๔๙] ๙. สาลกชาตกวณฺณนา

เอกปุตฺตโก ภวิสฺสสีติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต อญฺญตรํ มหาเถรํ อารพฺภ กเถสิฯ โส กิเรกํ กุมารกํ ปพฺพาเชตฺวา ปีเฬนฺโต ตตฺถ วิหรติฯ สามเณโร ปีฬํ สหิตุํ อสโกฺกนฺโต อุปฺปพฺพชิฯ เถโร คนฺตฺวา ตํ อุปลาเปติ ‘‘กุมาร, ตว จีวรํ ตเวว ภวิสฺสติ ปโตฺตปิ, มม สนฺตกํ ปตฺตจีวรมฺปิ ตเวว ภวิสฺสติ, เอหิ ปพฺพชาหี’’ติฯ โส ‘‘นาหํ ปพฺพชิสฺสามี’’ติ วตฺวาปิ ปุนปฺปุนํ วุจฺจมาโน ปพฺพชิ ฯ อถ นํ ปพฺพชิตทิวสโต ปฏฺฐาย ปุน เถโร วิเหเฐสิฯ โส ปีฬํ อสหนฺโต ปุน อุปฺปพฺพชิตฺวา อเนกวารํ ยาจเนฺตปิ ตสฺมึ ‘‘ตฺวํ เนว มํ สหสิ, น วินา วตฺติตุํ สโกฺกสิ, คจฺฉ น ปพฺพชิสฺสามี’’ติ น ปพฺพชิฯ ภิกฺขู ธมฺมสภายํ กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ – ‘‘อาวุโส, สุหทโย วต โส ทารโก มหาเถรสฺส อาสยํ ญตฺวา น ปพฺพชี’’ติฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุเตฺต ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนเวส สุหทโย, ปุเพฺพปิ สุหทโยว, เอกวารํ เอตสฺส โทสํ ทิสฺวา น ปุน อุปคจฺฉี’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต กุฏุมฺพิกกุเล นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปโตฺต ธญฺญวิกฺกเยน ชีวิกํ กเปฺปสิฯ อญฺญตโรปิ อหิตุณฺฑิโก เอกํ มกฺกฏํ สิกฺขาเปตฺวา โอสธํ คาหาเปตฺวา เตน สปฺปํ กีฬาเปเนฺต ชีวิกํ กเปฺปสิฯ โส พาราณสิยํ อุสฺสเว ฆุเฏฺฐ อุสฺสวํ กีฬิตุกาโม ‘‘อิมํ มา ปมชฺชี’’ติ ตํ มกฺกฏํ ตสฺส ธญฺญวาณิชสฺส หเตฺถ ฐเปตฺวา อุสฺสวํ กีฬิตฺวา สตฺตเม ทิวเส ตสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา ‘‘กหํ มกฺกโฏ’’ติ ปุจฺฉิฯ มกฺกโฏ สามิกสฺส สทฺทํ สุตฺวาว ธญฺญาปณโต เวเคน นิกฺขมิฯ อถ นํ โส เวฬุเปสิกาย ปิฏฺฐิยํ โปเถตฺวา อาทาย อุยฺยานํ คนฺตฺวา เอกมเนฺต พนฺธิตฺวา นิทฺทํ โอกฺกมิฯ มกฺกโฏ ตสฺส นิทฺทายนภาวํ ญตฺวา อตฺตโน พนฺธนํ โมเจตฺวา ปลายิตฺวา อมฺพรุกฺขํ อารุยฺห อมฺพปกฺกํ ขาทิตฺวา อฏฺฐึ อหิตุณฺฑิกสฺส สรีเร ปาเตสิฯ โส ปพุชฺฌิตฺวา อุโลฺลเกโนฺต ตํ ทิสฺวา ‘‘มธุรวจเนน นํ วเญฺจตฺวา รุกฺขา โอตาเรตฺวา คณฺหิสฺสามี’’ติ ตํ อุปลาเปโนฺต ปฐมํ คาถมาห –

๑๙๘. ‘‘เอกปุตฺตโก ภวิสฺสสิ, ตฺวญฺจ โน เหสฺสสิ อิสฺสโร กุเล;
โอโรห ทุมสฺมา สาลก, เอหิ ทานิ ฆรกํ วเชมเส’’ติฯ

ตสฺสโตฺถ – ตฺวํ มยฺหํ เอกปุตฺตโก ภวิสฺสสิ, กุเล จ เม โภคานํ อิสฺสโร, เอตมฺหา รุกฺขา โอตร, เอหิ อมฺหากํ ฆรํ คมิสฺสามฯ **สาลกา**ติ นาเมน อาลปโนฺต อาหฯ

ตํ สุตฺวา มกฺกโฏ ทุติยํ คาถมาห –

๑๙๙. ‘‘นนุ มํ สุหทโยติ มญฺญสิ, ยญฺจ มํ หนสิ เวฬุยฏฺฐิยา;
ปกฺกมฺพวเน รมามเส, คจฺฉ ตฺวํ ฆรกํ ยถาสุข’’นฺติฯ

ตตฺถ **นนุ มํ สุหทโยติ มญฺญสี**ติ นนุ ตฺวํ มํ ‘‘สุหทโย’’ติ มญฺญสิ, ‘‘สุหทโย อย’’นฺติ มญฺญสีติ อโตฺถฯ **ยญฺจ มํ หนสิ เวฬุยฏฺฐิยา**ติ ยํ มํ เอวํ อติมญฺญสิ, ยญฺจ เวฬุเปสิกาย

หนสิ, เตนาหํ นาคจฺฉามีติ ทีเปติฯ อถ นํ ‘‘มยํ อิมสฺมึ **ปกฺกมฺพวเน รมามเส, คจฺฉ ตุวํ ฆรกํ ยถาสุข**’’นฺติ วตฺวา อุปฺปติตฺวา วนํ ปาวิสิฯ อหิตุณฺฑิโกปิ อนตฺตมโน อตฺตโน เคหํ อคมาสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา มกฺกโฏ สามเณโร อโหสิ, อหิตุณฺฑิโก มหาเถโร, ธญฺญวาณิโช ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

สาลกชาตกวณฺณนา นวมาฯ

[๒๕๐] ๑๐. กปิชาตกวณฺณนา

อยํ อิสี อุปสมสํยเม รโตติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต เอกํ กุหกํ ภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิฯ ตสฺส หิ กุหกภาโว ภิกฺขูสุ ปากโฏ ชาโตฯ ภิกฺขู ธมฺมสภายํ กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ – ‘‘อาวุโส, อสุโก ภิกฺขุ นิยฺยานิเก พุทฺธสาสเน ปพฺพชิตฺวา กุหกวตฺตํ ปูเรตี’’ติฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กายนุตฺถ, ภิกฺขเว , เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุตฺเต ‘‘น, ภิกฺขเว, เอส ภิกฺขุ อิทาเนว, ปุพฺเพปิ กุหโกเยว, อคฺคิมตฺตสฺส การณา มกฺกโฏ หุตฺวา โกหญฺญมกาสี’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต โพธิสตฺโต กาสิรฏฺเฐ พฺราหฺมณกุเล นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปตฺโต ปุตฺตสฺส อาธาวิตฺวา ปริธาวิตฺวา วิจรณกาเล พฺราหฺมณิยา มตาย ปุตฺตํ อเงฺกนาทาย หิมวนฺตํ ปวิสิตฺวา อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา ตมฺปิ ปุตฺตํ ตาปสกุมารกํ กตฺวา ปณฺณสาลาย วาสํ กเปฺปสิฯ วสฺสารตฺตสมเย อจฺฉินฺนธาเร เทเว วสฺสนฺเต เอโก มกฺกโฏ สีตปีฬิโต ทนฺเต ขาทนฺโต กมฺปนฺโต วิจรติฯ โพธิสตฺโต มหนฺเต ทารุกฺขนฺเธ อาหริตฺวา อคฺคึ กตฺวา มญฺจเก นิปชฺชิ, ปุตฺตโกปิสฺส ปาเท ปริมชฺชมาโน นิสีทิฯ โส มกฺกโฏ เอกสฺส มตตาปสสฺส สนฺตกานิ วกฺกลานิ นิวาเสตฺวา จ ปารุปิตฺวา จ อชินจมฺมํ อํเส กตฺวา กาชกมณฺฑลุํ อาทาย อิสิเวเสนาคนฺตฺวา ปณฺณสาลทฺวาเร อคฺคิสฺส การณา กุหกกมฺมํ กตฺวา อฏฺฐาสิฯ ตาปสกุมารโก ตํ ทิสฺวา ‘‘ตาต, ตาปโส เอโก สีตปีฬิโต กมฺปมาโน ติฏฺฐติ, อิธ นํ ปโกฺกสถ, วิสิเพฺพสฺสตี’’ติ ปิตรํ อายาจนฺโต ปฐมํ คาถมาห –

๒๐๐. ‘‘อยํ อิสี อุปสมสํยเม รโต, ส ติฏฺฐติ สิสิรภเยน อฏฺฏิโต;
หนฺท อยํ ปวิสตุมํ อคารกํ, วิเนตุ สีตํ ทรถญฺจ เกวล’’นฺติฯ

ตตฺถ **อุปสมสํยเม รโต**ติ ราคาทิกิเลสอุปสเม จ สีลสํยเม จ รโตฯ **ส ติฏฺฐตี**ติ โส ติฏฺฐติฯ **สิสิรภเยนา**ติ วาตวุฏฺฐิชนิตสฺส สิสิรสฺส ภเยนฯ **อฏฺฏิโต**ติ ปีฬิโตฯ **ปวิสตุม**นฺติ ปวิสตุ อิมํฯ **เกวล**นฺติ สกลํ อนวเสสํฯ

โพธิสตฺโต ปุตฺตสฺส วจนํ สุตฺวา อุฏฺฐาย โอโลเกนฺโต มกฺกฏภาวํ ญตฺวา ทุติยํ คาถมาห –

๒๐๑. ‘‘นายํ อิสี อุปสมสํยเม รโต, กปี อยํ ทุมวรสาขโคจโร;
โส ทูสโก โรสโก จาปิ ชมฺโม, สเจ วเชมมฺปิ ทูเสยฺยคาร’’นฺติฯ

ตตฺถ **ทุมวรสาขโคจโร**ติ ทุมวรานํ สาขโคจโรฯ **โส ทูสโก โรสโก จาปิ ชมฺโม**ติ โส เอวํ คตคตฏฺฐานสฺส ทูสนโต ทูสโก, ฆฏฺฏนตาย โรสโก, ลามกภาเวน ชมฺโมฯ **สเจ วเช**ติ ยทิ อิมํ ปณฺณสาลํ วเช ปวิเสยฺย, สพฺพํ อุจฺจารปสฺสาวกรเณน จ อคฺคิทาเนน จ ทูเสยฺยาติฯ

เอวญฺจ ปน วตฺวา โพธิสตฺโต อุมฺมุกํ คเหตฺวา ตํ สนฺตาเสตฺวา ปลาเปสิฯ โส อุปฺปติตฺวา วนํ ปกฺขนฺโต ตถา ปกฺขนฺโตว อโหสิ, น ปุน ตํ ฐานํ อคมาสิฯ โพธิสตฺโต อภิญฺญา จ สมาปตฺติโย จ นิพฺพเตฺตตฺวา ตาปสกุมารสฺส กสิณปริกมฺมํ อาจิกฺขิ, โสปิ อภิญฺญา จ สมาปตฺติโย จ อุปฺปาเทสิฯ เต อุโภปิ อปริหีนชฺฌานา พฺรหฺมโลกปรายณา อเหสุํฯ

สตฺถา ''น, ภิกฺขเว, อิทาเนว, โปราณโต ปฏฺฐายเปส กุหโกเยวา''ติ อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิฯ สจฺจปริโยสาเน เกจิ โสตาปนฺนา, เกจิ สกทาคามิโน, เกจิ อนาคามิโน เกจิ อรหนฺต อเหสุํฯ ''ตทา มกฺกโฏ กุหกภิกฺขุ อโหสิ, ปุตฺต ราหุโล, ปิตา ปน อหเมว อโหสิ''นฺติฯ

กปิชาตกวณฺณนา ทสมาฯ

สิงฺคาลวคฺค ทสโมฯ

ตสฺสุทฺทานํ –

สพฺพทาฐี จ สุนโข, คุตฺติโล วิคติจฺฉา จ;
มูลปริยายํ พาโลวาทํ, ปาทญฺชลิ กึ สุโกปมํ;
สาลกํ กปิ เต ทสฯ

อถ วคฺคุทฺทานํ –

ทฬฺหวคฺค จ สนฺถโว, กลฺยาณธมฺมาสทิโส;
รูหโก ทฬฺหวคฺค จ, พีรณถมฺภกาสาโว;
อุปาหโน สิงฺคาโล จ, ทสวคฺคา ทุเก สิยุํฯ

ทุกนิปาตวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๓. ติกนิปาโต

๑. สงฺกปฺปวโคฺค

[๒๕๑] ๑. สงฺกปฺปราคชาตกวณฺณนา

สงฺกปฺปราคโธเตนาติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต อุกฺกณฺฐิตภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิฯ สาวตฺถินครวาสี กิเรโก กุลปุตฺโต สาสเน อุรํ ทตฺวา ปพฺพชิตฺวา เอกทิวสํ สาวตฺถิยํ ปิณฺฑาย จรนฺโต เอกํ อลงฺกตปฏิยตฺตํ อิตฺถึ ทิสฺวา อุปฺปนฺนกามราโค อนภิรโต วิจริฯ ตเมนํ อาจริยุปชฺฌายาทโย ทิสฺวา อนภิรติการณํ ปุจฺฉิตฺวา วิพฺภมิตุกามภาวมสฺส ญตฺวา ‘‘อาวุโส, สตฺถา นาม กามราคาทิกิเลสปีฬิตานํ กิเลเส หาเรตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา โสตาปตฺติผลาทีนิ เทติ, เอหิ ตํ สตฺถุ สนฺติกํ เนสฺสามา’’ติ อาทาย อคมํสุฯ สตฺถารา จ ‘‘กึ นุ โข, ภิกฺขเว, อนิจฺฉมานกเญฺญว ภิกฺขุํ คเหตฺวา อาคตตฺถา’’ติ วุเตฺต ตมตฺถํ อาโรเจสุํฯ สตฺถา ‘‘สจฺจํ กิร ตฺวํ, ภิกฺขุ, อุกฺกณฺฐิโต’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘สจฺจํ, ภเนฺต’’ติ วุเตฺต ‘‘กึการณา’’ติ ปุจฺฉิฯ โส ตมตฺถํ อาโรเจสิฯ อถ นํ สตฺถา ‘‘อิตฺถิโย นาเมตา, ภิกฺขุ, ปุเพฺพ ฌานพเลน วิกฺขมฺภิตกิเลสานํ วิสุทฺธสตฺตานมฺปิ สํกิเลสํ อุปฺปาเทสุํ, ตาทิสํ ตุจฺฉปุคฺคลํ กึการณา น สํกิเลสิสฺสนฺติ, วิสุทฺธาปิ สตฺตา สํกิลิสฺสนฺติ, อุตฺตมยสสมงฺคิโนปิ อายสกฺยํ ปาปุณนฺติ, ปเคว อปริสุทฺธาฯ สิเนรุกมฺปนกวาโต ปุราณปณฺณกสฏํ กึ น กเมฺปสฺสติ, โพธิตเล นิสีทิตฺวา อภิสมฺพุชฺฌนกสตฺตํ อยํ กิเลโส อาโลเฬสิ, ตาทิสํ กึ น อาโลเฬสฺสตี’’ติ วตฺวา เตหิ ยาจิโต อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต อสีติโกฏิวิภเว พฺราหฺมณมหาสาลกุเล นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปโตฺต ตกฺกสิลายํ สพฺพสิปฺปานิ อุคฺคณฺหิตฺวา พาราณสึ ปจฺจาคนฺตฺวา กตทารปริคฺคโห มาตาปิตูนํ อจฺจเยน เตสํ มตกิจฺจานิ กตฺวา หิรโญฺญโลกนกมฺมํ กโรโนฺต ‘‘อิทํ ธนํ ปญฺญายติ, เยหิ ปเนตํ สมฺภตํ, เต น ปญฺญายนฺตี’’ติ อาวเชฺชโนฺต สํเวคปฺปโตฺต อโหสิ, สรีรา เสทา มุจฺจึสุฯ โส ฆราวาเส จิรํ วสโนฺต มหาทานํ ทตฺวา กาเม ปหาย อสฺสุมุขํ ญาติสงฺฆํ ปริจฺจชิตฺวา หิมวนฺตํ ปวิสิตฺวา อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา รมณีเย ปเทเส ปณฺณสาลํ มาเปตฺวา อุญฺฉาจริยาย วนมูลผลาทีหิ ยาเปโนฺต นจิเรเสฺสว อภิญฺญา จ สมาปตฺติโย จ อุปฺปาเทตฺวา ฌานกีฬํ กีฬโนฺต จิรํ วสิตฺวา จิเนฺตสิ – ‘‘มนุสฺสปถํ คนฺตฺวา โลณมฺพิลํ อุปเสวิสฺสามิ, เอวํ เม สรีรเญฺจว ถิรํ ภวิสฺสติ, ชงฺฆวิหาโร จ กโต ภวิสฺสติ, เย จ มาทิสสฺส สีลสมฺปนฺนสฺส ภิกฺขํ วา ทสฺสนฺติ, อภิวาทนาทีนิ วา กริสฺสนฺติ, เต สคฺคปุรํ ปูเรสฺสนฺตี’’ติฯ

โส หิมวนฺตา โอตริตฺวา อนุปุเพฺพน จาริกํ จรมาโน พาราณสึ ปตฺวา สูริยตฺถงฺคมนเวลาย วสนฏฺฐานํ โอโลเกโนฺต ราชุยฺยานํ ทิสฺวา ‘‘อิทํ ปฏิสลฺลานสารุปฺปํ, เอตฺถ วสิสฺสาเม’’ติ อุยฺยานํ ปวิสิตฺวา อญฺญตรสฺมึ รุกฺขมูเล นิสิโนฺน ฌานสุเขน รตฺตึ เขเปตฺวา ปุนทิวเส กตสรีรปฏิชคฺคโน ปุพฺพณฺหสมเย ชฏาชินวกฺกลานิ สณฺฐเปตฺวา ภิกฺขาภาชนํ อาทาย สนฺตินฺทฺริโย สนฺตมานโส อิริยาปถสมฺปโนฺน ยุคมตฺตทสฺสโน หุตฺวา สพฺพาการสมฺปนฺนาย อตฺตโน รูปสิริยา โลกสฺส โลจนานิ อากเฑฺฒโนฺต นครํ ปวิสิตฺวา ภิกฺขาย จรโนฺต รโญฺญ นิเวสนทฺวารํ ปาปุณิฯ ราชา มหาตเล จงฺกมโนฺต วาตปานนฺตเรน โพธิสตฺตํ ทิสฺวา อิริยาปถสฺมิเญฺญว ปสีทิตฺวา ‘‘สเจ สนฺตธโมฺม นาม อตฺถิ, อิมสฺส เตน อพฺภนฺตเร ภวิตพฺพ’’นฺติ จิเนฺตตฺวา ‘‘คจฺฉ, ตํ ตาปสํ อาเนหี’’ติ เอกํ อมจฺจํ อาณาเปสิฯ โส คนฺตฺวา วนฺทิตฺวา ภิกฺขาภาชนํ คเหตฺวา ‘‘ราชา, ภเนฺต, ตํ ปโกฺกสตี’’ติ อาหฯ โพธิสโตฺต ‘‘มหาปุญฺญ, อเมฺห ราชา น ชานาตี’’ติ อาหฯ ‘‘เตน หิ, ภเนฺต, ยาวาหํ อาคจฺฉามิ, ตาว อิเธว โหถา’’ติ คนฺตฺวา รโญฺญ อาโรเจสิฯ ราชา ‘‘อมฺหากํ กุลูปกตาปโส นตฺถิ, คจฺฉ, นํ อาเนหี’’ติ สยมฺปิ วาตปาเนน หตฺถํ ปสาเรตฺวา วนฺท

โนฺต ‘‘อิโต เอถ, ภเนฺต’’ติ อาหฯ โพธิสโตฺต อมจฺจสฺส หเตฺถ ภิกฺขาภาชนํ ทตฺวา มหาตลํ อภิรุหิฯ

อถ นํ ราชา วนฺทิตฺวา ราชปลฺลเงฺก นิสีทาเปตฺวา อตฺตโน สมฺปาทิเตหิ ยาคุขชฺชกภเตฺตหิ ปริวิสิตฺวา กตภตฺตกิจฺจํ ปญฺหํ ปุจฺฉิฯ ปญฺหพฺยากรเณน ภิโยฺยโสมตฺตาย ปสีทิตฺวา วนฺทิตฺวา ‘‘ภเนฺต, ตุเมฺห กตฺถวาสิกา , กุโต อาคตตฺถา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘หิมวนฺตวาสิกา มยํ, มหาราช, หิมวนฺตโต อาคตา’’ติ วุเตฺต ปุน ‘‘กิํการณา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘วสฺสารตฺตกาเล, มหาราช, นิพทฺธวาโส นาม ลทฺธุํ วฎฺฎตี’’ติ วุเตฺต ‘‘เตน หิ, ภเนฺต, ราชุยฺยาเน วสถ, ตุเมฺห จ จตูหิ ปจฺจเยหิ น กิลมิสฺสถ, อหญฺจ สคฺคสํวตฺตนิกํ ปุญฺญํ ปาปุณิสฺสามี’’ติ ปฎิญฺญํ คเหตฺวา ภุตฺตปาตราโส โพธิสเตฺตน สทฺธิํ อุยฺยานํ คนฺตฺวา ปณฺณสาลํ กาเรตฺวา จงฺกมํ มาเปตฺวา เสสานิปิ รตฺติฎฺฐานทิวาฎฺฐานาทีนิ สมฺปาเทตฺวา ปพฺพชิตปริกฺขาเร ปฎิยาเทตฺวา ‘‘สุเขน วสถ, ภเนฺต’’ติ อุยฺยานปาลํ สมฺปฎิจฺฉาเปสิฯ โพธิสโตฺต ตโต ปฎฺฐาย ทฺวาทส สํวจฺฉรานิ ตเตฺถว วสิฯ

อเถกทิวสํ รโญฺญ ปจฺจโนฺต กุปิโตฯ โส ตสฺส วูปสมนตฺถาย คนฺตุกาโม เทวิํ อามเนฺตตฺวา ‘‘ภเทฺท, ตยา นคเร โอหียิตุํ วฎฺฎตี’’ติ อาหฯ ‘‘กิํ นิสฺสาย กเถถ, เทวา’’ติฯ ‘‘สีลวนฺตํ ตาปสํ, ภเทฺท’’ติฯ ‘‘เทว, นาหํ ตสฺมิํ ปมชฺชิสฺสามิ, อมฺหากํ อยฺยสฺส ปฎิชคฺคนํ มม ภาโร, ตุเมฺห นิราสงฺกา คจฺฉถา’’ติฯ ราชา นิกฺขมิตฺวา คโต, เทวีปิ โพธิสตฺตํ ตเถว สกฺกจฺจํ อุปฎฺฐาติฯ โพธิสโตฺต ปน รโญฺญ คตกาเล นิพทฺธเวลายํ อาคนฺตฺวา อตฺตโน รุจิตาย เวลาย ราชนิเวสนํ คนฺตฺวา ภตฺตกิจฺจํ กโรติฯ

อเถกทิวสํ โพธิสเตฺต อติจิรายเนฺต เทวี สพฺพํ ขาทนียโภชนียํ ปฎิยาเทตฺวา นฺหตฺวา อลงฺกริตฺวา นีจมญฺจกํ ปญฺญาเปตฺวา โพธิสตฺตสฺส อาคมนํ โอโลกยมานา มฎฺฐสาฎกํ สิถิลํ กตฺวา นิวาเสตฺวา นิปชฺชิฯ โพธิสโตฺตปิ เวลํ สลฺลเกฺขตฺวา ภิกฺขาภาชนํ อาทาย อากาเสนา คนฺตฺวา มหาวาตปานทฺวารํ ปาปุณิฯ ตสฺส วกฺกลสทฺทํ สุตฺวา สหสา อุฎฺฐหมานาย เทวิยา สรีรา มฎฺฐสาฎโก ภสฺสิตฺถ, โพธิสโตฺต วิสภาคารมฺมณํ ทิสฺวา อินฺทฺริยานิ ภินฺทิตฺวา สุภวเสน โอโลเกสิฯ อถสฺส ฌานพเลน สนฺนิสิโนฺนปิ กิเลโส กรณฺฑเก ปกฺขิตฺตอาสีวิโส วิย ผณํ กตฺวา อุฎฺฐหิ, ขีรรุกฺขสฺส วาสิยา อาโกฎิตกาโล วิย อโหสิฯ กิเลสุปฺปาทเนน สเหว ฌานงฺคานิ ปริหายิํสุ, อินฺทฺริยานิ อปริปุณฺณานิ อเหสุํ, สยํ ปกฺขจฺฉินฺนกาโก วิย อโหสิฯ โส ปุเพฺพ วิย นิสีทิตฺวา ภตฺตกิจฺจํ กาตุํ นาสกฺขิ , นิสีทาปิยมาโนปิ น นิสีทิฯ อถสฺส เทวี สพฺพํ ขาทนียโภชนียํ ภิกฺขาภาชเนเยว ปกฺขิปิฯ ยถา จ ปุเพฺพ ภตฺตกิจฺจํ กตฺวา สีหปญฺชเรน นิกฺขมิตฺวา อากาเสเนว คจฺฉติ, เอวํ ตํ ทิวสํ คนฺตุํ นาสกฺขิฯ ภตฺตํ ปน คเหตฺวา มหานิเสฺสณิยา โอตริตฺวา อุยฺยานํ อคมาสิฯ เทวีปิ อสฺส อตฺตนิ ปฎิพทฺธจิตฺตตํ อญฺญาสิฯ โส อุยฺยานํ คนฺตฺวา ภตฺตํ อภุญฺชิตฺวาว เหฎฺฐามญฺจเก นิกฺขิปิตฺวา ‘‘เทวิยา เอวรูปา หตฺถโสภา ปาทโสภา, เอวรูปํ กฎิปริโยสานํ, เอวรูปํ อูรุลกฺขณ’’นฺติอาทีนิ วิปฺปลปโนฺต สตฺตาหํ นิปชฺชิ, ภตฺตํ ปูติกํ อโหสิ นีลมกฺขิกาปริปุณฺณํฯ

อถ ราชา ปจฺจนฺตํ วูปสเมตฺวา ปจฺจาคโต อลงฺกตปฎิยตฺตํ นครํ ปทกฺขิณํ กตฺวา ราชนิเวสนํ อคนฺตฺวาว ‘‘โพธิสตฺตํ ปสฺสิสฺสามี’’ติ อุยฺยานํ คนฺตฺวา อุกฺลาปํ อสฺสมปทํ ทิสฺวา ‘‘ปกฺกโนฺต ภวิสฺสตี’’ติ ปณฺณสาลาย ทฺวารํ วิวริตฺวา อโนฺตปวิโฎฺฐ ตํ นิปนฺนกํ ทิสฺวา ‘‘เกนจิ อผาสุเกน ภวิตพฺพ’’นฺติ ปูติภตฺตํ ฉฑฺฑาเปตฺวา ปณฺณสาลํ ปฎิชคฺคาเปตฺวา ‘‘ภเนฺต, กิํ เต อผาสุก’’นฺติ ปุจฺฉิฯ ‘‘วิโทฺธสฺมิ, มหาราชา’’ติฯ ราชา ‘‘มม ปจฺจามิเตฺตหิ มยิ โอกาสํ

อลภเนฺตหิ ‘มมายนฏฺฐานมสฺส ทุพฺพลํ กริสฺสามา’ติ อาคนฺตฺวา เอส วิโทฺธ ภวิสฺสติ มเญฺญ’’ติ สรีรํ ปริวเตฺตตฺวา วิทฺธฏฺฐานํ โอโลเกโนฺต วิทฺธฏฺฐานํ อทิสฺวา ‘‘กตฺถ วิโทฺธสิ, ภเนฺต’’ติ ปุจฺฉิฯ โพธิสโตฺต ‘‘นาหํ, มหาราช, อเญฺญน วิโทฺธ, อหํ ปน อตฺตนาว อตฺตานํ หทเย วิชฺฌิ’’นฺติ วตฺวา อุฏฺฐาย นิสีทิตฺวา อิมา คาถา อโวจ –

๑. ‘‘สงฺกปฺปราคโธเตน, วิตกฺกนิสิเตน จ;
นาลงฺกเตน ภเทฺรน, อุสุการากเตน จฯ

๒. ‘‘น กณฺณายตมุเตฺตน, นาปิ โมรูปเสวินา;
เตนมฺหิ หทเย วิโทฺธ, สพฺพงฺคปริทาหินาฯ

๓. ‘‘อาเวธญฺจ น ปสฺสามิ, ยโต รุหิรมสฺสเว;
ยาว อโยนิโส จิตฺตํ, สยํ เม ทุกฺขมาภต’’นฺติฯ

ตตฺถ **สงฺกปฺปราคโธเตนา**ติ กามวิตกฺกสมฺปยุตฺตราคโธเตนฯ **วิตกฺกนิสิเตน จา**ติ เตเนว ราโคทเกน วิตกฺกปาสาเณ นิสิเตนฯ **นาลงฺกเตน ภเทฺรนา**ติ เนว อลงฺกเตน ภเทฺรน, อนลงฺกเตน พีภเจฺฉนาติ อโตฺถฯ **อุสุการากเตน จา**ติ อุสุกาเรหิปิ อกเตนฯ **น กณฺณายตมุเตฺตนา**ติ ยาว ทกฺขิณกณฺณจูฬิกํ อากฑฺฒิตฺวา อมุตฺตเกนฯ **นาปิ โมรูปเสวินา**ติ โมรปตฺตคิชฺฌปตฺตาทีหิ อกตูปเสวเนนฯ **เตนมฺหิ หทเย วิโทฺธ**ติ เตน กิเลสกเณฺฑนาหํ หทเย วิโทฺธ อมฺหิฯ **สพฺพงฺคปริทาหินา**ติ สพฺพานิ องฺคานิ ปริทหนสมเตฺถนฯ มหาราช, เตน หิ กิเลสกเณฺฑน หทเย วิทฺธกาลโต ปฏฺฐาย มม อคฺคิ ปทิตฺตานิว สพฺพานิ องฺคานิ ฑยฺหนฺตีติ ทเสฺสติฯ

อาเวธญฺจ น ปสฺสามีติ วิทฺธฏฺฐาเน วณญฺจ น ปสฺสามิฯ **ยโต รุหิรมสฺสเว**ติ ยโต เม อาเวธโต โลหิตํ ปคฺฆเรยฺย, ตํ น ปสฺสามีติ อโตฺถฯ **ยาว อโยนิโส จิตฺต**นฺติ เอตฺถ **ยาวา**ติ ทฬฺหเตฺถ นิปาโต, อติวิย ทฬฺหํ กตฺวา อโยนิโส จิตฺตํ วฑฺฒิตนฺติ อโตฺถฯ **สยํ เม ทุกฺขมาภต**นฺติ อตฺตนาว มยา อตฺตโน ทุกฺขํ อานีตนฺติฯ

เอวํ โพธิสโตฺต อิมาหิ ตีหิ คาถาหิ รโญฺญ ธมฺมํ เทเสตฺวา ราชานํ ปณฺณสาลโต พหิ กตฺวา กสิณปริกมฺมํ กตฺวา นฏฺฐํ ฌานํ อุปฺปาเทตฺวา ปณฺณสาลาย นิกฺขมิตฺวา อากาเส นิสิโนฺน ราชานํ โอวทิตฺวา ‘‘มหาราช, อหํ หิมวนฺตเมว คมิสฺสามี’’ติ วตฺวา ‘‘น สกฺกา, ภเนฺต, คนฺตุ’’นฺติ วุจฺจมาโนปิ ‘‘มหาราช, มยา อิธ วสเนฺตน เอวรูโป วิปฺปกาโร ปโตฺต, อิทานิ น สกฺกา อิธ วสิตุ’’นฺติ รโญฺญ ยาจนฺตเสฺสว อากาเส อุปฺปติตฺวา หิมวนฺตํ คนฺตฺวา ตตฺถ ยาวตายุกํ ฐตฺวา พฺรหฺมโลกูปโค อโหสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ, สจฺจปริโยสาเน อุกฺกณฺฐิตภิกฺขุ อรหเตฺต ปติฏฺฐหิฯ เกจิ โสตาปนฺนา, เกจิ สกทาคามิโน, เกจิ อนาคามิโน, เกจิ อรหโนฺต อเหสุํฯ ‘‘ตทา ราชา อานโนฺท อโหสิ, ตาปโส ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

สงฺกปฺปราคชาตกวณฺณนา ปฐมาฯ

[๒๕๒] ๒. ติลมุฏฺฐิชาตกวณฺณนา

อชฺชาปิ เม ตํ มนสีติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต อญฺญตรํ โกธนํ ภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิฯ อญฺญตโร กิร, ภิกฺขุ, โกธโน อโหสิ อุปายาสพหุโล, อปฺปมฺปิ วุโตฺต สมาโน กุปฺปิ อภิสชฺ

ชิ, โกปญฺจ โทสญฺจ อปฺปจฺจยญฺจ ปาตฺวากาสิฯ อเถกทิวสํ ภิกฺขู ธมฺมสภายํ กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ – ‘‘อาวุโส, อสุโก นาม ภิกฺขุ โกธโน อุปายาสพหุโล อุทฺธเน ปกฺขิตฺตโลณํ วิย ตฏตฏาย นฺโต วิจรติ, เอวรูเป นิโกฺกธเน พุทฺธสาสเน ปพฺพชิโต สมาโน โกธมตฺตมฺปิ นิคฺคณฺหิตุํ น สโกฺกตี’’ติฯ สตฺถา เตสํ กถํ สุตฺวา เอกํ ภิกฺขุํ เปเสตฺวา ตํ ภิกฺขุํ ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘สจฺจํ กิร ตฺวํ, ภิกฺขุ, โกธโน’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘สจฺจํ, ภเนฺต’’ติ วุเตฺต ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว, ปุเพฺพปิ อยํ โกธโน อโหสี’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต ตสฺส ปุโตฺต พฺรหฺมทตฺตกุมาโร นาม อโหสิฯ โปราณกราชาโน จ อตฺตโน ปุเตฺต ‘‘เอวํ เอเต นิหตมานทปฺปา สีตุณฺหกฺขมา โลกจาริตฺตญฺญู จ ภวิสฺสนฺตี’’ติ อตฺตโน นคเร ทิสาปาโมกฺขอาจริเย วิชฺชมาเนปิ สิปฺปุคฺคหณตฺถาย ทูเร ติโรรฏฺฐํ เปเสนฺติ, ตสฺมา โสปิ ราชา โสฬสวสฺสุเทฺทสิกํ ปุตฺตํ ปโกฺกสาเปตฺวา เอกปฏลิกอุปาหนา จ ปณฺณจฺฉตฺตญฺจ กหาปณสหสฺสญฺจ ทตฺวา ‘‘ตาต, ตกฺกสิลํ คนฺตฺวา สิปฺปํ อุคฺคณฺหา’’ติ เปเสสิฯ โส ‘‘สาธู’’ติ มาตาปิตโร วนฺทิตฺวา นิกฺขมิตฺวา อนุปุเพฺพน ตกฺกสิลํ ปตฺวา อาจริยสฺส เคหํ ปุจฺฉิตฺวา อาจริเย มาณวกานํ สิปฺปํ วาเจตฺวา อุฏฺฐาย ฆรทฺวาเร จงฺกมเนฺต เคหํ คนฺตฺวา ยสฺมิํ ฐาเน ฐิโต อาจริยํ อทฺทส, ตเตฺถว อุปาหนา โอมุญฺจิตฺวา ฉตฺตญฺจ อปเนตฺวา อาจริยํ วนฺทิตฺวา อฏฺฐาสิฯ โส ตสฺส กิลนฺตภาวํ ญตฺวา อาคนฺตุกสงฺคหํ กาเรสิฯ กุมาโร ภุตฺตโภชโน โถกํ วิสฺสมิตฺวา อาจริยํ อุปสงฺกมิตฺวา วนฺทิตฺวา อฏฺฐาสิ, ‘‘กุโต อาคโตสิ, ตาตา’’ติ จ วุเตฺต ‘‘พาราณสิโต’’ติ อาหฯ ‘‘กสฺส ปุโตฺตสี’’ติ? ‘‘พาราณสิรโญฺญ’’ติฯ ‘‘เกนเตฺถนาคโตสี’’ติ? ‘‘สิปฺปํ อุคฺคณฺหตฺถายา’’ติฯ ‘‘กิํ เต อาจริยภาโค อาภโต, อุทาหุ ธมฺมเนฺตวาสิโก โหตุกาโมสี’’ติ? โส ‘‘อาจริยภาโค เม อาภโต’’ติ วตฺวา อาจริยสฺส ปาทมูเล สหสฺสตฺถวิกํ ฐเปตฺวา วนฺทิฯ

ธมฺมเนฺตวาสิกา ทิวา อาจริยสฺส กมฺมํ กตฺวา รตฺติํ สิปฺปํ อุคฺคณฺหนฺติ, อาจริยภาคทายกา เคเห เชฏฺฐปุตฺตา วิย หุตฺวา สิปฺปเมว อุคฺคณฺหนฺติฯ ตสฺมา โสปิ อาจริโย สลฺลหุเกน สุภนกฺขเตฺตน กุมารสฺส สิปฺปํ ปฏฺฐเปสิฯ กุมาโรปิ สิปฺปํ อุคฺคณฺหโนฺต เอกทิวสํ อาจริเยน สทฺธิํ นฺหายิตุํ อคมาสิฯ อเถกา มหลฺลิกา อิตฺถี ติลานิ เสเต กตฺวา ปตฺถริตฺวา รกฺขมานา นิสีทิฯ กุมาโร เสตติเล ทิสฺวา ขาทิตุกาโม หุตฺวา เอกํ ติลมุฏฺฐิํ คเหตฺวา ขาทิ, มหลฺลิกา ‘‘ตณฺหาลุโก เอโส’’ติ กิญฺจิ อวตฺวา ตุณฺหี อโหสิฯ โส ปุนทิวเสปิ ตาย เวลาย ตเถว อกาสิ, สาปิ นํ น กิญฺจิ อาหฯ อิตโร ตติยทิวเสปิ ตเถวากาสิ, ตทา มหลฺลิกา ‘‘ทิสาปาโมโกฺข อาจริโย อตฺตโน อเนฺตวาสิเกหิ มํ วิลุมฺปาเปตี’’ติ พาหา ปคฺคยฺห กนฺทิฯ อาจริโย นิวตฺติตฺวา ‘‘กิํ เอตํ , อมฺมา’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘สามิ, อเนฺตวาสิโก เต มยา กตานํ เสตติลานํ อเชฺชกํ มุฏฺฐิํ ขาทิ, หิโยฺย เอกํ, ปเร เอกํ, นนุ เอวํ ขาทโนฺต มม สนฺตกํ สพฺพํ นาเสสฺสตี’’ติฯ ‘‘อมฺม, มา โรทิ, มูลํ เต ทาเปสฺสามี’’ติฯ ‘‘น เม, สามิ, มูเลนโตฺถ, ยถา ปเนส กุมาโร ปุน เอวํ น กโรติ, ตถา ตํ สิกฺขาเปหี’’ติฯ อาจริโย ‘‘เตน หิ ปสฺส, อมฺมา’’ติ ทฺวีหิ มาณเวหิ ตํ กุมารํ ทฺวีสุ หเตฺถสุ คาหาเปตฺวา เวฬุเปสิกํ คเหตฺวา ‘‘ปุน เอวรูปํ มา อกาสี’’ติ ติกฺขตฺตุํ ปิฏฺฐิยํ ปหริฯ กุมาโร อาจริยสฺส กุชฺฌิตฺวา รตฺตานิ อกฺขีนิ กตฺวา ปาทปิฏฺฐิโต ยาว เกสมตฺถกา โอโลเกสิฯ โสปิสฺส กุชฺฌิตฺวา โอโลกิตภาวํ อญฺญาสิฯ กุมาโร สิปฺปํ นิฏฺฐาเปตฺวา ‘‘อนุโยคํ ทตฺวา มาราเปตโพฺพ เอส มยา’’ติ เตน กตโทสํ หทเย ฐเปตฺวา คมนกาเล อาจริยํ วนฺทิตฺวา ‘‘ยทาหํ, อาจริย, พาราณสิรชฺชํ ปตฺวา ตุมฺหากํ สนฺติกํ เปเสสฺสามิ, ตทา ตุเมฺห อาคเจฺฉยฺยาถา’’ติ สสิเนโห วิย ปฏิญฺญํ คเหตฺวา ปกฺกามิฯ

โส พาราณสึ ปตฺวา มาตาปิตโร วนฺทิตฺวา สิปฺปํ ทเสฺสสิฯ ราชา ‘‘ชีวมาเนน เม ปุตฺโต ทิฏฺโฐ, ชีวมาโนวสฺส รชฺชสิริํ ปสฺสามี’’ติ ปุตฺตํ รเชฺช ปติฏฺฐาเปสิฯ โส รชฺชสิริํ อนุภวมาโน อาจริเยน กตโทสํ สริตฺวา อุปฺปนฺนโกโธ ‘‘มาราเปสฺสามิ น’’นฺติ ปโกฺกสนตฺถาย อาจริยสฺส ทูตํ ปาเหสิฯ อาจริโย ‘‘ตรุณกาเล นํ สญฺญาเปตุํ น สกฺขิสฺสามี’’ติ อคนฺตฺวา ตสฺส รโญฺญ มชฺฌิมวยกาเล ‘‘อิทานิ นํ สญฺญาเปตุํ สกฺขิสฺสามี’’ติ คนฺตฺวา ราชทฺวาเร ฐตฺวา ‘‘ตกฺกสิลาจริโย อาคโต’’ติ อาโรจาเปสิฯ ราชา ตุฏฺโฐ พฺราหฺมณํ ปโกฺกสาเปตฺวา ตํ อตฺตโน สนฺติกํ อาคตํ ทิสฺวาว โกธํ อุปฺปาเทตฺวา รตฺตานิ อกฺขีนิ กตฺวา อมเจฺจ อามเนฺตตฺวา ‘‘โภ, อชฺชาปิ เม อาจริเยน ปหฏฏฺฐานํ รุชฺชติ, อาจริโย นลาเฏน มจฺจุํ อาทาย ‘มริสฺสามี’ติ อาคโต, อชฺชสฺส ชีวิตํ นตฺถี’’ติ วตฺวา ปุริมา เทฺว คาถา อโวจ –

๔. ‘‘อชฺชาปิ เม ตํ มนสิ, ยํ มํ ตฺวํ ติลมุฏฺฐิยา;
พาหาย มํ คเหตฺวาน, ลฏฺฐิยา อนุตาฬยิฯ

๕. ‘‘นนุ ชีวิเต น รมสิ, เยนาสิ พฺราหฺมณาคโต;
ยํ มํ พาหา คเหตฺวาน, ติกฺขตฺตุํ อนุตาฬยี’’ติฯ

ตตฺถ **ยํ มํ พาหาย ม**นฺติ ทฺวีสุ ปเทสุ อุปโยควจนํ อนุตาฬนคหณาเปกฺขํฯ ยํ มํ ตฺวํ ติลมุฏฺฐิยา การณา อนุตาฬยิ, อนุตาเฬโนฺต จ มํ พาหาย คเหตฺวา อนุตาฬยิ, ตํ อนุตาฬนํ อชฺชาปิ เม มนสีติ อยเมฺหตฺถ อโตฺถฯ **นนุ ชีวิเต น รมสี**ติ มเญฺญ ตฺวํ อตฺตโน ชีวิตมฺหิ นาภิรมสิฯ **เยนาสิ พฺราหฺมณาคโต**ติ ยสฺมา พฺราหฺมณ อิธ มม สนฺติกํ อาคโตสิฯ **ยํ มํ พาหา คเหตฺวานา**ติ ยํ มม พาหา คเหตฺวา, ยํ มํ พาหาย คเหตฺวาติปิ อโตฺถฯ **ติกฺขตฺตุํ อนุตาฬยี**ติ ตโย วาเร เวฬุลฏฺฐิยา ตาเฬสิ, อชฺช ทานิ ตสฺส ผลํ วินฺทาหีติ นํ มรเณน สนฺตเชฺชโนฺต เอวมาหฯ

ตํ สุตฺวา อาจริโย ตติยํ คาถมาห –

๖. ‘‘อริโย อนริยํ กุพฺพนฺตํ, โย ทเณฺฑน นิเสธติ;
สาสนํ ตํ น ตํ เวรํ, อิติ นํ ปณฺฑิตา วิทู’’ติฯ

ตตฺถ **อริโย**ติ สุนฺทราธิวจนเมตํฯ โส ปน อริโย จตุพฺพิโธ โหติ อาจารอริโย ทสฺสนอริโย ลิงฺคอริโย ปฏิเวธอริโยติฯ ตตฺถ มนุโสฺส วา โหตุ ติรจฺฉาโน วา, อริยาจาเร ฐิโต **อาจารอริโย** นามฯ วุตฺตมฺปิ เจตํ –

‘‘อริยวตฺตสิ วกฺกงฺค, โย ปิณฺฑมปจายติ;
จชามิ เต ตํ ภตฺตารํ, คจฺฉถูโภ ยถาสุข’’นฺติฯ (ชา. ๒.๒๑.๑๐๖);

รูเปน ปน อิริยาปเถน จ ปาสาทิเกน ทสฺสนีเยน สมนฺนาคโต ทสฺสนอริโย นามฯ วุตฺตมฺปิ เจตํ –

‘‘อริยาวกาโสสิ ปสนฺนเนโตฺต, มเญฺญ ภวํ ปพฺพชิโต กุลมฺหา;
กถํ นุ จิตฺตานิ ปหาย โภเค, ปพฺพชิ นิกฺขมฺม ฆรา สปญฺญา’’ติฯ (ชา. ๒.๑๗.๑๔๓);

นิวาสนปารุปนลิงฺคคฺคหเณน ปน สมณสทิโส หุตฺวา วิจรโนฺต ทุสฺสีโลปิ ลิงฺคอริโย นามฯ ยํ สนฺธาย วุตฺตํ –

> ‘‘ฉทนํ กตฺวาน สุพฺพตานํ, ปกฺขนฺที กุลทูสโก ปคโพฺภ;
> มายาวี อสญฺญโต ปลาโป, ปติรูเปน จรํ ส มคฺคทูสี’’ติฯ

พุทฺธาทโย ปน ปฏิเวธอริยา นามฯ เตน วุตฺตํ – ‘‘อริยา วุจฺจนฺติ พุทฺธา จ ปเจฺจกพุทฺธา จ พุทฺธสาวกา จา’’ติฯ เตสุ อิธ อาจารอริโยว อธิเปฺปโตฯ

อนริยนฺติ ทุสฺสีลํ ปาปธมฺมํฯ **กุพฺพนฺต**นฺติ ปาณาติปาตาทิกํ ปญฺจวิธทุสฺสีลฺยกมฺมํ กโรนฺตํ, เอกเมว วา เอตํ อตฺถปทํ, อนริยํ หีนํ ลามกํ ปญฺจเวรภยกมฺมํ กโรนฺตํ ปุคฺคลํฯ **โย**ติ ขตฺติยาทีสุ โย โกจิฯ **ทเณฺฑนา**ติ เยน เกนจิ ปหรณเกนฯ **นิเสธตี**ติ ‘‘มา ปุน เอวรูปํ กรี’’ติ ปหรโนฺต นิวาเรติฯ **สาสนํ ตํ น ตํ เวร**นฺติ ตํ, มหาราช, อกตฺตพฺพํ กโรเนฺต ปุตฺตธีตโร วา อเนฺตวาสิเก วา เอวํ ปหริตฺวา นิเสธนํ นาม อิมสฺมิํ โลเก สาสนํ อนุสิฎฺฐิ โอวาโท, น เวรํฯ **อิติ นํ ปณฺฑิตา วิทู**ติ เอวเมตํ ปณฺฑิตา ชานนฺติฯ ตสฺมา, มหาราช, ตฺวมฺปิ เอวํ ชาน, น เอวรูเป ฐาเน เวรํ กาตุํ อรหสิฯ สเจ หิ ตฺวํ, มหาราช, มยา เอวํ สิกฺขาปิโต นาภวิสฺส, อถ คจฺฉเนฺต กาเล ปูวสกฺขลิอาทีนิ เจว ผลาผลาทีนิ จ หรโนฺต โจรกเมฺมสุ ปลุโทฺธ อนุปุเพฺพน สนฺธิเจฺฉทนปนฺถทูหนคามฆาตกาทีนิ กตฺวา ‘‘ราชาปราธิโก โจโร’’ติ สโหฑฺฒํ คเหตฺวา รโญฺญ ทสฺสิโต ‘‘คจฺฉถสฺส โทสานุรูปํ ทณฺฑํ อุปเนถา’’ติ ทณฺฑภยํ ปาปุณิสฺส, กุโต เต เอวรูปา สมฺปตฺติ อภวิสฺส, นนุ มํ นิสฺสาย อิทํ อิสฺสริยํ ตยา ลทฺธนฺติ เอวํ อาจริโย ราชานํ สญฺญาเปสิ ฯ ปริวาเรตฺวา ฐิตา อมจฺจาปิสฺส กถํ สุตฺวา ‘‘สจฺจํ, เทว, อิทํ อิสฺสริยํ ตุมฺหากํ อาจริยเสฺสว สนฺตก’’นฺติ อาหํสุฯ

ตสฺมิํ ขเณ ราชา อาจริยสฺส คุณํ สลฺลเกฺขตฺวา ‘‘สพฺพิสฺสริยํ เต, อาจริย, ทมฺมิ, รชฺชํ ปฏิจฺฉา’’ติ อาหฯ อาจริโย ‘‘น เม, มหาราช, รเชฺชนโตฺถ’’ติ ปฏิกฺขิปิฯ ราชา ตกฺกสิลํ เปเสตฺวา อาจริยสฺส ปุตฺตทารํ อาหราเปตฺวา มหนฺตํ อิสฺสริยํ ทตฺวา ตเมว ปุโรหิตํ กตฺวา ปิตุฎฺฐาเน ฐเปตฺวา ตโสฺสวาเท ฐิโต ทานาทีนิ ปุญฺญานิ กตฺวา สคฺคปรายโณ อโหสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ, สจฺจปริโยสาเน โกธโน ภิกฺขุ อนาคามิผเล ปติฎฺฐหิ, พหู ชนา โสตาปนฺนสกทาคามิอนาคามิโน อเหสุํฯ ‘‘ตทา ราชา โกธโน ภิกฺขุ อโหสิ, อาจริโย ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

ติลมุฎฺฐิชาตกวณฺณนา ทุติยาฯ

[๒๕๓] ๓. มณิกณฺฐชาตกวณฺณนา

มมนฺนปานนฺติ อิทํ สตฺถา อาฬวิํ นิสฺสาย อคฺคาฬเว เจติเย วิหรโนฺต **กุฎิการสิกฺขาปทํ** (ปารา. ๓๔๒) อารพฺภ กเถสิฯ อาฬวกา หิ ภิกฺขู สญฺญาจิกาย กุฎิโย การยมานา ยาจนพหุลา วิญฺญตฺติพหุลา วิหริํสุ ‘‘ปุริสํ เทถ, ปุริสตฺถกรํ เทถา’’ติอาทีนิ วทนฺตาฯ มนุสฺสา อุปทฺทุตา ยาจนาย อุปทฺทุตา วิญฺญตฺติยา ภิกฺขู ทิสฺวา อุพฺพิชฺชิํสุปิ อุตฺตสิํสุปิ ปลายิํสุปิฯ อถายสฺมา มหากสฺสโป อาฬวิํ อุปสงฺกมิตฺวา ปิณฺฑาย ปาวิสิ, มนุสฺสา เถรมฺปิ ทิสฺวา ตเถว ปฏิปชฺชิํสุฯ โส ปจฺฉาภตฺตํ ปิณฺฑปาตปฏิกฺกโนฺต ภิกฺขู อามเนฺตตฺวา ‘‘ปุพฺพายํ, อาวุโส, อาฬวี สุลภปิณฺฑา, อิทานิ กสฺมา ทุลฺลภปิณฺฑา ชาตา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ตํ การณํ สุตฺวา ภควติ อาฬวิํ อาคนฺตฺวา อคฺคาฬวเจติเย วิหรเนฺต ภควนฺตํ อุปสงฺกมิตฺวา เอตมตฺถํ อาโรเจสิฯ สตฺถา เอตสฺ

มึ การเณ ภิกฺขุสงฺฆํ สนฺนิปาตาเปตฺวา อาฬวเก ภิกฺขู ปฏิปุจฺฉิ – ‘‘สจฺจํ กิร ตุเมฺห, ภิกฺขเว, สญฺญาจิกาย กุฏิโย กาเรถา’’ติฯ ‘‘สจฺจํ, ภเนฺต’’ติ วุเตฺต เต ภิกฺขู ครหิตฺวา ‘‘ภิกฺขเว, ยาจนา นาเมสา สตฺตรตนปริปุเณฺณ นาคภวเน วสนฺตานํ นาคานมฺปิ อมนาปา, ปเคว มนุสฺสานํ, เยสํ เอกํ กหาปณกํ อุปฺปาเทนฺตานํ ปาสาณโต มํสํ อุปฺปาฏนกาโล วิย โหตี’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต มหาวิภเว พฺราหฺมณกุเล นิพฺพตฺติฯ ตสฺส อาธาวิตฺวา ปริธาวิตฺวา วิจรณกาเล อโญฺญปิ ปุญฺญวา สโตฺต ตสฺส มาตุ กุจฺฉิสฺมึ นิพฺพตฺติฯ เต อุโภปิ ภาตโร วยปฺปตฺตา มาตาปิตูนํ กาลกิริยาย สํวิคฺคหทยา อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา คงฺคาตีเร ปณฺณสาลํ มาเปตฺวา วสึสุฯ เตสุ เชฏฺฐสฺส อุปริคงฺคาย ปณฺณสาลา อโหสิ, กนิฏฺฐสฺส อโธคงฺคายฯ อเถกทิวสํ มณิกโณฺฐ นาม นาคราชา นาคภวนา นิกฺขมิตฺวา คงฺคาตีเร มาณวกเวเสน วิจรโนฺต กนิฏฺฐสฺส อสฺสมํ คนฺตฺวา วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิ, เต อญฺญมญฺญํ สโมฺมทนียกถํ กเถตฺวา วิสฺสาสิกา อเหสุํ, วินา วตฺติตุํ นาสกฺขึสุฯ มณิกโณฺฐ อภิณฺหํ กนิฏฺฐตาปสสฺส สนฺติกํ อาคนฺตฺวา กถาสลฺลาเปน นิสีทิตฺวา คมนกาเล ตาปเส สิเนเหน อตฺตภาวํ วิชหิตฺวา โภเคหิ ตาปสํ ปริกฺขิปโนฺต ปริสฺสชิตฺวา อุปริมุทฺธนิ มหนฺตํ ผณํ ธาเรตฺวา โถกํ วสิตฺวา ตํ สิเนหํ วิโนเทตฺวา สรีรํ วินิเวเฐตฺวา ตาปสํ วนฺทิตฺวา สกฏฺฐานเมว คจฺฉติฯ ตาปโส ตสฺส ภเยน กิโส อโหสิ ลูโข ทุพฺพโณฺณ อุปฺปณฺฑุปฺปณฺฑุกชาโต ธมนิสนฺถตคโตฺตฯ

โส เอกทิวสํ ภาตุ สนฺติกํ อคมาสิฯ อถ นํ โส ปุจฺฉิ – ‘‘กิสฺส, ตฺวํ โภ, กิโส ลูโข ทุพฺพโณฺณ อุปฺปณฺฑุปฺปณฺฑุกชาโต ธมนิสนฺถตคโตฺต’’ติฯ โส ตสฺส ตํ ปวตฺตึ อาโรเจตฺวา ‘‘กึ ปน, ตฺวํ โภ, ตสฺส นาคราชสฺส อาคมนํ อิจฺฉสิ, น อิจฺฉสี’’ติ ปุโฏฺฐ ‘‘น อิจฺฉามี’’ติ วตฺวา ‘‘โส ปน นาคราชา ตว สนฺติกํ อาคจฺฉโนฺต กึ ปิฬนฺธนํ ปิฬนฺธิตฺวา อาคจฺฉตี’’ติ วุเตฺต ‘‘มณิรตน’’นฺติ อาหฯ เตน หิ ตฺวํ ตสฺมึ นาคราเช ตว สนฺติกํ อาคนฺตฺวา อนิสิเนฺนเยว ‘‘มณึ เม เทหี’’ติ ยาจ, เอวํ โส นาโค ตํ โภเคหิ อปริกฺขิปิตฺวาว คมิสฺสติฯ ปุนทิวเส อสฺสมปทฺวาเร ฐตฺวา อาคจฺฉนฺตเมว นํ ยาเจยฺยาสิ, ตติยทิวเส คงฺคาตีเร ฐตฺวา อุทกา อุมฺมุชฺชนฺตเมว นํ ยาเจยฺยาสิ, เอวํ โส ตว สนฺติกํ ปุน น อาคมิสฺสตีติฯ

ตาปโส ‘‘สาธู’’ติ ปฏิสฺสุณิตฺวา อตฺตโน ปณฺณสาลํ คนฺตฺวา ปุนทิวเส นาคราชานํ อาคนฺตฺวา ฐิตมตฺตเมว ‘‘เอตํ อตฺตโน ปิฬนฺธนมณึ เม เทหี’’ติ ยาจิ, โส อนิสีทิตฺวาว ปลายิฯ อถ นํ ทุติยทิวเส อสฺสมปทฺวาเร ฐตฺวา อาคจฺฉนฺตเมว ‘‘หิโยฺย เม มณิรตนํ นาทาสิ, อชฺช ทานํ ลทฺธุํ วฏฺฏตี’’ติ อาหฯ นาโค อสฺสมปทํ อปวิสิตฺวาว ปลายิฯ ตติยทิวเส อุทกโต อุมฺมุชฺชนฺตเมว นํ ‘‘อชฺช เม ตติโย ทิวโส ยาจนฺตสฺส, เทหิ ทานิ เม เอตํ มณิรตน’’นฺติ อาหฯ นาคราชา อุทเก ฐตฺวาว ตาปสํ ปฏิกฺขิปโนฺต เทฺว คาถา อาห –

๗. ‘‘มมนฺนปานํ วิปุลํ อุฬารํ, อุปฺปชฺชตีมสฺส มณิสฺส เหตุ;
ตํ เต น ทสฺสํ อติยาจโกสิ, น จาปิ เต อสฺสมมาคมิสฺสํฯ

๘. ‘‘สุสู ยถา สกฺขรโธตปาณี, ตาเสสิมํ เสลํ ยาจมาโน;
ตํ เต น ทสฺสํ อติยาจโกสิ, น จาปิ เต อสฺสมมาคมิสฺส’’นฺติฯ

ตตฺถ **มมนฺนปาน**นฺติ มม ยาคุภตฺตาทิทิพฺพโภชนํ อฏฺฐปานกเภทญฺจ ทิพฺพปานํฯ **วิปุล**นฺติ พหุฯ **อุฬาร**นฺติ เสฏฺฐํ ปณีตํฯ **ตํ เต**ติ ตํ มณึ ตุยฺหํฯ **อติยาจโกสี**ติ กาลญฺจ

ปมาณญฺจ อติกฺกมิตฺวา อชฺช ตีณิ ทิวสานิ มยฺหํ ปิยํ มนาปํ มณิรตนํ ยาจมาโน อติกฺกมฺม ยาจโกสิฯ **น จาปิ เต**ติ น เกวลํ น ทสฺสํ, อสฺสมมฺปิ เต นาคมิสฺสํฯ **สุสู ยถา**ติ ยถา นาม ยุวา ตรุณมนุโสฺสฯ **สกฺขรโธตปาณี**ติ สกฺขราย โธตปาณิ, เตเลน ปาสาเณ โธตอสิหโตฺถฯ **ตาเสสิมํ เสลํ ยาจมาโน**ติ อิมํ มณึ ยาจโนฺต ตฺวํ กญฺจนถรุขคฺคํ อพฺพาหิตฺวา ‘‘สีสํ เต ฉินฺทามี’’ติ วทโนฺต ตรุณปุริโส วิย มํ ตาเสสิฯ

เอวํ วตฺวา โส นาคราชา อุทเก นิมุชฺชิตฺวา อตฺตโน นาคภวนเมว คนฺตฺวา น ปจฺจาคญฺฉิฯ อถ โส ตาปโส ตสฺส ทสฺสนียสฺส นาคราชสฺส อทสฺสเนน ภิโยฺยโสมตฺตาย กิโส อโหสิ ลูโข ทุพฺพโณฺณ อุปฺปณฺฑุปฺปณฺฑุกชาโต ธมนิสนฺถตคโตฺตฯ อถ เชฏฺฐตาปโส ‘‘กนิฏฺฐสฺส ปวตฺตึ ชานิสฺสามี’’ติ ตสฺส สนฺติกํ อาคนฺตฺวา ตํ ภิโยฺยโสมตฺตาย ปณฺฑุโรคินํ ทิสฺวา ‘‘กึ นุ โข, โภ, ตฺวํ ภิโยฺยโสมตฺตาย ปณฺฑุโรคี ชาโต’’ติ วตฺวา ‘‘ตสฺส ทสฺสนียสฺส นาคราชสฺส อทสฺสเนนา’’ติ สุตฺวา ‘‘อยํ ตาปโส นาคราชานํ วินา วตฺติตุํ น สโกฺกตี’’ติ สลฺลเกฺขตฺวา ตติยํ คาถมาห –

๙. ‘‘น ตํ ยาเจ ยสฺส ปิยํ ชิคีเส, เทโสฺส โหติ อติยาจนาย;
นาโค มณึ ยาจิโต พฺราหฺมเณน, อทสฺสนํเยว ตทชฺฌคมา’’ติฯ

ตตฺถ **น ตํ ยาเจ**ติ ตํ ภณฺฑํ น ยาเจยฺยฯ **ยสฺส ปิยํ ชิคีเส**ติ ยํ ภณฺฑํ อสฺส ปุคฺคลสฺส ปิยนฺติ ชาเนยฺยฯ **เทโสฺส โหตี**ติ อปฺปิโย โหติฯ **อติยาจนายา**ติ ปมาณํ อติกฺกมิตฺวา วรภณฺฑํ ยาจโนฺต ตาย อติยาจนายฯ **อทสฺสนํเยว ตทชฺฌคมา**ติ ตโต ปฏฺฐาย อทสฺสนเมว คโตติฯ

เอวํ ปน ตํ วตฺวา ‘‘อิโต ทานิ ปฏฺฐาย มา โสจี’’ติ สมสฺสาเสตฺวา เชฏฺฐภาตา อตฺตโน อสฺสมเมว คโตฯ อถาปรภาเค เต เทฺวปิ ภาตโร อภิญฺญา จ สมาปตฺติโย จ นิพฺพเตฺตตฺวา พฺรหฺมโลกปรายณา อเหสุํฯ

สตฺถา ‘‘เอวํ, ภิกฺขเว, สตฺตรตนปริปุเณฺณ นาคภวเน วสนฺตานํ นาคานมฺปิ ยาจนา นาม อมนาปา, กิมงฺคํ ปน มนุสฺสาน’’นฺติ อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา กนิโฏฺฐ อานโนฺท อโหสิ, เชโฏฺฐ ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

มณิกณฺฐชาตกวณฺณนา ตติยาฯ

[๒๕๔] ๔. กุณฺฑกกุจฺฉิสินฺธวชาตกวณฺณนา

***ภุตฺวา* ติณปริฆาส**นฺติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต สาริปุตฺตเตฺถรํ อารพฺภ กเถสิฯ เอกสฺมิญฺหิ สมเย สมฺมาสมฺพุเทฺธ สาวตฺถิยํ วสฺสํ วสิตฺวา จาริกํ จริตฺวา ปุน ปจฺจาคเต มนุสฺสา ‘‘อาคนฺตุกสกฺการํ กริสฺสามา’’ติ พุทฺธปฺปมุขสฺส ภิกฺขุสงฺฆสฺส มหาทานํ ททนฺติฯ วิหาเร เอกํ ธมฺมโฆสกภิกฺขุํ ฐเปสุํ, โส เย เย อาคนฺตฺวา ยตฺตเก ภิกฺขู อิจฺฉนฺติ, เตสํ เตสํ ภิกฺขู วิจาเรตฺวา เทติฯ

อเถกา ทุคฺคตมหลฺลิกา อิตฺถี เอกเมว ปฏิวีสํ สเชฺชตฺวา เตสํ เตสํ มนุสฺสานํ ภิกฺขูสุ วิจาเรตฺวา ทิเนฺนสุ อุสฺสูเร ธมฺมโฆสกสฺส สนฺติกํ อาคนฺตฺวา ‘‘มยฺหํ เอกํ ภิกฺขุํ เทถา’’ติ อาหฯ โส ‘‘มยา สเพฺพ ภิกฺขู วิจาเรตฺวา ทินฺนา, สาริปุตฺตเตฺถโร ปน วิหาเรเยว, ตฺวํ ตสฺส ภิกฺขํ เทหี’’ติ อาหฯ สา ‘‘สาธู’’ติ ตุฏฺฐจิตฺตา เชตวนทฺวารโกฏฺฐเก ฐตฺวา เถรสฺส อาคตกาเล วนฺทิตฺวา หตฺถโต ปตฺตํ คเหตฺวา ฆรํ เนตฺวา นิสีทาเปสิฯ ‘‘เอกาย กิร มหลฺลิกาย ธมฺมเสนาปติ อตฺตโน ฆเร นิสีทาปิโต’’ติ พหูนิ สทฺธานิ กุลานิ อโสฺสสุํฯ เตสุ ราชา ปเสฺสนที โกสโล ตํ ปวตฺตึ สุตฺ

วา ตสฺสา สาฏเกน เจว สหสฺสตฺถวิกาย จ สทฺธึ ภตฺตภาชนานิ ปหิณิ ‘‘มยฺหํ อยฺยํ ปริวิสมานา อิมํ สาฏกํ นิวาเสตฺวา อิเม กหาปเณ วฬญฺชตฺวา เถรํ ปริวิสตู’’ติฯ ยถา จ ราชา, เอวํ อนาถปิณฺฑิโก จูฬอนาถปิณฺฑิโก วิสาขา จ มหาอุปาสิกา ปหิณิฯ อญฺญานิปิ ปน กุลานิ เอกสตทฺวิสตาทิวเสน อตฺตโน อตฺตโน พลานุรูเปน กหาปเณ ปหิณึสุฯ เอวํ เอกาเหเนว สา มหลฺลิกา สตสหสฺสมตฺตํ ลภิฯ เถโร ปน ตาย ทินฺนยาคุเมว ปิวิตฺวา ตาย กตขชฺชกเมว ปกฺกภตฺตเมว จ ปริภุญฺชิตฺวา อนุโมทนํ กตฺวา ตํ มหลฺลิกํ โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐาเปตฺวา วิหารเมว อคมาสิฯ

ธมฺมสภายํ ภิกฺขู เถรสฺส คุณกถํ สมุฏฺฐาเปสุํ – ‘‘อาวุโส, ธมฺมเสนาปติ มหลฺลิกคหปตานิํ ทุคฺคตภาวโต โมเจสิ, ปติฏฺฐา อโหสิฯ ตาย ทินฺนมาหารํ อชิคุจฺฉนฺโต ปริภุญฺชี’’ติฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุตฺเต ‘‘น, ภิกฺขเว, สาริปุตฺโต อิทาเนว เอติสฺสา มหลฺลิกาย อวสฺสโย ชาโต, น จ อิทาเนว ตาย ทินฺนํ อาหารํ อชิคุจฺฉนฺโต ปริภุญฺชติ, ปุพฺเพปิ ปริภุญฺชิเยวา’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต โพธิสตฺโต อุตฺตราปเถ อสฺสวาณิชกุเล นิพฺพตฺติฯ อุตฺตราปถชนปทโต ปญฺจสตา อสฺสวาณิชา อสฺเส พาราณสึ อาเนตฺวา วิกฺกิณนฺติฯ อญฺญตโรปิ อสฺสวาณิโช ปญฺจอสฺสสตานิ อาทาย พาราณสิมคฺคํ ปฏิปชฺชิฯ อนฺตรามคฺเค จ พาราณสิโต อวิทูเร เอโก นิคมคาโม อตฺถิ, ตตฺถ ปุพฺเพ มหาวิภโว เสฏฺฐิ อโหสิฯ ตสฺส มหนฺตํ นิเวสนํ, ตํ ปน กุลํ อนุกฺกเมน ปริกฺขยํ คตํ, เอกาว มหลฺลิกา อวสิฏฺฐา, สา ตสฺมึ นิเวสเน วสติฯ อถ โส อสฺสวาณิโช ตํ นิคมคามํ ปตฺวา ‘‘เวตนํ ทสฺสามี’’ติ ตสฺสา นิเวสเน นิวาสํ คณฺหิตฺวา อเสฺส เอกมนฺเต ฐเปสิฯ ตํทิวสเมวสฺส เอกิสฺสา อาชานียาวฬวาย คพฺภวุฏฺฐานํ อโหสิฯ โส เทฺว ตโย ทิวเส วสิตฺวา อเสฺส พลํ คาหาเปตฺวา ‘‘ราชานํ ปสฺสิสฺสามี’’ติ อเสฺส อาทาย ปายาสิฯ อถ นํ มหลฺลิกา ‘‘เคหเวตนํ เทหี’’ติ วตฺวา ‘‘สาธุ, อมฺม, เทมี’’ติ วุตฺเต ‘‘ตาต, เวตนํ เม ททมาโน อิมมฺปิ อสฺสโปตกํ เวตนโต ขเณฺฑตฺวา เทหี’’ติ อาหฯ วาณิโช ตถา กตฺวา ปกฺกามิฯ สา ตสฺมึ อสฺสโปตเก ปุตฺตสิเนหํ ปจฺจุปฏฺฐเปตฺวา อวสฺสาวนฌามกภตฺตวิฆาสติณานิ ทตฺวา ตํ ปฏิชคฺคิฯ

อถาปรภาเค โพธิสตฺโต ปญฺจ อสฺสสตานิ อาทาย อาคจฺฉนฺโต ตสฺมึ เคเห นิวาสํ คณฺหิฯ กุณฺฑกขาทกสฺส สินฺธวโปตกสฺส ฐิตฏฺฐานโต คนฺธํ ฆายิตฺวา เอกอโสฺสปิ เคหํ ปวิสิตุํ นาสกฺขิฯ โพธิสตฺโต มหลฺลิกํ ปุจฺฉิ – ‘‘อมฺม, กจฺจิ อิมสฺมึ เคเห อโสฺส อตฺถี’’ติ ฯ ‘‘ตาต, อโญฺญ อโสฺส นาม นตฺถิ, อหํ ปน ปุตฺตํ กตฺวา เอกํ อสฺสโปตกํ ปฏิชคฺคามิ, โส เอตฺถ อตฺถี’’ติฯ ‘‘กหํ โส, อมฺมา’’ติ? ‘‘จริตุํ คโต, ตาตา’’ติฯ ‘‘กาย เวลาย อาคมิสฺสติ, อมฺมา’’ติ? ‘‘สายเนฺห, ตาตา’’ติฯ โพธิสตฺโต ตสฺส อาคมนํ ปฏิมาเนนฺโต อเสฺส พหิ ฐเปตฺวาว นิสีทิฯ สินฺธวโปตโกปิ วิจริตฺวา กาเลเยว อาคมิฯ โพธิสตฺโต กุณฺฑกกุจฺฉิสินฺธวโปตกํ ทิสฺวา ลกฺขณานิ สมาเนตฺวา ‘‘อยํ สินฺธโว อนโคฺฆ, มหลฺลิกาย มูลํ ทตฺวา คเหตุํ วฏฺฏตี’’ติ จิเนฺตสิฯ สินฺธวโปตโกปิ เคหํ ปวิสิตฺวา อตฺตโน วสนฏฺฐาเนเยว ฐิโตฯ ตสฺมึ ขเณ เต อสฺสา เคหํ ปวิสิตุํ สกฺขิํสุฯ

โพธิสตฺโต ทฺวีหตีหํ วสิตฺวา อเสฺส สนฺตเปฺปตฺวา คจฺฉนฺโต ‘‘อมฺม, อิมํ อสฺสโปตกํ มูลํ คเหตฺวา มยฺหํ เทหี’’ติ อาหฯ ‘‘กึ วเทสิ, ตาต, ปุตฺตํ วิกฺกิณนฺตา นาม อตฺถี’’ติฯ ‘‘อมฺม, ตฺวํ เอตํ กึ ขาทาเปตฺวา ปฏิชคฺคสี’’ติ? ‘‘โอทนกญฺชิกญฺจ ฌามกภตฺตญฺจ วิฆาสติณญฺจ ขาทาเปตฺวา กุณฺฑกยาคุญฺจ ปาเยตฺวา ปฏิชคฺคามิ, ตาตา’’ติฯ ‘‘อมฺม, อหํ เอตํ ลภิตฺวา ปิณฺฑรสโภชนํ โภเชสฺสามิ, ฐิตฏฺฐาเน เจลวิตานํ ปสาเรตฺวา อตฺถรณปิเฏฺฐ ฐเปสฺสามี’’ติฯ ‘‘ตาต,

เอวํ สเนฺต มม ปุโตฺต จ สุขํ อนุภวตุ, ตํ คเหตฺวา คจฺฉา’’ติฯ อถ โพธิสโตฺต ตสฺส จตุนฺนํ ปาทานํ นงฺคุฏฺฐสฺส มุขสฺส จ มูลํ เอเกกํ กตฺวา ฉ สหสฺสตฺถวิกาโย ฐเปตฺวา มหลฺลิกํ นววตฺถํ นิวาสาเปตฺวา สินฺธวโปตกสฺส ปุรโต ฐเปสิฯ โส อกฺขีนิ อุมฺมีเลตฺวา มาตรํ โอโลเกตฺวา อสฺสูนิ ปวเตฺตสิฯ สาปิ ตสฺส ปิฏฺฐึ ปริมชฺชิตฺวา อาห – ‘‘มยา ปุตฺตโปสาวนิกํ ลทฺธํ, ตฺวํ, ตาต, คจฺฉาหี’’ติ, ตทา โส อคมาสิฯ

โพธิสโตฺต ปุนทิวเส อสฺสโปตกสฺส ปิณฺฑรสโภชนํ สเชฺชตฺวา ‘‘วีมํสิสฺสามิ ตาว นํ, ชานาติ นุ โข อตฺตโน พลํ, อุทาหุ น ชานาตี’’ติ โทณิยํ กุณฺฑกยาคุํ อากิราเปตฺวา ทาเปสิฯ โส ‘‘นาหํ อิมํ โภชนํ ภุญฺชิสฺสามี’’ติ ตํ ยาคุํ ปายิตุํ น อิจฺฉิฯ โพธิสโตฺต ตสฺส วีมํสนวเสน ปฐมํ คาถมาห –

๑๐. ‘‘ภุตฺวา ติณปริฆาสํ, ภุตฺวา อาจามกุณฺฑกํ;
เอตํ เต โภชนํ อาสิ, กสฺมา ทานิ น ภุญฺชสี’’ติฯ

ตตฺถ **ภุตฺวา ติณปริฆาส**นฺติ ตฺวํ ปุเพฺพ มหลฺลิกาย ทินฺนํ เตสํ เตสํ ขาทิตาวเสสํ วิฆาสติณสงฺขาตํ ปริฆาสํ ภุญฺชิตฺวา วฑฺฒิโตฯ **ภุตฺวา อาจามกุณฺฑก**นฺติ เอตฺถ อาจาโม วุจฺจติ โอทนาวเสสํฯ **กุณฺฑก**นฺติ กุณฺฑกเมวฯ เอตญฺจ ภุญฺชิตฺวา วฑฺฒิโตสีติ ทีเปติฯ **เอตํ เต**ติ เอตํ ตว ปุเพฺพ โภชนํ อาสิฯ **กสฺมา ทานิ น ภุญฺชสี**ติ มยาปิ เต ตเมว ทินฺนํ, ตฺวํ ตํ กสฺมา อิทานิ น ภุญฺชสีติฯ

ตํ สุตฺวา สินฺธวโปตโก อิตรา เทฺว คาถา อโวจ –

๑๑. ‘‘ยตฺถ โปสํ น ชานนฺติ, ชาติยา วินเยน วา;
พหุ ตตฺถ มหาพฺรเหฺม, อปิ อาจามกุณฺฑกํฯ

๑๒. ‘‘ตฺวญฺจ โขมํ ปชานาสิ, ยาทิสายํ หยุตฺตโม;
ชานโนฺต ชานมาคมฺม, น เต ภกฺขามิ กุณฺฑก’’นฺติฯ

ตตฺถ **ยตฺถา**ติ ยสฺมึ ฐาเนฯ **โปส**นฺติ สตฺตํฯ **ชาติยา วินเยน วา**ติ ‘‘ชาติสมฺปโนฺน วา เอโส, น วา, อาจารยุโตฺต วา, น วา’’ติ เอวํ น ชานนฺติฯ **มหาพฺรเหฺม**ติ ครุกาลปเนน อาลปโนฺต อาหฯ **ยาทิสาย**นฺติ ยาทิโส อยํ, อตฺตานํ สนฺธาย วทติฯ **ชานโนฺต ชานมาคมฺมา**ติ อหํ อตฺตโน พลํ ชานโนฺต ชานนฺตเมว ตํ อาคมฺม ปฏิจฺจ ตว สนฺติเก กุณฺฑกํ กึ ภุญฺชิสฺสามิฯ น หิ ตฺวํ กุณฺฑกํ โภชาเปตุกามตาย ฉ สหสฺสานิ ทตฺวา มํ คณฺหีติฯ

ตํ สุตฺวา โพธิสโตฺต ‘‘ตํ วีมํสนตฺถาย ตํ มยา กตํ, มา กุชฺฌี’’ติ ตํ สมสฺสาเสตฺวา สุโภชนํ โภเชตฺวา อาทาย ราชงฺคณํ คนฺตฺวา เอกสฺมึ ปเสฺส ปญฺจ อสฺสสตานิ ฐเปตฺวา เอกสฺมึ ปเสฺส วิจิตฺตสาณึ ปริกฺขิปิตฺวา เหฏฺฐา อตฺถรณํ ปตฺถริตฺวา อุปริ เจลวิตานํ พนฺธิตฺวา สินฺธวโปตกํ ฐเปสิฯ

ราชา อาคนฺตฺวา อเสฺส โอโลเกโนฺต ‘‘อยํ อโสฺส กสฺมา วิสุํ ฐปิโต’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘มหาราช , อยํ สินฺธโว อิเม อเสฺส วิสุํ อกโต โมเจสฺสตี’’ติ สุตฺวา ‘‘โสภโน, โภ, สินฺธโว’’ติ ปุจฺฉิฯ โพธิสโตฺต ‘‘อาม, มหาราชา’’ติ วตฺวา ‘‘เตน หิสฺส ชวํ ปสฺสิสฺสามี’’ติ วุเตฺต ตํ อสฺสํ กเปฺปตฺวา อภิรุหิตฺวา ‘‘ปสฺส, มหาราชา’’ติ มนุเสฺส อุสฺสาเรตฺวา ราชงฺคเณ อสฺสํ ปาเหสิฯ สพฺพํ ราชงฺคณํ นิรนฺตรํ อสฺสปนฺตีหิ ปริกฺขิตฺตมิวาโหสิฯ ปุน โพธิสโตฺต ‘‘ปสฺส, มหาราช, สินฺ

ธวโปตกสฺส เวค’’นฺติ วิสฺสเชฺชสิ, เอกปุริโสปิ นํ น อทฺทสฯ ปุน รตฺถปฏํ อุทเร ปริกฺขิปิตฺวา วิสฺสเชฺชสิ, รตฺตปฏเมว ปสฺสึสุฯ อถ นํ อโนฺตนคเร เอกิสฺสา อุยฺยานโปกฺขรณิยา อุทกปิฏฺเฐ วิสฺสเชฺชสิ, ตตฺถสฺส อุทกปิฏฺเฐ ธาวโต ขุรคฺคานิปิ น เตมึสุฯ ปุนวารํ ปทุมินิปตฺตานํ อุปริ ธาวโนฺต เอกปณฺณมฺปิ น อุทเก โอสีทาเปสิฯ เอวมสฺส ชวสมฺปนฺนํ ทเสฺสตฺวา โอรุยฺห ปาณึ ปหริตฺวา หตฺถตลํ อุปนาเมสิ, อโสฺส อุปคนฺตฺวา จตฺตาโร ปาเท เอกโต กตฺวา หตฺถตเล อฏฺฐาสิฯ อถ มหาสโตฺต ราชานํ อาห – ‘‘มหาราช, อิมสฺส อสฺสโปตกสฺส สพฺพากาเรน เวเค ทสฺสิยมาเน สมุทฺทปริยโนฺต นปฺปโหตี’’ติฯ ราชา ตุสฺสิตฺวา มหาสตฺตสฺส อุปฑฺฒรชฺชํ อทาสิฯ สินฺธวโปตกมฺปิ อภิสิญฺจิตฺวา มงฺคลอสฺสํ อกาสิฯ

โส รโญฺญ ปิโย อโหสิ มนาโป, สกฺกาโรปิสฺส มหา อโหสิฯ ตสฺส หิ วสนฏฺฐานํ รโญฺญ อลงฺกตปฏิยโตฺต วาสฆรคโพฺภ วิย อโหสิ, จตุชาติคเนฺธหิ ภูมิเลปนํ อกํสุ, คนฺธทามมาลาทามานิ โอสารยึสุ, อุปริ สุวณฺณตารกขจิตํ เจลวิตานํ อโหสิ, สมนฺตโต จิตฺรสาณิ ปริกฺขิตฺตา อโหสิ, นิจฺจํ คนฺธเตลปทีปา ฌายึสุ, อุจฺจารปสฺสาวฏฺฐาเนปิสฺส สุวณฺณกฏาหํ ฐปยึสุ, นิจฺจํ ราชารหโภชนเมว ภุญฺชิฯ ตสฺส ปน อาคตกาลโต ปฏฺฐาย รโญฺญ สกลชมฺพุทีเป รชฺชํ หตฺถคตเมว อโหสิฯ ราชา โพธิสตฺตสฺส โอวาเท ฐตฺวา ทานาทีนิ ปุญฺญานิ กตฺวา สคฺคปรายโณ อโหสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ, สจฺจปริโยสาเน พหู โสตาปนฺนา สกทาคามิโน อนาคามิโน อรหโนฺต จ อเหสุํฯ ‘‘ตทา มหลฺลิกา อยเมว มหลฺลิกา อโหสิ, สินฺธโว สาริปุโตฺต, ราชา อานโนฺท, อสฺสวาณิโช ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

กุณฺฑกกุจฺฉิสินฺธวชาตกวณฺณนา จตุตฺถาฯ

[๒๕๕] ๕. สุกชาตกวณฺณนา

ยาว โส มตฺตมญฺญาสีติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต เอกํ อติพหุํ ภุญฺชิตฺวา อชีรเณน กาลกตํ ภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิฯ ตสฺมึ กิร เอวํ กาลกเต ธมฺมสภายํ ภิกฺขู ตสฺส อคุณกถํ สมุฏฺฐาเปสุํ – ‘‘อาวุโส, อสุโก นาม ภิกฺขุ อตฺตโน กุจฺฉิปฺปมาณํ อชานิตฺวา อติพหุํ ภุญฺชิตฺวา ชีราเปตุํ อสโกฺกโนฺต กาลกโต’’ติฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุเตฺต ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว, ปุเพฺพเปส อติโภชนปจฺจเยเนว มโต’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต หิมวนฺตปเทเส สุกโยนิยํ นิพฺพตฺติตฺวา อเนกานํ สุกสหสฺสานํ สมุทฺทานุคเต หิมวนฺตปเทเส วสนฺตานํ ราชา อโหสิฯ ตเสฺสโก ปุโตฺต อโหสิ, ตสฺมึ พลปฺปเตฺต โพธิสโตฺต ทุพฺพลจกฺขุโก อโหสิฯ สุกานํ กิร สีโฆ เวโค โหติ, เตน เตสํ มหลฺลกกาเล ปฐมํ จกฺขุเมว ทุพฺพลํ โหติฯ โพธิสตฺตสฺส ปุโตฺต มาตาปิตโร กุลาวเก ฐเปตฺวา โคจรํ อาหริตฺวา โปเสสิฯ โส เอกทิวสํ โคจรภูมึ คนฺตฺวา ปพฺพตมตฺถเก ฐิโต สมุทฺทํ โอโลเกโนฺต เอกํ ทีปกํ ปสฺสิฯ ตสฺมึ ปน สุวณฺณวณฺณํ มธุรผลํ อมฺพวนํ อตฺถิฯ โส ปุนทิวเส โคจรเวลาย อุปฺปติตฺวา ตสฺมึ อมฺพวเน โอตริตฺวา อมฺพรสํ ปิวิตฺวา อมฺพปกฺกํ อาทาย อาคนฺตฺวา มาตาปิตูนํ อทาสิฯ โพธิสโตฺต ตํ ขาทโนฺต รสํ สญฺชานิตฺวา ‘‘ตาต, นนุ อิมํ อสุกทีปเก อมฺพปกฺก’’นฺติ วตฺวา ‘‘อาม, ตาตา’’ติ วุเตฺต ‘‘ตาต, เอตํ ทีปกํ คจฺฉนฺตา นาม สุกา ทีฆมายุํ ปาเลนฺตา นาม นตฺถิ, มา โข ตฺวํ ปุน ตํ ทีปกํ อคมาสี’’ติ อาหฯ โส ตสฺส วจนํ อคฺคเหตฺวา อคมาสิเยวฯ

อเถกทิวสํ พหุํ อมฺพรสํ ปิวิตฺวา มาตาปิตูนํ อตฺถาย อมฺพปกฺกํ อาทาย สมุทฺทมตฺถเก นาคจฺฉนฺโต อติธาตตาย กิลนฺตกาโย นิทฺทายาภิภูโต, โส นิทฺทายนฺโตปิ อาคจฺฉเตว, ตุ เณฺฑน ปนสฺส คหิตํ อมฺพปกฺกํ ปติฯ โส อนุกฺกเมน อาคมนวีถึ ชหิตฺวา โอสีทนฺโต อุทก ปิเฏฺฐเนว อาคจฺฉนฺโต อุทเก ปติฯ อถ นํ เอโก มจฺโฉ คเหตฺวา ขาทิฯ โพธิสโตฺต ตสฺมึ อา คมนเวลาย อนาคจฺฉเนฺตเยว ‘‘สมุเทฺท ปติตฺวา มโต ภวิสฺสตี’’ติ อญฺญาสิฯ อถสฺส มาตาปิต โรปิ อาหารํ อลภมานา สุสฺสิตฺวา มริํสุฯ

สตฺถา อิมํ อตีตํ อาหริตฺวา อภิสมฺพุโทฺธ หุตฺวา อิมา คาถา อโวจ –

๑๓. ‘‘ยาว โส มตฺตมญฺญาสิ, โภชนสฺมึ วิหงฺคโม;
ตาว อทฺธานมาปาทิ, มาตรญฺจ อโปสยิฯ

๑๔. ‘‘ยโต จ โข พหุตรํ, โภชนํ อชฺฌวาหริ;
ตโต ตเตฺถว สํสีทิ, อมตฺตญฺญู หิ โส อหุฯ

๑๕. ‘‘ตสฺมา มตฺตญฺญุตา สาธุ, โภชนสฺมึ อคิทฺธตา;
อมตฺตญฺญู หิ สีทนฺติ, มตฺตญฺญู จ น สีทเร’’ติฯ

ตตฺถ **ยาว โส**ติ ยาว โส วิหงฺคโม โภชเน มตฺตมญฺญาสิฯ **ตาว อทฺธานมาปาที**ติ ตตฺ ถกํ กาลํ ชีวิตอทฺธานํ อาปาทิ, อายุํ วินฺทิฯ **มาตรญฺจา**ติ เทสนาสีสเมตํ, มาตาปิตโร จ อโป สยีติ อโตฺถฯ **ยโต จ โข**ติ ยสฺมิญฺจ โข กาเลฯ **โภชนํ อชฺฌวาหรี**ติ อมฺพรสํ อโชฺฌหริฯ **ตโต**ติ ตสฺมึ กาเลฯ **ตเตฺถว สํสีที**ติ ตสฺมึ สมุเทฺทเยว โอสีทิ นิมุชฺชิ, มจฺฉโภชนตํ อาปชฺชิฯ

ตสฺมา มตฺตญฺญุตา สาธูติ ยสฺมา โภชเน อมตฺตญฺญู สุโก สมุเทฺท โอสีทิตฺวา มโต, ตสฺมา โภชนสฺมึ อคิทฺธิตาสงฺขาโต มตฺตญฺญุภาโว สาธุ, ปมาณชานนํ สุนฺทรนฺติ อโตฺถฯ อถ วา ‘‘ปฏิสงฺขา โยนิโส อาหารํ อาหาเรติ, เนว ทวาย น มทาย…เป.… ผาสุวิหาโร จา’’ติฯ

‘‘อลฺลํ สุกฺขญฺจ ภุญฺชโนฺต, น พาฬฺหํ สุหิโต สิยา;
อูนูทโร มิตาหาโร, สโต ภิกฺขุ ปริพฺพเชฯ

‘‘จตฺตาโร ปญฺจ อาโลเป, อภุตฺวา อุทกํ ปิเว;
อลํ ผาสุวิหาราย, ปหิตตฺตสฺส ภิกฺขุโนฯ (เถรคา. ๙๘๒-๙๘๓);

‘‘มนุชสฺส สทา สตีมโต, มตฺตํ ชานโต ลทฺธโภชเน;
ตนู ตสฺส ภวนฺติ เวทนา, สณิกํ ชีรติ อายุํ ปาลย’’นฺติฯ (สํ. นิ. ๑.๑๒๔) –

เอวํ วณฺณิตา มตฺตญฺญุตาปิ สาธุฯ

‘‘กนฺตาเร ปุตฺตมํสํว, อกฺขสฺสพฺภญฺชนํ ยถา;
เอวํ อาหริ อาหรํ, ยาปนตฺถมมุจฺฉิโต’’ติฯ (วิสุทฺธิ. ๑.๑๙) –

เอวํ วณฺณิตา อคิทฺธิตาปิ สาธุฯ ปาฬิยํ ปน ‘‘อคิทฺธิมา’’ติ ลิขิตํ, ตโต อยํ อฏฺฐกถาปาโฐว สุนฺทรตโรฯ **อมตฺตญฺญู หิ สีทนฺตี**ติ โภชเน ปมาณํ อชานนฺตา หิ รสตณฺหาวเสน ปาปกมฺมํ กตฺวา จตูสุ อปาเยสุ สีทนฺติฯ **มตฺตญฺญู จ น สีทเร**ติ เย ปน โภชเน ปมาณํ ชานนฺติ, เต ทิฏฺฐธเมฺมปิ สมฺปราเยปิ น สีทนฺตีติฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ, สจฺจปริโยสาเน พหู โสตาปนฺนาปิ สกทาคามิโนปิ อนาคามิโนปิ อรหนฺตปิ อเหสุํ ‘‘ตทา สุกราชปุตฺโต โภชเน อมตฺตญฺญู ภิกฺขุ อโหสิ, สุกราชา ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

สุกชาตกวณฺณนา ปญฺจมาฯ

[๒๕๖] ๖. ชรูทปานชาตกวณฺณนา

ชรูทปานํ ขณมานาติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต สาวตฺถิวาสิโน วาณิเช อารพฺภ กเถสิฯ เต กิร สาวตฺถิยํ ภณฺฑํ คเหตฺวา สกฏานิ ปูเรตฺวา โวหารตฺถาย คมนกาเล ตถาคตํ นิมนฺเตตฺวา สรณานิ คเหตฺวา สีเลสุ ปติฏฺฐาย สตฺถารํ วนฺทิตฺวา ‘‘มยํ, ภนฺเต, โวหารตฺถาย ทีฆมคฺคํ คมิสฺสาม, ภณฺฑํ วิสฺสชฺเชตฺวา สิทฺธิปฺปตฺตา โสตฺถินา ปจฺจาคนฺตฺวา ปน ตุเมฺห วนฺทิสฺสามา’’ติ วตฺวา มคฺคํ ปฏิปชฺชิํสุฯ เต กนฺตารมเคฺค ปุราณอุทปานํ ทิสฺวา ‘‘อิมสฺมิํ อุทปาเน ปานียํ นตฺถิ, มยญฺจ ปิปาสิตา, ขณิสฺสาม น’’นฺติ ขณนฺตา ปฏิปาฏิยา พหุํ อยํ…เป.… เวฬุริยํ ลภิํสุฯ เต เตเนว สนฺตุฏฺฐา หุตฺวา เตสํ รตนานํ สกฏานิ ปูเรตฺวา โสตฺถินา สาวตฺถิํ ปจฺจาคมิํสุฯ เต อาภตํ ธนํ ปฏิสาเมตฺวา มยํ ‘‘สิทฺธิปฺปตฺตา ภตฺตํ ทสฺสามา’’ติ ตถาคตํ นิมเนฺตตฺวา ทานํ ทตฺวา วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสินฺนา อตฺตโน ธนสฺส ลทฺธาการํ สตฺถุ อาโรเจสุํฯ สตฺถา ‘‘ตุเมฺห โข อุปาสกา เตน ธเนน สนฺตุฏฺฐา หุตฺวา ปมาณญฺญุตาย ธนญฺจ ชีวิตญฺจ อลภิตฺถ, โปราณกา ปน อสนฺตุฏฺฐา อมตฺตญฺญุโน ปณฺฑิตานํ วจนํ อกตฺวา ชีวิกฺขยํ ปตฺตา’’ติ วตฺวา เตหิ ยาจิโต อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรนฺเต โพธิสโตฺต พาราณสิยํ วาณิชกุเล นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปโตฺต สตฺถวาหเชฏฺฐโก อโหสิฯ โส พาราณสิยํ ภณฺฑํ คเหตฺวา สกฏานิ ปูเรตฺวา พหู วาณิเช อาทาย ตเมว กนฺตารํ ปฏิปโนฺน ตเมว อุทปานํ อทฺทสฯ ตตฺถ เต วาณิชา ‘‘ปานียํ ปิวิสฺสามา’’ติ ตํ อุทปานํ ขณนฺตา ปฏิปาฏิยา พหูนิ อยาทีนิ ลภิํสุฯ เต พหุมฺปิ รตนํ ลภิตฺวา เตน อสนฺตุฏฺฐา ‘‘อญฺญมฺปิ เอตฺถ อิโต สุนฺทรตรํ ภวิสฺสตี’’ติ ภิโยฺยโสมตฺตาย ตํ ขณิํสุเยวฯ อถ โพธิสโตฺต เต อาห – ‘‘โภ วาณิชา, โลโภ นาเมส วินาสมูลํ, อเมฺหหิ พหุ ธนํ ลทฺธํ, เอตฺตเกเนว สนฺตุฏฺฐา โหถ, มา อติขณถา’’ติฯ เต เตน นิวาริยมานาปิ ขณิํสุเยวฯ โส จ อุทปาโน นาคปริคฺคหิโต, อถสฺส เหฏฺฐา วสนกนาคราชา อตฺตโน วิมาเน ภิชฺชเนฺต เลฑฺฑูสู จ ปํสูสุ จ ปตมาเนสุ กุโทฺธ ฐเปตฺวา โพธิสตฺตํ อวเสเส สเพฺพปิ นาสิกวาเตน ปหริตฺวา ชีวิตกฺขยํ ปาเปตฺวา นาคภวนา นิกฺขมฺม สกฏานิ โยเชตฺวา สพฺพรตนานํ ปูเรตฺวา โพธิสตฺตํ สุขยานเก นิสีทาเปตฺวา นาคมาณวเกหิ สทฺธิํ สกฏานิ โยชาเปนฺโต โพธิสตฺตํ พาราณสิํ เนตฺวา ฆรํ ปเวเสตฺวา ตํ ปฏิสาเมตฺวา อตฺตโน นาคภวนเมว คโตฯ โพธิสโตฺต ตํ ธนํ วิสฺสชฺเชตฺวา สกลชมฺพุทีปํ อุนฺนงฺคลํ กตฺวา ทานํ ทตฺวา สีลํ สมาทิยิตฺวา อุโปสถกมฺมํ กตฺวา ชีวิตปริโยสาเน สคฺคปุรํ ปูเรสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา อภิสมฺพุโทฺธ หุตฺวา อิมา คาถา อโวจ –

๑๖. ‘‘ชรูทปานํ ขณมานา, วาณิชา อุทกตฺถิกา;
อชฺฌคมุํ อยสํ โลหํ, ติปุสีสญฺจ วาณิชา;
รชตํ ชาตรูปญฺจ, มุตฺตา เวฬุริยา พหูฯ

๑๗. ‘‘เต จ เตน อสนฺตุฏฺฐา, ภิโยฺย ภิโยฺย อขาณิสุํ;
เต ตตฺถาสีวิโส โฆโร, เตชสฺสี เตชสา หนิฯ

๑๘. ‘‘ตสฺมา ขเณ นาติขเณ, อติขาตญฺหิ ปาปกํ;
ขาเตน จ ธนํ ลทฺธํ, อติขาเตน นาสิต’’นฺติฯ

ตตฺถ **อยสนฺ**ติ กาฬโลหํฯ **โลหนฺ**ติ ตมฺพโลหํฯ **มุตฺตา**ติ มุตฺตาโยฯ **เต จ เตน อสนฺตุฏฺฐา**ติ เต จ วาณิชา เตน ธเนน อสนฺตุฏฺฐาฯ **เต ตตฺถา**ติ เต วาณิชา ตสฺมิํ อุทปาเนฯ **เตชสฺสี**ติ วิสเตเชน สมนฺนาคโตฯ **เตชสา หนี**ติ วิสเตเชน ฆาเตสิฯ **อติขาเตน นาสิตนฺ**ติ อติขเณน ตญฺจ ธนํ ชีวิตญฺจ นาสิตํฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา นาคราชา สาริปุตฺโต อโหสิ, สตฺถวาหเชฏฺฐโก ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

ชรูทปานชาตกวณฺณนา ฉฏฺฐาฯ

[๒๕๗] ๗. คามณิจนฺทชาตกวณฺณนา

นายํ ฆรานํ กุสโลติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต ปญฺญาปสํสนํ อารพฺภ กเถสิฯ ธมฺมสภายญฺหิ ภิกฺขู ทสพลสฺส ปญฺญํ ปสํสนฺตา นิสีทิํสุ – ‘‘อาวุโส, ตถาคโต มหาปญฺโญ ปุถุปญฺโญ หาสปญฺโญ ชวนปญฺโญ ติกฺขปญฺโญ นิเพฺพธิกปญฺโญ สเทวกํ โลกํ ปญฺญาย อติกฺกมตี’’ติฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุตฺเต ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว, ปุเพฺพปิ ตถาคโต ปญฺญวาเยวา’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ ชนสนฺโธ นาม ราชา รชฺชํ กาเรสิฯ โพธิสตฺโต ตสฺส อคฺคมเหสิยา กุจฺฉิมฺหิ นิพฺพตฺติฯ ตสฺส มุขํ สุปริมชฺชิตกญฺจนาทาสตลํ วิย ปริสุทฺธํ อโหสิ อติโสภคฺคปฺปตฺตํ, เตนสฺส นามคฺคหณทิวเส ‘‘อาทาสมุขมาโร’’ติ นามํ อกํสุฯ ตํ สตฺตวสฺสพฺภนฺตเรเยว ปน ปิตา ตโย เวเท จ สพฺพญฺจ โลเก กตฺตพฺพากตฺตพฺพํ สิกฺขาเปตฺวา ตสฺส สตฺตวสฺสิกกาเล กาลมกาสิฯ อมจฺจา มหนฺเตน สกฺกาเรน รญฺโญ สรีรกิจฺจํ กตฺวา มตกทานํ ทตฺวา สตฺตเม ทิวเส ราชงฺคเณ สนฺนิปติตฺวา ‘‘กุมาโร อติทหโร, น สกฺกา รเชฺช อภิสิญฺจิตุํ, วีมํสิตฺวา นํ อภิสิญฺจิสฺสามา’’ติ เอกทิวสํ นครํ อลงฺการาเปตฺวา วินิจฺฉยฏฺฐานํ สเชฺชตฺวา ปลฺลงฺกํ ปญฺญเปตฺวา กุมารสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา ‘‘วินิจฺฉยฏฺฐานํ, เทว, คนฺตุํ วฏฺฏตี’’ติ อาหํสุฯ กุมาโร ‘‘สาธู’’ติ มหนฺเตน ปริวาเรน คนฺตฺวา ปลฺลเงฺก นิสีทิฯ

ตสฺส นิสินฺนกาเล อมจฺจา เอกํ ทฺวีหิ ปาเทหิ วิจรณมกฺกฏํ วตฺถุวิชฺชาจริยเวสํ คาหาเปตฺวา วินิจฺฉยฏฺฐานํ เนตฺวา ‘‘เทว, อยํ ปุริโส ปิตุ มหาราชสฺส กาเล วตฺถุวิชฺชาจริโย ปคุณวิโชฺช อนฺโตภูมิยํ สตฺตรตนฏฺฐาเน คุณโทสํ ปสฺสติ, เอเตเนว คหิตํ ราชกุลานํ เคหฏฺฐานํ โหติ, อิมํ เทโว สงฺคณฺหิตฺวา ฐานนฺตเร ฐเปตู’’ติ อาหํสุฯ กุมาโร ตํ เหฏฺฐา จ อุปริจ โอโลเกตฺวา ‘‘นายํ มนุสฺโส, มกฺกโฏ เอโส’’ติ ญตฺวา ‘‘มกฺกฏา นาม กตํ กตํ วิทฺธํเสตุํ ชานนฺติ, อกตํ ปน กาตุํ วา วิจาเรตุํ วา น ชานนฺตี’’ติ จิเนฺตตฺวา อมจฺจานํ ปฐมํ คาถมาห –

๑๙. ‘‘นายํ ฆรานํ กุสโล, โลโล อยํ วลีมุโข;
กตํ กตํ โข ทูเสยฺย, เอวํ ธมฺมมิทํ กุล’’นฺติฯ

ตตฺถ **นายํ ฆรานํ กุสโล**ติ อยํ สโตฺต น ฆรานํ กุสโล, ฆรานิ วิจาเรตุํ วา กาตุํ วา เฉโก น โหติฯ **โลโล**ติ โลลชาติโกฯ **วลีมุโข**ติ วลิโย มุเข อสฺสาติ วลีมุโขฯ **เอวํ ธมฺมมิทํกุลนฺ**ติ อิทํ มกฺกฏกุลํ นาม กตํ กตํ ทูเสตพฺพํ วินาเสตพฺพนฺติ เอวํ สภาวนฺติฯ

อถามจฺจา ‘‘เอวํ ภวิสฺสติ, เทวา’’ติ ตํ อปเนตฺวา เอกาหทฺวีหจฺจเยน ปุน ตเมว อลงฺกริตฺวา วินิจฺฉยฏฺฐานํ อาเนตฺวา ‘‘อยํ, เทว, ปิตุ มหาราชสฺส กาเล วินิจฺฉยามจฺจ, วินิจฺฉยสุตฺตมสฺส สุปวตฺติตํ, อิมํ สงฺคณฺหิตฺวา วินิจฺฉยกมฺมํ กาเรตุํ วฏฺฏตี’’ติ อาหํสุฯ กุมาโร ตํ โอโลเกตฺวา ‘‘จิตฺตวโต มนุสฺสสฺส โลมํ นาม เอวรูปํ น โหติ, อยํ นิจิตฺตโก วานโร วินิจฺฉยกมฺมํ กาตุํ น สกฺขิสฺสตี’’ติ ญตฺวา ทุติยํ คาถมาห –

๒๐. ‘‘นยิทํ จิตฺตวโต โลมํ, นายํ อสฺสาสิโก มิโค;
สิฏฺฐํ เม ชนสเนฺธน, นายํ กิญฺจิ วิชานตี’’ติฯ

ตตฺถ **นยิทํ จิตฺตวโต โลม**นฺติ ยํ อิทํ เอตสฺส สรีเร ผรุสโลมํ, อิทํ วิจารณปญฺญาย สมฺปยุตฺตจิตฺตวโต น โหติฯ ปากติกจิเตฺตน ปน อจิตฺตโก นาม ติรจฺฉานคโต นตฺถิฯ **นายํ อสฺสาสิโก**ติ อยํ อวสฺสโย วา หุตฺวา อนุสาสนิํ วา ทตฺวา อญฺญํ อสฺสาเสตุํ อสมตฺถตาย น อสฺสาสิโกฯ **มิโค**ติ มกฺกฏํ อาหฯ **สิฏฺฐํ เม ชนสเนฺธนา**ติ มยฺหํ ปิตรา ชนสเนฺธน เอตํ สิฏฺฐํ กถิตํ, ‘‘มกฺกโฏ นาม การณาการณํ น ชานาตี’’ติ เอวํ อนุสาสนี ทินฺนาติ ทีเปติฯ **นายํ กิญฺจิ วิชานตี**ติ ตสฺมา อยํ วานโร น กิญฺจิ ชานาตีติ นิฏฺฐเมตฺถ คนฺตพฺพํฯ ปาฬิยํ ปน ‘‘นายํ กิญฺจิ น ทูสเย’’ติ ลิขิตํ, ตํ อฏฺฐกถายํ นตฺถิฯ

อมจฺจา อิมมฺปิ คาถํ สุตฺวา ‘‘เอวํ ภวิสฺสติ, เทวา’’ติ ตํ อปเนตฺวา ปุนปิ เอกทิวสํ ตเมว อลงฺกริตฺวา วินิจฺฉยฏฺฐานํ อาเนตฺวา ‘‘อยํ, เทว, ปุริโส ปิตุ มหาราชสฺส กาเล มาตาปิตุอุปฏฺฐานการโก, กุเลเชฏฺฐาปจายิกกมฺมการโก, อิมํ สงฺคณฺหิตุํ วฏฺฏตี’’ติ อาหํสุฯ กุมาโร ตํ โอโลเกตฺวา ‘‘มกฺกฏา นาม จลจิตฺตา, เอวรูปํ กมฺมํ กาตุํ น สมตฺถา’’ติ จิเนฺตตฺวา ตติยํ คาถมาห –

๒๑. ‘‘น มาตรํ ปิตรํ วา, ภาตรํ ภคินิํ สกํ;
ภเรยฺย ตาทิโส โปโส, สิฏฺฐํ ทสรเถน เม’’ติฯ

ตตฺถ ***ภาตรํ ภคินิํ สก***นฺติ อตฺตโน ภาตรํ วา ภคินิํ วาฯ ปาฬิยํ ปน ‘‘สข’’นฺติ ลิขิตํ, ตํ ปน อฏฺฐกถายํ ‘‘สกนฺติ วุเตฺต สกภาติกภคินิโย ลพฺภนฺติ, สขนฺติ วุเตฺต สหายโก ลพฺภตี’’ติ วิจาริตเมวฯ ***ภเรยฺยา***ติ โปเสยฺยฯ **ตาทิโส โปโส**ติ ยาทิโส เอส ทิสฺสติ, ตาทิโส มกฺกฏชาติโก สโตฺต น ภเรยฺยฯ **สิฏฺฐํ ทสรเถน เม**ติ เอวํ เม ปิตรา อนุสิฏฺฐํฯ ปิตา หิสฺส ชนํ จตูหิ สงฺคหวตฺถูหิ สนฺทหนโต ‘‘ชนสโนฺธ’’ติ วุจฺจติ, ทสหิ รเถหิ กตฺตพฺพากตฺตพฺพํ อตฺตโน เอเกเนว รเถน กรณโต ‘‘ทสรโถ’’ติฯ ตสฺส สนฺติกา เอวรูปสฺส โอวาทสฺส สุตตฺตา เอวมาหฯ

อมจฺจา ‘‘เอวํ ภวิสฺสติ, เทวา’’ติ มกฺกฏํ อปเนตฺวา ‘‘ปณฺฑิโต กุมาโร, สกฺขิสฺสติ รชฺชํ กาเรตุ’’นฺติ โพธิสตฺตํ รเชฺช อภิสิญฺจิตฺวา ‘‘อาทาสมุขรโญฺญ อาณา’’ติ นคเร เภริํ จราเปสุํฯ ตโต ปฏฺฐาย โพธิสโตฺต ธเมฺมน รชฺชํ กาเรสิ, ปณฺฑิตภาโวปิสฺส สกลชมฺพุทีปํ ปตฺถริตฺวา คโตฯ

ปณฺฑิตภาวทีปนตฺถํ ปนสฺส อิมานิ จุทฺทส วตฺถูนิ อาภตานิ –

‘‘โคโณ ปุโตฺต หโย เจว, นฬกาโร คามโภชโก;
คณิกา ตรุณี สโปฺป, มิโค ติตฺติรเทวตา;
นาโค ตปสฺสิโน เจว, อโถ พฺราหฺมณมาณโว’’ติฯ

ตตฺรายํ อนุปุพฺพีกถา – โพธิสตฺตสฺมิญฺหิ รชฺช อภิสิญฺจิเต เอโก ชนสนฺธรโญฺญ ปาทมูลิโก นาเมน คามณิจโนฺท นาม เอวํ จินฺเตสิ – ‘‘อิทํ รชฺชํ นาม สมานวเยหิ สทฺธึ โสภติ, อหญฺจ มหลฺลโก, ทหรํ กุมารํ อุปฏฺฐาตุํ น สกฺขิสฺสามิ, ชนปเท กสิกมฺมํ กตฺวา ชีวิสฺสามี’’ติ, โส นครโต ติโยชนมตฺตํ คนฺตฺวา เอกสฺมึ คามเก วาสํ กเปฺปสิฯ กสิกมฺมตฺถาย ปนสฺส โคณาปิ นตฺถิ, โส เทเว วุฏฺเฐ เอกํ สหายกํ เทฺว โคเณ ยาจิตฺวา สพฺพทิวสํ กสิตฺวา ติณํ ขาทาเปตฺวา โคเณ สามิกสฺส นิยฺยาเทตุํ เคหํ อคมาสิฯ โส ตสฺมึ ขเณ ภริยาย สทฺธึ เคหมเชฺฌ นิสีทิตฺวา ภตฺตํ ภุญฺชติฯ โคณาปิ ปริจเยน เคหํ ปวิสึสุ, เตสุ ปวิสเนฺตสุ สามิโก ถาลกํ อุกฺขิปิ, ภริยา ถาลกํ อปเนสิฯ คามณิจโนฺท ‘‘ภเตฺตน มํ นิมเนฺตยฺยุ’’นฺติ โอโลเกโนฺต โคเณ อนิยฺยาเทตฺวาว คโตฯ โจรา รตฺตึ วชํ ภินฺทิตฺวา เตเยว โคเณ หรึสุฯ โคณสามิโก ปาโตว วชํ ปวิโฏฺฐ เต โคเณ อทิสฺวา โจเรหิ หฏภาวํ ชานโนฺตปิ ‘‘คามณิจนฺทสฺส คีวํ กริสฺสามี’’ติ ตํ อุปสงฺกมิตฺวา ‘‘โภ โคเณ, เม เทหี’’ติ อาหฯ ‘‘นนุ โคณา เคหํ ปวิฏฺฐา’’ติฯ ‘‘กึ ปน เต มยฺหํ นิยฺยาทิตา’’ติ? ‘‘น นิยฺยาทิตา’’ติฯ ‘‘เตน หิ อยํ เต ราชทูโต, เอหี’’ติ อาหฯ เตสุ หิ ชนปเทสุ ยํกิญฺจิ สกฺขรํ วา กปาลขณฺฑํ วา อุกฺขิปิตฺวา ‘‘อยํ เต ราชทูโต, เอหี’’ติ วุเตฺต โย น คจฺฉติ, ตสฺส ราชาณํ กโรติ, ตสฺมา โส ‘‘ราชทูโต’’ติ สุตฺวาว นิกฺขมิฯ

โส เตน สทฺธึ ราชกุลํ คจฺฉโนฺต เอกํ สหายกสฺส วสนคามํ ปตฺวา ‘‘โภ, อติฉาโตมฺหิ, ยาว คามํ ปวิสิตฺวา อาหารกิจฺจํ กตฺวา อาคจฺฉามิ, ตาว อิเธว โหหี’’ติ วตฺวา สหายเคหํ ปาวิสิฯ สหาโย ปนสฺส เคเห นตฺถิ, สหายิกา ทิสฺวา ‘‘สามิ, ปกฺกาหาโร นตฺถิ, มุหุตฺตํ อธิวาเสหิ, อิทาเนว ปจิตฺวา ทสฺสามี’’ติ นิเสฺสณิยา เวเคน ตณฺฑุลโกฏฺฐกํ อภิรุหนฺตี ภูมิยํ ปติ, ตงฺขณเญฺญว ตสฺสา สตฺตมาสิโก คโพฺภ ปติโตฯ ตสฺมึ ขเณ ตสฺสา สามิโก อาคนฺตฺวา ตํ ทิสฺวา ‘‘ตฺวํ เม ภริยํ ปหริตฺวา คพฺภํ ปาเตสิ, อยํ เต ราชทูโต, เอหี’’ติ ตํ คเหตฺวา นิกฺขมิฯ ตโต ปฏฺฐาย เทฺว ชนา คามณึ มเชฺฌ กตฺวา คจฺฉนฺติฯ

อเถกสฺมึ คามทฺวาเร เอโก อสฺสโคปโก อสฺสํ นิวเตฺตตุํ น สโกฺกติ, อโสฺสปิ เตสํ สนฺติเกน คจฺฉติฯ อสฺสโคปโก คามณิจนฺทํ ทิสฺวา ‘‘มาตุล คามณิจนฺท, เอตํ ตาว อสฺสํ เกนจิเทว ปหริตฺวา นิวเตฺตหี’’ติ อาหฯ โส เอกํ ปาสาณํ คเหตฺวา ขิปิ, ปาสาโณ อสฺสสฺส ปาเท ปหริตฺวา เอรณฺฑทณฺฑกํ วิย ภินฺทิฯ อถ นํ อสฺสโคปโก ‘‘ตยา เม อสฺสสฺส ปาโท ภิโนฺน, อยํ เต ราชทูโต’’ติ วตฺวา คณฺหิฯ

โส ตีหิ ชเนหิ นียมาโน จินฺตสิ – ‘‘อิเม มํ รโญฺญ ทเสฺสสฺสนฺติ, อหํ โคณมูลมฺปิ ทาตุํ น สโกฺกมิ, ปเคว คพฺภปาตนทณฺฑํ, อสฺสมูลํ ปน กุโต ลภิสฺสามิ, มตํ เม เสโยฺย’’ติฯ โส คจฺฉโนฺต อนฺตรามเคฺค อฏวิยํ มคฺคสมีเปเยว เอกํ เอกโต ปปาตํ ปพฺพตํ อทฺทส, ตสฺส ฉายาย เทฺว ปิตาปุตฺตา นฬการา เอกโต กิลญฺชํ จินนฺติฯ คามณิจโนฺท ‘‘โภ, สรีรกิจฺจํ กาตุกาโมมฺหิ, โถกํ อิเธว โหถ, ยาว อาคจฺฉามี’’ติ วตฺวา ปพฺพตํ อภิรุหิตฺวา ปปาตปเสฺส ปตมาโน ปิตุ นฬการสฺส ปิฏฺฐิยํ ปติ, นฬกาโร เอกปฺปหาเรเนว ชีวิตกฺขยํ ปาปุณิฯ คามณิ อุฏฺฐาย อฏฺฐาสิฯ นฬการปุโตฺต ‘‘ตฺวํ เม ปิตุฆาตกโจโร, อยํ เต ราชทูโต’’ติ วตฺวา ตํ หเตฺถ คเหตฺวา คุมฺพโต นิกฺขมิ , ‘‘กึ เอต’’นฺติ จ วุเตฺต ‘‘ปิตุฆาตกโจโร เม’’ติ อาหฯ ตโต ปฏฺฐาย คามณึ มเชฺฌ กตฺวา จตฺตาโร ชนา ปริวาเรตฺวา นยึสุฯ

อถาปรสฺมึ คามทฺวาเร เอโก คามโภชโก คามณิจนฺทํ ทิสฺวา ‘‘มาตุล คามณิจนฺท, กหํ คจฺฉสี’’ติ วตฺวา ‘‘ราชานํ ปสฺสิตุ’’นฺติ วุเตฺต ‘‘อทฺธา ตฺวํ ราชานํ ปสฺสิสฺสสิ, อหํ รโญฺญ สาสนํ ทาตุกาโม, หริสฺสสี’’ติ อาหฯ ‘‘อาม, หริสฺสามี’’ติฯ ‘‘อหํ ปกติยา อภิรูโป ธนวา ยสสมฺปโนฺน

อโรโค, อิทานิ ปนมฺหิ ทุคฺคโต เจว ปณฺฑุโรคี จ, ตตฺถ กึ การณนฺติ ราชานํ ปุจฺฉ, ราชา กิร ปณฺฑิโต, โส เต กเถสฺสติ, ตสฺส สาสนํ ปุน มยฺหํ กเถยฺยาสี''ติฯ โส ''สาธู''ติ สมฺปฏิจฺฉิฯ

อถ นํ ปุรโต อญฺญตรสฺมึ คามทฺวาเร เอกา คณิกา ทิสฺวา ''มาตุล คามณิจนฺท, กหํ คจฺฉสี''ติ วตฺวา ''ราชานํ ปสฺสิตุ''นฺติ วุตฺเต ''ราชา กิร ปณฺฑิโต, มม สาสนํ หรา''ติ วตฺวา เอวมาห – ''ปุพฺเพ อหํ พหุํ ภตึ ลภามิ, อิทานิ ปน ตมฺพูลมตฺตมฺปิ น ลภามิ, โกจิ เม สนฺติกํ อาคโต นาม นตฺถิ, ตตฺถ กึ การณนฺติ ราชานํ ปุจฺฉิตฺวา ปจฺจาคนฺตฺวา มยฺหํ กเถยฺยาสี''ติฯ

อถ นํ ปุรโต อญฺญตรสฺมึ คามทฺวาเร เอกา ตรุณิตฺถี ทิสฺวา ตเถว ปุจฺฉิตฺวา ''อหํ เนว สามิกสฺส เคเห วสิตุํ สกฺโกมิ, น กุลเคเห, ตตฺถ กึ การณนฺติ ราชานํ ปุจฺฉิตฺวา ปจฺจาคนฺตฺวา มยฺหํ กเถยฺยาสี''ติ อาหฯ

อถ นํ ตโต ปรภาเค มหามคฺคสมีเป เอกสฺมึ วมฺมิเก วสนฺโต สปฺโป ทิสฺวา ''คามณิจนฺท, กหํ ยาสี''ติ ปุจฺฉิตฺวา ''ราชานํ ปสฺสิตุ''นฺติ วุตฺเต ''ราชา กิร ปณฺฑิโต, สาสนํ เม หรา''ติ วตฺวา ''อหํ โคจรตฺถาย คมนกาเล ฉาตชฺฌตฺโต มิลาตสรีโร วมฺมิกโต นิกฺขมนฺโต สรีเรน พิลํ ปูเรตฺวา สรีรํ กฑฺฒนฺโต กิจฺเฉน นิกฺขมามิ, โคจรํ จริตฺวา อาคโต ปน สุหิโต ถูลสรีโร หุตฺวา ปวิสนฺโต พิลปสฺสานิ อผุสนฺโต สหสาว ปวิสามิ, ตตฺถ กึ การณนฺติ ราชานํ ปุจฺฉิตฺวา มยฺหํ กเถยฺยาสี''ติ อาหฯ

อถ นํ ปุรโต เอโก มิโค ทิสฺวา ตเถว ปุจฺฉิตฺวา ''อหํ อญฺญตฺถ ติณํ ขาทิตุํ น สกฺโกมิ, เอกสฺมึเยว รุกฺขมูเล สกฺโกมิ, ตตฺถ กึ การณนฺติ ราชานํ ปุเจฺฉยฺยาสี''ติ อาหฯ

อถ นํ ตโต ปรภาเค เอโก ติตฺติโร ทิสฺวา ตเถว ปุจฺฉิตฺวา ''อหํ เอกสฺมึเยว วมฺมิกปาเท นิสีทิตฺวา วสฺสนฺโต มนาปํ กริตฺวา วสฺสิตุํ สกฺโกมิ, เสสฏฺฐาเนสุ นิสีทนฺโต น สกฺโกมิ, ตตฺถ กึ การณนฺติ ราชานํ ปุเจฺฉยฺยาสี''ติ อาหฯ

อถ นํ ปุรโต เอกา รุกฺขเทวตา ทิสฺวา ''จนฺท, กหํ ยาสี''ติ ปุจฺฉิตฺวา ''รโญฺญ สนฺติก''นฺติ วุตฺเต ''ราชา กิร ปณฺฑิโต, อหํ ปุพฺเพ สกฺการปฺปตฺโต อโหสึ, อิทานิ ปน ปลฺลวมุฏฺฐิมตฺตมฺปิ น ลภามิ, ตตฺถ กึ การณนฺติ ราชานํ ปุเจฺฉยฺยาสี''ติ อาหฯ

ตโต อปรภาเค เอโก นาคราชา ตํ ทิสฺวา ตเถว ปุจฺฉิตฺวา ''ราชา กิร ปณฺฑิโต, ปุพฺเพ อิมสฺมึ สเร อุทกํ ปสนฺนํ มณิวณฺณํ, อิทานิ อาวิลํ ปณฺณกเสวาลปริโยนทฺธํ, ตตฺถ กึ การณนฺติ ราชานํ ปุเจฺฉยฺยาสี''ติ อาหฯ

อถ นํ ปุรโต นครสฺส อาสนฺนฏฺฐาเน เอกสฺมึ อาราเม วสนฺตา ตาปสา ทิสฺวา ตเถว ปุจฺฉิตฺวา ''ราชา กิร ปณฺฑิโต, ปุพฺเพ อิมสฺมึ อาราเม ผลาผลานิ มธุรานิ อเหสุํ, อิทานิ นิโรชานิ กสฏานิ ชาตานิ, ตตฺถ กึ การณนฺติ ราชานํ ปุเจฺฉยฺยาสี''ติ อาหํสุฯ

ตโต นํ ปุรโต คนฺตฺวา นครทฺวารสมีเป เอกิสฺสํ สาลายํ พฺราหฺมณมาณวกา ทิสฺวา ''กหํ, โภ จนฺท, คจฺฉสี''ติ วตฺวา ''รโญฺญ สนฺติก''นฺติ วุตฺเต ''เตน หิ โน สาสนํ คเหตฺวา คจฺฉ, อมฺหากญฺหิ ปุพฺเพ คหิตคหิตฏฺฐานํ ปากฏํ อโหสิ, อิทานิ ปน ฉิทฺทฆเฏ อุทกํ วิย น สณฺฐาติ น ปญฺญายติ, อนฺธกาโร วิย โหติ, ตตฺถ กึ การณนฺติ ราชานํ ปุเจฺฉยฺยาสี''ติ อาหํสุฯ

คามณิจโนฺท อิมานิ ทส สาสนานิ คเหตฺวา รโญฺญ สนฺติกํ อคมาสิฯ ราชา วินิจฺฉยฏฺฐาเน นิสิโนฺน อโหสิฯ โคณสามิโก คามณิจนฺทํ คเหตฺวา ราชานํ อุปสงฺกมิฯ ราชา คามณิจนฺทํ ทิสฺวา สญฺชานิตฺวา ''อยํ อมฺหากํ ปิตุ อุปฏฺฐาโก, อเมฺห อุกฺขิปิตฺวา ปริหริ, กหํ นุ โข เอตฺตกํ กาลํ วสี''ติ จิเนฺตตฺวา ''อโมฺภ คามณิจนฺท, กหํ เอตฺตกํ กาลํ วสสิ, จิรกาลโต ปฏฺฐาย น ปญฺญายสิ, เกนเตฺถน อาคโตสี''ติ อาหฯ ''อาม, เทว, อมฺหากํ เทวสฺส สคฺคคตกาลโต ปฏฺฐาย ชนปทํ คนฺตฺวา กสิกมฺมํ กตฺวา ชีวามิ, ตโต มํ อยํ ปุริโส โคณอฑฺฑการณา ราชทูตํ ทเสฺสตฺวา ตุมฺหากํ สนฺติกํ อากฑฺฒี''ติฯ ''อนากฑฺฒิยมาโน นาคเจฺฉยฺยาสิ'', ''อากฑฺฒิตภาโวเยว โสภโน, อิทานิ ตํ ทฏฺฐุํ ลภามิ, กหํ โส ปุริโส''ติ? ''อยํ, เทวา''ติฯ ''สจฺจํ กิร, โภ, อมฺหากํ จนฺทสฺส ทูตํ ทเสฺสสี''ติ? ''สจฺจํ, เทวา''ติฯ ''กึ การณา''ติ? ''อยํ เม เทว เทฺว โคเณ น เทตี''ติฯ ''สจฺจํ กิร, จนฺทา''ติฯ ''เตน หิ, เทว, มยฺหมฺปิ วจนํ สุณาถา''ติ สพฺพํ ปวตฺตึ กเถสิฯ ตํ สุตฺวา ราชา โคณสามิกํ ปุจฺฉิ – ''กึ, โภ, ตว เคหํ ปวิสเนฺต โคเณ อทฺทสา''ติฯ ''นาทฺทสํ, เทวา''ติฯ ''กึ, โภ, มํ 'อาทาสมุขราชา นามา'ติ กเถนฺตานํ น สุตปุพฺพํ ตยา, วิสฺสเตฺถ กเถหี''ติ? ''อทฺทสํ, เทวา''ติฯ ''โภ จนฺท, โคณานํ อนิยฺยาทิตตฺตา โคณา ตว คีวา, อยํ ปน ปุริโส ทิสฺวาว 'น ปสฺสามี'ติ สมฺปชานมุสาวาทํ ภณิ, ตสฺมา ตฺวเญฺญว กมฺมิโก หุตฺวา อิมสฺส จ ปุริสสฺส ปชาปติยาย จสฺส อกฺขีนิ อุปฺปาเฏตฺวา สยํ โคณมูลํ จตุวีสติ กหาปเณ เทหี''ติฯ เอวํ วุเตฺต โคณสามิกํ พหิ กริํสุฯ โส ''อกฺขีสุ อุปฺปาฏิเตสุ จตุวีสติกหาปเณหิ กึ กริสฺสามี''ติ คามณิจนฺทสฺส ปาเทสุ ปติตฺวา ''สามิ จนฺท, โคณมูลกหาปณา ตุเยฺหว โหนฺตุ, อิเม จ คณฺหาหี''ติ อเญฺญปิ กหาปเณ ทตฺวา ปลายิฯ

ตโต ทุติโย อาห – ''อยํ, เทว, มม ปชาปตึ ปหริตฺวา คพฺภํ ปาเตสี''ติฯ ''สจฺจํ จนฺทา''ติ? ''สุโณหิ มหาราชา''ติ จโนฺท สพฺพํ วิตฺถาเรตฺวา กเถสิฯ อถ นํ ราชา ''กึ ปน ตฺวํ เอตสฺส ปชาปตึ ปหริตฺวา คพฺภํ ปาเตสี''ติ ปุจฺฉิฯ ''น ปาเตมิ, เทวา''ติ ฯ ''อโมฺภ สกฺขิสฺสสิ ตฺวํ อิมินา คพฺภสฺส ปาติตภาวํ สาเธตุ''นฺติ? ''น สโกฺกมิ, เทวา''ติฯ ''อิทานิ กึ กโรสี''ติ? ''เทว, ปุตฺตํ เม ลทฺธุํ วฏฺฏตี''ติฯ ''เตน หิ, อโมฺภ จนฺท, ตฺวํ เอตสฺส ปชาปตึ ตว เคเห กริตฺวา ยทา ปุตฺตวิชาตา โหติ, ตทา นํ เนตฺวา เอตเสฺสว เทหี''ติฯ โสปิ คามณิจนฺทสฺส ปาเทสุ ปติตฺวา ''มา เม, สามิ, เคหํ, ภินฺที''ติ กหาปเณ ทตฺวา ปลายิฯ

อถ ตติโย อาคนฺตฺวา ''อิมินา เม, เทว, ปหริตฺวา อสฺสสฺส ปาโท ภิโนฺน''ติ อาหฯ ''สจฺจํ จนฺทา''ติฯ ''สุโณหิ, มหาราชา''ติ จโนฺท ตํ ปวตฺตึ วิตฺถาเรน กเถสิฯ ตํ สุตฺวา ราชา อสฺสโคปกํ อาห – ''สจฺจํ กิร ตฺวํ 'อสฺสํ ปหริตฺวา นิวเตฺตหี'ติ กเถสี''ติฯ ''น กเถมิ, เทวา''ติฯ โส ปุนวาเร ปุจฺฉิโต ''อาม, กเถมี''ติ อาหฯ ราชา จนฺทํ อามเนฺตตฺวา ''อโมฺภ จนฺท, อยํ กเถตฺวาว 'น กเถมี'ติ มุสาวาทํ วทติ, ตฺวํ เอตสฺส ชิวฺหํ ฉินฺทิตฺวา อสฺสมูลํ อมฺหากํ สนฺติกา คเหตฺวา สหสฺสํ เทหี''ติ อาหฯ อสฺสโคปโก อปเรปิ กหาปเณ ทตฺวา ปลายิฯ

ตโต นฬการปุโตฺต ''อยํ เม, เทว, ปิตุฆาตกโจโร''ติ อาหฯ ''สจฺจํ กิร, จนฺทา''ติฯ ''สุโณหิ, เทวา''ติ จโนฺท ตมฺปิ การณํ วิตฺถาเรตฺวา กเถสิฯ อถ ราชา นฬการํ อามเนฺตตฺวา ''อิทานิ กึ กโรสี''ติ ปุจฺฉิฯ ''เทว เม ปิตรํ ลทฺธุํ วฏฺฏตี''ติฯ ''อโมฺภ จนฺท, อิมสฺส กิร ปิตรํ ลทฺธุํ วฏฺฏติ, มตกํ ปน น สกฺกา ปุน อาเนตุํ, ตฺวํ อิมสฺส มาตรํ อาเนตฺวา ตว เคเห กตฺวา เอตสฺส ปิตา โหหี''ติฯ นฬการปุโตฺต ''มา เม, สามิ, มตสฺส ปิตุ เคหํ ภินฺที''ติ คามณิจนฺทสฺส กหาปเณ ทตฺวา ปลายิฯ

คามณิจโนฺท อเฑฺฒ ชยํ ปตฺวา ตุฏฺฐจิโตฺต ราชานํ อาห – ‘‘อตฺถิ, เทว, ตุมฺหากํ เกหิจิ สาสนํ ปหิตํ, ตํ โว กเถมี’’ติฯ ‘‘กเถหิ, จนฺทา’’ติฯ จโนฺท พฺราหฺมณมาณวกานํ สาสนํ อาทึ กตฺวา ปฏิโลมกฺกเมน เอเกกํ กถํ กเถสิฯ ราชา ปฏิปาฏิยา วิสฺสเชฺชสิฯ

กถํ? ปฐมํ ตาว สาสนํ สุตฺวา ‘‘ปุเพฺพ เตสํ วสนฏฺฐาเน เวลํ ชานิตฺวา วสฺสนกุกฺกุโฏ อโหสิ, เตสํ เตน สเทฺทน อุฏฺฐาย มเนฺต คเหตฺวา สชฺฌายํ กโรนฺตานเญฺญว อรุโณ อุคฺคจฺฉ ติ, เตน เตสํ คหิตคหิตํ น นสฺสติฯ อิทานิ ปน เนสํ วสนฏฺฐาเน อเวลาย วสฺสนกกุกฺกุโฏ อตฺถิ, โส อติรตฺตึ วา วสฺสติ อติปภาเต วา, อติรตฺตึ วสฺสนฺตสฺส ตสฺส สเทฺทน อุฏฺฐาย มเนฺต คเหตฺ วา นิทฺทาภิภูตา สชฺฌายํ อกตฺวาว ปุน สยนฺติ , อติปภาเต วสฺสนฺตสฺส สเทฺทน อุฏฺฐาย สชฺฌายิตุํ น ลภนฺติ, เตน เตสํ คหิตคหิตํ น ปญฺญายตี’’ติ อาหฯ

ทุติยํ สุตฺวา ‘‘เต ปุเพฺพ สมณธมฺมํ กโรนฺตา กสิณปริกเมฺม ยุตฺตปยุตฺตา อเหสุํฯ อิทานิ ปน สมณธมฺมํ วิสฺสเชฺชตฺวา อกตฺตเพฺพสุ ยุตฺตปยุตฺตา อาราเม อุปฺปนฺนานิ ผลาผลานิ อุป ฏฺฐากานํ ทตฺวา ปิณฺฑปฏิปิณฺฑเกน มิจฺฉาชีเวน ชีวิกํ กเปฺปนฺติ, เตน เนสํ ผลาผลานิ น มธุ รานิ ชาตานิฯ สเจ ปน เต ปุเพฺพ วิย ปุน สมณธเมฺม ยุตฺตปยุตฺตา ภวิสฺสนฺติ, ปุน เตสํ ผลา ผลานิ มธุรานิ ภวิสฺสนฺติฯ เต ตาปสา ราชกุลานํ ปณฺฑิตภาวํ น ชานนฺติ, สมณธมฺมํ เตสํ กาตุํ วเทหี’’ติ อาหฯ

ตติยํ สุตฺวา ‘‘เต นาคราชาโน อญฺญมญฺญํ กลหํ กโรนฺติ, เตน ตํ อุทกํ อาวิลํ ชาตํฯ สเจ เต ปุเพฺพ วิย สมคฺคา ภวิสฺสนฺติ, ปุน ปสนฺนํ ภวิสฺสตี’’ติ อาหฯ

จตุตฺถํ สุตฺวา ‘‘สา รุกฺขเทวตา ปุเพฺพ อฏวิยํ ปฏิปเนฺน มนุเสฺส รกฺขติ, ตสฺมา นานปฺ ปการํ พลิกมฺมํ ลภติฯ อิทานิ ปน อารกฺขํ น กโรติ, ตสฺมา พลิกมฺมํ น ลภติฯ สเจ ปุเพฺพ วิย อารกฺขํ กริสฺสติ, ปุน ลาภคฺคปฺปตฺตา ภวิสฺสติฯ สา ราชูนํ อตฺถิภาวํ น ชานาติ, ตสฺมา อฏวิอา รุฬฺหมนุสฺสานํ อารกฺขํ กาตุํ วเทหี’’ติ อาหฯ

ปญฺจมํ สุตฺวา ‘‘ยสฺมึ วมฺมิกปาเท นิสีทิตฺวา โส ติตฺติโร มนาปํ วสฺสติ, ตสฺส เหฏฺฐา มหนฺ ตี นิธิกุมฺภิ อตฺถิ, ตํ อุทฺธริตฺวา ตฺวํ คณฺหาหี’’ติ อาหฯ

ฉฏฺฐํ สุตฺวา ‘‘ยสฺส รุกฺขสฺส มูเล โส มิโค ติณานิ ขาทิตุํ สโกฺกติ, ตสฺส รุกฺขสฺส อุปริ ม หนฺตํ ภมรมธุ อตฺถิ, โส มธุมกฺขิเตสุ ติเณสุ ปลุโทฺธ อญฺญานิ ขาทิตุํ น สโกฺกติ, ตฺวํ ตํ มธุ ปฏลํ หริตฺวา อคฺคมธุํ อมฺหากํ ปหิณ, เสสํ อตฺตนา ปริภุญฺชา’’ติ อาหฯ

สตฺตมํ สุตฺวา ‘‘ยสฺมึ วมฺมิเก โส สโปฺป วสติ, ตสฺส เหฏฺฐา มหนฺตี นิธิกุมฺภิ อตฺถิ, โส ตํ รกฺขมาโน วสโนฺต นิกฺขมนกาเล ธนโลเภน สรีรํ สิถิลํ กตฺวา ลคฺคโนฺต นิกฺขมติ, โคจรํ คเหตฺ วา ธนสิเนเหน อลคฺคโนฺต เวเคน สหสา ปวิสติฯ ตํ นิธิกุมฺภึ อุทฺธริตฺวา ตฺวํ คณฺหาหี’’ติ อาหฯ

อฏฺฐมํ สุตฺวา ‘‘ตสฺสา ตรุณิตฺถิยา สามิกสฺส จ มาตาปิตูนญฺจ วสนคามานํ อนฺตเร เอกสฺ มึ คามเก ชาโร อตฺถิฯ สา ตํ สริตฺวา ตสฺมึ สิเนเหน สามิกสฺส เคเห วสิตุํ อสโกฺกนฺตี ‘มาตา ปิตโร ปสฺสิสฺสามี’ติ ชารสฺส เคเห กติปาหํ วสิตฺวา มาตาปิตูนํ เคหํ คจฺฉติ, ตตฺถ กติปาหํ ว สิตฺวา ปุน ชารํ สริตฺวา ‘สามิกสฺส เคหํ คมิสฺสามี’ติ ปุน ชารเสฺสว เคหํ คจฺฉติฯ ตสฺสา อิตฺถิ

ยา ราชูนํ อตฺถิภาวํ อาจิกฺขิตฺวา ‘สามิกเสฺสว กิร เคเห วสตุฯ สเจ ตํ ราชา คณฺหาเปติ, ชีวิตํ เต นตฺถิ, อปฺปมาทํ กาตุํ วฏฺฏตี’ติ ตสฺสา กเถหี’’ติ อาหฯ

นวมํ สุตฺวา ‘‘สา คณิกา ปุเพฺพ เอกสฺส หตฺถโต ภตึ คเหตฺวา ตํ อชีราเปตฺวา อญฺญสฺส หตฺถโต น คณฺหาติ, เตนสฺสา ปุเพฺพ พหุํ อุปฺปชฺชิฯ อิทานิ ปน อตฺตโน ธมฺมตํ วิสฺสเชฺชตฺวา เอกสฺส หตฺถโต คหิตํ อชีราเปตฺวาว อญฺญสฺส หตฺถโต คณฺหาติ, ปุริมสฺส โอกาสํ อกตฺวา ปจฺฉิมสฺส กโรติ, เตนสฺสา ภติ น อุปฺปชฺชติ, น เกจิ นํ อุปสงฺกมนฺติฯ สเจ อตฺตโน ธเมฺม ฐสฺสติ, ปุพฺพสทิสาว ภวิสฺสติฯ อตฺตโน ธเมฺม ฐาตุมสฺสา กเถหี’’ติ อาหฯ

ทสมํ สุตฺวา ‘‘โส คามโภชโก ปุเพฺพ ธเมฺมน สเมน อฑฺฑํ วินิจฺฉินิ, เตน มนุสฺสานํ ปิโย อโหสิ มนาโป, สมฺปิยายมานา จสฺส มนุสฺสา พหุปณฺณาการํ อาหรึสุ, เตน อภิรูโป ธนวา ยสสมฺปโนฺน อโหสิฯ อิทานิ ปน ลญฺชวิตฺตโก หุตฺวา อธเมฺมน อฑฺฑํ วินิจฺฉินติ, เตน ทุคฺคโต กปโณ หุตฺวา ปณฺฑุโรเคน อภิภูโตฯ สเจ ปุเพฺพ วิย ธเมฺมน อฑฺฑํ วินิจฺฉินิสฺสติ, ปุน ปุพฺพสทิโส ภวิสฺสติฯ โส รโญฺญ อตฺถิภาวํ น ชานาติ, ธเมฺมน อฑฺฑํ วินิจฺฉินิตุมสฺส กเถหี’’ติ อาหฯ

อิติ โส คามณิจโนฺท อิมานิ เอตฺตกานิ สาสนานิ รโญฺญ อาโรเจสิ, ราชา อตฺตโน ปญฺญาย สพฺพานิปิ ตานิ สพฺพญฺญุพุโทฺธ วิย พฺยากริตฺวา คามณิจนฺทสฺส พหุํ ธนํ ทตฺวา ตสฺส วสนคามํ พฺรหฺมเทยฺยํ กตฺวา ตเสฺสว ทตฺวา อุโยฺยเชสิฯ โส นครา นิกฺขมิตฺวา โพธิสเตฺตน ทินฺนสาสนํ พฺราหฺมณมาณวกานญฺจ ตาปสานญฺจ นาคราชสฺส จ รุกฺขเทวตาย จ อาโรเจตฺวา ติตฺติรสฺส วสนฏฺฐานโต นิธึ คเหตฺวา มิคสฺส ติณขาทนฏฺฐาเน รุกฺขโต ภมรมธุํ คเหตฺวา รโญฺญ มธุํ เปเสตฺวา สปฺปสฺส วสนฏฺฐาเน วมฺมิกํ ขณิตฺวา นิธึ คเหตฺวา ตรุณิตฺถิยา จ คณิกาย จ คามโภชกสฺส จ รโญฺญ กถิตนิยาเมเนว สาสนํ อาโรเจตฺวา มหเนฺตน ยเสน อตฺตโน คามกํ คนฺตฺวา ยาวตายุกํ ฐตฺวา ยถากมฺมํ คโตฯ อาทาสมุขราชาปิ ทานาทีนิ ปุญฺญานิ กตฺวา ชีวิตปริโยสาเน สคฺคปุรํ ปูเรโนฺต คโตฯ

สตฺถา ‘‘น, ภิกฺขเว, ตถาคโต อิทาเนว มหาปโญฺญ, ปุเพฺพปิ มหาปโญฺญเยวา’’ติ วตฺวา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ, สจฺจปริโยสาเน พหู โสตาปนฺนสกทาคามิอนาคามิอรหโนฺต อเหสุํฯ ‘‘ตทา คามณิจโนฺท อานโนฺท อโหสิ, อาทาสมุขราชา ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

คามณิจนฺทชาตกวณฺณนา สตฺตมาฯ

[๒๕๘] ๘. มนฺธาตุชาตกวณฺณนา

ยาวตา จนฺทิมสูริยาติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต เอกํ อุกฺกณฺฐิตภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิฯ โส กิร สาวตฺถึ ปิณฺฑาย จรมาโน เอกํ อลงฺกตปฏิยตฺตํ อิตฺถึ ทิสฺวา อุกฺกณฺฐิฯ อถ นํ ภิกฺขู ธมฺมสภํ อาเนตฺวา ‘‘อยํ, ภเนฺต, ภิกฺขุ อุกฺกณฺฐิโต’’ติ สตฺถุ ทเสฺสสุํฯ สตฺถา ‘‘สจฺจํ กิร ตฺวํ, ภิกฺขุ, อุกฺกณฺฐิโต’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘สจฺจํ, ภเนฺต’’ติ วุเตฺต ‘‘กทา ตฺวํ , ภิกฺขุ, อคารํ อชฺฌาวสมาโน ตณฺหํ ปูเรตุํ สกฺขิสฺสสิ, กามตณฺหา หิ นาเมสา สมุโทฺท วิย ทุปฺปูรา, โปราณกราชาโน ทฺวิสหสฺสปริตฺตทีปปริวาเรสุ จตูสุ มหาทีเปสุ จกฺกวตฺติรชฺชํ กาเรตฺวา มนุสฺสปริหาเรเนว จาตุมหาราชิกเทวโลเก รชฺชํ กาเรตฺวา ตาวตึสเทวโลเก ฉตฺตึสาย สกฺกานญฺจ วสนฏฺฐาเน เทวรชฺชํ กาเรตฺวาปิ อตฺตโน กามตณฺหํ ปูเรตุํ อสโกฺกนฺตาว กาลมกํสุ, ตฺวํ ปเนตํ ตณฺหํ กทา ปูเรตุํ สกฺขิสฺสสี’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต ปฐมกปฺปิเกสุ มหาสมฺมโต นาม ราชา อโหสิฯ ตสฺส ปุตฺโต โรโช นาม, ตสฺส ปุตฺโต วรโรโช นาม, ตสฺส ปุตฺโต กลฺยาโณ นาม, ตสฺส ปุตฺโต วรกลฺยาโณ นาม, ตสฺส ปุตฺโต อุโปสโถ นาม, ตสฺส ปุตฺโต มนฺธาตุ นาม อโหสิฯ โส สตฺตหิ รตเนหิ จตูหิ จ อิทฺธีหิ สมนฺนาคโต จกฺกวตฺติรชฺชํ กาเรสิฯ ตสฺส วามหตฺถํ สมญฺชิตฺวา ทกฺขิณหตฺเถน อปฺโผฏิตกาเล อากาสา ทิพฺพเมโฆ วิย ชาณุปฺปมาณํ สตฺตรตนวสฺสํ วสฺสติ, เอวรูโป อจฺฉริยมนุสฺโส อโหสิฯ โส จตุราสีติ วสฺสสหสฺสานิ กุมารกีฬํ กีฬิฯ จตุราสีติ วสฺสสหสฺสานิ โอปรชฺชํ กาเรสิ, จตุราสีติ วสฺสสหสฺสานิ จกฺกวตฺติรชฺชํ กาเรสิ, อายุปฺปมาณํ อสงฺขฺเยยฺยํ อโหสิฯ

โส เอกทิวสํ กามตณฺหํ ปูเรตุํ อสโกฺกนฺโต อุกฺกณฺฐิตาการํ ทเสฺสสิฯ อถามจฺจา ‘‘กึ นุ โข, เทว, อุกฺกณฺฐิโตสี’’ติ ปุจฺฉึสุฯ ‘‘มยฺหํ ปุญฺญพเล โอโลกิยมาเน อิทํ รชฺชํ กึ กริสฺสติ, กตรํ นุ โข ฐานํ รมณีย’’นฺติ? ‘‘เทวโลโก, มหาราชา’’ติฯ โส จกฺกรตนํ อพฺภุกฺกิริตฺวา สทฺธึ ปริสาย จาตุมหาราชิกเทวโลกํ อคมาสิฯ อถสฺส จตฺตาโร มหาราชาโน ทิพฺพมาลาคนฺธหตฺถา เทวคณปริวุตา ปจฺจุคฺคมนํ กตฺวา ตํ อาทาย จาตุมหาราชิกเทวโลกํ คนฺตฺวา เทวรชฺชํ อทํสุฯ ตสฺส สกปริสาย ปริวาริตเสฺสว ตสฺมึ รชฺชํ กาเรนฺตสฺส ทีโฆ อทฺธา วีติวโตฺตฯ

โส ตตฺถาปิ ตณฺหํ ปูเรตุํ อสโกฺกนฺโต อุกฺกณฺฐิตาการํ ทเสฺสสิ, จตฺตาโร มหาราชาโน ‘‘กึ นุ โข, เทว, อุกฺกณฺฐิโตสี’’ติ ปุจฺฉึสุฯ ‘‘อิมมฺหา เทวโลกา กตรํ ฐานํ รมณีย’’นฺติฯ ‘‘มยํ, เทว, ปเรสํ อุปฏฺฐากปริสา, ตาวตึสเทวโลโก รมณีโย’’ติฯ มนฺธาตา จกฺกรตนํ อพฺภุกฺกิริตฺวา อตฺตโน ปริสาย ปริวุโต ตาวตึสาภิมุโข ปายาสิฯ อถสฺส สโกฺก เทวราชา ทิพฺพมาลาคนฺธหโตฺถ เทวคณปริวุโต ปจฺจุคฺคมนํ กตฺวา ตํ หเตฺถ คเหตฺวา ‘‘อิโต เอหิ, มหาราชา’’ติ อาหฯ รโญฺญ เทวคณปริวุตสฺส คมนกาเล ปริณายกรตนํ จกฺกรตนํ อาทาย สทฺธึ ปริสาย มนุสฺสปถํ โอตริตฺวา อตฺตโน นครเมว ปาวิสิฯ สโกฺก มนฺธาตุํ ตาวตึสภวนํ เนตฺวา เทวตา เทฺว โกฎฺฐาเส กตฺวา อตฺตโน เทวรชฺชํ มเชฺฌ ภินฺทิตฺวา อทาสิฯ ตโต ปฏฺฐาย เทฺว ราชาโน รชฺชํ กาเรสุํฯ เอวํ กาเล คจฺฉเนฺต สโกฺก สฏฺฐิ จ วสฺสสตสหสฺสานิ ติโสฺส จ วสฺสโกฎิโย อายุํ เขเปตฺวา จวิ, อโญฺญ สโกฺก นิพฺพตฺติฯ โสปิ เทวรชฺชํ กาเรตฺวา อายุกฺขเยน จวิฯ เอเตนูปาเยน ฉตฺตึส สกฺกา จวึสุ, มนฺธาตา ปน มนุสฺสปริหาเรน เทวรชฺชํ กาเรสิเยวฯ

ตสฺส เอวํ กาเล คจฺฉเนฺต ภิโยฺยโสมตฺตาย กามตณฺหา อุปฺปชฺชิ, โส ‘‘กึ เม อุปฑฺฒรเชฺชน, สกฺกํ มาเรตฺวา เอกรชฺชเมว กริสฺสามี’’ติ จิเนฺตสิฯ สกฺกํ มาเรตุํ นาม น สกฺกา, ตณฺหา นาเมสา วิปตฺติมูลา, เตนสฺส อายุสงฺขาโร ปริหายิ, ชรา สรีรํ ปหริฯ มนุสฺสสรีรญฺจ นาม เทวโลเก น ภิชฺชติ, อถ โส เทวโลกา ภสฺสิตฺวา อุยฺยาเน โอตริฯ อุยฺยานปาโล ตสฺส อาคตภาวํ ราชกุเล นิเวเทสิฯ ราชกุลํ อาคนฺตฺวา อุยฺยาเนเยว สยนํ ปญฺญเปสิฯ ราชา อนุฎฺฐานเสยฺยาย นิปชฺชิฯ อมจฺจา ‘‘เทว, ตุมฺหากํ ปรโต กินฺติ กเถมา’’ติ ปุจฺฉึสุฯ ‘‘มม ปรโต ตุเมฺห อิมํ สาสนํ มหาชนสฺส กเถยฺยาถ – ‘มนฺธาตุมหาราชา ทฺวิสหสฺสปริตฺตทีปปริวาเรสุ จตูสุ มหาทีเปสุ จกฺกวตฺติรชฺชํ กาเรตฺวา ทีฆรตฺตํ จาตุมหาราชิเกสุ รชฺชํ กาเรตฺวา ฉตฺตึสาย สกฺกานํ อายุปฺปมาเณน เทวโลเก รชฺชํ กาเรตฺวา ตณฺหํ อปูเรตฺวา กาลมกาสี’’’ติฯ โส เอวํ วตฺวา กาลํ กตฺวา ยถากมฺมํ คโตฯ

สตฺถา อิมํ อตีตํ อาหริตฺวา อภิสมฺพุโทฺธ หุตฺวา อิมา คาถา อโวจ –

๒๒. ‘‘ยาวตา จนฺทิมสูริยา, ปริหรนฺติ ทิสา ภนฺติ วิโรจนา;
สเพฺพว ทาสา มนฺธาตุ, เย ปาณา ปถวิสฺสิตาฯ

๒๓. ‘‘น กหาปณวเสฺสน, ติตฺติ กาเมสุ วิชฺชติ;
อปฺปสฺสาทา ทุขา กามา, อิติ วิญฺญาย ปณฺฑิโตฯ

๒๔. ‘‘อปิ ทิเพฺพสุ กาเมสุ, รตึ โส นาธิคจฺฉติ;
ตณฺหกฺขยรโต โหติ, สมฺมาสมฺพุทฺธสาวโก’’ติฯ

ตตฺถ **ยาวตา**ติ ปริเจฺฉทวจนํฯ **ปริหรนฺตี**ติ ยตฺตเกน ปริเจฺฉเทน สิเนรุํ ปริหรนฺติฯ **ทิสา ภนฺตี**ติ ทสสุ ทิสาสุ ภาสนฺติ ปภาสนฺติฯ **วิโรจนา**ติ อาโลกกรณตาย วิโรจนสภาวาฯ **สเพฺพว ทาสา มนฺธาตุ, เย ปาณา ปถวิสฺสิตา**ติ เอตฺตเก ปเทเส เย ปถวินิสฺสิตา ปาณา ชนปทวาสิโน มนุสฺสา, สเพฺพว เต ‘‘ทาสา มยํ รโญฺญ มนฺธาตุสฺส, อยฺยโก โน ราชา มนฺธาตา’’ติ เอวํ อุปคตตฺตา ภุชิสฺสาปิ สมานา ทาสาเยวฯ

น กหาปณวเสฺสนาติ เตสํ ทาสภูตานํ มนุสฺสานํ อนุคฺคหาย ยํ มนฺธาตา อโปฺผเฎตฺวา สตฺตรตนวสฺสํ วสฺสาเปติ, ตํ อิธ ‘‘กหาปณวสฺส’’นฺติ วุตฺตํฯ **ติตฺติ กาเมสู**ติ เตนาปิ กหาปณวเสฺสน วตฺถุกามกิเลสกาเมสุ ติตฺติ นาม นตฺถิ, เอวํ ทุปฺปูรา เอสา ตณฺหาฯ **อปฺปสฺสาทา ทุขา กามา**ติ สุปินกูปมตฺตา กามา นาม อปฺปสฺสาทา ปริตฺตสุขา, ทุกฺขเมว ปเนตฺถ พหุตรํฯ ตํ ทุกฺขกฺขนฺธสุตฺตปริยาเยน ทีเปตพฺพํฯ **อิติ วิญฺญายา**ติ เอวํ ชานิตฺวาฯ

ทิเพฺพสูติ เทวตานํ ปริโภเคสุ รูปาทีสุฯ **รตึ โส**ติ โส วิปสฺสโก ภิกฺขุ ทิเพฺพหิ กาเมหิ นิมนฺติยมาโนปิ เตสุ รตึ นาธิคจฺฉติ อายสฺมา สมิทฺธิ วิยฯ **ตณฺหกฺขยรโต**ติ นิพฺพานรโตฯ นิพฺพานญฺหิ อาคมฺม ตณฺหา ขียติ, ตสฺมา ตํ ‘‘ตณฺหกฺขโย’’ติ วุจฺจติฯ ตตฺถ รโต โหติ อภิรโตฯ **สมฺมาสมฺพุทฺธสาวโก**ติ พุทฺธสฺส สวนเนฺต ชาโต พหุสฺสุโต โยคาวจรปุคฺคโลฯ

เอวํ สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ, สจฺจปริโยสาเน อุกฺกณฺฐิตภิกฺขุ โสตาปตฺติผเล ปติฎฺฐหิ, อเญฺญ ปน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณิํสุฯ ‘‘ตทา มนฺธาตุราชา อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

มนฺธาตุชาตกวณฺณนา อฎฺฐมาฯ

[๒๕๙] ๙. ติรีฎวจฺฉชาตกวณฺณนา

นยิมสฺส วิชฺชาติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต อายสฺมโต อานนฺทสฺส โกสลรโญฺญ มาตุคามานํ หตฺถโต ปญฺจสตานิ, รโญฺญ หตฺถโต ปญฺจสตานีติ ทุสฺสสหสฺสปฎิลาภวตฺถุํ อารพฺภ กเถสิฯ วตฺถุ เหฎฺฐา ทุกนิปาเต **คุณชาตเก** (ชา. อฎฺฐ. ๒.๒.คุณชาตกวณฺณนา) วิตฺถาริตเมวฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต กาสิรเฎฺฐ พฺราหฺมณกุเล นิพฺพตฺติตฺวา นามคฺคหณทิวเส **ติรีฎวจฺฉกุมาโร**ติ กตนาโม อนุปุเพฺพน วยปฺปโตฺต ตกฺกสิลายํ สพฺพสิปฺปานิ อุคฺคณฺหิตฺวา อคารํ อชฺฌาวสโนฺต มาตาปิตูนํ กาลกิริยาย สํวิคฺคหทโย หุตฺวา นิกฺขมิตฺวา อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา อรญฺญายตเน วนมูลผลาหาโร หุตฺวา วาสํ กเปฺปสิฯ ตสฺมิํ ตตฺถ วสเนฺต พาราณสิรโญฺญ ปจฺจโนฺต กุปิ, โส ตตฺถ คนฺตฺวา ยุเทฺธ ปราชิโต มรณภยภีโต หตฺถิกฺขนฺธคโต เอเกน ปเสฺสน ปลายิตฺวา อรเญฺญ วิจรโนฺต ปุพฺพณฺหสมเย ติรีฎวจฺฉสฺส ผลาผลตฺถาย คตกาเล ตสฺส อสฺสมปทํ ปาวิสิฯ โส ‘‘ตาปสานํ วสนฎฺฐาน’’นฺติ หตฺถิโต โอตริตฺวา วาตาตเปน กิลโนฺต ปิปาสิโต ปานียฆฎํ โอโลเกโนฺต กตฺถจิ อทิสฺวา จงฺกมนโกฎิยํ อุทปานํ อทฺทสฯ อุทกอุสฺสิญฺจนตฺถาย ปน รชฺชุฆฎํ อทิสฺวา ปิปาสํ สนฺธาเรตุํ อส

โกฺกโนฺต หตฺถิสฺส กุจฺฉิยํ พทฺธโยตฺตํ คเหตฺวา หตฺถึ อุทปานตเฏ ฐเปตฺวา ตสฺส ปาเท โยตฺตํ พนฺธิตฺวา โยเตฺตน อุทปานํ โอตริตฺวา โยเตฺต อปาปุณเนฺต อุตฺตริตฺวา อุตฺตรสาฏกํ โยตฺต โกฏิยา สงฺฆาเฏตฺวา ปุน โอตริ, ตถาปิ นปฺปโหสิเยวฯ โส อคฺคปาเทหิ อุทกํ ผุสิตฺวา อติปิปาสิโต ''ปิปาสํ วิโนเทตฺวา มรณมฺปิ สุมรณ''นฺติ จิเนฺตตฺวา อุทปาเน ปติตฺวา ยาวทตฺถํ ปิวิตฺวา ปจฺจุตฺตริตุํ อสโกฺกโนฺต ตเตฺถว อฏฺฐาสิฯ หตฺถีปิ สุสิกฺขิตตฺตา อญฺญตฺถ อคนฺตฺวา ราชานํ โอโลเกโนฺต ตเตฺถว อฏฺฐาสิฯ โพธิสโตฺต สายนฺหสมเย ผลาผลํ อาหริตฺวา หตฺถึ ทิสฺวา ''ราชา อาคโต ภวิสฺสติ, วมฺมิตหตฺถีเยว ปน ปญฺญายติ, กึ นุ โข การณ''นฺติ โส หตฺถิสมีปํ อุปสงฺกมิฯ หตฺถีปิ ตสฺส อุปสงฺกมนภาวํ ญตฺวา เอกมนฺตํ อฏฺฐาสิฯ โพธิสโตฺต อุทปานตฏํ คนฺตฺวา ราชานํ ทิสฺวา ''มา ภายิ, มหาราชา''ติ สมสฺสาเสตฺวา นิเสฺสณึ พนฺธิตฺวา ราชานํ อุตฺตาเรตฺวา กายมสฺส สมฺพาหิตฺวา เตเลน มเกฺขตฺวา นฺหาเปตฺวา ผลาผลานิ ขาทาเปตฺวา หตฺถิสฺส สนฺนาหํ โมเจสิฯ ราชา ทฺวีหตีหํ วิสฺสมิตฺวา โพธิสตฺตสฺส อตฺตโน สนฺติกํ อาคมนตฺถาย ปฏิญฺญํ คเหตฺวา ปกฺกามิฯ ราชพลกาโย นครสฺส อวิทูเร ขนฺธาวารํ พนฺธิตฺวา ฐิโตฯ ราชานํ อาคจฺฉนฺตํ ทิสฺวา ปริวาเรสิ, ราชา นครํ ปาวิสิฯ

โพธิสโตฺตปิ อฑฺฒมาสจฺจเยน พาราณสึ ปตฺวา อุยฺยาเน วสิตฺวา ปุนทิวเส ภิกฺขํ จรมาโน ราชทฺวารํ คโตฯ ราชา มหาวาตปานํ อุคฺฆาเฏตฺวา ราชงฺคณํ โอโลกยมาโน โพธิสตฺตํ ทิสฺวา สญฺชานิตฺวา ปาสาทา โอรุยฺห วนฺทิตฺวา มหาตลํ อาโรเปตฺวา สมุสฺสิตเสตจฺฉเตฺต ราชปลฺลเงฺก นิสีทาเปตฺวา อตฺตโน ปฏิยาทิตํ อาหารํ โภเชตฺวา สยมฺปิ ภุญฺชิตฺวา อุยฺยานํ เนตฺวา ตตฺถสฺส จงฺกมนาทิปริวารํ วสนฏฺฐานํ กาเรตฺวา สเพฺพ ปพฺพชิตปริกฺขาเร ทตฺวา อุยฺยานปาลํ ปฏิจฺฉาเปตฺวา วนฺทิตฺวา ปกฺกามิฯ ตโต ปฏฺฐาย โพธิสโตฺต ราชนิเวสเนเยว ปริภุญฺชิ, มหาสกฺการสมฺมาโน อโหสิฯ

ตํ อสหมานา อมจฺจา ''เอวรูปํ สกฺการํ เอโกปิ โยโธ ลภมาโน กึ นาม น กเรยฺยา''ติ วตฺวา อุปราชานํ อุปคนฺตฺวา ''เทว, อมฺหากํ ราชา เอกํ ตาปสํ อติวิย มมายติ, กึ นาม เตน ตสฺมึ ทิฏฺฐํ, ตุเมฺหปิ ตาว รญฺญา สทฺธึ มเนฺตถา''ติ อาหํสุฯ โส ''สาธู''ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา อมเจฺจหิ สทฺธึ ราชานํ อุปสงฺกมิตฺวา ปฐมํ คาถมาห –

๒๕. ''นยิมสฺส วิชฺชามยมตฺถิ กิญฺจิ, น พนฺธโว โน ปน เต สหาโย;
อถ เกน วเณฺณน ติรีฏวโจฺฉ, เตทณฺฑิโก ภุญฺชติ อคฺคปิณฺฑ''นฺติฯ

ตตฺถ **นยิมสฺส วิชฺชามยมตฺถิ กิญฺจีติ** อิมสฺส ตาปสสฺส วิชฺชามยํ กิญฺจิ กมฺมํ นตฺถิฯ **น พนฺธโว** ติปุตฺตพนฺธวสิปฺปพนฺธวโคตฺตพนฺธวญาติพนฺธเวสุ อญฺญตโรปิ น โหติ ฯ **โน ปน เต สหาโย**ติ สหปํสุกีฬิโก สหายโกปิ เต น โหติฯ **เกน วเณฺณนา**ติ เกน การเณนฯ **ติรีฏวโจฺฉ**ติ ตสฺส นามํฯ **เตทณฺฑิโก**ติ กุณฺฑิกฐปนตฺถาย ติทณฺฑกํ คเหตฺวา จรโนฺตฯ **อคฺคปิณฺฑ**นฺติ รสสมฺปนฺนํ ราชารหํ อคฺคโภชนํฯ

ตํ สุตฺวา ราชา ปุตฺตํ อามเนฺตตฺวา ''ตาต, มม ปจฺจนฺตํ คนฺตฺวา ยุทฺธปราชิตสฺส ทฺวีหตีหํ อนาคตภาวํ สรสี''ติ วตฺวา ''สรามี''ติ วุเตฺต ''ตทา มยา อิมํ นิสฺสาย ชีวิตํ ลทฺธ''นฺติ สพฺพํ ตํ ปวตฺตึ อาจิกฺขิตฺวา ''ตาต , มยฺหํ ชีวิตทายเก มม สนฺติกํ อาคเต รชฺชํ ททโนฺตปิ อหํ เนว เอเตน กตคุณานุรูปํ กาตุํ สโกฺกมี''ติ วตฺวา อิตรา เทฺว คาถา อโวจ –

๒๖. ''อาปาสุ เม ยุทฺธปราชิตสฺส, เอกสฺส กตฺวา วิวนสฺมิ โฆเร;
ปสารยี กิจฺฉคตสฺส ปาณึ, เตนูทตาริํ ทุขสมฺปเรโตฯ

๒๗.‘‘เอตสฺส กิเจฺจน อิธานุปโตฺต, เวสายิโน วิสยา ชีวโลเก;
ลาภาภโห ตาต ติรีฏวจฺฉ, เทถสฺส โภคํ ยชถญฺจ ยญฺญ’’นฺติฯ

ตตฺถ **อาปาสู**ติ อาปทาสุฯ **เอกสฺสา**ติ อทุติยสฺสฯ **กตฺวา**ติ อนุกมฺปํ กริตฺวา เปมํ อุปฺปาเทตฺวาฯ **วิวนสฺมิ**นฺติ ปานียรหิเต อรเญฺญฯ **โฆเร**ติ ทารุเณฯ **ปสารยี กิจฺฉคตสฺส ปาณิ**นฺติ นิเสฺสณิํ พนฺธิตฺวา กูปํ โอตาเรตฺวา ทุกฺขคตสฺส มยฺหํ อุตฺตารณตฺถาย วีริยปฏิสํยุตฺตํ หตฺถํ ปสาเรสิฯ **เตนูทตาริํ ทุขสมฺปเรโต**ติ เตน การเณนมฺหิ ทุกฺขปริวาริโตปิ ตมฺหา กูปา อุตฺติโณฺณฯ

เอตสฺส กิเจฺจน อิธานุปโตฺตติ อหํ เอตสฺส ตาปสสฺส กิเจฺจน, เอเตน กตสฺส กิจฺจสฺสานุภาเวน อิธานุปฺปโตฺต ฯ **เวสายิโน วิสยา**ติ เวสายี วุจฺจติ ยโม, ตสฺส วิสยาฯ **ชีวโลเก**ติ มนุสฺสโลเกฯ อหญฺหิ อิมสฺมิํ ชีวโลเก ฐิโต ยมวิสยํ มจฺจุวิสยํ ปรโลกํ คโต นาม อโหสิํ, โสมฺหิ เอตสฺส การณา ตโต ปุน อิธาคโตติ วุตฺตํ โหติฯ **ลาภารโห**ติ ลาภํ อรโห จตุปจฺจยลาภสฺส อนุจฺฉวิโกฯ **เทถสฺส โภค**นฺติ เอเตน ปริภุญฺชิตพฺพํ จตุปจฺจยสมณปริกฺขารสงฺขาตํ โภคํ เอตสฺส เทถฯ **ยชถญฺจ ยญฺญ**นฺติ ตุวญฺจ อมจฺจา จ นาครา จาติ สเพฺพปิ ตุเมฺห เอตสฺส โภคญฺจ เทถ, ยญฺญญฺจ ยชถฯ ตสฺส หิ ทียมาโน เทยฺยธโมฺม เตน ภุญฺชิตพฺพตฺตา โภโค โหติ, อิตเรสํ ทานยญฺญตฺตา ยโญฺญฯ เตนาห ‘‘เทถสฺส โภคํ ยชถญฺจ ยญฺญ’’นฺติฯ

เอวํ รญฺญา คคนตเล ปุณฺณจนฺทํ อุฎฺฐาเปเนฺตน วิย โพธิสตฺตสฺส คุเณ ปกาสิเต ตสฺส คุโณ สพฺพตฺถเมว ปากโฏ ชาโต, อติเรกตโร ตสฺส ลาภสกฺกาโร อุทปาทิฯ ตโต ปฏฺฐาย อุปราชา วา อมจฺจา วา อโญฺญ วา โกจิ กิญฺจิ ราชานํ วตฺตุํ น วิสหิฯ ราชา โพธิสตฺตสฺส โอวาเท ฐตฺวา ทานาทีนิ ปุญฺญานิ กตฺวา สคฺคปุรํ ปูเรสิฯ โพธิสโตฺตปิ อภิญฺญา จ สมาปตฺติโย จ อุปฺปาเทตฺวา พฺรหฺมโลกปรายโณ อโหสิฯ

สตฺถา ‘‘โปราณกปณฺฑิตาปิ อุปการวเสน กริํสู’’ติ อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา ราชา อานโนฺท อโหสิ, ตาปโส ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

ติรีฏวจฺฉชาตกวณฺณนา นวมาฯ

[๒๖๐] ๑๐. ทูตชาตกวณฺณนา

ยสฺสตฺถา ทูรมายนฺตีติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต เอกํ โลลภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิฯ วตฺถุ นวกนิปาเต **จกฺกวากชาตเก** (ชา. ๑.๙.๖๙ อาทโย) อาวิภวิสฺสติฯ สตฺถา ปน ตํ ภิกฺขุํ อามเนฺตตฺวา ‘‘น โข, ภิกฺขุ, อิทาเนว, ปุเพฺพปิ ตฺวํ โลโล, โลลฺยการเณเนว ปน อสินา สีสเจฺฉทนํ ลภี’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต ตสฺส ปุโตฺต หุตฺวา วยปฺปโตฺต ตกฺกสิลายํ สพฺพสิปฺปานิ อุคฺคณฺหิตฺวา ปิตุ อจฺจเยน รเชฺช ปติฏฺฐาย โภชนสุทฺธิโก อโหสิ, เตนสฺส **โภชนสุทฺธิกราชา**เตฺวว นามํ ชาตํฯ โส กิร ตถารูเปน วิธาเนน ภตฺตํ ภุญฺชติ, ยถาสฺส เอกิสฺสา ภตฺตปาติยา สตสหสฺสํ วยํ คจฺฉติฯ ภุญฺชโนฺต ปน อโนฺตเคเห น ภุญฺชติ, อตฺตโน โภชนวิธานํ โอโลเกนฺตํ มหาชนํ ปุญฺญํ กาเรตุกามตาย ราชทฺวาเร รตนมณฺฑปํ กาเรตฺวา โภชนเวลาย ตํ อลงฺกราเปตฺวา กญฺจนมเย สมุสฺสิตเสตจฺฉเตฺต ราชปลฺลเงฺก นิสีทิตฺวา ขตฺติยกญฺญาหิ ปริวุโต สตสหสฺสคฺฆนิกาย สุวณฺณปาติยา สพฺพรสโภชนํ ภุญฺชติฯ อเถโก โลลปุริโส ตสฺส โภชนวิธานํ โอโลเกตฺวา ตํ โภชนํ ภุญฺชิตุกาโม หุตฺวา ปิปาสํ สนฺธาเรตุํ อสโกฺก

โนฺต “อเตฺถโก อุปาโย”ติ คาฬฺหํ นิวาเสตฺวา หเตฺถ อุกฺขิปิตฺวา “โภ, อหํ ทูโต, ทูโต”ติ อุจฺจาสทฺทํ กโรโนฺต ราชานํ อุปสงฺกมิฯ เตน จ สมเยน ตสฺมึ ชนปเท “ทูโตมฺหี”ติ วทนฺตํ น วาเรนฺติ, ตสฺมา มหาชโน ทฺวิธา ภิชฺชิตฺวา โอกาสํ อทาสิฯ โส เวเคน คนฺตฺวา รโญฺญ ปาติยา เอกํ ภตฺตปิณฺฑํ คเหตฺวา มุเข ปกฺขิปิ, อถสฺส “สีสํ ฉินฺทิสฺสามี”ติ อสิคาโห อสึ อพฺพาเหสิ, ราชา “มา ปหรี”ติ นิวาเรสิ, “มา ภายิ, ภุญฺชสฺสู”ติ หตฺถํ โธวิตฺวา นิสีทิฯ โภชนปริโยสาเน จสฺส อตฺตโน ปิวนปานียเญฺจว ตมฺพูลเญฺจ ทาเปตฺวา “โภ ปุริส, ตฺวํ ‘ทูโตมฺหี’ติ วทสิ, กสฺส ทูโตสี”ติ ปุจฺฉิฯ “มหาราช อหํ ตณฺหาทูโต, อุทรทูโต, ตณฺหา มํ อาณาเปตฺวา ‘ตฺวํ คจฺฉาหี’ติ ทูตํ กตฺวา เปเสสี”ติ วตฺวา ปุริมา เทฺว คาถา อโวจ –

๒๘. “ยสฺสตฺถา ทูรมายนฺติ, อมิตฺตมปิ ยาจิตุํ;
ตสฺสูทรสฺสหํ ทูโต, มา เม กุชฺฌ รเถสภฯ

๒๙. “ยสฺส ทิวา จ รโตฺต จ, วสมายนฺติ มาณวา;
ตสฺสูทรสฺสหํ ทูโต, มา เม กุชฺฌ รเถสภา”ติฯ

ตตฺถ **ยสฺสตฺถา ทูรมายนฺตี**ติ ยสฺส อตฺถาย อิเม สตฺตา ตณฺหาวสิกา หุตฺวา ทูรมฺปิ คจฺฉนฺติฯ **รเถสภา**ติ รถโยธเชฏฺฐกฯ

ราชา ตสฺส วจนํ สุตฺวา “สจฺจเมตํ, อิเม สตฺตา อุทรทูตา ตณฺหาวเสน วิจรนฺติ, ตณฺหาว อิเม สเตฺต วิจาเรติ, ยาว มนาปํ วต อิมินา กถิต”นฺติ ตสฺส ปุริสสฺส ตุสฺสิตฺวา ตติยํ คาถมาห –

๓๐. “ททามิ เต พฺราหฺมณ โรหิณีนํ, ควํ สหสฺสํ สห ปุงฺคเวน;
ทูโต หิ ทูตสฺส กถํ น ทชฺชํ, มยมฺปิ ตเสฺสว ภวาม ทูตา”ติฯ

ตตฺถ **พฺราหฺมณา**ติ อาลปนมตฺตเมตํฯ **โรหิณีน**นฺติ รตฺตวณฺณานํฯ **สห ปุงฺคเวนา**ติ ยูถปริณายเกน อุปทฺทวรกฺขเกน อุสเภน สทฺธึฯ **มยมฺปี**ติ อหเญฺจ อวเสสา จ สเพฺพ สตฺตา ตเสฺสว อุทรสฺส ทูตา ภวาม, ตสฺมา อหํ อุทรทูโต สมาโน อุทรทูตสฺส ตุยฺหํ กสฺมา น ทชฺชนฺติฯ เอวเญฺจ ปน วตฺวา “อิมินา วต ปุริเสน อสฺสุตปุพฺพํ การณํ กถิต”นฺติ ตุฏฺฐจิโตฺต ตสฺส มหนฺตํ ยสํ อทาสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ, สจฺจปริโยสาเน โส โลลภิกฺขุ สกทาคามิผเล ปติฏฺฐหิ, อเญฺญปิ พหู โสตาปนฺนาทโย อเหสุํฯ “ตทา โลลปุริโส เอตรหิ โลลภิกฺขุ อโหสิ, โภชนสุทฺธิกราชา ปน อหเมว อโหสิ”นฺติฯ

ทูตชาตกวณฺณนา ทสมาฯ

สงฺกปฺปวโคฺค ปฐโมฯ

ตสฺสุทฺทานํ –

สงฺกปฺป ติลมุฏฺฐิ จ, มณิ จ สินฺธวาสุกํ;
ชรูทปานํ คามณิ, มนฺธาตา ติรีฏทูตนฺติฯ

๒. ปทุมวโคฺค

[๒๖๑] ๑. ปทุมชาตกวณฺณนา

ยถา เกสา จ มสฺสู จาติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต อานนฺทโพธิมฺหิ มาลาปูชการเก ภิกฺขู อารพฺภ กเถสิฯ วตฺถุ **กาลิงฺคโพธิชาตเก** อาวิภวิสฺสติฯ โส ปน อานนฺทตฺเถเรน โรปิตตฺตา ‘‘อานนฺทโพธี’’ติ ชาโตฯ เถเรน หิ เชตวนทฺวารโกฏฺฐเก โพธิสฺส โรปิตภาโว สกลชมฺพุทีเป ปตฺถริฯ อเถกเจฺจ ชนปทวาสิโน ภิกฺขู ‘‘อานนฺทโพธิมฺหิ มาลาปูชํ กริสฺสามา’’ติ เชตวนํ อาคนฺตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา ปุนทิวเส สาวตฺถึ ปวิสิตฺวา อุปฺปลวีถึ คนฺตฺวา มาลํ อลภิตฺวา อาคนฺตฺวา อานนฺทตฺเถรสฺส อาโรเจสุํ – ‘‘อาวุโส, มยํ ‘โพธิมฺหิ มาลาปูชํ กริสฺสามา’ติ อุปฺปลวีถึ คนฺตฺวา เอกมาลมฺปิ น ลภิมฺหา’’ติฯ เถโร ‘‘อหํ โว, อาวุโส, อาหริสฺสามี’’ติ อุปฺปลวีถึ คนฺตฺวา พหู นีลุปฺปลกลาเป อุกฺขิปาเปตฺวา อาคมฺม เตสํ ทาเปสิ, เต ตานิ คเหตฺวา โพธิสฺส ปูชํ กรึสุฯ ตํ ปวตฺตึ สุตฺวา ธมฺมสภายํ ภิกฺขู เถรสฺส คุณกถํ สมุฏฺฐาเปสุํ – ‘‘อาวุโส, ชานปทา ภิกฺขู อปฺปปุญฺญา อุปฺปลวีถึ คนฺตฺวา มาลํ น ลภึสุ, เถโร ปน คนฺตฺวาว อาหราเปสี’’ติฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุตฺเต ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว วตฺตุเฉกา กถากุสลา มาลํ ลภนฺติ, ปุพฺเพปิ ลภึสุเยวา’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต โพธิสตฺโต เสฏฺฐิปุตฺโต อโหสิฯ อนฺโตนคเร จ เอกสฺมึ สเร ปทุมานิ ปุปฺผนฺติฯ เอโก ฉินฺนนาโส ปุริโส ตํ สรํ รกฺขติฯ อเถกทิวสํ พาราณสิยํ อุสฺสเว ฆุฏฺเฐ มาลํ ปิฬนฺธิตฺวา อุสฺสวํ กีฬิตุกามา ตโย เสฏฺฐิปุตฺตา ‘‘นาสจฺฉินฺนสฺส อภูเตน วณฺณํ วตฺวา มาลํ ยาจิสฺสามา’’ติ ตสฺส ปทุมานิ ภญฺชนกาเล สรสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา เอกมนฺตํ อฏฺฐํสุฯ

เตสุ เอโก ตํ อามเนฺตตฺวา ปฐมํ คาถมาห –

๓๑. ‘‘ยถา เกสา จ มสฺสู จ, ฉินฺนํ ฉินฺนํ วิรูหติ;
เอวํ รุหตุ เต นาสา, ปทุมํ เทหิ ยาจิโต’’ติฯ

โส ตสฺส กุชฺฌิตฺวา ปทุมํ น อทาสิฯ

อถสฺส ทุติโย ทุติยํ คาถมาห –

๓๒. ‘‘ยถา สารทิกํ พีชํ, เขเตฺต วุตฺตํ วิรูหติ;
เอวํ รุหตุ เต นาสา, ปทุมํ เทหิ ยาจิโต’’ติฯ

ตตฺถ **สารทิก**นฺติ สรทสมเย คเหตฺวา นิกฺขิตฺตํ สารสมฺปนฺนํ พีชํฯ โส ตสฺสปิ กุชฺฌิตฺวา ปทุมํ น อทาสิฯ

อถสฺส ตติโย ตติยํ คาถมาห –

๓๓. ‘‘อุโภปิ ปลปเนฺตเต, อปิ ปทุมานิ ทสฺสติ;
วชฺชุํ วา เต น วา วชฺชุํ, นตฺถิ นาสาย รูหนา;
เทหิ สมฺม ปทุมานิ, อหํ ยาจามิ ยาจิโต’’ติฯ

ตตฺถ **อุโภปิ ปลปเนฺตเต**ติ เอเต เทฺวปิ มุสา วทนฺติฯ **อปิ ปทุมานี**ติ ‘‘อปิ นาม โน ปทุมานิ ทสฺสตี’’ติ จิเนฺตตฺวา เอวํ วทนฺติฯ **วชฺชุํ วา เต น วา วชฺชุ**นฺติ ‘‘ตว นาสา รุหตู’’ติ

เอวํ วเทยฺยุํ วา น วา วเทยฺยุํ, เอเตสํ วจนํ อปฺปมาณํ, สพฺพตฺถาปิ นตฺถิ นาสาย รุหนา, อหํ ปน เต นาสํ ปฏิจฺจ น กิญฺจิ วทามิ, เกวลํ ยาจามิ, ตสฺส เม เทหิ, สมฺม, ปทุมานิ ยาจิโตติฯ

ตํ สุตฺวา ปทุมสรโคปโก ‘‘อิเมหิ ทฺวีหิ มุสาวาโท กถิโต, ตฺเมฺหหิ สภาโว กถิโต, ตุมฺหากํ อนุจฺฉวิกานิ ปทุมานี’’ติ มหนฺตํ ปทุมกลาปํ อาทาย ตสฺส ทตฺวา อตฺตโน ปทุมสรเมว คโตฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา ปทุมลาภี เสฏฺฐิปุตฺโต อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

ปทุมชาตกวณฺณนา ปฐมาฯ

[๒๖๒] ๒. มุทุปาณิชาตกวณฺณนา

ปาณิ เจ มุทุโก จสฺสาติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต เอกํ อุกฺกณฺฐิตภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิฯ ตญฺหิ สตฺถา ธมฺมสภํ อานีตํ ‘‘สจฺจํ กิร ตฺวํ, ภิกฺขุ, อุกฺกณฺฐิโตสี’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘สจฺจํ, ภนฺเต’’ติ วุตฺเต ‘‘ภิกฺขุ, อิตฺถิโย นาเมตา กิเลสวเสน คมนโต อรกฺขิยา, โปราณกปณฺฑิตาปิ อตฺตโน ธีตรํ รกฺขิตุํ นาสกฺขึสุ, ปิตรา หตฺเถ คเหตฺวา ฐิตาว ปิตรํ อชานาเปตฺวา กิเลสวเสน ปุริเสน สทฺธึ ปลายี’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต โพธิสตฺโต ตสฺส อคฺคมเหสิยา กุจฺฉิมฺหิ นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปตฺโต ตกฺกสิลายํ สพฺพสิปฺปานิ อุคฺคณฺหิตฺวา ปิตุ อจฺจเยน รชฺเช ปติฏฺฐาย ธมฺเมน รชฺชํ กาเรสิฯ โส ธีตรญฺจ ภาคิเนยฺยญฺจ เทฺวปิ อนฺโตนิเวสเน โปเสนฺโต เอกทิวสํ อมจฺเจหิ สทฺธึ นิสินฺโน ‘‘มมจฺจเยน มยฺหํ ภาคิเนยฺโย ราชา ภวิสฺสติ, ธีตาปิ เม ตสฺส อคฺคมเหสี ภวิสฺสตี’’ติ วตฺวา อปรภาเค ภาคิเนยฺยสฺส วยปฺปตฺตกาเล ปุน อมจฺเจหิ สทฺธึ นิสินฺโน ‘‘มยฺหํ ภาคิเนยฺยสฺส อญฺญสฺส รโญฺญ ธีตรํ อาเนสฺสาม, มยฺหํ ธีตรมฺปิ อญฺญสฺมึ ราชกุเล ทสฺสาม, เอวํ โน ญาตกา พหุตรา ภวิสฺสนฺตี’’ติ อาหฯ อมจฺจา สมฺปฏิจฺฉึสุฯ

อถ ราชา ภาคิเนยฺยสฺส พหิเคหํ ทาเปสิ, อนฺโต ปเวสนํ นิวาเรสิฯ เต ปน อญฺญมญฺญํ ปฏิพทฺธจิตฺตา อเหสุํฯ กุมาโร ‘‘เกน นุ โข อุปาเยน ราชธีตรํ พหิ นีหราเปยฺย’’นฺติ จินฺเตนฺโต ‘‘อตฺถิ อุปาโย’’ติ ธาติยา ลญฺชํ ทตฺวา ‘‘กึ, อยฺยปุตฺต, กิจฺจ’’นฺติ วุตฺเต ‘‘อมฺม, กถํ นุ โข ราชธีตรํ พหิ กาตุํ โอกาสํ ลเภยฺยามา’’ติ อาหฯ ‘‘ราชธีตาย สทฺธึ กเถตฺวา ชานิสฺสามี’’ติฯ ‘‘สาธุ, อมฺมา’’ติฯ สา คนฺตฺวา ‘‘เอหิ, อมฺม, สีเส เต อูกา คณฺหิสฺสามี’’ติ ตํ นีจปีฐเก นิสีทาเปตฺวา สยํ อุจฺเจ นิสีทิตฺวา ตสฺสา สีสํ อตฺตโน อูรูสุ ฐเปตฺวา อูกา คณฺหยมานา ราชธีตาย สีสํ นเขหิ วิชฺฌิ ฯ ราชธีตา ‘‘นายํ อตฺตโน นเขหิ วิชฺฌติ, ปิตุจฺฉาปุตฺตสฺส เม กุมารสฺส นเขหิ วิชฺฌตี’’ติ ญตฺวา ‘‘อมฺม, ตฺวํ กุมารสฺส สนฺติกํ อคมาสี’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘อาม, อมฺมา’’ติฯ ‘‘กึ เตน สาสนํ กถิต’’นฺติ? ‘‘ตว พหิกรณูปายํ ปุจฺฉติ, อมฺมา’’ติฯ ราชธีตา ‘‘ปณฺฑิโต โหนฺโต ชานิสฺสตี’’ติ ปฐมํ คาถํ พนฺธิตฺวา ‘‘อมฺม, อิมํ อุคฺคเหตฺวา กุมารสฺส กเถหี’’ติ อาหฯ

๓๔. ‘‘ปาณิ เจ มุทุโก จสฺส, นาโค จสฺส สุการิโต;
อนฺธกาโร จ วสฺสยฺย, อถ นูน ตทา สิยา’’ติฯ

สา ตํ อุคฺคณฺหิตฺวา กุมารสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา ‘‘อมฺม, ราชธีตา กิมาหา’’ติ วุตฺเต ‘‘อยฺยปุตฺต, อญฺญํ กิญฺจิ อวตฺวา อิมํ คาถํ ปหิณี’’ติ ตํ คาถํ อุทาหาสิฯ กุมาโร จ ตสฺสตฺถํ ญตฺวา ‘‘คจฺฉ, อมฺมา’’ติ ตํ อุโยฺยเชสิฯ

คาถายโต ฺถ – สเจ เต เอกิสฺสา จูฬุปฏฺฐากาย มม หโตฺถ วิย หโตฺถ มุทุ อสฺส, ยทิ จ เต อาเนญฺชการณํ สุการิโต เอโก หตฺถี อสฺส, ยทิ จ ตํ ทิวสํ จตุรงฺคสมนฺนาคโต อติวิย พหโล อนฺธกาโร อสฺส, เทโว จ วเสฺสยฺยฯ **อถ นูน ตทา สิยา**ติ ตาทิเส กาเล อิเม จตฺตาโร ปจฺจเย อาคมฺม เอกํเสน เต มโนรถสฺส มตฺถกคมนํ สิยาติฯ

กุมาโร เอตมตฺถํ ตถโต ญตฺวา เอกํ อภิรูปํ มุทุหตฺถํ จูฬุปฏฺฐากํ สชฺชํ กตฺวา มงฺคลหตฺถิโคปกสฺส ลญฺชํ ทตฺวา หตฺถึ อาเนญฺชการณํ กาเรตฺวา กาลํ อาคเมนฺโต อจฺฉิฯ

อเถกสฺมึ กาฬปกฺขุโปสถทิวเส มชฺฌิมยามสมนนฺตเร ฆนกาฬเมโฆ วสฺสิฯ โส ''อยํ ทานิ ราชธีตาย วุตฺตทิวโส''ติ วารณํ อภิรุหิตฺวา มุทุหตฺถกํ จูฬุปฏฺฐากํ หตฺถิปิฏฺเฐ นิสีทาเปตฺวา คนฺตฺวา ราชนิเวสนสฺส อากาสงฺคณาภิมุเข ฐาเน หตฺถึ มหาภิตฺติยํ อลฺลียาเปตฺวา วาตปานสมีเป เตเมนฺโต อฏฺฐาสิฯ ราชาปิ ธีตรํ รกฺขนฺโต อญฺญตฺถ สยิตุํ น เทติ, อตฺตโน สนฺติเก จูฬสยเน สยาเปติฯ สาปิ ''อชฺช กุมาโร อาคมิสฺสตี''ติ ญตฺวา นิทฺทํ อโนกฺกมิตฺวาว นิปนฺนา ''ตาต นฺหายิตุกามามฺหี''ติ อาหฯ ราชา ''เอหิ, อมฺมา''ติ ตํ หเตฺถ คเหตฺวา วาตปานสมีปํ เนตฺวา ''นฺหายาหิ, อมฺมา''ติ อุกฺขิปิตฺวา วาตปานสฺส พหิปเสฺส ปมุเข ฐเปตฺวา เอกสฺมึ หเตฺถ คเหตฺวา อฏฺฐาสิฯ สา นฺหายมานาว กุมารสฺส หตฺถํ ปสาเรสิ, โส ตสฺสา หตฺถโต อาภรณานิ โอมุญฺจิตฺวา อุปฏฺฐากาย หเตฺถ ปิฬนฺธิตฺวา ตํ อุกฺขิปิตฺวา ราชธีตรํ นิสฺสาย ปมุเข ฐเปสิ ฯ สา ตสฺสา หตฺถํ คเหตฺวา ปิตุ หเตฺถ ฐเปสิ, โส ตสฺสา หตฺถํ คเหตฺวา ธีตุ หตฺถํ มุญฺจิ, สา อิตรสฺมาปิ หตฺถา อาภรณานิ โอมุญฺจิตฺวา ตสฺสา ทุติยหเตฺถ ปิฬนฺธิตฺวา ปิตุ หเตฺถ ฐเปตฺวา กุมาเรน สทฺธึ อคมาสิฯ ราชา ''ธีตาเยว เม''ติ สญฺญาย ตํ ทาริกํ นฺหานปริโยสาเน สิริคเพฺภ สยาเปตฺวา ทฺวารํ ปิธาย ลเญฺฉตฺวา อารกฺขํ ทตฺวา อตฺตโน สยนํ คนฺตฺวา นิปชฺชิฯ

โส ปภาตาย รตฺติยา ทฺวารํ วิวริตฺวา ตํ ทาริกํ ทิสฺวา ''กิเมต''นฺติ ปุจฺฉิฯ สา ตสฺสา กุมาเรน สทฺธึ คตภาวํ กเถสิฯ ราชา วิปฺปฏิสารี หุตฺวา ''หเตฺถ คเหตฺวา จรเนฺตนปิ มาตุคามํ รกฺขิตุํ น สกฺกา, เอวํ อรกฺขิยา นามิตฺถิโย''ติ จิเนฺตตฺวา อิตรา เทฺว คาถา อโวจ –

๓๕. ''อนลา มุทุสมฺภาสา, ทุปฺปูรา ตา นทีสมา;
สีทนฺติ นํ วิทิตฺวาน, อารกา ปริวชฺชเยฯ

๓๖. ''ยํ เอตา อุปเสวนฺติ, ฉนฺทสา วา ธเนน วา;
ชาตเวโทว สํ ฐานํ, ขิปฺปํ อนุทหนฺติ น''นฺติฯ

ตตฺถ **อนลา มุทุสมฺภาสา**ติ มุทุวจเนนปิ อสกฺกุเณยฺยา, เนว สกฺกา สณฺหวาจาย สงฺคณฺหิตุนฺติ อโตฺถฯ ปุริเสหิ วา เอตาสํ น อลนฺติ อนลาฯ **มุทุสมฺภาสา**ติ หทเย ถเทฺธปิ สมฺภาสาว มุทุ เอตาสนฺติ มุทุสมฺภาสาฯ **ทุปฺปูรา ตา นทีสมา**ติ ยถา นที อาคตาคตสฺส อุทกสฺส สนฺทนโต อุทเกน ทุปฺปูรา, เอวํ อนุภูตานุภูเตหิ เมถุนาทีหิ อปริตุสฺสนโต ทุปฺปูราฯ เตน วุตฺตํ –

> ''ติณฺณํ, ภิกฺขเว, ธมฺมานํ อติโต ฺต อปฺปฏิวาโน มาตุคาโม กาลํ กโรติฯ กตเมสํ ติณฺณํ? เมถุนสมาปตฺติยา จ วิชายนสฺส จ อลงฺการสฺส จฯ อิเมสํ โข, ภิกฺขเว, ติณฺณํ ธมฺมานํ อติโต ฺต อปฺปฏิวาโน มาตุคาโม กาลํ กโรตี''ติฯ

สีทนฺตีติ อฏฺฐสุ มหานิรเยสุ โสฬสสุ อุสฺสทนิรเยสุ นิมุชฺชนฺติฯ **นนฺ**ติ นิปาตมตฺตํ ฯ **วิทิตฺวานา**ติ เอวํ ชานิตฺวาฯ **อารกา ปริวชฺชเย**ติ ''เอตา อิตฺถิโย นาม เมถุนธมฺมาทีหิ อติตฺตา กาลํ กตฺวา เอเตสุ นิรเยสุ สีทนฺติ, เอตา เอวํ อตฺตนา สีทมานา กสฺสญฺญสฺส สุขาย ภวิสฺ

สนฺตี’’ติ เอวํ ญตฺวา ปณฺฑิโต ปุริโส ทูรโตว ตา ปริวชฺชเยติ ทีเปติฯ **ฉนฺทสา วา ธเนน วา**ติ อตฺตโน วา ฉเนฺทน รุจิยา เปเมน, ภติวเสน ลทฺธธเนน วา ยํ ปุริสํ เอตา อิตฺถิโย อุปเสวนฺติ ภชนฺติฯ **ชาตเวโท**ติ อคฺคิฯ โส หิ ชาตมโตฺตว เวทิยติ, วิทิโต ปากโฏ โหตีติ ชาตเวโทฯ โส ยถา อตฺตโน ฐานํ การณํ โอกาสํ อนุทหติ, เอวเมตาปิ ยํ อุปเสวนฺติ, ตํ ปุริสํ ธนยสสีลปญฺญาสมนฺนาคตมฺปิ เตสํ สเพฺพสํ ธนาทีนํ วินาสนโต ปุน ตาย สมฺปตฺติยา อภพฺพุปฺปตฺติกํ กุรุมานา ขิปฺปํ อนุทหนฺติ ฌาเปนฺติฯ วุตฺตมฺปิ เจตํ –

> ‘‘พลวโนฺต ทุพฺพลา โหนฺติ, ถามวโนฺตปิ หายเร;
> จกฺขุมา อนฺธกา โหนฺติ, มาตุคามวสํ คตาฯ
>
> ‘‘คุณวโนฺต นิคฺคุณา โหนฺติ, ปญฺญวโนฺตปิ หายเร;
> ปมตฺตา พนฺธเน เสนฺติ, มาตุคามวสํ คตาฯ
>
> ‘‘อเชฺฌนญฺจ ตปํ สีลํ, สจฺจํ จาคํ สติํ มติํ;
> อจฺฉินฺทนฺติ ปมตฺตสฺส, ปนฺถทูภีว ตกฺกราฯ
>
> ‘‘ยสํ กิตฺติํ ธิติํ สูรํ, พาหุสจฺจํ ปชานนํ;
> เขปยนฺติ ปมตฺตสฺส, กฎฺฐปุญฺชํว ปาวโก’’ติฯ

เอวํ วตฺวา มหาสโตฺต ‘‘ภาคิเนยฺยปิ มยาว โปเสตโพฺพ’’ติ มหเนฺตน สกฺกาเรน ธีตรํ ตเสฺสว ทตฺวา ตํ โอปรเชฺช ปติฎฺฐเปสิฯ โสปิ มาตุลสฺส อจฺจเยน รเชฺช ปติฎฺฐหิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ, สจฺจปริโยสาเน อุกฺกณฺฐิตภิกฺขุ โสตาปตฺติผเล ปติฎฺฐหิฯ ‘‘ตทา ราชา อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

มุทุปาณิชาตกวณฺณนา ทุติยาฯ

[๒๖๓] ๓. จูฬปโลภนชาตกวณฺณนา

อภิชฺชมาเน วาริสฺมินฺติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต เอกํ อุกฺกณฺฐิตภิกฺขุเมว อารพฺภ กเถสิฯ ตญฺหิ สตฺถา ธมฺมสภํ อานีตํ ‘‘สจฺจํ กิร, ตฺวํ ภิกฺขุ, อุกฺกณฺฐิโตสี’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘สจฺจํ, ภเนฺต’’ติ วุเตฺต ‘‘ภิกฺขุ, อิตฺถิโย นาเมตา โปราณเก สุทฺธสเตฺตปิ สํกิเลเสสุ’’นฺติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทโตฺต ราชา อปุตฺตโก หุตฺวา อตฺตโน อิตฺถิโย ‘‘ปุตฺตปตฺถนํ กโรถา’’ติ อาหฯ ตา ปุเตฺต ปเตฺถนฺติฯ เอวํ อทฺธาเน คเต โพธิสโตฺต พฺรหฺมโลกา จวิตฺวา อคฺคมเหสิยา กุจฺฉิสฺมิํ นิพฺพตฺติฯ ตํ ชาตมตฺตํ นฺหาเปตฺวา ถญฺญปายนตฺถาย ธาติยา อทํสุฯ โส ปายมาโน โรทติ, อถ นํ อญฺญิสฺสา อทํสุฯ มาตุคามหตฺถคโต เนว ตุณฺหี โหติฯ อถ นํ เอกสฺส ปาทมูลิกสฺส อทํสุ, เตน คหิตมเตฺตเยว ตุณฺหี อโหสิฯ ตโต ปฎฺฐาย ปุริสาว ตํ คเหตฺวา จรนฺติฯ ถญฺญํ ปาเยนฺตา ทุหิตฺวา วา ปาเยนฺติ, สาณิอนฺตเรน วา ถนํ มุเข ฐเปนฺติฯ เตนสฺส **อนิตฺถิคนฺธกุมาโร**ติ นามํ กริํสุฯ ตสฺส อปราปรํ วฑฺฒมานสฺสปิ มาตุคามํ นาม ทเสฺสตุํ น สกฺกาฯ เตนสฺส ราชา วิสุํเยว นิสชฺชาทิฎฺฐานานิ ฌานาคารญฺจ กาเรสิฯ

โส ตสฺส โสฬสวสฺสิกกาเล จิเนฺตสิ – ‘‘มยฺหํ อโญฺญ ปุโตฺต นตฺถิ, อยํ ปน กุมาโร กาเมน ปริภุญฺชติ, รชฺชมฺปิ น อิจฺฉิสฺสติ, ทุลฺลโทฺธ วต เม ปุโตฺต’’ติฯ อถ นํ เอกา นจฺจคีตวาทิตกุ

สลา ปุริเส ปริจริตฺวา อตฺตโน วเส กาตุํ ปฏิพลา ตรุณนาฏกิตฺถี อุปสงฺกมิตฺวา ‘‘เทว, กึ นุ จิเนฺตสี’’ติ อาห, ราชา ตํ การณํ อาจิกฺขิฯ ‘‘โหตุ, เทว , อหํ ตํ ปโลเภตฺวา กามรสํ ชานาเปสฺสามี’’ติฯ ‘‘สเจ เม ปุตฺตํ อนิตฺถิคนฺธกุมารํ ปโลเภตุํ สกฺกิสฺสสิ, โส ราชา ภวิสฺสติ, ตฺวํ อคฺคมเหสี’’ติฯ สา ‘‘มเมโส ภาโร, ตุเมฺห มา จินฺตยิตฺถา’’ติ วตฺวา อารกฺขมนุเสฺส อุปสงฺกมิตฺวา อาห – ‘‘อหํ ปจฺจูสสมเย อาคนฺตฺวา อยฺยปุตฺตสฺส สยนฏฺฐาเน พหิฌานาคาเร ฐตฺวา คายิสฺสามิฯ สเจ โส กุชฺฌติ, มยฺหํ กเถยฺยาถ, อหํ อปคจฺฉิสฺสามิฯ สเจ สุณาติ, วณฺณํ เม กเถยฺยาถา’’ติฯ เต ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฏิจฺฉิํสุฯ

สาปิ ปจฺจูสกาเล ตสฺมิํ ปเทเส ฐตฺวา ตนฺติสฺสเรน คีตสฺสรํ, คีตสฺสเรน ตนฺติสฺสรํ อนติกฺกมิตฺวา มธุเรน สเทฺทน คายิ, กุมาโร สุณเนฺตว นิปชฺชิ, ปุนทิวเส จ อาสนฺนฏฺฐาเน ฐตฺวา คายิตุํ อาณาเปสิ, ปุนทิวเส ฌานาคาเร ฐตฺวา คายิตุํ อาณาเปสิ, ปุนทิวเส อตฺตโน สมีเป ฐตฺวาติ เอวํ อนุกฺกเมเนว ตณฺหํ อุปฺปาเทตฺวา โลกธมฺมํ เสวิตฺวา กามรสํ ญตฺวา ‘‘มาตุคามํ นาม อเญฺญสํ น ทสฺสามี’’ติ อสิํ คเหตฺวา อนฺตรวีถิํ โอตริตฺวา ปุริเส อนุพนฺธเนฺต วิจริฯ อถ นํ ราชา คาหาเปตฺวา ตาย กุมาริกาย สทฺธิํ นครา นีหราเปสิฯ อุโภปิ อรญฺญํ ปวิสิตฺวา อโธคงฺคํ คนฺตฺวา เอกสฺมิํ ปเสฺส คงฺคํ, เอกสฺมิํ สมุทฺทํ กตฺวา อุภินฺนมนฺตเร อสฺสมปทํ มาเปตฺวา วาสํ กปฺปยิํสุฯ กุมาริกา ปณฺณสาลายํ นิสีทิตฺวา กนฺทมูลาทีนิ ปจติ, โพธิสโตฺต อรญฺญโต ผลาผลํ อาหรติฯ

อเถกทิวสํ ตสฺมิํ ผลาผลตฺถาย คเต สมุทฺททีปกา เอโก ตาปโส ภิกฺขาจารตฺถาย อากาเสน คจฺฉโนฺต ธูมํ ทิสฺวา อสฺสมปเท โอตริฯ อถ นํ สา ‘‘นิสีท, ยาว ปจฺจตี’’ติ นิสีทาเปตฺวา อิตฺถิกุเตฺตน ปโลเภตฺวา ฌานา จาเวตฺวา พฺรหฺมจริยมสฺส อนฺตรธาเปสิฯ โส ปกฺขจฺฉินฺนกาโก วิย หุตฺวา ตํ ชหิตุํ อสโกฺกโนฺต สพฺพทิวสํ ตเตฺถว ฐตฺวา โพธิสตฺตํ อาคจฺฉนฺตํ ทิสฺวา เวเคน สมุทฺทาภิมุโข ปลายิฯ อถ นํ โส ‘‘ปจฺจามิโตฺต เม อยํ ภวิสฺสตี’’ติ อสิํ คเหตฺวา อนุพนฺธิฯ ตาปโส อากาเส อุปฺปตนาการํ ทเสฺสตฺวา สมุเทฺท ปติฯ โพธิสโตฺต ‘‘เอส ตาปโส อากาเสนาคโต ภวิสฺสติ, ฌานสฺส ปริหีนตฺตา สมุเทฺท ปติโต, มยา ทานิสฺส อวสฺสเยน ภวิตุํ วฏฺฏตี’’ติ จิเนฺตตฺวา เวลเนฺต ฐตฺวา อิมา คาถา อโวจ –

๓๗. ‘‘อภิชฺชมาเน วาริสฺมิํ, สยํ อาคมฺม อิทฺธิยา;
มิสฺสีภาวิตฺถิยา คนฺตฺวา, สํสีทสิ มหณฺณเวฯ

๓๘. ‘‘อาวฏฺฏนี มหามายา, พฺรหฺมจริยวิโกปนา;
สีทนฺติ นํ วิทิตฺวาน, อารกา ปริวชฺชเยฯ

๓๙. ‘‘ยํ เอตา อุปเสวนฺติ, ฉนฺทสา วา ธเนน วา;
ชาตเวโทว สํ ฐานํ, ขิปฺปํ อนุทหนฺติ น’’นฺติฯ

ตตฺถ **อภิชฺชมาเน วาริสฺมิ**นฺติ อิมสฺมิํ อุทเก อจลมาเน อกมฺปมาเน อุทกํ อนามสิตฺวา สยํ อากาเสเนว อิทฺธิยา อาคนฺตฺวาฯ **มิสฺสีภาวิตฺถิยา**ติ โลกธมฺมวเสน อิตฺถิยา สทฺธิํ มิสฺสีภาวํฯ **อาวฏฺฏนี มหามายา**ติ อิตฺถิโย นาเมตา กามาวเฏฺฏน อาวฏฺฏนโต อาวฏฺฏนี, อนนฺตาหิ อิตฺถิมายาหิ สมนฺนาคตตฺตา มหามายา นามฯ วุตฺตเญฺหตํ –

‘‘มายา เจตา มรีจี จ, โสโก โรโค จุปทฺทโว;
ขรา จ พนฺธนา เจตา, มจฺจุปาโส คุหาสโย;

ตาสุ โย วิสฺสเส โปโส, โส นเรสุ นราธโม’’ติฯ (ชา. ๒.๒๑.๑๑๘);

พฺรหฺมจริยวิโกปนาติ เสฏฺฐจริยสฺส เมถุนวิรติพฺรหฺมจริยสฺส วิโกปนาฯ **สีทนฺตี**ติ อิตฺถิโย นาเมตา อิสีนํ พฺรหฺมจริยวิโกปเนน อปาเยสุ สีทนฺติฯ เสสํ ปุริมนเยเนว โยเชตพฺพํฯ

เอตํ ปน โพธิสตฺตสฺส วจนํ สุตฺวา ตาปโส สมุทฺทมชฺเฌ ฐิโตเยว นฏฺฐชฺฌานํ ปุน อุปฺปาเทตฺวา อากาเสน อตฺตโน วสนฏฺฐานเมว คโตฯ โพธิสตฺโต จินฺตสิ – ‘‘อยํ ตาปโส เอวํ ภาริโก สมาโน สิมฺพลิตูลํ วิย อากาเสน คโต, มยาปิ อิมินา วิย ฌานํ อุปฺปาเทตฺวา อากาเสน จริตุํ วฏฺฏตี’’ติฯ โส อสฺสมํ คนฺตฺวา ตํ อิตฺถึ มนุสฺสปถํ เนตฺวา ‘‘คจฺฉ, ตฺว’’นฺติ อุยฺโยเชตฺวา อรญฺญํ ปวิสิตฺวา มนุญฺญ ภูมิภาเค อสฺสมํ มาเปตฺวา อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา กสิณปริกมฺมํ กตฺวา อภิญฺญา จ สมาปตฺติโย จ นิพฺพตฺเตตฺวา พฺรหฺมโลกปรายโณ อโหสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ, สจฺจปริโยสาเน อุกฺกณฺฐิตภิกฺขุ โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิฯ ‘‘ตทา อนิตฺถิคนฺธกุมาโร อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

จูฬปโลภนชาตกวณฺณนา ตติยาฯ

[๒๖๔] ๔. มหาปนาทชาตกวณฺณนา

ปนาโท นาม โส ราชาติ อิทํ สตฺถา คงฺคาตีเร นิสิโนฺน ภทฺทชิเตฺถรสฺสานุภาวํ อารพฺภ กเถสิฯ เอกสฺมิญฺหิ สมเย สตฺถา สาวตฺถิยํ วสฺสํ วสิตฺวา ‘‘ภทฺทชิกุมารสฺส สงฺคหํ กริสฺสามี’’ติ ภิกฺขุสงฺฆปริวุโต จาริกํ จรมาโน ภทฺทิยนครํ ปตฺวา ชาติยาวเน ตโย มาเส วสิ กุมารสฺส ญาณปริปากํ อาคมยมาโนฯ ภทฺทชิกุมาโร มหายโส อสีติโกฏิวิภวสฺส ภทฺทิยเสฏฺฐิโน เอกปุตฺตโกฯ ตสฺส ติณฺณํ อุตูนํ อนุจฺฉวิกา ตโย ปาสาทา อเหสุํฯ เอเกกสฺมิํ จตฺตาโร จตฺตาโร มาเส วสติฯ เอกสฺมิํ วสิตฺวา นาฏกปริวุโต มหเนฺตน ยเสน อญฺญํ ปาสาทํ คจฺฉติฯ ตสฺมิํ ขเณ ‘‘กุมารสฺส ยสํ ปสฺสิสฺสามา’’ติ สกลนครํ สงฺขุภิ, ปาสาทนฺตเร จกฺกาติจกฺกานิ มญฺจาติมญฺจานิ พนฺธนฺติฯ

สตฺถา ตโย มาเส วสิตฺวา ‘‘มยํ คจฺฉามา’’ติ นครวาสีนํ อาโรเจสิฯ นาครา ‘‘ภเนฺต, เสฺว คมิสฺสถา’’ติ สตฺถารํ นิมเนฺตตฺวา ทุติยทิวเส พุทฺธปฺปมุขสฺส ภิกฺขุสงฺฆสฺส มหาทานํ สเชฺชตฺวา นครมเชฺฌ มณฺฑปํ กตฺวา อลงฺกริตฺวา อาสนานิ ปญฺญเปตฺวา กาลํ อาโรเจสุํฯ สตฺถา ภิกฺขุสงฺฆปริวุโต ตตฺถ คนฺตฺวา นิสีทิ, มนุสฺสา มหาทานํ อทํสุฯ สตฺถา นิฏฺฐิตภตฺตกิโจฺจ มธุรสฺสเรน อนุโมทนํ อารภิฯ ตสฺมิํ ขเณ ภทฺทชิกุมาโรปิ ปาสาทโต ปาสาทํ คจฺฉติ , ตสฺส สมฺปตฺติทสฺสนตฺถาย ตํ ทิวสํ น โกจิ อคมาสิ, อตฺตโน มนุสฺสาว ปริวาเรสุํฯ โส มนุเสฺส ปุจฺฉิ – ‘‘อญฺญสฺมิํ กาเล มยิ ปาสาทโต ปาสาทํ คจฺฉเนฺต สกลนครํ สงฺขุภติ, จกฺกาติจกฺกานิ มญฺจาติมญฺจานิ พนฺธนฺติ, อชฺช ปน ฐเปตฺวา มยฺหํ มนุเสฺส อโญฺญ โกจิ นตฺถิ, กิํ นุ โข การณ’’นฺติฯ ‘‘สามิ, สมฺมาสมฺพุโทฺธ อิมํ ภทฺทิยนครํ อุปนิสฺสาย ตโย มาเส วสิตฺวา อเชฺชว คมิสฺสติ, โส ภตฺตกิจฺจํ นิฏฺฐาเปตฺวา มหาชนสฺส ธมฺมํ เทเสติ, สกลนครวาสิโนปิ ตสฺส ธมฺมกถํ สุณนฺตี’’ติฯ โส ‘‘เตน หิ เอถ, มยมฺปิ สุณิสฺสามา’’ติ สพฺพาภรณปฏิมณฺฑิโตว มหเนฺตน ปริวาเรน อุปสงฺกมิตฺวา ปริสปริยเนฺต ฐิโต ธมฺมํ สุณโนฺต ฐิโตว สพฺพกิเลเส เขเปตฺวา อคฺคผลํ อรหตฺตํ ปาปุณิฯ

สตฺถา ภทฺทิยเสฏฺฐิํ อามเนฺตตฺวา ‘‘มหาเสฏฺฐิ, ปุโตฺต เต อลงฺกตปฏิยโตฺตว ธมฺมกถํ สุณโนฺต อรหเตฺต ปติฏฺฐิโต, เตนสฺส อเชฺชว ปพฺพชิตุํ วา วฏฺฏติ ปรินิพฺพายิตุํ วา’’ติ อาหฯ

‘‘ภนฺเต, มยฺหํ ปุตฺตสฺส ปรินิพฺพาเนน กิจฺจํ นตฺถิ, ปพฺพาเชถ นํ, ปพฺพาเชตฺวา จ ปน นํ คเหตฺวา เสฺว อมฺหากํ เคหํ อุปสงฺกมถา’’ติฯ ภควา นิมนฺตนํ อธิวาเสตฺวา กุลปุตฺตํ อาทาย วิหารํ คนฺตฺวา ปพฺพาเชตฺวา อุปสมฺปทํ ทาเปสิฯ ตสฺส มาตาปิตโร สตฺตาหํ มหาสกฺการํ กรึสุฯ สตฺถา สตฺตาหํ วสิตฺวา กุลปุตฺตมาทาย จาริกํ จรนฺโต โกฏิคามํ ปาปุณิฯ โกฏิคามวาสิโน มนุสฺสา พุทฺธปฺปมุขสฺส ภิกฺขุสงฺฆสฺส มหาทานํ อทํสุฯ สตฺถา ภตฺตกิจฺจาวสาเน อนุโมทนํ อารภิฯ กุลปุตฺโต อนุโมทนกรณกาเล พหิคามํ คนฺตฺวา ‘‘สตฺถุ อาคตกาเลเยว อุฏฺฐหิสฺสามี’’ติ คงฺคาติตฺถสมีเป เอกสฺมึ รุกฺขมูเล ฌานํ สมาปชฺชิตฺวา นิสีทิ ฯ มหลฺลกเตฺถเรสุ อาคจฺฉนฺเตสุปิ อนุฏฺฐหิตฺวา สตฺถุ อาคตกาเลเยว อุฏฺฐหิฯ ปุถุชฺชนา ภิกฺขู ‘‘อยํ ปุเร วิย ปพฺพชิตฺวา มหาเถเร อาคจฺฉนฺเตปิ ทิสฺวา น อุฏฺฐหตี’’ติ กุชฺฌึสุฯ

โกฏิคามวาสิโน มนุสฺสา นาวาสงฺฆาเต พนฺธึสุฯ สตฺถา นาวาสงฺฆาเต ฐตฺวา ‘‘กหํ , ภทฺทชี’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘เอส, ภนฺเต, อิเธวา’’ติฯ ‘‘เอหิ, ภทฺทชิ, อเมฺหหิ สทฺธึ เอกนาวํ อภิรุหา’’ติฯ เถโรปิ อุปฺปติตฺวา เอกนาวาย อฏฺฐาสิฯ อถ นํ คงฺคาย มชฺฌํ คตกาเล สตฺถา อาห – ‘‘ภทฺทชิ, ตยา มหาปนาทราชกาเล อชฺฌาวุตฺถปาสาโท กห’’นฺติฯ อิมสฺมึ ฐาเน นิมุคฺโค, ภนฺเตติฯ ปุถุชฺชนา ภิกฺขู ‘‘ภทฺทชิตฺเถโร อญฺญํ พฺยากโรตี’’ติ อาหํสุฯ สตฺถา ‘‘เตน หิ, ภทฺทชิ, สพฺรหฺมจารีนํ กงฺขํ ฉินฺทา’’ติ อาหฯ ตสฺมึ ขเณ เถโร สตฺถารํ วนฺทิตฺวา อิทฺธิพเลน คนฺตฺวา ปาสาทถูปิกํ ปาทงฺคุลิยา คเหตฺวา ปญฺจวีสติโยชนํ ปาสาทํ คเหตฺวา อากาเส อุปฺปติฯ อุปฺปติโต จ ปน เหฏฺฐาปาสาเท ฐิตานํ ปาสาทํ ภินฺทิตฺวา ปญฺญายิฯ โส เอกโยชนํ ทฺวิโยชนํ ติโยชนนฺติ ยาว วีสติโยชนา อุทกโต ปาสาทํ อุกฺขิปิฯ อถสฺส ปุริมภเว ญาตกา ปาสาทโลเภน มจฺฉกจฺฉปนาคมณฺฑูกา หุตฺวา ตสฺมิํเยว ปาสาเท นิพฺพตฺตา ปาสาเท อุฏฺฐหนฺเต ปริวตฺติตฺวา ปริวตฺติตฺวา อุทเกเยว ปตึสุฯ สตฺถา เต ปตนฺเต ทิสฺวา ‘‘ญาตกา เต, ภทฺทชิ, กิลมนฺตี’’ติ อาหฯ เถโร สตฺถุ วจนํ สุตฺวา ปาสาทํ วิสฺสชฺชสิ, ปาสาโท ยถาฐาเนเยว ปติฏฺฐหิ, สตฺถา ปารคงฺคํ คโตฯ อถสฺส คงฺคาตีเรเยว อาสนํ ปญฺญาปยิํสุ, โส ปญฺญตฺเต วรพุทฺธาสเน ตรุณสูริโย วิย รสฺมิโย มุญฺจนฺโต นิสีทิฯ อถ นํ ภิกฺขู ‘‘กสฺมึ กาเล, ภนฺเต, อยํ ปาสาโท ภทฺทชิตฺเถเรน อชฺฌาวุตฺโถ’’ติ ปุจฺฉึสุฯ สตฺถา ‘‘มหาปนาทราชกาเล’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต วิเทหรฏฺเฐ มิถิลายํ สุรุจิ นาม ราชา อโหสิ, ปุตฺโตปิ ตสฺส สุรุจิเยว, ตสฺส ปน ปุตฺโต มหาปนาโท นาม อโหสิ, เต อิมํ ปาสาทํ ปฏิลภึสุฯ ปฏิลาภตฺถาย ปนสฺส อิทํ ปุพฺพกมฺมํ – เทฺว ปิตาปุตฺตา นเฬหิ จ อุทุมฺพรทารูหิ จ ปเจฺจกพุทฺธสฺส วสนปณฺณสาลํ กรึสุฯ อิมสฺมิํ ชาตเก สพฺพํ อตีตวตฺถุ ปกิณฺณกนิปาเต **สุรุจิชาตเก** (ชา. ๑.๑๔.๑๐๒ อาทโย) อาวิภวิสฺสติฯ

สตฺถา อิมํ อตีตํ อาหริตฺวา สมฺมาสมฺพุโทฺธ หุตฺวา อิมา คาถา อโวจ –

๔๐. ‘‘ปนาโท นาม โส ราชา, ยสฺส ยูโป สุวณฺณโย;
ติริยํ โสฬสุพฺเพโธ, อุทฺธมาหุ สหสฺสธาฯ

๔๑. ‘‘สหสฺสกโณฺฑ สตเคณฺฑุ, ธชาลุ หริตามโย;
อนจฺจุํ ตตฺถ คนฺธพฺพา, ฉ สหสฺสานิ สตฺตธาฯ

๔๒. ‘‘เอวเมตํ ตทา อาสิ, ยถา ภาสสิ ภทฺทชิ;
สโกฺก อหํ ตทา อาสึ, เวยฺยาวจฺจกโร ตวา’’ติฯ

ตตฺถ **ยูโป**ติ ปาสาโทฯ **ติริยํ โสฬสุเพฺพโธ**ติ วิตฺถารโต โสฬสกณฺฑปาตวิตฺถาโร อโหสิฯ **อุทฺธมาหุ สหสฺสธา**ติ อุเพฺพเธน สหสฺสกณฺฑคมนมตฺตํ อุจฺจ อหุ, สหสฺสกณฺฑคมนคณนาย ปญฺจวีสติโยชนปฺปมาณํ โหติฯ วิตฺถาโร ปนสฺส อฏฺฐโยชนมโตฺตฯ

สหสฺสกโณฺฑ สตเคณฺฑูติ โส ปเนส สหสฺสกณฺฑุเพฺพโธ ปาสาโท สตภูมิโก อโหสิฯ **ธชาลู**ติ ธชสมฺปโนฺนฯ **หริตามโย**ติ หริตมณิปริกฺขิโตฺตฯ อฏฺฐกถายํ ปน ‘‘สมาลุหริตามโย’’ติ ปาโฐ, หริตมณิมเยหิ ทฺวารกวาฏวาตปาเนหิ สมนฺนาคโตติ อโตฺถฯ **สมาลู**ติ กิร ทฺวารกวาฏวาตปานานํ นามํฯ **คนฺธพฺพา**ติ นฏา, **ฉ สหสฺสานิ สตฺตธา**ติ ฉ คนฺธพฺพสหสฺสานิ สตฺตธา หุตฺวา ตสฺส ปาสาทสฺส สตฺตสุ ฐาเนสุ รโญฺญ รติชนนตฺถาย นจฺจิํสูติ อโตฺถฯ เต เอวํ นจฺจนฺตาปิ ราชานํ หาเสตุํ นาสกฺขิํสุ, อถ สโกฺก เทวราชา เทวนฏํ เปเสตฺวา สมชฺชํ กาเรสิ, ตทา มหาปนาโท หสิฯ

ยถา ภาสสิ, ภทฺทชีติ ภทฺทชิเตฺถเรน หิ ‘‘ภทฺทชิ, ตยา มหาปนาทราชกาเล อชฺฌาวุตฺถปาสาโท กห’’นฺติ วุเตฺต ‘‘อิมสฺมิํ ฐาเน นิมุโคฺค, ภเนฺต’’ติ วทเนฺตน ตสฺมิํ กาเล อตฺตโน อตฺถาย ตสฺส ปาสาทสฺส นิพฺพตฺตภาโว จ มหาปนาทราชภาโว จ ภาสิโต โหติฯ ตํ คเหตฺวา สตฺถา ‘‘ยถา ตฺวํ, ภทฺทชิ, ภาสสิ, ตทา เอตํ ตเถว อโหสิ, อหํ ตทา ตว กายเวยฺยาวจฺจกโร สโกฺก เทวานมิโนฺท อโหสิ’’นฺติ อาหฯ ตสฺมิํ ขเณ ปุถุชฺชนภิกฺขู นิกฺกงฺขา อเหสุํฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา มหาปนาโท ราชา ภทฺทชิ อโหสิ, สโกฺก ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

มหาปนาทชาตกวณฺณนา จตุตฺถาฯ

[๒๖๕] ๕. ขุรปฺปชาตกวณฺณนา

ทิสฺวา ขุรเปฺปติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต เอกํ โอสฺสฏฺฐวีริยํ ภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิฯ ตญฺหิ สตฺถา ‘‘สจฺจํ กิร ตฺวํ, ภิกฺขุ, โอสฺสฏฺฐวีริโย’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘สจฺจํ, ภเนฺต’’ติ วุเตฺต ‘‘ภิกฺขุ, กสฺมา เอวํ ตฺวํ นิยฺยานิกสาสเน ปพฺพชิตฺวา วีริยํ โอสฺสชิ, โปราณกปณฺฑิตา อนิยฺยานิกฏฺฐาเนปิ วีริยํ กริํสู’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต เอกสฺมิํ อฏวิอารกฺขกกุเล นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปโตฺต ปญฺจปุริสสตปริวาโร อฏวิอารกฺขเกสุ สพฺพเชฏฺฐโก หุตฺวา อฏวิมุเข เอกสฺมิํ คาเม วาสํ กเปฺปสิฯ โส ภติํ คเหตฺวา มนุเสฺส อฏวิํ อติกฺกาเมติฯ อเถกสฺมิํ ทิวเส พาราณเสยฺยโก สตฺถวาหปุโตฺต ปญฺจหิ สกฏสเตหิ ตํ คามํ ปตฺวา ตํ ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘สมฺม, สหสฺสํ คเหตฺวา มํ อฏวิํ อติกฺกาเมหี’’ติ อาหฯ โส ‘‘สาธู’’ติ ตสฺส หตฺถโต สหสฺสํ คณฺหิ, ภติํ คณฺหโนฺตเยว ตสฺส ชีวิตํ ปริจฺจชิฯ โส ตํ อาทาย อฏวิํ ปาวิสิ, อฏวิมชฺฌํ ปญฺจสตา โจรา อุฏฺฐหิํสุ, โจเร ทิสฺวาว เสสปุริสา อุเรน นิปชฺชิํสุ, อารกฺขกเชฏฺฐโก เอโกว นทโนฺต วคฺคโนฺต ปหริตฺวา ปญฺจสเตปิ โจเร ปลาเปตฺวา สตฺถวาหปุตฺตํ โสตฺถินา กนฺตารํ ตาเรสิฯ

สตฺถวาหปุโตฺต ปรกนฺตาเร สตฺถํ นิเวเสตฺวา อารกฺขกเชฏฺฐกํ นานคฺครสโภชนํ โภเชตฺวา สยมฺปิ ภุตฺตปาตราโส สุขนิสิโนฺน เตน สทฺธิํ สลฺลปโนฺต ‘‘สมฺม, ตถาทารุณานํ โจรานํ อาวุธานิ คเหตฺวา อวตฺถรณกาเล เกน นุ โข เต การเณน จิตฺตุตฺราสมตฺตมฺปิ น อุปฺปนฺน’’นฺติ ปุจฺฉโนฺต ปฐมํ คาถมาห –

๔๓. ‘‘ทิสฺวา ขุรเปฺป ธนุเวคนุเนฺน, ขเคฺค คหีเต ติขิเณ เตลโธเต;

ตสฺมึ ภยสฺมึ มรเณ วิยูเฬฺห, กสฺมา นุ เต นาหุ ฉมฺภิตตฺต’’นฺติฯ

ตตฺถ **ธนุเวคนุเนฺน**ติ ธนุเวเคน วิสฺสเฏฺฐฯ **ขเคฺค คหีเต**ติ ถรุทเณฺฑหิ สุคหิเต ขเคฺคฯ **มรเณ วิยูเฬฺห**ติ มรเณ ปจฺจุปฏฺฐิเตฯ **กสฺมา นุ เต นาหู**ติ เกน นุ โข การเณน นาโหสิฯ **ฉมฺภิตตฺต**นฺติ สรีรจลนํฯ

ตํ สุตฺวา อารกฺขกเชฏฺฐโก อิตรา เทฺว คาถา อภาสิ –

๔๔. ‘‘ทิสฺวา ขุรปฺเป ธนุเวคนุเนฺน, ขเคฺค คหีเต ติขิเณ เตลโธเต;
ตสฺมึ ภยสฺมึ มรเณ วิยูเฬฺห, เวทํ อลตฺถํ วิปุลํ อุฬารํฯ

๔๕. ‘‘โส เวทชาโต อชฺฌภวึ อมิเตฺต, ปุเพฺพว เม ชีวิตมาสิ จตฺตํ;
น หิ ชีวิเต อาลยํ กุพฺพมาโน, สูโร กยิรา สูรกิจฺจํ กทาจี’’ติฯ

ตตฺถ **เวทํ อลตฺถ**นฺติ ตุฏฺฐิเญฺจว โสมนสฺสเญฺจ ปฏิลภึฯ **วิปุล**นฺติ พหุํฯ **อุฬาร**นฺติ อุตฺตมํฯ **อชฺฌภวิ**นฺติ ชีวิตํ ปริจฺจชิตฺวา อภิภวึฯ **ปุเพฺพว เม ชีวิตมาสิ จตฺต**นฺติ มยา ปุเพฺพว ตว หตฺถโต ภตึ คณฺหเนฺตเนว ชีวิตํ จตฺตมาสิฯ **น หิ ชีวิเต อาลยํ กุพฺพมาโน**ติ ชีวิตสฺมิญฺหิ นิกนฺตึ กุรุมาโน ปุริสกิจฺจํ กทาจิปิ น กโรติฯ

เอวํ โส สรวเสฺส วสฺสเนฺต ชีวิตนิกนฺติยา วิสฺสฏฺฐตฺตา อตฺตนา สูรกิจฺจสฺส กตภาวํ ญาเปตฺวา สตฺถวาหปุตฺตํ อุโยฺยเชตฺวา สกคามเมว ปจฺจาคนฺตฺวา ทานาทีนิ ปุญฺญานิ กตฺวา ยถากมฺมํ คโตฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ, สจฺจปริโยสาเน โอสฺสฏฺฐวีริโย ภิกฺขุ อรหเตฺต ปติฏฺฐหิฯ ‘‘ตทา อารกฺขกเชฏฺฐโก อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

ขุรปฺปชาตกวณฺณนา ปญฺจมาฯ

[๒๖๖] ๖. วาตคฺคสินฺธวชาตกวณฺณนา

เยนาสิ กิสิยา ปณฺฑูติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต สาวตฺถิยํ อญฺญตรํ กุฎุมฺพิกํ อารพฺภ กเถสิฯ สาวตฺถิยํ กิเรกา อภิรูปา อิตฺถี เอกํ อภิรูปํ กุฎุมฺพิกํ ทิสฺวา ปฏิพทฺธจิตฺตา อโหสิ, สกลสรีรํ ฌายมาโน วิยสฺสา อพฺภนฺตเร กิเลสคฺคิ อุปฺปชฺชิฯ สา เนว กายสฺสาทํ ลภิ, น จิตฺตสฺสาทํ, ภตฺตมฺปิสฺสา น รุจฺจิ, เกวลํ มญฺจกอฎนึ คเหตฺวา นิปชฺชิฯ อถ นํ อุปฏฺฐายิกา จ สหายิกา จ ปุจฺฉึสุ – ‘‘กึ นุ โข ตฺวํ กมฺปมานจิตฺตา อฎนึ คเหตฺวา นิปนฺนา, กึ เต อผาสุก’’นฺติฯ สา เอกํ เทฺว วาเร อกเถตฺวา ปุนปฺปุนํ วุจฺจมานา ตมตฺถํ อาโรเจสิฯ อถ นํ ตา สมสฺสาเสตฺวา ‘‘ตฺวํ มา จินฺตยิ, มยํ ตํ อาเนสฺสามา’’ติ วตฺวา คนฺตฺวา กุฎุมฺพิเกน สทฺธึ มเนฺตสุํ, โส ปฏิกฺขิปิตฺวา ปุนปฺปุนํ วุจฺจมาโน อธิวาเสสิฯ ตา ‘‘อสุกทิวเส อสุกเวลายํ อาคจฺฉา’’ติ ปฏิญฺญํ คเหตฺวา คนฺตฺวา ตสฺสา อาโรเจสุํฯ สา อตฺตโน สยนคพฺภํ สเชฺชตฺวา อตฺตานํ อลงฺกริตฺวา สยนปิเฎฺฐ นิสินฺนา ตสฺมึ อาคนฺตฺวา สยเนกเทเส นิสิเนฺน จิเนฺตสิ – ‘‘สจาหํ อิมสฺส ครุกํ อกตฺวา อิทาเนว โอกาสํ กริสฺสามิ, อิสฺสริยํ เม ปริหายิสฺสติ, อาคตทิวเสเยว โอกาสกรณํ นาม อการฺณํ, อชฺช น มงฺกุํ กตฺวา อญฺญสฺมึ ทิวเส โอกาสํ กริสฺสามี’’ติฯ อถ นํ หตฺถคหณาทิวเสน เกฬึ กาตุํ อารทฺธํ หเตฺถ คเหตฺวา ‘‘อเปหิ อเปหิ, น เม ตยา อโตฺถ’’ติ นิพฺภเจฺฉสิฯ โส โอสกฺกิตฺวา ลชฺชิโต อุฏฺฐาย อตฺตโน เคหเมว คโตฯ

อิตรา อิตฺถิโย ตาย ตถา กตภาวํ ญตฺวา กุฎุมฺพิเก นิกฺขเนฺต ตํ อุปสงฺกมิตฺวา เอวมาหํสุ – ‘‘ตฺวํ เอตสฺมึ ปฏิพทฺธจิตฺตา อาหารํ ปฏิกฺขิปิตฺวา นิปชฺชิ, อถ นํ มยํ ปุนปฺปุนํ ยาจิตฺวา อาน ยิมฺห, ตสฺส กสฺมา โอกาสํ น อกาสี’’ติฯ สา ตมตฺถํ อาโรเจสิฯ อิตรา ‘‘เตน หิ ปญฺญายิสฺส สี’’ติ วตฺวา ปกฺกมึสุฯ กุฎุมฺพิโก ปุน นิวตฺติตฺวาปิ น โอโลเกสิฯ สา ตํ อลภมานา นิราหารา ต เตฺถว ชีวิตกฺขยํ ปาปุณิฯ กุฎุมฺพิโก ตสฺสา มตภาวํ ญตฺวา พหุํ มาลาคนฺธวิเลปนํ อาทาย เชต วนํ คนฺตฺวา สตฺถารํ ปูเชตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิตฺวา สตฺถารา จ ‘‘กึ นุ โข, อุปาสก, น ปญฺญาย สี’’ติ ปุจฺฉิเต ตมตฺถํ อาโรเจตฺวา ‘‘สฺวาหํ, ภเนฺต, เอตฺตกํ กาลํ ลชฺชาย พุทฺธุปฏฺฐานํ นาค โต’’ติ อาหฯ สตฺถา ‘‘น , อุปาสก, อิทาเนวสา กิเลสวเสน ตํ ปโกฺกสาเปตฺวา อาคตกาเล ตํ โอกาสํ อกตฺวา ลชฺชาเปสิ, ปุเพฺพปิ ปน ปณฺฑิเตสุ ปฏิพทฺธจิตฺตา หุตฺวา ปโกฺกสาเปตฺวา อา คตกาเล โอกาสํ อกตฺวา กิลเมตฺวาว อุโยฺยเชสี’’ติ วตฺวา เตน ยาจิโต อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต สินฺธวกุเล นิพฺพตฺติตฺวา วาต คฺคสินฺธโว นาม หุตฺวา ตสฺส มงฺคลอโสฺส อโหสิฯ อสฺสโคปกา ตํ เนตฺวา คงฺคายํ นฺหาเปนฺติฯ อถ นํ ภทฺทลี นาม คทฺรภี ทิสฺวา ปฏิพทฺธจิตฺตา หุตฺวา กิเลสวเสน กมฺปมานา เนว ติณํ ขาทิ , น อุทกํ ปิวิ, ปริสุสฺสิตฺวา กิสา อฎฺฐิจมฺมมตฺตา อโหสิฯ อถ นํ ปุโตฺต คทฺรภโปตโก มาตรํ ปริ สุสฺสมานํ ทิสฺวา ‘‘กึ นุ โข ตฺวํ, อมฺม, เนว ติณํ ขาทสิ, น อุทกํ ปิวสิ, ปริสุสฺสิตฺวา ตตฺถ ตตฺถ กมฺปมานา นิปชฺชสิ, กึ เต อผาสุก’’นฺติ ปุจฺฉิฯ สา อกเถตฺวา ปุนปฺปุนํ วุจฺจมานา ตมตฺถํ กเถ สิฯ อถ นํ ปุโตฺต สมสฺสาเสตฺวา ‘‘อมฺม, มา จินฺตยิ, อหํ ตํ อาเนสฺสามี’’ติ วตฺวา วาตคฺคสินฺ ธวสฺส นฺหายิตุํ อาคตกาเล ตํ อุปสงฺกมิตฺวา ‘‘ตาต, มยฺหํ มาตา ตุเมฺหสุ ปฏิพทฺธจิตฺตา นิรา หารา สุสฺสิตฺวา มริสฺสติ, ชีวิตทานมสฺสา เทถา’’ติ อาหฯ ‘‘สาธุ, ตาต, ทสฺสามิ, อสฺสโคปกา มํ นฺหาเปตฺวา โถกํ คงฺคาตีเร วิจรณตฺถาย วิสฺสเชฺชนฺติ, ตฺวํ มาตรํ คเหตฺวา ตํ ปเทสํ เอหี’’ติฯ โส คนฺตฺวา มาตรํ อาเนตฺวา ตสฺมึ ปเทเส วิสฺสเชฺชตฺวา เอกมนฺตํ ปฏิจฺฉโนฺน อฎฺฐาสิฯ

อสฺสโคปกาปิ วาตคฺคสินฺธวํ ตสฺมึ ฐาเน วิสฺสเชฺชสุํฯ โส ตํ คทฺรภึ โอโลเกตฺวา อุปสงฺ กมิฯ อถ สา คทฺรภี ตสฺมึ อุปสงฺกมิตฺวา อตฺตโน สรีรํ อุปสิงฺฆมาเน ‘‘สจาหํ ครุํ อกตฺวา อาค ตกฺขเณเยวสฺส โอกาสํ กริสฺสามิ, เอวํ เม ยโส จ อิสฺสริยญฺจ ปริหายิสฺสติ, อนิจฺฉมานา วิย ภ วิตุํ วฎฺฎตี’’ติ จิเนฺตตฺวา สินฺธวสฺส เหฎฺฐาหนุเก ปาเทน ปหริตฺวา ปลายิ, ทนฺตมูลมสฺส ภิชฺชิตฺ วา คตกาโล วิย อโหสิฯ วาตคฺคสินฺธโว ‘‘โก เม เอตาย อโตฺถ’’ติ ลชฺชิโต ตโตว ปลายิฯ สา วิปฺปฏิสารินี หุตฺวา ตเตฺถว ปติตฺวา โสจมานา นิปชฺชิฯ

อถ นํ ปุโตฺต อุปสงฺกมิตฺวา ปุจฺฉโนฺต ปฐมํ คาถมาห –

๔๖. ‘‘เยนาสิ กิสิยา ปณฺฑุ, เยน ภตฺตํ น รุจฺจติ;
อยํ โส อาคโต ภตฺตา, กสฺมา ทานิ ปลายสี’’ติฯ

ตตฺถ **เยนา**ติ ตสฺมึ ปฏิพทฺธจิตฺตตาย เยน การณภูเตนฯ

ปุตฺตสฺส วจนํ สุตฺวา คทฺรภี ทุติยํ คาถมาห –

๔๗. ‘‘สเจ ปนาทิเกเนว, สนฺถโว นาม ชายติ;
ยโส หายติ อิตฺถีนํ, ตสฺมา ตาต ปลายห’’นฺติฯ

ตตฺถ **อาทิเกเนวา**ติอาทิโตว ปฐมเมวฯ **สนฺถโว**ติ เมถุนธมฺมสํโยควเสน มิตฺตสนฺถโวฯ **ยโส หายติ อิตฺถีน**นฺติ, ตาต, อิตฺถีนญฺหิ ครุกํ อกตฺวา อาทิโตว สนฺถวํ กุรุมานานํ ยโส หาย

ติ, อิสฺสริยคพฺพิตภาโว ปริหายตีติฯ เอวํ สา อิตฺถีนํ สภาวํ ปุตฺตสฺส กเถสิฯ

ตติยคาถํ ปน สตฺถา อภิสมฺพุโทฺธ หุตฺวา อาห –

๔๘. ‘‘ยสสฺสินํ กุเล ชาตํ, อาคตํ ยา น อิจฺฉติ;
โสจติ จิรรตฺตาย, วาตคฺคมิว ภทฺทลี’’ติฯ

ตตฺถ **ยสสฺสิน**นฺติ ยสสมฺปนฺนํฯ **ยา น อิจฺฉตี**ติ ยา อิตฺถี ตถารูปํ ปุริสํ น อิจฺฉติฯ **จิรรตฺตายา**ติ จิรรตฺตํ, ทีฆมทฺธานนฺติ อโตฺถฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ, สจฺจปริโยสาเน กุฎุมฺพิโก โสตาปตฺติผเล ปติฎฺฐหิฯ ‘‘ตทา คทฺรภี สา อิตฺถี อโหสิ, วาตคฺคสินฺธโว ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

วาตคฺคสินฺธวชาตกวณฺณนา ฉฎฺฐาฯ

[๒๖๗] ๗. กกฺกฎกชาตกวณฺณนา

สิงฺคี มิโคติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต อญฺญตรํ อิตฺถึ อารพฺภ กเถสิฯ สาวตฺถิยํ กิเร โก กุฎุมฺพิโก อตฺตโน ภริยํ คเหตฺวา อุทฺธารโสธนตฺถาย ชนปทํ คนฺตฺวา อุทฺธารํ โสเธตฺวา อาคจฺฉโนฺต อนฺตรามเคฺค โจเรหิ คหิโตฯ ภริยา ปนสฺส อภิรูปา ปาสาทิกา ทสฺสนียา, โจรเชฎฺฐโก ตสฺสา สิเนเหน กุฎุมฺพิกํ มาเรตุํ อารภิฯ สา ปน อิตฺถี สีลวตี อาจารสมฺปนฺนา ปติเทวตา, สา โจรเชฎฺฐกสฺส ปาเทสุ นิปติตฺวา ‘‘สามิ, สเจ มยิ สิเนโห อตฺถิ, มา มยฺหํ สามิกํ มาเรหิฯ สเจ มาเรสิ, อหมฺปิ วิสํ วา ขาทิตฺวา นาสวาตํ วา สนฺนิรุมฺภิตฺวา มริสฺสามิ, ตยา ปน สทฺธิํ น คมิสฺสามิ, มา เม อการเณน สามิกํ มาเรหี’’ติ ยาจิตฺวา ตํ วิสฺสชฺชาเปสิฯ เต อุโภปิ โสตฺถินา สาวตฺถึ ปตฺวา เชตวนปิฎฺฐิวิหาเรน คจฺฉนฺตา ‘‘วิหารํ ปวิสิตฺวา สตฺถารํ วนฺทิสฺสามา’’ติ คนฺธกุฎิปริเวณํ คนฺตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิํสุฯ เต สตฺถารา ‘‘กหํ คตตฺถ, อุปาสกา’’ติ ปุฎฺฐา ‘‘อุทฺธารโสธนตฺถายา’’ติ อาหํสุฯ ‘‘อนฺตรามเคฺค ปน อาโรเคฺยน อาคตตฺถา’’ติ วุเตฺต กุฎุมฺพิโก อาห – ‘‘อนฺตรามเคฺค โน, ภเนฺต, โจรา คณฺหิํสุ, ตเตฺรสา มํ มาริยมานํ โจรเชฎฺฐกํ ยาจิตฺวา โมเจสิ, อิมํ นิสฺสาย มยา ชีวิตํ ลทฺธ’’นฺติฯ สตฺถา ‘‘น, อุปาสก, อิทาเนเวตาย เอวํ ตุยฺหํ ชีวิตํ ทินฺนํ, ปุเพฺพปิ ปณฺฑิตานมฺปิ ชีวิตํ อทาสิเยวา’’ติ วตฺวา เตน ยาจิโต อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต หิมวเนฺต มหาอุทกรหโท, ตตฺถ มหาสุวณฺณกกฺกฎโก อโหสิฯ โส ตสฺส นิวาสภาเวน ‘‘กุฬีรทโห’’ติ ปญฺญายิตฺถฯ กกฺกฎโก มหา อโหสิ ขลมณฺฑลปฺปมาโณ, หตฺถี คเหตฺวา วธิตฺวา ขาทติฯ หตฺถี ตสฺส ภเยน ตตฺถ โอตริตฺวา โคจรํ คณฺหิตุํ น สโกฺกนฺติฯ ตทา โพธิสโตฺต กุฬีรทหํ อุปนิสฺสาย วสมานํ หตฺถิยูถเชฎฺฐกํ ปฎิจฺจ กเรณุยา กุจฺฉิสฺมิํ ปฎิสนฺธิํ คณฺหิฯ อถสฺส มาตา ‘‘คพฺภํ รกฺขิสฺสามี’’ติ อญฺญํ ปพฺพตปฺปเทสํ คนฺตฺวา คพฺภํ รกฺขิตฺวา ปุตฺตํ วิชายิฯ โส อนุกฺกเมน วิญฺญุตํ ปโตฺต มหาสรีโร ถามสมฺปโนฺน โสภคฺคปฺปโตฺต อญฺชนปพฺพโต วิย อโหสิฯ โส เอกาย กเรณุยา สทฺธิํ สํวาสํ กเปฺปตฺวา ‘‘กกฺกฎกํ คณฺหิสฺสามี’’ติ อตฺตโน ภริยญฺจ มาตรญฺจ อาทาย ตํ หตฺถิยูถํ อุปสงฺกมิตฺวา ปิตรํ ปสฺสิตฺวา ‘‘ตาต, อหํ กกฺกฎกํ คณฺหิสฺสามี’’ติ อาหฯ อถ นํ ปิตา ‘‘น สกฺขิสฺสสิ, ตาตา’’ติ วาเรตฺวา ปุนปฺปุนํ วทนฺตํ ‘‘ตฺวเญฺญว ชานิสฺสสี’’ติ อาหฯ

โส กุฬีรทหํ อุปนิสฺสาย วสเนฺต สพฺพวารเณ สนฺนิปาเตตฺวา สเพฺพหิ สทฺธึ ทหสมีปํ คนฺตฺวา ‘‘กึ โส กกฺกฏโก โอตรณกาเล คณฺหาติ, อุทาหุ โคจรํ คณฺหนกาเล, อุทาหุ อุตฺตรณกาเล’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อุตฺตรณกาเล’’ติ สุตฺวา ‘‘เตน หิ ตุเมฺห กุฬีรทหํ โอตริตฺวา ยาวทตฺถํ โคจรํ คเหตฺวา ปฐมํ อุตฺตรถ, อหํ ปจฺฉโต ภวิสฺสามี’’ติ อาหฯ วารณา ตถา กรึสุฯ กุฬีโร ปจฺฉโต อุตฺตรนฺตํ โพธิสตฺตํ มหาสณฺฑาเสน กมฺมาโร โลหสลากํ วิย อฬทฺวเยน ปาเท ทฬฺหํ คณฺหิ, กเรณุกา โพธิสตฺตํ อวิชหิตฺวา สมีเปเยว อฏฺฐาสิฯ โพธิสโตฺต อากฑฺฒโนฺต กุฬีรํ จาเลตุํ นาสกฺขิ, กุฬีโร ปน ตํ อากฑฺฒโนฺต อตฺตโน อภิมุขํ กโรติฯ โส มรณภยตชฺชิโต พทฺธรวํ รวิ, สเพฺพ วารณา มรณภยตชฺชิตา โกญฺจนาทํ กตฺวา มุตฺตกรีสํ จชมานา ปลายึสุ, กเรณุกาปิสฺส สณฺฐาตุํ อสโกฺกนฺตี ปลายิตุํ อารภิฯ

อถ นํ โส อตฺตโน พทฺธภาวํ สญฺญาเปตฺวา ตสฺสา อปลายนตฺถํ ปฐมํ คาถมาห –

๔๙. ตตฺถ **สิงฺคี มิโค**ติ สิงฺคี สุวณฺณวโณฺณ มิโคฯ ทฺวีหิ อเฬหิ สิงฺคกิจฺจํ สาเธเนฺตหิ ยุตฺตตาย สิงฺคีติ อโตฺถฯ มิโคติ ปน สพฺพปาณสงฺคาหกวเสน อิธ กุฬีโร วุโตฺตฯ **อายตจกฺขุเนโตฺต**ติ เอตฺถ ทสฺสนเฎฺฐน จกฺขุ, นยนเฎฺฐน เนตฺตํ, อายตานิ จกฺขุสงฺขาตานิ เนตฺตานิ อสฺสาติ อายตจกฺขุเนโตฺต, ทีฆอกฺขีติ อโตฺถฯ อฏฺฐิเมวสฺส ตจกิจฺจํ สาเธตีติ **อฏฺฐิตฺตโจฯ เตนาภิภูโต**ติ เตน มิเคน อภิภูโต อโชฺฌตฺถโต นิจฺจลํ คหิโต หุตฺวาฯ **กปณํ รุทามี**ติ การุญฺญปฺปโตฺต หุตฺวา รุทามิ วิรวามิฯ **มา เหว ม**นฺติ มํ เอวรูปํ พฺยสนปฺปตฺตํ อตฺตโน ปาณสมํ ปิยสามิกํ ตฺวํ มา เหว ชหีติฯ

อถ สา กเรณุกา นิวตฺติตฺวา ตํ อสฺสาสยมานา ทุติยํ คาถมาห –

๕๐. ‘‘อยฺย น ตํ ชหิสฺสามิ, กุญฺชรํ สฎฺฐิหายนํ;
ปถพฺยา จาตุรนฺตาย, สุปฺปิโย โหสิ เม ตุว’’นฺติฯ

ตตฺถ **สฎฺฐิหายน**นฺติ ชาติยา สฎฺฐิวสฺสกาลสฺมิญฺหิ กุญฺชรา ถาเมน ปริหายนฺติ, สา อหํ เอวํ ถามหีนํ อิมํ พฺยสนํ ปตฺตํ ตํ น ชหิสฺสามิ, มา ภายิ, อิมิสฺสา หิ จตูสุ ทิสาสุ สมุทฺทํ ปตฺวา ฐิตาย จาตุรนฺตาย ปถวิยา ตฺวํ มยฺหํ สุฏฺฐุ ปิโยติฯ

อถ นํ สนฺถเมฺภตฺวา ‘‘อยฺย, อิทานิ ตํ กุฬีเรน สทฺธึ โถกํ กถาสลฺลาปํ ลภมานา วิสฺสชฺชาเปสฺสามี’’ติ วตฺวา กุฬีรํ ยาจมานา ตติยํ คาถมาห –

๕๑. ‘‘เย กุฬีรา สมุทฺทสฺมึ, คงฺคาย ยมุนาย จ;
เตสํ ตฺวํ วาริโช เสโฎฺฐ, มุญฺจ โรทนฺติยา ปติ’’นฺติฯ

ตสฺสโตฺถ – เย สมุเทฺท วา คงฺคาย วา ยมุนาย วา กุฬีรา, สเพฺพสํ วณฺณสมฺปตฺติยา จ มหนฺตเตฺตน จ ตฺวเมว เสโฎฺฐ อุตฺตโมฯ เตน ตํ ยาจามิ, มยฺหํ โรทมานาย สามิกํ มุญฺจาติฯ

กุฬีโร ตสฺสา กถยมานาย อิตฺถิสเทฺท นิมิตฺตํ คเหตฺวา อากฑฺฒิยมานโส หุตฺวา วารณสฺส ปาทโต อเฬ วินิเวเฐโนฺต ‘‘อยํ วิสฺสโฎฺฐ อิทํ นาม กริสฺสตี’’ติ น กิญฺจิ อญฺญาสิฯ อถ นํ วารโณ ปาทํ อุกฺขิปิตฺวา ปิฏฺฐิยํ อกฺกมิ, ตาวเทว อฎฺฐีนิ ภิชฺชึสุฯ วารโณ ตุฏฺฐรวํ รวิ, สเพฺพ วารณา สนฺนิปติตฺวา กุฬีรํ นีหริตฺวา มหีตเล ฐเปตฺวา มทฺทนฺตา จุณฺณวิจุณฺณมกํสุฯ ตสฺส เทฺว อฬา สรีรโต ภิชฺชิตฺวา เอกมเนฺต ปตึสุฯ โส จ กุฬีรทโห คงฺคาย เอกาพโทฺธ , คงฺคาย ปูรณกาเล คโงฺคทเกน ปูรติ, อุทเก มนฺทีภูเต ทหโต อุทกํ คงฺคํ โอตรติฯ อถ เทฺวปิ เต อฬา

อุปฺลวิตฺวา คงฺคาย วุยฺหึสุฯ เตสุ เอโก สมุทฺทํ ปาวิสิ, เอกํ ทสภาติกราชาโน อุทเก กีฬมานา ลภิตฺวา อาฬิงฺคํ นาม มุทิงฺคํ อกํสุฯ สมุทฺทํ ปน ปวิฏฺฐํ อสุรา คเหตฺวา อาลมฺพรํ นาม เภรึ กาเรสุํฯ เต อปรภาเค สเกฺกน สงฺคาเม ปราชิตา ตํ ฉฑฺเฑตฺวา ปลายึสุ, อถ นํ สโกฺก อตฺตโน อตฺถาย คณฺหาเปสิฯ ‘‘อาลมฺพรเมโฆ วิย ถนตี’’ติ ตํ สนฺธาย วทนฺติฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ, สจฺจปริโยสาเน อุโภ ชยมฺปติกา โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหึสุ ฯ ‘‘ตทา กเรณุกา อยํ อุปาสิกา อโหสิ, วารโณ ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

กกฺกฏกชาตกวณฺณนา สตฺตมาฯ

[๒๖๘] ๘. อารามทูสกชาตกวณฺณนา

โย เว สพฺพสเมตานนฺติ อิทํ สตฺถา ทกฺขิณาคิริชนปเท อญฺญตรํ อุยฺยานปาลปุตฺตํ อารพฺภ กเถสิฯ สตฺถา กิร วุตฺถวโสฺส เชตวนา นิกฺขมิตฺวา ทกฺขิณาคิริชนปเท จาริกํ จริฯ อเถโก อุปาสโก พุทฺธปฺปมุขํ ภิกฺขุสงฺฆํ นิมเนฺตตฺวา อุยฺยาเน นิสีทาเปตฺวา ยาคุขชฺชกेหิ สนฺตเปฺปตฺวา ‘‘อยฺยา, อุยฺยานจาริกํ จริตุกามา อิมินา อุยฺยานปาเลน สทฺธึ จรนฺตู’’ติ วตฺวา ‘‘อยฺยานํ ผลาผลานิ ทเทยฺยาสี’’ติ อุยฺยานปาลํ อาณาเปสิฯ ภิกฺขู จรมานา เอกํ ฉิทฺทฏฺฐานํ ทิสฺวา ‘‘อิทํ ฐานํ ฉิทฺทํ วิรฬรุกฺขํ, กึ นุ โข การณ’’นฺติ ปุจฺฉึสุฯ อถ เนสํ อุยฺยานปาโล อาจิกฺขิ – ‘‘เอโก กิร อุยฺยานปาลปุโตฺต อุปโรปเกสุ อุทกํ อาสิญฺจโนฺต ‘มูลปฺปมาเณน อาสิญฺจิสฺสามี’ติ อุปฺปาเฏตฺวา มูลปฺปมาเณน อุทกํ อาสิญฺจิ, เตน ตํ ฐานํ ฉิทฺทํ ชาต’’นฺติฯ ภิกฺขู สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา ตมตฺถํ อาโรเจสุํฯ สตฺถา ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว ปุเพฺพปิ โส กุมารโก อารามทูสโกเยวา’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ วิสฺสเสเน นาม รเญฺญ รชฺชํ กาเรเนฺต อุสฺสเว ฆุเฏฺฐ อุยฺยานปาโล ‘‘อุสฺสวํ กีฬิสฺสามี’’ติ อุยฺยานวาสิโน มกฺกเฏ อาห – ‘‘อิทํ อุยฺยานํ ตุมฺหากํ พหูปการํ , อหํ สตฺตาหํ อุสฺสวํ กีฬิสฺสามิ, ตุเมฺห สตฺต ทิวเส อุปโรปเกสุ อุทกํ อาสิญฺจถา’’ติฯ เต ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฏิจฺฉึสุฯ โส เตสํ จมฺมฆฏเก ทตฺวา ปกฺกามิฯ มกฺกฏา อุทกํ อาสิญฺจนฺตา อุปโรปเกสุ อาสิญฺจึสุฯ อถ เน มกฺกฏเชฏฺฐโก อาห – ‘‘อาคเมถ ตาว, อุทกํ นาม สพฺพกาลํ ทุลฺลภํ, ตํ รกฺขิตพฺพํ, อุปโรปเก อุปฺปาเฏตฺวา มูลปฺปมาณํ ญตฺวา ทีฆมูลเกสุ พหุํ, รสฺสมูลเกสุ อปฺปํ อุทกํ สิญฺจิตุํ วฏฺฏตี’’ติฯ เต ‘‘สาธู’’ติ วตฺวา เอกเจฺจ อุปโรปเก อุปฺปาเฏตฺวา คจฺฉนฺติ, เอกเจฺจ เต โรเปตฺวา อุทกํ สิญฺจนฺติฯ

ตสฺมึ กาเล โพธิสโตฺต พาราณสิยํ เอกสฺส กุลสฺส ปุโตฺต อโหสิ, โส เกนจิเทว กรณีเยน อุยฺยานํ คนฺตฺวา เต มกฺกเฏ ตถา กโรเนฺต ทิสฺวา ‘‘โก ตุเมฺห เอวํ กาเรตี’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘วานรเชฏฺฐโก’’ติ วุเตฺต ‘‘เชฏฺฐกสฺส ตาว โว อยํ ปญฺญา, ตุมฺหากํ ปน กีทิสี ภวิสฺสตี’’ติ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต อิมํ ปฐมํ คาถมาห –

๕๒. ‘‘โย เว สพฺพสเมตานํ, อหุวา เสฏฺฐสมฺมโต;
ตสฺสายํ เอทิสี ปญฺญา, กิเมว อิตรา ปชา’’ติฯ

ตตฺถ **สพฺพสเมตาน**นฺติ อิเมสํ สเพฺพสํ สมานชาตีนํฯ **อหุวา**ติ อโหสิฯ **กิเมว อิตรา ปชา**ติ ยา อิตรา เอเตสุ ลามิกา ปชา, กีทิสา นุ โข ตสฺสา ปญฺญาติฯ

ตสฺส กถํ สุตฺวา วานรา ทุติยํ คาถมาหํสุ –

๕๓. ‘‘เอวเมว ตฺวํ พฺรเหฺม, อนญฺญาย วินินฺทสิ;
กถํ มูลํ อทิสฺวาน, รุกฺขํ ชญฺญา ปติฏฺฐิต’’นฺติฯ

ตตฺถ **พฺรเหฺม**ติ อาลปนมตฺตํฯ อยํ ปเนตฺถ สเงฺขปโตฺถ – ตฺวํ, โภ ปุริส, การณาการณํ อชานิตฺวา เอวเมว อเมฺห วินินฺทสิ, รุกฺขํ นาม ‘‘คมฺภีเร ปติฏฺฐิโต วา เอส, น วา’’ติ มูลํ อนุปฺปาเฏตฺวา กถํ ญาตุํ สกฺกา, เตน มยํ อุปฺปาเฏตฺวา มูลปฺปมาเณน อุทกํ อาสิญฺจามาติฯ

ตํ สุตฺวา โพธิสโตฺต ตติยํ คาถมาห –

๕๔. ‘‘นาหํ ตุเมฺห วินินฺทามิ, เย จเญฺญ วานรา วเน;
วิสฺสเสโนว คารโยฺห, ยสฺสตฺถา รุกฺขโรปกา’’ติฯ

ตตฺถ **วิสฺสเสโนว คารโยฺห**ติ พาราณสิราชา วิสฺสเสโนเยว เอตฺถ ครหิตโพฺพฯ **ยสฺสตฺถา รุกฺขโรปกา**ติ ยสฺสตฺถาย ตุมฺหาทิสา รุกฺขโรปกา ชาตาติฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา วานรเชฏฺฐโก อารามทูสกกุมาโร อโหสิ, ปณฺฑิตปุริโส ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

อารามทูสกชาตกวณฺณนา อฏฺฐมาฯ

[๒๖๙] ๙. สุชาตชาตกวณฺณนา

น หิ วเณฺณน สมฺปนฺนาติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต อนาถปิณฺฑิกสฺส สุณิสํ ธนญฺจยเสฏฺฐิธีตรํ วิสาขาย กนิฏฺฐภคินิํ สุชาตํ อารพฺภ กเถสิฯ สา กิร มหเนฺตน ยเสน อนาถปิณฺฑิกสฺส ฆรํ ปูรยมานา ปาวิสิ, ‘‘มหากุลสฺส ธีตา อห’’นฺติ มานถทฺธา อโหสิ โกธนา จณฺฑี ผรุสา, สสฺสุสสุรสามิกวตฺตานิ น กโรติ, เคหชนํ ตเชฺชนฺตี ปหรนฺตี จรติฯ อเถกทิวสํ สตฺถา ปญฺจหิ ภิกฺขุสเตหิ ปริวุโต อนาถปิณฺฑิกสฺส เคหํ คนฺตฺวา นิสีทิฯ มหาเสฏฺฐิ ธมฺมํ สุณโนฺตว ภควนฺตํ อุปนิสีทิ, ตสฺมิํ ขเณ สุชาตา ทาสกมฺมกเรหิ สทฺธิํ กลหํ กโรติฯ สตฺถา ธมฺมกถํ ฐเปตฺวา ‘‘กิํ สโทฺท เอโส’’ติ อาหฯ เอสา, ภเนฺต, กุลสุณฺหา อคารวา, เนวสฺสา สสฺสุสสุรสามิกวตฺตํ อตฺถิ, อสฺสทฺธา อปฺปสนฺนา อโหรตฺตํ กลหํ กุรุมานา วิจรตีติฯ เตน หิ นํ ปโกฺกสถาติฯ สา อาคนฺตฺวา วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ อฏฺฐาสิฯ

อถ นํ สตฺถา ‘‘สตฺติมา, สุชาเต, ปุริสสฺส ภริยา, ตาสํ ตฺวํ กตรา’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘ภเนฺต, นาหํ สํขิเตฺตน กถิตสฺส อตฺถํ อาชานามิ, วิตฺถาเรน เม กเถถา’’ติฯ สตฺถา ‘‘เตน หิ โอหิตโสตา สุโณหี’’ติ วตฺวา อิมา คาถา อภาสิ –

‘‘ปทุฏฺฐจิตฺตา อหิตานุกมฺปินี, อเญฺญสุ รตฺตา อติมญฺญเต ปติํ,
ธเนน กีตสฺส วธาย อุสฺสุกา; ยา เอวรูปา ปุริสสฺส ภริยา,
วธกา จ ภริยาติ จ สา ปวุจฺจติฯ [๑]

‘‘ยํ อิตฺถิยา วินฺทติ สามิโก ธนํ, สิปฺปํ วณิชฺชญฺจ กสิํ อธิฏฺฐหํ,
อปฺปมฺปิ ตสฺส อปหาตุมิจฺฉติ; ยา เอวรูปา ปุริสสฺส ภริยา,
โจรี จ **ภริยา**ติ จ สา ปวุจฺจติฯ [๒]

‘‘อกมฺมกามา อลสา มหคฺฆสา, ผรุสา จ จณฺฑี จ ทุรุตฺตวาทินี,
อุฏฺฐายกานํ อภิภุยฺย วตฺตติ; ยา เอวรูปา ปุริสสฺส ภริยา,

อยฺยา จ ภริยาติ จ สา ปวุจฺจติฯ [๓]

‘‘ยา สพฺพทา โหติ หิตานุกมฺปินี, มาตาว ปุตฺตํ อนุรกฺขเต ปตึ,
ตโต ธนํ สมฺภตมสฺส รกฺขติ; ยา เอวรูปา ปุริสสฺส ภริยา,
มาตา จ **ภริยา**ติ จ สา ปวุจฺจติฯ [๔]

‘‘ยถาปิ เชฏฺฐา ภคินี กนิฏฺฐกา, สคารวา โหติ สกมฺหิ สาธิเก,
หิรีมนา ภตฺตุ วสานุวตฺตินี; ยา เอวรูปา ปุริสสฺส ภริยา,
ภคินี จ ภริยาติ จ สา ปวุจฺจติฯ [๕]

‘‘ยาจีธ ทิสฺวาน ปตึ ปโมทติ, สขี สขารํว จิรสฺสมาคตํ,
โกเลยฺยกา สีลวตี ปติพฺพตา; ยา เอวรูปา ปุริสสฺส ภริยา,
สขี จ ภริยาติ จ สา ปวุจฺจติฯ [๖]

‘‘อกฺกุทฺธสนฺตา วธทณฺฑตชฺชิตา, อทุฏฺฐจิตฺตา ปติโน ติติกฺขติ,
อโกฺกธนา ภตฺตุ วสานุวตฺตินี; ยา เอวรูปา ปุริสสฺส ภริยา,
ทาสี จ ภริยาติ จ สา ปวุจฺจติ’’ฯ (อ. นิ. ๗.๖๓); [๗]

อิมา โข, สุชาเต, ปุริสสฺส สตฺต ภริยาฯ ตาสุ วธกสมา โจรีสมา อยฺยสมาติ อิมา ติโสฺส นิรเย นิพฺพตฺตนฺติ, อิตรา จตโสฺส นิมฺมานรติเทวโลเกฯ

‘‘ยาจีธ ภริยา วธกาติ วุจฺจติ, โจรีติ อยฺยาติ จ ยา ปวุจฺจติ;
ทุสฺสีลรูปา ผรุสา อนาทรา, กายสฺส เภทา นิรยํ วชนฺติ ตาฯ

‘‘ยาจีธ มาตา ภคินี สขีติ จ, ทาสีติ ภริยาติ จ ยา ปวุจฺจติ;
สีเล ฐิตตฺตา จิรรตฺตสํวุตา, กายสฺส เภทา สุคตึ วชนฺติ ตา’’ติฯ (อ. นิ. ๗.๖๓);

เอวํ สตฺถริ อิมา สตฺต ภริยา ทเสฺสนฺตเยว สุชาตา โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิฯ ‘‘สุชาเต, ตฺวํ อิมาสํ สตฺตนฺนํ ภริยานํ กตรา’’ติ วุตฺเต ‘‘ทาสิสมา อหํ, ภเนฺต’’ติ วตฺวา ตถาคตํ วนฺทิตฺวา ขมาเปสิฯ อิติ สตฺถา สุชาตํ ฆรสุณฺหํ เอโกวาเทเนว ทเมตฺวา กตภตฺตกิโจฺจ เชตวนํ คนฺตฺวา ภิกฺขุสเงฺฆน วเตฺต ทสฺสิเต คนฺธกุฏึ ปาวิสิฯ ธมฺมสภายมฺปิ โข, ภิกฺขู, สตฺถุ คุณกถํ สมุฏฺฐาเปสุํ – ‘‘อาวุโส, เอโกวาเทเนว สตฺถา สุชาตํ ฆรสุณฺหํ ทเมตฺวา โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐาเปสี’’ติฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุเตฺต ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว, ปุเพฺพปิ มยา สุชาตา เอโกวาเทเนว ทมิตา’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต ตสฺส อคฺคมเหสิยา กุจฺฉิสฺมึ นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปโตฺต ตกฺกสิลายํ สพฺพสิปฺปานิ อุคฺคณฺหิตฺวา ปิตุ อจฺจเยน รเชฺช ปติฏฺฐาย ธเมฺมน สเมน รชฺชํ กาเรสิฯ ตสฺส มาตา โกธนา อโหสิ จณฺฑา ผรุสา อโกฺกสิกา ปริภาสิกาฯ โส มาตุ โอวาทํ ทาตุกาโมปิ ‘‘อวตฺถุกํ กเถตุํ น ยุตฺต’’นฺติ ตสฺสา อนุสาสนตฺถํ เอกํ อุปมํ โอโลเกโนฺต จรติฯ อเถกทิวสํ อุยฺยานํ อคมาสิ, มาตาปิ ปุเตฺตน สทฺธึเยว อคมาสิ ฯ อถ อนฺตรามเคฺค กิกี สกุโณ วิรวิ, โพธิสตฺตปริสา ตํ สทฺทํ สุตฺวา กเณฺณ ปิทหิตฺวา ‘‘อโมฺภ, จณฺฑวาเจ ผรุสวาเจ มา สทฺทมกาสี’’ติ อาหฯ โพธิสเตฺต ปน นาฏกปริวาริเต มาตรา สทฺธึ อุยฺยาเน วิจรเนฺต เอกสฺมึ สุปุปฺผิตสาลรุเกฺข นิลีนา เอกา โกกิลา มธุเรน สเรน วสฺสิฯ มหาชโน ตสฺสา ส

เทฺทน สมฺมโตฺต หุตฺวา อญฺชลึ ปคฺคเหตฺวา ‘‘สณฺหวาเจ สขิลวาเจ มุทุวาเจ วสฺส วสฺสา’’ติ คีวํ อุกฺขิปิตฺวา โอหิตโสโต โอโลเกนฺโต อฏฺฐาสิฯ

อถ มหาสโตฺต ตานิ เทฺว การณานิ ทิสฺวา ‘‘อิทานิ มาตรํ สญฺญาเปตุํ สกฺขิสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา ‘‘อมฺม, อนฺตรามเคฺค กิกีสทฺทํ สุตฺวา มหาชโน ‘มา สทฺทมกาสิ , มา สทฺทมกาสี’ติ กเณฺณ ปิทหิ, ผรุสวาจา นาม น กสฺสจิ ปิยา’’ติ วตฺวา อิมา คาถา อโวจ –

๕๕. ‘‘น หิ วเณฺณน สมฺปนฺนา, มญฺชุกา ปิยทสฺสนา;
ขรวาจา ปิยา โหนฺติ, อสฺมึ โลเก ปรมฺหิ จฯ

๕๖. ‘‘นนุ ปสฺสสิมํ กาฬึ, ทุพฺพณฺณํ ติลกาหตํ;
โกกิลํ สณฺหภาเณน, พหูนํ ปาณินํ ปิยํฯ

๕๗. ‘‘ตสฺมา สขิลวาจสฺส, มนฺตภาณี อนุทฺธโต;
อตฺถํ ธมฺมญฺจ ทีเปติ, มธุรํ ตสฺส ภาสิต’’นฺติฯ

ตาสํ อยมโตฺถ – อมฺม, อิเม สตฺตา ปิยงฺคุสามาทินา สรีรวเณฺณน สมนฺนาคตา กถานิโคฺฆสสฺส มธุรตาย **มญฺชุกา,** อภิรูปตาย **ปิยทสฺสนา** สมานาปิ อนฺตมโส มาตาปิตโรปิ อโกฺกสปริภาสาทิวเสน ปวตฺตาย ขรวาจาย สมนฺนาคตตฺตา **ขรวาจา** อิมสฺมิญฺจ ปรสฺมิญฺจ โลเก ปิยา นาม น โหนฺติ อนฺตรามเคฺค ขรวาจา กิกี วิย, สณฺหภาณิโน ปน มฏฺฐาย มธุราย วาจาย สมนฺนาคตา วิรูปาปิ ปิยา โหนฺติฯ เตน ตํ วทามิ – นนุ ปสฺสสิ ตฺวํ อิมํ กาฬึ ทุพฺพณฺณํ สรีรวณฺณโตปิ กาฬตเรหิ ติลเกหิ อาหตํ โกกิลํ, ยา เอวํ ทุพฺพณฺณา สมานาปิ สณฺหภาสเนน พหูนํ ปิยา ชาตาฯ อิติ ยสฺมา ขรวาโจ สโตฺต โลเก มาตาปิตูนมฺปิ อปฺปิโย, ตสฺมา พหุชนสฺส ปิยภาวํ อิจฺฉโนฺต โปโส สขิลวาโจ สณฺหมฏฺฐมุทุวาโจ อสฺสฯ ปญฺญาสงฺขาตาย มนฺตาย ปริจฺฉินฺทิตฺวา วจนโต **มนฺตภาณี,** วินา อุทฺธเจฺจน ปมาณยุตฺตเสฺสว กถนโต **อนุทฺธโต**ฯ โย หิ เอวรูโป ปุคฺคโล ปาฬิญฺจ อตฺถญฺจ ทีเปติ, ตสฺส ภาสิตํ การณสนฺนิสฺสิตํ กตฺวา ปรํ อนโกฺกเสตฺวา กถิตตาย มธุรนฺติฯ

เอวํ โพธิสโตฺต อิมาหิ ตีหิ คาถาหิ มาตุ ธมฺมํ เทเสตฺวา มาตรํ สญฺญาเปสิ, สา ตโต ปฏฺฐาย อาจารสมฺปนฺนา อโหสิฯ โพธิสโตฺตปิ มาตรํ เอโกวาเทน นิพฺพิเสวนํ กตฺวา ยถากมฺมํ คโตฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา พาราณสิรโญฺญ มาตา สุชาตา อโหสิ, ราชา ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

สุชาตชาตกวณฺณนา นวมาฯ

[๒๗๐] ๑๐. อุลูกชาตกวณฺณนา

สเพฺพหิ กิร ญาตีหีติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต กาโกลูกกลหํ อารพฺภ กเถสิฯ ตสฺมิญฺหิ กาเล กากา ทิวา อุลูเก ขาทนฺติ, อุลูกา สูริยตฺถงฺคมนโต ปฏฺฐาย ตตฺถ ตตฺถ สยิตานํ กากานํ สีสานิ ฉินฺทิตฺวา เต ชีวิตกฺขยํ ปาเปนฺติฯ อเถกสฺส ภิกฺขุโน เชตวนปจฺจเนฺต เอกสฺมึ ปริเวเณ วสนฺตสฺส สมฺมชฺชนกาเล รุกฺขโต ปติตานิ สตฺตฏฺฐนาฬิมตฺตานิปิ พหุตรานิปิ กากสีสานิ ฉเฑฺฑตพฺพานิ โหนฺติฯ โส ตมตฺถํ ภิกฺขูนํ อาโรเจสิฯ ภิกฺขู ธมฺมสภายํ กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ – ‘‘อาวุโส, อมุกสฺส กิร ภิกฺขุโน วสนฏฺฐาเน ทิวเส ทิวเส เอตฺตกานิ นาม กากสีสานิ

ฉเฑฺฑตพฺพานิ โหนฺตี’’ติฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิ, ภิกฺขู ‘‘อิมาย นามา’’ติ วตฺวา ‘‘กทา ปฏฺฐาย ปน, ภนฺเต, กากานญฺจ อุลูกานญฺจ อญฺญมญฺญํ เวรํ อุปฺปนฺน’’นฺติ ปุจฺฉึสุ, สตฺถา ‘‘ปฐมกปฺปิกกาลโต ปฏฺฐายา’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต ปฐมกปฺปิกา มนุสฺสา สนฺนิปติตฺวา เอกํ อภิรูปํ โสภคฺคปฺปตฺตํ อาจารสมฺปนฺนํ สพฺพาการปริปุณฺณํ ปุริสํ คเหตฺวา ราชานํ กรึสุ, จตุปฺปทาปิ สนฺนิปติตฺวา เอกํ สีหํ ราชานํ อกํสุ, มหาสมุทฺเท มจฺฉา อานนฺทํ นาม มจฺฉํ ราชานํ อกํสุฯ ตโต สกุณคณา หิมวนฺตปเทเส เอกสฺมึ ปิฏฺฐิปาสาเณ สนฺนิปติตฺวา ‘‘มนุสฺเสสุ ราชา ปญฺญายติ, ตถา จตุปฺปเทสุ เจว มจฺเฉสุ จฯ อมฺหากํ ปนนฺตเร ราชา นาม นตฺถิ, อปฺปติสฺสวาโส นาม น วฏฺฏติ, อมฺหากมฺปิ ราชานํ ลทฺธุํ วฏฺฏติ, เอกํ ราชฏฺฐาเน ฐเปตพฺพยุตฺตกํ ชานาถา’’ติฯ เต ตาทิสํ สกุณํ โอโลกยมานา เอกํ อุลูกํ โรเจตฺวา ‘‘อยํ โน รุจฺจตี’’ติ อาหํสุฯ อเถโก สกุโณ สเพฺพสํ อชฺฌาสยคฺคหณตฺถํ ติกฺขตฺตุํ สาเวสิฯ ตสฺส สาเวนฺตสฺส เทฺว สาวนา อธิวาเสตฺวา ตติยสาวนาย เอโก กาโก อุฏฺฐาย ‘‘ติฏฺฐ ตาเวตสฺส อิมสฺมึ ราชาภิเสกกาเล เอวรูปํ มุขํ ภวติ, กุทฺธสฺส กีทิสํ ภวิสฺสติ, อิมินา หิ กุเทฺธน โอโลกิตา มยํ ตตฺตกปาเล ปกฺขิตฺตโลณํ วิย ตตฺถ ตเตฺถว ภิชฺชิสฺสาม, อิมํ ราชานํ กาตุํ มยฺหํ น รุจฺจตี’’ติ อิมมตฺถํ ปกาเสตุํ ปฐมํ คาถมาห –

๕๘. ‘‘สเพฺพหิ กิร ญาตีหิ, โกสิโย อิสฺสโร กโต;
สเจ ญาตีหนุญฺญาโต, ภเณยฺยาหํ เอกวาจิก’’นฺติฯ

ตสฺสโตฺถ – ยา เอสา สาวนา วตฺตติ, ตํ สุตฺวา วทามิฯ สเพฺพหิ กิร อิเมหิ สมาคเตหิ ญาตีหิ อยํ โกสิโย ราชา กโตฯ สเจ ปนาหํ ญาตีหิ อนุญฺญาโต ภเวยฺยํ, เอตฺถ วตฺตพฺพํ เอกวาจิกํ กิญฺจิ ภเณยฺยนฺติฯ

อถ นํ อนุชานนฺตา สกุณา ทุติยํ คาถมาหํสุ –

๕๙. ‘‘ภณ สมฺม อนุญฺญาโต, อตฺถํ ธมฺมญฺจ เกวลํ;
สนฺติ หิ ทหรา ปกฺขี, ปญฺญวโนฺต ชุตินฺธรา’’ติฯ

ตตฺถ **ภณ, สมฺม, อนุญฺญาโต**ติ, สมฺม, วายส ตฺวํ อเมฺหหิ สเพฺพหิ อนุญฺญาโต, ยํ เต ภณิตพฺพํ, ตํ ภณฯ **อตฺถํ ธมฺมญฺจ เกวล**นฺติ ภณโนฺต จ การณเญฺจว ปเวณิอาคตญฺจ วจนํ อมุญฺจิตฺวา ภณฯ **ปญฺญวโนฺต ชุตินฺธรา**ติ ปญฺญาสมฺปนฺนา เจว ญาโณภาสธรา จ ทหราปิ ปกฺขิโน อตฺถิเยวฯ

โส เอวํ อนุญฺญาโต ตติยํ คาถมาห –

๖๐. ‘‘น เม รุจฺจติ ภทฺทํ โว, อุลูกสฺสาภิเสจนํ;
อกฺกุทฺธสฺส มุขํ ปสฺส, กถํ กุโทฺธ กริสฺสตี’’ติฯ

ตสฺสโตฺถ – ภทฺทํ ตุมฺหากํ โหตุ, ยํ ปเนตํ ติกฺขตฺตุํ สาวนวาจาย อุลูกสฺส อภิเสจนํ กรียติ, เอตํ มยฺหํ น รุจฺจติฯ เอตสฺส หิ อิทานิ ตุฏฺฐจิตฺตสฺส อกฺกุทฺธสฺส มุขํ ปสฺสถ, กุโทฺธ ปนายํ กถํ กริสฺสตีติ น ชานามิ, สพฺพถาปิ เอตํ มยฺหํ น รุจฺจตีติฯ

โส เอวํ วตฺวา ‘‘มยฺหํ น รุจฺจติ, มยฺหํ น รุจฺจตี’’ติ วิรวนฺโต อากาเส อุปฺปติ, อุลูโกปิ นํ อุฎฺฐาย อนุพนฺธิฯ ตโต ปฏฺฐาย เต อญฺญมญฺญํ เวรํ พนฺธึสุฯ สกุณา สุวณฺณหํสํ ราชานํ กตฺวา ปกฺกมึสุฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ, สจฺจปริโยสาเน พหู โสตาปนฺนาทโย อเหสุํฯ ‘‘ตทา รเชฺช อภิสิตฺตหํสโปโต อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

อุลูกชาตกวณฺณนา ทสมาฯ

ปทุมวโคฺค ทุติโยฯ

ตสฺสุทฺทานํ –

ปทุมํ มุทุปาณี จ, ปโลภนํ ปนาทกํ;
ขุรปฺปํ สินฺธวเณฺจว, กกฺกฎา, รามทูสกํ;
สุชาตํ อุลูกํ ทสฯ

๓. อุทปานวโคฺค

[๒๗๑] ๑. อุทปานทูสกชาตกวณฺณนา

อารญฺญิกสฺส อิสิโนติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต เอกํ อุทปานทูสกสิงฺคาลํ อารพฺภ กเถสิฯ เอโก กิร สิงฺคาโล ภิกฺขุสงฺฆสฺส ปานียอุทปานํ อุจฺจารปสฺสาวกรเณน ทูเสตฺวา ปกฺกามิฯ อถ นํ เอกทิวสํ อุทปานสมีปํ อาคตํ สามเณรา เลฑฺฑูหิ ปหริตฺวา กิลเมสุํ, โส ตโต ปฏฺฐาย ตํ ฐานํ ปุน นิวตฺติตฺวาปิ น โอโลเกสิฯ ภิกฺขู ตํ ปวตฺตึ ญตฺวา ธมฺมสภายํ กถํ สมุฎฺฐาเปสุํ – ‘‘อาวุโส, อุทปานทูสกสิงฺคาโล กิร สามเณเรหิ กิลมิตกาลโต ปฏฺฐาย ปุน นิวตฺติตฺวาปิ น โอโลเกสี’’ติฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุเตฺต ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว, ปุเพฺพเปส สิงฺคาโล อุทปานทูสโกเยวา’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ อิทเมว อิสิปตนํ อยเมว อุทปาโน อโหสิฯ ตทา โพธิสโตฺต พาราณสิยํ กุลฆเร นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปโตฺต อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา อิสิคณปริวุโต อิสิปตเน วาสํ กเปฺปสิฯ ตทา เอโก สิงฺคาโล อิทเมว อุทปานํ ทูเสตฺวา ปกฺกมติฯ อถ นํ เอกทิวสํ ตาปสา ปริวาเรตฺวา ฐิตา เอเกนุปาเยน คเหตฺวา โพธิสตฺตสฺส สนฺติกํ อานยึสุฯ โพธิสโตฺต สิงฺคาเลน สทฺธึ สลฺลปโนฺต ปฐมํ คาถมาห –

๖๑. ‘‘อารญฺญิกสฺส อิสิโน, จิรรตฺตตปสฺสิโน;
กิจฺฉากตํ อุทปานํ, กถํ สมฺม อวาหยี’’ติฯ

ตสฺสโตฺถ – อรเญฺญ วสนตาย **อารญฺญิกสฺส,** เอสิตคุณตฺตา **อิสิโน,** จิรรตฺตํ ตปํ นิสฺสาย วุตฺถตฺตา **จิรรตฺตตปสฺสิโน กิจฺฉากตํ** กิเจฺฉน ทุเกฺขน นิปฺผาทิตํ อุทปานํ **กถํ** กิมตฺถาย **สมฺม** สิงฺคาล, ตฺวํ **อวาหยิ** มุตฺตกรีเสน อโชฺฌตฺถริ ทูเสสิ, ตํ วา มุตฺตกรีสํ เอตฺถ อวาหยิ ปาเตสีติฯ

ตํ สุตฺวา สิงฺคาโล ทุติยํ คาถมาห –

๖๒. ‘‘เอส ธโมฺม สิงฺคาลานํ, ยํ ปิตฺวา โอหทามเส;
ปิตุปิตามหํ ธโมฺม, น ตํ อุชฺฌาตุมรหสี’’ติฯ

ตตฺถ **เอส ธโมฺม**ติ เอส สภาโวฯ **ยํ ปิตฺวา โอหทามเส**ติ, สมฺม, ยํ มยํ ยตฺถ ปานียํ ปิวาม, ตเมว อูหทามปิ โอมุเตฺตมปิ, เอส อมฺหากํ สิงฺคาลานํ ธโมฺมติ ทเสฺสติฯ **ปิตุปิตามห**นฺติ ปิตูนญฺจ ปิตามหานญฺจ โน เอส ธโมฺมฯ **น ตํ อุชฺฌาตุมรหสี**ติ ตํ อมฺหากํ ปเวณิอาคตํ ธมฺมํ สภาวํ ตฺวํ อุชฺฌาตุํ น อรหสิ, น ยุตฺตํ เต เอตฺถ กุชฺฌิตุนฺติฯ

อถสฺส โพธิสโตฺต ตติยํ คาถมาห –

๖๓. ‘‘เยสํ โว เอทิโส ธโมฺม, อธโมฺม ปน กีทิโส;
มา โว ธมฺมํ อธมฺมํ วา, อทฺทสาม กุทาจน’’นฺติฯ

ตตฺถ **มา โว**ติ ตุมฺหากํ ธมฺมํ วา อธมฺมํ วา น มยํ กทาจิ อทฺทสามาติฯ

เอวํ โพธิสโตฺต ตสฺส โอวาทํ ทตฺวา ‘‘มา ปุน อาคจฺฉา’’ติ อาหฯ โส ตโต ปฎฺฐาย ปุน นิวตฺติตฺวาปิ น โอโลเกสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา อุทปานทูสโก อยเมว สิงฺคาโล อโหสิ, คณสตฺถา ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

อุทปานทูสกชาตกวณฺณนา ปฐมาฯ

[๒๗๒] ๒. พฺยคฺฆชาตกวณฺณนา

เยน มิเตฺตน สํสคฺคาติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต โกกาลิกํ อารพฺภ กเถสิฯ โกกาลิกวตฺถุ เตรสกนิปาเต **ตกฺการิยชาตเก** (ชา. ๑.๑๓.๑๐๔ อาทโย) อาวิภวิสฺสติฯ โกกาลิโก ปน ‘‘สาริปุตฺตโมคฺคลฺลาเน คเหตฺวา อาคมิสฺสามี’’ติ โกกาลิกรฎฺฐโต เชตวนํ อาคนฺตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา เถเร อุปสงฺกมิตฺวา ‘‘อาวุโส, โกกาลิกรฎฺฐวาสิโน มนุสฺสา ตุเมฺห ปโกฺกสนฺติ, เอถ คจฺฉามา’’ติ อาหฯ ‘‘คจฺฉ ตฺวํ, อาวุโส, น มยํ อาคจฺฉามา’’ติฯ โส เถเรหิ ปฎิกฺขิโตฺต สยเมว อคมาสิฯ อถ ภิกฺขู ธมฺมสภายํ กถํ สมุฎฺฐาเปสุํ – ‘‘อาวุโส, โกกาลิโก สาริปุตฺตโมคฺคลฺลาเนหิ สหาปิ วินาปิ วตฺติตุํ น สโกฺกติ, สํโยคมฺปิ น สหติ, วิโยคมฺปิ น สหตี’’ติฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุเตฺต ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว, ปุเพฺพปิ โกกาลิโก สาริปุตฺตโมคฺคลฺลาเนหิ เนว สห, น วินา วตฺติตุํ สโกฺกตี’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต อญฺญตรสฺมิํ อรญฺญายตเน รุกฺขเทวตา หุตฺวา นิพฺพตฺติฯ ตสฺส วิมานโต อวิทูเร อญฺญตรสฺมิํ วนปฺปติเชฎฺฐเก อญฺญา รุกฺขเทวตา วสติฯ ตสฺมิํ วนสเณฺฑ สีโห จ พฺยโคฺฆ จ วสนฺติฯ เตสํ ภเยน โกจิ ตตฺถ น เขตฺตํ กโรติ, น รุกฺขํ ฉินฺทติ, นิวตฺติตฺวา โอโลเกตุํ สมโตฺถ นาม นตฺถิฯ เต ปน สีหพฺยคฺฆา นานปฺปกาเร มิเค วธิตฺวา ขาทนฺติ, ขาทิตาวเสสํ ตเตฺถว ปหาย คจฺฉนฺติฯ เตน โส วนสโณฺฑ อสุจิกุณปคโนฺธ โหติฯ อถ อิตรา รุกฺขเทวตา อนฺธพาลา การณาการณํ อชานมานา เอกทิวสํ โพธิสตฺตํ อาห – ‘‘สมฺม, เอเต โน สีหพฺยเคฺฆ นิสฺสาย วนสโณฺฑ อสุจิกุณปคโนฺธ ชาโต, อหํ เอเต ปลาเปมี’’ติฯ โพธิสโตฺต ‘‘สมฺม, อิเม เทฺว นิสฺสาย อมฺหากํ วิมานานิ รกฺขิยนฺติ, เอเตสุ ปลาย

เนฺตสุ วิมานานิ โน วินสฺสิสฺสนฺติ, สีหพฺยคฺฆานํ ปทํ อปสฺสนฺตา มนุสฺสา สพฺพํ วนํ ฉินฺทิตฺวา เอกงฺคณํ กตฺวา เขตฺตานิ กริสฺสนฺติ, มา เต เอวํ รุจฺจี''ติ วตฺวา ปุริมา เทฺว คาถา อโวจ –

๖๔. ''เยน มิเตฺตน สํสคฺคา, โยคเกฺขโม วิหิยฺยติ;
ปุเพฺพวชฺฌาภวํ ตสฺส, รเกฺข อกฺขีว ปณฺฑิโตฯ

๖๕. ''เยน มิเตฺตน สํสคฺคา, โยคเกฺขโม ปวฑฺฒติ;
กเรยฺยตฺตสมํ วุตฺติํ, สพฺพกิเจฺจสุ ปณฺฑิโต''ติฯ

ตตฺถ **เยน มิเตฺตน สํสคฺคา**ติ เยน ปาปมิเตฺตน สทฺธิํ สํสคฺคเหตุ สํสคฺคการณา, เยน สทฺธิํ ทสฺสนสํสโคฺค สวนสํสโคฺค กายสํสโคฺค สมุลฺลปนสํสโคฺค ปริโภคสํสโคฺคติ อิมสฺส ปญฺจวิธสฺส สํสคฺคสฺส กตตฺตาติ อโตฺถฯ **โยคเกฺขโม**ติ กายจิตฺตสุขํฯ ตญฺหิ ทุกฺขโยคโต เขมตฺตา อิธ โยคเกฺขโมติ อธิเปฺปตํฯ **วิหิยฺยตี**ติ ปริหายติฯ **ปุเพฺพวชฺฌาภวํ ตสฺส, รเกฺข อกฺขีว ปณฺฑิโต**ติ ตสฺส ปาปมิตฺตสฺส อชฺฌาภวํ เตน อภิภวิตพฺพํ อตฺตโน ลาภยสชีวิตํ, ยถา นํ โส น อชฺฌาภวติ, ตถา ปฐมตรเมว อตฺตโน อกฺขี วิย ปณฺฑิโต ปุริโส รเกฺขยฺยฯ

ทุติยคาถาย **เยนา**ติ เยน กลฺยาณมิเตฺตน สห สํสคฺคการณาฯ **โยคเกฺขโม ปวฑฺฒตี**ติ กายจิตฺตสุขํ วฑฺฒติฯ **กเรยฺยตฺตสมํ วุตฺติ**นฺติ ตสฺส กลฺยาณมิตฺตสฺส สพฺพกิเจฺจสุ ปณฺฑิโต ปุริโส ยถา อตฺตโน ชีวิตวุตฺติญฺจ อุปโภคปริโภควุตฺติญฺจ กโรติ, เอวเมตํ สพฺพํ กเรยฺย, อธิกมฺปิ กเรยฺย, หีนํ ปน น กเรยฺยาติฯ

เอวํ โพธิสเตฺตน การเณ กถิเตปิ สา พาลเทวตา อนุปธาเรตฺวา เอกทิวสํ เภรวรูปา รมฺมณํ ทเสฺสตฺวา เต สีหพฺยเคฺฆ ปลาเปสิฯ มนุสฺสา เตสํ ปทวลญฺชํ อทิสฺวา ''สีหพฺยคฺฆา อญฺญํ วนสณฺฑํ คตา''ติ ญตฺวา วนสณฺฑสฺส เอกปสฺสํ ฉินฺทิํสุฯ เทวตา โพธิสตฺตํ อุปสงฺกมิตฺวา ''อหํ, สมฺม, ตว วจนํ อกตฺวา เต ปลาเปสิํ, อิทานิ เตสํ คตภาวํ ญตฺวา มนุสฺสา วนสณฺฑํ ฉินฺทนฺติ, กิํ นุ โข กาตพฺพ''นฺติ วตฺวา ''อิทานิ เต อสุกวนสเณฺฑ นาม วสนฺติ, คนฺตฺวา เต อาเนหี''ติ วุตฺตา ตตฺถ คนฺตฺวา เตสํ ปุรโต ฐตฺวา อญฺชลิํ ปคฺคยฺห ตติยํ คาถมาห –

๖๖. ''เอถ พฺยคฺฆา นิวตฺตโวฺห, ปจฺจุเปถ มหาวนํ;
มา วนํ ฉินฺทิ นิพฺยคฺฆํ, พฺยคฺฆา มาเหสุ นิพฺพนา''ติฯ

ตตฺถ **พฺยคฺฆา**ติ อุโภปิ เต พฺยคฺฆนาเมเนวาลปนฺตี อาหฯ **นิวตฺตโวฺห**ติ นิวตฺตถฯ **ปจฺจุเปถ มหาวน**นฺติ ตํ มหาวนํ ปจฺจุเปถ ปุน อุปคจฺฉถ, อยเมว วา ปาโฐฯ **มา วนํ ฉินฺทิ นิพฺยคฺฆ**นฺติ อมฺหากํ วสนกวนสณฺฑํ อิทานิ ตุมฺหากํ อภาเวน นิพฺยคฺฆํ มนุสฺสา มา ฉินฺทิํสุฯ **พฺยคฺฆา มาเหสุ นิพฺพนา**ติ ตุมฺหาทิสา จ พฺยคฺฆราชาโน อตฺตโน วสนฏฺฐานา ปลายิตตฺตา นิพฺพนา วสนฏฺฐานภูเตน วเนน วิรหิตา มา อเหสุํฯ เต เอวํ ตาย เทวตาย ยาจิยมานาปิ ''คจฺฉ ตฺวํ, น มยํ อาคมิสฺสามา''ติ ปฏิกฺขิปิํสุเยวฯ เทวตา เอกิกาว วนสณฺฑํ ปจฺจาคญฺฉิฯ มนุสฺสาปิ กติปาเหเนว สพฺพํ วนํ ฉินฺทิตฺวา เขตฺตานิ กริตฺวา กสิกมฺมํ กริํสุฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ''ตทา อปณฺฑิตา เทวตา โกกาลิโก อโหสิ, สีโห สาริปุโตฺต, พฺยโคฺฆ โมคฺคลฺลาโน, ปณฺฑิตเทวตา ปน อหเมว อโหสิ''นฺติฯ

พฺยคฺฆชาตกวณฺณนา ทุติยาฯ

[๒๗๓] ๓. กจฺฉปชาตกวณฺณนา

โก นุ อุทฺธิตภโตฺตวาติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต โกสลราชสฺส ทฺวินฺนํ มหามตฺตานํ กลหวูปสมนํ อารพฺภ กเถสิฯ ปจฺจุปฺปนฺนวตฺถุ ทุกนิปาเต กถิตเมวฯ

อตีเต ปน พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต โพธิสตฺโต กาสิรฏฺเ พฺราหฺมณกุเล นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปตฺโต ตกฺกสิลายํ สพฺพสิปฺปานิ อุคฺคณฺหิตฺวา กาเม ปหาย อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา หิมวนฺตปเทเส คงฺคาตีเร อสฺสมปทํ มาเปตฺวา ตตฺถ อภิญฺญา จ สมาปตฺติโย จ นิพฺพตฺเตตฺวา ฌานกีฬํ กีฬนฺโต วาสํ กปฺเปสิฯ อิมสฺมิํ กิร ชาตเก โพธิสตฺโต ปรมมชฺฌตฺโต อโหสิ, อุเปกฺขาปารมิํ ปูเรสิฯ ตสฺส ปณฺณสาลทฺวาเร นิสินฺนสฺส เอโก ปคพฺโภ ทุสฺสีโล มกฺกโฏ อาคนฺตฺวา กณฺณโสเตสุ องฺคชาเตน สลากปเวสนกมฺมํ กโรติ, โพธิสตฺโต อวาเรตฺวา มชฺฌตฺโต หุตฺวา นิสีทติเยวฯ อเถกทิวสํ เอโก กจฺฉโป อุทกา อุตฺตริตฺวา คงฺคาตีเร มุขํ วิวริตฺวา อาตปํ ตปฺปนฺโต นิทฺทายติฯ ตํ ทิสฺวา โส โลลวานโร ตสฺส มุเข สลากปเวสนกมฺมํ อกาสิฯ อถสฺส กจฺฉโป ปพุชฺฌิตฺวา องฺคชาตํ สมุคฺเค ปกฺขิปนฺโต วิย ฑํสิ, พลวเวทนา อุปฺปชฺชิฯ เวทนํ อธิวาเสตุํ อสกฺโกนฺโต ‘‘โก นุ โข มํ อิมมฺหา ทุกฺขา โมเจยฺย, กสฺส สนฺติกํ คจฺฉามี’’ติ จินฺเตตฺวา ‘‘อโญฺญ มํ อิมมฺหา ทุกฺขา โมเจตุํ สมตฺโถ นตฺถิ อญฺญตฺร ตาปเสน, ตเสฺสว สนฺติกํ มยา คนฺตุํ วฏฺฏตี’’ติ กจฺฉปํ ทฺวีหิ หเตฺถหิ อุกฺขิปิตฺวา โพธิสตฺตสฺส สนฺติกํ อคมาสิฯ โพธิสตฺโต เตน ทุสฺสีลมกฺกเฏน สทฺธิํ ทวํ กโรนฺโต ปฐมํ คาถมาห –

๖๗. ‘‘โก นุ อุทฺธิตภโตฺตว, ปูรหโตฺถว พฺราหฺมโณ;
กหํ นุ ภิกฺขํ อจริ, กํ สทฺธํ อุปสงฺกมี’’ติฯ

ตตฺถ **โก นุ อุทฺธิตภโตฺตวา**ติ โก นุ เอส วฑฺฒิตภโตฺต วิย, เอกํ วฑฺฒิตภตฺตํ ภตฺตปูรปาติํ หเตฺถหิ คเหตฺวา วิย โก นุ เอโส อาคจฺฉตีติ อโตฺถฯ **ปูรหโตฺถว พฺราหฺมโณ**ติ กตฺติกมาเส วาจนกํ ลภิตฺวา ปูรหโตฺถ พฺราหฺมโณ วิย จ โก นุ โข เอโสติ วานรํ สนฺธาย วทติฯ **กหํ นุ ภิกฺขํ อจรี**ติ, โภ วานร, กสฺมิํ ปเทเส อชฺช ตฺวํ ภิกฺขํ อจริฯ **กํ สทฺธํ อุปสงฺกมี**ติ กตรํ นาม ปุพฺพเปเต อุทฺทิสฺส กตํ สทฺธภตฺตํ, กตรํ วา สทฺธํ ปุคฺคลํ ตฺวํ อุปสงฺกมิ, กุโต เต อยํ เทยฺยธโมฺม ลโทฺธติ ทีเปติฯ

ตํ สุตฺวา ทุสฺสีลวานโร ทุติยํ คาถมาห –

๖๘. ‘‘อหํ กปิสฺมิ ทุเมฺมโธ, อนามาสานิ อามสิํ;
ตฺวํ มํ โมจย ภทฺทํ เต, มุโตฺต คเจฺฉยฺย ปพฺพต’’นฺติฯ

ตตฺถ **อหํ กปิสฺมิ ทุเมฺมโธ**ติ ภทฺทํ เต อหํ อสฺมิ ทุเมฺมโธ จปลจิโตฺต มกฺกโฏฯ **อนามาสานิ อามสิ**นฺติ อนามสิตพฺพฏฺฐานานิ อามสิํฯ **ตฺวํ มํ โมจย ภทฺทํ เต**ติ ตฺวํ ทยาลุ อนุกมฺปโก มํ อิมมฺหา ทุกฺขา โมเจหิ, **ภทฺทํ** เต โหตุฯ **มุโตฺต คเจฺฉยฺย ปพฺพต**นฺติ โสหํ ตวานุภาเวน อิมมฺหา พฺยสนา มุโตฺต ปพฺพตเมว คเจฺฉยฺยํ, น เต ปุน จกฺขุปเถ อตฺตานํ ทเสฺสยฺยนฺติฯ

โพธิสโตฺต ตสฺมิํ การุเญฺญน กจฺฉเปน สทฺธิํ สลฺลปโนฺต ตติยํ คาถมาห –

๖๙. ‘‘กจฺฉปา กสฺสปา โหนฺติ, โกณฺฑญฺญา โหนฺติ มกฺกฏา;
มุญฺจ กสฺสป โกณฺฑญฺญํ, กตํ เมถุนกํ ตยา’’ติฯ

ตสฺสโตฺถ – กจฺฉปา นาม กสฺสปโคตฺตา โหนฺติ, มกฺกฏา โกณฺฑญฺญโคตฺตา, กสฺสปโกณฺฑญฺญานญฺจ อญฺญมญฺญํ อาวาหวิวาหสมฺพโนฺธ อตฺถิฯ อทฺธา ตยิทํ โลเลน ทุสฺสี

ลมกฺกเฏน ตยา สทฺธึ, ตยา จ ทุสฺสีเลน อิมินา มกฺกเฏน สทฺธึ โคตฺตสทิสตาสงฺขาตสฺส เมถุนธมฺมสฺส อนุจฺฉวิกํ ทุสฺสีลฺยกมฺมสงฺขาตมฺปิ เมถุนกํ กตํ, ตสฺมา **มุญฺจ, กสฺสป, โกณฺฑญฺญ**นฺติฯ

กจฺฉโป โพธิสตฺตสฺส วจนํ สุตฺวา การเณน ปสโนฺน วานรสฺส องฺคชาตํ มุญฺจิฯ มกฺกโฏ มุตฺตมโตฺตว โพธิสตฺตํ วนฺทิตฺวา ปลาโต, ปุน ตํ ฐานํ นิวตฺติตฺวาปิ น โอโลเกสิฯ กจฺฉโปปิ โพธิสตฺตํ วนฺทิตฺวา สกฏฺฐานเมว คโตฯ โพธิสโตฺตปิ อปริหีนชฺฌาโน พฺรหฺมโลกปรายโณ อโหสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา กจฺฉปวานรา เทฺว มหามตฺตา อเหสุํ, ตาปโส ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

กจฺฉปชาตกวณฺณนา ตติยาฯ
[๒๗๔] ๔. โลลชาตกวณฺณนา

กายํ พลากา สิขินีติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต เอกํ โลลภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิฯ ตญฺหิ ธมฺมสภํ อานีตํ สตฺถา ‘‘น ตฺวํ ภิกฺขุ อิทาเนว โลโล, ปุเพฺพปิ โลโลเยว, โลลตาเยว จ ชีวิตกฺขยํ ปโตฺต, ตํ นิสฺสาย โปราณกปณฺฑิตาปิ อตฺตโน วสนฏฺฐานา ปริพาหิรา อเหสุ’’นฺติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต พาราณสิเสฏฺฐิโน มหานเส ภตฺตการโก ปุญฺญตฺถาย นีฬปจฺฉึ ฐเปสิฯ ตทา โพธิสโตฺต ปาราวตโยนิยํ นิพฺพตฺติตฺวา ตตฺถ วาสํ กเปฺปสิฯ อเถโก โลลกาโก มหานสมตฺถเกน คจฺฉโนฺต นานปฺปการํ มจฺฉมํสวิกตึ ทิสฺวา ปิปาสาภิภูโต ‘‘กํ นุ โข นิสฺสาย สกฺกา ภเวยฺยํ โอกาสํ ลทฺธุ’’นฺติ จิเนฺตตฺวา โพธิสตฺตํ ทิสฺวา ‘‘อิมํ นิสฺสาย สกฺกา’’ติ สนฺนิฏฺฐานํ กตฺวา ตสฺส โคจราย อรญฺญคมนกาเล ปิฏฺฐิโต ปิฏฺฐิโต อนุพนฺธิฯ อถ นํ โพธิสโตฺต ‘‘มยํ โข, กาก, อญฺญโคจรา, ตฺวมฺปิ อญฺญโคจโร, กึ นุ โข มํ อนุพนฺธสี’’ติ อาหฯ ‘‘ตุมฺหากํ, สามิ, กิริยา มยฺหํ รุจฺจติ, อหมฺปิ ตุเมฺหหิ สมานโคจโร หุตฺวา ตุเมฺห อุปฏฺฐาตุํ อิจฺฉามี’’ติฯ โพธิสโตฺต สมฺปฏิจฺฉิฯ โส เตน สทฺธึ โคจรภูมิยํ เอกโคจรํ จรโนฺต วิย โอสกฺกิตฺวา โคมยราสึ วิทฺธํเสตฺวา ปาณเก ขาทิตฺวา กุจฺฉิปูรํ กตฺวา โพธิสตฺตํ อุปสงฺกมิตฺวา ‘‘ตุเมฺห เอตฺตกํ กาลํ จรเถว, นนุ โภชเน นาม ปมาณํ ญาตุํ วฏฺฏติ, เอถ นาติสายเมว คจฺฉามา’’ติ อาหฯ โพธิสโตฺต ตํ อาทาย วสนฏฺฐานํ อคมาสิฯ ภตฺตการโก ‘‘อมฺหากํ ปาราวโต สหายํ คเหตฺวา อาคโต’’ติ กากสฺสาปิ เอกํ ถุสปจฺฉึ ฐเปสิฯ กาโกปิ จตูหปญฺจาหํ เตเนว นีหาเรน วสิฯ

อเถกทิวสํ เสฏฺฐิโน พหุมจฺฉมํสํ อาหริยิตฺถ, กาโก ตํ ทิสฺวา โลภาภิภูโต ปจฺจูสกาลโต ปฏฺฐาย นิตฺถุนโนฺต นิปชฺชิฯ อถ นํ ปุนทิวเส โพธิสโตฺต ‘‘เอหิ, สมฺม, โคจราย ปกฺกมิสฺสามา’’ติ อาหฯ ‘‘ตุเมฺห คจฺฉถ, มยฺหํ อชิณฺณาสงฺกา อตฺถี’’ติฯ ‘‘สมฺม, กากานํ อชีรโก นาม นตฺถิ, ทีปวฏฺฏิมตฺตเมว หิ ตุมฺหากํ กุจฺฉิยํ โถกํ ติฏฺฐติ, เสสํ อโชฺฌหฏมตฺตเมว ชีรติ, มม วจนํ กโรหิ, มา เอตํ มจฺฉมํสํ ทิสฺวา เอวมกาสี’’ติฯ ‘‘สามิ, กึ นาเมตํ กเถถ, อชิณฺณาสงฺกาว มยฺห’’นฺติฯ ‘‘เตน หิ อปฺปมโตฺต โหหี’’ติ ตํ โอวทิตฺวา โพธิสโตฺต ปกฺกามิฯ

ภตฺตการโกปิ นานามจฺฉมํสวิกติโย สมฺปาเทตฺวา สรีรโต เสทํ อปเนโนฺต มหานสทฺวาเร อฏฺฐาสิฯ กาโก ‘‘อยํ อิทานิ กาโล มํสํ ขาทิตุ’’นฺติ คนฺตฺวา รสกโรฏิมตฺถเก นิสีทิฯ ภตฺตการ

โก ‘‘กิรี’’ติ สทฺทํ สุตฺวา นิวตฺติตฺวา โอโลเกนฺโต กากํ ทิสฺวา ปริสิตฺวา ตํ คเหตฺวา สกลสรีร โลมํ ลุญฺจิตฺวา มตฺถเก จูฬํ ฐเปตฺวา สิงฺคีเวรมริจาทีนิ ปิสิตฺวา ตเกฺกน อาโลเฬตฺวา ‘‘ตฺวํ อมฺหากํ เสฏฺฐิโน มจฺฉมํสํ อุจฺฉิฏฺฐกํ กโรสี’’ติ สกลสรีรมสฺส มเกฺขตฺวา ขิปิตฺวา นีฬปจฺฉิยํ ปาเตสิ, พลวเวทนา อุปฺปชฺชิฯ โพธิสโตฺต โคจรภูมิโต อาคนฺตฺวา ตํ นิตฺถุนนฺตํ ทิสฺวา ทวํ กโรโนฺต ปฐมํ คาถมาห –

๗๐. ‘‘กายํ พลากา สิขินี, โจรี ลงฺฆิปิตามหา;
โอรํ พลาเก อาคจฺฉ, จโณฺฑ เม วายโส สขา’’ติฯ

ตตฺถ **กายํ พลากา สิขินี**ติ ตํ กากํ ตสฺส พหลตเกฺกน มกฺขิตสรีรเสตวณฺณตฺตา มตฺถเก จ สิขาย ฐปิตตฺตา ‘‘กา เอสา พลากา สิขินี’’ติ ปุจฺฉโนฺต อาลปติฯ **โจรี**ติ กุลสฺส อนนุญฺญาย กุลฆรํ, กากสฺส วา อรุจิยา ปจฺฉึ ปวิฏฺฐตฺตา ‘‘โจรี’’ติ วทติฯ **ลงฺฆิปิตามหา**ติ ลงฺฆี วุจฺจติ อากาเส ลงฺฆนโต เมโฆ, พลากา จ นาม เมฆสเทฺทน คพฺภํ คณฺหนฺตีติ เมฆสโทฺท พลากานํ ปิตา, เมโฆ ปิตามโห โหติฯ เตนาห ‘‘ลงฺฆิปิตามหา’’ติฯ **โอรํ พลาเก อาคจฺฉา**ติ, อโมฺภ พลาเก, อิโต เอหิฯ **จโณฺฑ เม วา ยโส สขา**ติ มยฺหํ สขา ปจฺฉิสามิโก วายโส จโณฺฑ ผรุโส , โส อาคโต ตํ ทิสฺวา กณยสทิเสน ตุเณฺฑน โกเฏฺฏตฺวา ชีวิตกฺขยํ ปาเปยฺย, ตสฺมา ยาว วายโส นาคจฺฉติ, ตาว ปจฺฉิโต โอตริตฺวา อิโต เอหิ, สีฆํ ปลายสฺสูติ วทติฯ

ตํ สุตฺวา กาโก ทุติยํ คาถมาห –

๗๑. ‘‘นาหํ พลากา สิขินี, อหํ โลโลสฺมิ วายโส;
อกตฺวา วจนํ ตุยฺหํ, ปสฺส ลูโนสฺมิ อาคโต’’ติฯ

ตตฺถ **อาคโต**ติ ตฺวํ อิทานิ โคจรภูมิโต อาคโต, มํ ลูนํ ปสฺสาติ อโตฺถฯ

ตํ สุตฺวา โพธิสโตฺต ตติยํ คาถมาห –

๗๒. ‘‘ปุนปาปชฺชสี สมฺม, สีลญฺหิ ตว ตาทิสํ;
น หิ มานุสกา โภคา, สุภุญฺชา โหนฺติ ปกฺขินา’’ติฯ

ตตฺถ **ปุนปาปชฺชสี สมฺมา**ติ สมฺม วายส, ปุนปิ ตฺวํ เอวรูปํ ทุกฺขํ ปฏิลภิสฺสเสว, นตฺถิ เต เอตฺตเกน โมโกฺขฯ กึการณา? **สีลญฺหิ ตว ตาทิสํ** ปาปกํ, ยสฺมา ตว อาจารสีลํ ตาทิสํ ทุกฺขาธิคมเสฺสว อนุรูปํฯ **น หิ มานุสกา**ติ มนุสฺสา นาม มหาปุญฺญา, ติรจฺฉานคตานํ ตถารูปํ ปุญฺญํ นตฺถิ, ตสฺมา มานุสกา โภคา ติรจฺฉานคเตน ปกฺขินา น ภุญฺชียนฺตีติฯ

เอวญฺจ ปน วตฺวา โพธิสโตฺต ‘‘อิโต ทานิ ปฏฺฐาย มยา เอตฺถ วสิตุํ น สกฺกา’’ติ อุปฺปติตฺวา อญฺญตฺถ อคมาสิฯ กาโกปิ นิตฺถุนโนฺต ตเตฺถว กาลมกาสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ, สจฺจปริโยสาเน โลลภิกฺขุ อนาคามิผเล ปติฏฺฐหิฯ ‘‘ตทา โลลกาโก โลลภิกฺขุ อโหสิ, ปาราวโต ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

โลลชาตกวณฺณนา จตุตฺถาฯ

[๒๗๕] ๕. รุจิรชาตกวณฺณนา

กายํ พลากา รุจิราติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต เอกํ โลลภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิฯ เทฺวปิ วตฺถูนิ ปุริมสทิสาเนว คาถาปิฯ

๗๓. ‘‘กายํ พลากา รุจิรา, กากนีฬสฺมิมจฺฉติ;
จโณฺฑ กาโก สขา มยฺหํ, ยสฺส เจตํ กุลาวกํฯ

๗๔. ‘‘นนุ มํ สมฺม ชานาสิ, ทิช สามากโภชน;
อกตฺวา วจนํ ตุยฺหํ, ปสฺส ลูโนสฺมิ อาคโตฯ

๗๕. ‘‘ปุนปาปชฺชสี สมฺม, สีลญฺหิ ตว ตาทิสํ;
น หิ มานุสกา โภคา, สุภุญฺชา โหนฺติ ปกฺขินา’’ติฯ –

คาถา หิ เอกนฺตริกาเยวฯ

ตตฺถ **‘‘รุจิรา’’**ติ ตกฺกมกฺขิตสรีรตาย เสตวณฺณตํ สนฺธาย วทติฯ รุจิรา ปิยทสฺสนา, ปณฺฑราติ อโตฺถฯ **กากนีฬสฺมิ**นฺติ กากกุลาวเกฯ ‘‘กากนิฑฺฒสฺมิ’’นฺติปิ ปาโฐฯ **ทิชา**ติ กาโก ปาเรวตํ อาลปติฯ **สามากโภชนา**ติ ติณพีชโภชนฯ สามากคฺคหเณน เหตฺถ สพฺพมฺปิ ติณพีชํ คหิตํฯ อิธาปิ โพธิสโตฺต ‘‘น อิทานิ สกฺกา อิโต ปฏฺฐาย มยา เอตฺถ วสิตุ’’นฺติ อุปฺปติตฺวา อญฺญตฺถ คโตฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ, สจฺจปริโยสาเน โลลภิกฺขุ อนาคามิผเล ปติฏฺฐหิฯ ‘‘ตทา โลลกาโก โลลภิกฺขุ อโหสิ, ปาราวโต ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

รุจิรชาตกวณฺณนา ปญฺจมาฯ

[๒๗๖] ๖. กุรุธมฺมชาตกวณฺณนา

ตว สทฺธญฺจ สีลญฺจาติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต เอกํ หํสฆาตกภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิฯ สาวตฺถิวาสิโน เทฺว สหายกา ภิกฺขู ปพฺพชิตฺวา ลทฺธูปสมฺปทา เยภุเยฺยน เอกโต วิจรนฺติฯ เต เอกทิวสํ อจิรวตึ คนฺตฺวา นฺหตฺวา วาลุกปุลิเน อาตปํ ตปฺปมานา สารณียกถํ กเถนฺตา อฏฺฐํสุ, ตสฺมิํ ขเณ เทฺว หํสา อากาเสน คจฺฉนฺติฯ อเถโก ทหรภิกฺขุ สกฺขรํ คเหตฺวา ‘‘เอกสฺส หํสโปตกสฺส อกฺขิํ ปหริสฺสามี’’ติ อาห, อิตโร ‘‘น สกฺขิสฺสสี’’ติ อาหฯ ‘‘ติฏฺฐตุ อิมสฺมิํ ปเสฺส อกฺขิ, ปรปเสฺส อกฺขิํ ปหริสฺสามี’’ติฯ ‘‘อิทมฺปิ น สกฺขิสฺสสิเยวา’’ติฯ ‘‘เตน หิ อุปธาเรหี’’ติ ติยํสํ สกฺขรํ คเหตฺวา หํสสฺส ปจฺฉาภาเค ขิปิฯ หํโส สกฺขรสทฺทํ สุตฺวา นิวตฺติตฺวา โอโลเกสิ, อถ นํ อิตโร วฏฺฏสกฺขรํ คเหตฺวา ปรปเสฺส อกฺขิมฺหิ ปหริตฺวา โอริมกฺขินา นิกฺขมาเปสิฯ หํโส วิรวโนฺต ปริวตฺติตฺวา เตสํ ปาทมูเลเยว ปติฯ ตตฺถ ตตฺถ ฐิตา ภิกฺขู ทิสฺวา อาคนฺตฺวา ‘‘อาวุโส, เอวรูเป นิยฺยานิกสาสเน ปพฺพชิตฺวา อนนุจฺฉวิกํ โว กตํ ปาณาติปาตํ กโรเนฺตหี’’ติ วตฺวา เต อาทาย ตถาคตสฺส ทเสฺสสุํฯ สตฺถา ‘‘สจฺจํ, กิร ตยา ภิกฺขุ ปาณาติปาโต กโต’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘สจฺจํ, ภเนฺต’’ติ วุเตฺต ‘‘ภิกฺขุ, กสฺมา เอวรูเป นิยฺยานิกสาสเน ปพฺพชิตฺวา เอวมกาสิ, โปราณกปณฺฑิตา อนุปฺปเนฺนน พุเทฺธ อคารมเชฺฌ สํกิลิฏฺฐวาสํ วสมานา อปฺปมตฺตเกสุปิ ฐาเนสุ กุกฺกุจฺจํ กริํสุ, ตฺวํ ปน เอวรูเป นิยฺยานิกสาสเน ปพฺพชิตฺวา กุกฺกุจฺจมตฺตมฺปิ น อกาสิ, นนุ นาม ภิกฺขุนา กายวาจาจิเตฺตหิ สญฺญเตน ภวิตพฺพ’’นฺติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต กุรุรฏฺเฐ อินฺทปตฺถนคเร ธนญฺจเย โกรพฺเย รชฺชํ กาเรนฺเต โพธิสโตฺต ตสฺส อคฺคมเหสิยา กุจฺฉิมฺหิ ปฏิสนฺธึ คเหตฺวา อนุปุพฺเพน วิญฺญุตํ ปโตฺต ตกฺกสิลายํ สพฺพสิปฺปานิ อุคฺคณฺหิตฺวา ปิตรา โอปรเชฺช ปติฏฺฐาปิโต อปรภาเค ปิตุ อจฺจเยน รชฺชํ ปตฺวา ทส ราชธเมฺม อโกเปโนฺต กุรุธเมฺม วตฺติตฺถฯ กุรุธโมฺม นาม ปญฺจ สีลานิ, ตานิ โพธิสโตฺต ปริสุทฺธานิ กตฺวา รกฺขิฯ ยถา จ โพธิสโตฺต, เอวมสฺส มาตา อคฺคมเหสี กนิฏฺฐภาตา อุปราชา ปุโรหิโต พฺราหฺมโณ รชฺชุคาหโก อมโจฺจ สารถิ เสฏฺฐิ โทณมาปโก มหามโตฺต โทวาริโก นครโสภินี วณฺณทาสีติ เอวเมเตฯ

> ‘‘ราชา มาตา มเหสี จ, อุปราชา ปุโรหิโต;
> รชฺชุโก สารถิ เสฏฺฐิ, โทโณ โทวาริโก ตถา;
> คณิเกกาทส ชนา, กุรุธเมฺม ปติฏฺฐิตา’’ติฯ

อิติ อิเม สเพฺพปิ ปริสุทฺธานิ กตฺวา ปญฺจ สีลานิ รกฺขึสุฯ ราชา จตูสุ นครทฺวาเรสุ จ นครมเชฺฌ จ นิเวสนทฺวาเร จาติ ฉ ทานสาลาโย กาเรตฺวา เทวสิกํ ฉสตสหสฺสํ ธนํ วิสฺสเชฺชโนฺต สกลชมฺพุทีปํ อุนฺนงฺคลํ กตฺวา ทานํ อทาสิ, ตสฺส ปน ทานชฺฌาสยตา ทานาภิรตตา สกลชมฺพุทีปํ อโชฺฌตฺถริฯ ตสฺมึ กาเล กาลิงฺครเฏฺฐ ทนฺตปุรนคเร กาลิงฺคราชา รชฺชํ กาเรสิฯ ตสฺส รเฏฺฐ เทโว น วสฺสิ, ตสฺมึ อวสฺสเนฺต สกลรเฏฺฐ ฉาตกํ ชาตํ, อาหารวิปตฺติยา จ มนุสฺสานํ โรโค อุทปาทิ, ทุพฺพุฏฺฐิภยํ ฉาตกภยํ โรคภยนฺติ ตีณิ ภยานิ อุปฺปชฺชึสุฯ มนุสฺสา นิคฺคหณา ทารเก หเตฺถสุ คเหตฺวา ตตฺถ ตตฺถ วิจรนฺติฯ

สกลรฏฺฐวาสิโน เอกโต หุตฺวา ทนฺตปุรํ คนฺตฺวา ราชทฺวาเร อุกฺกุฏฺฐิมกํสุฯ ราชา วาตปานํ นิสฺสาย ฐิโต ตํ สทฺทํ สุตฺวา ‘‘กึ การณา เอเต วิรวนฺตี’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘มหาราช , สกลรเฏฺฐ ตีณิ ภยานิ อุปฺปนฺนานิ, เทโว น วสฺสติ, สสฺสานิ น วิปนฺนานิ, ฉาตกํ ชาตํฯ มนุสฺสา ทุโพฺภชนา โรคาภิภูตา นิคฺคหณา ปุเตฺต หเตฺถสุ คเหตฺวา วิจรนฺติ, เทวํ วสฺสาเปหิ มหาราชา’’ติฯ ‘‘โปราณกราชาโน เทเว อวสฺสเนฺต กึ กโรนฺตี’’ติ? ‘‘โปราณกราชาโน, มหาราช, เทเว อวสฺสเนฺต ทานํ ทตฺวา อุโปสถํ อธิฏฺฐาย สมาทินฺนสีลา สิริคพฺภํ ปวิสิตฺวา ทพฺพสนฺถเร สตฺตาหํ นิปชฺชนฺติ, ตทา เทโว วสฺสตี’’ติฯ ราชา ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา ตถา อกาสิฯ เอวํ สเนฺตปิ เทโว น วสฺสิฯ

ราชา อมเจฺจ ปุจฺฉิ – ‘‘อหํ กตฺตพฺพกิจฺจํ อกาสึ, เทโว น วสฺสติ, กินฺติ กโรมา’’ติ? ‘‘มหาราช, อินฺทปตฺถนคเร ธนญฺจยสฺส โกรพฺยรโญฺญ อญฺชนวโณฺณ นาม มงฺคลหตฺถี อตฺถิ, ตํ อาเนสฺสาม, เอวํ สเนฺต เทโว วสฺสตี’’ติฯ ‘‘โส ราชา พลวาหนสมฺปโนฺน ทุปฺปสโห, กถมสฺส หตฺถึ อาเนสฺสามา’’ติ? ‘‘มหาราช, เตน สทฺธึ ยุทฺธกิจฺจํ นตฺถิ, ทานชฺฌาสโย ราชา ทานาภิรโต ยาจิโต สมาโน อลงฺกตสีสมฺปิ ฉินฺทิตฺวา ปสาทสมฺปนฺนานิ อกฺขีนิปิ อุปฺปาเฏตฺวา สกลรชฺชมฺปิ นิยฺยาเทตฺวา ทเทยฺย, หตฺถิมฺหิ วตฺตพฺพเมว นตฺถิ, อวสฺสํ ยาจิโต ทสฺสตี’’ติฯ ‘‘เก ปน ตํ ยาจิตุํ สมตฺถา’’ติ? ‘‘พฺราหฺมณา, มหาราชา’’ติฯ ราชา พฺราหฺมณคามโต อฏฺฐ พฺราหฺมเณ ปโกฺกสาเปตฺวา สกฺการสมฺมานํ กตฺวา หตฺถึ ยาจนตฺถาย เปเสสิฯ เต ปริพฺพยํ อาทาย อทฺธิกเวสํ คเหตฺวา สพฺพตฺถ เอกรตฺติวาเสน ตุริตคมนํ คนฺตฺวา กติปาหํ นครทฺวาเร ทานสาลาสุ ภุญฺชิตฺวา สรีรํ สนฺตเปฺปตฺวา ‘‘กทา ราชา ทานคฺคํ อาคจฺฉิสฺสตี’’ติ ปุจฺฉึสุฯ มนุสฺสา ‘‘ปกฺขสฺส ตโย ทิวเส จาตุทฺทเส ปนฺนรเส อฏฺฐมิยญฺจ อาคจฺฉติ, เสฺว ปน ปุณฺณมี, ตสฺมา เสฺว อาคจฺฉิสฺสตี’’ติ วทึสุฯ

พฺราหฺมณา ปุนทิวเส ปาโตว คนฺตฺวา ปาจีนทฺวาเร อฏฺฐํสุฯ โพธิสโตฺต ปาโตว นฺหตฺวา คตฺตานุลิโตฺต สพฺพาลงฺการปฏิมณฺฑิโต อลงฺกตหตฺถิกฺขนฺธวรคโต มหเนฺตน ปริวาเรน ปาจีนทฺวาเรน ทานสาลํ คนฺตฺวา โอตริตฺวา สตฺตฏฺฐชนานํ สหตฺถา ภตฺตํ ทตฺวา ‘‘อิมินาว นีหาเรน เทถา’’ติ วตฺวา หตฺถึ อภิรุหิตฺวา ทกฺขิณทฺวารํ อคมาสิฯ พฺราหฺมณา ปาจีนทฺวาเร อารกฺขสฺส พลวตาย โอกาสํ อลภิตฺวา ทกฺขิณทฺวารเมว คนฺตฺวา ราชานํ อาคจฺฉนฺตํ โอโลกยมานา ทฺวารโต นาติทูเร อุนฺนตฏฺฐาเน ฐิตา สมฺปตฺตํ ราชานํ หเตฺถ อุกฺขิปิตฺวา ‘‘ชยตุ ภวํ, มหาราชา’’ติ ชยาเปสุํฯ ราชา วชิรงฺกุเสน วารณํ นิวเตฺตตฺวา เตสํ สนฺติกํ คนฺตฺวา ‘‘โภ พฺราหฺมณา, กึ อิจฺฉถา’’ติ ปุจฺฉิฯ พฺราหฺมณา โพธิสตฺตสฺส คุณํ วเณฺณนฺตา ปฐมํ คาถมาหํสุ –

๗๖. ‘‘ตว สทฺธญฺจ สีลญฺจ, วิทิตฺวาน ชนาธิป;
วณฺณํ อญฺชนวเณฺณน, กาลิงฺคสฺมึ นิมิมฺหเส’’ติฯ

ตตฺถ **สทฺธ**นฺติ กมฺมผลานํ สทฺทหนวเสน โอกปฺปนิยสทฺธํฯ **สีล**นฺติ สํวรสีลํ อวีติกฺกมสีลํฯ **วณฺณ**นฺติ ตทา ตสฺมึ เทเส สุวณฺณํ วุจฺจติ, เทสนาสีสเมว เจตํฯ อิมินา ปน ปเทน สพฺพมฺปิ หิรญฺญสุวณฺณาทิธนธญฺญํ สงฺคหิตํฯ **อญฺชนวเณฺณนา**ติ อญฺชนปุญฺชสมานวเณฺณน อิมินา ตว นาเคน, **กาลิงฺคสฺมิ**นฺติ กาลิงฺครโญฺญ สนฺติเกฯ **นิมิมฺหเส**ติ วินิมยวเสน คณฺหิมฺห, ปริโภควเสน วา อุทเร ปกฺขิปิมฺหาติ อโตฺถฯ **เส**ติ นิปาตมตฺตํฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – มยญฺหิ, ชนาธิป, ตว สทฺธญฺจ สีลญฺจ วิทิตฺวาน ‘‘อทฺธา โน เอวํ สทฺธาสีลสมฺปโนฺน ราชา ยาจิโต อญฺชนวณฺณํ นาคํ ทสฺสตี’’ติ อิมินา อตฺตโน สนฺตเกน วิย อญฺชนวเณฺณน กาลิงฺครโญฺญ สนฺติเก นาคํ โว อาหริสฺสามาติ วตฺวา พหุธนธญฺญํ นิมิมฺหเส ปริวตฺตยิมฺห เจว อุทเร จ ปกฺขิปิมฺหฯ เอวํ ตํ มยํ ธารยมานา อิธาคตาฯ ตตฺถ กตฺตพฺพํ เทโว ชานาตูติฯ

อปโร นโย – ตว สทฺธญฺจ สีลคุณสงฺขาตํ วณฺณญฺจ สุตฺวา ‘‘อุฬารคุโณ ราชา ชีวิตมฺปิ ยาจิโต ทเทยฺย, ปเคว ติรจฺฉานคตํ นาค’’นฺติ เอวํ กาลิงฺคสฺส สนฺติเก อิมินา อญฺชนวเณฺณน ตว วณฺณํ นิมิมฺหเส นิมิมฺห ตุลยิมฺห, เตนมฺหา อิธาคตาติฯ

ตํ สุตฺวา โพธิสโตฺต ‘‘สเจ, โว พฺราหฺมณา, อิมํ นาคํ ปริวเตฺตตฺวา ธนํ ขาทิตํ สุขาทิตํ มา จินฺตยิตฺถ, ยถาลงฺกตเมว โว นาคํ ทสฺสามี’’ติ สมสฺสาเสตฺวา อิตรา เทฺว คาถา อโวจ –

๗๗. ‘‘อนฺนภจฺจา จภจฺจา จ, โยธ อุทฺทิสฺส คจฺฉติ;
สเพฺพ เต อปฺปฏิกฺขิปฺปา, ปุพฺพาจริยวโจ อิทํฯ

๗๘. ‘‘ททามิ โว พฺราหฺมณา นาคเมตํ, ราชารหํ ราชโภคฺคํ ยสสฺสินํ;
อลงฺกตํ เหมชาลาภิฉนฺนํ, สสารถึ คจฺฉถ เยนกาม’’นฺติฯ

ตตฺถ **อนฺนภจฺจา จภจฺจา จา**ติ ปุริสํ อุปนิสฺสาย ชีวมานา ยาคุภตฺตาทินา อเนฺนน ภริตพฺพาติ อนฺนภจฺจา, อิตเร ตถา อภริตพฺพตฺตา อภจฺจาฯ สนฺธิวเสน ปเนตฺถ อการโลโป เวทิตโพฺพฯ เอตฺตาวตา อตฺตานํ อุปนิสฺสาย จ อนุปนิสฺสาย จ ชีวมานวเสน สเพฺพปิ สตฺตา เทฺว โกฏฺฐาเส กตฺวา ทสฺสิตา โหนฺติฯ **โยธ อุทฺทิสฺส คจฺฉตี**ติ เตสุ สเตฺตสุ อิธ ชีวโลเก โย สโตฺต ยํ ปุริสํ กายจิเทว ปจฺจาสีสนาย อุทฺทิสฺส คจฺฉติฯ **สเพฺพ เต อปฺปฏิกฺขิปฺปา**ติ ตถา อุทฺทิสฺส คจฺฉนฺตา สเจปิ พหู โหนฺติ, ตถาปิ เตน ปุริเสน สเพฺพ เต อปฺปฏิกฺขิปฺปา, ‘‘อเปถ, น โว ทสฺสามี’’ติ เอวํ น ปฏิกฺขิปิตพฺพาติ อโตฺถฯ **ปุพฺพาจริยวโจ อิท**นฺติ ปุพฺพาจริยา วุจฺจนฺติ มาตาปิตโร, อิทํ เตสํ วจนํฯ เอวมหํ มาตาปิตูหิ สิกฺขาปิโตติ ทีเปติฯ

ททามิ โว พฺราหฺมณา นาคเมตนฺติ ยสฺมา อิทํ อมฺหากํ ปุพฺพาจริยวโจ, ตสฺมาหํ พฺราหฺมณา ตุมฺหากํ อิมํ นาคํ ททามิฯ **ราชารห**นฺติ รญฺโญ อนุจฺฉวิกํฯ **ราชโภคฺค**นฺติ ราชปริโภคํฯ **ยสสฺสิน**นฺติ ปริวารสมฺปนฺนํ, ตํ กิร หตฺถึ นิสฺสาย หตฺถิโคปกหตฺถิเวชฺชาทีนิ ปญฺจ กุลสตานิ ชีวนฺติ, เตหิ สทฺธิเญฺญว โว ททามีติ อโตฯ **อลงฺกต**นฺติ นานาวิเธหิ หตฺถิอลงฺกาเรหิ อลงฺกตํฯ **เหมชาลาภิฉนฺน**นฺติ สุวณฺณชาเลน อภิจฺฉนฺนํฯ **สสารถิ**นฺติ โย ปนสฺส สารถิ หตฺถิโคปโก อาจริโย, เตน สทฺธึเยว ททามิ, ตสฺมา สสารถิ หุตฺวา ตุเมฺห สปริวารํ อิมํ นาคํ คเหตฺวา เยนกามํ คจฺฉถาติฯ

เอวํ หตฺถิกฺขนฺธวรคโตว มหาสโตฺต วาจาย ทตฺวา ปุน หตฺถิกฺขนฺธา โอรุยฺห ‘‘สเจ อนลงฺกตฏฺฐานํ อตฺถิ, อลงฺกริตฺวา ทสฺสามี’’ติ วตฺวา ติกฺขตฺตุํ ปทกฺขิณํ กโรนฺโต อุปธาเรตฺวา อนลงฺกตฏฺฐานํ อทิสฺวา ตสฺส โสณฺฑํ พฺราหฺมณานํ หเตฺถสุ ฐเปตฺวา สุวณฺณภิงฺกาเรน ปุปฺผคนฺธวาสิตํ อุทกํ ปาเตตฺวา อทาสิฯ พฺราหฺมณา สปริวารํ นาคํ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา หตฺถิปิเฏฺฐ นิสินฺนา ทนฺตปุรํ คนฺตฺวา หตฺถึ รญฺโญ อทํสุ, หตฺถิมฺหิ อาคเตปิ เทโว น วสฺสเตวฯ ราชา ‘‘กึ นุ โข การณ’’นฺติ อุตฺตรึ ปุจฺฉโนฺต ‘‘ธนญฺจยโกรพฺยราชา กุรุธมฺมํ รกฺขติ, เตนสฺส รเฏฺฐ อนฺวฑฺฒมาสํ อนุทสาหํ เทโว วสฺสติ, รญฺโญ คุณานุภาโว เจส, อิมสฺส ปน ติรจฺฉานคตสฺส คุณา โหนฺตาปิ กิตฺตกา ภเวยฺยุ’’นฺติ สุตฺวา ‘‘เตน หิ ยถาลงฺกตเมว สปริวารํ หตฺถึ ปฏิเนตฺวา รญฺโญ ทตฺวา ยํ โส กุรุธมฺมํ รกฺขติ, ตํ สุวณฺณปเฏฺฏ ลิขิตฺวา อาเนถา’’ติ พฺราหฺมเณ จ อมเจฺจ จ เปเสสิฯ เต คนฺตฺวา รญฺโญ หตฺถึ นิยฺยาเทตฺวา ‘‘เทว, อิมสฺมึ หตฺถิมฺหิ คเตปิ อมฺหากํ รเฏฺฐ เทโว น วสฺสติ, ตุเมฺห กิร กุรุธมฺมํ นาม รกฺขถ, อมฺหากมฺปิ ราชา ตํ รกฺขิตุกาโม อิมสฺมึ สุวณฺณปเฏฺฏ ลิขิตฺวา อาเนถา’’ติ เปเสสิฯ ‘‘เทถ โน กุรุธมฺม’’นฺติฯ ‘‘ตาตา, สจฺจาหํ เอตํ กุรุธมฺมํ รกฺขามิ, อิทานิ ปน เม ตตฺถ กุกฺกุจฺจํ อตฺถิ, น เม โส กุรุธโมฺม จิตฺตํ อาราเธติ, ตสฺมา ตุมฺหากํ ทาตุํ น สกฺกา’’ติฯ

กสฺมา ปน ตํ สีลํ ราชานํ น อาราเธตีติ? ตทา กิร ราชูนํ ตติเย ตติเย สํวจฺฉเร กตฺติกมาเส ปวโตฺต ฉโณ นาม โหติ, ตํ ฉณํ กีฬนฺตา ราชาโน สพฺพาลงฺการปฏิมณฺฑิตา เทวเวสํ คเหตฺวา จิตฺตราชสฺส นาม ยกฺขสฺส สนฺติเก ฐตฺวา จตุทฺทิสา ปุปฺผปฏิมณฺฑิเต จิตฺตสเร ขิปนฺติฯ อยมฺปิ ราชา ตํ ขณํ กีฬโนฺต เอกิสฺสา ตฬากปาฬิยา จิตฺตราชสฺส ยกฺขสฺส สนฺติเก ฐตฺวา จตุทฺทิสา จิตฺตสเร ขิปิตฺวา เตสุ เสสทิสาคเต ตโย สเร ทิสฺวา อุทกปิเฏฺฐ ขิตฺตสรํ น อทฺทสฯ รญฺโญ ‘‘กจฺจิ นุ โข มยา ขิโตฺต สโร มจฺฉสรีเร ปติโต’’ติ กุกฺกุจฺจํ อโหสิ ปาณาติปาตกเมฺมน สีลเภทํ อารพฺภ, ตสฺมา สีลํ น อาราเธติฯ โส เอวมาห – ‘‘ตาตา, มยฺหํ กุรุธเมฺม กุกฺกุจฺจํ อตฺถิ, มาตา ปน เม สุรกฺขิตํ รกฺขติ, ตสฺสา สนฺติเก คณฺหถา’’ติฯ ‘‘มหาราช, ตุมฺหากํ ‘ปาณํ วธิสฺสามี’ติ เจตนา นตฺถิ, ตํ วินา ปาณาติปาโต นาม น โหติ, เทถ โน อตฺตนา รกฺขิตํ กุรุธมฺม’’นฺติฯ ‘‘เตน หิ ลิขถา’’ติ สุวณฺณปเฏฺฏ ลิขาเปสิ – ‘‘ปาโณ น หนฺตโพฺพ, อทินฺนํ นาทาตพฺพํ , กาเมสุ มิจฺฉา น จริตพฺพํ, มุสา น ภณิตพฺพํ , มชฺชํ น ปาตพฺพ’’นฺติ ลิขาเปตฺวา จ ปน ‘‘เอวํ สเนฺตปิ เนว มํ อาราเธติ, มาตุ เม สนฺติเก คณฺหถา’’ติ อาหฯ

ทูตา ราชานํ วนฺทิตฺวา ตสฺสา สนฺติกํ คนฺตฺวา ‘‘เทวิ, ตุเมฺห กิร กุรุธมฺมํ รกฺขถ, ตํ โน เทถา’’ติ วทึสุฯ ‘‘ตาตา, สจฺจาหํ กุรุธมฺมํ รกฺขามิ, อิทานิ ปน เม ตตฺถ กุกฺกุจฺจํ อุปฺปนฺนํ, น เม โส กุรุธโมฺม อาราเธติ เตน โว ทาตุํ น สกฺกา’’ติฯ ตสฺสา กิร เทฺว ปุตฺตา เชโฏฺฐ ราชา, กนิโฏฺฐ อุปราชาฯ อเถโก ราชา โพธิสตฺตสฺส สตสหสฺสคฺฆนกํ จนฺทนสารํ สหสฺสคฺฆนกํ กญฺจนมาลํ เปเสสิฯ โส ‘‘มาตรํ ปูเชสฺสามี’’ติ ตํ สพฺพํ มาตุ เปเสสิฯ สา จิเนฺตสิ – ‘‘อหํ เนว จนฺทนํ วิลิมฺปามิ, น มาลํ ธาเรมิ, สุณิสานํ ทสฺสามี’’ติฯ อถสฺสา เอตทโหสิ – ‘‘เชฏฺฐสุณิสา เม

อิสฺสรา, อคฺคมเหสิฏฺฐาเน ฐิตา, ตสฺสา สุวณฺณมาลํ ทสฺสามิฯ กนิฏฺฐสุณิสา ปน ทุคฺคตา, ตสฺสา จนฺทนสารํ ทสฺสามี''ติฯ สา รโญฺญ เทวิยา สุวณฺณมาลํ ทตฺวา อุปราชภริยาย จนฺทนสารํ อทาสิ, ทตฺวา จ ปนสฺสา ''อหํ กุรุธมฺมํ รกฺขามิ, เอตาสํ ทุคฺคตาทุคฺคตภาโว มยฺหํ อปฺปมาณํ, เชฏฺฐาปจายิกกมฺมเมว ปน กาตุํ มยฺหํ อนุรูปํ, กจฺจิ นุ โข เม ตสฺส อกตตฺตา สีลํ ภินฺน''นฺติ กุกฺกุจฺจํ อโหสิ, ตสฺมา เอวมาหฯ อถ นํ ทูตา ''อตฺตโน สนฺตกํ นาม ยถารุจิยา ทียติ, ตุเมฺห เอตฺตเกนปิ กุกฺกุจฺจํ กุรุมานา กึ อญฺญํ ปาปํ กริสฺสถ, สีลํ นาม เอวรูเปน น ภิชฺชติ, เทถ โน กุรุธมฺม''นฺติ วตฺวา ตสฺสาปิ สนฺติเก คเหตฺวา สุวณฺณปฏฺเฏ ลิขึสุฯ

''ตาตา, เอวํ สเนฺตปิ เนว มํ อาราเธติ, สุณิสา ปน เม สุฏฺฐุ รกฺขติ, ตสฺสา สนฺติเก คณฺหถา''ติ วุตฺตา จ ปน อคฺคมเหสึ อุปสงฺกมิตฺวา ปุริมนเยเนว กุรุธมฺมํ ยาจึสุฯ สาปิ ปุริมนเยเนว วตฺวา ''อิทานิ มํ สีลํ นาราเธติ, เตน โว ทาตุํ น สกฺกา''ติ อาหฯ สา กิร เอกทิวสํ สีหปญฺชเร ฐิตา รโญฺญ นครํ ปทกฺขิณํ กโรนฺตสฺส ปจฺฉโต หตฺถิปิฏฺเฐ นิสินฺนํ อุปราชํ ทิสฺวา โลภํ อุปฺปาเทตฺวา ''สจาหํ อิมินา สทฺธึ สนฺถวํ กเรยฺยํ, ภาตุ อจฺจเยน รเชฺช ปติฏฺฐิโต มํ เอส สงฺคเณฺหยฺยา''ติ จิเนฺตสิฯ อถสฺสา ''อหํ กุรุธมฺมํ รกฺขมานา สสามิกา หุตฺวา กิเลสวเสน อญฺญํ ปุริสํ โอโลเกสึ, สีเลน เม ภิเนฺนน ภวิตพฺพ''นฺติ กุกฺกุจฺจํ อโหสิ, ตสฺมา เอวมาหฯ อถ นํ ทูตา ''อติจาโร นาม อเยฺย จิตฺตุปฺปาทมเตฺตน น โหติ, ตุเมฺห เอตฺตเกนปิ กุกฺกุจฺจํ กุรุมานา วีติกฺกมํ กึ กริสฺสถ, น เอตฺตเกน สีลํ ภิชฺชติ, เทถ โน กุรุธมฺม''นฺติ วตฺวา ตสฺสาปิ สนฺติเก คเหตฺวา สุวณฺณปฏฺเฏ ลิขึสุฯ

''ตาตา, เอวํ สเนฺตปิ เนว มํ อาราเธติ, อุปราชา ปน สุฏฺฐุ รกฺขติ, ตสฺส สนฺติเก คณฺหถา''ติ วุตฺตา จ ปน อุปราชานํ อุปสงฺกมิตฺวา ปุริมนเยเนว กุรุธมฺมํ ยาจึสุฯ โส ปน สายํ ราชุปฏฺฐานํ คจฺฉโนฺต รเถเนว ราชงฺคณํ ปตฺวา สเจ รโญฺญ สนฺติเก ภุญฺชิตฺวา ตเตฺถว สยิตุกาโม โหติ, รสฺมิโย จ ปโตทญฺจ อโนฺตธุเร ฉเฑฺฑติฯ ตาย สญฺญาย ชโน ปกฺกมิตฺวา ปุนทิวเส ปาโตว คนฺตฺวา ตสฺส นิกฺขมนํ โอโลเกโนฺตว ติฏฺฐติฯ สารถิปิ รถํ โคปยิตฺวา ปุนทิวเส ปาโตว ตํ อาทาย ราชทฺวาเร ติฏฺฐติฯ สเจ ตงฺขณเญฺญว นิกฺขนฺตุกาโม โหติ, รสฺมิโย จ ปโตทญฺจ อโนฺตรเถเยว ฐเปตฺวา ราชุปฏฺฐานํ คจฺฉติฯ มหาชโน ตาย สญฺญาย ''อิทาเนว นิกฺขมิสฺสตี''ติ ราชทฺวาเรเยว ติฏฺฐติฯ โส เอกทิวสํ เอวํ กตฺวา ราชนิเวสนํ ปาวิสิ, ปวิฏฺฐมตฺตสฺสเยวสฺส เทโว ปาวสฺสิฯ ราชา ''เทโว วสฺสตี''ติ ตสฺส นิกฺขนฺตุํ นาทาสิ, โส ตเตฺถว ภุญฺชิตฺวา สยิฯ มหาชโน ''อิทานิ นิกฺขมิสฺสตี''ติ สพฺพรตฺตึ เตเมโนฺต อฏฺฐาสิฯ อุปราชา ทุติยทิวเส นิกฺขมิตฺวา เตเมตฺวา ฐิตํ มหาชนํ ทิสฺวา ''อหํ กุรุธมฺมํ รกฺขโนฺต เอตฺตกํ ชนํ กิลเมสึ, สีเลน เม ภิเนฺนน ภวิตพฺพ''นฺติ กุกฺกุจฺจํ อโหสิ, เตน เตสํ ทูตานํ ''สจฺจาหํ กุรุธมฺมํ รกฺขามิ, อิทานิ ปน เม กุกฺกุจฺจํ อตฺถิ, เตน โว น สกฺกา ทาตุ''นฺติ วตฺวา ตมตฺถํ อาโรเจสิฯ อถ นํ ทูตา ''ตุมฺหากํ, เทว, 'เอเต กิลมนฺตู'ติ จิตฺตํ นตฺถิ, อเจตนกํ กมฺมํ น โหติ, เอตฺตเกนปิ กุกฺกุจฺจํ กโรนฺตานํ กถํ ตุมฺหากํ วีติกฺกโม ภวิสฺสตี''ติ วตฺวา ตสฺสปิ สนฺติเก สีลํ คเหตฺวา สุวณฺณปฏฺเฏ ลิขึสุฯ

''เอวํ สเนฺตปิ เนว มํ อาราเธติ, ปุโรหิโต ปน สุฏฺฐุ รกฺขติ, ตสฺส สนฺติเก คณฺหถา''ติ วุตฺตา จ ปน ปุโรหิตํ อุปสงฺกมิตฺวา ยาจึสุฯ โสปิ เอกทิวสํ ราชุปฏฺฐานํ คจฺฉโนฺต เอเกน รญฺญา ตสฺส รโญฺญ เปสิตํ ตรุณรวิวณฺณํ รถํ อนฺตรามเคฺค ทิสฺวา ''กสฺสายํ รโถ''ติ ปุจฺฉิตฺวา ''รโญฺญ อาภโต''ติ สุตฺวา ''อหํ มหลฺลโก, สเจ เม ราชา อิมํ รถํ ทเทยฺย, สุขํ อิมํ อารุยฺห วิจเรยฺย''นฺติ จิเนฺตตฺวา ราชุปฏฺฐานํ คโตฯ ตสฺส ชยาเปตฺวา ฐิตกาเล รโญฺญ รถํ ทเสฺสสุํฯ ราชา ทิสฺวา ''อติ วิย สุนฺทโร อยํ รโถ, อาจริยสฺส นํ เทถา''ติ อาหฯ ปุโรหิโต น อิจฺฉิ, ปุนปฺปุนํ วุจฺจมาโนปิ น อิจฺฉิเยวฯ กึการณา? เอวํ กิรสฺส อโหสิ – ''อหํ กุรุธมฺมํ รกฺขโนฺตว ปรสนฺต

เก โลภํ อกาสิํ, ภิเนฺนน เม สีเลน ภวิตพฺพ’’นฺติฯ โส เอตมตฺถํ อาจิกฺขิตฺวา ‘‘ตาตา, กุรุธมฺมํ เม กุกฺกุจฺจํ อตฺถิ, น มํ โส ธโมฺม อาราเธติ, ตสฺมา น สกฺกา ทาตุ’’นฺติ อาหฯ อถ นํ ทูตา ‘‘อยฺย, โลภุปฺปาทมเตฺตน น สีลํ ภิชฺชติ, ตุเมฺห เอตฺตเกนปิ กุกฺกุจฺจํ กโรนฺตา กิํ วีติกฺกมํ กริสฺสถา’’ติ วตฺวา ตสฺสปิ สนฺติเก สีลํ คเหตฺวา สุวณฺณปเฏฺฎ ลิขิํสุฯ

‘‘เอวํ สเนฺตปิ เนว มํ อาราเธติ, รชฺชุคาหโก อมโจฺจ ปน สุฎฺฐุ รกฺขติ, ตสฺส สนฺติเก คณฺหถา’’ติ วุตฺตา จ ปน ตมฺปิ อุปสงฺกมิตฺวา ยาจิํสุฯ โสปิ เอกทิวสํ ชนปเท เขตฺตํ มินโนฺต รชฺชุํ ทณฺฑเก พนฺธิตฺวา เอกํ โกฎิํ เขตฺตสามิเกน คณฺหาเปตฺวา เอกํ อตฺตนา อคฺคเหสิ, เตน คหิตรชฺชุโกฎิยา พทฺธทณฺฑโก เอกสฺส กกฺกฎกสฺส พิลมชฺฌํ ปาปุณิฯ โส จิเนฺตสิ – ‘‘สเจ ทณฺฑกํ พิเล โอตาเรสฺสามิ, อโนฺตพิเล กกฺกฎโก นสฺสิสฺสติฯ สเจ ปน ปรโต กริสฺสามิ, รโญฺญ สนฺตกํ นสฺสิสฺสติฯ สเจ โอรโต กริสฺสามิ, กุฎุมฺพิกสฺส สนฺตกํ นสฺสิสฺสติ, กิํ นุ โข กาตพฺพ’’นฺติ? อถสฺส เอตทโหสิ – ‘‘พิเล กกฺกฎเกน ภวิตพฺพํ, สเจ ภเวยฺย, ปญฺญาเยยฺย, เอเตฺถว นํ โอตาเรสฺสามี’’ติ พิเล ทณฺฑกํ โอตาเรสิ, กกฺกฎโก ‘‘กิรี’’ติ สทฺทมกาสิฯ อถสฺส เอตทโหสิ – ‘‘ทณฺฑโก กกฺกฎกปิเฎฺฐ โอติโณฺณ ภวิสฺสติ, กกฺกฎโก มโต ภวิสฺสติ, อหญฺจ กุรุธมฺมํ รกฺขามิ, เตน เม สีเลน ภิเนฺนน ภวิตพฺพ’’นฺติ ฯ โส เอตมตฺถํ อาจิกฺขิตฺวา ‘‘อิมินา เม การเณน กุรุธเมฺม กุกฺกุจฺจํ อตฺถิ, เตน โว น สกฺกา ทาตุ’’นฺติ อาหฯ อถ นํ ทูตา ‘‘ตุมฺหากํ ‘กกฺกฎโก มรตู’ติ จิตฺตํ นตฺถิ, อเจตนกํ กมฺมํ นาม น โหติฯ ตุเมฺห เอตฺตเกนปิ กุกฺกุจฺจํ กโรนฺตา กิํ วีติกฺกมํ กริสฺสถา’’ติ วตฺวา ตสฺสปิ สนฺติเก สีลํ คเหตฺวา สุวณฺณปเฏฺฎ ลิขิํสุฯ

‘‘เอวํ สเนฺตปิ เนว มํ อาราเธติ, สารถิ ปน สุฎฺฐุ รกฺขติ, ตสฺส สนฺติเก คณฺหถา’’ติ วุตฺตา จ ปน ตมฺปิ อุปสงฺกมิตฺวา ยาจิํสุฯ โส เอกทิวสํ ราชานํ รเถน อุยฺยานํ เนสิฯ ราชา ตตฺถ ทิวา กีฬิตฺวา สายํ นิกฺขมิตฺวา รถํ อภิรุหิ, ตสฺส นครํ อสมฺปเตฺตเสฺสว สูริยตฺถงฺคมนเวลาย เมโฆ อุฎฺฐหิฯ สารถิ รโญฺญ เตมนภเยน สินฺธวานํ ปโตทสญฺญมทาสิฯ สินฺธวา ชเวน ปกฺขนฺทิํสุฯ ตโต ปฎฺฐาย จ ปน เต อุยฺยานํ คจฺฉนฺตาปิ ตโต อาคจฺฉนฺตาปิ ตํ ฐานํ ปตฺวา ชเวน คจฺฉนฺติ อาคจฺฉนฺติฯ กิํ การณา? เตสํ กิร เอตทโหสิ – ‘‘อิมสฺมิํ ฐาเน ปริสฺสเยน ภวิตพฺพํ, เตน โน สารถิ ตทา ปโตทสญฺญํ อทาสี’’ติฯ สารถิสฺสปิ เอตทโหสิ – ‘‘รโญฺญ เตมเน วา อเตมเน วา มยฺหํ โทโส นตฺถิ, อหํ ปน อฎฺฐาเน สุสิกฺขิตสินฺธวานํ ปโตทสญฺญํ อทาสิํ, เตน อิเม อิทานิ อปราปรํ ชวนฺตา กิลมนฺติ, อหญฺจ กุรุธมฺมํ รกฺขามิ, เตน เม ภิเนฺนน สีเลน ภวิตพฺพ’’นฺติฯ โส เอตมตฺถํ อาจิกฺขิตฺวา ‘‘อิมินา การเณน กุรุธเมฺม กุกฺกุจฺจํ อตฺถิ, เตน โว น สกฺกา ทาตุ’’นฺติ อาหฯ อถ นํ ทูตา ‘‘ตุมฺหากํ ‘สินฺธวา กิลมนฺตู’ติ จิตฺตํ นตฺถิ, อเจตนกํ กมฺมํ นาม น โหติ, เอตฺตเกนปิ จ ตุเมฺห กุกฺกุจฺจํ กโรนฺตา กิํ วีติกฺกมํ กริสฺสถา’’ติ วตฺวา ตสฺส สนฺติเก สีลํ คเหตฺวา สุวณฺณปเฏฺฎ ลิขิํสุฯ

‘‘เอวํ สเนฺตปิ เนว มํ อาราเธติ, เสฎฺฐิ ปน สุฎฺฐุ รกฺขติ, ตสฺส สนฺติเก คณฺหถา’’ติ วุตฺตา จ ปน ตมฺปิ อุปสงฺกมิตฺวา ยาจิํสุฯ โสปิ เอกทิวสํ คพฺภโต นิกฺขนฺตสาลิสีสํ อตฺตโน สาลิเขตฺตํ คนฺตฺวา ปจฺจเวกฺขิตฺวา นิวตฺตมาโน ‘‘วีหิมาลํ พนฺธาเปสฺสามี’’ติ เอกํ สาลิสีสมุฎฺฐิํ คาหาเปตฺวา ถูณาย พนฺธาเปสิฯ อถสฺส เอตทโหสิ – ‘‘อิมมฺหา เกทารา มยา รโญฺญ ภาโค ทาตโพฺพ, อทินฺนภาคโตเยว เม เกทารโต สาลิสีสมุฎฺฐิ คาหาปิโต, อหญฺจ กุรุธมฺมํ รกฺขามิ, เตน เม ภิเนฺนน สีเลน ภวิตพฺพ’’นฺติฯ โส เอตมตฺถํ อาจิกฺขิตฺวา ‘‘อิมินา เม การเณน กุรุธเมฺม กุกฺกุจฺจํ อตฺถิ, เตน โว น สกฺกา ทาตุ’’นฺติ อาหฯ อถ นํ ทูตา ‘‘ตุมฺหากํ เถยฺยจิตฺตํ นตฺถิ, เตน วินา อทินฺนาทานํ นาม ปญฺญาเปตุํ น สกฺกา, เอตฺตเกนปิ กุกฺกุจฺจํ กโรนฺตา ตุเมฺห ปรสนฺตกํ นาม กิํ คณฺหิสฺสถา’’ติ วตฺวา ตสฺสปิ สนฺติเก สีลํ คเหตฺวา สุวณฺณปเฏฺฎ ลิขิํสุฯ

‘‘เอวํ สเนฺตปิ เนว มํ อาราเธติ, โทณมาปโก ปน มหามโตฺต สุฏฺฐุ รกฺขติ, ตสฺส สนฺติเก คณฺหถา’’ติ วุตฺตา จ ปน ตมฺปิ อุปสงฺกมิตฺวา ยาจึสุฯ โส กิร เอกทิวสํ โกฏฺฐาคารทฺวาเร นิสีทิตฺวา ราชภาเค วีหึ มินาเปเนฺต อมิตวีหิราสิโต วีหึ คเหตฺวา ลกฺขํ ฐเปสิ, ตสฺมึ ขเณ เทโว ปาวสฺสิฯ มหามโตฺต ลกฺขานิ คเณตฺวา ‘‘มิตวีหี เอตฺตกา นาม โหนฺตี’’ติ วตฺวา ลกฺขวีหึ สํกฑฺฒิตฺวา มิตราสิมฺหิ ปกฺขิปิตฺวา เวเคน คนฺตฺวา ทฺวารโกฏฺฐเก ฐตฺวา จิเนฺตสิ – ‘‘กึ นุ โข มยา ลกฺขวีหี มิตวีหิราสิมฺหิ ปกฺขิตฺตา, อุทาหุ อมิตราสิมฺหี’’ติฯ อถสฺส เอตทโหสิ – ‘‘สเจ เม มิตวีหิราสิมฺหิ ปกฺขิตฺตา อการเณเนว รโญฺญ สนฺตกํ วฑฺฒิตํ, คหปติกานํ สนฺตกํ นาสิตํ, อหญฺจ กุรุธมฺมํ รกฺขามิ, เตน เม ภิเนฺนน สีเลน ภวิตพฺพ’’นฺติฯ โส เอตมตฺถํ อาจิกฺขิตฺวา ‘‘อิมินา เม การเณน กุรุธเมฺม กุกฺกุจฺจํ อตฺถิ, เตน โว น สกฺกา ทาตุ’’นฺติ อาหฯ อถ นํ ทูตา ‘‘ตุมฺหากํ เถยฺยจิตฺตํ นตฺถิ, เตน วินา อทินฺนาทานํ นาม ปญฺญาเปตุํ น สกฺกา, เอตฺตเกนปิ กุกฺกุจฺจํ กโรนฺตา กึ ตุเมฺห ปรสฺส สนฺตกํ คณฺหิสฺสถา’’ติ วตฺวา ตสฺสปิ สนฺติเก สีลํ คเหตฺวา สุวณฺณปเฏฺฏ ลิขึสุฯ

‘‘เอวํ สเนฺตปิ เนว มํ อาราเธติ, โทวาริโก ปน สุฏฺฐุ รกฺขติ, ตสฺส สนฺติเก คณฺหถา’’ติ วุตฺตา จ ปน ตมฺปิ อุปสงฺกมิตฺวา ยาจึสุฯ โสปิ เอกทิวสํ นครทฺวารํ ปิธานเวลาย ติกฺขตฺตุํ สทฺทมนุสฺสาเวสิฯ อเถโก ทลิทฺทมนุโสฺส อตฺตโน กนิฏฺฐภคินิยา สทฺธึ ทารุปณฺณตฺถาย อรญฺญํ คนฺตฺวา นิวตฺตเนฺต ตสฺส สทฺทํ สุตฺวา ภคินึ อาทาย เวเคน ทฺวารํ สมฺปาปุณิฯ อถ นํ โทวาริโก ‘‘ตฺวํ นคเร รโญฺญ อตฺถิภาวํ กึ น ชานาสิ, ‘สกลเสฺสว อิมสฺส นครสฺส ทฺวารํ ปิธียตี’ติ น ชานาสิ, อตฺตโน มาตุคามํ คเหตฺวา อรเญฺญ กามรติกีฬํ กีฬเนฺต ทิวสํ วิจรสี’’ติ อาหฯ อถสฺส อิตเรน ‘‘น เม, สามิ, ภริยา, ภคินี เม เอสา’’ติ วุเตฺต เอตทโหสิ – ‘‘อการณํ วต เม กตํ ภคินึ ภริยาติ กเถเนฺตน, อหญฺจ กุรุธมฺมํ รกฺขามิ, เตน เม ภิเนฺนน สีเลน ภวิตพฺพ’’นฺติฯ โส เอตมตฺถํ อาจิกฺขิตฺวา ‘‘อิมินา เม การเณน กุรุธเมฺม กุกฺกุจฺจํ อตฺถิ, เตน โว น สกฺกา ทาตุ’’นฺติ อาหฯ อถ นํ ทูตา ‘‘เอตํ ตุเมฺหหิ ตถาสญฺญาย กถิตํ, เอตฺถ โว สีลเภโท นตฺถิ, เอตฺตเกนปิ จ ตุเมฺห กุกฺกุจฺจายนฺตา กุรุธเมฺม สมฺปชานมุสาวาทํ นาม กึ กริสฺสถา’’ติ วตฺวา ตสฺสปิ สนฺติเก สีลํ คเหตฺวา สุวณฺณปเฏฺฏ ลิขึสุฯ

‘‘เอวํ สเนฺตปิ เนว มํ อาราเธติ, วณฺณทาสี ปน สุฏฺฐุ รกฺขติ, ตสฺส สนฺติเก คณฺหถา’’ติ วุตฺตา จ ปน ตมฺปิ อุปสงฺกมิตฺวา ยาจึสุฯ สา ปุริมนเยเนว ปฏิกฺขิปิฯ กึการณา ? สโกฺก กิร เทวานมิโนฺท ‘‘ตสฺสา สีลํ วีมํสิสฺสามี’’ติ มาณวกวเณฺณน อาคนฺตฺวา ‘‘อหํ อาคมิสฺสามี’’ติ วตฺวา สหสฺสํ ทตฺวา เทวโลกเมว คนฺตฺวา ตีณิ สํวจฺฉรานิ นาคจฺฉิฯ สา อตฺตโน สีลเภทภเยน ตีณิ สํวจฺฉรานิ อญฺญสฺส ปุริสสฺส หตฺถโต ตมฺพูลมตฺตมฺปิ น คณฺหิ, สา อนุกฺกเมน ทุคฺคตา หุตฺวา จิเนฺตสิ – ‘‘มยฺหํ สหสฺสํ ทตฺวา คตปุริสสฺส ตีณิ สํวจฺฉรานิ อนาคจฺฉนฺตสฺส ทุคฺคตา ชาตา, ชีวิตวุตฺตึ ฆเฏฺฏตุํ น สโกฺกมิ, อิโต ทานิ ปฏฺฐาย มยา วินิจฺฉยมหามตฺตานํ อาโรเจตฺวา ปริพฺพยํ คเหตุํ วฏฺฏตี’’ติฯ สา วินิจฺฉยํ คนฺตฺวา ‘‘สามิ, ปริพฺพยํ ทตฺวา คตปุริสสฺส เม ตีณิ สํวจฺฉรานิ, มตภาวมฺปิสฺส น ชานามิ, ชีวิตํ ฆเฏฺฏตุํ น สโกฺกมิ, กึ กโรมิ, สามี’’ติ อาหฯ ตีณิ สํวจฺฉรานิ อนาคจฺฉเนฺต กึ กริสฺสสิ, อิโต ปฏฺฐาย ปริพฺพยํ คณฺหาติฯ ตสฺสา ลทฺธวินิจฺฉยาย วินิจฺฉยโต นิกฺขมมานาย เอว เอโก ปุริโส สหสฺสภณฺฑิกํ อุปนาเมสิฯ

ตสฺส คหณตฺถาย หตฺถํ ปสารณกาเล สโกฺก อตฺตานํ ทเสฺสสิฯ สา ทิสฺวาว ‘‘มยฺหํ สํวจฺฉรตฺตยมตฺถเก สหสฺสทายโก ปุริโส อาคโต, ตาต, นตฺถิ เม ตว กหาปเณหิ อโตฺถ’’ติ หตฺถํ สมิเญฺชสิฯ สโกฺก อตฺตโน สรีรเญฺญว อภินิมฺมินิตฺวา ตรุณสุริโย วิย ชลเนฺต อากาเส อฏฺฐาสิ, สกลนครํ สนฺนิปติฯ สโกฺก มหาชนมเชฺฌ ‘‘อหํ เอติสฺสา วีมํสนวเสน สํวจฺฉรตฺต

ยมตฺถเก สหสฺสํ อทาสิํ, สีลํ รกฺขนฺตา นาม เอวรูปา หุตฺวา รกฺขถา’’ติ โอวาทํ ทตฺวา ตสฺสา นิเวสนํ สตฺตรตเนหิ ปูเรตฺวา ‘‘อิโต ปฏฺฐาย อปฺปมตฺตา โหหี’’ติ ตํ อนุสาสิตฺวา เทวโลกเมว อคมาสิฯ อิมินา การเณน สา ‘‘อหํ คหิตภตึ อชีราเปตฺวาว อเญฺญน ทียมานาย ภติยา หตฺถํ ปสาเรสิํ, อิมินา การเณน มํ สีลํ นาราเธติ, เตน โว ทาตุํ น สกฺกา’’ติ ปฏิกฺขิปิฯ อถ นํ ทูตา ‘‘หตฺถปฺปสารณมเตฺตน สีลเภโท นตฺถิ, สีลํ นาม เอตํ ปรมวิสุทฺธิ โหตี’’ติ วตฺวา ตสฺสาปิ สนฺติเก สีลํ คเหตฺวา สุวณฺณปเฏฺฏ ลิขิํสุฯ

อิติ อิเมสํ เอกาทสนฺนํ ชนานํ รกฺขณสีลํ สุวณฺณปเฏฺฏ ลิขิตฺวา ทนฺตปุรํ คนฺตฺวา กาลิงฺครโญฺญ สุวณฺณปฏฺฏํ ทตฺวา ตํ ปวตฺติํ อาโรเจสุํฯ ราชา ตสฺมิํ กุรุธเมฺม วตฺตมาโน ปญฺจ สีลานิ ปูเรสิฯ ตสฺมิํ ขเณ สกลกาลิงฺครเฏฺฐ เทโว วสฺสิ, ตีณิ ภยานิ วูปสนฺตานิ, รฏฺฐํ เขมํ สุภิกฺขํ อโหสิฯ โพธิสโตฺต ยาวชีวํ ทานาทีนิ ปุญฺญานิ กตฺวา สปริวาโร สคฺคปุรํ ปูเรสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิฯ ‘‘สจฺจปริโยสาเน เกจิ โสตาปนฺนา อเหสุํ, เกจิ สกทาคามิโน, เกจิ อนาคามิโน, เกจิ อรหโนฺต’’ติฯ ชาตกสโมธาเน ปน –

> ‘‘คณิกา อุปฺปลวณฺณา, ปุโณฺณ โทวาริโก ตทา;
> รชฺชุคาโห กจฺจายโน, โมคฺคลฺลาโน โทณมาปโกฯ
>
> ‘‘สาริปุโตฺต ตทา เสฏฺฐิ, อนุรุโทฺธ จ สารถิ;
> พฺราหฺมโณ กสฺสโป เถโร, อุปราชา นนฺทปณฺฑิโตฯ
>
> ‘‘มเหสี ราหุลมาตา, มายาเทวี ชเนตฺติยา;
> กุรุราชา โพธิสโตฺต, เอวํ ธาเรถ ชาตก’’นฺติฯ

กุรุธมฺมชาตกวณฺณนา ฉฏฺฐาฯ

[๒๗๗] ๗. โรมกชาตกวณฺณนา

วสฺสานิ ปญฺญาส สมาธิกานีติ อิทํ สตฺถา เวฬุวเน วิหรโนฺต ภควโต วธาย ปริสกฺกนํ อารพฺภ กเถสิฯ ปจฺจุปฺปนฺนวตฺถุ อุตฺตานเมวฯ

อตีเต ปน พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต ปาราวโต หุตฺวา พหุปาราวตปริวุโต อรเญฺญ ปพฺพตคุหายํ วาสํ กเปฺปสิฯ อญฺญตโรปิ โข ตาปโส สีลสมฺปโนฺน เตสํ ปาราวตานํ วสนฏฺฐานโต อวิทูเร เอกํ ปจฺจนฺตคามํ อุปนิสฺสาย อสฺสมปทํ มาเปตฺวา ปพฺพตคุหายํ วาสํ กเปฺปสิฯ โพธิสโตฺต อนฺตรนฺตรา ตสฺส สนฺติกํ อาคนฺตฺวา โสตพฺพยุตฺตกํ สุณาติฯ ตาปโส ตตฺถ จิรํ วสิตฺวา ปกฺกามิ, อถโญฺญ กูฏชฏิโล อาคนฺตฺวา ตตฺถ วาสํ กเปฺปสิฯ โพธิสโตฺต ปาราวตปริวุโต ตํ อุปสงฺกมิตฺวา วนฺทิตฺวา ปฏิสนฺถารํ กตฺวา อสฺสมปเท วิจริตฺวา คิริกนฺทรสมีเป โคจรํ คเหตฺวา สายํ อตฺตโน วสนฏฺฐานํ คจฺฉติฯ กูฏตาปโส ตตฺถ อติเรกปณฺณาสวสฺสานิ วสิฯ

อถสฺส เอกทิวสํ ปจฺจนฺตคามวาสิโน มนุสฺสา ปาราวตมํสํ อภิสงฺขริตฺวา อทํสุฯ โส ตตฺถ รสตณฺหาย พชฺฌิตฺวา ‘‘กิํ มํสํ นาเมต’’นฺติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘ปาราวตมํส’’นฺติ สุตฺวา จิเนฺตสิ – ‘‘มยฺหํ อสฺสมปทํ พหู ปาราวตา อาคจฺฉนฺติ, เต มาเรตฺวา มํสํ ขาทิตุํ วฎฺฏตี’’ติฯ โส ตณฺฑุลสปฺปิทธิขีรมริจาทีนิ อาหริตฺวา เอกมเนฺต ฐเปตฺวา มุคฺครํ จีวรกเณฺณน ปฏิจฺฉาเทตฺวา

ปาราวตานํ อาคมนํ โอโลเกนฺโต ปณฺณสาลทฺวาเร นิสีทิฯ โพธิสตฺโต ปาราวตปริวุโต อาคนฺตฺวา ตสฺส กูฏชฏิลสฺส ทุฏฺฐกิริยํ โอโลเกตฺวา ‘‘อยํ ทุฏฺฐตาปโส อเญฺญนากาเรน นิสิโนฺน, กจฺจิ นุ โข อมฺหากํ สมานชาตีนํ มํสํ ขาทิ, ปริคฺคณฺหิสฺสามิ น’’นฺติ อนุวาเต ฐตฺวา ตสฺส สรีรคนฺธํ ฆายิตฺวา ‘‘อยํ อเมฺห มาเรตฺวา มํสํ ขาทิตุกาโม, น ตสฺส สนฺติกํ คนฺตุํ วฏฺฏตี’’ติ ปาราวเต อาทาย ปฏิกฺกมิตฺวา จริฯ ตาปโส ตํ อนาคจฺฉนฺตํ ทิสฺวา ‘‘มธุรกถํ เตหิ สทฺธิํ กเถตฺวา วิสฺสาเสน อุปคเต มาเรตฺวา มํสํ ขาทิตุํ วฏฺฏตี’’ติ จินฺเตตฺวา ปุริมา เทฺว คาถา อโวจ –

๗๙.‘‘วสฺสานิ ปญฺญาส สมาธิกานิ, วสิมฺห เสลสฺส คุหาย โรมก;
อสงฺกมานา อภินิพฺพุตตฺตา, หตฺถตฺตมายนฺติ มมณฺฑชา ปุเรฯ

๘๐. ‘‘เตทานิ วกฺกงฺค กิมตฺถมุสฺสุกา, ภชนฺติ อญฺญํ คิริกนฺทรํ ทิชา;
น นูน มญฺญนฺติ มมํ ยถา ปุเร, จิรปฺปวุตฺถา อถ วา น เต อิเม’’ติฯ

ตตฺถ **สมาธิกานี**ติ สมอธิกานิฯ **โรมกา**ติ รุมาย อุปฺปนฺน, สุโธตปวาเฬน สมานวณฺณเนตฺตปาทตาย โพธิสตฺตํ ปาราวตํ อาลปติฯ **อสงฺกมานา**ติ เอวํ อติเรกปญฺญาสวสฺสานิ อิมิสฺสา ปพฺพตคุหาย วสเนฺตสุ อเมฺหสุ เอเต อณฺฑชา เอกทิวสมฺปิ มยิ อาสงฺกํ อกตฺวา อภินิพฺพุตจิตฺตาว หุตฺวา ปุเพฺพ มม หตฺถตฺตํ หตฺถปฺปสารโณกาสํ อาคจฺฉนฺตีติ อโตฺถฯ

เตทานีติ เต อิทานิฯ **วกฺกงฺคา**ติ โพธิสตฺตํ อาลปติ, สเพฺพปิ ปน ปกฺขิโน อุปฺปตนกาเล คีวํ วกฺกํ กตฺวา อุปฺปตนโต ‘‘วกฺกงฺคา’’ติ วุจฺจนฺติฯ **กิมตฺถ**นฺติ กิํการณํ สมฺปสฺสมานา? **อุสฺสุกา**ติ อุกฺกณฺฐิตรูปา หุตฺวาฯ **คิริกนฺทร**นฺติ คิริโต อญฺญํ ปพฺพตกนฺทรํฯ **ยถา ปุเร**ติ ยถา ปุเพฺพ เอเต ปกฺขิโน มํ ครุํ กตฺวา ปิยํ กตฺวา มญฺญนฺติ, ตถา อิทานิ น นูน มญฺญนฺติ, ปุเพฺพ อิธ นิวุตฺถตาปโส อโญฺญ, อยํ อโญฺญ, เอวํ มเญฺญ เอเต มํ มญฺญนฺตีติ ทีเปติฯ **จิรปฺปวุตฺถา อถ วา น เต อิเม**ติ กิํ นุ โข อิเม จิรํ วิปฺปวสิตฺวา ทีฆสฺส อทฺธุโน อจฺจเยน อาคตตฺตา มํ ‘‘โสเยว อย’’นฺติ น สญฺชานนฺติ, อุทาหุ เย อเมฺหสุ อภินิพฺพุตจิตฺตา, น เต อิเม, อเญฺญว อาคนฺตุกปกฺขิโน, อิเม เกน มํ น อุปสงฺกมนฺตีติ ปุจฺฉติฯ

ตํ สุตฺวา โพธิสโตฺต ปกฺกมิตฺวา ฐิโตว ตติยํ คาถมาห –

๘๑. ‘‘ชานาม ตํ น มยํ สมฺปมูฬฺหา, โสเยว ตฺวํ เต มยมสฺม นาเญฺญ;
จิตฺตญฺจ เต อสฺมิํ ชเน ปทุฏฺฐํ, อาชีวิกา เตน ตมุตฺตสามา’’ติฯ

ตตฺถ **น มยํ สมฺปมูฬฺหา**ติ มยํ มูฬฺหา ปมตฺตา น โหมฯ **จิตฺตญฺจ เต อสฺมิํ ชเน ปทุฏฺฐ**นฺติ ตฺวํ, โสเยว มยมฺปิ เตเยว, น ตํ สญฺชานาม, อปิจ โข ปน ตว จิตฺตํ อสฺมิํ ชเน ปทุฏฺฐํ อเมฺห มาเรตุํ อุปฺปนฺนํฯ **อาชีวิกา**ติ อาชีวเหตุ ปพฺพชิต ปทุฏฺฐตาปสฯ **เตน ตมุตฺตสามา**ติ เตน การเณน ตํ อุตฺตสาม ภายาม น อุปสงฺกมามฯ

กูฏตาปโส ‘‘ญาโต อหํ อิเมหี’’ติ มุคฺครํ ขิปิตฺวา วิรชฺฌิตฺวา ‘‘คจฺฉ ตาว ตฺวํ วิรโทฺธสฺมี’’ติ อาหฯ อถ นํ โพธิสโตฺต ‘‘มํ ตาว วิรโทฺธสิ, จตฺตาโร ปน อปาเย น วิรชฺฌสิฯ สเจ อิธ วสิสฺสสิ, คามวาสีนํ ‘โจโร อย’นฺติ อาจิกฺขิตฺวา ตํ คาหาเปสฺสามิ สีฆํ ปลายสฺสู’’ติ ตํ ตเชฺชตฺวา ปกฺกามิฯ กูฏชฏิโล ตตฺถ วสิตุํ นาสกฺขิ, อญฺญตฺถ อคมาสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา กูฏตาปโส เทวทโตฺต อโหสิ, ปุริโม สีลวนฺตตาปโส สาริปุโตฺต, ปาราวตเชฏฺฐโก ปน อหเมว

อโหสิ’’นฺติฯ

โรมกชาตกวณฺณนา สตฺตมาฯ

[๒๗๘] ๘. มหึสราชชาตกวณฺณนา

กิมตฺถมภิสนฺธายาติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต เอกํ โลลมกฺกฏํ อารพฺภ กเถสิฯ สาวตฺถิยํ กิร เอกสฺมึ กุเล เอโก โปสาวนิยโลลมกฺกโฏ หตฺถิสาลํ คนฺตฺวา เอกสฺส สีลวนฺตสฺส หตฺถิสฺส ปิฏฺฐิยํ นิสีทิตฺวา อุจฺจารปสฺสาวํ กโรติ, ปิฏฺฐิยํ จงฺกมติฯ หตฺถี อตฺตโน สีลวนฺตตาย ขนฺติสมฺปทาย น กิญฺจิ กโรติฯ อเถกทิวสํ ตสฺส หตฺถิสฺส ฐาเน อโญฺญ ทุฏฺฐหตฺถิโปโต อฏฺฐาสิฯ มกฺกโฏ ‘‘โสเยว อย’’นฺติ สญฺญาย ทุฏฺฐหตฺถิสฺส ปิฏฺฐึ อภิรุหิฯ อถ นํ โส โสณฺฑาย คเหตฺวา ภูมิยํ ฐเปตฺวา ปาเทน อกฺกมิตฺวา สณฺจุเณฺณสิฯ สา ปวตฺติ ภิกฺขุสเงฺฆ ปากฏา ชาตาฯ อเถกทิวสํ ภิกฺขู ธมฺมสภายํ กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ – ‘‘อาวุโส, โลลมกฺกโฏ กิร สีลวนฺตหตฺถิสญฺญาย ทุฏฺฐหตฺถิปิฏฺฐึ อภิรุหิ, อถ นํ โส ชีวิตกฺขยํ ปาเปสี’’ติฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุตฺเต ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนวส, โลลมกฺกโฏ เอวํสีโล, โปราณโต ปฏฺฐาย เอวํสีโลเยวา’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต หิมวนฺตปเทเส มหึสโยนิยํ นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปโตฺต ถามสมฺปนฺโน มหาสรีโร ปพฺพตปาทปพฺภารคิริทุคฺควนฆเฏสุ วิจรโนฺต เอกํ ผาสุกํ รุกฺขมูลํ ทิสฺวา โคจรํ คเหตฺวา ทิวา ตสฺมึ รุกฺขมูเล อฏฺฐาสิฯ อเถโก โลลมกฺกโฏ รุกฺขา โอตริตฺวา ตสฺส ปิฏฺฐึ อภิรุหิตฺวา อุจฺจารปสฺสาวํ กตฺวา สิเงฺค คณฺหิตฺวา โอลมฺพโนฺต นงฺคุเฏฺฐ คเหตฺวา โทลายโนฺตว กีฬิฯ โพธิสโตฺต ขนฺติเมตฺตานุทฺทยสมฺปทาย ตํ ตสฺส อนาจารํ น มนสากาสิ, มกฺกโฏ ปุนปฺปุนํ ตเถว กริฯ อเถกทิวสํ ตสฺมึ รุเกฺข อธิวตฺถา เทวตา รุกฺขกฺขเนฺธ ฐตฺวา นํ ‘‘มหึสราช กสฺมา อิมสฺส ทุฏฺฐมกฺกฏสฺส อวมานํ สหสิ, นิเสเธหิ น’’นฺติ วตฺวา เอตมตฺถํ ปกาเสนฺตี ปุริมา เทฺว คาถา อโวจ –

๘๒. ‘‘กิมตฺถมภิสนฺธาย, ลหุจิตฺตสฺส ทุพฺภิโน;
สพฺพกามททเสฺสว, อิมํ ทุกฺขํ ติติกฺขสิฯ

๘๓. ‘‘สิเงฺคน นิหนาเหตํ, ปทสา จ อธิฏฺฐห;
ภิโยฺย พาลา ปกุเชฺฌยฺยุํ, โน จสฺส ปฏิเสธโก’’ติฯ

ตตฺถ **กิมตฺถมภิสนฺธายา**ติ กึ นุ โข การณํ ปฏิจฺจ กึ สมฺปสฺสมาโนฯ **ทุพฺภิโน**ติ มิตฺตทุพฺภิสฺสฯ **สพฺพกามททเสฺสวา**ติ สพฺพกามททสฺส สามิกสฺส อิวฯ **ติติกฺขสี**ติ อธิวาเสสิฯ **ปทสา จ อธิฏฺฐหา**ติ ปาเทน จ นํ ติณฺหขุรเคฺคน ยถา เอเตฺถว มรติ, เอวํ อกฺกมฯ **ภิโยฺย พาลา**ติ สเจ หิ ปฏิเสธโก น ภเวยฺย, พาลา อญฺญาณสตฺตา ปุนปฺปุนํ กุเชฺฌยฺยุํ ฆเฏฺฏยฺยุํ วิเหเฐยฺยุํ เอวาติ ทีเปติฯ

ตํ สุตฺวา โพธิสโตฺต ‘‘รุกฺขเทวเต, สจาหํ อิมินา ชาติโคตฺตพลาทีหิ อธิโก สมาโน อิมสฺส โทสํ น สหิสฺสามิ, กถํ เม มโนรโถ นิปฺผตฺตึ คมิสฺสติฯ อยํ ปน มํ วิย อญฺญมฺปิ มญฺญมาโน เอวํ อนาจารํ กริสฺสติ, ตโต เยสํ จณฺฑมหึสานํ เอส เอวํ กริสฺสติ , เอเตเยว เอตํ วธิสฺสนฺติฯ สา ตสฺส อเญฺญหิ มารณา มยฺหํ ทุกฺขโต จ ปาณาติปาตโต จ วิมุตฺติ ภวิสฺสตี’’ติ วตฺวา ตติยํ คาถมาห –

๘๔. ‘‘มเมวายํ มญฺญมาโน, อเญฺญเปวํ กริสฺสติ;
เต นํ ตตฺถ วธิสฺสนฺติ, สา เม มุตฺติ ภวิสฺสตี’’ติฯ

กติปาหจฺจเยน ปน โพธิสตฺโต อญฺญตฺถ คโตฯ อโญฺญ จณฺฑมหึโส ตตฺถ อาคนฺตฺวา อฏฺฐาสิฯ ทุฏฺฐมกฺกโฏ ‘‘โสเยว อย’’นฺติ สญฺญาย ตสฺส ปิฏฺฐึ อภิรุหิตฺวา ตเถว อนาจารํ จริฯ อถ นํ โส วิธุนโนฺต ภูมิยํ ปาเตตฺวา สิเงฺคน หทเย วิชฺฌิตฺวา ปาเทหิ มทฺทิตฺวา สณฺจุเณฺณสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา ทุฏฺฐมหึโส อยํ ทุฏฺฐหตฺถี อโหสิ, ทุฏฺฐมกฺกโฏ เอตรหิ อยํ มกฺกโฏ, สีลวา มหิํสราชา ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

มหิํสราชชาตกวณฺณนา อฏฺฐมาฯ

[๒๗๙] ๙. สตปตฺตชาตกวณฺณนา

ยถา มาณวโก ปเนฺถติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต ปณฺฑุกโลหิตเก อารพฺภ กเถสิฯ ฉพฺพคฺคิยานญฺหิ เทฺว ชนา เมตฺติยภูมชกา ราชคหํ อุปนิสฺสาย วิหริํสุ, เทฺว อสฺสชิปุนพฺพสุกา กีฏาคิริํ อุปนิสฺสาย วิหริํสุ, ปณฺฑุกโลหิตกา อิเม ปน เทฺว สาวตฺถิํ อุปนิสฺสาย เชตวเน วิหริํสุฯ เต ธเมฺมน นีหฎํ อธิกรณํ อุโกฺกเฏนฺติฯ เยปิ เตสํ สนฺทิฏฺฐสมฺภตฺตา โหนฺติ, เตสํ อุปตฺถมฺภา หุตฺวา ‘‘น, อาวุโส, ตุเมฺห เอเตหิ ชาติยา วา โคเตฺตน วา สีเลน วา นิหีนตราฯ สเจ ตุเมฺห อตฺตโน คาหํ วิสฺสเชฺชถ, สุฏฺฐุตรํ โว เอเต อธิภวิสฺสนฺตี’’ติอาทีนิ วตฺวา คาหํ วิสฺสเชฺชตุํ น เทนฺติฯ เตน ภณฺฑนานิ เจว กลหวิคฺคหวิวาทา จ ปวตฺตนฺติฯ ภิกฺขู เอตมตฺถํ ภควโต อาโรเจสุํฯ อถ ภควา เอตสฺมิํ นิทาเน เอตสฺมิํ ปกรเณ ภิกฺขู สนฺนิปาตาเปตฺวา ปณฺฑุกโลหิตเก ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘สจฺจํ กิร ตุเมฺห, ภิกฺขเว, อตฺตนาปิ อธิกรณํ อุโกฺกเฏถ, อเญฺญสมฺปิ คาหํ วิสฺสเชฺชตุํ น เทถา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘สจฺจํ, ภเนฺต’’ติ วุเตฺต ‘‘เอวํ สเนฺต, ภิกฺขเว, ตุมฺหากํ กิริยา สตปตฺตมาณวสฺส กิริยา วิย โหตี’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสตฺโต อญฺญตรสฺมิํ กาสิคามเก เอกสฺมิํ กุเล นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปโตฺต กสิวณิชฺชาทีหิ ชีวิกํ อกเปฺปตฺวา ปญฺจสตมเตฺต โจเร คเหตฺวา เตสํ เชฏฺฐโก หุตฺวา ปนฺถทูหนสนฺธิเจฺฉทาทีนิ กโรโนฺต ชีวิกํ กเปฺปสิฯ ตทา พาราณสิยํ เอโก กุฏุมฺพิโก เอกสฺส ชานปทสฺส กหาปณสหสฺสํ ทตฺวา ปุน อคฺคเหตฺวาว กาลมกาสิฯ อถสฺส ภริยา อปรภาเค คิลานา มรณมเญฺจ นิปนฺนา ปุตฺตํ อามเนฺตตฺวา ‘‘ตาต, ปิตา เต เอกสฺส สหสฺสํ ทตฺวา อนาหราเปตฺวาว มโต, สเจ อหมฺปิ มริสฺสามิ, น โส ตุยฺหํ ทสฺสติ, คจฺฉ นํ มยิ ชีวนฺติยา อาหราเปตฺวา คณฺหา’’ติ อาหฯ โส ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา ตตฺถ คนฺตฺวา กหาปเณ ลภิฯ อถสฺส มาตา กาลกิริยํ กตฺวา ปุตฺตสิเนเหน ตสฺส อาคมนมเคฺค โอปปาติกสิงฺคาลี หุตฺวา นิพฺพตฺติฯ

ตทา โส โจรเชฏฺฐโก มคฺคปฏิปเนฺน วิลุมฺปมาโน สปริโส ตสฺมิํ มเคฺค อฏฺฐาสิฯ อถ สา สิงฺคาลี ปุเตฺต อฏวีมุขํ สมฺปเตฺต ‘‘ตาต, มา อฏวิํ อภิรุหิ, โจรา เอตฺถ ฐิตา, เต ตํ มาเรตฺวา กหาปเณ คณฺหิสฺสนฺตี’’ติ ปุนปฺปุนํ มคฺคํ โอจฺฉินฺทมานา นิวาเรติฯ โส ตํ การณํ อชานโนฺต ‘‘อยํ กาฬกณฺณี สิงฺคาลี มยฺหํ มคฺคํ โอจฺฉินฺทตี’’ติ เลฑฺฑุทณฺฑํ คเหตฺวา มาตรํ ปลาเปตฺวา อฏวิํ ปฏิปชฺชิฯ อเถโก สตปตฺตสกุโณ ‘‘อิมสฺส ปุริสสฺส หเตฺถ กหาปณสหสฺสํ อตฺถิ, อิมํ มาเรตฺวา ตํ กหาปณํ คณฺหถา’’ติ วิรวโนฺต โจราภิมุโข ปกฺขนฺทิฯ มาณโว เตน กตการณํ อชาน

โนฺต “อยํ มงฺคลสกุโณ, อิทานิ เม โสตฺถิ ภวิสฺสตี”ติ จินฺเตตฺวา “วสฺส, สามิ, วสฺส, สามี”ติ วตฺวา อญฺชลึ ปคฺคณฺหิฯ

โพธิสตฺโต สพฺพรุตฺตญฺญู เตสํ ทฺวินฺนํ กิริยํ ทิสฺวา จินฺเตสิ – อิมาย สิงฺคาลิยา เอตสฺส มาตรา ภวิตพฺพํ, เตน สา “อิมํ มาเรตฺวา กหาปเณ คณฺหนฺตี”ติ ภเยน วาเรติฯ อิมินา ปน สตปเตฺตน ปจฺจามิเตฺตน ภวิตพฺพํ, เตน โส “อิมํ มาเรตฺวา กหาปเณ คณฺหถา”ติ อมฺหากํ อาโรเจสิฯ อยํ ปน เอตมตฺถํ อชานโนฺต อตฺถกามํ มาตรํ ตเชฺชตฺวา ปลาเปสิ, อนตฺถกามสฺส สตปตฺตสฺส “อตฺถกาโม เม”ติ สญฺญาย อญฺชลึ ปคฺคณฺหาติ, อโห วตายํ พาโลติ ฯ โพธิสตฺตานญฺหิ เอวํ มหาปุริสานมฺปิ สตํ ปรสนฺตกคฺคหณํ วิสมปฏิสนฺธิคฺคหณวเสน โหติ, “นกฺขตฺตโทเสนา”ติปิ วทนฺติฯ

มาณโว อาคนฺตฺวา โจรานํ สีมนฺตรํ ปาปุณิฯ โพธิสตฺโต ตํ คาหาเปตฺวา “กตฺถ วาสิโกสี”ติ ปุจฺฉิฯ “พาราณสิวาสิโกมฺหี”ติฯ “กหํ อคมาสี”ติ? “เอกสฺมึ คามเก สหสฺสํ ลทฺธพฺพํ อตฺถิ, ตตฺถ อคมาสิ”นฺติฯ “ลทฺธํ ปน เต”ติ? “อาม, ลทฺธ”นฺติ ฯ “เกน ตฺวํ เปสิโตสี”ติ? “สามิ, ปิตา เม มโต, มาตาปิ เม คิลานา, สา ‘มยิ มตาย เอส น ลภิสฺสตี’ติ มญฺญมานา มํ เปเสสี”ติฯ “อิทานิ ตว มาตุ ปวตฺตึ ชานาสี”ติ? “น ชานามิ, สามี”ติฯ “มาตา เต ตยิ นิกฺขเนฺต กาลํ กตฺวา ปุตฺตสิเนเหน สิงฺคาลี หุตฺวา ตว มรณภยภีตา มคฺคํ เต โอจฺฉินฺทิตฺวา ตํ วาเรสิ, ตํ ตฺวํ ตเชฺชตฺวา ปลาเปสิ, สตปตฺตสกุโณ ปน เต ปจฺจามิโตฺตฯ โส ‘อิมํ มาเรตฺวา กหาปเณ คณฺหถา’ติ อมฺหากํ อาจิกฺขิ, ตฺวํ อตฺตโน พาลตาย อตฺถกามํ มาตรํ ‘อนตฺถกามา เม’ติ มญฺญสิ, อนตฺถกามํ สตปตฺตํ ‘อตฺถกาโม เม’ติฯ ตสฺส ตุมฺหากํ กตคุโณ นาม นตฺถิ, มาตา ปน เต มหาคุณา, กหาปเณ คเหตฺวา คจฺฉา”ติ วิสฺสเชฺชสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา อภิสมฺพุโทฺธ หุตฺวา อิมา คาถา อโวจ –

๘๕. “ยถา มาณวโก ปเนฺถ, สิงฺคาลึ วนโคจรึ;
อตฺถกามํ ปเวทนฺตึ, อนตฺถกามาติ มญฺญติ;
อนตฺถกามํ สตปตฺตํ, อตฺถกาโมติ มญฺญติฯ

๘๖. “เอวเมว อิเธกโจฺจ, ปุคฺคโล โหติ ตาทิโส;
หิเตหิ วจนํ วุโตฺต, ปฏิคฺคณฺหาติ วามโตฯ

๘๗. “เย จ โข นํ ปสํสนฺติ, ภยา อุกฺกํสยนฺติ วา;
ตญฺหิ โส มญฺญเต มิตฺตํ, สตปตฺตํว มาณโว”ติฯ

ตตฺถ **หิเตหี**ติ หิตํ วุฑฺฒึ อิจฺฉมาเนหิฯ **วจนํ วุโตฺต**ติ หิตสุขาวหํ โอวาทานุสาสนํ วุโตฺตฯ **ปฏิคฺคณฺหาติ วามโต**ติ โอวาทํ อคณฺหโนฺต “อยํ เม น อตฺถาวโห โหติ, อนตฺถาวโห เม อย”นฺติ คณฺหโนฺต วามโต ปฏิคฺคณฺหาติ นามฯ

เย จ โข นนฺติ เย จ โข ตํ อตฺตโน คาหํ คเหตฺวา ฐิตปุคฺคลํ “อธิกรณํ คเหตฺวา ฐิเตหิ นาม ตุมฺหาทิเสหิ ภวิตพฺพ”นฺติ วเณฺณนฺติฯ **ภยา อุกฺกํสยนฺติ วา**ติ อิมสฺส คาหสฺส วิสฺสฏฺฐปจฺจยา ตุมฺหากํ อิทญฺจิทญฺจ ภยํ อุปฺปชฺชิสฺสติ, มา วิสฺสชฺชยิตฺถ, น เอเต พาหุสจฺจกุลปริวาราทีหิ ตุเมฺห สมฺปาปุณนฺตีติ เอวํ วิสฺสชฺชนปจฺจยา ภยํ ทเสฺสตฺวา อุกฺขิปนฺติฯ **ตญฺหิ โส มญฺญเต มิตฺต**นฺติ เย เอวรูปา โหนฺติ, เตสุ ยํกิญฺจิ โส เอกโจฺจ พาลปุคฺคโล อตฺตโน พาลตาย มิตฺตํ มญฺญติ, “อยํ เม อตฺถกาโม มิโตฺต”ติ มญฺญติฯ **สตปตฺตํว มาณโว**ติ

ยถา อนตฺถกามเญฺว สตฺตปตฺตํ โส มาณโว อตฺตโน พาลตาย ‘‘อตฺถกาโม เม’’ติ มญฺญติ, ปณฺฑิโต ปน เอวรูปํ ‘‘อนุปฺปิยภาณี มิตฺต’’ติ อคเหตฺวา ทูรโตว นํ วิวชฺชติฯ เตน วุตฺตํ –

‘‘อญฺญทตฺถุหโร มิตฺโต, โย จ มิตฺโต วจีปโร;
อนุปฺปิยญฺจ โย อาห, อปาเยสุ จ โย สขาฯ

‘‘เอเต อมิตฺเต จตฺตาโร, อิติ วิญฺญาย ปณฺฑิโต;
อารกา ปริวชฺเชยฺย, มคฺคํ ปฏิภยํ ยถา’’ติฯ (ที. นิ. ๓.๒๕๙);

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา โจรเชฏฺฐโก อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

สตฺตปตฺตชาตกวณฺณนา นวมาฯ

[๒๘๐] ๑๐. ปุฏทูสกชาตกวณฺณนา

อทฺธา หิ นูน มิคราชาติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต เอกํ ปุฏทูสกํ อารพฺภ กเถสิฯ สาวตฺถิยํ กิเรโก อมจฺโจ พุทฺธปฺปมุขํ ภิกฺขุสงฺฆํ นิมนฺเตตฺวา อุยฺยาเน นิสีทาเปตฺวา ทานํ ททมาโน ‘‘อนฺตราภตฺเต อุยฺยาเน จริตุกามา จรนฺตู’’ติ อาหฯ ภิกฺขู อุยฺยานจาริกํ จรึสุฯ ตสฺมิํ ขเณ อุยฺยานปาโล ปตฺตสมฺปนฺนํ รุกฺขํ อภิรุหิตฺวา มหนฺตมหนฺตานิ ปณฺณานิ คเหตฺวา ‘‘อยํ ปุปฺผานํ ภวิสฺสติ, อยํ ผลาน’’นฺติ ปุเฏ กตฺวา รุกฺขมูเล ปาเตติฯ ตสฺส ปุตฺโต ทารโก ปาติตปาติตํ ปุฏํ วิทฺธํเสติฯ ภิกฺขู ตมตฺถํ ภควโต อาโรเจสุํฯ สตฺถา ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว, ปุพฺเพปส ปุฏทูสโกเยวา’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต โพธิสตฺโต พาราณสิยํ เอกสฺมิํ พฺราหฺมณกุเล นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปตฺโต อคารํ อชฺฌาวสมาโน เอกทิวสํ เกนจิเทว กรณีเยน อุยฺยานํ อคมาสิฯ ตตฺถ พหู วานรา วสนฺติฯ อุยฺยานปาโล อิมินาว นิยาเมน ปตฺตปุเฏ ปาเตติ, เชฏฺฐวานโร ปาติตปาติเต วิทฺธํเสติฯ โพธิสตฺโต ตํ อามนฺเตตฺวา ‘‘อุยฺยานปาเลน ปาติตปาติตํ ปุฏํ วิทฺธํเสตฺวา มนาปตรํ กาตุกาโม มเญฺญ’’ติ วตฺวา ปฐมํ คาถมาห –

๘๘. ‘‘อทฺธา หิ นูน มิคราชา, ปุฏกมฺมสฺส โกวิโท;
ตถา หิ ปุฏํ ทูเสติ, อญฺญํ นูน กริสฺสตี’’ติฯ

ตตฺถ **มิคราชา**ติ มกฺกฏํ วเณฺณนฺโต วทติฯ **ปุฏกมฺมสฺสา**ติ มาลาปุฏกรณสฺสฯ **โกวิโท**ติ เฉโกฯ อยํ ปเนตฺถ สเงฺขปตฺโถ – อยํ มิคราชา เอกํเสน ปุฏกมฺมสฺส โกวิโท มเญฺญ, ตถา หิ ปาติตปาติตํ ปุฏํ ทูเสติ, อญฺญํ นูน ตโต มนาปตรํ กริสฺสตีติฯ

ตํ สุตฺวา มกฺกโฏ ทุติยํ คาถมาห –

๘๙. ‘‘น เม มาตา วา ปิตา วา, ปุฏกมฺมสฺส โกวิโท;
กตํ กตํ โข ทูเสม, เอวํ ธมฺมมิทํ กุล’’นฺติฯ

ตํ สุตฺวา โพธิสตฺโต ตติยํ คาถมาห –

๙๐. ‘‘เยสํ โว เอทิโส ธมฺโม, อธมฺโม ปน กีทิโส;
มา โว ธมฺมํ อธมฺมํ วา, อทฺทสาม กุทาจน’’นฺติฯ

เอวํ วตฺวา จ ปน วานรคณํ ครหิตฺวา ปกฺกามิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา วานโร ปุฏฺทูสกทารโก อโหสิ, ปณฺฑิตปุริโส ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

ปุฏฺทูสกชาตกวณฺณนา ทสมาฯ

อุทปานวโคฺค ตติโยฯ

ตสฺสุทฺทานํ –

> อุทปานวรํ วนพฺยคฺฆ กปิ, สิขินี จ พลาก รุจิรวโร;
> สุชนาธิป โรมก ทูส ปุน, สตปตฺตวโร ปุฏกมฺม ทสาติฯ

๔. อพฺภนฺตรวโคฺค

[๒๘๑] ๑. อพฺภนฺตรชาตกวณฺณนา

อพฺภนฺตโร นาม ทุโมติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต สาริปุตฺตเตฺถรสฺส พิมฺพาเทวีเถริยา อมฺพรสทานํ อารพฺภ กเถสิฯ สมฺมาสมฺพุเทฺธ หิ ปวตฺติตวรธมฺมจเกฺก เวสาลิยํ กูฏาคารสาลายํ วิหรเนฺต มหาปชาปตี โคตมี ปญฺจ สากิยสตานิ อาทาย คนฺตฺวา ปพฺพชฺชํ ยาจิตฺวา ปพฺพชฺชเญฺจว อุปสมฺปทญฺจ ลภิฯ อปรภาเค ตา ปญฺจสตา ภิกฺขุนิโย **นนฺทโกวาทํ** (ม. นิ. ๓.๓๙๘ อาทโย) สุตฺวา อรหตฺตํ ปาปุณึสุฯ สตฺถริ ปน สาวตฺถึ อุปนิสฺสาย วิหรเนฺต ราหุลมาตา พิมฺพาเทวี ‘‘สามิโก เม ปพฺพชิตฺวา สพฺพญฺญุตํ ปโตฺต, ปุโตฺตปิ เม ปพฺพชิตฺวา ตเสฺสว สนฺติเก วสติ, อหํ อคารมเชฺฌ กึกริสฺสามิ, อหมฺปิ ปพฺพชิตฺวา สาวตฺถึ คนฺตฺวา สมฺมาสมฺพุทฺธญฺจ ปุตฺตญฺจ นิพทฺธํ ปสฺสมานา วิหริสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา ภิกฺขุนุปสฺสยํ คนฺตฺวา ปพฺพชิตฺวา อาจริยุปชฺฌายาหิ สทฺธึ สาวตฺถึ คนฺตฺวา สตฺถารญฺจ ปิยปุตฺตญฺจ ปสฺสมานา เอกสฺมึ ภิกฺขุนุปสฺสเย วาสํ กเปฺปสิฯ ราหุลสามเณโร อาคนฺตฺวา มาตรํ ปสฺสติฯ

อเถกทิวสํ เถริยา อุทรวาโต กุปฺปิฯ สา ปุเตฺต ทฏฺฐุํ อาคเต ตสฺส ทสฺสนตฺถาย นิกฺขมิตุํ นาสกฺขิ, อญฺญาว อาคนฺตฺวา อผาสุกภาวํ กถยึสุฯ โส มาตุ สนฺติกํ คนฺตฺวา ‘‘กึ เต ลทฺธุํ วฏฺฏตี’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘ตาต, อคารมเชฺฌ เม สกฺขรโยชิเต อมฺพรเส ปีเต อุทรวาโต วูปสมฺมติ, อิทานิ ปิณฺฑาย จริตฺวา ชีวิกํ กเปฺปม, กุโต ตํ ลภิสฺสามา’’ติฯ สามเณโร ‘‘ลภโนฺต อาหริสฺสามี’’ติ วตฺวา นิกฺขมิฯ ตสฺส ปนายสฺมโต อุปชฺฌาโย ธมฺมเสนาปติ, อาจริโย มหาโมคฺคลฺลาโน, จูฬปิตา อานนฺทเตฺถโร, ปิตา สมฺมาสมฺพุโทฺธติ มหาสมฺปตฺติฯ เอวํ สเนฺตปิ อญฺญสฺส สนฺติกํ อคนฺตฺวา อุปชฺฌายสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา วนฺทิตฺวา ทุมฺมุขาการโร หุตฺวา อฏฺฐาสิฯ อถ นํ เถโร ‘‘กึ นุ โข, ราหุล, ทุมฺมุโข วิยาสี’’ติ อาหฯ ‘‘มาตุ เม, ภเนฺต, เถริยา อุทรวาโต กุปิโต’’ติฯ ‘‘กึ ลทฺธุํ วฏฺฏตี’’ติ? ‘‘สกฺขรโยชิเตน กิร อมฺพรเสน ผาสุ โหตี’’ติฯ ‘‘โหตุ ลภิสฺสามิ, มา จิเนฺตยี’’ติฯ

โส ปุนทิวเส ตํ อาทาย สาวตฺถึ ปวิสิตฺวา สามเณรํ อาสนสาลายํ นิสีทาเปตฺวา ราชทฺวารํ อคมาสิฯ โกสลราชา เถรํ ทิสฺวา นิสีทาเปสิ, ตงฺขณเญฺญว อุยฺยานปาโล ปิณฺฑิปกฺกานํ มธุรอมฺพานํ เอกํ ปุฏํ อาหริฯ ราชา อมฺพานํ ตจํ อปเนตฺวา สกฺขรํ ปกฺขิปิตฺวา สยเมว มทฺทิตฺวา เถรสฺส ปตฺตํ ปูเรตฺวา อทาสิฯ เถโร ราชนิเวสนา นิกฺขมิตฺวา อาสนสาลํ คนฺตฺวา สามเณรสฺส อทาสิ ‘‘หริตฺวา มาตุ เต เทหี’’ติฯ โส หริตฺวา อทาสิ, เถริยา ปริภุตฺตมเตฺตว อุทรวาโต

วูปสมิฯ ราชาปิ มนุสฺสํ เปเสสิ – ‘‘เถโร อิธ นิสีทิตฺวา อมฺพรสํ น ปริภุญฺชิ, คจฺฉ กสฺสจิ ทินฺนภาวํ ชานาหี’’ติฯ โส เถเรน สทฺธึเยว คนฺตฺวา ตํ ปวตฺตึ ญตฺวา อาคนฺตฺวา รญฺโญ กเถสิฯ ราชา จินฺเตสิ – ‘‘สเจ สตฺถา อคารํ อชฺฌาวสิสฺส, จกฺกวตฺติราชา อภวิสฺส, ราหุลสามเณโร ปริณายกรตนํ, เถรี อิตฺถิรตนํ, สกลจกฺกวาฬรชฺชํ เอเตสเญฺญว อภวิสฺสฯ อเมฺหหิ เอเต อุปฏฺฐหเนฺตหิ จริตพฺพํ อสฺส, อิทานิ ปพฺพชิตฺวา อเมฺห อุปนิสฺสาย วสเนฺตสุ เอเตสุ น ยุตฺตํ อมฺหากํ ปมชฺชิตุ’’นฺติฯ โส ตโต ปฏฺฐาย เถริยา นิพทฺธํ อมฺพรสํ ทาเปสิฯ เถเรน พิมฺพาเทวีเถริยา อมฺพรสสฺส ทินฺนภาโว ภิกฺขุสเงฺฆ ปากโฏ ชาโตฯ อเถกทิวสํ ภิกฺขู ธมฺมสภายํ กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ – ‘‘อาวุโส, สาริปุตฺตเตฺถโร กิร พิมฺพาเทวีเถรึ อมฺพรเสน สนฺตเปฺปสี’’ติฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุเตฺต ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว ราหุลมาตา สาริปุเตฺตน อมฺพรเสน สนฺตปฺปิตา, ปุเพฺพเปส เอตํ สนฺตเปฺปสิเยวา’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต กาสิคามเก พฺราหฺมณกุเล นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปโตฺต ตกฺกสิลายํ สพฺพสิปฺปานิ อุคฺคณฺหิตฺวา สณฺฐปิตฆราวาโส มาตาปิตูนํ อจฺจเยน อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา หิมวนฺตปเทเส อภิญฺญา จ สมาปตฺติโย จ นิพฺพเตฺตตฺวา อิสิคณปริวุโต คณสตฺถา หุตฺวา ทีฆสฺส อทฺธุโน อจฺจเยน โลณมฺพิลเสวนตฺถาย ปพฺพตปาทา โอตริตฺวา จาริกํ จรมาโน พาราณสึ ปตฺวา อุยฺยาเน วาสํ กเปฺปสิฯ อถสฺส อิสิคณสฺส สีลเตเชน สกฺกสฺส ภวนํ กมฺปิฯ สโกฺก อาวชฺชมาโน ตํ การณํ ญตฺวา ‘‘อิเมสํ ตาปสานํ อวาสาย ปริสกฺกิสฺสามิ, อถ เต ภินฺนาวาสา อุปทฺทุตา จรมานา จิเตฺตกคฺคตํ น ลภิสฺสนฺติ, เอวํ เม ผาสุกํ ภวิสฺสตี’’ติ จินฺเตตฺวา ‘‘โก นุ โข อุปาโย’’ติ วีมํสโนฺต อิมํ อุปายํ อทฺทส – มชฺฌิมยามสมนนฺตเร รโญฺญ อคฺคมเหสิยา สิริคพฺภํ ปวิสิตฺวา อากาเส ฐตฺวา ‘‘ภเทฺท, สเจ ตฺวํ อพฺภนฺตรอมฺพปกฺกํ ขาเทยฺยาสิ, ปุตฺตํ ลภิสฺสสิ, โส จกฺกวตฺติราชา ภวิสฺสตี’’ติ อาจิกฺขิสฺสามิฯ ราชา เทวิยา กถํ สุตฺวา อมฺพปกฺกตฺถาย อุยฺยานํ เปเสสฺสติ, อถาหํ อมฺพานิ อนฺตรธาเปสฺสามิ, รโญฺญ อุยฺยาเน อมฺพานํ อภาวํ อาโรเจสฺสนฺติ , ‘‘เก เต ขาทนฺตี’’ติ วุเตฺต ‘‘ตาปสา ขาทนฺตี’’ติ วกฺขนฺติ, ตํ สุตฺวา ราชา ตาปเส โปเถตฺวา นีหราเปสฺสติ, เอวํ เต อุปทฺทุตา ภวิสฺสนฺตีติฯ

โส มชฺฌิมยามสมนนฺตเร สิริคพฺภํ ปวิสิตฺวา อากาเส ฐิโต อตฺตโน เทวราชภาวํ ชานาเปตฺวา ตาย สทฺธึ สลฺลปโนฺต ปุริมา เทฺว คาถา อโวจ –

๙๑. ‘‘อพฺภนฺตโร นาม ทุโม, ยสฺส ทิพฺยมิทํ ผลํ;
ภุตฺวา โทหฬินี นารี, จกฺกวตฺตึ วิชายติฯ

๙๒. ‘‘ตฺวมฺปิ ภเทฺท มเหสีสิ, สา จาปิ ปติโน ปิยา;
อาหริสฺสติ เต ราชา, อิทํ อพฺภนฺตรํ ผล’’นฺติฯ

ตตฺถ **อพฺภนฺตโร นาม ทุโม**ติ อิมินา ตาว คามนิคมชนปทปพฺพตาทีนํ อสฺสกสฺส อพฺภนฺตโรติ อวตฺวา เกวลํ เอกํ อพฺภนฺตรํ อมฺพรุกฺขํ กเถสิฯ **ยสฺส ทิพฺยมิทํ ผล**นฺติ ยสฺส อมฺพรุกฺขสฺส เทวตานํ ปริโภคารหํ ทิพฺยํ ผลํฯ **อิท**นฺติ ปน นิปาตมตฺตเมวฯ **โทหฬินี**ติ สญฺชาตโทหฬาฯ **ตฺวมฺปิ, ภเทฺท, มเหสีสี**ติ ตฺวํ, โสภเน มเหสี, อสิฯ อฏฺฐกถายํ ปน ‘‘มเหสี จา’’ติปิ ปาโฐฯ **สา จาปิ ปติโน ปิยา**ติ โสฬสนฺนํ เทวีสหสฺสานํ อพฺภนฺตเร อคฺคมเหสี จาปิ ปติโน จาปิ ปิยาติ อโตฺถฯ **อาหริสฺสติ เต ราชา, อิทํ อพฺภนฺตรํ ผล**นฺติ ตสฺสา เต ปิยาย อคฺคมเหสิยา อิทํ มยา วุตฺตปฺปการํ ผลํ ราชา อาหราเปสฺสติ, สา ตฺวํ ตํ ปริภุญฺชิตฺวา จกฺกวตฺติคพฺภํ ลภิสฺสสีติฯ

เอวํ สโกฺก เทวิยา อิมา เทฺว คาถา วตฺวา ‘‘ตฺวํ อปฺปมตฺตา โหหิ, มา ปปญฺจํ อกาสิ, เสฺว รโญฺญ อาโรเจยฺยาสี’’ติ ตํ อนุสาสิตฺวา อตฺตโน วสนฎฺฐานเมว คโตฯ สา ปุนทิวเส คิลาน ฬยํ ทเสฺสตฺวา ปริจาริกานํ สญฺญํ ทตฺวา นิปชฺชิฯ ราชา สมุสฺสิตเสตจฺฉเตฺต สีหาสเน นิสิ โนฺน นาฎกานิ ปสฺสโนฺต เทวิํ อทิสฺวา ‘‘กหํ, เทวี’’ติ ปริจาริเก ปุจฺฉิฯ ‘‘คิลานา, เทวา’’ติฯ โส ตสฺสา สนฺติกํ คนฺตฺวา สยนปเสฺส นิสีทิตฺวา ปิฎฺฐิํ ปริมชฺชโนฺต ‘‘กิํ เต, ภเทฺท, อผาสุก’’นฺติ ปุจฺฉิฯ ‘‘มหาราช อญฺญํ อผาสุกํ นาม นตฺถิ, โทหโฬ เม อุปฺปโนฺน’’ติฯ ‘‘กิํ อิจฺฉสิ, ภ เทฺท’’ติ? ‘‘อพฺภนฺตรอมฺพผลํ เทวา’’ติฯ ‘‘อพฺภนฺตรอโมฺพ นาม กหํ อตฺถี’’ติ? ‘‘นาหํ, เทว, อพฺภนฺตรอมฺพํ ชานามิ, ตสฺส ปน เม ผลํ ลภมานาย ชีวิตํ อตฺถิ, อลภมานาย นตฺถี’’ติฯ ‘‘เตน หิ อาหราเปสฺสามิ , มา จินฺตยี’’ติ ราชา เทวิํ อสฺสาเสตฺวา อุฎฺฐาย คนฺตฺวา ราชปลฺลเงฺก นิสิ โนฺน อมเจฺจ ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘เทวิยา อพฺภนฺตรอเมฺพ นาม โทหโฬ อุปฺปโนฺน, กิํ กาตพฺพ’’นฺติ ปุจฺฉิฯ ‘‘เทว ทฺวินฺนํ อมฺพานํ อนฺตเร ฐิโต อโมฺพ อพฺภนฺตรอโมฺพ นาม, อุยฺยานํ เปเสตฺวา อพฺภนฺตเร ฐิตอมฺพโต ผลํ อาหราเปตฺวา เทวิยา ทาเปถา’’ติฯ

ราชา ‘‘สาธุ, เอวรูปํ อมฺพํ อาหรถา’’ติ อุยฺยานํ เปเสสิฯ สโกฺก อตฺตโน อานุภาเวน อุยฺ ยาเน อมฺพานิ ขาทิตสทิสานิ กตฺวา อนฺตรธาเปสิฯ อมฺพตฺถาย คตา มนุสฺสา สกลอุยฺยานํ วิ จรนฺตา เอกํ อมฺพมฺปิ อลภิตฺวา คนฺตฺวา อุยฺยาเน อมฺพานํ อภาวํ รโญฺญ กถยิํสุฯ ‘‘เก อมฺพานิ ขาทนฺตี’’ติ? ‘‘ตาปสา, เทวา’’ติฯ ‘‘ตาปเส อุยฺยานโต โปเถตฺวา นีหรถา’’ติฯ มนุสฺสา ‘‘สาธู’’ติ ปฎิสฺสุณิตฺวา นีหริํสุฯ สกฺกสฺส มโนรโถ มตฺถกํ ปาปุณิฯ เทวี อมฺพผลตฺถาย นิพทฺธํ กตฺวา นิปชฺชิเยวฯ ราชา กตฺตพฺพกิจฺจํ อปสฺสโนฺต อมเจฺจ จ พฺราหฺมเณ จ สนฺนิปาตาเปตฺวา ‘‘อพฺภนฺตรอมฺพสฺส อตฺถิภาวํ ชานาถา’’ติ ปุจฺฉิฯ พฺราหฺมณา อาหํสุ – ‘‘เทว, อพฺภนฺตรอโมฺพ นาม เทวตานํ ปริโภโค, ‘หิมวเนฺต กญฺจนคุหาย อโนฺต อตฺถี’ติ อยํ โน ปรมฺปราคโต อนุสฺส โว’’ติฯ ‘‘โก ปน ตโต อมฺพํ อาหริตุํ สกฺขิสฺสตี’’ติ? ‘‘น สกฺกา ตตฺถ มนุสฺสภูเตน คนฺตุํ, เอกํ สุวโปตกํ เปเสตุํ วฎฺฎตี’’ติฯ

เตน จ สมเยน ราชกุเล เอโก สุวโปตโก มหาสรีโร กุมารกานํ ยานกจกฺกนาภิมโตฺต ถามสมฺปโนฺน ปญฺญวา อุปายกุสโลฯ ราชา ตํ อาหราเปตฺวา ‘‘ตาต สุวโปตก, อหํ ตว พหู ปการโร, กญฺจนปญฺชเร วสสิ, สุวณฺณตฎฺฎเก มธุลาเช ขาทสิ, สกฺขรปานกํ ปิวสิ, ตยาปิ อมฺ หากํ เอกํ กิจฺจํ นิตฺถริตุํ วฎฺฎตี’’ติ อาหฯ ‘‘กิํ, เทวา’’ติฯ ‘‘ตาต เทวิยา อพฺภนฺตรอเมฺพ โท หโฬ อุปฺปโนฺน, โส จ อโมฺพ หิมวเนฺต กญฺจนปพฺพตนฺตเร อตฺถิ เทวตานํ ปริโภโค, น สกฺกา มนุสฺสภูเตน ตตฺถ คนฺตุํ, ตยา ตโต อมฺพผลํ อาหริตุํ วฎฺฎตี’’ติฯ ‘‘สาธุ, เทว, อาหริสฺสามี’’ติฯ อถ นํ ราชา สุวณฺณตฎฺฎเก มธุลาเช ขาทาเปตฺวา สกฺขรปานกํ ปาเยตฺวา สตปากเตเลน ตสฺส ปกฺขนฺตรานิ มเกฺขตฺวา อุโภหิ หเตฺถหิ คเหตฺวา สีหปญฺชเร ฐตฺวา อากาเส วิสฺสเชฺชสิฯ โสปิ รโญฺญ นิปจฺจการํ ทเสฺสตฺวา อากาเส ปกฺขนฺทโนฺต มนุสฺสปถํ อติกฺกมฺม หิมวเนฺต ปฐเม ปพฺพตนฺตเร วสนฺตานํ สุกานํ สนฺติกํ คนฺตฺวา อพฺภนฺตรอโมฺพ นาม กตฺถ อตฺถิ, กเถถ เม ตํ ฐาน’’นฺติ ปุจฺฉิฯ ‘‘มยํ น ชานาม, ทุติเย ปพฺพตนฺตเร สุกา ชานิสฺสนฺตี’’ติฯ

โส เตสํ วจนํ สุตฺวา ตโต อุปฺปติตฺวา ทุติยํ ปพฺพตนฺตรํ อคมาสิ, ตถา ตติยํ, จตุตฺถํ , ปญฺ จมํ, ฉฎฺฐํ อคมาสิฯ ตตฺถปิ นํ สุกา ‘‘น มยํ ชานาม, สตฺตมปพฺพตนฺตเร สุกา ชานิสฺสนฺตี’’ติ อาหํสุฯ โส ตตฺถปิ คนฺตฺวา ‘‘อพฺภนฺตรอโมฺพ นาม กตฺถ อตฺถี’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘อสุกฎฺฐาเน นาม กญฺจนปพฺพตนฺตเร’’ติ อาหํสุฯ ‘‘อหํ ตสฺส ผลตฺถาย อาคโต, มํ ตตฺถ เนตฺวา ตโต เม ผลํ ทา เปถา’’ติฯ สุกคณา อาหํสุ – ‘‘สมฺม, โส เวสฺสวณมหาราชสฺส ปริโภโค, น สกฺกา อุปสงฺกมิตุํ, สกลรุโกฺข มูลโต ปฎฺฐาย สตฺตหิ โลหชาเลหิ ปริกฺขิโตฺต, สหสฺสกุมฺภณฺฑรกฺขสา รกฺขนฺติ,

เตหิ ทิฏฺฐสฺส ชีวิตํ นาม นตฺถิ, กปฺปุฏฺฐานคฺคิอวีจิมหานิรยสทิสฏฺฐานํ, มา ตตฺถ ปตฺถนํ กรี’’ติฯ ‘‘สเจ ตุเมฺห น คจฺฉถ, มยฺหํ ฐานํ อาจิกฺขถา’’ติฯ ‘‘เตน หิ อสุเกน จ อสุเกน จ ฐาเนน ยาหี’’ติฯ โส เตหิ อาจิกฺขิตวเสเนว สุฏฺฐุ มคฺคํ อุปธาเรตฺวา ตํ ฐานํ คนฺตฺวา ทิวา อตฺตานํ อทเสฺสตฺวา มชฺฌิมยามสมนนฺตเร รกฺขสานํ นิโทฺทกฺกมนสมเย อพฺภนฺตรอมฺพสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา เอเกน มูลนฺตเรน สณิกํ อภิรุหิตุํ อารภิฯ โลหชาลํ ‘‘กิรี’’ติ สทฺทมกาสิ ฯ

รกฺขสา ปพุชฺฌิตฺวา สุกโปตกํ ทิสฺวา ‘‘อมฺพโจโรย’’นฺติ คเหตฺวา กมฺมกรณํ สํวิทหิํสุฯ เอโก ‘‘มุเข ปกฺขิปิตฺวา คิลิสฺสามิ น’’นฺติ อาห, อปโร ‘‘หเตฺถหิ มทฺทิตฺวา ปุญฺชิตฺวา วิปฺปกิริสฺสามิ น’’นฺติ, อปโร ‘‘เทฺวธา ผาเลตฺวา องฺคาเรสุ ปจิตฺวา ขาทิสฺสามี’’ติฯ โส เตสํ กมฺมกรณสํวิธานํ สุตฺวาปิ อสนฺตสิตฺวาว เต รกฺขเส อามเนฺตตฺวา ‘‘อโมฺภ รกฺขสา, ตุเมฺห กสฺส มนุสฺสา’’ติ อาหฯ ‘‘เวสฺสวณมหาราชสฺสา’’ติฯ ‘‘อโมฺภ, ตุเมฺหปิ เอกสฺส รโญฺญว มนุสฺสา, อหมฺปิ รโญฺญว มนุโสฺส, พาราณสิราชา มํ อพฺภนฺตรอมฺพผลตฺถาย เปเสสิ, สฺวาหํ ตเตฺถว อตฺตโน รโญฺญ ชีวิตํ ทตฺวา อาคโตฯ โย หิ อตฺตโน มาตาปิตูนเญฺจว สามิกสฺส จ อตฺถาย ชีวิตํ ปริจฺจชติ, โส เทวโลเกเยว นิพฺพตฺตติ, ตสฺมา อหมฺปิ อิมมฺหา ติรจฺฉานโยนิยา จวิตฺวา เทวโลเก นิพฺพตฺติสฺสามี’’ติ วตฺวา ตติยํ คาถมาห –

๙๓. ‘‘ภตฺตุรเตฺถ ปรกฺกโนฺต, ยํ ฐานมธิคจฺฉติ;
สูโร อตฺตปริจฺจาคี, ลภมาโน ภวามห’’นฺติฯ

ตตฺถ **ภตฺตุรเตฺถ**ติ ภตฺตา วุจฺจนฺติ ภตฺตาทีหิ ภรณโปสกา ปิตา มาตา สามิโก จ, อิติ ติวิธสฺสเปตสฺส ภตฺตุ อตฺถายฯ **ปรกฺกโนฺต**ติ ปรกฺกมํ กโรโนฺต วายมโนฺตฯ **ยํ ฐานมธิคจฺฉตี**ติ ยํ สุขการณํ ยสํ วา ลาภํ วา สคฺคํ วา อธิคจฺฉติฯ **สูโร**ติ อภีรุ วิกฺกมสมฺปโนฺนฯ **อตฺตปริจฺจาคี**ติ กาเย จ ชีวิเต จ นิรเปโกฺข หุตฺวา ตสฺส ติวิธสฺสปิ ภตฺตุ อตฺถาย อตฺตานํ ปริจฺจชโนฺตฯ **ลภมาโน ภวามห**นฺติ ยํ โส เอวรูโป สูโร เทวสมฺปตฺติํ วา มนุสฺสสมฺปตฺติํ วา ลภติ, อหมฺปิ ตํ ลภมาโน ภวามิ, ตสฺมา หาโสว เม เอตฺถ, น ตาโส, กิํ มํ ตุเมฺห ตาเสถาติฯ

เอวํ โส อิมาย คาถาย เตสํ ธมฺมํ เทเสสิฯ เต ตสฺส ธมฺมกถํ สุตฺวา ปสนฺนจิตฺตา ‘‘ธมฺมิโก เอส, น สกฺกา มาเรตุํ, วิสฺสเชฺชม น’’นฺติ วตฺวา สุกโปตกํ วิสฺสเชฺชตฺวา ‘อโมฺภ สุกโปตก, มุโตฺตสิ, อมฺหากํ หตฺถโต โสตฺถินา คจฺฉา’’ติ อาหํสุฯ ‘‘มยฺหํ อาคมนํ มา ตุจฺฉํ กโรถ, เทถ เม เอกํ อมฺพผล’’นฺติฯ ‘‘สุกโปตก, ตุยฺหํ เอกํ อมฺพผลํ ทาตุํ นาม น ภาโร, อิมสฺมิํ ปน รุเกฺข อมฺพานิ อเงฺกตฺวา คหิตานิ, เอกสฺมิํ ผเล อสเมเนฺต อมฺหากํ ชีวิตํ นตฺถิฯ เวสฺสวเณน หิ กุชฺฌิตฺวา สกิํ โอโลกิเต ตตฺตกปาเล ปกฺขิตฺตติลา วิย กุมฺภณฺฑสหสฺสํ ภิชฺชิตฺวา วิปฺปกิรียติ, เตน เต ทาตุํ น สโกฺกม, ลภนฏฺฐานํ ปน อาจิกฺขิสฺสามา’’ติฯ ‘‘โย โกจิ เทตุ, ผเลเนว เม อโตฺถ, ลภนฏฺฐานํ อาจิกฺขถา’’ติฯ ‘‘เอตสฺส กญฺจนปพฺพตสฺส อนฺตเร โชติรโส นาม ตาปโส อคฺคิํ ชุหมาโน กญฺจนปตฺติยา นาม ปณฺณสาลายํ วสติ เวสฺสวณสฺส กุลูปโก, เวสฺสวโณ ตสฺส นิพทฺธํ จตฺตาริ อมฺพผลานิ เปเสติ, ตสฺส สนฺติกํ คจฺฉา’’ติฯ

โส ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา ตาปสสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ อถ นํ ตาปโส ‘‘กุโต อาคโตสี’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘พาราณสิรโญฺญ สนฺติกา’’ติฯ ‘‘กิมตฺถาย อาคโตสี’’ติ? ‘‘สามิ, อมฺหากํ รโญฺญ เทวิยา อพฺภนฺตรอมฺพปเกฺก โทหโฬ อุปฺปโนฺน, ตทตฺถํ อาคโตมฺหิ, รกฺขสา ปน เม สยํ อมฺพปกฺกํ อทตฺวา ตุมฺหากํ สนฺติกํ เปเสสุ’’นฺติฯ ‘‘เตน หิ นิสีท, ลภิสฺสสี’’ติฯ อถสฺส เวสฺสวโณ จตฺตาริ ผลานิ เปเสสิฯ ตาปโส ตโต เทฺว ปริภุญฺชิ, เอกํ สุวโปตกสฺส ขาทนตฺถาย อทาสิฯ เตน ตสฺมิํ ขาทิเต เอกํ ผลํ สิกฺกาย ปกฺขิปิตฺวา สุวโปตกสฺส คี

วาย ปฏิมุญฺจิตฺวา ‘‘อิทานิ คจฺฉา’’ติ สุกโปตกํ วิสฺสชฺเชสิ ฯ โส ตํ อาหริตฺวา เทวิยา อทาสิฯ สา ตํ ขาทิตฺวา โทหฬํ ปฏิปฺปสฺสเมฺภสิ, ตโตนิทานํ ปนสฺสา ปุตฺโต นาโหสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา เทวี ราหุลมาตา อโหสิ, สุโก อานนฺโท, อมฺพปกฺกทายโก ตาปโส สาริปุตฺโต, อุยฺยาเน นิวุตฺถตาปโส ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

อพฺภนฺตรชาตกวณฺณนา ปฐมาฯ

[๒๘๒] ๒. เสยฺยชาตกวณฺณนา

เสยฺยํโส เสยฺยโส โหตีติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต เอกํ โกสลรญฺญ อมจฺจํ อารพฺภ กเถสิฯ โส กิร รญฺญ พหูปกาโร สพฺพกิจฺจนิปฺผาทโก อโหสิฯ ราชา ‘‘พหูปกาโร เมอย’’นฺติ ตสฺส มหนฺตํ ยสํ อทาสิฯ ตํ อสหมานา อเญฺญ รญฺญ เปสุญฺญํ อุปสํหริตฺวา ตํ ปริภินฺทึสุฯ ราชา เตสํ วจนํ สทฺทหิตฺวา โทสํ อนุปปริกฺขิตฺวาว ตํ สีลวนฺตํ นิโทฺทสํ สงฺขลิกพนฺธเนน พนฺธาเปตฺวา พนฺธนาคาเร ปกฺขิปาเปสิฯ โส ตตฺถ เอกโก วสโนฺต สีลสมฺปตฺตึ นิสฺสาย จิเตฺตกคฺคตํ ลภิตฺวา เอกคฺคจิโตฺต สงฺขาเร สมฺมสิตฺวา โสตาปตฺติผลํ ปาปุณิฯ อถสฺส ราชา อปรภาเค นิโทฺทสภาวํ ญตฺวา สงฺขลิกพนฺธนํ ภินฺทาเปตฺวา ปุริมยสโต มหนฺตตรํ ยสํ อทาสิฯ โส ‘‘สตฺถารํ วนฺทิสฺสามี’’ติ พหูนิ มาลาคนฺธาทีนิ อาทาย วิหารํ คนฺตฺวา ตถาคตํ ปูเชตฺวา วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ สตฺถา เตน สทฺธึ ปฏิสนฺถารํ กโรโนฺต ‘‘อนโตฺถ กิร เต อุปฺปโนฺนนฺติ อสฺสุมฺหา’’ติ อาหฯ ‘‘อาม, ภเนฺต, อุปฺปโนฺน, อหํ ปน เตน อนเตฺถน อตฺถํ อกาสึ, พนฺธนาคาเร นิสีทิตฺวา โสตาปตฺติผลํ นิพฺพเตฺตสิ’’นฺติฯ สตฺถา ‘‘น โข, อุปาสก, ตฺวเญฺญว อนเตฺถน อตฺถํ อาหริ, โปราณกปณฺฑิตาปิ อตฺตโน อนเตฺถน อตฺถํ อาหรึสุเยวา’’ติ วตฺวา เตน ยาจิโต อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต ตสฺส อคฺคมเหสิยา กุจฺฉิมฺหิ นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปโตฺต ตกฺกสิลายํ สพฺพสิปฺปานิ อุคฺคณฺหิตฺวา ปิตุ อจฺจเยน รเชฺช ปติฏฺฐาย ทส ราชธเมฺม อโกเปตฺวา ทานํ เทติ, ปญฺจ สีลานิ รกฺขติ , อุโปสถกมฺมํ กโรติฯ อถเสฺสโก อมโจฺจ อเนฺตปุเร ปทุสฺสิฯ ปาทมูลิกาทโย ญตฺวา ‘‘อสุกอมโจฺจ อเนฺตปุเร ปทุโฏฺฐ’’ติ รญฺญ อาโรเจสุํฯ ราชา ปริคฺคณฺหโนฺต ยถาสภาวโต ญตฺวา ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘มา มํ อิโต ปฏฺฐาย อุปฏฺฐาหี’’ติ นิพฺพิสยํ อกาสิฯ โส คนฺตฺวา อญฺญตรํ สามนฺตราชานํ อุปฏฺฐหีติ สพฺพํ วตฺถุ เหฏฺฐา **มหาสีลวชาตเก** (ชา. ๑.๑.๕๑) กถิตสทิสเมวฯ อิธาปิ โส ราชา ติกฺขตฺตุํ วีมํสิตฺวา ตสฺส อมจฺจสฺส วจนํ สทฺทหิตฺวา ‘‘พาราณสิรชฺชํ คณฺหิสฺสามี’’ติ มหเนฺตน ปริวาเรน รชฺชสีมํ ปาปุณิฯ พาราณสิรโญฺญ สตฺตสตมตฺตา มหาโยธา ตํ ปวตฺตึ สุตฺวา ‘‘เทว, อสุโก นาม กิร ราชา ‘พาราณสิรชฺชํ คณฺหิสฺสามี’ติ ชนปทํ ภินฺทโนฺต อาคจฺฉติ, เอเตฺถว นํ คนฺตฺวา คณฺหิสฺสามา’’ติ อาหํสุฯ ‘‘มยฺหํ ปรวิหึสาย ลทฺเธน รเชฺชน กิจฺจํ นตฺถิ, มา กิญฺจิ กริตฺถา’’ติ?

โจรราชา อาคนฺตฺวา นครํ ปริกฺขิปิ, ปุน อมจฺจา ราชานํ อุปสงฺกมิตฺวา ‘‘เทว, มา เอวํ กริตฺถ, คณฺหิสฺสาม น’’นฺติ อาหํสุฯ ราชา ‘‘น ลพฺภา กิญฺจิ กาตุํ, นครทฺวารานิ วิวรถา’’ติ วตฺวา สยํ อมจฺจคณปริวุโต มหาตเล ราชปลฺลเงฺก นิสีทิฯ โจรราชา จตูสุ ทฺวาเรสุ มนุเสฺส โปเถโนฺต นครํ ปวิสิตฺวา ปาสาทํ อภิรุยฺห อมจฺจปริวุตํ ราชานํ คาหาเปตฺวา สงฺขลิกาหิ พนฺธาเปตฺวา พนฺธนาคาเร ปกฺขิปาเปสิฯ ราชา พนฺธนาคาเร นิสิโนฺนว โจรราชานํ เมตฺตายโนฺต เมตฺตชฺฌานํ อุปฺปาเทสิฯ ตสฺส เมตฺตานุภาเวน โจรรโญฺญ กาเย ฑาโห อุปฺปชฺชิ, สกลสรีรํ ยมกอุกฺกาหิ ฌาปิยมานํ วิย ชาตํฯ โส มหาทุกฺขาภิตุโนฺน ‘‘กึ นุ โข การณ’’นฺติ ปุจฺฉิฯ ‘‘ตุเมฺห สีล

วนฺตํ ราชานํ พนฺธนาคาเร ปกฺขิเปถ, เตน โว อิทํ ทุกฺขํ อุปฺปนฺนํ ภวิสฺสตี''ติฯ โส คนฺตฺวา โพธิสตฺตํ ขมาเปตฺวา ''ตุมฺหากํ รชฺชํ ตุมฺหากเมว โหตู''ติ รชฺชํ ตเสฺสว นิยฺยาเทตฺวา ''อิโต ปฏฺฐาย ตุมฺหากํ ปจฺจตฺถิโก เม ภาโร โหตู''ติ วตฺวา ปทุฏฺฐามจฺจสฺส ราชาณํ กาเรตฺวา อตฺตโน นครเมว คโตฯ

โพธิสโตฺต อลงฺกตมหาตเล สมุสฺสิตเสตจฺฉเตฺต ราชปลฺลเงฺก นิสิโนฺน อมเจฺจหิ สทฺธิํ สลฺลปโนฺต ปุริมา เทฺวคาถา อโวจ –

๙๔. ''เสยฺยํโส เสยฺยโส โหติ, โย เสยฺยมุปเสวติ;
เอเกน สนฺธิํ กตฺวาน, สตํ วเชฺฌ อโมจยิํฯ

๙๕. ''ตสฺมา สเพฺพน โลเกน, สนฺธิํ กตฺวาน เอกโต;
เปจฺจ สคฺคํ นิคเจฺฉยฺย, อิทํ สุณาถ กาสิยา''ติฯ

ตตฺถ **เสยฺยํโส เสยฺยโส โหติ, โย เสยฺยมุปเสวตี**ติ อนวชฺชอุตฺตมธมฺมสงฺขาโต เสโยฺย อํโส โกฏฺฐาโส อสฺสาติ เสยฺยํโส, กุสลธมฺมนิสฺสิตปุคฺคโลฯ โย ปุนปฺปุนํ ตํ เสยฺยํ กุสลธมฺมภาวนํ กุสลาภิรตํ วา อุตฺตมปุคฺคลมุปเสวติ, โส เสยฺยโส โหติ ปาสํสตโร เจว อุตฺตริตโร จ โหติฯ **เอเกน สนฺธิํ กตฺวาน, สตํ วเชฺฌ อโมจยิ**นฺติ ตทมินาปิ เจตํ เวทิตพฺพํ – อหญฺหิ เสยฺยํ เมตฺตาภาวนํ อุปเสวโนฺต ตาย เมตฺตาภาวนาย เอเกน โจรรญฺญา สนฺธิํ สนฺถวํ กตฺวา เมตฺตาภาวนํ ภาเวตฺวา ตุเมฺห สตชเน วเชฺฌ อโมจยิํฯ

ทุติยคาถาย อโตฺถ – ยสฺมา อหํ เอเกน สทฺธิํ เอกโต เมตฺตาภาวนาย สนฺธิํ กตฺวา ตุเมฺห วชฺฌปฺปเตฺต สตชเน โมจยิํ, ตสฺมา เวทิตพฺพเมเวตํ, ตสฺมา สเพฺพน โลเกน สทฺธิํ เมตฺตาภาวนาย สนฺธิํ กตฺวา เอกโต ปุคฺคโล เปจฺจ ปรโลเก สคฺคํ นิคเจฺฉยฺยฯ เมตฺตาย หิ อุปจารํ กามาวจเร ปฏิสนฺธิํ เทติ, อปฺปนา พฺรหฺมโลเกฯ อิทํ มม วจนํ สเพฺพปิ ตุเมฺห กาสิรฏฺฐวาสิโน สุณาถาติฯ

เอวํ มหาสโตฺต มหาชนสฺส เมตฺตาภาวนาย คุณํ วเณฺณตฺวา ทฺวาทสโยชนิเก พาราณสินคเร เสตจฺฉตฺตํ ปหาย หิมวนฺตํ ปวิสิตฺวา อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิฯ สตฺถา สมฺมาสมฺพุโทฺธ หุตฺวา ตติยํ คาถมาห –

๙๖. ''อิทํ วตฺวา มหาราชา, กํโส พาราณสิคฺคโห;
ธนุํ กณฺฑญฺจ นิกฺขิปฺป, สํยมํ อชฺฌุปาคมี''ติฯ

ตตฺถ มหโนฺต ราชาติ **มหาราชาฯ กํโส**ติ ตสฺส นามํฯ พาราณสิํ คเหตฺวา อชฺฌาวสนโต **พาราณสิคฺคโห**ฯ โส ราชา อิทํ วจนํ วตฺวา **ธนุ**ญฺจ สรสงฺขาตํ **กณฺฑญฺจ นิกฺขิปฺป** โอหาย ฉเฑฺฑตฺวา สีลสํยมํ อุปคโต ปพฺพชิโต, ปพฺพชิตฺวา จ ปน ฌานํ อุปฺปาเทตฺวา อปริหีนชฺฌาโน พฺรหฺมโลเก อุปฺปโนฺนติฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ''ตทา โจรราชา อานโนฺท อโหสิ, พาราณสิราชา ปน อหเมว อโหสิ''นฺติฯ

เสยฺยชาตกวณฺณนา ทุติยาฯ

[๒๘๓] ๓. วฑฺฒกีสูกรชาตกวณฺณนา

วรํ วรํ ตุวนฺติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต ธนุคฺคหติสฺสเตฺถรํ อารพฺภ กเถสิฯ ปเส นทิรโญฺญ ปิตา มหาโกสโล พิมฺพิสารรโญฺญ ธีตรํ เวเทหึ นาม โกสลเทวึ ททมาโน ตสฺสา นฺหานจุณฺณมูลํ สตสหสฺสุฏฺฐานํ กาสิคามํ อทาสิฯ อชาตสตฺตุนา ปน ปิตริ มาริเต โกสลเทวีปิ โสกาภิภูตา กาลมกาสิฯ ตโต ปเสนทิ โกสลราชา จินฺเตสิ – ''อชาตสตฺตุนา ปิตา มาริโต, ภคินีปิ เม สามิเก กาลกเต เตน โสเกน กาลกตา, ปิตุฆาตกสฺส โจรสฺส กาสิคามํ น ทสฺสามี''ติฯ โส ตํ อชาตสตฺตุสฺส น อทาสิฯ ตํ คามํ นิสฺสาย เตสํ ทฺวินฺนมฺปิ กาเลน กาลํ ยุทฺธํ โหติ, อชาตสตฺตุ ตรุโณ สมโตฺถ, ปเสนทิ มหลฺลโกเยวฯ โส อภิกฺขณํ ปรชฺชติ, มหาโกสลสฺสาปิ มนุสฺสา เยภุเยฺยน ปราชิตาฯ อถ ราชา ''มยํ อภิณฺหํ ปรชฺชาม, กิํ นุ โข กาตพฺพ''นฺติ อมเจฺจ ปุจฺฉิฯ ''เทว, อยฺยา นาม มนฺตเจฺฉกา โหนฺติ, เชตวนวิหาเร ภิกฺขูนํ กถํ โสตุํ วฏฺฏตี''ติฯ ราชา ''เตน หิ ตายํ เวลายํ ภิกฺขูนํ กถาสลฺลาปํ สุณาถา''ติ จรปุริเส อาณาเปสิฯ เต ตโต ปฏฺฐาย ตถา อกํสุฯ

ตสฺมิํ ปน กาเล เทฺว มหลฺลกเตฺถรา วิหารปจฺจเนฺต ปณฺณสาลายํ วสนฺติ ทตฺตเตฺถโร จ ธนุคฺคหติสฺสเตฺถโร จฯ เตสุ ธนุคฺคหติสฺสเตฺถโร ปฐมยาเมปิ มชฺฌิมยาเมปิ นิทฺทายิตฺวา ปจฺฉิมยาเม ปพุชฺฌิตฺวา อุมฺมุกฺกานิ โสเธตฺวา อคฺคิํ ชาเลตฺวา นิสินฺนโก อาห – ''ภเนฺต, ทตฺตเตฺถรา''ติฯ ''กิํ, ภเนฺต, ติสฺสเตฺถรา''ติ? ''กิํ นิทฺทายสิ โน ตฺว''นฺติฯ ''อนิทฺทายนฺตา กิํ กริสฺสามา''ติ? ''อุฏฺฐาย ตาว นิสีทถา''ติฯ โส อุฏฺฐาย นิสิโนฺน ตํ ทตฺตเตฺถรํ อาห – ''ภเนฺต ทตฺตเตฺถร, อยํ เต โลโล มโหทรโกสโล จาฏิมตฺตํ ภตฺตเมว ปูติํ กโรติ, ยุทฺธวิจารณํ ปน กิญฺจิ น ชานาติ, ปราชิโต ปราชิโตเตฺวว วทาเปตี''ติฯ ''กิํ ปน กาตุํ วฏฺฏตี''ติ? ตสฺมิํ ขเณ เต จรปุริสา เตสํ กถํ สุณนฺตา อฏฺฐํสุฯ

ธนุคฺคหติสฺสเตฺถโร ยุทฺธํ วิจาเรสิ – ''ภเนฺต, ยุโทฺธ นาม ติวิโธ – ปทุมพฺยูโห, จกฺกพฺยูโห, สกฏพฺยูโหติฯ อชาตสตฺตุํ คณฺหิตุกาเมน อสุเก นาม ปพฺพตกุจฺฉิสฺมิํ ทฺวีสุ ปพฺพตภิตฺตีสุ มนุเสฺส ฐเปตฺวา ปุรโต ทุพฺพลพลํ ทเสฺสตฺวา ปพฺพตนฺตรํ ปวิฏฺฐภาวํ ชานิตฺวา ปวิฏฺฐมคฺคํ โอจฺฉินฺทิตฺวา ปุรโต จ ปจฺฉโต จ อุโภสุ ปพฺพตภิตฺตีสุ วคฺคิตฺวา อุนฺนทิตฺวา ขิเป ปติตมจฺฉํ วิย อโนฺตมุฏฺฐิยํ วฏฺฏโปตกํ วิย จ กตฺวา สกฺกา อสฺส ตํ คเหตุ''นฺติฯ จรปุริสา ตํ สาสนํ รโญฺญ อาโรเจสุํฯ ตํ สุตฺวา ราชา สงฺคามเภริํ จราเปตฺวา คนฺตฺวา สกฏพฺยูหํ กตฺวา อชาตสตฺตุํ ชีวคฺคาหํ คาหาเปตฺวา อตฺตโน ธีตรํ วชิรกุมาริํ ภาคิเนยฺยสฺส ทตฺวา กาสิคามํ ตสฺสา นฺหานมูลํ กตฺวา ทตฺวา อุโยฺยเชสิฯ สา ปวตฺติ ภิกฺขุสเงฺฆ ปากฏา ชาตาฯ อเถกทิวสํ ภิกฺขู ธมฺมสภายํ กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ – ''อาวุโส, โกสลราชา กิร ธนุคฺคหติสฺสเตฺถรสฺส วิจารณาย อชาตสตฺตุํ ชินี''ติฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ''กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา''ติ ปุจฺฉิตฺวา ''อิมาย นามา''ติ วุเตฺต ''น, ภิกฺขเว, อิทาเนว, ปุเพฺพปิ ธนุคฺคหติโสฺส ยุทฺธวิจารณาย เฉโกเยวา''ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต อรเญฺญ รุกฺขเทวตา หุตฺวา นิพฺพตฺติ ฯ ตทา พาราณสิํ นิสฺสาย นิวุตฺถวฑฺฒกิคามกา เอโก วฑฺฒกี ถมฺภตฺถาย อรญฺญํ คนฺตฺวา อาวาเฏ ปติตํ สูกรโปตกํ ทิสฺวา ตํ ฆรํ เนตฺวา ปฏิชคฺคิฯ โส วุฑฺฒิปฺปโตฺต มหาสรีโร วงฺกทาโฐ อาจารสมฺปโนฺน อโหสิ, วฑฺฒกินา โปสิตตฺตา ปน ''วฑฺฒกีสูกโร''เตฺวว ปญฺญายิฯ วฑฺฒกิสฺส รุกฺขตจฺฉนกาเล ตุเณฺฑน รุกฺขํ ปริวเตฺตติ, มุเขน ฑํสิตฺวา วาสิผรสุนิขาทนมุคฺคเร อาหรติ, กาฬสุตฺตโกฏิยํ คณฺหาติฯ อถ โส วฑฺฒกี ''โกจิเทว, นํ ขาเทยฺยา''ติ ภเยน เนตฺวา อรเญฺญ วิสฺสเชฺชสิฯ โสปิ อรญฺญํ ปวิสิตฺวา เขมํ ผาสุกฏฺฐานํ โอโลเกโนฺต เอกํ ปพฺพตนฺตเร มหนฺตํ คิริกนฺทรํ อทฺทส สมฺปนฺนกนฺทมูลผลํ ผาสุกํ วสนฏฺฐานํ อเนกสตสูกร

สมากิณฺณํฯ เต สูกรา ตํ ทิสฺวา ตสฺส สนฺติกํ อาคมํสุฯ โสปิ เต อาห – ‘‘อหํ ตุเมฺหว โอโลเกนฺโต วิจรามิ, อปิจ โว มยา ทิฏฺฐา, อิทญฺจ ฐานํ รมณียํ, อหมฺปิ อิทานิ อิเธว วสิสฺสามี’’ติฯ ‘‘สจฺจํ อิทํ ฐานํ รมณียํ, ปริสฺสโย ปเนตฺถ อตฺถี’’ติฯ ‘‘อหมฺปิ ตุเมฺห ทิสฺวา เอตํ อญฺญาสึ, เอวํ โคจรสมฺปเนฺน ฐาเน วสนฺตานํ โว สรีเรสุ มํสโลหิตํ นตฺถิ, กึ ปน โว เอตฺถ ภย’’นฺติ? ‘‘เอโก พฺยโคฺฆ ปาโตว อาคนฺตฺวา ทิฏฺฐทิฏฺฐํเยว คเหตฺวา คจฺฉตี’’ติฯ ‘‘กึ ปน โส นิพทฺธํ คณฺหาติ, อุทาหุ อนฺตรนฺตรา’’ติ? ‘‘นิพทฺธํ คณฺหาตี’’ติฯ ‘‘กติ ปน เต พฺยคฺฆา’’ติ? ‘‘เอโกเยวา’’ติฯ ‘‘เอตฺตกา ตุเมฺห เอกสฺส ยุชฺฌิตุํ น สโกฺกถา’’ติ? ‘‘อาม, น สโกฺกมา’’ติฯ ‘‘อหํ ตํ คณฺหิสฺสามิ, เกวลํ ตุเมฺห มม วจนํ กโรถ, โส พฺยโคฺฆ กหํ วสตี’’ติ? ‘‘เอตสฺมึ ปพฺพเต’’ติฯ

โส รตฺติเญฺญว สูกเร จราเปตฺวา ยุทฺธํ วิจาเรเนฺโต ‘‘ยุทฺธํ นาม ปทุมพฺยูหจกฺกพฺยูหสกฏพฺยูหวเสน ติวิธํ โหตี’’ติ วตฺวา ปทุมพฺยูหวเสน วิจาเรสิฯ โส หิ ภูมิสีสํ ชานาติฯ ตสฺมา ‘‘อิมสฺมึ ฐาเน ยุทฺธํ วิจาเรตุํ วฏฺฏตี’’ติ สูกรปิลฺลเก มาตโร จ เตสํ มชฺฌฏฺฐาเน ฐเปสิฯ โส ตา อาวิชฺฌิตฺวา มชฺฌิมสูกริโย, ตา อาวิชฺฌิตฺวา โปตกสูกเร, เต อาวิชฺฌิตฺวา ชรสูกเร, เต อาวิชฺฌิตฺวา ทีฆทาฐสูกเร, เต อาวิชฺฌิตฺวา ยุทฺธสมเตฺถ พลวตรสูกเร ทส วีส ตึส ชเน ตสฺมึ ตสฺมึ ฐาเน พลคุมฺพํ กตฺวา ฐเปสิฯ อตฺตโน ฐิตฏฺฐานสฺส ปุรโต เอกํ ปริมณฺฑลํ อาวาฏํ ขณาเปสิ, ปจฺฉโต เอกํ สุปฺปสณฺฐานํ อนุปุพฺพนินฺนํ ปพฺภารสทิสํฯ ตสฺส สฏฺฐิสตฺตติมเตฺต โยธสูกเร อาทาย ตสฺมึ ตสฺมึ ฐาเน ‘‘มา ภายิตฺถา’’ติ กมฺมํ วิจารโต อรุณํ อุฏฺฐหิฯ

พฺยโคฺฆ อุฏฺฐาย ‘‘กาโล’’ติ ญตฺวา คนฺตฺวา เตสํ สมฺมุขา ฐิเต ปพฺพตตเล ฐตฺวา อกฺขีนิ อุมฺมีเลตฺวา สูกเร โอโลเกสิฯ วฑฺฒกีสูกโร ‘‘ปฏิโอโลเกถ น’’นฺติ สูกรานํ สญฺญํ อทาสิ, เต ปฏิโอโลเกสุํฯ พฺยโคฺฆ มุขํ อุคฺฆาเฏตฺวา อโสฺสสิ, สูกราปิ ตถา กรึสุฯ พฺยโคฺฆ มุตฺตํ ฉเฑฺฑสิ, สูกราปิ ฉฑฺฑยึสุฯ อิติ ยํ ยํ โส กโรติ, ตํ ตํ เต ปฏิกรึสุฯ โส จิเนฺตสิ – ‘‘ปุเพฺพ สูกรา มยา โอโลกิตกาเล ปลายนฺตา ปลายิตุมฺปิ น สโกฺกนฺติ, อชฺช อปลายิตฺวา มม ปฏิสตฺตุ หุตฺวา มยา กตเมว ปฏิกโรนฺติฯ เอตสฺมึ ภูมิสีเส ฐิโต เอโก เตสํ สํวิธายโกปิ อตฺถิ, อชฺช มยฺหํ คตสฺส ชโย น ปญฺญายตี’’ติฯ โส นิวตฺติตฺวา อตฺตโน วสนฏฺฐานเมว อคมาสิฯ เตน ปน คหิตมํสขาทโก เอโก กูฏชฏิโล อตฺถิ, โส ตํ ตุจฺฉหตฺถเมว อาคจฺฉนฺตํ ทิสฺวา เตน สทฺธึ สลฺลปเนฺโต ปฐมํ คาถมาห –

๙๗. ‘‘วรํ วรํ ตฺวํ นิหนํ ปุเร จริ,
อสฺมึ ปเทเส อภิภุยฺย สูกเร;
โสทานิ เอโก พฺยปคมฺม ฌายสิ,
พลํ นุ เต พฺยคฺฆ น จชฺช วิชฺชตี’’ติฯ

ตตฺถ **วรํ วรํ ตฺวํ นิหนํ ปุเร จริ, อสฺมึ ปเทเส อภิภุยฺย สูกเร**ติ อโมฺภ พฺยคฺฆ, ตฺวํ ปุเพฺพ อิมสฺมึ ปเทเส สพฺพสูกเร อภิภวิตฺวา อิเมสุ สูกเรสุ วรํ วรํ ตฺวํ อุตฺตมุตฺตมํ สูกรํ นิหนเนฺโต วิจริฯ **โสทานิ เอโก พฺยปคมฺม ฌายสี**ติ โส ตฺวํ อิทานิ อญฺญตรํ สูกรํ อคฺคเหตฺวา เอกโกว อปคนฺตฺวา ฌายสิ ปชฺฌายสิฯ **พลํ นุ เต พฺยคฺฆ น จชฺช วิชฺชตี**ติ กึ นุ เต, อโมฺภ พฺยคฺฆ, อชฺช กายพลํ นตฺถีติฯ

ตํ สุตฺวา พฺยโคฺฆ ทุติยํ คาถมาห –

๙๘. ‘‘อิเม สุทํ ยนฺติ ทิโสทิสํ ปุเร, ภยฏฺฏิตา เลณคเวสิโน ปุถู;
เต ทานิ สงฺคมฺม วสนฺติ เอกโต, ยตฺถฏฺฐิตา ทุปฺปสหชฺชเม มยา’’ติฯ

ตตฺถ **สุทนฺ**ติ นิปาโตฯ อยํ ปน สเงฺขปโตฺถ – อิเม สูกรา ปุเพฺพ มํ ทิสฺวา ภเยน อฏฺฐิตา ปีฬิตา อตฺตโน เลณคเวสิโน **ปุถู** วิสุํ วิสุํ หุตฺวา **ทิโสทิสํ ยนฺติ,** ตํ ตํ ทิสํ อภิมุขา ปลายนฺติ, เต ทานิ สเพฺพปิ สมาคนฺตฺวา เอกโต วสนฺติ ติฏฺฐนฺติ, ตญฺจ ภูมิสีสํ อุปคตา, ยตฺถ ฐิตา ทุปฺปสหา ทุมฺมทฺทยา อชฺช อิเม มยาติฯ

อถสฺส อุสฺสาหํ ชเนโนฺต กูฏชฏิโล "มา ภายิ, คจฺฉ ตยิ นทิตฺวา ปกฺขนฺทเนฺต สเพฺพปิ ภีตา ภิชฺชิตฺวา ปลายิสฺสนฺตี"ติ อาหฯ พฺยโคฺฆ ตสฺมิํ อุสฺสาหํ ชเนเนฺต สูโร หุตฺวา ปุน คนฺตฺวา ปพฺพตตเล อฏฺฐาสิฯ วฑฺฒกีสูกโร ทฺวินฺนํ อาวาฏานํ อนฺตเร อฏฺฐาสิฯ สูกรา "สามิ, มหาโจโร ปุนาคโต"ติ อาหํสุฯ "มา ภายิตฺถ, อิทานิ ตํ คณฺหิสฺสามี"ติฯ พฺยโคฺฆ นทิตฺวา วฑฺฒกีสูกรสฺส อุปริ ปตติ, สูกโร ตสฺส อตฺตโน อุปริ ปตนกาเล ปริวตฺติตฺวา เวเคน อุชุกํ ขตอาวาเฏ ปติฯ พฺยโคฺฆ เวคํ สนฺธาเรตุํ อสโกฺกโนฺต อุปริภาเคน คนฺตฺวา สุปฺปมุขสฺส ติริยํ ขตอาวาฏสฺส อติสมฺพาเธ มุขฏฺฐาเน ปติตฺวา ปุญฺชกโต วิย อโหสิฯ สูกโร อาวาฏา อุตฺตริตฺวา อสนิเวเคน คนฺตฺวา พฺยคฺฆํ อนฺตรสตฺถิมฺหิ ทาฐาย ปหริตฺวา ยาว วกฺกปเทสา ผาเลตฺวา ปญฺจมธุรมํสํ ทาฐาย ปลิเวเฐตฺวา พฺยคฺฆสฺส มตฺถเก อาวิชฺฌิตฺวา "คณฺหถ ตุมฺหากํ ปจฺจามิตฺต"นฺติ อุกฺขิปิตฺวา พหิอาวาเฏ ฉเฑฺฑสิฯ ปฐมํ อาคตา พฺยคฺฆมํสํ ลภิํสุ, ปจฺฉา อาคตา "พฺยคฺฆมํสํ กีทิสํ โหตี"ติ เตสํ มุขํ อุปสิงฺฆนฺตา วิจริํสุฯ

สูกรา น ตาว ตุสฺสนฺติฯ วฑฺฒกีสูกโร เตสํ อิงฺฆิตํ ทิสฺวา "กิํ นุ โข ตุเมฺห น ตุสฺสถา"ติ อาหฯ "สามิ, กิํ เอเตน พฺยเคฺฆน ฆาติเตน, อโญฺญ ปน พฺยคฺฆอาณาปนสมโตฺถ กูฏชฏิโล อตฺถิเยวา"ติฯ "โก นาเมโส"ติ? "เอโก ทุสฺสีลตาปโส"ติฯ "พฺยโคฺฆปิ มยา ฆาติโต, โส เม กิํ ปโหติ, เอถ คณฺหิสฺสาม น"นฺติ สูกรฆฏาย สทฺธิํ ปายาสิฯ กูฏตาปโสปิ พฺยเคฺฆ จิรายเนฺต "กิํ นุ โข สูกรา พฺยคฺฆํ คณฺหิํสู"ติ ปฏิปถํ คจฺฉโนฺต เต สูกเร อาคจฺฉเนฺต ทิสฺวา อตฺตโน ปริกฺขารํ อาทาย ปลายโนฺต เตหิ อนุพนฺธิโต ปริกฺขารํ ฉเฑฺฑตฺวา เวเคน อุทุมฺพรรุกฺขํ อภิรุหิฯ สูกรา "อิทานิมฺห, สามิ, นฏฺฐา, ตาปโส ปลายิตฺวา รุกฺขํ อภิรุหี"ติ อาหํสุฯ "กิํ รุกฺขํ นามา"ติ? "อุทุมฺพรรุกฺข"นฺติฯ โส "สูกริโย อุทกํ อาหรนฺตุ, สูกรโปตกา ปถวิํ ขณนฺตุ, ทีฆทาฐา สูกรา มูลานิ ฉินฺทนฺตุ, เสสา ปริวาเรตฺวา อารกฺขนฺตู"ติ สํวิทหิตฺวา เตสุ ตถา กโรเนฺตสุ สยํ อุทุมฺพรสฺส อุชุกํ ถูลมูลํ ผรสุนา ปหรโนฺต วิย เอกปฺปหารเมว กตฺวา อุทุมฺพรรุกฺขํ ปาเตสิฯ ปริวาเรตฺวา ฐิตสูกรา กูฏชฏิลํ ภูมิยํ ปาเตตฺวา ขณฺฑาขณฺฑิกํ กตฺวา ยาว อฏฺฐิโต ขาทิตฺวา วฑฺฒกีสูกรํ อุทุมฺพรขเนฺธเยว นิสีทาเปตฺวา กูฏชฏิลสฺส ปริโภคสเงฺขน อุทกํ อาหริตฺวา อภิสิญฺจิตฺวา ราชานํ กริํสุ, เอกญฺจ ตรุณสูกริํ ตสฺส อคฺคมเหสิํ อกํสุฯ ตโต ปฏฺฐาย กิร ยาวชฺชตนา ราชาโน อุทุมฺพรภทฺทปีเฐ นิสีทาเปตฺวา ตีหิ สเงฺขหิ อภิสิญฺจนฺติฯ

ตสฺมิํ วนสเณฺฑ อธิวตฺถา เทวตา ตํ อจฺฉริยํ ทิสฺวา เอกสฺมิํ วิฏปนฺตเร สูกรานํ อภิมุขา หุตฺวา ตติยํ คาถมาห –

๙๙. "นมตฺถุ สงฺฆาน สมาคตานํ, ทิสฺวา สยํ สขฺย วทามิ อพฺภุตํ;
พฺยคฺฆํ มิคา ยตฺถ ชินิํสุ ทาฐิโน, สามคฺคิยา ทาฐพเลสุ มุจฺจเร"ติฯ

ตตฺถ **นมตฺถุ สงฺฆาน**นฺติ อยํ มม นมกฺกาโร สมาคตานํ สูกรสงฺฆานํ อตฺถุฯ **ทิสฺวา สยํ สขฺย วทามิ อพฺภุต**นฺติ อิทํ ปุเพฺพ อภูตปุพฺพํ อพฺภุตํ สขฺยํ มิตฺตภาวํ สยํ ทิสฺวา วทามิฯ **พฺยคฺฆํ มิคา ยตฺถ ชินิํสุ ทาฐิโน**ติ ยตฺร หิ นาม ทาฐิโน สูกรมิคา พฺยคฺฆํ ชินิํสุ, อยเมว วา ปาโฐฯ **สามคฺคิยา ทาฐพเลสุ มุจฺจเร**ติ ยา สา ทาฐพเลสุ สูกเรสุ สามคฺคี เอกชฺฌาสยตา, ตาย เตสุ สามคฺคิยา เต ทาฐพลา ปจฺจามิตฺตํ คเหตฺวา อชฺช มรณภยา มุตฺตาติ อโตฺถฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา ธนุคฺคหติโสฺส วฑฺฒกีสูกโร อโหสิ, รุกฺขเทวตา ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

วฑฺฒกีสูกรชาตกวณฺณนา ตติยาฯ

[๒๘๔] ๔. สิริชาตกวณฺณนา

ยํ อุสฺสุกา สงฺฆรนฺตีติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต เอกํ สิริโจรพฺราหฺมณํ อารพฺภ กเถสิฯ อิมสฺมิํ ชาตเก ปจฺจุปฺปนฺนวตฺถุ เหฏฺฐา **ขทิรงฺคารชาตเก** (ชา. ๑.๑.๔๐) วิตฺถาริตเมวฯ อิธาปิ ปน สา อนาถปิณฺฑิกสฺส ฆเร จตุตฺถ ทฺวารโกฏฺฐเก วสนกา มิจฺฉาทิฏฺฐิเทวตา ทณฺฑกมฺมํ กโรนฺตี จตุปณฺณาสหิรญฺญโกฏิโย อาหริตฺวา โกเฏฺฐ ปูเรตฺวา เสฏฺฐินา สทฺธิํ สหายิกา อโหสิฯ อถ นํ โส อาทาย สตฺถุ สนฺติกํ เนสิฯ สตฺถา ตสฺสา ธมฺมํ เทเสสิ, สา ธมฺมํ สุตฺวา โสตาปนฺนา อโหสิฯ ตโต ปฏฺฐาย เสฏฺฐิโน ยโส ยถาโปราโณว ชาโตฯ อเถโก สาวตฺถิวาสี สิริลกฺขณญฺญู พฺราหฺมโณ จินฺเตสิ – ‘‘อนาถปิณฺฑิโก ทุคฺคโต หุตฺวา ปุน อิสฺสโร ชาโต, ยํนูนาหํ ตํ ทฏฺฐุกาโม วิย คตฺวา ตสฺส ฆรโต สิริํ เถเนตฺวา อาคจฺเฉยฺย’’นฺติฯ โส ตสฺส ฆรํ คนฺตฺวา เตน กตสกฺการสมฺมาโน สารณียกถาย วตฺตมานาย ‘‘กิมตฺถํ อาคโตสี’’ติ วุตฺเต ‘‘กตฺถ นุ โข สิรี ปติฏฺฐิตา’’ติ โอโลเกสิฯ เสฏฺฐิโน จ สพฺพเสโต โธตสงฺขปฏิภาโค กุกฺกุโฏ สุวณฺณปญฺชเร ปกฺขิปิตฺวา ฐปิโต อตฺถิ, ตสฺส จูฬาย สิรี ปติฏฺฐาสิฯ พฺราหฺมโณ โอโลกยมาโน สิริยา ตตฺถ ปติฏฺฐิตภาวํ ญตฺวา อาห – ‘‘อหํ, มหาเสฏฺฐิ, ปญฺจสเต มาณเว มนฺเต วาเจมิ, อกาลรวิํ เอกํ กุกฺกุฏํ นิสฺสาย เต จ มยญฺจ กิลมาม, อยญฺจ กิร กุกฺกุโฏ กาลรวี, อิมสฺสตฺถาย อาคโตมฺหิ, เทหิ เม เอตํ กุกฺกุฏ’’นฺติฯ ‘‘คณฺห, พฺราหฺมณ, เทมิ เต กุกฺกุฏ’’นฺติฯ ‘‘เทมี’’ติ จ วุตฺตกฺขเณเยว สิรี ตสฺส จูฬโต อปคนฺตฺวา อุสฺสีสเก ฐปิเต มณิกฺขนฺเธ ปติฏฺฐาสิฯ

พฺราหฺมโณ สิริยา มณิมฺหิ ปติฏฺฐิตภาวํ ญตฺวา มณิมฺปิ ยาจิฯ ‘‘มณิมฺปิ เทมี’’ติ วุตฺตกฺขเณเยว สิรี มณิโต อปคนฺตฺวา อุสฺสีสเก ฐปิตอารกฺขยฏฺฐิยํ ปติฏฺฐาสิฯ พฺราหฺมโณ สิริยา ตตฺถ ปติฏฺฐิตภาวํ ญตฺวา ตมฺปิ ยาจิฯ ‘‘คเหตฺวา คจฺฉาหี’’ติ วุตฺตกฺขเณเยว สิรี ยฏฺฐิโต อปคนฺตฺวา ปุญฺญลกฺขณเทวิยา นาม เสฏฺฐิโน อคฺคมเหสิยา สีเส ปติฏฺฐาสิฯ สิริโจรพฺราหฺมโณ ตตฺถ ปติฏฺฐิตภาวํ ญตฺวา ‘‘อวิสฺสชฺชิยภณฺฑํ เอตํ, ยาจิตุมฺปิ น สกฺกา’’ติ จินฺเตตฺวา เสฏฺฐิํ เอตทโวจ – ‘‘มหาเสฏฺฐิ, อหํ ตุมฺหากํ เคเห ‘สิริํ เถเนตฺวา คมิสฺสามี’ติ อาคจฺฉิํ, สิรี ปน เต กุกฺกุฏสฺส จูฬายํ ปติฏฺฐิตา อโหสิ, ตสฺมิํ มม ทินฺเน ตโต อปคนฺตฺวา มณิมฺหิ ปติฏฺฐหิ, มณิมฺหิ ทินฺเน อารกฺขยฏฺฐิยํ ปติฏฺฐหิ, อารกฺขยฏฺฐิยา ทินฺนาย ตโต อปคนฺตฺวา ปุญฺญลกฺขณเทวิยา สีเส ปติฏฺฐหิ, ‘อิทํ โข ปน อวิสฺสชฺชิยภณฺฑ’นฺติ อิมมฺปิ เม น คหิตํ, น สกฺกา ตว สิริํ เถเนตุํ, ตว สนฺตกํ ตเวว โหตู’’ติ อุฏฺฐายาสนา ปกฺกามิฯ อนาถปิณฺฑิโก ‘‘อิมํ การณํ สตฺถุ กเถสฺสามี’’ติ วิหารํ คนฺตฺวา สตฺถารํ ปูเชตฺวา วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสิโนฺน สพฺพํ ตถาคตสฺส อาโรเจสิฯ สตฺถา ตํ สุตฺวา ‘‘น โข, คหปติ, อิทาเนว อเญฺญสํ สิรี อญฺญตฺถ คจฺฉติ, ปุเพฺพปิ อปฺปปุเญฺญหิ อุปฺปาทิตสิรี ปน ปุญฺญวนฺตานํเยว ปาทมูลํ คตา’’ติ วตฺวา เตน ยาจิโต อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต โพธิสตฺโต กาสิรเฏฺฐ พฺราหฺมณกุเล นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปตฺโต ตกฺกสิลายํ สิปฺปํ อุคฺคณฺหิตฺวา อคารํ อชฺฌาวสนฺโต มาตาปิตูนํ กาลกิริยาย สํวิคฺโค นิกฺขมิตฺวา หิมวนฺตปเทเส อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา อภิญฺญา จ สมาปตฺติโย จ อุปฺปาเทตฺวา ทีฆสฺส อทฺธุโน อจฺจเยน โลณมฺพิลเสวนตฺถาย ชนปทํ คนฺตฺวา พาราณสิรโญฺญ อุยฺยาเน วสิตฺวา ปุนทิวเส ภิกฺขํ จรมาโน หตฺถาจริยสฺส ฆรทฺวารํ อคมาสิฯ โส ตสฺส อาจารวิหาเร ปสโนฺน ภิกฺขํ ทตฺวา อุยฺยาเน วสาเปตฺวา นิจฺจํ ปฏิชคฺคิฯ ตสฺมิํ กาเล เอโก

กฏฺฐหารโก อรญฺญโต ทารูนิ อาหรนฺโต เวลาย นครทฺวารํ ปาปุณิตุํ นาสกฺขิฯ สายํ เอกสฺมิํ เทวกุเล ทารุกลาปํ อุสฺสีสเก กตฺวา นิปชฺชิ, เทวกุเล วิสฺสฏฺฐา พหู กุกฺกุฏา ตสฺส อวิทูเร เอกสฺมิํ รุเกฺข สยิํสุฯ เตสุ อุปริสยิตกุกฺกุโฏ ปจฺจูสกาเล วจฺจํ ปาเตนฺโต เหฏฺฐาสยิตกุกฺกุฏสฺส สรีเร ปาเตสิฯ ''เกน เม สรีเร วจฺจํ ปาติต''นฺติ จ วุเตฺต ''มยา''ติ อาหฯ ''กิํการณา''ติ จ วุเตฺต ''อนุปธาเรตฺวา''ติ วตฺวา ปุนปิ ปาเตสิฯ ตโต อุโภปิ อญฺญมญฺญํ กุชฺฌิตฺวา ''กิํ เต พลํ, กิํ เต พล''นฺติ กลหํ กริํสุฯ อถ เหฏฺฐาสยิตกุกฺกุโฏ อาห – ''มํ มาเรตฺวา องฺคาเร ปกฺกมํสํ ขาทนฺโต ปาโตว กหาปณสหสฺสํ ลภตี''ติฯ อุปริสยิตกุกฺกุโฏ อาห – ''อเมฺภ, มา ตฺวํ เอตฺตเกน คชฺชิ, มม ถูลมํสํ ขาทนฺโต ราชา โหติ, พหิมํสํ ขาทนฺโต ปุริโส เจ, เสนาปติฏฺฐานํ, อิตฺถี เจ, อคฺคมเหสิฏฺฐานํ ลภติฯ อฏฺฐิมํสํ ปน เม ขาทนฺโต คิหี เจ, ภณฺฑาคาริกฏฺฐานํ, ปพฺพชิโต เจ, ราชกุลูปกภาวํ ลภตี''ติฯ

กฏฺฐหารโก เตสํ วจนํ สุตฺวา ''รเชฺช ปเตฺต สหเสฺสน กิจฺจํ นตฺถี''ติ สณิกํ อภิรุหิตฺวา อุปริสยิตกุกฺกุฏํ คเหตฺวา มาเรตฺวา อุจฺฉเงฺค กตฺวา ''ราชา ภวิสฺสามี''ติ คนฺตฺวา วิวฏทฺวาเรเนว นครํ ปวิสิตฺวา กุกฺกุฏํ นิตฺตจํ กตฺวา อุทรํ โสเธตฺวา ''อิทํ กุกฺกุฏมํสํ สาธุกํ สมฺปาเทหี''ติ ปชาปติยา อทาสิฯ สา กุกฺกุฏมํสญฺจ ภตฺตญฺจ สมฺปาเทตฺวา ''ภุญฺช, สามี''ติ ตสฺส อุปนาเมสิฯ ''ภเทฺท, เอตํ มํสํ มหานุภาวํ, เอตํ ขาทิตฺวา อหํ ราชา ภวิสฺสามิ, ตฺวํ อคฺคมเหสี ภวิสฺสสิ, ตํ ภตฺตญฺจ มํสญฺจ อาทาย คงฺคาตีรํ คนฺตฺวา นฺหายิตฺวา ภุญฺชิสฺสามา''ติ ภตฺตภาชนํ ตีเร ฐเปตฺวา นฺหานตฺถาย โอตริํสุฯ ตสฺมิํ ขเณ วาเตน ขุภิตํ อุทกํ อาคนฺตฺวา ภตฺตภาชนํ อาทาย อคมาสิฯ ตํ นทีโสเตน วุยฺหมานํ เหฏฺฐานทิยํ หตฺถิํ นฺหาเปนฺโต เอโก หตฺถาจริโย มหามโตฺต ทิสฺวา อุกฺขิปาเปตฺวา วิวราเปตฺวา ''กิเมตฺถา''ติ ปุจฺฉิฯ ''ภตฺตเญฺจว กุกฺกุฏมํสญฺจ สามี''ติฯ โส ตํ ปิทหาเปตฺวา ลญฺฉาเปตฺวา ''ยาว มยํ อาคจฺฉาม, ตาวิมํ ภตฺตํ มา วิวรา''ติ ภริยาย เปเสสิฯ โสปิ โข กฏฺฐหารโก มุขโต ปวิเฏฺฐน วาลุโกทเกน อุทฺธุมาตอุทโร ปลายิฯ

อเถโก ตสฺส หตฺถาจริยสฺส กุลูปโก ทิพฺพจกฺขุกตาปโส ''มยฺหํ อุปฏฺฐาโก หตฺถิฏฺฐานํ น วิชหติ, กทา นุ โข สมฺปตฺติํ ปาปุณิสฺสตี''ติ ทิพฺพจกฺขุนา อุปธาเรนฺโต ตํ ปุริสํ ทิสฺวา ตํ การณํ ญตฺวา ปุเรตรํ คนฺตฺวา หตฺถาจริยสฺส นิเวสเน นิสีทิฯ หตฺถาจริโย อาคนฺตฺวา ตํ วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสิโนฺน ตํ ภตฺตภาชนํ อาหราเปตฺวา ''ตาปสํ มํโสทเนน ปริวิสถา''ติ อาหฯ ตาปโส ภตฺตํ คเหตฺวา มํเส ทียมาเน อคฺคเหตฺวา ''อิมํ มํสํ อหํ วิจาเรมี''ติ วตฺวา ''วิจาเรถ , ภเนฺต''ติ วุเตฺต ถูลมํสาทีนิ เอเกกํ โกฏฺฐาสํ กาเรตฺวา ถูลมํสํ หตฺถาจริยสฺส ทาเปสิ, พหิมํสํ ตสฺส ภริยาย, อฏฺฐิมํสํ อตฺตนา ปริภุญฺชิฯ โส ภตฺตกิจฺจาวสาเน คจฺฉนฺโต ''ตฺวํ อิโต ตติยทิวเส ราชา ภวิสฺสสิ, อปฺปมโตฺต โหหี''ติ วตฺวา ปกฺกามิฯ ตติยทิวเส เอโก สามนฺตราชา อาคนฺตฺวา พาราณสิํ ปริวาเรสิฯ พาราณสิราชา หตฺถาจริยํ ราชเวสํ คาหาเปตฺวา ''หตฺถิํ อภิรุหิตฺวา ยุชฺฌา''ติ อาณาเปตฺวา สยํ อญฺญาตกเวเสน เสนาย วิจาเรนฺโต เอเกน มหาเวเคน สเรน วิโทฺธ ตงฺขณเญฺญว มริฯ ตสฺส มตภาวํ ญตฺวา หตฺถาจริโย พหู กหาปเณ นีหราเปตฺวา ''ธนตฺถิกา ปุรโต หุตฺวา ยุชฺฌนฺตู''ติ เภริํ จราเปสิฯ พลกาโย มุหุเตฺตเนว สามนฺตราชานํ ชีวิตกฺขยํ ปาเปสิฯ อมจฺจา รโญฺญ สรีรกิจฺจํ กตฺวา ''กํ ราชานํ กโรมา''ติ มนฺตยมานา ''อมฺหากํ ราชา ชีวมาโน อตฺตโน เวสํ หตฺถาจริยสฺส อทาสิ, อยเมว ยุทฺธํ กตฺวา รชฺชํ คณฺหิ, เอตเสฺสว รชฺชํ ทสฺสามา''ติ ตํ รเชฺชน อภิสิญฺจิํสุ, ภริยมฺปิสฺส อคฺคมเหสิํ อกํสุฯ โพธิสโตฺต ราชกุลูปโก อโหสิฯ

สตฺถา อตีตํ อาหริตฺวา อภิสมฺพุโทฺธ หุตฺวา อิมา เทฺว คาถา อภาสิ –

๑๐๐. ‘‘ยํ อุสฺสุกา สงฺฆรนฺติ, อลกฺขิกา พหุํ ธนํ;
สิปฺปวโนฺต อสิปฺปา จ, ลกฺขิวา ตานิ ภุญฺชติฯ

๑๐๑. ‘‘สพฺพตฺถ กตปุญฺญสฺส, อติจฺจเญฺญว ปาณิโน;
อุปฺปชฺชนฺติ พหู โภคา, อปฺปนายตเนสุปี’’ติฯ

ตตฺถ **ยํ อุสฺสุกา**ติ ยํ ธนสงฺฆรเณ อุสฺสุกฺกมาปนฺนา ฉนฺทชาตา กิเจฺฉน พหุํ ธนํ สงฺฆรนฺติฯ ‘‘เย อุสฺสุกา’’ติปิ ปาโฐ, เย ปุริสา ธนสํหรเณ อุสฺสุกา หตฺถิสิปฺปาทิวเสน สิปฺปวโนฺต อสิปฺปา จ อนฺตมโส เวตเนน กมฺมํ กตฺวา พหุํ ธนํ สงฺฆรนฺตีติ อโตฺถฯ **ลกฺขิวา ตานิ ภุญฺชตี**ติ ตานิ ‘‘พหุํ ธน’’นฺติ วุตฺตานิ ธนานิ ปุญฺญวา ปุริโส อตฺตโน ปุญฺญผลํ ปริภุญฺชโนฺต กิญฺจิ กมฺมํ อกตฺวาปิ ปริภุญฺชติฯ

อติจฺจเญฺญว ปาณิโนติ อติจฺจ อเญฺญ เอว ปาณิโนฯ เอว-กาโร ปุริมปเทน โยเชตโพฺพ, สพฺพเตฺถว กตปุญฺญสฺส อเญฺญ อกตปุเญฺญ สเตฺต อติกฺกมิตฺวาติ อโตฺถฯ **อปฺปนายตเนสุปี**ติ อปิ อนายตเนสุปิ อรตนากเรสุ รตนานิ อสุวณฺณายตนาทีสุ สุวณฺณาทีนิ อหตฺถายตนาทีสุ หตฺถิอาทโยติ สวิญฺญาณกอวิญฺญาณกา พหู โภคา อุปฺปชฺชนฺติ ฯ ตตฺถ มุตฺตามณิอาทีนํ อนากเร อุปฺปตฺติยํ ทุฎฺฐคามณิอภยมหาราชสฺส วตฺถุ กเถตพฺพํฯ

สตฺถา ปน อิมา คาถา วตฺวา ‘‘คหปติ, อิเมสํ สตฺตานํ ปุญฺญสทิสํ อญฺญํ อายตนํ นาม นตฺถิ, ปุญฺญวนฺตานญฺหิ อนากเรสุ รตนานิ อุปฺปชฺชนฺติเยวา’’ติ วตฺวา อิมํ ธมฺมํ เทเสสิ –

‘‘เอส เทวมนุสฺสานํ, สพฺพกามทโท นิธิ;
ยํ ยเทวาภิปเตฺถนฺติ, สพฺพเมเตน ลพฺภติฯ

‘‘สุวณฺณตา สุสรตา, สุสณฺฐานา สุรูปตา;
อาธิปจฺจปริวาโร, สพฺพเมเตน ลพฺภติฯ

‘‘ปเทสรชฺชํ อิสฺสริยํ, จกฺกวตฺติสุขํ ปิยํ;
เทวรชฺชมฺปิ ทิเพฺพสุ, สพฺพเมเตน ลพฺภติฯ

‘‘มานุสฺสิกา จ สมฺปตฺติ, เทวโลเก จ ยา รติ;
ยา จ นิพฺพานสมฺปตฺติ, สพฺพเมเตน ลพฺภติฯ

‘‘มิตฺตสมฺปทมาคมฺม, โยนิโสว ปยุญฺชโต;
วิชฺชาวิมุตฺติวสีภาโว, สพฺพเมเตน ลพฺภติฯ

‘‘ปฎิสมฺภิทา วิโมกฺขา จ, ยา จ สาวกปารมี;
ปเจฺจกโพธิ พุทฺธภูมิ, สพฺพเมเตน ลพฺภติฯ

‘‘เอวํ มหตฺถิกา เอสา, ยทิทํ ปุญฺญสมฺปทา;
ตสฺมา ธีรา ปสํสนฺติ, ปณฺฑิตา กตปุญฺญต’’นฺติฯ (ขุ. ปา. ๘.๑๐-๑๖);

อิทานิ เยสุ อนาถปิณฺฑิกสฺส สิรี ปติฎฺฐิตา, ตานิ รตนานิ ทเสฺสตุํ **‘‘กุกฺกุโฎ’’**ติอาทิมาหฯ

๑๐๒.“กุกฺกุโฏ มณโย ทโณฺฑ, ถิโย จ ปุญฺญลกฺขณา;
อุปฺปชฺชนฺติ อปาปสฺส, กตปุญฺญสฺส ชนฺตุโน”ติฯ

ตตฺถ **ทโณฺฑ**ติ อารกฺขยฏฺฐึ สนฺธาย วุตฺตํ, **ถิโย**ติ เสฏฺฐิภริยํ ปุญฺญลกฺขณเทวึฯ เสส เมตฺถ อุตฺตานเมวฯ คาถํ วตฺวา จ ปน ชาตกํ สโมธาเนสิ – “ตทา ราชา อานนฺโท อโหสิ, กุลูปกตาปโส ปน อหเมว สมฺมาสมฺพุทฺโธ อโหสิ”นฺติฯ

สิริชาตกวณฺณนา จตุตฺถาฯ

[๒๘๕] ๕. มณิสูกรชาตกวณฺณนา

ทริยา สตฺต วสฺสานีติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต สุนฺทรีมารณํ อารพฺภ กเถสิฯ เตน โข ปน สมเยน ภควา สกฺกโต โหติ ครุกโตติ วตฺถุ **อุทาเน** (อุทา. ๓๘) อาคตเมวฯ อยํ ปเนตฺถ สเงฺขโป – ภควโต กิร ภิกฺขุสงฺฆสฺส จ ปญฺจนฺนํ มหานทีนํ มโหฆสทิเส ลาภสกฺกาเร อุปฺปเนฺน หตลาภสกฺการา อญฺญติตฺถิยา สูริยุคฺคมนกาเล ขโชฺชปนกา วิย นิปฺปภา หุตฺวา เอกโต สนฺนิปติตฺวา มนฺตยึสุ – “มยํ สมณสฺส โคตมสฺส อุปฺปนฺนกาลโต ปฏฺฐาย หตลาภสกฺการา, น โกจิ อมฺหากํ อตฺถิภาวมฺปิ ชานาติ, เกน นุ โข สทฺธึ เอกโต หุตฺวา สมณสฺส โคตมสฺส อวณฺณํ อุปฺปาเทตฺวา ลาภสกฺการมสฺส อนฺตรธาเปยฺยามา”ติฯ อถ เนสํ เอตทโหสิ – “สุนฺทริยา สทฺธึ เอกโต หุตฺวา สกฺกุณิสฺสามา”ติฯ

เต เอกทิวสํ สุนฺทรึ ติตฺถิยารามํ ปวิสิตฺวา วนฺทิตฺวา ฐิตํ นาลปึสุฯ สา ปุนปฺปุนํ สลฺลปนฺตีปิ ปฏิวจนํ อลภิตฺวา “อปิ นุ, อยฺยา, ตุเมฺห เกนจิ วิเหฐิตาตฺถา”ติ ปุจฺฉิฯ “กึ, ภคินิ, สมณํ โคตมํ อเมฺห วิเหเฐตฺวา หตลาภสกฺกาเร กตฺวา วิจรนฺตํ น ปสฺสสี”ติฯ สา เอวมาห – “มยา เอตฺถ กึ กาตุํ วฏฺฏตี”ติ? ตฺวํ โขสิ, ภคินิ, อภิรูปา โสภคฺคปฺปตฺตา, สมณสฺส โคตมสฺส อยสํ อาโรเปตฺวา มหาชนํ ตว กถํ คาหาเปตฺวา หตลาภสกฺการํ กโรหี”ติ? สา “สาธู”ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา วนฺทิตฺวา ปกฺกนฺตาฯ ตโต ปฏฺฐาย มาลาคนฺธวิเลปนกปฺปูรกฏุกผลาทีนิ คเหตฺวา สายํ มหาชนสฺส สตฺถุ ธมฺมเทสนํ สุตฺวา นครํ ปวิสนกาเล เชตวนาภิมุขี คจฺฉติฯ “กหํ คจฺฉสี”ติ จ ปุฏฺฐา “สมณสฺส โคตมสฺส สนฺติกํ, อหญฺหิ เตน สทฺธึ เอกคนฺธกุฏิยํ วสามี”ติ วตฺวา อญฺญตรสฺมึ ติตฺถิยาราเม วสิตฺวา ปาโตว เชตวนมคฺคํ โอตริตฺวา นคราภิมุขี คจฺฉติฯ “กึ, สุนฺทริ, กหํ คตาสี”ติ จ ปุฏฺฐา “สมเณน โคตเมน สทฺธึ เอกคนฺธกุฏิยํ วสิตฺวา ตํ กิเลสรติยา รมาเปตฺวา อาคตามฺหี”ติ วทติฯ

อถ นํ กติปาหจฺจเยน ธุตฺตานํ กหาปเณ ทตฺวา “คจฺฉถ สุนฺทรึ มาเรตฺวา สมณสฺส โคตมสฺส คนฺธกุฏิยา สมีเป มาลากจวรนฺตเร นิกฺขิปิตฺวา เอถา”ติ วทึสุ, เต ตถา อกํสุฯ ตโต ติตฺถิยา “สุนฺทรึ น ปสฺสามา”ติ โกลาหลํ กตฺวา รโญฺญ อาโรเจตฺวา “กหํ โว อาสงฺกา”ติ วุตฺตา “อิเมสุ ทิวเสสุ เชตวเน วสติ, ตตฺรสฺสา ปวตฺตึ น ชานามา”ติ วตฺวา “เตน หิ คจฺฉถ, นํ วิจินถา”ติ รญฺญา อนุญฺญาตา อตฺตโน อุปฏฺฐาเก คเหตฺวา เชตวนํ คนฺตฺวา วิจินนฺตา มาลากจวรนฺตเร ทิสฺวา มญฺจกํ อาโรเปตฺวา นครํ ปเวเสตฺวา “สมณสฺส โคตมสฺส สาวกา ‘สตฺถารา กตปาปกมฺมํ ปฏิจฺฉาเทสฺสามา’ติ สุนฺทรึ มาเรตฺวา มาลากจวรนฺตเร นิกฺขิปึสู”ติ รโญฺญ อาโรเจสุํ, ราชา “เตน หิ คจฺฉถ, นครํ อาหิณฺฑถา”ติ อาหฯ เต นครวีถีสุ “ปสฺสถ สมณานํ สกฺยปุตฺติยานํ กมฺม”นฺติอาทีนิ วิรวิตฺวา ปุน รโญฺญ นิเวสนทฺวารํ อคมํสุฯ

ราชา สุนฺทริยา สรีรํ อามกสุสาเน อฏฺฏกํ อาโรเปตฺวา รกฺขาเปสิฯ สาวตฺถิวาสิโน ฐเปตฺวา อริยสาวเก เสสา เยภุเยฺยน “ปสฺสถ สมณานํ สกฺยปุตฺติยานํ กมฺม”นฺติอาทีนิ วตฺวา อโนฺ

ตนคเร จ พหินคเร จ ภิกฺขู อโกฺกสนฺตา ปริภาสนฺตา วิจรนฺติฯ ภิกฺขู ตํ ปวตฺตึ ตถาคตสฺส อาโรเจสุํฯ สตฺถา ‘‘เตน หิ ตุเมฺหปิ เต มนุเสฺส เอวํ ปฏิโจเทถา’’ติ –

> ‘‘อภูตวาที นิรยํ อุเปติ, โย วาปิ กตฺวา น กโรมิ จาห;
> อุโภปิ เต เปจฺจ สมา ภวนฺติ, นิหีนกมฺมา มนุชา ปรตฺถา’’ติฯ (อุทา. ๓๘) –

อิมํ คาถมาหฯ

ราชา ‘‘สุนฺทริยา อเญฺญหิ มาริตภาวํ ชานาถา’’ติ ปุริเส เปเสสิฯ เตปิ โข ธุตฺตา เตหิ กหาปเณหิ สุรํ ปิวนฺตา อญฺญมญฺญํ กลหํ กโรนฺติฯ ตเตฺถโก เอวมาห – ‘‘ตฺวํ สุนฺทรึ เอกปฺปหาเรเนว มาเรตฺวา มาลากจวรนฺตเร นิกฺขิปิตฺวา ตโต ลทฺธกหาปเณหิ สุรํ ปิวสิ, โหตุ โหตู’’ติฯ ราชปุริสา เต ธุเตฺต คเหตฺวา รโญฺญ ทเสฺสสุํฯ อถ เต ราชา ‘‘ตุเมฺหหิ มาริตา’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘อาม, เทวา’’ติฯ ‘‘เกหิ มาราปิตา’’ติ? ‘‘อญฺญติตฺถิเยหิ, เทวา’’ติฯ ราชา ติตฺถิเย ปโกฺกสาเปตฺวา สุนฺทรึ อุกฺขิปาเปตฺวา ‘‘คจฺฉถ ตุเมฺห, เอวํ วทนฺตา นครํ อาหิณฺฑถ ‘อยํ สุนฺทรี สมณสฺส โคตมสฺส อวณฺณํ อาโรเปตุกาเมหิ อเมฺหหิ มาราปิตา, เนว สมณสฺส โคตมสฺส, น โคตมสาวกานํ โทโส อตฺถิ, อมฺหากํเยว โทโส’’’ติ อาณาเปสิฯ เต ตถา อกํสุฯ พาลมหาชโน ตทา สทฺทหิ, ติตฺถิยาปิ ปุริสวธทเณฺฑน ปลิพุทฺธาฯ ตโต ปฏฺฐาย พุทฺธานํ มหนฺตตโร ลาภสกฺการโร อโหสิฯ

อเถกทิวสํ ภิกฺขู ธมฺมสภายํ กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ – ‘‘อาวุโส, ติตฺถิยา ‘พุทฺธานํ กาฬกภาวํ อุปฺปาเทสฺสามา’ติ สยํ กาฬกา ชาตา, พุทฺธานํ ปน มหนฺตตโร ลาภสกฺการโร อุทปาที’’ติฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุเตฺต ‘‘น, ภิกฺขเว, สกฺกา พุทฺธานํ สํกิเลสํ อุปฺปาเทตุํ, พุทฺธานํ สํกิลิฏฺฐภาวกรณํ นาม ชาติมณิโน กิลิฏฺฐภาวกรณสทิสํ, ปุเพฺพ ชาติมณึ ‘กิลิฏฺฐํ กริสฺสามา’ติ วายมนฺตาปิ นาสกฺขึสุ กิลิฏฺฐํ กาตุ’’นฺติ วตฺวา เตหิ ยาจิโต อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสเตฺต เอกสฺมึ คามเก พฺราหฺมณกุเล นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปเตฺต กาเมสุ อาทีนวํ ทิสฺวา นิกฺขมิตฺวา หิมวนฺตปเทเส ติโสฺส ปพฺพตราชิโย อติกฺกมิตฺวา ตาปโส หุตฺวา ปณฺณสาลายํ วสิฯ ตสฺสา อวิทูเร มณิคุหา อโหสิ, ตตฺถ ตึสมตฺตา สูกรา วสนฺติ, คุหาย อวิทูเร เอโก สีโห จรติ, ตสฺส มณิมฺหิ ฉายา ปญฺญายติฯ สูกรา สีหจฺฉายํ ทิสฺวา ภีตา อุตฺรสฺตา อปฺปมํสโลหิตา อเหสุํฯ เต ‘‘อิมสฺส มณิโน วิปฺปสนฺนตฺตา อยํ ฉายา ปญฺญายติ, อิมํ มณึ สํกิลิฏฺฐํ วิวณฺณํ กโรมา’’ติ จิเนฺตตฺวา อวิทูเร เอกํ สรํ คนฺตฺวา กลเล ปวเฏฺฏตฺวา อาคนฺตฺวา ตํ มณึ ฆํสนฺติฯ โส สูกรโลเมหิ ฆํสิยมาโน วิปฺปสนฺนตโร อโหสิฯ สูกรา อุปายํ อปสฺสนฺตา ‘‘อิมสฺส มณิโน วิวณฺณกรณูปายํ ตาปสํ ปุจฺฉิสฺสามา’’ติ โพธิสตฺตํ อุปสงฺกมิตฺวา วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ ฐิตา ปุริมา เทฺว คาถา อุทาหรึสุ –

> **๑๐๓.** ‘‘ทริยา สตฺต วสฺสานิ, ตึสมตฺตา วสามเส;
> หญฺญาม มณิโน อาภํ, อิติ โน มนฺตรํ อหุฯ
>
> **๑๐๔.** ‘‘ยาวตา มณึ ฆํสาม, ภิโยฺย โวทายเต มณิ;
> อิทญฺจทานิ ปุจฺฉาม, กึ กิจฺจํ อิธ มญฺญสี’’ติฯ

ตตฺถ **ทริยา**ติ มณิคุหายํฯ **วสามเส**ติ วสามฯ **หญฺญามา**ติ หนิสฺสาม, มยมฺปิ วิวณฺณํ กริสฺสามฯ **อิทญฺจทานิ ปุจฺฉามา**ติ อิทานิ มยํ ‘‘เกน การเณน อยํ มณิ กิลิสฺสมาโน โวทาย

เต''ติ อิทํ ตํ ปุจฺฉามฯ **''กึ กิจฺจํ 'อิธ มญฺญสี'**ติ อิมสฺมึ อเตฺถ ตฺวํ อิมํ กิจฺจํ กินฺติ มญฺญสี''ติฯ

อถ เนสํ อาจิกฺขโนฺต โพธิสโตฺต ตติยํ คาถมาห –

๑๐๕. ''อยํ มณิ เวฬุริโย, อกาโจ วิมโล สุโภ;
นาสฺส สกฺกา สิรึ หนฺตุํ, อปกฺกมถ สูกรา''ติฯ

ตตฺถ **อกาโจ**ติ อกกฺกโสฯ **สุโภ**ติ โสภโนฯ **สิริ**นฺติ ปภํฯ **อปกฺกมถา**ติ อิมสฺส มณิสฺส ปภา นาเสตุํ น สกฺกา, ตุเมฺห ปน อิมํ มณิคุหํ ปหาย อญฺญตฺถ คจฺฉถาติฯ

เต ตสฺส กถํ สุตฺวา ตถา อกํสุฯ โพธิสโตฺต ฌานํ อุปฺปาเทตฺวา พฺรหฺมโลกปรายโณ อโหสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ''ตทา ตาปโส อหเมว อโหสิ''นฺติฯ

มณิสูกรชาตกวณฺณนา ปญฺจมาฯ

[๒๘๖] ๖. สาลูกชาตกวณฺณนา

มา สาลูกสฺส ปิหยีติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต ถุลฺลกุมาริกาปโลภนํ อารพฺภ กเถสิฯ ตํ **จูฬนารทกสฺสปชาตเก** (ชา. ๑.๑๓.๔๐ อาทโย) อาวิภวิสฺสติฯ ตํ ปน ภิกฺขุํ สตฺถา ปโกฺกสาเปตฺวา ''สจฺจํ กิร ตฺวํ, ภิกฺขุ, อุกฺกณฺฐิโตสี''ติ ปุจฺฉิฯ ''เอวํ, ภเนฺต''ติฯ ''โก ตํ อุกฺกณฺฐาเปตี''ติ? ''ถุลฺลกุมาริกา, ภเนฺต''ติฯ สตฺถา ''เอสา เต ภิกฺขุ อนตฺถการิกา, ปุเพฺพปิ ตฺวํ เอติสฺสา วิวาหตฺถาย อาคตปริสาย อุตฺตริภโงฺค อโหสี''ติ วตฺวา ภิกฺขูหิ ยาจิโต อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต มหาโลหิตโคโณ นาม อโหสิ, กนิฎฺฐภาตา ปนสฺส จูฬโลหิโต นามฯ อุโภปิ โคณา คามเก เอกสฺมึ กุเล กมฺมํ กโรนฺติฯ ตสฺส กุลสฺส เอกา วยปฺปตฺตา กุมาริกา อตฺถิ, ตํ อญฺญกุลํ วาเรสิฯ อถ นํ กุลํ ''วิวาหกาเล อุตฺตริภโงฺค ภวิสฺสตี''ติ สาลูกํ นาม สูกรํ ยาคุภเตฺตน ปฎิชคฺคิ, โส เหฎฺฐามเญฺจ สยติฯ อเถกทิวสํ จูฬโลหิโต ภาตรํ อาห – ''ภาติก, มยํ อิมสฺมึ กุเล กมฺมํ กโรม, อเมฺห นิสฺสาย อิมํ กุลํ ชีวติ, อถ จ ปนิเม มนุสฺสา อมฺหากํ ติณปลาลมตฺตํ เทนฺติ, อิมํ สูกรํ ยาคุภเตฺตน โปเสนฺติ, เหฎฺฐามเญฺจ สยาเปนฺติ, กึ นาเมส เอเตสํ กริสฺสตี''ติฯ มหาโลหิโต ''ตาต, มา ตฺวํ เอตสฺส ยาคุภตฺตํ ปตฺถยิ, เอติสฺสา กุมาริกาย วิวาหทิวเส เอตํ อุตฺตริภงฺคํ กาตุกามา เอเต มํสสฺส ถูลภาวกรณตฺถํ โปเสนฺติ, กติปาหจฺจเยน ตํ ปสฺสิสฺสสิ เหฎฺฐามญฺจโต นิกฺขาเมตฺวา วธิตฺวา ขณฺฑาขณฺฑิกํ ฉินฺทิตฺวา อาคนฺตุกภตฺตํ กริยมาน''นฺติ วตฺวา ปุริมา เทฺว คาถา สมุฎฺฐาเปสิ –

๑๐๖. ''มา สาลูกสฺส ปิหยิ, อาตุรนฺนานิ ภุญฺชติ;
อโปฺปสฺสุโกฺก ภุสํ ขาท, เอตํ ทีฆายุลกฺขณํฯ

๑๐๗. 'อิทานิ โส อิธาคนฺตฺวา, อติถี ยุตฺตเสวโก;
อถ ทกฺขสิ สาลูกํ, สยนฺตํ มุสลุตฺตร''นฺติฯ

ตตฺถายํ สเงฺขปโตฺถ – ตาต, ตฺวํ มา สาลูกสูกรภาวํ ปตฺถยิ, อยญฺหิ **อาตุรนฺนานิ** มรณโภชนานิ ภุญฺชติ, ยานิ ภุญฺชิตฺวา นจิรเสฺสว มรณํ ปาปุณิสฺสติ, ตฺวํ ปน **อโปฺปสฺสุโกฺก** นิราลโย หุตฺวา อตฺตนา ลทฺธํ อิมํ ปลาลมิสฺสกํ ภุสํ ขาท, เอตํ ทีฆายุภาวสฺส **ลกฺขณํ** สญฺชานนนิ

มิตฺตํฯ อิทานิ กติปาหเสฺสว โส เววาหิกปุริโส มหติยา ปริสาย ยุโตฺต ยุตฺตเสวโก อิธ อติถิ หุตฺวา อาคโต ภวิสฺสติ, อเถตํ สาลูกํ มุสลสทิเสน อุตฺตโรเฏฺฐน สมนฺนาคตตฺตา **มุสลุตฺตรํ** มาริตํ สยนฺตํ ทกฺขสีติฯ

ตโต กติปาหเสฺสว เววาหิเกสุ อาคเตสุ สาลูกํ มาเรตฺวา อุตฺตริภงฺคมกํสุฯ อุโภ โคณา ตํ ตสฺส วิปตฺตึ ทิสฺวา ‘‘อมฺหากํ ภุสเมว วร’’นฺติ จินฺตยิํสุฯ สตฺถา อภิสมฺพุโทฺธ หุตฺวา ตทตฺถโชติกํ ตติยํ คาถมาห –

๑๐๘.‘‘วิกนฺตํ สูกรํ ทิสฺวา, สยนฺตํ มุสลุตฺตรํ;
ชรคฺควา วิจิเนฺตสุํ, วรมฺหากํ ภุสามิวา’’ติฯ

ตตฺถ **ภุสามิวา**ติ ภุสเมว อมฺหากํ วรํ อุตฺตมนฺติ อโตฺถฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ, สจฺจปริโยสาเน โส ภิกฺขุ โสตาปตฺติผเล ปติฎฺฐหิฯ ‘‘ตทา กุมาริกา เอตรหิ ถุลฺลกุมาริกา อโหสิ, สาลูโก อุกฺกณฺฐิตภิกฺขุ, จูฬโลหิโต อานโนฺท, มหาโลหิโต ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

สาลูกชาตกวณฺณนา ฉฎฺฐาฯ

[๒๘๗] ๗. ลาภครหชาตกวณฺณนา

นานุมฺมโตฺตติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต สาริปุตฺตเตฺถรสฺส สทฺธิวิหาริกํ อารพฺภ กเถสิฯ เถรสฺส กิร สทฺธิวิหาริโก เถรํ อุปสงฺกมิตฺวา วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสิโนฺน ‘‘ลาภุปฺปตฺติปฎิปทํ เม, ภเนฺต, กเถถ, กิํ กโรโนฺต จีวราทีนํ ลาภี โหตี’’ติ ปุจฺฉิฯ อถสฺส เถโร ‘‘อาวุโส, จตูหเงฺคหิ สมนฺนาคตสฺส ลาภสกฺกาโร อุปฺปชฺชติ, อตฺตโน อพฺภนฺตเร หิโรตฺตปฺปํ ภินฺทิตฺวา สามญฺญํ ปหาย อนุมฺมเตฺตเนว อุมฺมเตฺตน วิย ภวิตพฺพํ, ปิสุณวาจา วตฺตพฺพา, นฎสทิเสน ภวิตพฺพํ, วิกิณฺณวาเจน กุตูหเลน ภวิตพฺพ’’นฺติ อิมํ ลาภุปฺปตฺติปฎิปทํ กเถสิฯ โส ตํ ปฎิปทํ ครหิตฺวา อุฎฺฐาย ปกฺกโนฺตฯ เถโร สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา วนฺทิตฺวา ตํ ปวตฺติํ อาจิกฺขิฯ สตฺถา ‘‘เนโส, สาริปุตฺต, ภิกฺขุ อิทาเนว ลาภํ ครหติ, ปุเพฺพปเปส ครหิเยวา’’ติ วตฺวา เถเรน ยาจิโต อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต พฺราหฺมณกุเล นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปโตฺต โสฬสวสฺสิกกาเลเยว ติณฺณํ เวทานํ อฎฺฐารสนฺนญฺจ สิปฺปานํ ปริโยสานํ ปตฺวา ทิสาปาโมโกฺข อาจริโย หุตฺวา ปญฺจ มาณวกสตานิ สิปฺปํ วาเจสิฯ ตเตฺรโก มาณโว สีลาจารสมฺปโนฺน เอกทิวสํ อาจริยํ อุปสงฺกมิตฺวา ‘‘กถํ อิเมสํ สตฺตานํ ลาโภ อุปฺปชฺชตี’’ติ ลาภุปฺปตฺติปฎิปทํ ปุจฺฉิฯ อาจริโย ‘‘ตาต, อิเมสํ สตฺตานํ จตูหิ การเณหิ ลาโภ อุปฺปชฺชตี’’ติ วตฺวา ปฐมํ คาถมาห –

๑๐๙.‘‘นานุมฺมโตฺต นาปิสุโณ, นานโฎ นากุตูหโล;
มูเฬฺหสุ ลภเต ลาภํ, เอสา เต อนุสาสนี’’ติฯ

ตตฺถ **นานุมฺมโตฺต**ติ น อนุมฺมโตฺตฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – ยถา อุมฺมตฺตโก นาม อิตฺถิปุริสทาริกทารเก ทิสฺวา เตสํ วตฺถาลงฺการาทีนิ วิลุมฺปติ, ตโต ตโต มจฺฉมํสปูวาทีนิ พลกฺกาเรน คเหตฺวา ขาทติ, เอวเมว โย คิหิภูโต อชฺฌตฺตพหิทฺธสมุฎฺฐานํ หิโรตฺตปฺปํ ปหาย กุสลากุสลํ อคเณตฺวา นิรยภยํ อภายโนฺต โลภาภิภูโต ปริยาทิณฺณจิโตฺต กาเมสุ ปมโตฺต สนฺธิเจฺฉทาที

นิ สาหสิกกมฺมานิ กโรติ, ปพฺพชิโตปิ หิโรตฺตปฺปํ ปหาย กุสลากุสลํ อคเณตฺวา นิรยภยํ อภายโนฺต สตฺถารา ปญฺญตฺตํ สิกฺขาปทํ มทฺทโนฺต โลเภน อภิภูโต ปริยาทิณฺณจิโตฺต จีวราทิมตฺตํ นิสฺสาย อตฺตโน สามญฺญํ วิชหิตฺวา ปมโตฺต เวชฺชกมฺมทูตกมฺมาทีนิ กโรติ, เวฬุทานาทีนิ นิสฺสาย ชีวิกํ กเปฺปติ, อยํ อนุมฺมโตฺตปิ อุมฺมตฺตสทิสตฺตา อุมฺมโตฺต นาม , เอวรูปสฺส ขิปฺปํ ลาโภ อุปฺปชฺชติฯ โย ปน เอวํ อนุมฺมโตฺต ลชฺชี กุกฺกุจฺจโก, เอส มูเฬฺหสุ อปณฺฑิเตสุ ปุริเสสุ ลาภํ น ลภติ, ตสฺมา ลาภตฺถิเกน อุมฺมตฺตเกน วิย ภวิตพฺพนฺติฯ

นาปิสุโณติ เอตฺถาปิ โย ปิสุโณ โหติ, ‘‘อสุเกน อิทํ นาม กต’’นฺติ ราชกุเล เปสุญฺญํ อุปสํหรติ, โส อเญฺญสํ ยสํ อจฺฉินฺทิตฺวา อตฺตโน คณฺหาติฯ ราชาโนปิ นํ ‘‘อยํ อเมฺหสุ สสเสฺนโห’’ติ อุเจฺจ ฐาเน ฐเปนฺติ, อมจฺจาทโยปิสฺส ‘‘อยํ โน ราชกุเล ปริภินฺทเยฺยา’’ติ ภเยน ทาตพฺพํ มญฺญนฺติ, เอวํ เอตรหิ ปิสุณสฺส ลาโภ อุปฺปชฺชติฯ โย ปน อปิสุโณ, โส มูเฬฺหสุ ลาภํ น ลภตีติ เอวมโตฺถ เวทิตโพฺพฯ

นานโฏติ ลาภํ อุปฺปาเทเนฺตน นเฏน วิย ภวิตพฺพํฯ ยถา นโฏ หิโรตฺตปฺปํ ปหาย นจฺจคีตวาทิเตหิ กีฬํ กตฺวา ธนํ สํหรติ, เอวเมว ลาภตฺถิเกน หิโรตฺตปฺปํ ภินฺทิตฺวา อิตฺถิปุริสทาริกทารกานํ โสณฺฑสหาเยน วิย นานปฺปการํ เกฬิํ กโรเนฺตน วิจริตพฺพํฯ โย เอวํ อนโฏ, โส มูเฬฺหสุ ลาภํ น ลภติฯ

นากุตูหโลติ กุตูหโล นาม วิปฺปกิณฺณวาโจฯ ราชาโน หิ อมเจฺจ ปุจฺฉนฺติ – ‘‘อสุกฎฺฐาเน กิร ‘มนุโสฺส มาริโต, ฆรํ วิลุตฺตํ, ปเรสํ ทารา ปธํสิตา’ติ สุยฺยติ, เกสํ นุ โข อิทํ กมฺม’’นฺติฯ ตตฺถ เสเสสุ อกเถเนฺตสุเยว โย อุฎฺฐหิตฺวา ‘‘อสุโก จ อสุโก จ นามา’’ติ วทติ, อยํ กุตูหโล นามฯ ราชาโน ตสฺส วจเนน เต ปุริเส ปริเยสิตฺวา นิเสเธตฺวา ‘‘อิมํ นิสฺสาย โน นครํ นิโจฺจรํ ชาต’’นฺติ ตสฺส มหนฺตํ ยสํ เทนฺติ, เสสาปิ ชนา ‘‘อยํ โน ราชปุริเสหิ ปุโฎฺฐ สุยุตฺตทุยุตฺตํ กเถยฺยา’’ติ ภเยน ตเสฺสว ธนํ เทนฺติ, เอวํ กุตูหลสฺส ลาโภ อุปฺปชฺชติฯ โย ปน อกุตูหโล, เอส น มูเฬฺหสุ ลภติ ลาภํฯ **เอสา เต อนุสาสนี**ติ เอสา อมฺหากํ สนฺติกา ตุยฺหํ ลาภานุสิฎฺฐีติฯ

อเนฺตวาสิโก อาจริยสฺส กถํ สุตฺวา ลาภํ ครหโนฺต –

๑๑๐. ‘‘ธิรตฺถุ ตํ ยสลาภํ, ธนลาภญฺจ พฺราหฺมณ;
ยา วุตฺติ วินิปาเตน, อธมฺมจรเณน วาฯ

๑๑๑. ‘‘อปิ เจ ปตฺตมาทาย, อนคาโร ปริพฺพเช;
เอสาว ชีวิกา เสโยฺย, ยา จาธเมฺมน เอสนา’’ติฯ – คาถาทฺวยมาห;

ตตฺถ **ยา วุตฺตี**ติ ยา ชีวิตวุตฺติฯ **วินิปาเตนา**ติ อตฺตโน วินิปาเตนฯ **อธมฺมจรเณนา**ติ อธมฺมกิริยาย วิสมกิริยาย วธพนฺธนครหาทีหิ อตฺตานํ วินิปาเตตฺวา อธมฺมํ จริตฺวา ยา วุตฺติ, ตญฺจ ยสธนลาภญฺจ สพฺพํ **ธิรตฺถุ** นินฺทามิ ครหามิ, น เม เอเตนโตฺถติ อธิปฺปาโยฯ **ปตฺตมาทายา**ติ ภิกฺขาภาชนํ คเหตฺวาฯ **อนคาโร ปริพฺพเช**ติ อเคโห ปพฺพชิโต หุตฺวา จเรยฺย, น จ สปฺปุริโส กายทุจฺจริตาทิวเสน อธมฺมจริยํ จเรยฺยฯ กิํการณา? **เอสาว ชีวิกา เสโยฺยฯ ยา จาธเมฺมน เอสนา**ติ, ยา เอสา อธเมฺมน ชีวิกปริเยสนา, ตโต เอสา ปตฺตหตฺถสฺส ปรกุเลสุ ภิกฺขาจริยาว เสโยฺย, สตคุเณน สหสฺสคุเณน สุนฺทรตโรติ ทเสฺสติฯ

เอวํ มาณโว ปพฺพชฺชาย คุณํ วเณฺณตฺวา นิกฺขมิตฺวา อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา ธเมฺมน ภิกฺขํ ปริเยสโนฺต อภิญฺญา จ สมาปตฺติโย จ นิพฺพเตฺตตฺวา พฺรหฺมโลกปรายโณ อโหสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา มาณโว ลาภครหี ภิกฺขุ อโหสิ, อาจริโย ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

ลาภครหชาตกวณฺณนา สตฺตมาฯ

[๒๘๘] ๘. มจฺฉุทฺทานชาตกวณฺณนา

อคฺฆนฺติ มจฺฉาติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต เอกํ กูฏวาณิชํ อารพฺภ กเถสิฯ วตฺถุ เหฎฺฐา กถิตเมวฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต กุฎุมฺพิกกุเล นิพฺพตฺติตฺวา วิญฺญุตํ ปโตฺต กุฎุมฺพํ สณฺฐเปสิฯ กนิฎฺฐภาตาปิสฺส อตฺถิ, เตสํ อปรภาเค ปิตา กาลกโตฯ เต เอกทิวสํ ‘‘ปิตุ สนฺตกํ โวหารํ สาเธสฺสามา’’ติ เอกํ คามํ คนฺตฺวา กหาปณสหสฺสํ ลภิตฺวา อาคจฺฉนฺตา นทีติเตฺถ นาวํ ปฎิมาเนนฺตา ปุฎภตฺตํ ภุญฺชึสุฯ โพธิสโตฺต อติเรกภตฺตํ คงฺคาย มจฺฉานํ ทตฺวา นทีเทวตาย ปตฺติํ อทาสิฯ เทวตา ปตฺติํ อนุโมทิตฺวาเยว ทิเพฺพน ยเสน วฑฺฒิตฺวา อตฺตโน ยสวุฑฺฒิํ อาวชฺชมานา ตํ การณํ อญฺญาสิฯ โพธิสโตฺตปิ วาลิกายํ อุตฺตราสงฺคํ ปตฺถริตฺวา นิปโนฺน นิทฺทํ โอกฺกมิ, กนิฎฺฐภาตา ปนสฺส โถกํ โจรปกติโกฯ โส เต กหาปเณ โพธิสตฺตสฺส อทตฺวา สยเมว คณฺหิตุกามตาย กหาปณภณฺฑิกสทิสํ เอกํ สกฺขรภณฺฑิกํ กตฺวา เทฺวปิ ภณฺฑิกา เอกโตว ฐเปสิฯ เตสํ นาวํ อภิรุหิตฺวา คงฺคามชฺฌคตานํ กนิโฎฺฐ นาวํ โขเภตฺวา ‘‘สกฺขรภณฺฑิกํ อุทเก ขิปิสฺสามี’’ติ สหสฺสภณฺฑิกํ ขิปิตฺวา ‘‘ภาติก, สหสฺสภณฺฑิกา อุทเก ปติตา, กินฺติ กโรมา’’ติ อาหฯ ‘‘อุทเก ปติตาย กิํ กริสฺสาม, มา จินฺตยี’’ติฯ นทีเทวตา จิเนฺตสิ – ‘‘อหํ อิมินา ทินฺนปตฺติํ อนุโมทิตฺวา ทิพฺพยเสน วฑฺฒิตฺวา เอตสฺส สนฺตกํ รกฺขิสฺสามี’’ติ อตฺตโน อานุภาเวน ตํ ภณฺฑิกํ เอกํ มหามจฺฉํ คิลาเปตฺวา สยํ อารกฺขํ คณฺหิฯ โสปิ โจโร เคหํ คนฺตฺวา ‘‘ภาตา เม วญฺจิโต’’ติ ภณฺฑิกํ โมเจโนฺต สกฺขรา ปสฺสิตฺวา หทเยน สุสฺสเนฺตน มญฺจสฺส อฎนิํ อุปคูหิตฺวา นิปชฺชิฯ

ตทา เกวฎฺฎา มจฺฉคหณตฺถาย ชาลํ ขิปิํสุฯ โส มโจฺฉ เทวตานุภาเวน ชาลํ ปาวิสิฯ เกวฎฺฎา ตํ คเหตฺวา วิกฺกิณิตุํ นครํ ปวิฎฺฐาฯ มนุสฺสา มหามจฺฉํ ทิสฺวา มูลํ ปุจฺฉนฺติฯ เกวฎฺฎา ‘‘กหาปณสหสฺสญฺจ สตฺต จ มาสเก ทตฺวา คณฺหถา’’ติ วทนฺติฯ มนุสฺสา ‘‘สหสฺสคฺฆนกมโจฺฉปิ โน ทิโฎฺฐ’’ติ ปริหาสํ กโรนฺติฯ เกวฎฺฎา มจฺฉํ คเหตฺวา โพธิสตฺตสฺส ฆรทฺวารํ คนฺตฺวา ‘‘อิมํ มจฺฉํ คณฺหถา’’ติ อาหํสุฯ ‘‘กิมสฺส มูล’’นฺติ? ‘‘สตฺต มาสเก ทตฺวา คณฺหถา’’ติฯ ‘‘อเญฺญสํ ททมานา กถํ เทถา’’ติ? ‘‘อเญฺญสํ สหเสฺสน จ สตฺตหิ จ มาสเกหิ เทม, ตุเมฺห ปน สตฺต มาสเก ทตฺวา คณฺหถา’’ติฯ โส เตสํ สตฺต มาสเก ทตฺวา มจฺฉํ ภริยาย เปเสสิฯ สา มจฺฉสฺส กุจฺฉิํ ผาลยมานา สหสฺสภณฺฑิกํ ทิสฺวา โพธิสตฺตสฺส อาโรเจสิฯ โพธิสโตฺต ตํ โอโลเกตฺวา อตฺตโน ลญฺฉํ ทิสฺวา สกสนฺตกภาวํ ญตฺวา ‘‘อิทานิ อิเม เกวฎฺฎา อิมํ มจฺฉํ อเญฺญสํ ททมานา สหเสฺสน เจว สตฺตหิ จ มาสเกหิ เทนฺติ, อเมฺห ปน ปตฺวา สหสฺสสฺส อมฺหากํ สนฺตกตฺตา สเตฺตว มาสเก คเหตฺวา อทํสุ, อิทํ อนฺตรํ อชานนฺตํ น สกฺกา กญฺจิ สทฺทหาเปตุ’’นฺติ จิเนฺตตฺวา ปฐมํ คาถมาห –

๑๑๒. ‘‘อคฺฆนฺติ มจฺฉา อธิกํ สหสฺสํ, น โส อตฺถิ โย อิมํ สทฺทเหยฺย;
มยฺหญฺจ อสฺสุ อิธ สตฺต มาสา, อหมฺปิ ตํ มจฺฉุทฺทานํ กิเณยฺย’’นฺติฯ

ตตฺถ **อธิก**นฺติ อเญฺญหิ ปุจฺฉิตา เกวฏฺฏา ''สตฺตมาสาธิกํ สหสฺสํ อคฺฆนฺตี''ติ วทนฺติฯ **น โส อตฺถิ โย อิมํ สทฺทเหยฺยา**ติ โส ปุริโส น อตฺถิ, โย อิมํ การณํ ปจฺจกฺขโต อชานนฺโต มม วจเนน สทฺทเหยฺย, เอตฺตกํ วา มจฺฉา อคฺฆนฺตีติ โย อิมํ สทฺทเหยฺย, โส นตฺถิ, ตสฺมาเยว เต อเญฺญหิ น คหิตาติปิ อโตฺถฯ **มยฺหญฺจ อสฺสู**ติ มยฺหํ ปน สตฺต มาสกา อเหสุํฯ **มจฺฉุทฺทาน**นฺติ มจฺฉวคฺคํฯ เตน หิ มเจฺฉน สทฺธิํ อเญฺญปิ มจฺฉา เอกโต พทฺธา ตํ สกลมฺปิ มจฺฉุทฺทานํ สนฺธาเยตํ วุตฺตํฯ **กิเณยฺย**นฺติ กิณึ, สเตฺตว มาสเก ทตฺวา เอตฺตกํ มจฺฉวคฺคํ คณฺหินฺติ อโตฺถฯ

เอวญฺจ ปน วตฺวา อิทํ จิเนฺตสิ – ''กึ นุ โข นิสฺสาย มยา เอเต กหาปณา ลทฺธา''ติ? ตสฺมิํ ขเณ นทีเทวตา อากาเส ทิสฺสมานรูเปน ฐตฺวา ''อหํ, คงฺคาเทวตา, ตยา มจฺฉานํ อติเรกภตฺตํ ทตฺวา มยฺหํ ปตฺติ ทินฺนา, เตนาหํ ตว สนฺตกํ รกฺขนฺตี อาคตา''ติ ทีปยมานา คาถมาห –

๑๑๓.''มจฺฉานํ โภชนํ ทตฺวา, มม ทกฺขิณมาทิสิ;
ตํ ทกฺขิณํ สรนฺติยา, กตํ อปจิติํ ตยา''ติฯ

ตตฺถ **ทกฺขิณ**นฺติ อิมสฺมิํ ฐาเน ปตฺติทานํ ทกฺขิณา นามฯ **สรนฺติยา กตํ อปจิติํ ตยา**ติ ตํ ตยา มยฺหํ กตํ อปจิติํ สรนฺติยา มยา อิทํ ตว ธนํ รกฺขิตนฺติ อโตฺถฯ

อิทํ วตฺวา จ ปน สา เทวตา ตสฺส กนิเฏฺฐน กตกูฏกมฺมํ สพฺพํ กเถตฺวา ''เอโส อิทานิ หทเยน สุสฺสเนฺตน นิปโนฺน, ทุฎฺฐจิตฺตสฺส วุฑฺฒิ นาม นตฺถิ, อหํ ปน 'ตว สนฺตกํ มา นสฺสี'ติ ธนํ เต อาหริตฺวา อทาสิํ, อิทํ กนิฎฺฐโจรสฺส อทตฺวา สพฺพํ ตฺวเญฺญว คณฺหา''ติ วตฺวา ตติยํ คาถมาห –

๑๑๔.''ปทุฎฺฐจิตฺตสฺส น ผาติ โหติ, น จาปิ ตํ เทวตา ปูชยนฺติ;
โย ภาตรํ เปตฺติกํ สาปเตยฺยํ, อวญฺจยี ทุกฺกฎกมฺมการี''ติฯ

ตตฺถ **น ผาติ โหตี**ติ เอวรูปสฺส ปุคฺคลสฺส อิธโลเก วา ปรโลเก วา วุฑฺฒิ นาม น โหติฯ **น จาปิ ต**นฺติ ตํ ปุคฺคลํ ตสฺส สนฺตกํ รกฺขมานา เทวตา น ปูชยนฺติฯ

อิติ เทวตา มิตฺตทุพฺภิโจรสฺส กหาปเณ อทาตุกามา เอวมาหฯ โพธิสโตฺต ปน ''น สกฺกา เอวํ กาตุ''นฺติ ตสฺสปิ ปญฺจ กหาปณสตานิ เปเสสิเยวฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ, สจฺจปริโยสาเน วาณิโช โสตาปตฺติผเล ปติฎฺฐหิฯ ''ตทา กนิฎฺฐภาตา อิทานิ กูฎวาณิโช, เชฎฺฐภาตา ปน อหเมว อโหสิ''นฺติฯ

มจฺฉุทฺทานชาตกวณฺณนา อฎฺฐมาฯ

[๒๘๙] ๙. นานาฉนฺทชาตกวณฺณนา

นานาฉนฺทา, มหาราชาติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต อายสฺมโต อานนฺทสฺส อฎฺฐวรลาภํ อารพฺภ กเถสิฯ วตฺถุ เอกาทสกนิปาเต **ชุณฺหชาตเก** (ชา. ๑.๑๑.๑๓ อาทโย) อาวิภวิสฺสติฯ

อตีเต ปน โพธิสโตฺต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต ตสฺส อคฺคมเหสิยา กุจฺฉิมฺหิ นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปโตฺต ตกฺกสิลายํ สพฺพสิปฺปานิ อุคฺคเหตฺวา ปิตุ อจฺจเยน รชฺชํ ปาปุณิฯ ตสฺส ฐานโต อปนีโต ปิตุ ปุโรหิโต อตฺถิฯ โส ทุคฺคโต หุตฺวา เอกสฺมิํ ชรเคเห วสติฯ

อเถกทิวสํ โพธิสโตฺต อญฺญาตกเวเสน รตฺติภาเค นครํ ปริคฺคณฺหโนฺต วิจรติฯ ตเมนํ กตกมฺม โจรา เอกสฺมิํ สุราปาเน สุรํ ปิวิตฺวา อปรมฺปิ ฆเฏนาทาย อตฺตโน เคหํ คจฺฉนฺตา อนฺตรวีถิยํ ทิสฺวา ‘‘อเร โกสิ ตฺว’’นฺติ วตฺวา ปหริตฺวา อุตฺตริสาฏกํ คเหตฺวา ฆฏํ อุกฺขิปาเปตฺวา ตาเสนฺตา คจฺฉิํสุฯ โสปิ โข พฺราหฺมโณ ตสฺมิํ ขเณ นิกฺขมิตฺวา อนฺตรวีถิยํ ฐิโต นกฺขตฺตํ โอโลเกโนฺต รโญฺญ อมิตฺตานํ หตฺถคตภาวํ ญตฺวา พฺราหฺมณิํ อามเนฺตสิฯ สา ‘‘กิํ, อยฺยา’’ติ วตฺวา เวเคน ตสฺส สนฺติกํ อาคตาฯ อถ นํ โส อาห – ‘‘โภติ อมฺหากํ ราชา อมิตฺตานํ วสํ คโต’’ติฯ ‘‘อยฺย, กิํ เต รโญฺญ สนฺติเก ปวตฺติยา, พฺราหฺมณา ชานิสฺสนฺตี’’ติฯ

ราชา พฺราหฺมณสฺส สทฺทํ สุตฺวา โถกํ คนฺตฺวา ธุเตฺต อาห – ‘‘ทุคฺคโตมฺหิ, สามิ, อุตฺตราสงฺคํ คเหตฺวา วิสฺสเชฺชถ ม’’นฺติฯ เต ปุนปฺปุนํ กเถนฺตํ การุเญฺญน วิสฺสเชฺชสุํฯ โส เตสํ วสนเคหํ สลฺลเกฺขตฺวา นิวตฺติฯ อถ โปราณกปุโรหิโต พฺราหฺมโณปิ ‘‘โภติ, อมฺหากํ ราชา อมิตฺตหตฺถโต มุโตฺต’’ติ อาหฯ ราชา ตมฺปิ สุตฺวา ตมฺปิ เคหํ สลฺลเกฺขตฺวา ปาสาทํ อภิรุหิฯ โส วิภาตาย รตฺติยา พฺราหฺมเณ ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘กิํ อาจริยา รตฺติํ นกฺขตฺตํ โอโลกยิตฺถา’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘อาม, เทวา’’ติฯ ‘‘กิํ โสภน’’นฺติ? ‘‘โสภนํ, เทวา’’ติฯ ‘‘โกจิ คาโห นตฺถี’’ติฯ ‘‘นตฺถิ, เทวา’’ติฯ ราชา ‘‘อสุกเคหโต พฺราหฺมณํ ปโกฺกสถา’’ติ โปราณกปุโรหิตํ ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘กิํ, อาจริย, รตฺติํ เต นกฺขตฺตํ ทิฏฺฐ’’นฺติ ปุจฺฉิฯ ‘‘อาม, เทวา’’ติฯ ‘‘อตฺถิ โกจิ คาโห’’ติฯ ‘‘อาม, มหาราช, อชฺช รตฺติํ ตุเมฺห อมิตฺตวสํ คนฺตฺวา มุหุเตฺตเนว มุตฺตา’’ติฯ ราชา ‘‘นกฺขตฺตชานนเกน นาม เอวรูเปน ภวิตพฺพ’’นฺติ เสสพฺราหฺมเณ นิกฺกฑฺฒาเปตฺวา ‘‘พฺราหฺมณ, ปสโนฺนสฺมิ เต, วรํ ตฺวํ คณฺหา’’ติ อาหฯ ‘‘มหาราช, ปุตฺตทาเรน สทฺธิํ มเนฺตตฺวา คณฺหิสฺสามี’’ติฯ ‘‘คจฺฉ มเนฺตตฺวา เอหี’’ติฯ

โส คนฺตฺวา พฺราหฺมณิญฺจ ปุตฺตญฺจ สุณิสญฺจ ทาสิญฺจ ปโกฺกสิตฺวา ‘‘ราชา เม วรํ ททาติ, กิํ คณฺหามา’’ติ ปุจฺฉิฯ พฺราหฺมณี ‘‘มยฺหํ เธนุสตํ อาเนหี’’ติ อาห, ปุโตฺต ฉตฺตมาณโว นาม ‘‘มยฺหํ กุมุทวเณฺณหิ จตูหิ สินฺธเวหิ ยุตฺตํ อาชญฺญรถ’’นฺติ, สุณิสา ‘‘มยฺหํ มณิกุณฺฑลํ อาทิํ กตฺวา สพฺพาลงฺการ’’นฺติ, ปุณฺณา นาม ทาสี ‘‘มยฺหํ อุทุกฺขลมุสลเญฺจว สุปฺปญฺจา’’ติฯ พฺราหฺมโณ ปน คามวรํ คเหตุกาโม รโญฺญ สนฺติกํ คนฺตฺวา ‘‘กิํ , พฺราหฺมณ, ปุจฺฉิโต เต ปุตฺตทาโร’’ติ ปุโฏฺฐ ‘‘อาม, เทว, ปุจฺฉิโต, อเนกจฺฉโนฺท’’ติ วตฺวา ปฐมํ คาถาทฺวยมาห –

๑๑๕.‘‘นานาฉนฺทา มหาราช, เอกาคาเร วสามเส;
อหํ คามวรํ อิจฺฉ, พฺราหฺมณี จ ควํ สตํฯ

๑๑๖.‘‘ปุโตฺต จ อาชญฺญรถํ, กญฺญา จ มณิกุณฺฑลํ;
ยา เจสา ปุณฺณิกา ชมฺมี, อุทุกฺขลํภิกงฺขตี’’ติฯ

ตตฺถ **อิจฺฉ**ติ อิจฺฉามิฯ **ควํ สต**นฺติ เธนูนํ คุนฺนํ สตํฯ **กญฺญา**ติ สุณิสาฯ **ยา เจสา**ติ ยา เอสา อมฺหากํ ฆเร ปุณฺณิกา นาม ทาสี, สา ชมฺมี ลามิกา สุปฺปมุสเลหิ สทฺธิํ อุทุกฺขลํ อภิกงฺขติ อิจฺฉตีติฯ

ราชา ‘‘สเพฺพสํ อิจฺฉิติจฺฉิตํ เทถา’’ติ อาณาเปโนฺต –

๑๑๗.‘‘พฺราหฺมณสฺส คามวรํ, พฺราหฺมณิยา ควํ สตํ;
ปุตฺตสฺส อาชญฺญรถํ, กญฺญาย มณิกุณฺฑลํ;
ยเญฺจตํ ปุณฺณิกํ ชมฺมิํ, ปฏิปาเทถุทุกฺขล’’นฺติฯ – คาถมาห;

ตตฺถ **ยเญฺจต**นฺติ ยญฺจ เอตํ ปุญฺญิกนฺติ วทติ, ตํ ชมฺมึ อุทุกฺขลํ ปฏิปาเทถ สมฺปฏิจฺฉาเปถาติฯ

อิติ ราชา พฺราหฺมเณน ปตฺถิตญฺจ อญฺญญฺจ มหนฺตํ ยสํ ทตฺวา ‘‘อิโต ปฏฺฐาย อมฺหากํ กตฺตพฺพกิเจฺจสุ อุสฺสุกฺกํ อาปชฺชา’’ติ วตฺวา พฺราหฺมณํ อตฺตโน สนฺติเก อกาสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา พฺราหฺมโณ อานโนฺท อโหสิ, ราชา ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

นานาฉนฺทชาตกวณฺณนา นวมาฯ

[๒๙๐] ๑๐. สีลวีมํสกชาตกวณฺณนา

สีลํ กิเรว กลฺยาณนฺติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต เอกํ สีลวีมํสกพฺราหฺมณํ อารพฺภ กเถสิฯ วตฺถุ ปน ปจฺจุปฺปนฺนมฺปิ อตีตมฺปิ เหฏฺฐา เอกกนิปาเต **สีลวีมํสกชาตเก** (ชา. ๑.๑.๘๖) วิตฺถาริตเมวฯ อิธ ปน พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต ตสฺส ปุโรหิโต สีลสมฺปโนฺน ‘‘อตฺตโน สีลํ วีมํสิสฺสามี’’ติ เหรญฺญิกผลกโต เทฺว ทิวเส เอเกกํ กหาปณํ คณฺหิฯ อถ นํ ตติยทิวเส ‘‘โจโร’’ติ คเหตฺวา รโญฺญ สนฺติกํ นยึสุฯ โส อนฺตรามเคฺค อหิตุณฺฑิเก สปฺปํ กีฬาเปเนฺต อทฺทสฯ อถ นํ ราชา ทิสฺวา ‘‘กสฺมา เอวรูปํ อกาสี’’ติ ปุจฺฉิ ฯ พฺราหฺมโณ ‘‘อตฺตโน สีลํ วีมํสิตุกามตายา’’ติ วตฺวา อิมา คาถา อโวจ –

๑๑๘. ‘‘สีลํ กิเรว กลฺยาณํ, สีลํ โลเก อนุตฺตรํ;
ปสฺส โฆรวิโส นาโค, สีลวาติ น หญฺญติฯ

๑๑๙. ‘‘โสหํ สีลํ สมาทิสฺสํ, โลเก อนุมตํ สิวํ;
อริยวุตฺติสมาจาโร, เยน วุจฺจติ สีลวาฯ

๑๒๐. ‘‘ญาตีนญฺจ ปิโย โหติ, มิเตฺตสุ จ วิโรจติ;
กายสฺส เภทา สุคตึ, อุปปชฺชติ สีลวา’’ติฯ

ตตฺถ **สีล**นฺติ อาจาโรฯ **กิรา**ติ อนุสฺสวเตฺถ นิปาโตฯ **กลฺยาณ**นฺติ โสภนํ, ‘‘สีลํ กิเรว กลฺยาณ’’นฺติ เอวํ ปณฺฑิตา วทนฺตีติ อโตฺถฯ **ปสฺสา**ติ อตฺตานเมว วทติฯ **น หญฺญตี**ติ ปรมฺปิ น วิเหเฐติ, ปเรหิปิ น วิเหฐียติฯ **สมาทิสฺส**นฺติ สมาทิยิสฺสามิฯ **อนุมตํ สิว**นฺติ ‘‘เขมํ นิพฺภย’’นฺติ เอวํ ปณฺฑิเตหิ สมฺปฏิจฺฉิตํฯ **เยน วุจฺจตี**ติ เยน สีเลน สีลวา ปุริโส อริยานํ พุทฺธาทีนํ ปฏิปตฺตึ สมาจรโนฺต ‘‘อริยวุตฺติสมาจาโร’’ติ วุจฺจติ, ตมหํ สมาทิยิสฺสามีติ อโตฺถฯ **วิโรจตี**ติ ปพฺพตมตฺถเก อคฺคิกฺขโนฺธ วิย วิโรจติฯ

เอวํ โพธิสโตฺต ตีหิ คาถาหิ สีลสฺส วณฺณํ ปกาเสโนฺต รโญฺญ ธมฺมํ เทเสตฺวา ‘‘มหาราช, มม เคเห ปิตุ สนฺตกํ มาตุ สนฺตกํ อตฺตนา อุปฺปาทิตํ ตยา ทินฺนญฺจ พหุ ธนํ อตฺถิ , ปริยโนฺต นาม น ปญฺญายติ, อหํ ปน สีลํ วีมํสโนฺต เหรญฺญิกผลกโต กหาปเณ คณฺหึฯ อิทานิ มยา อิมสฺมึ โลเก ชาติโคตฺตกุลปเทสานํ ลามกภาโว, สีลเสฺสว จ เชฏฺฐกภาโว ญาโต, อหํ ปพฺพชิสฺสามิ, ปพฺพชฺชํ เม อนุชานาหี’’ติ อนุชานาเปตฺวา รญฺญา ปุนปฺปุนํ ยาจิยมาโนปิ นิกฺขมฺม หิมวนฺตํ ปวิสิตฺวา อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา อภิญฺญา จ สมาปตฺติโย จ นิพฺพเตฺตตฺวา พฺรหฺมโลกปรายโณ อโหสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา สีลวีมํสโก ปุโรหิโต พฺราหฺมโณ อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

สีลวีมํสกชาตกวณฺณนา ทสมาฯ

อพฺภนฺตรวคฺโค จตุตฺโถฯ

ตสฺสุทฺทานํ –

ทุม กํสวรุตฺตมพฺยคฺฆมิคา, มณโย มณิ สาลุกมวฺหยโน;
อนุสาสนิโยปิ จ มจฺฉวโร, มณิกุณฺฑลเกน กิเรน ทสาติฯ

๕. กุมฺภวคฺโค

[๒๙๑] ๑. สุราฆฏชาตกวณฺณนา

สพฺพกามททํ กุมฺภนฺติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต อนาถปิณฺฑิกสฺส ภาคิเนยฺยํ อารพฺภ กเถสิฯ โส กิร มาตาปิตูนํ สนฺตกา จตฺตาลีส หิรญฺญโกฏิโย ปานพฺยสเนน นาเสตฺวา เสฏฺฐิโน สนฺติกํ อคมาสิฯ โสปิสฺส ‘‘โวหารํ กโรหี’’ติ สหสฺสํ อทาสิ, ตมฺปิ นาเสตฺวา ปุน อคมาสิฯ ปุนสฺส ปญฺจ สตานิ ทาเปสิ, ตานิปิ นาเสตฺวา ปุน อาคตสฺส เทฺว ถูลสาฏเก ทาเปสิฯ เตปิ นาเสตฺวา ปุน อาคตํ คีวายํ คาหาเปตฺวา นีหราเปสิฯ โส อนาโถ หุตฺวา ปรกุฏฺฏํ นิสฺสาย กาลมกาสิ, ตเมนํ กฑฺฒิตฺวา พหิ ฉฑฺฑสุํฯ อนาถปิณฺฑิโก วิหารํ คนฺตฺวา สพฺพํ ตํ ภาคิเนยฺยสฺส ปวตฺตึ ตถาคตสฺส อาโรเจสิฯ สตฺถา ‘‘ตฺวํ เอตํ กถํ สนฺตเปฺปสฺสสิ, ยมหํ ปุเพฺพ สพฺพกามททํ กุมฺภํ ทตฺวาปิ สนฺตเปฺปตุํ นาสกฺขิ’’นฺติ วตฺวา เตน ยาจิโต อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต โพธิสตฺโต เสฏฺฐิกุเล นิพฺพตฺติตฺวา ปิตุ อจฺจเยน เสฏฺฐิฏฺฐานํ ลภิฯ ตสฺส เคเห ภูมิคตเมว จตฺตาลีสโกฏิธนํ อโหสิ, ปุตฺโต ปนสฺส เอโกเยวฯ โพธิสตฺโต ทานาทีนิ ปุญฺญานิ กตฺวา กาลกโต สกฺโก เทวราชา หุตฺวา นิพฺพตฺติฯ อถสฺส ปุตฺโต วีถึ อาวริตฺวา มณฺฑปํ กาเรตฺวา มหาชนปริวุโต นิสีทิตฺวา สุรํ ปาตุํ อารภิฯ โส ลงฺฆนธาวนนจฺจคีตาทีนิ กโรนฺตานํ สหสฺสํ สหสฺสํ ททมาโน อิตฺถิโสณฺฑสุราโสณฺฑมํสโสณฺฑาทิภาวํ อาปชฺชิตฺวา ‘‘กฺว คีตํ, กฺว นจฺจํ, กฺว วาทิต’’นฺติ สมชฺชตฺถิโก ปมตฺโต หุตฺวา อาหิณฺฑโนฺต นจิรสฺเสว จตฺตาลีสโกฏิธนํ อุปโภคปริโภคูปกรณานิ จ วินาเสตฺวา ทุคฺคโต กปโณ ปิโลติกํ นิวาเสตฺวา วิจริฯ สโกฺก อาวเชฺชโนฺต ตสฺส ทุคฺคตภาวํ ญตฺวา ปุตฺตเปเมน อาคนฺตฺวา สพฺพกามททํ กุมฺภํ ทตฺวา ‘‘ตาต, ยถา อยํ กุโมฺภ น ภิชฺชติ, ตถา นํ รกฺข, อิมสฺมึ เต สติ ธนสฺส ปริเจฺฉโท นาม น ภวิสฺสติ, อปฺปมโตฺต โหหี’’ติ โอวทิตฺวา เทวโลกเมว คโตฯ ตโต ปฏฺฐาย สุรํ ปิวโนฺต วิจริฯ อเถกทิวสํ มโตฺต ตํ กุมฺภํ อากาเส ขิปิตฺวา สมฺปฏิจฺฉโนฺต เอกวารํ วิรชฺฌิ , กุโมฺภ ภูมิยํ ปติตฺวา ภิชฺชิฯ ตโต ปฏฺฐาย ปุน ทลิโทฺท หุตฺวา ปิโลติกํ นิวาเสตฺวา กปาลหโตฺถ ภิกฺขํ จรโนฺต ปรกุฏฺฏํ นิสฺสาย กาลมกาสิฯ

สตฺถา อิมํ อตีตํ อาหริตฺวา –

๑๒๑. ‘‘สพฺพกามททํ กุมฺภํ, กุฏํ ลทฺธาน ธุตฺตโก;
ยาว นํ อนุปาเลติ, ตาว โส สุขเมธติฯ

๑๒๒. ‘‘ยทา มโตฺต จ ทิโตฺต จ, ปมาทา กุมฺภมพฺภิทา;

ตทา นโคฺค จ โปโตฺถ จ, ปจฺฉา พาโล วิหญฺญติฯ

๑๒๓. ‘‘เอวเมว โย ธนํ ลทฺธา, ปมโตฺต ปริภุญฺชติ;
ปจฺฉา ตปฺปติ ทุเมฺมโธ, กุฏํ ภิตฺวาว ธุตฺตโก’’ติฯ –

อิมา อภิสมฺพุทฺธคาถา วตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิฯ

ตตฺถ **สพฺพกามททนฺ**ติ สเพฺพ วตฺถุกาเม ทาตุํ สมตฺถํ กุมฺภํฯ **กุฏนฺ**ติ กุมฺภเววจนํฯ **ยาวา**ติ ยตฺตกํ กาลํฯ **อนุปาเลตี**ติ โย โกจิ เอวรูปํ ลภิตฺวา ยาว รกฺขติ, ตาว โส สุขเมธตีติ อโตฺถฯ **มโตฺต จ ทิโตฺต จา**ติ สุรามเทน มโตฺต ทเปฺปน ทิโตฺตฯ **ปมาทา กุมฺภมพฺภิทา**ติ ปมาเทน กุมฺภํ ภินฺทิฯ **นโคฺค จ โปโตฺถ จา**ติ กทาจิ นโคฺค, กทาจิ โปตฺถกปิโลติกาย นิวตฺถตฺตา โปโตฺถฯ **เอวเมวา**ติ เอวํ เอวฯ **ปมโตฺต**ติ ปมาเทนฯ **ตปฺปตี**ติ โสจติฯ

‘‘ตทา สุราฆฏเภทโก ธุโตฺต เสฎฺฐิภาคิเนโยฺย อโหสิ, สโกฺก ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

สุราฆฏชาตกวณฺณนา ปฐมาฯ

[๒๙๒] ๒. สุปตฺตชาตกวณฺณนา

พาราณสฺยํ , มหาราชาติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต พิมฺพาเทวิยา สาริปุตฺตเตฺถเรน ทินฺนํ โรหิตมจฺฉรสํ นวสปฺปิมิสฺสกํ สาลิภตฺตํ อารพฺภ กเถสิฯ วตฺถุ เหฎฺฐา กถิต**อพฺภนฺตรชาตเก** (ชา. ๑.๓.๙๑-๙๓) วตฺถุสทิสเมวฯ ตทาปิ หิ เถริยา อุทรวาโต กุปฺปิ, ราหุลภโทฺท เถรสฺส อาจิกฺขิฯ เถโร ตํ อาสนสาลายํ นิสีทาเปตฺวา โกสลรโญฺญ นิเวสนํ คนฺตฺวา โรหิตมจฺฉรสํ นวสปฺปิมิสฺสกํ สาลิภตฺตํ อาหริตฺวา ตสฺส อทาสิฯ โส อาหริตฺวา มาตุ เถริยา อทาสิ, ตสฺสา ภุตฺตมตฺตาย อุทรวาโต ปฎิปฺปสฺสมฺภิฯ ราชา ปุริเส เปเสตฺวา ปริคฺคณฺหาเปตฺวา ตโต ปฎฺฐาย เถริยา ตถารูปํ ภตฺตํ อทาสิฯ อเถกทิวสํ ภิกฺขู ธมฺมสภายํ กถํ สมุฎฺฐาเปสุํ – ‘‘อาวุโส ธมฺมเสนาปติ, เถรึ เอวรูเปน นาม โภชเนน สนฺตเปฺปสี’’ติฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กายนุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุเตฺต ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว สาริปุโตฺต ราหุลมาตาย ปตฺถิตํ เทติ, ปุเพฺพปิ อทาสิเยวา’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต กากโยนิยํ นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปโตฺต อสีติยา กากสหสฺสานํ เชฎฺฐโก สุปโตฺต นาม กากราชา อโหสิ, อคฺคมเหสี ปนสฺส สุผสฺสา นาม กากี อโหสิ, เสนาปติ สุมุโข นามฯ โส อสีติยา กากสหเสฺสหิ ปริวุโต พาราณสึ อุปนิสฺสาย วสิฯ โส เอกทิวสํ สุผสฺสํ อาทาย โคจรํ ปริเยสโนฺต พาราณสิรโญฺญ มหานสมตฺถเกน อคมาสิฯ สูโท รโญฺญ นานามจฺฉมํสวิกติปริวารํ โภชนํ สมฺปาเทตฺวา โถกํ ภาชนานิ วิวริตฺวา อุสฺมํ ปลาเปโนฺต อฎฺฐาสิฯ สุผสฺสา มจฺฉมํสคนฺธํ ฆายิตฺวา ราชโภชนํ ภุญฺชิตุกามา หุตฺวา ตํ ทิวสํ อกเถตฺวา ทุติยทิวเส ‘‘เอหิ, ภเทฺท, โคจราย คมิสฺสามา’’ติ วุตฺตา ‘‘ตุเมฺห คจฺฉถ, มยฺหํ เอโก โทหโฬ อตฺถี’’ติ วตฺวา ‘‘กีทิโส โทหโฬ’’ติ วุเตฺต ‘‘พาราณสิรโญฺญ โภชนํ ภุญฺชิตุกามามฺหิ, น โข ปน สกฺกา มยา ตํ ลทฺธุํ, ตสฺมา ชีวิตํ ปริจฺจชิสฺสามิ, เทวา’’ติ อาหฯ โพธิสโตฺต จินฺตยมาโน นิสีทิฯ สุมุโข อาคนฺตฺวา ‘‘กึ, มหาราช, อนตฺตมโนสี’’ติ ปุจฺฉิ, ราชา ตมตฺถํ อาโรเจสิฯ เสนาปติ ‘‘มา จินฺตยิ, มหาราชา’’ติ เต อุโภปิ อสฺสาเสตฺวา ‘‘อชฺช ตุเมฺห อิเธว โหถ, มยํ ภตฺตํ อาหริสฺสามา’’ติ วตฺวา ปกฺกามิฯ

โส กาเก สนฺนิปาเตตฺวา ตํ การณํ กเถตฺวา ‘‘เอถ ภตฺตํ อาหริสฺสามา’’ติ กาเกหิ สทฺธึ พาราณสึ ปวิสิตฺวา มหานสสฺส อวิทูเร กาเก วเคฺค วเคฺค กตฺวา ตสฺมึ ตสฺมึ ฐาเน อารกฺขตฺ

ถาย ฐเปตฺวา สยํ อฎฺฐหิ กากโยเธหิ สทฺธึ มหานสฉทเน นิสีทิ รญฺโญ ภตฺตหรณกาลํ โอโลกยมาโนฯ เต จ กาเก อาห – ‘‘อหํ รญฺโญ ภตฺเต หริยมาเน ภาชนานิ ปาเตสฺสามิ, ภาชเนสุ ปติเตสุ มยฺหํ ชีวิตํ นตฺถิ, ตุมฺเหสุ จตฺตาโร ชนา มุขปูรํ ภตฺตํ, จตฺตาโร มจฺฉมํสํ คเหตฺวา เนตฺวา สุปตฺตํ สปชาปติกํ กากราชานํ โภเชถ, ‘กหํ เสนาปตี’ติ วุตฺเต ‘ปจฺฉโต เอหิตี’ติ วเทยฺยาถา’’ติฯ อถ สูโท รญฺโญ โภชนวิกตึ สมฺปาเทตฺวา กาเชน คเหตฺวา ราชกุลํ ปายาสิฯ ตสฺส ราชงฺคณํ คตกาเล กากเสนาปติ กากานํ สญฺญํ ทตฺวา สยํ อุปฺปติตฺวา ภตฺตหารกสฺส อุเร นิสีทิตฺวา นขปญฺชเรน ปหริตฺวา กณยคฺคสทิเสน ตุณฺฑเกน นาสคฺคมสฺส อภิหนฺตฺวา อุฎฺฐาย ทฺวีหิ ปเกฺขหิ มุขมสฺส ปิทหิฯ ราชา มหาตเล จงฺกมโนฺต มหาวาตปาเนน โอโลเกตฺวา ตํ กากสฺส กิริยํ ทิสฺวา ภตฺตหารกสฺส สทฺทํ ทตฺวา ‘‘โภ ภตฺตการก, ภาชนานิ ฉเฑฺฑตฺวา กากเมว คณฺหา’’ติ อาหฯ โส ภาชนานิ ฉเฑฺฑตฺวา กากํ ทฬฺหํ คณฺหิฯ ราชาปิ นํ ‘‘อิโต เอหี’’ติ อาหฯ

ตสฺมิํ ขเณ กากา อาคนฺตฺวา อตฺตโน ปโหนกํ ภุญฺชิตฺวา เสสํ วุตฺตนิยาเมเนว คเหตฺวา อคมิํสุฯ ตโต เสสา อาคนฺตฺวา เสสํ ภุญฺชิํสุฯ เตปิ อฎฺฐ ชนา คนฺตฺวา ราชานํ สปชาปติกํ โภเชสุํ, สุผสฺสาย โทหโฬ วูปสมิฯ ภตฺตหารโก กากํ รญฺโญ อุปเนสิฯ อถ นํ ราชา ปุจฺฉิ – ‘‘โภ กาก, ตฺวํ มมญฺจ น ลชฺชิ, ภตฺตหารกสฺส จ นาสํ ขเณฺฑสิ, ภตฺตภาชนานิ จ ภินฺทิ, อตฺตโน จ ชีวิตํ น รกฺขิ, กสฺมา เอวรูปํ กมฺมมกาสี’’ติ? กาโก ‘‘มหาราช, อมฺหากํ ราชา พาราณสิํ อุปนิสฺสาย วสติ, อหมสฺส เสนาปติ, ตสฺส สุผสฺสา นาม ภริยา โทหฬินี ตุมฺหากํ โภชนํ ภุญฺชิตุกามา, ราชา ตสฺสา โทหฬํ มยฺหํ อาจิกฺขิฯ อหํ ตเตฺถว มม ชีวิตํ ปริจฺจชิตฺวา อาคโต, อิทานิ เม ตสฺสา โภชนํ เปสิตํ, มยฺหํ มโนรโถ มตฺถกํ ปโตฺต, อิมินา การเณน มยา เอวรูปํ กมฺมํ กต’’นฺติ ทีเปโนฺต อิมา คาถา อาหฯ

๑๒๔.‘‘พาราณสฺยํ มหาราช, กากราชา นิวาสโก;
อสีติยา สหเสฺสหิ, สุปโตฺต ปริวาริโตฯ

๑๒๕.‘‘ตสฺส โทหฬินี ภริยา, สุผสฺสา ภกฺขิตุมิจฺฉติ;
รญฺโญ มหานเส ปกฺกํ, ปจฺจคฺฆํ ราชโภชนํฯ

๑๒๖.‘‘เตสาหํ ปหิโต ทูโต, รญฺโญ จมฺหิ อิธาคโต;
ภตฺตุ อปจิติํ กุมฺมิ, นาสายมกรํ วณ’’นฺติฯ

ตตฺถ **พาราณสฺย**นฺติ พาราณสิยํฯ **นิวาสโก**ติ นิพทฺธวสนโกฯ **ปกฺก**นฺติ นานปฺปกาเรน สมฺปาทิตํฯ เกจิ ‘‘สิทฺธ’’นฺติ สชฺฌายนฺติฯ **ปจฺจคฺฆ**นฺติ อพฺภุณฺหํ อปาริวาสิกํ, มจฺฉมํสวิกตีสุ วา ปเจฺจกํ มหคฺฆํ เอตฺถาติ ปจฺจคฺฆํฯ **เตสาหํ ปหิโต ทูโต, รญฺโญ จมฺหิ อิธาคโต**ติ เตสํ อุภินฺนมฺปิ อหํ ทูโต อาณตฺติกโร รญฺโญ จ อมฺหิ ปหิโต, ตสฺมา อิธ อาคโตติ อโตฺถฯ **ภตฺตุ อปจิติํ กุมฺมี**ติ สฺวาหํ เอวํ อาคโต อตฺตโน ภตฺตุ อปจิติํ สกฺการสมฺมานํ กโรมิฯ **นาสายมกรํ วณ**นฺติ, มหาราช, อิมินา การเณน ตุเมฺห จ อตฺตโน จ ชีวิตํ อคเณตฺวา ภตฺตภาชนํ ปาตาเปตุํ ภตฺตหารกสฺส นาสาย มุขตุณฺฑเกน วณํ อกาสิํ, มยา อตฺตโน รญฺโญ อปจิติ กตา, อิทานิ ตุเมฺห ยํ อิจฺฉถ, ตํ ทณฺฑํ กโรถาติฯ

ราชา ตสฺส วจนํ สุตฺวา ‘‘มยํ ตาว มนุสฺสภูตานํ มหนฺตํ ยสํ ทตฺวา อมฺหากํ สุหเชฺช กาตุํ น สโกฺกม, คามาทีนิ ททมานาปิ อมฺหากํ ชีวิตทายกํ น ลภาม, อยํ กาโก สมาโน อตฺตโน รญฺโญ ชีวิตํ ปริจฺจชติ, อติวิย สปฺปุริโส มธุรสฺสโร ธมฺมกถิโก’’ติ คุเณสุ ปสีทิตฺวา ตํ เสตจฺฉ

เตฺตน ปูเชสิฯ โส อตฺตนา ลเทฺธน เสตจฺฉเตฺตน ราชานเมว ปูเชตฺวา โพธิสตฺตสฺส คุเณ กเถสิฯ ราชา นํ ปโกฺกสาเปตฺวา ธมฺมํ สุตฺวา อุภินฺนมฺปิ เตสํ อตฺตโน โภชนนิยาเมน ภตฺตํ ปฏฺฐเปสิ, เสสกากานํ เทวสิกํ เอกํ ตณฺฑุลมฺพณํ ปจาเปสิ, สยญฺจ โพธิสตฺตสฺส โอวาเท ฐตฺวา สพฺพสตฺตานํ อภยํ ทตฺวา ปญฺจ สีลานิ รกฺขิฯ สุปตฺตกาโกวาโท ปน สตฺต วสฺสสตานิ ปวตฺติฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ''ตทา ราชา อานโนฺท อโหสิ, สุมุโข เสนาปติ สาริปุโตฺต, สุผสฺสา ราหุลมาตา, สุปโตฺต ปน อหเมว อโหสิ''นฺติฯ

สุปตฺตชาตกวณฺณนา ทุติยาฯ

[๒๙๓] ๓. กายนิพฺพินฺทชาตกวณฺณนา

ผุฏฺฐสฺส เมติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต อญฺญตรํ ปุริสํ อารพฺภ กเถสิฯ สาวตฺถิยํ กิเรโก ปุริโส ปณฺฑุโรเคน อภิฏฺฐิโต เวเชฺชหิ ปฏิกฺขิโตฺตฯ ปุตฺตทาโรปิสฺส ''โก อิมํ ปฏิชคฺคิตุํ สโกฺกตี''ติ จิเนฺตสิฯ ตสฺส เอตทโหสิ – ''สจาหํ อิมมฺหา โรคา วุฏฺฐหิสฺสามิ, ปพฺพชิสฺสามี''ติฯ โส กติปาเหเนว กิญฺจิ สปฺปายํ ลภิตฺวา อโรโค หุตฺวา เชตวนํ คนฺตฺวา สตฺถารํ ปพฺพชฺชํ ยาจิฯ โส สตฺถุ สนฺติเก ปพฺพชฺชญฺจ อุปสมฺปทญฺจ ลภิตฺวา นจิรเสฺสว อรหตฺตํ ปาปุณิฯ อเถกทิวสํ ภิกฺขู ธมฺมสภายํ กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ – ''อาวุโส, อสุโก นาม ปณฺฑุโรคี 'อิมมฺหา โรคา วุฏฺฐิโต ปพฺพชิสฺสามี'ติ จิเนฺตตฺวา ปพฺพชิโต เจว อรหตฺตญฺจ ปโตฺต''ติฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ''กายนฺตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา''ติ ฯ ปุจฺฉิตฺวา ''อิมาย นามา''ติ วุเตฺต ''น, ภิกฺขเว, อิทานิ อยเมว; ปุเพฺพ ปณฺฑิตาปิ เอวํ วตฺวา โรคา วุฏฺฐาย ปพฺพชิตฺวา อตฺตโน วุฑฺฒิมกํสู''ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต พฺราหฺมณกุเล นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปโตฺต กุฏุมฺพํ สณฺฐเปตฺวา วสโนฺต ปณฺฑุโรคี อโหสิฯ เวชฺชาปิ ปฏิชคฺคิตุํ นาสกฺขิํสุ, ปุตฺตทาโรปิสฺส วิปฺปฏิสารี อโหสิฯ โส ''อิมมฺหา โรคา วุฏฺฐิโต ปพฺพชิสฺสามี''ติ จิเนฺตตฺวา กิญฺจิเทว สปฺปายํ ลภิตฺวา อโรโค หุตฺวา หิมวนฺตํ ปวิสิตฺวา อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา อภิญฺญา จ สมาปตฺติโย จ อุปฺปาเทตฺวา ฌานสุเขน วิหรโนฺต ''เอตฺตกํ กาลํ เอวรูปํ สุขํ นาม นาลตฺถ''นฺติ อุทานํ อุทาเนโนฺต อิมา คาถา อาห –

๑๒๗. ''ผุฏฺฐสฺส เม อญฺญตเรน พฺยาธินา, โรเคน พาฬฺหํ ทุขิตสฺส รุปฺปโต;
ปริสุสฺสติ ขิปฺปมิทํ กเฬวรํ, ปุปฺผํ ยถา ปํสุนิ อาตเป กตํฯ

๑๒๘. ''อชญฺญํ ชญฺญสงฺขาตํ, อสุจิํ สุจิสมฺมตํ;
นานากุณปปริปูรํ, ชญฺญรูปํ อปสฺสโตฯ

๑๒๙. ''ธิรตฺถุมํ อาตุรํ ปูติกายํ, เชคุจฺฉิยํ อสฺสุจิํ พฺยาธิธมฺมํ;
ยตฺถปฺปมตฺตา อธิมุจฺฉิตา ปชา, หาเปนฺติ มคฺคํ สุคตูปปตฺติยา''ติฯ

ตตฺถ **อญฺญตเรนา**ติ อฏฺฐนวุติยา โรเคสุ เอเกน ปณฺฑุโรคพฺยาธินาฯ **โรเคนา**ติ รุชฺชนสภาวตฺตา เอวํลทฺธนาเมนฯ **รุปฺปโต**ติ ฆฏฺฏิยมานสฺส ปีฬิยมานสฺสฯ **ปํสุนิ อาตเป กต**นฺติ ยถา อาตเป ตตฺตวาลิกาย ฐปิตํ สุขุมปุปฺผํ ปริสุเสฺสยฺย, เอวํ ปริสุสฺสตีติ อโตฺถฯ

อชญฺญํ ชญฺญสงฺขาตนฺติ ปฏิกูลํ อมนาปเมว พาลานํ มนาปนฺติ สงฺขํ คตํฯ **นานากุณปปริปูร**นฺติ เกสาทีหิ ทฺวตฺติํสาย กุณเปหิ ปริปุณฺณํ ฯ **ชญฺญรูปํ อปสฺสโต**ติ อปส

สนฺตสฺส อนฺธพาลปุถุชฺชนสฺส มนาปํ สาธุรูปํ ปริโภคสภาวํ หุตฺวา อุปฏฺฐาติ, ‘‘อกฺขิมฺหา อกฺขิคูถโก’’ติอาทินา นเยน ปกาสิโต อสุภสภาโว พาลานํ น อุปฏฺฐาติฯ

อาตุรนฺติ นิจฺจคิลานํฯ **อธิมุจฺฉิตา**ติ กิเลสมุจฺฉาย อติวิย มุจฺฉิตาฯ **ปชา**ติ อนฺธพาลปุถุชฺชนาฯ **หาเปนฺติ มคฺคํ สุคตูปปตฺติยา**ติ อิมสฺมึ ปูติกาเย ลคฺคา ลคฺคิตา หุตฺวา อปายมคฺคํ ปูเรนฺตา เทวมนุสฺสเภทาย สุคติอุปปตฺติยา มคฺคํ ปริหาเปนฺติฯ

อิติ มหาสโตฺต นานปฺปกาเรน อสุจิภาวญฺจ นิจฺจาตุรภาวญฺจ ปริคฺคณฺหโนฺต กาเย นิพฺพินฺทิตฺวา ยาวชีวํ จตฺตาโร พฺรหฺมวิหาเร ภาเวตฺวา พฺรหฺมโลกปรายโณ อโหสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ, สจฺจปริโยสาเน พหุชนา โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณิํสุฯ ‘‘ตทา ตาปโส อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

กายนิพฺพินฺทชาตกวณฺณนา ตติยาฯ

[๒๙๔] ๔. ชมฺพุขาทกชาตกวณฺณนา

โกยํ พินฺทุสฺสโร วคฺคูติ อิทํ สตฺถา เวฬุวเน วิหรโนฺต เทวทตฺตโกกาลิเก อารพฺภ กเถสิฯ ตทา หิ เทวทเตฺต ปริหีนลาภสกฺกาเร โกกาลิโก กุลานิ อุปสงฺกมิตฺวา ‘‘เทวทตฺตเตฺถโร นาม มหาสมฺมตปเวณิยา โอกฺกากราชวํเส ชาโต อสมฺภินฺนขตฺติยวํเส วฑฺฒิโต ติปิฏกธโร ฌานลาภี มธุรกโถ ธมฺมกถิโก, เทถ กโรถ เถรสฺสา’’ติ เทวทตฺตสฺส วณฺณํ ภาสติฯ เทวทโตฺตปิ ‘‘โกกาลิโก อุทิจฺจพฺราหฺมณกุลา นิกฺขมิตฺวา ปพฺพชิโต พหุสฺสุโต ธมฺมกถิโก, เทถ กโรถ โกกาลิกสฺสา’’ติ โกกาลิกสฺส วณฺณํ ภาสติฯ อิติ เต อญฺญมญฺญสฺส วณฺณํ ภาสิตฺวา กุลฆเรสุ ภุญฺชนฺตา วิจรนฺติฯ อเถกทิวสํ ธมฺมสภายํ ภิกฺขู กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ – ‘‘อาวุโส เทวทตฺตโกกาลิกา, อญฺญมญฺญสฺส อภูตคุณกถํ กเถตฺวา ภุญฺชนฺตา วิจรนฺตี’’ติฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุเตฺต ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว เต อญฺญมญฺญสฺส อภูตคุณกถํ กเถตฺวา ภุญฺชนฺติ, ปุเพฺพเปวํ ภุญฺชิํสุเยวา’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต อญฺญตรสฺมึ ชมฺพุวนสเณฺฑ รุกฺขเทวตา หุตฺวา นิพฺพตฺติฯ ตเตฺรโก กาโก ชมฺพุสาขาย นิสิโนฺน ชมฺพุปกฺกานิ ขาทติฯ อเถโก สิงฺคาโล อาคนฺตฺวา อุทฺธํ โอโลเกโนฺต กากํ ทิสฺวา ‘‘ยํนูนาหํ อิมสฺส อภูตคุณกถํ กเถตฺวา ชมฺพูนิ ขาเทยฺย’’นฺติ ตสฺส วณฺณํ กเถโนฺต อิมํ คาถมาห –

๑๓๐. ‘‘โกยํ พินฺทุสฺสโร วคฺคุ, สรวนฺตานมุตฺตโม;
อจฺจุโต ชมฺพุสาขาย, โมรจฺฉาโปว กูชตี’’ติฯ

ตตฺถ **พินฺทุสฺสโร**ติ พินฺทุนา อวิสาเรน ปิณฺฑิเตน สเรน สมนฺนาคโตฯ **วคฺคู**ติ มธุรสโทฺทฯ **อจฺจุโต**ติ น จุโต สนฺนิสิโนฺนฯ **โมรจฺฉาโปว กูชตี**ติ ตรุณโมโรว มนาเปน สเทฺทน ‘‘โก นาเมโส กูชตี’’ติ วทติฯ

อถ นํ กาโก ปฏิปสํสโนฺต ทุติยํ คาถมาห –

๑๓๑. ‘‘กุลปุโตฺตว ชานาติ, กุลปุตฺตํ ปสํสิตุํ;
พฺยคฺฆจฺฉาปสรีวณฺณ, ภุญฺช สมฺม ททามิ เต’’ติฯ

ตตฺถ **พฺยคฺฆจฺฉาปสรีวณฺณา**ติ ตฺวํ อมฺหากํ พฺยคฺฆโปตกสมานวโณฺณว ขายสิ, เตน ตํ วทามิ อโมฺภ พฺยคฺฆจฺฉาปสรีวณฺณฯ **ภุญฺช, สมฺม, ททามิ เต**ติ วยสฺส ยาวทตฺถํ ชมฺพุปกฺกานิ ขาท, อหํ เต ททามีติฯ

เอวญฺจ ปน วตฺวา ชมฺพุสาขํ จาเลตฺวา ผลานิ ปาเตสิฯ อถ ตสฺมิํ ชมฺพุรุเกฺข อธิวตฺถา เทวตา เต อุโภปิ อภูตคุณกถํ กเถตฺวา ชมฺพูนิ ขาทเนฺต ทิสฺวา ตติยํ คาถมาห –

๑๓๒. ‘‘จิรสฺสํ วต ปสฺสามิ, มุสาวาที สมาคเต;
วนฺตาทํ กุณปาทญฺจ, อญฺญมญฺญํ ปสํสเก’’ติฯ

ตตฺถ **วนฺตาท**นฺติ ปเรสํ วนฺตภตฺตขาทกํ กากํฯ **กุณปาทญฺจา**ติ กุณปขาทกํ สิงฺคาลญฺจฯ

อิมญฺจ ปน คาถํ วตฺวา สา เทวตา เภรวรูปารมฺมณํ ทเสฺสตฺวา เต ตโต ปลาเปสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา สิงฺคาโล เทวทโตฺต อโหสิ, กาโก โกกาลิโก, รุกฺขเทวตา ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

ชมฺพุขาทกชาตกวณฺณนา จตุตฺถาฯ

[๒๙๕] ๕. อนฺตชาตกวณฺณนา

อุสภเสฺสว เต ขนฺธติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต เตเยว เทฺว ชเน อารพฺภ กเถสิฯ ปจฺจุปฺปนฺนวตฺถุ ปุริมสทิสเมวฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต เอกสฺมิํ คามูปจาเร เอรณฺฑรุกฺขเทวตา หุตฺวา นิพฺพตฺติฯ ตทา เอกสฺมิํ คามเก มตํ ชรคฺควํ นิกฺกฑฺฒิตฺวา คามทฺวาเร เอรณฺฑวเน ฉฑฺฑสุํฯ เอโก สิงฺคาโล อาคนฺตฺวา ตสฺส มํสํ ขาทิฯ เอโก กาโก อาคนฺตฺวา เอรเณฺฑ นิลีโน ตํ ทิสฺวา ‘‘ยํนูนาหํ เอตสฺส อภูตคุณกถํ กเถตฺวา มํสํ ขาเทยฺย’’นฺติ จิเนฺตตฺวา ปฐมํ คาถมาห –

๑๓๓. ‘‘อุสภเสฺสว เต ขนฺธ, สีหเสฺสว วิชมฺภิตํ;
มิคราช นโม ตฺยตฺถุ, อปิ กิญฺจิ ลภามเส’’ติฯ

ตตฺถ **นโม ตฺยตฺถู**ติ นโม เต อตฺถุฯ

ตํ สุตฺวา สิงฺคาโล ทุติยํ คาถมาห –

๑๓๔. ‘‘กุลปุโตฺตว ชานาติ, กุลปุตฺตํ ปสํสิตุํ;
มยูรคีวสงฺกาส, อิโต ปริยาหิ วายสา’’ติฯ

ตตฺถ **อิโต ปริยาหี**ติ เอรณฺฑโต โอตริตฺวา อิโต เยนาหํ, เตนาคนฺตฺวา มํสํ ขาทาติ วทติฯ

ตํ เตสํ กิริยํ ทิสฺวา รุกฺขเทวตา ตติยํ คาถมาห –

๑๓๕. ‘‘มิคานํ สิงฺคาโล อโนฺต, ปกฺขีนํ ปน วายโส;

เอรโณฺฑ อโนฺต รุกฺขานํ, ตโย อนฺตา สมาคตา’’ติฯ

ตตฺถ **อโนฺต**ติ หีโน ลามโกฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา สิงฺคาโล เทวทโตฺต อโหสิ, กาโก โกกาลิโก, รุกฺขเทวตา ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

อนฺตชาตกวณฺณนา ปญฺจมาฯ

[๒๙๖] ๖. สมุทฺทชาตกวณฺณนา

โก นายนฺติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต อุปนนฺทเตฺถรํ อารพฺภ กเถสิฯ โส หิ มหคฺฆโส มหาตโณฺห อโหสิ, สกฎฺปูเรหิ ปจฺจเยหิปิ สนฺตเปฺปตุํ น สกฺกาฯ วสฺสูปนายิกกาเล ทฺวีสุ ตีสุ วิหาเรสุ วสฺสํ อุปคนฺตฺวา เอกสฺมิํ อุปาหเน ฐเปติ, เอกสฺมิํ กตฺตรยฎฺฐิํ, เอกสฺมิํ อุทกตุมฺพํฯ เอกสฺมิํ สยํ วสติ, ชนปทวิหารํ คนฺตฺวา ปณีตปริกฺขาเร ภิกฺขู ทิสฺวา อริยวํสกถํ กเถตฺวา เตสํ ปํสุกูลานิ คาหาเปตฺวา เตสํ จีวรานิ คณฺหาติ, มตฺติกาปเตฺต คาหาเปตฺวา มนาปมนาเป ปเตฺต ถาลกานิ จ คเหตฺวา ยานกํ ปูเรตฺวา เชตวนํ อาคจฺฉติฯ อเถกทิวสํ ภิกฺขู ธมฺมสภายํ กถํ สมุฎฺฐาเปสุํ – ‘‘อาวุโส, อุปนโนฺท สกฺยปุโตฺต มหคฺฆโส มหิโจฺฉ อเญฺญสํ ปฎิปตฺติํ กเถตฺวา สมณปริกฺขาเรน ยานกํ ปูเรตฺวา อาคจฺฉตี’’ติฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุเตฺต ‘‘อยุตฺตํ, ภิกฺขเว, อุปนเนฺทน กตํ ปเรสํ อริยวํสกถํ กเถเนฺตน, ปฐมตรญฺหิ อตฺตนา อปฺปิเจฺฉน หุตฺวา ปจฺฉา ปเรสํ อริยวํสํ กเถตุํ วฎฺฎตี’’ติฯ

> ‘‘อตฺตานเมว ปฐมํ, ปติรูเป นิเวสเย;
> อถญฺญมนุสาเสยฺย, น กิลิเสฺสยฺย ปณฺฑิโต’’ติฯ (ธ. ป. ๑๕๘) –

อิมํ ธมฺมปเท คาถํ เทเสตฺวา อุปนนฺทํ ครหิตฺวา ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว อุปนโนฺท มหิโจฺฉ, ปุเพฺพ มหาสมุเทฺทปิ อุทกํ รกฺขิตพฺพํ มญฺญี’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต สมุทฺทเทวตา หุตฺวา นิพฺพตฺติฯ อเถโก กาโก สมุทฺทสฺส อุปริภาเค วิจรโนฺต ‘‘สมุเทฺท อุทกํ ปมาเณน ปิวถ, รกฺขนฺตา ปิวถา’’ติ มจฺฉสงฺฆสกุณสเงฺฆ วาเรโนฺต วาเรโนฺต จรติฯ ตํ ทิสฺวา สมุทฺทเทวตา ปฐมํ คาถมาห –

> ๑๓๖. ‘‘โก นายํ โลณโตยสฺมิํ, สมนฺตา ปริธาวติ;
> มเจฺฉ มกเร จ วาเรติ, อูมีสุ จ วิหญฺญตี’’ติฯ

ตตฺถ **โก นาย**นฺติ โก นุ อยํฯ

ตํ สุตฺวา สมุทฺทกาโก ทุติยํ คาถมาห –

> ๑๓๗. ‘‘อนนฺตปายี สกุโณ, อติโตฺตติ ทิสาสุโต;
> สมุทฺทํ ปาตุมิจฺฉามิ, สาครํ สริตํปติ’’นฺติฯ

ตสฺสโตฺถ – อหํ อนนฺตสาครํ ปาตุมิจฺฉามิ, เตนมฺหิ **อนนฺตปายี** นาม **สกุโณ** มหติยาปิ อปูรณิยา ตณฺหาย สมนฺนาคตตฺตา **อติโตฺตติ**ปิ อหํ ทิสาสุ **สุโต** วิสฺสุโต ปากโฎ, สฺวาหํ อิมํ

สกลสมุทฺทํ สุนฺทรานํ รตนานํ อากรตฺตา สาคเรน วา ขตตฺตา **สาครํ** สริตานํ ปติภาเวน **สริตํ ปตึ** ปาตุมิจฺฉามีติฯ

ตํ สุตฺวา สมุทฺทเทวตา ตติยํ คาถมาห –

๑๓๘. ‘‘โส อยํ หายติ เจว, ปูรเต จ มโหทธิ;
นาสฺส นายติ ปีตนฺต, อเปยฺโย กิร สาคโร’’ติฯ

ตตฺถ **โส อยํ หายติ เจวา**ติ อุทกสฺส โอสกฺกนเวลาย หายติ, นิกฺขมนเวลาย ปูรติฯ **นาสฺส นายตี**ติ อสฺส มหาสมุทฺทสฺส สเจปิ นํ สกลโลโก ปิเวยฺย, ตถาปิ ‘‘อิโต เอตฺตกํ นาม อุทกํ ปีต’’นฺติ ปริยนฺต น ปญฺญายติฯ **อเปยฺโย กิรา**ติ เอโส กิร สาคโร น สกฺกา เกนจิ อุทกํ เขเปตฺวา ปาตุนฺติฯ

เอวญฺจ ปน วตฺวา สา เภรวรูปารมฺมณํ ทเสฺสตฺวา สมุทฺทกากํ ปลาเปสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา สมุทฺทกาโก อุปนนฺโท อโหสิ, เทวตา ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

สมุทฺทชาตกวณฺณนา ฉฏฺฐาฯ

[๒๙๗] ๗. กามวิลาปชาตกวณฺณนา

อุเจฺจ สกุณ เฑมานาติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต ปุราณทุติยิกาปโลภนํ อารพฺภ กเถสิฯ ปจฺจุปฺปนฺนวตฺถุ **ปุปฺผรตฺตชาตเก** (ชา. ๑.๑.๑๔๗) กถิตํ, อตีตวตฺถุ **อินฺทฺริยชาตเก** (ชา. ๑.๘.๖๐ อาทโย) อาวิภวิสฺสติฯ ตํ ปน ปุริสํ ชีวนฺตํ สูเล อุตฺตาเสสุํฯ โส ตตฺถ นิสิโนฺน อากาเสน คจฺฉนฺตํ เอกํ กากํ ทิสฺวา ตาวขรมฺปิ ตํ เวทนํ อคเณตฺวา ปิยภริยาย สาสนํ เปเสตุํ กากํ อามเนฺตโนฺต อิมา คาถา อาห –

๑๓๙. ‘‘อุเจฺจ สกุณ เฑมาน, ปตฺตยาน วิหงฺคม;
วชฺชาสิ โข ตฺวํ วามูรุํ, จิรํ โข สา กริสฺสติฯ

๑๔๐. ‘‘อิทํ โข สา น ชานาติ, อสิํ สตฺติญฺจ โอฑฺฑิตํ;
สา จณฺฑี กาหติ โกธํ, ตํ เม ตปติ โน อิทํฯ

๑๔๑. ‘‘เอส อุปฺปลสนฺนาโห, นิกฺขญฺจุสฺสีสโกหิตํ;
กาสิกญฺจ มุทุํ วตฺถํ, ตเปฺปตุ ธนิกา ปิยา’’ติฯ

ตตฺถ **เฑมานา**ติ คจฺฉมาน จรมานฯ **ปตฺตยานา**ติ ตเมวาลปติ, ตถา **วิหงฺคมา**ติฯ โส หิ ปเตฺตหิ ยานํ กตฺวา คมนโต ปตฺตยาโน, อากาเส คมนโต วิหงฺคโมฯ **วชฺชาสี**ติ วเทยฺยาสิฯ **วามูรุ**นฺติ กทลิกฺขนฺธสมานอูรุํ, มม สูเล นิสินฺนภาวํ วเทยฺยาสิฯ **จิรํ โข สา กริสฺสตี**ติ สา อิมํ ปวตฺติํ อชานมานา มม อาคมนํ จิรํ กริสฺสติ, ‘‘จิรํ เม คตสฺส ปิยสฺส น จ อาคจฺฉตี’’ติ เอวํ จิเนฺตสฺสตีติ อโตฺถฯ

อสิํ สตฺติญฺจาติ อสิสมานตาย สตฺติสมานตาย จ สูลเมว สนฺธาย วทติฯ ตญฺหิ ตสฺส อุตฺตาสนตฺถาย โอฑฺฑิตํ ฐปิตํฯ **จณฺฑี**ติ โกธนาฯ **กาหติ โกธ**นฺติ ‘‘อติจิรายตี’’ติ มยิ โกธํ กริสฺสติฯ **ตํ เม ตปตี**ติ ตํ ตสฺสา กุชฺฌนํ มํ ตปติฯ **โน อิท**นฺติ อิธ ปน อิทํ สูลํ มํ น ตปตีติ ทีเปติฯ

“เอส อุปฺปลสนฺนาโห”ติอาทีหิ ฆเร อุสฺสีสเก ฐปิตํ อตฺตโน ภณฺฑํ อาจิกฺขติฯ ตตฺถ **อุปฺปลสนฺนาโห**ติ อุปฺปโล จ สนฺนาโห จ อุปฺปลสนฺนาโห, อุปฺปลสทิโส กณฺโย จ สนฺนาหโก จาติ อโตฺถฯ **นิกฺขญฺจา**ติ ปญฺจหิ สุวเณฺณหิ กตํ องฺคุลิมุทฺทิกํฯ **กาสิกญฺจ มุทุ วตฺถ**นฺติ มุทุํ กาสิกสาฎกยุคํ สนฺธายาหฯ เอตฺตกํ กิร เตน อุสฺสีสเก นิกฺขิตฺตํฯ **ตเปฺปตุ ธนิกา ปิยา**ติ เอตํ สพฺพํ คเหตฺวา สา มม ปิยา ธนตฺถิกา อิมินา ธเนน ตเปฺปตุ ปูเรตุ, สนฺตุฎฺฐา โหตูติฯ

เอวํ โส ปริเทวมาโนว กาลํ กตฺวา นิรเย นิพฺพตฺติฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ, สจฺจปริโยสาเน อุกฺกณฺฐิตภิกฺขุ, โสตาปตฺติผเล ปติฎฺฐหิฯ ‘‘ตทา ภริยา เอตรหิ ภริยา อโหสิ, เยน ปน เทวปุเตฺตน ตํ การณํ ทิฎฺฐํ, โส อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

กามวิลาปชาตกวณฺณนา สตฺตมาฯ

[๒๙๘] ๘. อุทุมฺพรชาตกวณฺณนา

อุทุมฺพรา จิเม ปกฺกาติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต อญฺญตรํ ภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิฯ โส กิร อญฺญตรสฺมิํ ปจฺจนฺตคามเก วิหารํ กาเรตฺวา วสติฯ รมณีโย วิหาโร ปิฎฺฐิปาสาเณ นิวิโฎฺฐ, มนฺทํ สมฺมชฺชนฎฺฐานํ อุทกผาสุกํ, โคจรคาโม นาติทูเร นาจฺจาสเนฺน, สมฺปิยายมานา มนุสฺสา ภิกฺขํ เทนฺติฯ อเถโก ภิกฺขุ จาริกํ จรมาโน ตํ วิหารํ ปาปุณิฯ เนวาสิโก ตสฺส อาคนฺตุกวตฺตํ กตฺวา ปุนทิวเส ตํ อาทาย คามํ ปิณฺฑาย ปาวิสิฯ มนุสฺสา ปณีตํ ภิกฺขํ ทตฺวา สฺวาตนาย นิมนฺตยิํสุฯ อาคนฺตุโก กติปาหํ ภุญฺชิตฺวา จิเนฺตสิ – ‘‘เอเกนุปาเยน อิมํ ภิกฺขุํ วเญฺจตฺวา นิกฺกฑฺฒิตฺวา อิมํ วิหารํ คณฺหิสฺสามี’’ติฯ อถ นํ เถรูปฎฺฐานํ อาคตํ ปุจฺฉิ – ‘‘กิํ, อาวุโส, พุทฺธูปฎฺฐานํ นากาสี’’ติ? ‘‘ภเนฺต, อิมํ วิหารํ ปฎิชคฺคโนฺต นตฺถิ, เตนมฺหิ น คตปุโพฺพ’’ติฯ ‘‘ยาว ตฺวํ พุทฺธูปฎฺฐานํ คนฺตฺวา อาคจฺฉสิ, ตาวาหํ ปฎิชคฺคิสฺสามี’’ติฯ ‘‘สาธุ, ภเนฺต’’ติ เนวาสิโก ‘‘ยาว มมาคมนา เถเร มา ปมชฺชิตฺถา’’ติ มนุสฺสานํ วตฺวา ปกฺกามิฯ

ตโต ปฎฺฐาย อาคนฺตุโก ‘‘ตสฺส เนวาสิกสฺส อยญฺจ อยญฺจ โทโส’’ติ เต มนุเสฺส ปริภินฺทิฯ อิตโรปิ สตฺถารํ วนฺทิตฺวา ปุนาคโต, อถสฺส โส เสนาสนํ น อทาสิฯ โส เอกสฺมิํ ฐาเน วสิตฺวา ปุนทิวเส ปิณฺฑาย คามํ ปาวิสิ, มนุสฺสา สามีจิมตฺตมฺปิ น กริํสุฯ โส วิปฺปฎิสารี หุตฺวา ปุน เชตวนํ คนฺตฺวา ตํ การณํ ภิกฺขูนํ อาโรเจสิฯ เต ภิกฺขู ธมฺมสภายํ กถํ สมุฎฺฐาเปสุํ – ‘‘อาวุโส, อสุโก กิร ภิกฺขุ อสุกํ ภิกฺขุํ วิหารา นิกฺกฑฺฒิตฺวา สยํ ตตฺถ วสี’’ติฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กายนุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุเตฺต ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว, ปุเพฺพปิ โส อิมํ วสนฎฺฐานา นิกฺกฑฺฒิเยวา’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต อรเญฺญ รุกฺขเทวตา หุตฺวา นิพฺพตฺติฯ ตตฺถ วสฺสาเน สตฺตสตฺตาหํ เทโว วสฺสิฯ อเถโก รตฺตมุขขุทฺทกมกฺกโฎ เอกิสฺสา อโนวสฺสิกาย ปาสาณทริยา วสมาโน เอกทิวสํ ทริทฺวาเร อเตมนฎฺฐาเน สุเขน นิสีทิฯ ตตฺถ เอโก กาฬมุขมหามกฺกโฎ ติโนฺต สีเตน ปีฬิยมาโน วิจรโนฺต ตํ ตถานิสินฺนํ ทิสฺวา ‘‘อุปาเยน นํ นีหริตฺวา เอตฺถ วสิสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา กุจฺฉิํ โอลเมฺพตฺวา สุหิตาการํ ทเสฺสตฺวา ตสฺส ปุรโต ฐตฺวา ปฐมํ คาถมาห –

๑๔๒. ‘‘อุทุมฺพรา จิเม ปกฺกา, นิโคฺรธา จ กปิตฺถนา;
เอหิ นิกฺขม ภุญฺชสฺสุ, กิํ ชิฆจฺฉาย มิยฺยสี’’ติฯ

ตตฺถ **กปิตฺถนา**ติ ปิลกฺขาฯ **เอหิ นิกฺขมา**ติ เอเต อุทุมฺพราทโย ผลภารนมิตา, อหมฺปิ ขาทิตฺวา สุหิโต อาคโตสฺมิ, ตฺวมฺปิ คจฺฉ ภุญฺชสฺสูติฯ

โสปิ ตสฺส วจนํ สุตฺวา สทฺทหิตฺวา ผลานิ ขาทิตุกาโม นิกฺขมิตฺวา ตตฺถ ตตฺถ วิจริตฺวา กิญฺจิ อลภโนฺต ปุนาคนฺตฺวา ตํ อโนฺตปาสาณทริยํ ปวิสิตฺวา นิสินฺนํ ทิสฺวา ''วเญฺจสฺสามิ น''นฺติ ตสฺส ปุรโต ฐตฺวา ทุติยํ คาถมาห –

๑๔๓.''เอวํ โส สุหิโต โหติ, โย วุฑฺฒมปจายติ;
ยถาหมชฺช สุหิโต, ทุมปกฺกานิ มาสิโต''ติฯ

ตตฺถ **ทุมปกฺกานิ มาสิโต**ติ อุทุมฺพราทีนิ รุกฺขผลานิ ขาทิตฺวา อสิโต ธาโต สุหิโตฯ

ตํ สุตฺวา มหามกฺกโฏ ตติยํ คาถมาห –

๑๔๔.''ยํ วเนโช วเนชสฺส, วเญฺจยฺย กปิโน กปิ;
ทหโร กปิ สเทฺธยฺย, น หิ ชิโณฺณ ชรากปี''ติฯ

ตสฺสโตฺถ – ยํ วเน ชาโต กปิ วเน ชาตสฺส กปิโน วญฺจนํ กเรยฺย, ตํ ตยา สทิโส ทหโร วานโร สทฺทเหยฺย, มาทิโส ปน ชิโณฺณ ชรากปิ มหลฺลกมกฺกโฏ น หิ สทฺทเหยฺย, สตกฺขตฺตุมฺปิ ภณนฺตสฺส ตุมฺหาทิสสฺส น สทฺทหติฯ อิมสฺมิญฺหิ หิมวนฺตปเทเส สพฺพํ ผลาผลํ วเสฺสน กิลินฺนํ ปติตํ, ปุน ตว อิทํ ฐานํ นตฺถิ, คจฺฉาติฯ โส ตโตว ปกฺกามิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ''ตทา ขุทฺทกมกฺกโฏ เนวาสิโก อโหสิ, กาฬมหามกฺกโฏ อาคนฺตุโก, รุกฺขเทวตา ปน อหเมว อโหสิ''นฺติฯ

อุทุมฺพรชาตกวณฺณนา อฏฺฐมาฯ

[๒๙๙] ๙. โกมารปุตฺตชาตกวณฺณนา

ปุเร ตุวนฺติ อิทํ สตฺถา ปุพฺพาราเม วิหรโนฺต เกฬิสีเล ภิกฺขู อารพฺภ กเถสิฯ เต กิร ภิกฺขู สตฺถริ อุปริปาสาเท วิหรเนฺต เหฏฺฐาปาสาเท ทิฏฺฐสุตาทีนิ กเถนฺตา กลหญฺจ ปริภาสญฺจ กโรนฺตา นิสีทิํสุฯ สตฺถา มหาโมคฺคลฺลานํ อามเนฺตตฺวา ''เอเต ภิกฺขู สํเวเชหี''ติ อาหฯ เถโร อากาเส อุปฺปติตฺวา ปาทงฺคุฏฺฐเกน ปาสาทถุปิกํ ปหริตฺวา ยาว อุทกปริยนฺตา ปาสาทํ กเมฺปสิฯ เต ภิกฺขู มรณภยภีตา นิกฺขมิตฺวา พหิ อฏฺฐํสุฯ เตสํ โส เกฬิสีลภาโว ภิกฺขูสุ ปากโฏ ชาโตฯ อเถกทิวสํ ภิกฺขู ธมฺมสภายํ กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ – ''อาวุโส, เอกเจฺจ ภิกฺขู เอวรูเป นิยฺยานิกสาสเน ปพฺพชิตฺวา เกฬิสีลา หุตฺวา วิจรนฺติ, 'อนิจฺจํ ทุกฺขํ อนตฺตา'ติ วิปสฺสนาย กมฺมํ น กโรนฺตี''ติฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ''กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา''ติ ปุจฺฉิตฺวา ''อิมาย นามา''ติ วุเตฺต ''น, ภิกฺขเว, อิทาเนว, ปุเพฺพปเปเต เกฬิสีลกาเยวา''ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต เอกสฺมิํ คามเก พฺราหฺมณกุเล นิพฺพตฺติ, ''โกมารปุโตฺต''ติ นํ สญฺชานิํสุฯ โส อปรภาเค นิกฺขมิตฺวา อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา หิมวนฺตปเทเส วสิฯ อถเญฺญ เกฬิสีลา ตาปสา หิมวนฺตปเทเส อสฺสมํ มาเปตฺวา วสิํสุ, กสิณปริกมฺมมตฺตมฺปิ เนสํ นตฺถิ, อรญฺญโต ผลาผลานิ อาหริตฺวา ขาทิตฺวา หสมานา นานปฺปการาย เกฬิยา วีตินาเมนฺติฯ เตสํ สนฺติเก เอโก มกฺกโฏ อตฺถิ, โสปิ เกฬิสีลโกว มุขวิการาทีนิ ก

โรโนฺต ตาปสานํ นานาวิธํ เกฬึ ทเสฺสติฯ ตาปสา ตตฺถ จิรํ วสิตฺวา โลณมฺพิลเสวนตฺถาย มนุสฺสปถํ อคมํสุฯ เตสุ คตกาลโต ปฏฺฐาย โพธิสโตฺต ตํ ฐานํ คนฺตฺวา วาสํ กเปฺปสิ, มกฺกโฏ เตสํ วิย ตสฺสปิ เกฬึ ทเสฺสสิฯ

โพธิสโตฺต อจฺฉรํ ปหริตฺวา ‘‘สุสิกฺขิตปพฺพชิตานํ สนฺติเก วสเนฺตน นาม อาจารสมฺปเนฺนน กายาทีหิ สุสญฺญเตน ฌาเนสุ ยุเตฺตน ภวิตุํ วฏฺฏตี’’ติ ตสฺส โอวาทํ อทาสิฯ โส ตโต ปฏฺฐาย สีลวา อาจารสมฺปโนฺน อโหสิ, โพธิสโตฺตปิ ตโต อญฺญตฺถ อคมาสิฯ อถ เต ตาปสา โลณมฺพิลํ เสวิตฺวา ตํ ฐานํ อคมํสุฯ มกฺกโฏ ปุเพฺพ วิย เตสํ เกฬึ น ทเสฺสสิฯ อถ นํ ตาปสา ‘‘ปุเพฺพ, ตฺวํ อาวุโส, อมฺหากํ ปุรโต เกฬึ อกาสิ, อิทานิ น กโรสิ, กิํการณา’’ติ ปุจฺฉนฺตา ปฐมํ คาถมาหํสุ –

๑๔๕. ‘‘ปุเร ตุวํ สีลวตํ สกาเส, โอกฺกนฺติกํ กีฬสิ อสฺสมมฺหิ;
กโรหเร มกฺกฏิยานิ มกฺกฏ, น ตํ มยํ สีลวตํ รมามา’’ติฯ

ตตฺถ **สีลวตํ สกาเส**ติ เกฬิสีลานํ อมฺหากํ สนฺติเกฯ **โอกฺกนฺติก**นฺติ มิโค วิย โอกฺกนฺติตฺวา กีฬสิฯ **กโรหเร**ติ เอตฺถ **อเร**ติ อาลปนํฯ **มกฺกฏิยานี**ติ มุขมกฺกฏิกกีฬาสงฺขาตานิ มุขวิการานิฯ **น ตํ มยํ สีลวตํ รมามา**ติ ยํ ปุเพฺพ ตว เกฬิสีลํ เกฬิวตํ, ตํ มยํ เอตรหิ น รมาม, ตฺวมฺปิ โน น รมาเปสิ, กิํ นุ โข การณนฺติฯ

ตํ สุตฺวา มกฺกโฏ ทุติยํ คาถมาห –

๑๔๖. ‘‘สุตา หิ มยฺหํ ปรมา วิสุทฺธิ, โกมารปุตฺตสฺส พหุสฺสุตสฺส;
มา ทานิ มํ มญฺญิ ตุวํ ยถา ปุเร, ฌานานุยุโตฺต วิหรามิ อาวุโส’’ติฯ

ตตฺถ **มยฺห**นฺติ กรณเตฺถ สมฺปทานํฯ **วิสุทฺธี**ติ ฌานวิสุทฺธิฯ **พหุสฺสุตสฺสา**ติ พหูนํ กสิณปริกมฺมานํ อฏฺฐนฺนญฺจ สมาปตฺตีนํ สุตตฺตา เจว ปฏิวิทฺธตฺตา จ พหุสฺสุตสฺสฯ **ตุว**นฺติ เตสุ เอกํ ตาปสํ อาลปโนฺต อิทานิ มา มํ ตุวํ ปุเร วิย สญฺชานิ, นาหํ ปุริมสทิโส, อาจริโย เม ลทฺโธติ ทีเปติฯ

ตํ สุตฺวา ตาปสา ตติยํ คาถมาหํสุ –

๑๔๗. ‘‘สเจปิ เสลสฺมิ วเปยฺย พีชํ, เทโว จ วเสฺส น หิ ตํ วิรูเฬฺห;
สุตา หิ เต สา ปรมา วิสุทฺธิ, อารา ตุวํ มกฺกฏ ฌานภูมิยา’’ติฯ

ตสฺสโตฺถ – สเจปิ ปาสาณปิเฏฺฐ ปญฺจวิธํ พีชํ วเปยฺย, เทโว จ สมฺมา วเสฺสยฺย, อเขตฺตตาย ตํ น วิรูเฬฺหยฺย, เอวเมว ตยา ปรมา ฌานวิสุทฺธิ สุตา, ตฺวํ ปน ติรจฺฉานโยนิกตฺตา อารา ฌานภูมิยา ทูเร ฐิโต, น สกฺกา ตยา ฌานํ นิพฺพเตฺตตุนฺติ มกฺกฏํ ครหิํสุฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา เกฬิสีลา ตาปสา อิเม ภิกฺขู อเหสุํ, โกมารปุโตฺต ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

โกมารปุตฺตชาตกวณฺณนา นวมาฯ

[๓๐๐] ๑๐. วกชาตกวณฺณนา

ปรปาณโรธา ชีวโนฺตติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต ปุราณสนฺถตํ อารพฺภ กเถสิฯ วตฺถุ **วินเย** (ปารา. ๕๖๕ อาทโย) วิตฺถารโต อาคตเมวฯ อยํ ปเนตฺถ สเงฺขโป – อายสฺมา อุปเสโน ทฺวสฺสิโก เอกวสฺสิเกน สทฺธิวิหาริเกน สทฺธิํ สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา สตฺถารา ครหิโต วนฺทิตฺวา ปกฺกโนฺต วิปสฺสนํ ปฏฺฐเปตฺวา อรหตฺตปฺปโตฺต อปฺปิจฺฉตาทิคุณยุโตฺต เตรส ธุตงฺคานิ สมาทาย ปริสมฺปิ เตรสธุตงฺคธรํ กตฺวา ภควติ เตมาสํ ปฏิสลฺลีเน สปริโส สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา ปริสํ นิสฺสาย ปฐมํ ครหํ ลภิตฺวา อธมฺมิกาย กติกาย อนนุวตฺตเน ทุติยํ สาธุการํ ลภิตฺวา ‘‘อิโต ปฏฺฐาย ธุตงฺคธรา ภิกฺขู ยถาสุขํ อุปสงฺกมิตฺวา มํ ปสฺสนฺตู’’ติ สตฺถารา กตานุคฺคโห นิกฺขมิตฺวา ภิกฺขูนํ ตมตฺถํ อาโรเจสิฯ ตโต ปภุติ ภิกฺขู ธุตงฺคธรา หุตฺวา สตฺถารํ ทสฺสนาย อุปสงฺกมิตฺวา สตฺถริ ปฏิสลฺลานา วุฏฺฐิเต ตตฺถ ตตฺถ ปํสุกูลานิ ฉเฑฺฑตฺวา อตฺตโน ปตฺตจีวราเนว คณฺหิํสุฯ สตฺถา สมฺพหุเลหิ ภิกฺขูหิ สทฺธิํ เสนาสนจาริกํ จรโนฺต ตตฺถ ตตฺถ ปติตานิ ปํสุกูลานิ ทิสฺวา ปุจฺฉิตฺวา ตมตฺถํ สุตฺวา ‘‘ภิกฺขเว, อิเมสํ นาม ภิกฺขูนํ ธุตงฺคสมาทานํ น จิรฏฺฐิติกํ วกสฺส อุโปสถกมฺมสทิสํ อโหสี’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต สโกฺก เทวราชา อโหสิฯ อเถโก วโก คงฺคาตีเร ปาสาณปิเฏฺฐ วสติ, อถ คงฺคาย มโหทกํ อาคนฺตฺวา ตํ ปาสาณํ ปริกฺขิปิฯ วโก อภิรุหิตฺวา ปาสาณปิเฏฺฐ นิปชฺชิ, เนวสฺส โคจโร อตฺถิ, น โคจราย คมนมโคฺค, อุทกมฺปิ วฑฺฒเตวฯ โส จิเนฺตสิ – ‘‘มยฺหํ เนว โคจโร อตฺถิ, น โคจราย คมนมโคฺค, นิกฺกมฺมสฺส ปน นิปชฺชนโต อุโปสถกมฺมํ วร’’นฺติ มนสาว อุโปสถํ อธิฏฺฐาย สีลานิ สมาทิยิตฺวา นิปชฺชิฯ ตทา สโกฺก เทวราชา อาวชฺชมาโน ตสฺส ตํ ทุพฺพลสมาทานํ ญตฺวา ‘‘เอตํ วกํ วิเหเฐสฺสามี’’ติ เอฬกรูเปน อาคนฺตฺวา ตสฺส อวิทูเร ฐตฺวา อตฺตานํ ทเสฺสสิฯ วโก ตํ ทิสฺวา ‘‘อญฺญสฺมิํ ทิวเส อุโปสถกมฺมํ ชานิสฺสามี’’ติ อุฏฺฐาย ตํ คณฺหิตุํ ปกฺขนฺทิฯ เอฬโกปิ อิโต จิโต จ ปกฺขนฺทิตฺวา อตฺตานํ คเหตุํ นาทาสิฯ วโก ตํ คเหตุํ อสโกฺกโนฺต นิวตฺติตฺวา อาคมฺม ‘‘อุโปสถกมฺมํ ตาว เม น ภิชฺชตี’’ติ ตเตฺถว ปุน นิปชฺชิฯ สโกฺก สกฺกตฺตภาเวเนว อากาเส ฐตฺวา ‘‘ตาทิสสฺส ทุพฺพลชฺฌาสยสฺส กิํ อุโปสถเกมฺมน, ตฺวํ มม สกฺกภาวํ อชานโนฺต เอฬกมํสํ ขาทิตุกาโม อโหสี’’ติ ตํ วิเหเฐตฺวา ครหิตฺวา เทวโลกเมว คโตฯ

๑๔๘.‘‘ปรปาณโรธา ชีวโนฺต, มํสโลหิตโภชโน;
วโก วตํ สมาทาย, อุปปชฺชิ อุโปสถํฯ

๑๔๙.‘‘ตสฺส สโกฺก วตญฺญาย, อชรูเปนุปาคมิ;
วีตตโป อชฺฌปฺปโตฺต, ภญฺชิ โลหิตโป ตปํฯ

๑๕๐.‘‘เอวเมว อิเธกเจฺจ, สมาทานมฺหิ ทุพฺพลา;
ลหุํ กโรนฺติ อตฺตานํ, วโกว อชการณา’’ติฯ –

ติโสฺสปิ อภิสมฺพุทฺธคาถาวฯ

ตตฺถ **อุปปชฺชิ อุโปสถ**นฺติ อุโปสถวาสํ อุปคโตฯ **วตญฺญายา**ติ ตสฺส ทุพฺพลวตํ อญฺญายฯ **วีตตโป อชฺฌปฺปโตฺต**ติ วิคตตโป หุตฺวา อุปคโต, ตํ ขาทิตุํ ปกฺขนฺทีติ อโตฺถฯ **โลหิตโป**ติ โลหิตปายีฯ **ตป**นฺติ ตํ อตฺตโน สมาทานตปํ ภินฺทิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา สโกฺก อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

วกชาตกวณฺณนา ทสมาฯ

กุมฺภวโคฺค ปญฺจโมฯ

ตสฺสุทฺทานํ –

วรกุมฺภ สุปตฺต สิริวฺหยโน, สุจิสมฺมต พินฺทุสโร จฺสโภ;
สริตํปติ จณฺฑิ ชรากปินา, อถ มกฺกฏิยา วกเกน ทสาติฯ

อถ วคฺคุทฺทานํ –

สงฺกปฺปฺป ปทุโม เจว, อุทปาเนน ตติยํ;
อพฺภนฺตรํ ฆฏเภทํ, ติกนิปาตมฺหิลงฺกตนฺติฯ

ติกนิปาตวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

(ทุติโย ภาโค นิฏฺฐิโตฯ)